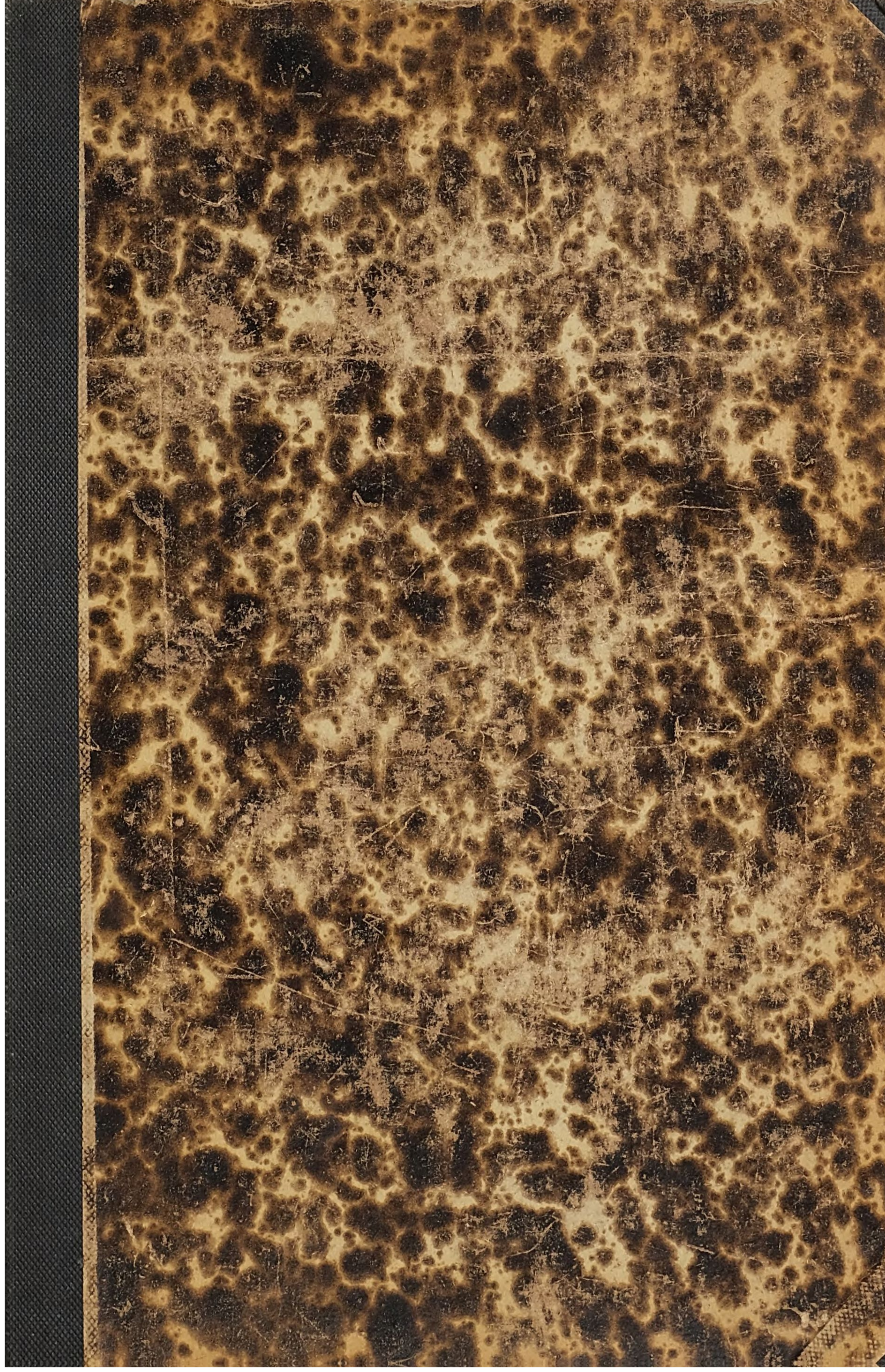

H. gr. 307.

Dragumis

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΡΑΓΟΥΜΗ

«Ἐστω δὲ ὅμῳ τὰ ὑπομνήματα ποικίλα,
ὥς αὐτό που τὸ ὄνομά φησι, διατρωμέσθαι,
ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο συνεχῆς μετιόντα καὶ
ἕτερον μὲν τὸ κατὰ τὴν εἰρημὸν τῶν λόγων
μηνύοντα, ἐνδεικνύμενα δὲ ἄλλο τι.»

ΚΑΗΜ. ΑΛΕΞ. ΣΤΡΩΡ. δ'.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΤΟΜΟΣ Α'.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—
1879

80 Mily

314 68

13. 30. 2. 1911

ragovensis
penicillata

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ
ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΡΑΓΟΥΜΗ

« Ἐστω δὲ ὑμῖν τὰ ὑπομνήματα ποικίλα,
ὥς αὐτό που τοῦνομά φησι, διεστρωμένα,
ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο συνεχῆς μετιόντα καὶ
ἕτερον μὲν τὸ κατὰ τὸν εἰρηδὸν τῶν λόγων
μηνύοντα, ἐνδεικνύμενα δὲ ἄλλο τι. »

ΚΛΗΜ. ΑΛΕΞ. Στρωμ. δ'.

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΤΟΜΟΣ Α'.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

—
1879

ΤΗΙ ΑΘΑΝΑΤΩΙ ΓΕΝΕΑΙ
ΤΩΝ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ
ΑΓΩΝΙΣΑΜΕΝΩΝ

ΙΕΡΟΝ

ΑΣΒΕΣΤΟΝ ΚΛΕΟΣ ΟΙ ΔΕ ΦΙΛΗ· ΠΕΡΙ ΠΑΤΡΙΔΙ ΘΕΝΤΕΣ
ΚΥΑΝΕΟΝ ΘΑΝΑΤΟΥ ΑΜΦΕΒΑΛΟΝΤΟ ΝΕΦΟΣ
ΟΥΔΕ ΤΕΘΝΑΣΙ ΘΑΝΟΝΤΕΣ ΕΠΕΙ ΠΕΡ ΑΡΕΤΗ ΚΑΘΥΠΕΡΘΕΝ
ΚΥΔΑΙΝΟΥΣ ΑΝΑΓΕΙ ΔΩΜΑΤΟΣ ΕΞ ΑΙΔΕΩ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ἐκ τῶν περιεχομένων ἐν τῷ ἀνὰ χειρας βιβλίῳ, τὰ μὲν ἐδημοσιεύθησαν περιοδικῶς, τὰ δὲ βλέπουσι κατὰ πρῶτον τὸ φῶς. Συνεκδίδονται δὲ καὶ ταῦτα καὶ ἐκεῖνα ὥς τι συμπλήρωμα τῶν περὶ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἱστορηθέντων, διαλαμβάνον περὶ λεπτομερεστέρων εἰδήσεων, ἀπαραιτήτων εἰς κατάληψιν τῆς καταστάσεως τοῦ τόπου, τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐποχῆς καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς ὅπωςδῆποτε διαπρεψάντων. Σπεύδω δὲ νὰ προειδοποιήσω τὸν ἀναγνώστην ὅτι δὲν γράφω ὥς οἱ ἱστορικοὶ, οἳ τινες, νοῦν ἔχοντες ὑπερβατὸν, ἐμφιλοχωροῦσι κατὰ προτίμησιν εἰς τὴν σύγκρισιν τῶν γεγονότων καὶ, ἀνυψούμενοι ἀπὸ τῶν κατ' ἐπιφάνειαν ἐπιπολαίων φαινομένων εἰς τοὺς αἰωνίους νόμους, ἀνατρέχουσιν ἀπὸ τῶν αἰτιατῶν εἰς τὰ αἴτια, καὶ μάλιστα εἰς τὸ κράτιστον τῶν αἰτίων, τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, προβλέπουσι τ' ἀποτελέσματα τῶν τετελεσμένων καὶ ἀνακαλύπτουσι τ' ἄδηλα ἐλατήρια τῶν ἡμετέρων πράξεων. Ναὶ μὲν ἡ γραφὴς αὐτῶν στερεῖται ἐνίοτε καὶ χρωμάτων καὶ χάριτος καὶ φαίνε-

ται ἀγνοοῦσα τὸν δραματικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀφηγήσεως τῶν συγγραφόντων ὑπομνήματα καὶ βιογραφίας· ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι, καθὸ νόες οὐρανοβάμονες, θεωροῦσι τὰ γεγενημένα ὡς ὕλην προωρισμένην εἰς κατασκευὴν ἰδίως φιλοσοφικῶν πορισμάτων. Διηγοῦμαι ὅμως ὡς οἱ χρονογράφοι, οἳ τινες, πρόσγειοι μὲν ἀλλ' ἀκριβεῖς ἀναγραφεῖς πραγμάτων καὶ ἀνεκδότων, ἐνδιατρίβουσιν εἰς λεπτομερείας καὶ τέρπονται εἰς περιγραφὰς ἀνακαλούσας εἰς τὴν ζωὴν κόσμον παρελθόντα μετὰ τῶν ἡθῶν, τῶν παθῶν, τῶν ἔξεων αὐτοῦ καὶ τῶν προλήψεων.

Καὶ ὁ Μακώλαι αὐτὸς, πεποίθῃσιν ἔχων ὅτι ἡ περὶ τὰ καθέκαστα ἀκριβολογία τοῦ χρονογράφου ὑποβοηθεῖ τὸν φιλόσοφον ἱστορικὸν κατὰ τὰ γενικὰ συμπεράσματα, ἔλεγεν ὅτι· « Οἱ καταγινόμενοι εἰς τὴν ἔρευναν τῆς προόδου τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν τεχνῶν εὐγνωμονοῦσι πρὸς τὸν μετριοφρονα ἱστορικόν, τὸν ἀναγράφοντα ἡθῆ καὶ ἔθιμα τσιπικά· ἴσως δὲ καὶ εὐχονται ὅπως οἱ ἀξιοῦντες ὄνομα μεγάλου ἱστοριογράφου, συντέμνοντες ἐνίοτε τὰς περιγραφὰς τῶν στρατιωτικῶν ἐξελιγμῶν καὶ τῶν πολιτικῶν σκευωριῶν, ζωγραφῶσι τὴν ὄψιν τῶν αἰθουσῶν καὶ τῶν θαλάμων τῶν πατέρων ἡμῶν. » Καὶ ταῦτα εἰπὼν ὁ ἐπιφανὴς ἐκεῖνος ἱστορικὸς, διέκοψε τὴν ἐξιστόρησιν τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Β', καὶ συγκατέβη ν' ἀπεικονίσῃ μετὰ σπανίας ἀπροσωποληψίας τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς ἰδίας πατρίδος περὶ τὰ τέλη τῆς ΙΖ'

ἐκατονταετηρίδος, χαριεστάτην ἀνάπαυλαν καὶ φαιδρότατον σταθμὸν ἀναψυχῆς παρενθεὶς τὸ Γ' κεφάλαιον τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Καὶ ἵνα καταδείξῃ τὴν ἐν διαστήματι μιᾶς καὶ ἡμισείας ἐκατονταετηρίδος γενομένην βελτίωσιν, καταβαίνει καὶ εἰς τὰ ταπεινότεα καὶ διηγεῖται πῶς ἔτρωγον, πῶς ἐκοιμῶντο, πῶς συνωμίλουν, πῶς περιεπάτουν, πῶς εὐθύμουν οἱ συμπολίται αὐτοῦ, ὅποῖαι ἦσαν αἱ ὁδοὶ, ὅποῖαι αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις, ὅποῖα ἡ συμπεριφορὰ καὶ ὅποῖα τὰ ἤθη. Ὁ δ' ἑλληὴν ἀναγνώστης ἐξίσταται μανθάνων ὅτι οὐδ' ἐπὶ τῆς δεινοτάτης παραλυσίας τοῦ βυζαντινοῦ κράτους συνέβησαν ὅσα πρὸ ἐκατὸν ὀγδοήκοντα ἐτῶν ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Πήλ καὶ τοῦ Κάννιγκ. Οὐδεὶς ἐρρίψοκινδύνει νὰ μεταβῇ ἀφ' ἐνὸς εἰς ἄλλο μέρος τῆς Ἀγγλίας πρὶν ἢ τακτοποιήσῃ διὰ διαθήκης τὰ ἑαυτοῦ, πάντες δὲ κατεκλίνοντο κεχαρακωμένοι ὥς ἐν φρουρίῳ, ὅπλα καὶ λίθους καὶ ζέον ὕδωρ ἔχοντες παρ' αὐτοῖς, ὅπως ἀποκρούωσι τὰς ληστρικὰς συμμορίας. Εἰς αὐτοῦ τοῦ Λονδίνου τὰς βορβορώδεις ὁδοὺς, περιήρχοντο « αἰσχροβίοι περιπτυσσόμενοι ἀκολάστως τὰς ὥραιας καὶ ἄνθρωποι ἄγριοι, ὥς τῆς Καλλιφορνίας οἱ Ἰνδοὶ, ἐχόρευον πάλλοντες ξίφη, ἐνῶ ἡμίγυμνοι γυναῖκες ἔψαλλον βάρβαρα ᾄσματα. » Ταῦτα δὲ πάντα ὅτε ὀλίγας ὥρας μακρὰν τῆς νήσου τῶν Βρετανῶν, κατὰ τὴν ἀπέναντι παραλίαν, ἤκμαζεν ἡ γλυκύτης τῶν ἡθῶν καὶ ὁ πολιτισμὸς τοῦ κράτους Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ'· ὅτε θεηγόρος καὶ χάριτος πλήθουσα

ἐξήρχετο ἐκ τῶν χειλέων τοῦ Βοσσουὲ ἡ φωνή· ὅτε τὰ ἔπη τοῦ Ῥασὶν ἐρρύθμιζον τὴν καρδίαν καὶ ἡ φλογερὰ τοῦ Μολιέρ μάστιξ κατεσπάραττε τὸ ἐλάττωμα· ὅτε ἐνὶ λόγῳ ἄθρόα ἦνθουν ἐν Γαλλίᾳ πάντα τὰ εἶδη τῆς ὑπεροχῆς. Καὶ ἐνῶ ἐνταῦθα ἡμιλλᾶτο τῆς Σεβινιέ ἡ γραφὶς πρὸς τὸν κάλαμον ἀρίστων συγγραφέων, ἐκεῖ ἡ βασιλὶς Μαρία, «ἡ ὑπὸ ἐξόχων συγχρόνων ἐξοχος τὴν παιδείαν» ἀνυμνηθεῖσα, μὴ διακρίνουσα τὴν ὀνομαστικὴν ἀπὸ τῆς γενικῆς καὶ τὸ ἐνεργητικὸν ἀπὸ τοῦ παθητικοῦ ῥήματος, ἔγραφε· «Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐδόθη ὁ βασιλεὺς καὶ ἐγὼ ὅτε ἐστέφθημεν.»

Τοιοῦτός τις πίναξ ἐπιτηδεῖως σκηνογραφούμενος καὶ διδάσκει καὶ σαγηνεύει τὸν ἀναγνώστην· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ παντὶ δέδοται τὸ δῶρον τοῦτο, ὑπὲρ ἐνὸς καὶ μόνου ἐγγυῶμαι, ὑπὲρ τῆς ἀκιβδήλου παραστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἐνδέχεται μὲν ν' ἁμαρτάνω ἐνίοτε περὶ τὰς κρίσεις ὅσαι ἐν παρόδῳ ἐγκαταπλέκονται εἰς τὴν διήγησίν μου, βεβαιῶ ὅμως ὅτι καὶ ἡμαρτημέναι οὐσαι δὲν ἔχουσι φάυλην τὴν πρόθεσιν.

Ἄλλ' οὐτ' ἐμπαθεῖς φοβοῦμαι μὴ ἐξελεγχθῶσι, τῆς μακρᾶς πείρας, μακρᾶς δὲ διότι ὁ μεταξὺ στάσεων καὶ ἐμφυλίων ἐρίδων διάγων τὸν βίον ζῇ διπλασίως, τῆς πείρας λέγω διδαξάσης με μετριοπάθειαν καὶ ἐπιείκειαν. Καὶ πῶς ν' ἀρνηθῇ τις ταύτας πρὸς γεννήματα καὶ θρέμματα ἀμειλίχτου τετρακοσιετοῦς τυραννίας; «Πολιτεία γὰρ ἀνατροφή ἀνθρώπων ἐστὶ, καλὴ μὲν ἀγαθῶν, μὴ καλὴ δὲ κακῶν.» Διὸ καὶ οὐαὶ

εἰς τὰ ἔθνη ὅτε ἢ μὴ καλὴ αὕτη πολιτεία παρατείνεται χρόνιος, ὡς δυστυχῶς συνέβη εἰς τὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅτε τοὺς κώδηκας αὐτῆς, πολιτικούς τε καὶ ἠθικούς, συγχροτοῦσι δύο μόναι καὶ ἀνηλεεῖς ῥῆτραι, ἢ τῆς δημεύσεως καὶ ἢ τῆς ἀγχόνης, καὶ ὅτε ὅπως σῶσῃ τὴν περιουσίαν, τὴν κεφαλὴν, τὴν γυναῖκα, τὰ τέκνα αὐτοῦ ὁ ταλαίπωρος δοῦλος, δύο μόναι ἄρθρα νόμου, δύο μόναι ἀσπίδας ἔχει ν' ἀντιτάξῃ πρὸς ἄμυναν, τὴν δολιότητα καὶ τὸ ψεῦδος! Τότε τὸ μόλυσμα τῆς πονηρίας τῶν κρατούτων μεταδίδεται ἐξ ἀνάγκης πρὸς τοὺς κρατούμενους καὶ ἡ συνεχὴς ἕξις γίνεται φύσις. Ἀξιοθαύμαστον δὲ, ἂν ὁ μεταξὺ τοσαύτης καὶ τοιαύτης μοχθηρίας γεννηθεῖς καὶ τραφεῖς δὲν διεστράφη ἐντελῶς, ἂν μάλιστα καὶ ἐπεπόλασάν τινες ἀρεταί, ἄξια λαῶν ἐλευθεροπρεπῶς ἀνατεθραμμένων. Ἀδικοῦσιν ἄρα ἀδικίαν μεγίστην τὰ ἐπὶ πολιτισμῷ μεγαλυνόμενα ἔθνη, ὅσάκις, δραττόμενα καὶ τῆς ἐλαχίστης εὐκαιρίας, κατὰ μὲν τῆς κεφαλῆς τῶν Ἑλλήνων κατασκεδάζωσιν ὅλας ἀμάξας ὕβρεων ὡς διεφθαρμένων, ὑπὲρ δὲ τῶν διαφθορέων αὐτῶν ἀνακρούονται διθυράμβους. Καὶ ὅμως ὥφειλον νὰ μὴ λησμονῶσιν ἀφιλανθρώπως ὅτι οὐδ' ἐπὶ τῆς μακρᾶς δουλείας περιέστημεν εἰς τὴν κακοήθειαν τῶν χρόνων τοῦ τῆς Ἀγγλίας Καρόλου, οὐδ' ἐπὶ τῆς πολυετοῦς ἀναρχίας τοῦ ἀγῶνος, θηριώδεις communes ἢ μέγαιραι pétroleuses κατήσχυναν τὸ πρόσωπον τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλ' ἐγὼ, δοξάζων πολιτισμὸν τὸν θεμελιούμενον ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἀποδίδουσαν ἐκάστω τὸ προσῆκον, δὲν θ' ἀποσιωπήσω μὲν τὰ ἐλαττώματα τῶν πολιτευθέντων, ἀλλὰ καὶ ἀδικίας ἔνοχος δὲν θὰ καταστῶ ρίπτων ἐπ' αὐτοὺς ξένην εὐθύνην. Θὰ βάλω μὲν τὸν δάκτυλον ἐπὶ τὰ ἔλκη αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ λησμονήσω ὅτι κατεῖχον τὰ ὑπέρτατα τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων, τὸν ἔρωτα δηλαδή πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, τὴν πίστιν πρὸς τὴν πατρίδα. Καὶ, γράφων περὶ προσώπων, θὰ ἔχω διαρκῶς κατὰ νοῦν ὅτι δηλητήριο ἐξαχρειώσεως, μετεγχυθὲν ἀφθάτως ἐπ' αἰῶνας εἰς τὰς φλέβας δούλων, δὲν ἐξαλείφεται ἐντὸς τριῶν ἢ τεσσάρων δεκαετηρίδων· ὅτι, «ὅταν ἅπαξ ριζωθῇ κακία καὶ παλαιὰ γένηται καθάπερ σύντροφος ἀρρώστια, χαλεπὸν αὐτὴν κατασβέσαι.» Ταύτην νομίζω δικαιοσύνην.

Μηδὲ οἱ υἱοὶ ἐκείνων, εἰς ὧν τὰς ὑπηρεσίας ἀναγκάζομαι νὰ παραθέτω ἐνίοτε καὶ ἐλλείψεις, ἐκλάβωσι τὴν παρρησίαν μου ἐπίβουλον, καθόσον τὴν δόξαν τῶν συμπολιτῶν, δόξαν οὖσαν τῆς κοινῆς πατρίδος, ἐθεώρησα ἀνέκαθεν καὶ ἐμήν. Οὔτε θὰ συγκαταβῶ ποτε νὰ ὁμιλήσω ἀνευλαβῶς περὶ ἀνδρῶν, ὧν ἤξιωθην νὰ γίνω ἐπὶ πολὺ, εἰ καὶ νεώτερος τὴν ἡλικίαν, καὶ συνημερευτῆς καὶ σύσσιτος καὶ συνεργός, νὰ συνταλαιπωρηθῶ δὲ μετ' αὐτῶν, νὰ συμπολιτευθῶ, νὰ συμπενθήσω ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς καὶ νὰ συσχιρτήσω ἐπὶ ταῖς εὐτυχίαις τῆς φιλτάτης ταύτης πατρίδος. Ἄλλ'

ἐπειδὴ ὁ χρόνος ἄγει εἰς φῶς τὴν ἀλήθειαν, φοβοῦμαι ὅ,τι ἐφοβεῖτο καὶ ὁ Δάντης εἰπών·

« E s' io al vero son timido amico
« temo di perder vita tra coloro
« che questo tempo chiameranno antico. »

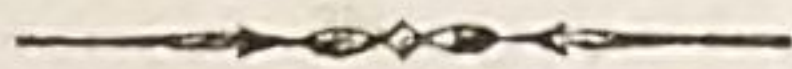
Εἰ δέ τις τῶν καθ' ἡμᾶς τὴν ἐξιστόρησιν πραγμάτων εὐτελῶν τὸ φαινόμενον ὑπολάβῃ ἀνωφελῇ, καλὸν νὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι δὲν θὰ θεωρηθῇ καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων τοιαύτη. Ἐστῶσαν δὲ εἰς ἀπόδειξιν ἡ σπουδὴ μεθ' ἧς περισυνάγομεν σήμερον καὶ τὰ συντρίμματα τῶν ἀρχαίων ἐπιγραφῶν, αἱ ὑπὲρ ἀνευρέσεως αὐτῶν θυσίαι καὶ ἡ περὶ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀνακαλυπτομένων μέριμνα τοσούτων σοφῶν. Γίνονται ἄρα ταῦτα χάριν περισπασμοῦ, πρὸς θεραπείαν ἀηδίας καὶ κόρου, ἢ μὴ τάχα ὧσιν ὑπερσάρκωσις φιλολογικῆς πολυτελείας; Ἐξ ἐναντίας, αἱ τοιαῦται ἔρευναι, καὶ μικρολόγοι οὔσαι, καὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς γλώσσης καὶ τῶν προγεγενημένων καθόλου τὴν ἱστορίαν διαλευκαίνουσι καὶ τελειοποιοῦσι. Διὸ καὶ δικαίως ἔλεγεν ὁ Πλούταρχος ὅτι « πρᾶγμα βραχὺ πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παιδιὰ τις ἔμφασιν ἥθους ἐποίησε μᾶλλον ἢ μάχαι μυριόνεκροι καὶ παρατάξεις μέγισται καὶ πολιορκίαι πόλεων. » Ἀλλ' οὐδ' εὐφροσύνης στεροῦνται, καθόσον οἱ υἱοὶ ἀναπολοῦμεν μετὰ πόθου τὰς ἑξεις καὶ τὴν δίαιταν τῆς μητρὸς καὶ τοῦ πατρὸς καὶ ψυχαγωγούμεθα φανταζόμενοι ὅτι

ἀκούομεν τὴν γλυκεῖαν αὐτῶν φωνὴν καὶ τὰ φιλόστοργα παραγγέλματα.

Καὶ τὸν διπλοῦν τοῦτον σκοπὸν ἐπιδιώκοντες οἱ εὐμενῶς ἀναγνώσαντες τὰ προεκδοθέντα ἀποσπάσματα τῶν ἀναμνήσεών μου, προέτρεψάν με νὰ συναρμολογήσω αὐτὰ καὶ συμπληρώσας παραδῶσω εἰς τὴν δημοσιότητα. Τοῦτο δὲ πράττων σήμερον, ὁμολογῶ ὅτι ὑπακούω πρὸ πάντων εἰς τὰς ἐνθέρμους ἀξιώσεις δύο ἐκ τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἀρμοδιωτάτων κριτῶν, τῶν ἀοιδίμων Σπυρίδωνος Τρικούπη καὶ Ἀνδρέου Μουστοξύδου.

Ἐγγραφον ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα Ἰούλιον 1874.

N. Δ.

Ἐπιθυμῶν ὁ συγγραφεὺς νὰ προλάβῃ ἐνδεχομένους διωταγμοὺς, ἀναγγέλλει ἐκ προοιμίων ὅτι, εἰ καὶ ἐγένετο μάρτυς τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος ἀπὸ τοῦ 1821 ἔτους, διὰ τὴν νεαρὰν ὅμως ἡλικίαν αὐτοῦ ἀπέδχεν ἐξ ἀνάγκης τῶν πραγμάτων μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ 1827. Ἐκτοτε δὲ μέχρι τῆς 10 Ὀκτωβρίου 1862, καὶ δημόσιος ὢν λειτουργὸς καὶ ιδιώτου βίον διάγων οὐδέποτε ἔπαυσε πολιτευόμενος· ἀλλὰ καὶ τῶν πολιτικῶν ἐνεργειῶν ἐγένετο δραστήριος κοινωνὸς, λέγων, γράφων καὶ δοῶν. Καὶ ἐντεῦθεν λαβὼν ἀφορμὴν νὰ συγχρωτισθῇ πρὸς πολλοὺς ἐκ τῶν ἐπισημοτάτων μάλιστα, ἐσπούδασε χαρακτηρᾶς τε καὶ προαιρέσεις καὶ εἶδεν αὐτοῖς ὁφθαλμοῖς τὰ ἱστορούμενα.

Ἀναγκαῖον δὲ νομίζει πρὸς τούτοις νὰ ὑπενθυμίσῃ τῷ ἀναγνώστῃ ὅτι αἱ περὶ προσώπων κρίσεις τότε μόνον ὁμολογοῦνται δίκαιαι, ὅτε γίνονται κατὰ τὰς παραδεγμένας ἀρχάς, οὐχὶ τῶν χρόνων καθ' οὓς ζῶμεν, ἀλλὰ καθ' οὓς ἤκμασαν οἱ κρινόμενοι· διότι, ναὶ μὲν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία εἰσὶ πάντοτε αἱ αὐταί, τὰ ἥθη ὅμως, τὰ ἔθνη καὶ τὰ πολιτεύματα ὑπόκεινται εἰς μεταρρῶνιζιν.

Ἀλλὰ καὶ εἰς ἕτερόν τι καλεῖ τὴν προσοχὴν τῶν μὴ εἰθισμένων εἰς τὸ εἶδος καθ' ὃ συνεγράφη τὸ ἀνὰ χειρὸς πόνημα, ἰδίως δὲ τῶν ἀγνοούντων ξένας γλώσσας, εἰς τὸ ἐν κεφαλίδι τοῦ παρόντος παράγγελμα Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τῶν Ἱστορικῶν Ἀναμνήσεων φιλοπονήσας πρὸ πολλοῦ ἀνέβαλον ἐπιτηδες, εἴ ποτε μετὰ τὴν εὐμενῇ ἐπιδοκιμασίαν τοῦ τύπου ἐδημοσιεύοντο καὶ λεπτομερέστεραι ἐπιστάσεις. Θὰ εὐγνωμόνουν δὲ τόσῳ μᾶλλον διὰ τοῦτο ὅσῳ ἡ βιβλιογραφία καὶ οὐχὶ ἡ κομῆτου δίκην ἐπιφαινομένη ἐν Ἑλλάδι βιβλιοκρισία, σύγκειται συνήθως ἐκ διθυράμβων ἢ ἐκ σίλλων· διότι, κατὰ τὸ εὐφυὲς λόγιον πολυμαθοῦς καθηγητοῦ, οὐχὶ ὑπολήψεις ἀλλὰ προλήψεις ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν· ἐκ προλήψεως ἐπαινοῦμεν καὶ ἐκ προλήψεως ψέγομεν· οὐδ' ἐπιχωριάζει ἀλλαχοῦ ὅσον ἐνταῦθα ἡ παρ' ἀξίαν δόξα. Ἄλλως τε καὶ ὡς συνεθισθέντες εἰς χαμαιζήλους, ἰδιοτελεῖς καὶ σοφιστικὰς συζητήσεις κατέστημεν ἀνεπιτήδαιοι εἰς ὀρθὰς κρίσεις. Εὐτυχῶς ὅμως τοῦ κανόνος τούτου ἐξηρέθησαν αἱ Ἀναμνήσεις ἀξιωθεῖσαι οὐχὶ ἀπλῶν ἐγκωμίων ἢ ὀνειδισμῶν, ἀλλ' ἐπιστήμονος ἀναλύσεως. Τρεῖς ἐφημερίδες τῆς Ἑρμουπόλεως, ἡ Πατρις, ἡ Ἐξέγερσις καὶ ἡ Πανόπη,

ὁ Νεολόγος τοῦ Βυζαντίου, ὁ ἀειπόθητος τῆς Κεφαλληνίας σοφὸς Θ. Καροῦσος διὰ τοῦ Αἰῶ-
νος, ἕτερος πολυῖστωρ ἀνώνυμος διὰ τῆς Νέας
Ἡμέρας, ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ εὐπαίδευτος κα-
θηγητὴς τῆς Γενικῆς Ἱστορίας κ. Σωκράτης Τσι-
βανόπουλος ἐν τῇ περὶ τῆς διανοητικῆς προόδου τοῦ
ἐλληνικοῦ ἔθνους Ὀλυμπιακῇ ἐκθέσει, ὁ πολυμαθὴς
κ. Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆς ἐν τῷ περὶ τῆς νεωτέρας ἐλλη-
νικῆς φιλολογίας γαλλιστὶ ἐκδοθέντι συγγράμματι
αὐτοῦ, ὁ ἐν Παρισίοις μαρκίων de Queux de Saint-
Hilaire, ὁ καὶ τὴν εἰς τὸ γαλλικὸν μετάφρασιν ὀλο-
κλήρου τοῦ συγγράμματος κηρύξας ἀναγκαίαν, καὶ
ἐπὶ πᾶσι τούτοις ὁ σοφὸς καὶ φιλελληνικώτατος τοῦ
Institut καθηγητὴς Brunet de Presle, ὅς τις καὶ εἰς
τὰς παραδόσεις αὐτοῦ ἡρμήνευσε πολλὰ τῶν Ἀνα-
μνήσεων ἀποσπάσματα, ἴσως δὲ καὶ ἄλλοι διέλα-
βον πλατύτερον περὶ αὐτῶν. Ὁ δὲ ἀνώνυμος, καὶ ἐν-
διατρίβων ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς εἰς τὰ τῆς ἐλληνικῆς
ἱστορίας, ἐπιδοκιμάζει τὸ πόνημα καὶ τὸ φιλάληθες
ἐπαινεῖ, κατακρίνει δὲ μόνον ὥς ὑπὲρ τὸ μέτρον ἐξαῖ-
ρον τὴν φιλοπατρίαν τῶν ἀθλοφόρων, λησμονῶν ἴσως
ὅτι ἡ φιλοπατρία τῶν χρόνων ἐκείνων εἶχεν ἄλλοίαν
τὴν σημασίαν. Σήμερον μὲν τὸ ὄνομα τοῦ φιλοπάτρι-
δος δαψιλευόμεθα πρὸς πάντα τὸν νομίζοντα ὅτι εὐερ-
γετεῖ τὴν πατρίδα καὶ μόνον ψυχία τινὰ δίδων τῶν πι-
πτόντων ἐκ τῆς πλουσίας τραπέζης αὐτοῦ, τότε δὲ φι-
λόπατρις ἐκαλεῖτο ὁ καὶ ὀλόκληρον τὸν ἄρτον ἀπο-

σπῶν ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν ἰδίων τέκνων χάριν τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος. Μαστίζει δὲ πρὸ πάντων ἀνηλεῶς ἓνα τῶν πρωταθλητῶν, ὥς μὴ φυλαξάμενον ἐν τῇ πολιτείᾳ τὸ ἄγαν καὶ οὕτω τοῦ ἀγαθοῦ μεῖζον τὸ κακὸν σχόντα. « Ἐπιμελῶς, λέγει, καὶ μετὰ τῆς δυνατῆς εἰς ἐμὲ ἐπιστάσιος μελετήσας τὸν βίον καὶ τὴν πολιτείαν τῶν διαφόρων τῆς ἐπαναστάσεως προσώπων, ἐπείσθην ἀδιστακτῶς ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος προσέφερεν εἰς τὸν ἀγῶνα πολυτίμους ὑπηρεσίας ἐξωτερικῶς καὶ διπλωματικῶς, ἐσωτερικῶς ὅμως ὑπῆρξεν ὁ ὀλέθριος τῆς Ἑλλάδος δαίμων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους. » Περίεργος τῷ ὄντι ὁ ὀλέθριος αὐτὸς δαίμων ὅς τις διὰ τῆς ἀμύνης ἐκείνης τοῦ Μεσολογγίου ἐν ἔτει 1822, τῆς κυριωτάτης ταύτης ἀψίδος τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ οἰκοδομήματος, κατέθραυσε τὰς δυνάμεις τοῦ ἐχθροῦ, ἐτοιμαζομένου νὰ μεταβῇ εἰς Πελοπόννησον πρὸς ἐπικουρίαν τοῦ Δράμαλη! Ὁ συγγραφεὺς ὅμως, καθὼς ὁμολογεῖ χάριτας ἀντὶ τῆς ἐπιδοκιμασίας, οὕτω θὰ ὁμολόγει καὶ διὰ τὴν κατάκρισιν ἃν ἐγίνωσκε ποῦ τῆς ἱστορίας ἢ ἐκ τίνων ἀσφαλῶν μαρτυριῶν ἠρύσθη ὁ ἀνώνυμος τὴν ἀδίστακτον πεποίθησιν ὅτι ὁ Μαυροκορδάτος ἀνέτρεψε τὸν ἐν Βερβαίνοις θρόνον τοῦ Ὑψηλάντου ἢ ἀντέπραξεν εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Κυβερνήτου ἢ « δὲν ἔφριξεν ἐνώπιον τοῦ ἐμπρησμοῦ τοῦ ἐθνικοῦ στόλου. » Διότι ἐνῶ ὁ ἐπικριτὴς στιγματίζει αὐτὸν ὡς τὸν κακὸν δαίμονα τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ἀγῶνος, τοῦναντίον ἢ κοινῇ

συνείδησις, ἡ ἀληθὲς αὕτη ἱστορία, κατὰ πάσας τὰς κρίσιμους περιστάσεις, ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1854, αὐτὸν μόνον ἐδακτυλοδείκτησεν ἱατρὸν καὶ διαιτητὴν τῶν πολιτικῶν ἀποριῶν καὶ αὐτοῦ τὴν φιλοπατρίαν ἐπεκαλέσθη. Ὁ δὲ Κυβερνήτης, οὗ τινος τὰς ἀρετὰς θαυμάζει ὁ ἀνώνυμος ὅσον καὶ ὁ συγγραφεὺς, οὐδέποτε ἀπέδωκε ῥητῶς τῷ κατακεραυνοβολουμένῳ τὸ κακούργημα τῆς πυρπολήσεως, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἐν τῷ κεφαλαίῳ Δ' δημοσίων ἀποδείξεων. "Ἡ καὶ, ἂν ἔδει σήμερον νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅσα ἐξηκόντισε κατὰ τοῦ ἀνδρὸς ὁ ἐπὶ τὰ ἐπίσημα φιλῶν πηδᾶν φθόνος, διατί νὰ μὴ ἐπαναληφθῇ καὶ ὅτι ἤνοιξε τὰς πύλας τῆς Πελοποννήσου εἰς τὸν Ἰβραῖμ, ὅτι ἠθέλησε νὰ πωλήσῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὅτι ὑπεκίνησε τὴν δολοφονίαν τοῦ Κυβερνήτου, ὅτι καὶ τὴν θρησκείαν τοῦ ἔθνους ἐπροσπάθησε ν' ἀνταλλάξῃ;

Καὶ ἐγὼ μὲν φρονῶ ὅτι διεφώνησε πρὸς τὸν συγγραφέα ὁ ἐπικριτὴς, οὐχὶ ἐκ προαιρέσεως πονηρᾶς, ἀλλ' ὡς τηλεσκοπήσας πόρρωθεν καὶ ἐξ ἀπόπτου, ἐνῶ ἐκεῖνος, ψηλαφήσας ἰδίᾳ χειρὶ, ἐπείσθη ὅτι, διὰ τὸν χρόνον καθ' ὃν ἐξερράγη ἡ παράβολος πάλη, τουτέστι μετὰ μακρότατον, λυμεῶνα καὶ θανατηφόρον ζυγόν, διὰ τὸν ἐπίσης παράβολον τρόπον καθ' ὃν συνελήφθη, ἐκυοφορήθη, εἶδε τὸ φῶς καὶ ἠνδρώθη καὶ διὰ τὴν ἠθικὴν ἀγωγὴν τῶν ὀργάνων δι' ὧν διεζήχθη, δὲν ὑπάγεται ἀπολύτως εἰς τοὺς συνήθεις κανόνας τῆς ἱστορικῆς κριτικῆς· διὸ καὶ κατέδειξε τὴν ἀλήθειαν

ταύτην ἐν προοιμίῳ, ὀνομάσας δικαιοσύνην ὅ,τι σήμερον ἐκλαμβάνεται ἐπιείκεια ἢ συμπάθεια καὶ αἰτιολογήσας τὴν γνώμην αὐτοῦ· οὐδὲ διστάζει νὰ κηρύξῃ τὴν πεποίθησιν, πεποίθησιν ἀνθρώπου «οὐκ ἀκοὴν λέγοντος ἀλλ' ἱστορίαν,» ὅτι οὔτε αἱ περιστάσεις αἱ ἀνακοντίσασαι εἰς τὴν σκηνὴν τὴν τραγωδίαν τὴν κατ' ἐξοχὴν ἐπικληθεῖσαν Ἀγῶνα οὔτε τὸ ἦθος τῶν ἀγωνιστῶν οὔτε αἱ ποικίλαι καὶ ἀμείλικτοι περιπέτειαι τῆς διεξοδικῆς πάλης ἐμελετήθησαν ἐν ἐπιγνώσει ἢ ἐσταθμήθησαν ἐν δικαιοσύνῃ· διότι ἐκ τῶν ἱστορησάντων τὰ τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ μὲν ἀποβλέποντες ὥς οἱ ἀρχαῖοι εἰς μόνα τὰ τοῦ πολέμου, καὶ διὰ τοῦτο παραμελήσαντες τὰ τῆς διοικήσεως, ἐπεσήμαναν ἐξαιρέτως τὰ στρατιωτικὰ ἔργα. Τίς, φέρ' εἰπεῖν, διέλαβε καὶ ἐν παρόδῳ πῶς εἶχον τὰ τῆς δικαιοσύνης, τὰ τῆς παιδείας, τὰ τῆς ἐκκλησίας, ἥς ἀληθῶς μόνος ὁ ἀοίδιμος Οἰκονόμος ἐσκιαγράφησε τὴν κατάστασιν; διότι καὶ μεταξὺ τῆς ἐπαναστατικῆς ἐκείνης ἀκοσμίας καὶ παραλύσεως ὑπῆρχον ἵχνη οἵαδήποτε αὐτῶν, καθὼς καὶ πρόνοιά τις περὶ κανονικωτέρας διατάξεως. Οἱ δὲ, οἱ ἐκ τῶν ξένων μάλιστα, τραπόμενοι ἐπὶ τὰ ἐτοῖμα, ἀντέγραψαν ἀταλαιπώρως τὰ προῖστορηθέντα ἢ ἐπανέλαβον ἀνεξετάστως ἀκούσματα, ὥς ἐπ' ἐσχάτων ὁ ἐκ Γερμανίας Κάρολος Μένδελσον Βαρθόλδης, ὁ πρὸς ταῖς ἄλλαις ἀκριτομυθίαις εἰπὼν τὸν μὲν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην ἔχοντα τὸ δικαίωμα τοῦ καὶ εἰς θάνατον καταδικάζειν, τὴν δ' ἐν Σαλώνοις ψηφι-

σθεῖσαν πάμφυρτον καὶ ποικίλην ταῖς ἐπιπτυχαῖς τῶν ῥαχίων νομικὴν διάταξιν ἀρμόζουσαν μᾶλλον εἰς κράτη πεπολιτισμένα καὶ πρὸ πολλοῦ ἐλεύθερα.

Ἐνεκα δὲ τῆς ἀτελοῦς ταύτης μελέτης καὶ τῆς ἀνεπιστάτου διακρίσεως τοῦ χρόνου τῶν πεπραγμένων καὶ τοῦ χρόνου τῶν κρίσεων, τοῦ χρόνου τῆς ἀκμῆς καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀνατομίας τῶν προσώπων τοῦ δράματος, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἔνεκα τῆς ὀλιγορίας περὶ τὸ ἀνελίσσειν πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς ἀληθείας καὶ τὰ ἐνδόμυχα τῆς μνήμης τῶν ἐπιζώντων ἀθλητῶν, ἀπαγγέλλονται ἐνίοτε ἐτυμηγορίαι ἡμαρτημένοι καὶ ἄδικοι. Καὶ ὅμως « τίνας ἂν τις κριτὰς ἱκανωτέρους ποιήσαιτο καὶ πιστοτέρους τῶν παρχθέντων, ἢ τοὺς ἐν αὐτοῖς τοῖς κινδύνοις παραγενομένους ; » κατὰ τὸν ἡμέτερον Ἴσοκράτην. Ἀλλὰ καὶ ἕτερος ἱστορικὸς ἀπεφώνητο οὐ πρὸ πολλοῦ ὅτι, *pour bien écrire l'histoire contemporaine, il ne suffit pas de compulser les pièces diplomatiques, les journaux, les rapports, les documents imprimés; il faut savoir aussi feuilleter les vieillards.* Ἦτοι· « πρὸς εὐδόκιμον συγγραφὴν τῆς συγχρόνου ἱστορίας δὲν ἀρκεῖ ἡ ἔρευνα τῶν διπλωματικῶν ἐγγράφων, τῶν ἐφημερίδων, τῶν ἐκθέσεων, τῶν ἐντύπων, ἀλλὰ καὶ ἡ τῆς μνήμης τῶν γερόντων. » Ὅθεν, καὶ περ ἔχων ἀξιόπιστον μαρτυρίαν τὴν τῆς αὐτοπροσώπου ἀντιλήψεως καὶ τὴν τῶν σημειώσεών μου, δὲν ἀπηξίωσα νὰ συμβουλευθῶ καὶ ἄλλους πρεσβυτέρους ἐμοῦ « οὐκ

ἐκ τοῦ παρατυχόντος πυνθανόμενος τὰ ἔργα τῶν πρα-
χθέντων, » ἀλλ' ἐκ τῶν μετ' ἐπιστάσις ἀπομνη-
μονευσάντων τὰ τῆς ἡλικιώτιδος ἱστορίας, οἷοι Σ. Τρι-
κούπης καὶ Ἰ. Φιλήμων, οἱ τινες ἀμφοτέροι ἐπεκύ-
ρωσαν τὸ ἀκίβδηλον τῶν Ἀ ν α μ ν ῆ σ ε ω ν. Ὁ δεύ-
τερος τούτων μάλιστα, καθήμενος ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν
εὐθαλῶν δένδρων καὶ περὶ τὴν διαυγῇ πίδακα τῆς
πλατείας τοῦ συντάγματος, ὅπου συνείθιζε νὰ φέρῃ
φιλοσοφικῶς τὸ βαρὺ βῆμα κατὰ τὴν πλήρη πικρίας
ἐσπέραν τοῦ πολυμόχθου βίου αὐτοῦ, ἐτέρπετο ἐπὶ τῇ
ἀκριβείᾳ τῶν ὑπ' ἐμοῦ ἐπαναλαμβανομένων.

Ἀλλ' εἰ καὶ χαίρω ὅτι παρέσχον ἀφορμὴν τῷ ἀνω-
νύμῳ νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὸν ἄγῶνα, φοβοῦμαι μὴ ἀκού-
σω παρ' αὐτοῦ τὴν πρὸς τοὺς ταλαιπώρους πρέσβεις
τῶν Σαμίων ἀστείαν ταύτην ἀπόκρισιν τῶν Σπαρτια-
τῶν. « Τὰ μὲν πρῶτα ἐπιλελάθαμες, τὰ δὲ ὕστερα
οὐ συνήκαμες διὰ τὸ τὰ πρῶτα ἐπιλελᾶσθαι. » διότι
φαίνεται λησμονήσας τὸ ἐν προοιμίῳ ρηθὲν ὅτι οὔτε
γράφω οὔτε συγκρίνω οὔτε ἀνυψοῦμαι εἰς τὰ αἷτια
ὥς ἱστορικὸς, ἀλλ' ὥς ταπεινὸς χρονογράφος ἐμφι-
λοχωρῶ εἰς λεπτομερείας καὶ περιγραφὰς ἀνακαλού-
σας εἰς τὴν ζωὴν κόσμον παρελθόντα μετὰ τῶν
ἡθῶν, τῶν παθῶν, τῶν ἔξεων καὶ τῶν προλήψεων.
Ἐπειδὴ δὲ δυσχερεστάτῃ ἡ ἔρευνα τοῦ ἥθους καὶ τῶν
πράξεων τῶν πολιτευομένων ἰδίως, νομίζω σοφὸν τὸ
μὴ σπεύδειν εἰς τὰς κρίσεις πρὶν ἢ συμπληρωθῇ ὁλό-
κληρος ὁ δημόσιος αὐτῶν βίος· διότι ναὶ μὲν « καὶ

δεῖπνον αὐτῶν καὶ κοίτη καὶ γάμος καὶ παιδιὰ καὶ σπουδὴ πᾶσα πολυπραγμονοῦνται, » ὡς λέγει που ὁ Πλούταρχος, δὲν ἰδιάζει ὅμως καὶ πρὸς πάντας ἡ ἐκτίμησις τῶν ἔργων αὐτῶν, οὐδὲ πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι τὰ ἔργα κρίνονται ἐκ τῶν καρπῶν καὶ ὅτι ὡς ἐπιδρῶντα ἐπὶ τοῦ μέλλοντος, ἐνίοτε δὲ καὶ μεταβάλλοντα αὐτὸ, μόνον μετὰ τὴν καρποφορίαν ζυγοστατοῦνται δικαίως. Ἀνάγκη δὲ καὶ τοὺς καιροὺς καθ' οὓς ἤκμασαν καὶ τὰς περιστάσεις αἱ τινες ὑπεβοήθησαν αὐτοὺς ἢ πρὸς ἃς ἐπάλαισαν νὰ μελετῶσιν οἱ κριταί, καὶ τὰ συστατικὰ στοιχεῖα τοῦ χρόνου νὰ παραθέτωσι πρὸς τὸ ἱστορικὸν ὄνομα τὸ ῥιφθὲν μεταξὺ τῆς θυέλλης, πολλάκις δὲ καὶ ἀναρπασθὲν ὑπὸ τῆς ἀκαταμαχήτου δυνάμεως τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἀνάγκη πρὸς τούτοις ν' ἀποσχυβαλίζωσι τὰς φωνασκίας τῶν φατριῶν, ν' ἀποτινάσσωσι τὸν κονιορτὸν τῆς κολακείας, τὸν διεγειρόμενον ὑπ' ἀνθρώπων ἐκ μιᾶς μόνον ὀρμωμένων ἀρχῆς, τῆς ἀρχῆς τῆς ματαιότητος καὶ τοῦ συμφέροντος, καὶ νὰ καταφρονῶσι τὰς ἀντιφάσεις τῶν ἐφημερίδων· διότι, τούτων μὴ γινομένων, πᾶν ὄνομα παρίσταται εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς τὸ αἶνιγμα τῆς Σφιγγὸς παρὰ τὰς πύλας τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Θηβαίων. Ἀπόδειξις δ' ἔστωσαν τὰ καθ' ἡμᾶς· πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὅλας ἀμάξας βλασφημιῶν καὶ ἄρῶν κατεσκεδάσαμεν κατὰ τοῦ Κυβερνήτου καὶ τοῦ Ὁθωνος, τοῦτον μὲν ἀποβαλόντες ἐκεῖνον δὲ ἀποκτείναντες· ἀλλὰ σήμερον, ὅτε παρῆλ-

θεν ὁ χειμὼν καὶ ἐκόπασεν ἡ καταιγὶς τῶν παθῶν, τὰ δ' ἔργα παραμείναντα καρποφοροῦσι, τὰς μὲν ἀρετὰς καὶ τὰς ἐλλείψεις τοῦ πολιτεύματος τῶν ἀναθεματισθέντων διαγινώσκωμεν εὐκρινέστερον, τὰς δὲ προαιρέσεις τῶν δύο θεμελιωτῶν τοῦ διοικητικοῦ οἰκοδομήματος ἐκτιμῶμεν δικαιότερον· καὶ σήμερον μόνον ὁμολογοῦμεν ὅτι πρότερον μὲν ὑπῆρχεν ὕλη ἀκατέργαστος καὶ χάος βαθύ, πρῶτοι δὲ αὐτοί, ἀληθεῖς εὐεργέται τῆς πατρίδος, ἔτυξαν, διέπλασαν καὶ εἰς κόσμον μετέβαλον τὴν ζοφεράν ἄβυσσον.

Τῶν κριτικῶν δὲ τούτων ὄρων ὄντων ἀπαραβάτων, νομίζω τολμηράν τὴν περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀπροσωποληψίας τοῦ ἱστοριογραφοῦντος ἀπόφανσιν, πρὶν ἢ ἐξερευνηθῶσι κατ' αὐτοὺς τὰ τῶν δικαζομένων.

Ἄλλ' ἐνταῦθα ζητῶ τὴν ἄδειαν νὰ εἰσβάλω εἰς ξένην χώραν καὶ, παρεκβαίνων χάριν ἀκριβολογίας, νὰ παρενείρω γλωσσικὴν τινα παρατήρησιν, τὴν ἐξῆς. Αἱ λέξεις ἀμερόληπτος, μερολήπτης, μεροληπτῶ καὶ αἱ ἐξ αὐτῶν παραγόμεναι ἦσαν ἄγνωστοι τοῖς ἀρχαίοις, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι «ὁ μηδετέρας μερίδος γενόμενος πολίτης ἐθεωρεῖτο διὰ νόμου ἄτιμος.» Καὶ διατί ἐθεωρεῖτο ἄτιμος; διότι καθὼ «μόριον τῆς πόλεως μετέχον κρίσεως καὶ ἀρχῆς» ὥφειλε «μὴ ἀπαθῶς μηδ' ἀναισθήτως ἔχειν πρὸς τὸ κοινὸν ἐν ἀσφαλεῖ θέμενος τὰ οἰκεῖα καὶ τῷ μὴ συναλγεῖν μηδὲ συννοσεῖν τῇ πατρίδι καλλωπιζόμενος, ἀλλ' ἐντεῦθεν τοῖς τὰ βελτίω καὶ δικαιότερα πράττουσι προσ-

θέμενος, συγκινδυνεύειν καὶ βοηθεῖν μᾶλλον ἢ περιμένειν ἀκινδύνως τὰ τῶν κρατούντων. » Ἄρα ὡς μόνον τῆς πόλεως καὶ ὁ γράφων, οὔτε ὑπῆρξεν, οὔτε ὑπάρχει, οὐδὲ δυνατόν νᾶ ὑπάρξῃ ἀμερόληπτος, ἡγουν διαδρασιπολίτης, κεχωρισμένος πάσης μερίδος μερίμνης περὶ τῶν τῆς πατρίδος.

Ἄλλ' ὁ ἀμερόληπτος διατελεῖ τάχα ὢν καὶ ἀπροσωπόληπτος;

Ἡ ἀπροσωποληψία ἔχει ποικίλην τὴν ὄψιν καὶ ἀντιθέτους τοὺς χαρακτῆρας. Τοῦ μάρτυρος, λόγου χάριν, ἡ ἀπροσωποληψία διαφέρει τῆς τοῦ δικαστοῦ, τοῦ φιλοσόφου, μύστου θεωριῶν, αἱ δόξαι ἀντίκεινται εἰς τὰς τοῦ ἱστορικοῦ, ποριζομένου τὰς ἑαυτοῦ ἐκ πραγμάτων· ὁ καταβὰς εἰς τὴν παλαίστραν τῶν μερίδων, ὁ ὑποκύψας εἰς τὰς ὠδῖνας ἀποτυχούσης φιλοδοξίας, ὁ σπαραχθεὶς ὑπὸ τῆς συκοφαντίας ἢ τοῦ φθόνου, ὁ ὑπὸ τῆς τύχης ἀφοπλισθεὶς ῥέκτης πολιτικός, στεροῦνται τῆς ἀπροσωποληψίας τοῦ πόρρωθεν θεωμένου τὰ γενόμενα ἢ τῆς τοῦ οὐρανοβάμονος ἀσκητοῦ, τοῦ πῆξαντος τὴν φωλεάν ἐπὶ τῶν νώτων πέτρας ἀπροσίτου εἰς τὰ ἐγκόσμια πάθη.

Καὶ ἕτερα δέ τινα προσιδιάζουσι τῇ ἀπροσωποληψίᾳ, οἷα ἡ ἀνεξήγητος φυσικὴ συμπάθεια, ἡ πρὸς εὐεργεσίας εὐγνωμοσύνη, ἡ διὰ τοῦ χρόνου διασκέδασις τῆς ἐπισκοτιζούσης τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀχλύος, ἴσως δὲ καὶ ἄλλα. Καὶ πρόδηλον μὲν εἰς τίνα τῶν κατηγοριῶν τούτων τάσσει ὁ κριτὴς τὸν κρινόμενον· διαβε-

βαιῶ ὅμως ὅτι πρὸς πάντας τοὺς καθ' οἷονδῆποτε τρόπον ἐργασθέντας ὑπὲρ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς πρὸ αἰώνων ἐξαφανισθείσης οἰκοδομῆς, ἣν, μέγα φρονούν-
τες ἐπ' αὐτῇ, καλοῦμεν πατρίδα, πρὸς τε τοὺς ἀρχι-
τέκτονας καὶ τοὺς πλινθουργοὺς, τὸν Κανάρην, ὡς
εἶπεῖν, καὶ τοὺς ἀτρόμους κωπηλάτας τοὺς ὀδηγή-
σαντας ἐν μέσῳ τριχυμιῶν καὶ μύδρων τὸν κεραυνο-
βόλον ἐκείνου βραχίονα, τὸν Καραῖσκάκην καὶ τοὺς
δορυφόρους αὐτοῦ, τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τοὺς περὶ
τοῦτον ἀποστόλους, τοὺς γενομένους τοῖς πᾶσι τὰ
πάντα ἵνα τοὺς πάντας κερδήσωσιν, ἐνὶ λόγῳ πρὸς
πάντας ἀνεξαιρέτως τοὺς χορηγήσαντας ἡμῖν τὸ ἔν-
δοξον δικαίωμα τοῦ μεθ' ὑπερηφανείας ἀναφωνεῖν
Terra quam calco mea est, αἰσθάνεται εὐγνωμοσύνην
ὁ χαράξας τὰς Ἀ ν α μ ν ῆ σ ε ι ς καὶ, ἀποδίδων ἐκά-
στω τὸ προσῆκον, δὲν λησμονεῖ ὅτι οὐδὲ θαλλοῦ στέ-
φανος ἀπενεμήθη τῷ Μιλτιάδῃ, τῶν Ἀθηναίων εἰ-
πόντων αὐτῷ, «ὅταν μόνος ἀγωνισάμενος νικήσῃς
τοὺς βαρβάρους, τότε καὶ τιμᾶσθαι μόνος ἀξίου.»

Ἄλλ' οὐδ' εὐνοίας, οὐδὲ χάριτος δεσμοὶ παρέτρε-
ψαν τὸν κάλαμον τοῦ συγγραφέως, καθόσον ἐν χρό-
νοις ἐν οἷς ἕκαστος ἐδημιούργει ἰδίαις χερσὶ τὴν τύ-
χην αὐτοῦ, οἱ εὐμοιρήσαντες πρὸ πάντων πνευματι-
κῆς τινος παιδείσεως, ἣν προΐόντες ἐπεκράτυνον οὐχὶ
διὰ βιβλίων ἢ δι' ἐφημερίδων, ὧν ἐστεροῦντο παντε-
λῶς, ἢ ἀναστροφῆς μετ' ἀνυπάρχτων σοφῶν, ἀλλὰ
δι' ἀσβέστου ζήλου καὶ διηνεκοῦς τριβῆς καὶ ἀνεξαρ-

τήτου σκέψεως καὶ ἐνεργείας, οὐδέποτε ἐπεζήτουν, ἀλλ' ἐπεζητοῦντο μετ' ἐπιμονῆς· διότι οἱ διοικοῦντες καὶ τότε καὶ ἐπὶ ἔτη μετὰ ταῦτα, μᾶλλον εὐσυνείδητοι τῶν νῦν κυβερνητῶν, ἀπελάκτιζον τὴν ἰδέαν τῆς ἐξαχρειώσεως τῶν κοινῶν δι' ἀναθέσεως τῆς ὑπηρεσίας εἰς ἀδεξίους ἢ δυσαπονίπτους χεῖρας οἰκείων, ἀσυμφόρου ἄλλως τε καὶ αὐτοῖς, τῆς ἀμαθείας ἢ τῆς ἰδιοτελείας ἀναπηδώσης εἰς τοὺς ἐπιζητοῦντας.

Συμπάθεια ἄρα ἢ ἀντιπάθεια, εὐγνωμοσύνη ἢ ἀχαριστία, φιλία ἢ ἔχθρα, οὐδὲν ἡλλοίωσε τὰς δόξας, ἃς διετύπωσεν ὁ συγγραφεὺς, ἐκμελετήσας οὐ μόνον τὸν δημόσιον ἀλλὰ καὶ τὸν ἰδιωτικὸν βίον τῶν ἐξεικονισθέντων, διότι τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐζῶμεν ἐν ὑπαίθρῳ διαφανεῖς. Τίς τῶν ἱστορησάντων, παραδείγματος χάριν, τὰ κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυβερνήτου ἀνηρέυνησε τὰ ἀληθῆ αἰτία τὰ παρορμήσαντα εἰς τὸν φόνον τοὺς τολμητίας; Πάντες καὶ ἐπίστευσαν καὶ διεκήρυξαν μόνον λόγον τὴν ἀπὸ τοῦ κ ε ρ κ υ ρ α ί ο υ τ υ ρ ἄ ν ν ο υ, ὡς δυσσεβῶς ἐπεκλήθη τότε, ἀπαλλαγὴν τῆς πατρίδος. Καὶ ναὶ μὲν δὲν μεταβάλλεται ἡ φύσις τοῦ τολμήματος, γνωστὸν ὅμως ὅτι, καθὼς ὁ ποινικὸς νόμος, οὕτω καὶ ἡ ἀδέκαστος ἱστορία ἔχει βαθμολογίαν. Τίς δὲν ἐπίστευσεν ἢ δὲν ἔγραψεν ὅτι ὁ Κυβερνήτης ὑπεσκέλισεν, ἵνα βασιλεύσῃ αὐτὸς, τὸν Λεοπόλδον, ἢ ὅτι, καταργήσας τὸ φιλελεύθερον δημοτικὸν σύστημα, ἀνεπλήρωσε δι' ἄλλου δεσποτικοῦ; Ἡ μήπως αὐτὸς τοῦ πελοποννησίου στρατάρχου ὁ υἱὸς, ὁ Γενναῖος,

δὲν ἐκήρυξεν ὡς ζωηρᾶς φαντασίας ἐπίνοιαν τὴν πραό-
τητα, ἣν χάριν τῆς ψυχορράγούσης πατρίδος ἀντέτα-
ξεν ἐκεῖνος πρὸς τὸν ἐξυβρίσαντα αὐτὸν λάβρον ὀπλαρ-
χηγὸν τῆς στερεᾶς ἐν ἐθνικῇ συνελεύσει; Καὶ ὅμως
ἡ ἀρετὴ αὕτη, ἴση τῇ τοῦ Θεμιστοκλέους πρὸ τοῦ
Εὐρυβιάδου, ἐπεξηγεῖ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην τὸ μέγεθος
τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης τοῦ γέροντος ἀρχηγοῦ.

Καὶ τοῦτο τὸ πλεονέκτημα ἔχουσι τὰ ὑπομνήματα
ὅτι, ἀνασκαλεύοντα θερμὴν τὴν τέφραν παρελθόντος
βίου, ζωογονοῦσι τοὺς σπινθῆρας τοῦ πυρὸς, ὑφ' οὗ
τὴν ἀκτινοβόλον λάμψιν ἐσπλαγχνοσκοπήθησαν ἀ-
σπαίροντα ἥθη τε καὶ ἔργα μετὰ τῶν λεπτομερειῶν
καὶ τῶν ἐπεισοδίων αὐτῶν, καὶ χρησιμεύουσιν ἀντὶ
λαμπάδος καὶ βάθρου τῇ ἱστορίᾳ, ἥ τις, χωριζομένη
τοιούτων βοηθημάτων, τὰ μὲν γεγενημένα παρερμη-
νεύει, πλανᾶται δὲ περὶ τὰ συμπεράσματα. Ὁ μὲν
ὑπομνηματογράφος ὁμοιάζει πρὸς χειρουργὸν ἀνατέ-
μνοντα παλλούσας σάρκας, ὁ δὲ μεταγενέστερος ἱστο-
ρικὸς πρὸς τὸν λαβόντα ὑπὸ τοῦ ἀνακριτοῦ ἐντολὴν
νὰ ἐνεργήσῃ αὐτοψίαν ἐπὶ ἀσάρχου σκελετοῦ.

Καὶ ἀναγνωρίζει μὲν ἀπολύτως ὁ ἐπικριτὴς τὸ
ἀπροσωπόληπτον τοῦ συγγραφέως, ὑποπτεύων ὅμως
ὅτι συγκερᾶται ἐνίοτε ἡ πικρία τῆς ἀληθείας, ἐπικα-
λεῖται τὴν ἐλληνικὴν ἐκείνην συνήθειαν, τὴν ἀγαπῶ-
σαν νὰ συγκαλύπτῃ τὰς ἀμαρτίας διὰ τοῦ πέπλου τῆς
φιλοπατρίας τῶν ἀμαρτωλῶν.

Ὅτι δὲ ἡ πατροπαράδοτος αὕτη συνήθεια, ἡ δια-

περαιωθεῖσα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, ζημιοῖ ἱστορίαν τε καὶ ἠθικὴν οὐδεὶς ὁ ἀντιλέγων, ὑπεδηλώθη δὲ καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ Γ' τῶν Ἀναμνήσεων· οὐδὲ οἶδα φυλὴν ῥέπουσαν πρὸς τὸ ἀμνηστεῖν ἀσμενέστερον τῆς ἡμετέρας, ἥ τις καὶ χρηστότατον ῥητὸν ἐκολόβωσεν, ὅπως ἐπαναλαμβάνη ἀποφθεγματικῶς «ὁ ἀποθανὼν δεδικαίωται.» Δεδικαίωνται λοιπὸν καὶ οἱ τῶν Σκιρωνίδων λησταὶ καὶ οἱ κακεῦργοι τοῦ Δηλίου!

Καὶ ταῦτα μὲν ὀρθά· ἀλλὰ τί γενήσεται τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ δόξα τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, ἂν πρὸς τὴν μεγάλην φιλοπατρίαν τοῦ Θεμιστοκλέους παραθέσωμεν τὴν καταφυγὴν αὐτοῦ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ ἀσπονδοτάτου τῶν ἐχθρῶν τῆς ἰδίας πατρίδος, ἢ τὴν τοῦ ἐναρέτου μαθητοῦ τοῦ Σωκράτους πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας «οὓς καὶ παρώξυνε πέμψαι Γύλιππον εἰς Συρακούσας καὶ θραῦσαι τὴν ἐκεῖ τῶν Ἀθηναίων δύναμιν· κινεῖν δὲ τὸν αὐτόθεν πόλεμον εἰς τοὺς Ἀθηναίους καὶ, τὸ μέγιστον, ἐπιτειχίσαι Δεκέλειαν οὐ μᾶλλον οὐδὲν διειργάσατο καὶ κατοικοφθόρησε τὴν πόλιν;» Τί γενήσεται τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ δόξα τοῦ νεωτάτου ἡμῶν ἀγῶνος ἂν στηλιτεύσωμεν τὸν Μιαούλην ἐμπρήθοντα ὡς ἐχθρικὸν τὸν περιμάχητον ἐθνικὸν στόλον, τῇ ἐπινεύσει μάλιστα, κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν δόξαν, τοῦ πολυῦμνήτου Λαζάρου Κουντουριώτου, τὸν Καραϊσκάκην συνεννοούμενον μετὰ τῶν πολεμίων, τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Ζαΐμην ἀνα-

φλέγοντας, κινδυνεύουσης τῆς Ἑλλάδος τὸν ἔσχατον κίνδυνον, στάσεις ἐμφυλίου, τὸν Μαυροκορδάτον διασείοντα τὰ καθεστῶτα; Τίς λοιπὸν ἐθυσίασε περιουσίαν, ζωὴν, τέκνα, τίς προέταξε τὰ στήθη ὑπὲρ τῆς πατρίδος, τίς ἐλύτρωσεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς δουλείας; Καὶ σημειωτέον ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἐγεννήθησαν καὶ ἀνετράφησαν ἐλευθέρως ἐν τῇ ἐλευθερωτάτῃ καὶ εὐνομωτάτῃ τῶν ἀρχαίων πόλεων, οὗτοι δὲ εἶδον τὸ φῶς φέροντες περὶ τὸν τράχηλον ἐκ γενετῆς κλοιὸν δουλείας σιδηροῦν καὶ τυραννίδος ἀμειλίχτου καὶ βαθυρρίζου ἐξαχρειώσεως. Φέρων δὲ ὁ ἐπικριτὴς τὴν πλάστιγγα καὶ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς βασιλείας Ὁθωνος, ἀπορεῖ πῶς «τὰ γεγονότα δὲν φαίνονται πλήρη καὶ ἄρτια, αἱ σάρκες τοῦ ὅλου ἱστορικοῦ σώματος ἰσχυαίνονται, τὰ χρώματα ὠχρῶσι, τὰ ἀνέκδοτα ἐλαττώνονται, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ φιλοσκώμων καὶ εὐτράπελος ἀστειότης μᾶς ἀποχαιρετᾷ. »

Καὶ ἴσως μὲν ἡ ἀνάμνησις ὅτι δὲν ἔγραφον συνεχῇ ἱστορίαν θὰ ἔλυε τὴν ἀπορίαν, ἴσως δὲ θὰ ἐπελύετο καὶ ἄλλως ἂν, ἀνατρέχων εἰς τὴν 3 Σεπτεμβρίου, ἐφίστα μικρὸν τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῆς πρὸ τοῦ παλατίου σκηνῆς, καθ' ἣν ἔντρομος ἀνεμνήσθην τοῦ πρὸ τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου παρακλητικοῦ τούτου ἐπιφωνήματος τοῦ γέροντος Κολοκοτρώνου· «Παναγία μου! Συγχώρησέ μας ἐπήραμεν τοὺς χριστιανοὺς εἰς τὸν λαιμόν μας. » Μὴ ἄρα τὸ σύνταγμα, ὑπὲρ οὗ καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐμόχθησε, θ' ἀπέβαινε ὁποῖον

διεσάλπισεν αὐτὸ ὁ βλάσφημος ἐκεῖνος δραπετῆς τῶν δεσμωτηρίων ;

Καὶ δὲν ἦτο παράλογος ὁ φόβος μου, καλῶς εἰ-
δότος τὴν συνταγματικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος,
τὴν ἱστορίαν, λέγω, τῶν τριῶν πολιτευμάτων τῆς
ἐπαναστάσεως, ὅτε ὅμως, καὶ προαιρέσεως καὶ δυνά-
μεως καὶ ἐπιστήμης ἂν ἠύποροῦμεν, ἀνέφικτος ἦν
ἡ ἐφαρμογὴ διὰ τὰς περιστάσεις· τὴν δ' ἐπὶ Κυβερ-
νήτου συνταγματικὴν σημαίαν οὐδὲ συγκαταβαίνω
ν' ἀναπτύξω, καθὼς σημαίαν φιλαρχίας, ἰδιοτελείας,
αἵματος. Καὶ ξηρὰν τὴν λέξιν σὺ ν τ α γ μ α ἀκούων
μετὰ τὸ 1830 ἔτος ὁ λαὸς ἔφριπτεν ὅλος, τὴν δὲ
φρίκην αὐτοῦ μόνος ὁ παραστὰς μάρτυς δύναται νὰ
κατανοήσῃ, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ περιγράψῃ, καὶ εὐγρα-
φέστατον ἂν ἔχῃ τὸν κάλαμον.

Ἡ λέξις σὺ ν τ α γ μ α ἀντήχει ἀπὸ περάτων ἕως
περάτων τῆς χώρας ὡς ἀπαίσιον σύμβολον τρόμου,
ὡς σατανικὸς γόος ἐξαγγέλλων ἀρπαγὰς, πυρκαϊὰς,
ἀτιμώσεις, φόνους. « Ὅτε ἦλθε τὸ σὺ ν τ α γ μ α »
ἦ, κατὰ τὴν εὐφυᾶ παρωδίαν τοῦ λαοῦ, « τὸ σὺ ν-
τ ρ ι μ μ α » καὶ « εἰς τὸν καιρὸν τοῦ σ υ ν τ ά γ-
μ α τ ο ς, » ἔλεγον ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ ῥῖγος κελ-
τικὸν περιεχεῖτο εἰς τὰς φλέβας, ἐνῶ τὸ ὄνομα τοῦ
Κυβερνήτου ἐπέτρεχεν ἡδὺ εἰς τὰ χεῖλη πάντων,
ἀναπολούντων μετὰ δακρύων τὸν χρυσοῦν αἰῶνα τῶν
τεσσάρων ἐνιαυτῶν, καθ' οὓς ἐδωροφόρησεν ἐκεῖνος
ἀντὶ συντάγματος λιμοῦ, ἀκολασίας, ὀλέθρου, σύν-

ταγμα ἄρτου, ἀσφαλείας, διδασκαλίας, πίστεως.

Καὶ διεσκέδασε μὲν ἡ ἔλευσις τοῦ βασιλέως τὸ καταχθόνιον τοῦτο φάσμα, ἀλλὰ πολὺ δὲν παρήλθε καὶ ἀνεφύη μεταξὺ τῶν νεανιευομένων, τῶν ἀεροβά-
τούντων λογίων καὶ τῶν θηρευόντων ἀρχὰς καὶ τέλη ἴδια ἢ περὶ συντάγματος ἰδέα, ἥ τις καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης ἔσυρε δέσμια κατόπιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐξώσεως Καρόλου τοῦ Ι' τῆς Γαλλίας. Οἱ ἐκ τῶν ἐπισήμων ὅμως πολιτικῶν, πλὴν ἑνὸς καὶ μόνου, ὡς λέγεται ἐν τοῖς Κεφαλαίοις Γ' καὶ Ζ', ἐπρέσβευον πάντες τὰ ἐναντία φοβούμενοι, οὐχὶ τὸν λαὸν, ὅς τις κατ' αὐτοὺς καὶ πρὸς τὸν θεμελιώδη νόμον θὰ συνετάσσετο μετὰ τῆς πειθαρχίας μεθ' ἧς καὶ εἰς τοὺς προηγηθέντας δικαστικοὺς καὶ διοικητικοὺς, καί περ πολυπλόκους καὶ ὅλως καινοφανεῖς, ἀλλὰ τὴν ἀπειρίαν καὶ, τὸ χεῖριστον, τὴν ἀμφίβολον διάθεσιν τῶν μελλόντων ν' ἀναλάβωσι τὴν ἐνέργειαν. Ὅτι δὲ ἐδόξαζον ταῦτα ὀρθῶς διετράνωσεν ὑπερτριακονταετῆς πεῖρα καὶ ἐξαιρέτως ἡ τοῦ 1863, τοῦ 1874 καὶ τοῦ 1875, ὅτε τὸ ἔθνος ἐδιδάχθη μαθήματα ἀποτρόπαια καὶ στυγερά.

Πολυετῆς, ἀκάθεκτος, ἀλλὰ μὴν καὶ βιαία ἐγένετο ἡ ὑπὲρ τῆς ἀδιαφθόρου ἐφαρμογῆς τοῦ σεπτεμβριανοῦ πολιτεύματος πάλη, πολλὰ τὰ παθήματα, πλεῖσται δὲ καὶ αἱ θυσίαι. Περίλυπος δὲ καὶ δύσελπις ὁ ἐκ τῶν πρωταθλητῶν στρατηγὸς ἀνεφώνησε τὸ ἀναγινωσκόμενον ἐν τῷ Κεφαλαίῳ Ζ' « Ποτὲ δὲν ἤλπι-

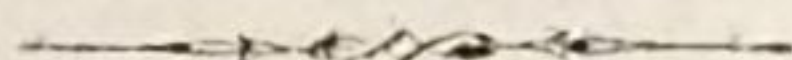
ζόν μετὰ τὴν αἰσίαν ἔκβασιν τοῦ κινήματος καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῶν ἡμετέρων σκοπῶν ὅτι θὰ ἐλάμβανον τοιαύτην τροπὴν τὰ πράγματα, » ἴσως δὲ καὶ ἡὺτοκτόνησε διὰ τοῦτο. Ἄλλοι δὲ συνέτριψαν τὰς ἀσπίδας καὶ μόνον ἐλάχιστος ἀριθμὸς στρατιωτῶν πιστοὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπαγγελίαν παρέμειναν περιθάλλποντες τὴν ἔρημον σημαίαν, ἔχοντες ὅμως καὶ αὐτοὶ τὴν καρδίαν ἔρημον χρηστῶν ἐλπίδων.

Καὶ δι᾽σχυρίζεται μὲν ὁ ἀνώνυμος ἐπικριτὴς ὅτι ὁ Ὅθων, « δεχθεὶς ἅπαξ τὸ σύνταγμα ἐτήρησεν ἀκριβέστατα καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν καὶ μόνον γεγονὸς μαρτυροῦν τὴν παραβίαν, » οὐδὲν ἤττον ὅμως ἢ μετὰ τὴν ξένην ἰδίως κατοχὴν κυβερνητικὴ πορεία κηρύττει διαρρήδην τὰ ἐναντία. Ἐτηροῦντο μὲν οἱ τύποι τῆς νομιμότητος, ἢ νομιμότης ὅμως ἀπεκτείνεται. Καὶ ἐντεῦθεν τὸ ἄτονον τῆς διηγήσεως καὶ ἡ ἀθυμία τοῦ ἀφηγητοῦ, ἢ ἀποδιδομένη εἰς ἄλλα αἷτια ὑπὸ τοῦ συγγράφαντος τὴν κριτικὴν μελέτην, ἐφ' ἧς ὅμως ἐπιπνέει, ὡς καὶ οὗτος φαίνεται ὁμολογῶν, ἀδρὸν πνεῦμα Τίμωνος.

Καὶ τοιοῦτοι οἱ λόγοι δι' οὓς, ἀνατυπῶν τὰς Ἀναμνήσεις, δημοσιεύω ἀναλλοίωτον τὸ πρῶτον κείμενον, πλήν τινων μεταβολῶν περὶ τὴν λέξιν καὶ τὴν φράσιν, τῆς παραθέσεως γεγονότων, ἐγγράφων καὶ ἐπεξηγήσεων, χάριν μείζονος σαφηνείας, καὶ τῆς προσθήκης ἐνὸς ἔτι Κεφαλαίου, τοῦ Ι', πρὸς συμπλήρω-

σιν τῆς ἀφηγήσεως καὶ χειραγωγίαν εἰς καθολικώ-
τερον συμπέρασμα. Καὶ ἀπέκειτο μὲν τῷ συγγραφεῖ
νὰ προσθέσῃ καὶ ἄλλα, ἀξιώματι μάλιστα περιβε-
βλημένα ἔνεκα τῆς μακρᾶς συνεχείας τοῦ χρόνου καθ'
ὃν ἤκμασεν αὐτήκοος, αὐτόπτης καὶ ἐνεργὸς, εὐχα-
ριστῶν οὕτω καὶ τὸν ἀνώνυμον ἐπιθυμήσαντα ἐκτενε-
στέραν τὴν ἀναγραφὴν τῶν μετὰ τὸ 1850 ἔτος· ἀλλ'
ἐπειδὴ ἐξ ἀνάγκης θὰ διελάμβανε καὶ περὶ νέων προ-
σώπων, φθὰς δὲ ἀνεκήρυξε σοφὸν τὸ μὴ σπεύδειν περὶ
τὰς κρίσεις πρὶν ἢ ἐξελεγχθῇ ὁλόκληρος ἡ ἀξία τῶν
ἔργων, ἀναγκάζεται οὐχὶ νὰ ἀναβάλλῃ τὴν ἐξιστόρη-
σιν, διότι τίς τῶν ἡλικίαν μάλιστα ἐχόντων οἶδε τὰ
ἐν γούνασι Διὸς κείμενα, ἀλλὰ νὰ καταλίπη καὶ ἀνε-
ξεργάστους οὐκ ὀλίγας σημειώσεις χρησίμους τῇ πο-
λιτικῇ ἱστορίᾳ, περὶ ἧς ἰδίως τὸ ἀνὰ χεῖρας σχε-
διάσμα.

N. Δ.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ Α΄ ΤΟΜΩ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Α΄.

(1821-1827)

Ἐθνικὸς χαρακτήρ.—Ἕλληνες πεπαιδευμένοι ἐν ἀρχῇ τοῦ ἁγῶνος, Α. Μαυροκορδάτος, Θ. Νέγρης, Στέφανος Κανέλος, Νεόφυτος Βάμβας.—Γερουσία Πελοποννήσου.—Γερουσία δυτικῆς Ἑλλάδος.—Ἄρειος Πάγος ἀνατολικῆς.—Διοργάνωσις Κρήτης. — Διοικήσεις τοπικαί.—Συνέλευσις Ἐπιδάφου.—Παραστάται καὶ συνήγοροι.—Παραδοχὴ Συντάγματος τῇ προτάσει τοῦ Ἰταλοῦ Βικεντίου Γαλλίνα.—Τρόπος συζητήσεως.—Συγκρούσεις Ἐκτελεστικοῦ καὶ Βουλευτικοῦ.—Συνέλευσις Ἀστρους.—Διαίρεσις πληρεξουσίων.—Νόμος ἐκλογικός.—Ἀποζημιώσεις βουλευτῶν.—Π. Νοταρᾶς ὑπὲρ βασιλείας.—Σ. Τρικούπη πρότασις ὑπὲρ ἀργίας τοῦ Συντάγματος καὶ παραδοχὴ αὐτῆς.—Διοικητικὴ ἐπιτροπὴ.—Διπλωματικὴ ἐπιτροπὴ.—Συνέλευσις ἐν Ἑρμιόνη καὶ Τροιζῆνι.—Πρόεδρος αὐτῆς Γ. Σισίνης.—Διασκευὴ τῆς αἰθούσης.—Τρόπος συζητήσεως.—Φρουρὰ Συνελεύσεως.—Μαντῶ Μαυρογένους.—Βασίλειος Μπαρλᾶς.—Ν. Σπηλιάδης, γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως.—Θ. Κολοκοτρώνης.—Παρείσακτοι εἰσηγηταὶ τοῦ Συντάγματος, ἦτοι Χ. Κλονάρης, Γ. Σοῦτσος καὶ Ν. Σκοῦφος.

—Πρότασις ὑπὲρ ἐκλογῆς τοῦ Λεοπόλδου. — Χριστοδούλου
Ματακίδου πρότασις ὑπὲρ Κυβερνήτου. — Ὁμοία Ἰγνατίου
Οὐγγροβλαχίας. — Διορισμὸς Κόχραν καὶ Τσώρτς. — Ἀναγό-
ρευσις Κυβερνήτου. — Πεποίθησις εἰς αὐτὸν τοῦ Κόδριγκτον.
— Διορισμὸς ἀντικυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς. — Ἀγροτικὸν συμ-
πόσιον. — Θάνατος καὶ κηδεία Καραϊσκάκη. — Φράγκος. —
Ἀμερικανῶν βοηθήματα καὶ διαδηλώσεις ὑπὲρ Ἑλλάδος. —
Ῥαβίνου ἐπίκλησις ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων χριστιανῶν. —
Θησαυρὸς Μανουσάκη. — Δόκτωρ Κανέλλας. — Δημήτριος Γου-
ζέλης. — Ἀποβολὴ κληρικῶν ἀπὸ τῶν πολιτικῶν θέσεων.
Σελ. 1—71.

Β.

(1828-1831)

Κυβερνήτου ἔλευσις. — Δραστηριωτάτη ἐνέργεια. — Ἀμιλ-
τον ἀνοχή. — Ἔργασία Κυβερνήτου. — Σ. Τρικούπης. — Διαφω-
νία τούτου πρὸς τὸν Κυβερνήτην. — Πληρεξούσιοι Μεσολογ-
γίου. — Οἱ ἐν τῇ Γ. Γραμματείᾳ δέκα ὑπάλληλοι. — Διοργά-
νωσις στρατοῦ. — Ἰδρυσις Πανελληνίου. — Ἰδέα Κυβερνήτου
περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν Ἑλλήνων. — Περιοδεία ἐν Πελοποννήσῳ.
— Μῦθος Κολοκοτρώνου. — Ὁψις Ναυπλίου. — Ἐκτακτοὶ ἐπί-
τροποι. — Δημοτικὴ διοργάνωσις καὶ ἡμαρτημένη ἐρμηνεία.
— Στρατιωτικῆς σχολῆς, ἀγροκηπίου Τίρυνθος καὶ Προνοίας
Ἰδρυσις. — Ὑδρας καὶ Σπετσῶν πανώλης. — Νάξου Καλικάν-
τζαροι. — Ὁ Κυβερνήτης ἐπὶ ἀγγλικῶν καὶ ῥωσικῶν πλοίων.
— Ῥωσικὸς ἄρτος. — Βιάρος. — Ἀμφίβολος λοιμὸς Αἰγίνης. —
Κυβερνήτου ἐλληνομάθεια. — Ἰδέαι αὐτοῦ περὶ ἐκπαιδεύσεως.
— Μυστικὴ ἐγκύκλιος. — Γνώμη αὐτοῦ περὶ τῆς ἐλληνικῆς
ἐπαναστάσεως. — Ἄνδριος ἱερεὺς. — Κυβερνήτου λιτότης. —

Ἐπίδευρος Λιμηρὰ καὶ Χρυσόβουλον Ἀνδρονίκου.—Ὁ Κυβερνήτης πρὸ Μεθώνης καὶ οἱ τρεῖς Ναύαρχοι.—Ἰβραίμ.—Κατάπλους εἰς Ζάκυνθον καὶ Ζακυνθίων ἐνθουσιασμός.—Κυβερνήτης καὶ Κόδριγκτον.—Ὁ Κυβερνήτης ἐπὶ ῥωσικοῦ πλοίου.—Σύνταγμα καὶ Λάγεις.—Πάλμερστον καὶ Ἀβερδην περὶ Κυβερνήτου.—Μετάβασις εἰς Μύτικα —Ἐπίπληξις Τσώρτς.—Ὁ Κυβερνήτης μετρίως φίλος τῶν Ἀγγλων.—Ἀναστ. Τσαμαδός.—Ἄρης.—Συνδρομὴ πρὸς πρόσφυγας εἰς Κάλαμον.—Μαντεῖον τύχης.—Ἀστυνομία αὐστριακὴ.—Μεσολογγίου ἐπανάκτησις.—Χορὸς ἐν Αἰγίνῃ.—Ἑλληνίδες.—Πριγκήπισσα.—Αἶκ. Τρικούπη.—Στρατάρχης Μαιζών.—Χορὸς Κοντοσταύλου.—Οἶκος Κυβερνήτου.—Ἰατρὸς Ταγιαπιέρας.—Ἰατρὸς Βηλαρᾶς.—Ἀλέξ. Σοῦτσος.—Προφητεία.

Σελ. 72—179.

Γ'.

(1821-1831)

Πελοποννησιακὴ Γερουσία περὶ δικαιοσύνης.—Ἡ ἐν Ἐπιδάυρῳ Συνέλευσις περὶ δικαστηρίων.—Νομικὴ διάταξις Νέγρη.—Ψήφισις ὑπὸ τῆς ἐν Ἀστρεὶ Συνελεύσεως τεσσάρων εἰδῶν δικαστηρίων.—Δικαστήρια ὀρκωτικά.—Αὐστριακῶν καταδρομαί, Ἀκούρτης, Παυλούτσης, Δάνδολος.—Αὐθαίρετοι ἀποφάσεις Ἐκτελεστικοῦ.—Ἐγκληματικὸν δικαστήριον.—Ἀλερίνος Πάλμας.—Ἐπτανήσου νομομαθεῖς.—Ἰδρυσις δικαστηρίων ἐπὶ Κυβερνήτου.—Παιδείας κατὰστασις καὶ δόγμα Πελοποννησιακῆς Γερουσίας.—Παραδοχὴ τριῶν εἰδῶν σχολείων.—Ι. Βαρβάκη ἀφιέρωμα.—Ἐδ. Μάσων.—Διοργάνωσις σχολείων ἐπὶ Κυβερνήτου.—Γ. Κλεόβουλος.—Ζῆλος καὶ συνδρομαὶ ὑπὲρ σχολείων.—Ἀνωμαλία τῶν τῆς ἐκκλη-

σίας.—Διάταξις τῶν κατ' αὐτὴν ὑπὸ τῆς ἐν Ἀστρεὶ Συνελεύσεως οὐδέποτε ἐνεργηθεῖσα.—Προσωρινὴ αὐτῶν διάταξις ἐπὶ Κυβερνήτου.—Ἀνοικοδόμησις ναῶν.—Ἀνατροπή.

Σελ. 180—224.

Δ'.

(1830-1832)

Ἀντιπολιτεύσεως ἐνέργεια. — Κυβερνήτου προσπάθειαι ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας καὶ ἐκτάσεως τῶν ὁρίων. — Ἀναγόμεναι καὶ παραίτησις Λεοπόλδου.—Πόθεν ἡ ὑπὲρ αὐτοῦ δόξα.—Ἡ ἐν ἔτει 1823 ἀποστολὴ πρεσβείας εἰς Λονδῖνον. — Κοραῆς. — Ἐθνικὴ ἀπέχθεια κατὰ τῶν ἀντιπολιτευομένων. — Τουρκαλβανοί.—Ἐθνικῆς Συνελεύσεως σύγκλησις.— Ἀλληλομαχία Γρίβα καὶ Φωτομάρα. — Κυβερνήτου ἀποστροφὴ πρὸς τοὺς προὔχοντας.—Βιάρος καὶ Γεννατᾶς.—Ἡ ἀνταρσία τοῦ 1831 στυγερωτέρα τῆς τοῦ 1843 καὶ 1862.—Πυρπόλησις στόλου.—Δολοφονία Κυβερνήτου.—Μαυρομιχάλοι.—Διοικητικὴ Ἐπιτροπή.—Ἐναρξίς Συνελεύσεως.—Αὐγουστίνου ἀναγόμεναι.—Συνελεύσεως διαίρεσις. — Κωλέττης καὶ τινες πληρεξούσιοι εἰς Μέγαρον.—Κυβέρνησις Περαιχώρας.—Κάννιγκ ἐν Ναυπλίῳ. — Πρωτόκολλον τῆς 7 Ἰανουαρίου. — Ἀμνηστία.—Διάβασις τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ εἰσβολὴ εἰς Ναύπλιον.—Πρωτόκολλον τῆς 7 Μαρτίου.—Ἀναχώρησις Αὐγουστίνου.—Διοικητικὴ Ἐπιτροπή. — Γαλλικὸς στρατὸς ἐν Ναυπλίῳ. — Ἀναγόμεναι Ὀθωνος.—Κατάργησις Γερουσίας.—Βιαιὰ διαλύσις τῆς Συνελεύσεως. — Διαφωνία Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς.—Γραμματέων Κυβέρνησις. — Χαρακτήρ Κολοκοτρώνου.—

Ἀποστολή πρεσβείας εἰς Μόναχον. — Σύγκρουσις Ἑλλήνων καὶ Γάλλων ἐν Ἀργεῖ. — Ἀποστολή εἰς βασιλέα.

Σελ. 225—291.

Ε΄.

(1829-1850)

Αἱ τρεῖς πολιτικαὶ μερίδες. — Αἵτησις προστασίας παρὰ τῆς Ἀγγλίας. — Ὁδηγία Μαυροκορδάτου πρὸς τὴν ἐν Λονδίνῳ ἐλληνικὴν ἐπιτροπὴν τῇ 22 Ἰουνίου 1823. — Μερὶς ῥωσική. — Κυβερνήτης, Κολοκοτρώνης, Μεταξᾶς. — Αἰών. — Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῆς 3 Σεπτεμβρίου. — Ὁρθόδοξος ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. — Γερουσία. — Μερὶς γαλλική. — Κωλέττης. — Σωτήρ. — Μερὶς ἀγγλική. — Μαυροκορδάτος. — Νόμος ἐκλογικός. — Ἐλπίς. — Ἀθηνᾶ.

Σελ. 292—348.

ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΙΝΑ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ.	Σελ.	Διόρθωσις
56	46	ὀρθριοι
213	46	σωφρονισμὸν
335	43	ἀπροσκόπως
342	8	μετὰ
345	20	ἄλλοι

ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

Α'.

(1821 - 1827.)

Ἐθνικὸς χαρακτήρ. — Ἕλληνες πεπαιδευμένοι ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀγῶ-
νος, Α. Μαυροκορδάτος, Θ. Νέγρης, Στέφανος Κανέλος, Νεό-
φυτος Βάμβας. — Γερουσία Πελοποννήσου. — Γερουσία δυτικῆς
Ἑλλάδος. — Ἄρειος Πάγος ἀνατολικῆς. — Διοργάνωσις Κρήτης.
— Διοικήσεις τοπικαί. — Συνέλευσις Ἐπιδαύρου. — Παραστάται
καὶ συνήγοροι. — Παραδοχὴ Συντάγματος τῇ προτάσει τοῦ Ἰτα-
λοῦ Βικεντίου Γαλλίνα. — Τρόπος συζητήσεως. — Συγκρούσεις
Ἐκτελεστικοῦ καὶ Βουλευτικοῦ. — Συνέλευσις Ἀστρους. — Διαί-
ρεσις πληρεξουσίων. — Νόμος ἐκλογικός. — Ἀποζημίωσις βου-
λευτῶν. — Η. Νοταρᾶς ὑπὲρ βασιλείας. — Σ. Τρικούπη πρότασις
ὑπὲρ ἀργίας τοῦ Συντάγματος καὶ παραδοχὴ αὐτῆς. — Διοικητικὴ
ἐπιτροπὴ. — Διπλωματικὴ ἐπιτροπὴ. — Συνέλευσις ἐν Ἑρμιόνη
καὶ Τροιζῆνι. — Πρόεδρος αὐτῆς Γ. Σισίνης. — Διασκευὴ τῆς
αἰθούσης. — Τρόπος συζητήσεως. — Φρουρὰ Συνελεύσεως.
— Μαντῶ Μαυρογένους. — Βασίλειος Μπαρλᾶς. — Ν. Σπηλιά-
δης, γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως. — Θ. Κολοκοτρώνης. — Παρ-
εῖσακτοι εἰσηγηταὶ τοῦ Συντάγματος, ἦτοι Χ. Κλονάρης, Γ. Σοῦ-
τσος καὶ Ν. Σκοῦφος. — Πρότασις ὑπὲρ ἐκλογῆς τοῦ Λεοπόλ-
δου. — Χριστοδούλου Ματακίδου πρότασις ὑπὲρ Κυβερνήτου. —
Ὅμοια Ἰγνατίου Οὐγγροβλαχίας. — Διορισμὸς Κόχραν καὶ Τζώρτζ.

(ΙΣΤΟΡΙΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ.)

— Ἀναγόρευσις Κυβερνήτου. — Πεποιθήσις εἰς αὐτὸν τοῦ Κόδριγκτον. — Διορισμὸς ἀντικυβερνητικῆς ἐπιτροπῆς — Ἀγροτικὸν συμπόσιον. — Θάνατος καὶ κηδεῖα Καρζίσκᾶκη. — Φράγκος. — Ἀμερικανῶν βοηθήματα καὶ διαδηλώσεις ὑπὲρ Ἑλλάδος. — Ραβίνου ἐπίκλησις ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων χριστιανῶν. — Θησαυρὸς Μανουσάκη. — Δόκτωρ Κανέλλας. — Δημήτριος Γουζέλης. — Ἀποβολὴ κληρικῶν ἀπὸ τῶν πολιτικῶν θέσεων.

Καὶ ἤκουσα καὶ ἀνέγνω πολλὰκις, ὅτι ἡ διαφορὰ τῆς θρησκείας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν τῶν κρατούντων Ὀθωμανῶν ὑπῆρξεν ὁ μόνος λόγος δι' ὃν τὰ δύο ἔθνη συνέζησαν μὲν ἐπ' αἰῶνας, δὲν συνεχωνεύθησαν ὁμῶς. Καὶ ὅτι μὲν ἡ εἰς τὴν πίστιν ἐμμονὴ τῶν πατέρων ἡμῶν ἤκμασεν ἀκατάλλακτος, οὐδεὶς δισταγμός· ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι οὐδὲν ἥττον ἰσχυρόν, ἡ εἰς τὸν ἰδιογενῆ αὐτῶν χαρακτῆρα ἀδιάσειστος εὐστάθεια, ἀπέκρουσε τὴν ἐπιμιξίαν. Ὅθεν εἰ καὶ πρὸ τῆς ὑποταγῆς εἰς τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ ἰσλαμισμοῦ ἔκλινον τὸν αὐχένα καὶ ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους, μεθ' ὧν εἶχον κοινὸν τὸ θρήσκευμα, καὶ ὑπὸ τοὺς Φράγκους, τὸ αὐτὸ πρεσβεύοντας Εὐαγγέλιον, τὸ διαιροῦν τοὺς δούλους ἀπὸ τῶν δεσποτῶν χάσμα ἀντὶ συστολῆς ἐπλατύνετο καθ' ἐκάστην, οὐδ' ἔπαυσάν ποτε ὀργῶντες πρὸς ἀνεξάρτητον ἐθνικὸν βίον· διότι τὸν πρὸς τὴν αὐτονομίαν ἔρωτα δὲν ἐσβέννυνεν, ἀλλ' ἀνέφλεγε προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ τυραννία. Μάτην δὲ ὁ Φρά Πάολος, ὁ καὶ ἱερομύστης τοῦ Χριστοῦ, ὅπως καταπνίξῃ τὴν ἐνθεον ταύτην ὀρμὴν, ἡξίου «νὰ προσφέρωνται πρὸς τοὺς Ἑλληνας ὡς πρὸς κτήνη, τοὺς μὲν γαμψοὺς αὐτῶν ὄνυχας καὶ χαυλιόδοντας ἐκριζοῦντες, ξηρὸν δὲ ἄρτον πρὸς τροφήν καὶ μάστιγα ἐπιδα-

φιλευόμενοι, καὶ τὴν φιланθρωπίαν ἐπιφυλάττοντες εἰς εὐγενεστέρας περιστάσεις,» διότι τὸ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας φρόνημα οὐδ' εἰς βασάνους, οὐδ' εἰς φιλοφρονήσεις ἐνέδωκέ ποτε. Μαρτυροῦσι δὲ τὸν λόγον αἱ διηγεκεῖς συνωμοσίαι καὶ ἐπαναστάσεις, αἷ τινες κατεποντίζοντο μὲν ἐντὸς αἱμάτων, ἀνεβλάστανον δὲ φλογερώτεραι. Καὶ ναὶ μὲν κατώρθωσαν ἐπὶ τέλους οἱ χεῖμαρροι τῶν βαρβάρων νὰ ἐξαλείψωσιν ἐν Ἀσίᾳ τὴν ἑλληνίδα φωνήν, δὲν ἴσχυσαν ὅμως ν' ἀποκτείνωσι καὶ τὸ αἶσθημα· διὸ καὶ εἶδομεν ἐκραγέντα διακαῆ, μόλις συγκερασθείσης τῆς βίας, τὸν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν ἔρωτα. Ἐν δὲ τῇ Αἰγύπτῳ τὸν ἑλληνισμόν, ἀνθιστάμενον ἀγέρωχον, δὲν ἐδυνήθη νὰ καταβάλῃ ἄλλως ἢ τυραννία, ἀφοῦ ματαίως παρέδωκεν εἰς τὰς φλόγας πᾶν βιβλίον γεγραμμένον ἑλληνιστὶ, ἢ προσλαμβάνουσα ἀνανταγώνιστον σύμμαχον ἀνήκουστον εἶδος θηριωδίας, τὴν ἐκτομὴν μυριάδων γλωσσῶν.

Οὕτω προέβαινεν ἡ πάλῃ, ἐκ διαλειμμάτων μὲν ἀνακύπτουσα, πάντοτε δὲ καταβαλλομένη, ἕως οὔ τελεσφορήσασα τὸ 1821 ἔτος, ἔστεψε τοὺς πόθους ἐλαχίστης μερίδος τῆς δεδουλωμένης φυλῆς. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ πόσας ὀδύνας! Ἦσαν δὲ δυστυχῶς αἱ ἐμφύλιοι ὀδύнай καὶ τοῦ ἐχθρικοῦ σιδήρου καὶ πυρὸς χαλεπώτεραι· διότι τὴν μὲν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην καὶ τὴν ἀνδρίαν δὲν εἶχεν ἐξαφανίσει ἡ πολυχρόνιος δουλεία, τὴν πολιτικὴν ὅμως ἀρετὴν εἶχε διαστρέψει κατὰ πολὺ, ἀνασπάσασα ἀπὸ τῶν ψυχῶν τὴν ἀρχαιοπρεπῇ ἐκείνῃ ἀφιλοκέρδειαν, τὴν θυσιάζουσαν προθύμως τὴν φιλαυτίαν εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἀπερίσπαστον μέριμναν.

Ἄλλα καὶ τῶν πεπαιδευμένων ὁ ἀριθμὸς ἦν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐλάχιστος, καὶ ἐξ αὐτῶν πάλιν ὀλίγιστοι οἱ ἐπιστήμονες· νομικῶν δὲ, οἰκονομολογικῶν καὶ ἐν γένει διοικητικῶν γνώσεων ὑπῆρχεν ἐντελὴς ἀπορία. Ἡ δὲ περιλαληθεῖσα καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐπαναλαμβανομένη ἱκανότης τῶν Ἑλλήνων πρὸς αὐτοδιοικησίαν, ἕνεκα τῆς ἐκ τοῦ δημογεροντικοῦ συστήματος πείρας, ἦτο κατὰ φαντασίαν ἀρετὴ, ἣν ἀδύνατον νὰ προσπορίσῃ πρὸς δούλους προεστῶτας πόλεων, κωμοπόλεων καὶ χωρίων, ἢ δι' αὐτῶν ἐπινέμησις τῶν φόρων καὶ ἡ διάλυσις οἰκογενειακῶν τινων διαφορῶν. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὁ Θεόδωρος Νέγρης, ὁ Στέφανος Κανέλος, ὁ Νεόφυτος Βάμβας, ὅς τις ὅμως κατέλιπε μετὰ δύο ἔτη τὴν πολεμοῦσαν Ἑλλάδα, οὗτοι ἦσαν οἱ πρῶτον σπεύσαντες πρὸς αὐτὴν λόγιοι. Ἀνετέθη δὲ εἰς τοὺς τρεῖς πρώτους ἡ ἰδρυσις τῶν διοικήσεων, τοῦ μὲν ἀποσταλέντος ἐπίτηδες εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, τοῦ δὲ εἰς τὴν ἀνατολικὴν καὶ τοῦ τρίτου ἀσχοληθέντος ἰδίως περὶ τὴν διοργάνωσιν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἐν Ἀστρεὶ ἀναθεωρηθέντος πολιτεύματος, εἶτα δὲ ἀπελθόντος μετὰ τοῦ Ἰακώβου Τομπάζη εἰς Κρήτην, ἵνα συμπράξῃ περὶ τὴν διευθέτησιν τῶν τῆς νήσου ἐκείνης. Διὰ τὴν σπάνιν μάλιστα ἐπιστημόνων, τὸ Βουλευτικὸν διαφωνῆσαν πρὸς τὸ Ἐκτελεστικὸν, ἐπέμενε νὰ μὴ ἀπέλθῃ τῆς καθέδρας τῆς κυβερνήσεως.

Καὶ ὁ μὲν Μαυροκορδάτος, πρὸς τῇ παιδείᾳ ἐκέκτητο καὶ νοῦ ὀξύτητα καὶ ἐμπειρίαν πραγμάτων καὶ πυρετὸν ἐνεργείας ἀκοίμητον. Εἶχε δὲ καὶ τὴν περὶ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ τῶν πολυπλοκωτάτων ζητημά-

των δύναμιν ἰσχυράν, ἅμα δὲ καὶ τὸ προτέρημα τοῦ πλατύνειν καὶ διαρρυθμίζειν καὶ ἰδιοποιεῖσθαι αὐτὰ ὥς εἰ ἦσαν ἴδιον ἀρχαῖον κτῆμα καὶ μεταδίδειν εὐκρινῶς πρὸς τοὺς ἄλλους.

Ὁ δὲ Νέγρης, ἠὲ πόρει καὶ αὐτὸς μαθήσεως καὶ φύσεως δεξιᾶς, ἀλλὰ καὶ φιλοπονίας οὐ τῆς τυχούσης καὶ φιλοτιμίας ἐνθέρμου ἐθρυλλεῖτο κάτοχος. Ἀπέθανε δὲ τὸ 1824 ἐπὶ ψιάθου στερούμενος καὶ ἄρτου, αὐτὸς ὁ χάριν τῆς πατρίδος θυσιάσας βίον ἄνετον καὶ θέσιν ἐπίζηλον.

Τὸν δὲ Κανέλον διατρίψαντα μακρὸν χρόνον ἐν τῇ Δύσει καὶ ἰδίως ἐν Γερμανίᾳ, ἐκόσμει καὶ ἐπιστήμη ἀκήρατος, καὶ περιαγωγή τῆς ψυχῆς θαυμαστὴ καὶ τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας, τῆς λεγομένης τέχνης τοῦ βίου, ὥς ἔγραφέ τις τῶν συγχρόνων, ὠμολογεῖτο ἐγκρατὴς καὶ ἐργάτης. Οἱ δὲ παρ' αὐτοῦ συνταχθέντες ἐπίτομοι «Ὁργανισμοὶ τῆς Κρήτης,» ἀποδεικνύουσιν ὅτι, διαγινώσκων μετ' ἀγχινοίας τὰς περιστάσεις, καὶ ἐδογματίζε τὰ καίρια. Ἐτελεύτησε δὲ καὶ αὐτὸς ἀθλῶν ὑπὲρ τῆς νήσου ταύτης τὸ 1823 ἔτος, καὶ εἰσέχθη παρὰ τοῦ Κοραῆ εἰς τὸν παράδεισον μετὰ τῶν ἐνδόξως ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος πεσόντων.

Συνῆλθον δὲ καὶ ἕτεροι πεπαιδευμένοι, οἳοι Βενιαμὴν ὁ Λέσβιος, Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, Ἀνθιμος Γαζῆς, Θεόκλητος Φαρμακίδης, Θεόφιλος Καίρης, Γ. Πραΐδης, Ἀναστάσιος Πολυζωίδης, Λιβέριος Λιβερόπουλος, Σπυρίδων Τρικούπης, Ἰωάννης Κωλέττης, Κωνσταντῖνος Ζωγράφος, ὁ τοῦ Βουλευτικοῦ ἰσόβιος γραμματεὺς Σκανδαλίδης, Γεώργιος Γλαράκης, Ἀνδρέας Παπαδόπουλος, Φίλιππος Ἰωάννου, Γεώργιος

Χρυσείδης, Παναγιώτης Ῥόδιος, Γεώργιος Αἰνιάν, Δημ. Χρηστίδης, Ν. Σιλήβεργος, Ἰωάννης Φιλήμων, Γ. Καραγιαννόπουλος Τισαμενός, Παναγιώτης καὶ Νικήτας ἀδελφοὶ Σπανόπουλοι, Ἰκέσιος Λάτρης, Γ. Ψύλλας, Δρόσος Μανσόλας, οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ Ν. Σπ. καὶ Γ. Σκοῦφοι, Μάρκος Δραγούμης· ἔτη δέ τινα μετὰ ταῦτα καὶ ὁ Γ. Γεννάδιος, ὁ Χριστ. Κλονάρης, οἱ ἀδελφοὶ Ἀλ. καὶ Παναγιώτης Σοῦτσοι, ὁ Γρ. Σοῦτσος, ἴσως δὲ καὶ τις ἄλλος. Πάντες δὲ οὗτοι, νῦν μὲν περιστοιχίζοντες τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν, νῦν δὲ περιερχόμενοι τὰς ἐπαρχίας ἢ διασχίζοντες τὰ πελάγη, ἄλλοτε δὲ κηρύττοντες ἐν τοῖς στρατοπέδοις ἢ καὶ ἀντιπροσωπεύοντες τὸν λαὸν ἐν συνελεύσεσι καὶ βουλαῖς, διημιλλῶντο ὅπως ἐξάψωσι τὸν ἐνθουσιασμόν, ρυθμίσωσι τὸν ἀγῶνα καὶ περιάψωσιν εἰς τὴν διοίκησιν μορφὴν τάξεως καὶ εὐπρεπείας. Καὶ ἡγρύπνει λιμώττουσα καὶ ἔτρεχε ῥακένδυτος καὶ ἐταλαιπωρεῖτο παλαίουσα πρὸς τε κακουχίας καὶ πρὸς τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐδεκατίζετο ὑπὸ νόσων ἢ πανταχόθεν συρρέουσας εὐγενῆς αὕτη χορεία, ἥ τις, κληρονόμος προαιωνίων παραδόσεων, ἤρχετο ἵνα ποτίσῃ ἐξανθούσας τέλος πάντων αὐτὰς δι' ἰδρωτός καὶ αἵματος· ἤρχετο ἵνα ἴδῃ ζῶσαν τὴν μέχρι τοῦδε νεκρὰν ἀλλ' ἐρασμιωτάτην τῶν λέξεων, τὴν λέξιν πατρίδος, ἥ τις, μονότονος ὡς νεκρώσιμος ἦχος κώδωνος, ἐβόμβει τετρακόσια ἔτη περὶ τὰς ἀκοὰς τῶν λογίων γενεῶν. «Λυποῦμαι, εἶπε πρὸς τὸν ἀδελφὸν καὶ ἐμὲ ὁ πρὸς πατρός φίλος Βενιαμὴν, λυποῦμαι ὅτι τὰ νεαρὰ ὑμῶν στήθη δὲν δύνανται ν' ἀνταχθῶσι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος.» Καὶ ὡσεὶ θεόληπτος πυργώσας ῥήματα σεμνὰ ὑπὲρ αὐτῆς εἰ

καὶ ἐφίλει τὸ λακωνίζειν καὶ ἐπιχορηγήσας παραινέσεις ὁ ἀοίδιμος διδάσκαλος καὶ στρατιώτης, « Ἄγετε δὴ, τεκνία, προσεῖπεν ἐπὶ τέλους, διὰ τῆς βαρείας αὐτοῦ φωνῆς, ἄγετε δὴ, τηρήσατε τὰ πατρικὰ παραγγέλματα καὶ ἀλείφθητε ἐπὶ δεύτερον ἀγῶνα δυσπαιλαιστότερον τοῦ πρώτου ».

Ἐκ τῶν ἀξιαγάστων ἐκείνων ἀνδρῶν ὀλίγιστοι οἱ ἐπιζῶντες ἢ μᾶλλον οἱ ἐν Ἀθήναις κείμενοι ὥσεί ἐρείπια μνημείων, ὧν τὰς ἐπιγραφὰς οὐδεὶς ὡς τῇ ἱστορίᾳ καὶ χρησίμους συγκαταβαίνει ν' ἀναγνώσῃ. Χθὲς ἔτι ὁ Παναγιώτης Σπανόπουλος καὶ ὁ Γεώργιος Χρυσείδης κατέλιπον τὸν βίον, καὶ ἄκλαυστοι, ἀμνημόνευτοι, οὐδενὸς ἀνειληφότος ἱμάτιον πένθιμον, ἐπορεύθησαν τὴν εἰς ἄδου καὶ ἐτάφησαν ὡς ἀκλεεῖς, τὸ δὲ χῶμα αὐτῶν οὐδ' εὐτελὲς σῆμα μηνύει πρὸς τὸν ἐπισκεπτόμενον τὸ κοιμητήριον.

« *He died as erring man should die,*
» *without display, without parade.* »

Ἀπεδήμησαν ὁμῶς εἰς τὰ ἄνω συνεπιφέροντες τὴν συνείδησιν εὐδοκοῦσαν, ὅτι οὐδὲν παρημέλησαν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἱερωτάτου τῶν καθηκόντων.

Τῶν ἐγκρίτων δέ τινες κατὰ τὴν Πελοπόννησον συνελθόντες μηνὶ Μαίῳ ἐν Καλτεζαῖς κατέστησαν ἑξαμελῇ Γερουσίαν, μετέπειτα δὲ μηνὶ Νοεμβρίῳ καὶ οἱ τῆς δυτικῆς καὶ οἱ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὠνόμασαν, οὗτοι μὲν Ἀρειὸν Πάγον δεκατεσσάρων μελῶν, ἐκεῖνοι δὲ δεκαμελῇ Γερουσίαν, τῶν δὲ τριῶν νήσων, τῶν ἐξαιρέτως λεγομένων ναυτικῶν, καὶ τῶν τοῦ Αἰγαίου, προί-

σταντο τοπικαὶ διοικήσεις. Καὶ τῆς μὲν πελοποννησιακῆς, καταρτισθείσης κατὰ Δεκέμβριον ἐπὶ τὸ τελειότερον δι' ἀποστολῆς ἐνὸς ἀντιπροσώπου ἐξ ἐκάστης ἐπαρχίας τῆς χερσονήσου, οὗ ἕνεκα ὁ ἀριθμὸς τῶν γερουσιαστῶν ἀνέβη εἰς εἰκοσιῆξ, τὰ καθήκοντα διεγράφησαν ἐν τῷ κληθέντι Ὁ ρ γ α ν ι σ μ ῶ, τῷ δὲ Ἀρείῳ Πάγῳ ἐπεβλήθη διεξοδικὴ καὶ πολὺπλοκος Νομικὴ Διάταξις, ἐν δὲ Μεσολογγίῳ ἐξεδόθη διοικητικὸς Ὁ ρ γ α ν ι σ μ ὸ ς, λιτότερος μὲν τοῦ τῶν Σαλῶνων, ἀπροσάρμοστος ὅμως καὶ αὐτὸς κατὰ πολλά. Περιττὸν δὲ νὰ προσθέσω ὅτι πάντες οὗτοι οἱ θεσμοὶ, καθὼς καὶ οἱ μερικώτεροι, στηλιτεύουσι τὴν περὶ τὰ διοικητικὰ ἄγνοϊαν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἐν Ἀθήναις, παραδείγματος χάριν, ἰδρύθη διοίξεις ἐκ πέντε ἐφόρων, ὧν ὁ μὲν ἐκλήθη ἔφορος τῶν προσόδων, ὁ δὲ, ποριστὴς τῶν ἀναγκαίων, ὁ τρίτος, ἔφορος τῶν πολεμικῶν, ὁ τέταρτος, ἔφορος τῶν ἡθῶν καὶ ὁ πέμπτος, μέλος ἀντεπιστέλλον. Ἀλλὰ ποῖα τοῦ ἀντεπιστέλλοντος τὰ καθήκοντα; ἄγνωστον. Εἰκάζω δὲ μόνον ὅτι λογιώτατός τις, ἀκούσας ὅτι αἱ κατὰ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἀκαδημαῖαι καὶ ἐπιστημονικαὶ ἐταιρίαι διατηροῦσι καὶ ἀντεπιστέλλοντας ἐταίρους, ἐπλούτισε διὰ τοιούτου καὶ τῶν Ἀθηνῶν τὴν διοικητικὴν ἀρχήν.

Ἐξηκολούθει δὲ τῶν τμηματικῶν διοικήσεων ἡ ἐνέργεια καὶ μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως. « Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ὑπαρξίς αὐτῶν, ὡς ἐκήρυξεν ἡ ἐν Ἀστρεὶ Συνέλευσις, ἀπεδείχθη ἐπιβλαβής, διότι μεγάλα ἐμπόδια ἐπέφερεν εἰς τὴν πρόοδον τῆς δημοσίου οἰκονομίας, » κατηργήθησαν πᾶσαι τὸ 1823 ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ταύτης, ψηφισάσης « νὰ ἐξαρτῶνται ἀμέ-

σως ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν διοίκησιν οἱ διάφοροι λαοὶ τῆς Ἑλλάδος. »

Καὶ ἀρίστη μὲν, ἀπαραίτητος μάλιστα, ἡ κατάλυσις τῶν κατὰ μέρος ἀρχῶν, καὶ ἡ ἐνίσχυσις μιᾶς μόνης, κεντρικῆς· ἀλλ' ἡ κεντρικὴ αὕτη, ὁποία συνετάχθη ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ καθιερώθη μετὰ ταῦτα ἐν Ἀστρεὶ καὶ Τροιζῆνι, ἦν ἄρα ἐπιτηδεΐα νὰ προαγάγῃ ἢ νὰ χαλαρώσῃ, νὰ βραχύνη ἢ νὰ παρατείνῃ τὸν ἀγῶνα; Τὸ κατ' ἐμὲ, φρονῶ ὅτι καὶ τότε, μεταξὺ τῆς τόσης ἀπειρίας, ὑπῆρχον καὶ οἱ μὴ ἀμφιβάλλοντες ὅτι εἶδος πολιτεύματος, θεμελιουμένου πρὸ παντὸς ἄλλου ἐπὶ παιδείας, δεξιότητος καὶ ἀρετῆς, οὐ μόνον ἀποτυγχάνει, ἀλλὰ καὶ εἰς δεινοὺς κινδύνους κατακυλίνει χώραν στερουμένην ἐντελῶς τῶν πλεονεκτημάτων ἐκείνων. Πλὴν δὲ τούτου, ἐπὶ ἀγῶνος οἷος ὁ ἡμέτερος, ἀπαιτεῖται ἐξουσία ἀδιαίρετος, συμπαγής, αὐταρχος, ἐν ἀκαρεῖ ἀποφασίζουσα καὶ ἀστραπηδὸν ἐκτελοῦσα τὰς ἀποφάσεις, ἐξουσία δημιουργός, « γεννηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς, » ἐξουσία ὥς ποτε ἡ τοῦ χοιροβοσκοῦ τῆς Σερβίας. Καὶ διὰ τοῦτο καθὼς ἡ ἀναστᾶσα Ἑλλὰς παρεδέχθη πρὸς καιρὸν τὸ φορολογικόν, τὸ μετρικόν, τὸ νομισματικόν σύστημα τῆς καθαιρεθείσης δυναστείας· καθὼς υἱοθέτησε διὰ τε λόγου καὶ γραφῆς προσωνομίας ἐνδοξοτάτων, ἐκλαμπροτάτων, ἐξοχωτάτων, εὐγενεστάτων καὶ σοφολογιωτάτων, καὶ τινὰς τῶν μέχρι χθὲς δούλων ἐβάπτισε πρίγκηπας ἐνῶ οὐδ' ἡ Τουρκία ἀνωμολόγησέ ποτε τοιούτους, τὸν αὐτὸν τρόπον ἔπρεπε νὰ παραδεχθῇ, πρὸς καιρὸν ὡσαύτως, καὶ τῆς πολυκοιρανίας τὴν ἀποβολήν. Δυστυχῶς ὅμως μετὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς ἐλευθερίας ἀνεγεννήθη καὶ ἡ

ἀρχαία ἐκείνη προαίρεσις, εἰς ἣν ἐπίφθονος ἦν ἡ ὑπεροχὴ τῆς ἀρχῆς καὶ μισητὸν τὸ ὑπέρογκον· διὸ οὔτε τμῆμα εἰς τμῆμα, οὔτε πρόσωπον εἰς πρόσωπον ὑπεχώρει.

Καὶ τοιαῦτα πρεσβεύοντες συνῆλθον εἰς Ἐπίδαυρον οἱ πρῶτοι νομοθέται τῆς Ἑλλάδος. Οἱ δὲ νεώτεροι, οἱ εὐτυχήσαντες ν' ἀνοίξωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς ἥλιον μὴ σκοτιζόμενον ὑπὸ νεφῶν δουλείας, νὰ πατήσωσι γῆν ἐλευθέραν, ν' ἀναπνεύσωσιν ἀέρα ἐλεύθερον, αὐτοὶ οἱ κληρονομήσαντες τὸ ἀνεκτίμητον δικαίωμα τοῦ συνέρχεσθαι καὶ συνδιαλέγεσθαι καὶ συζητεῖν, ἀδυνατοῦσι νὰ φαντασθῶσι τὸν ἑξάλλον ἐνθουσιασμόν τοῦ ἔθνους, ὅτε μετὰ τυραννίαν τετρακοσίων σχεδὸν ἐτῶν συνήρχετο δι' ἀντιπροσώπων ἵνα βουλευθῇ κυριαρχικῶς περὶ τῶν οἰκείων συμφερόντων. Οἱ δ' ἐπιζήσαντες διηγοῦντο ὅτι δάκρυα ἔρρεον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν πάντων, καὶ ὡς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς Ἀναστάσεως ἀνταπεδίδοντο ἀσπασμοί. Ἦσαν δ' ἐννέα ἐπὶ πεντήκοντα· δέκα μὲν ἐκ Πελοποννήσου, εἰ καὶ ἡ Γερουσία εἶχεν ἐκλέξει εἴκοσιν, ὀκτὼ δὲ ἐκ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, μεθ' ὧν καὶ ὁ τῶν ἐν Τουρκίᾳ Σουλιωτῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν Τουρκαλβανῶν, εἰκοσιεπτὰ ἐκ τῆς ἀνατολικῆς ἀντὶ τῶν ἐκλεχθέντων εἰκοσιτριῶν, τρεισκαίδεκα ἐκ τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων, καὶ ἐκ τῆς Κάσσου εἷς, οὐδεὶς δὲ ἐκ τοῦ Αἰγαίου. Ὅθεν ἐσφαλμένως ἐγράφη ὑπὸ τινων ὅτι ἐστάλη καὶ ἐκ Σκοπέλου, ἀπατηθέντων βεβαίως ἐκ τοῦ ἐπωνυμίου Σκοπελίτης, τοῦ ἐξ Ἀγράφων καὶ Θεσσαλίας ἀντιπροσώπου Ζαχαρία. Δὲν ἐξελέχθησαν δὲ ὑπὸ τῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλ' ἀμέσως ὑπὸ τῶν δύο Γερουσιῶν, τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῶν το-

πικῶν διοικήσεων, ὀνομασθέντες ἀκυρολόγως παρα-
στάται· ἡ δὲ ἀνατολικὴ Ἑλλάς ἔπεμψε καὶ συνηγό-
ρους· τί δὲ ἦσαν οἱ συνήγοροι; Ἐκ τινος σωζομένης
πράξεως τοῦ Ἀρείου Πάγου μανθάνομεν ταῦτα· «Εἰς
δὲ τοὺς συνηγόρους ὅπου στέλνει ὁ Ἀρειος Πάγος εἰς
τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν διὰ τὰ κοινὰ συμφέροντα τῆς
ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, νὰ δίδῃ ἐπικυρωτικὸν
κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον.—Ὁ πατριώτης τὰ δὲ,
ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τὰ δὲ, στέλλεται παρ' ἡμῶν ὡς
συνήγορος τῆς ἐπαρχίας τὰ δὲ, διὰ νὰ συμπαρευρεθῇ
καὶ γνωμοδοτήσῃ περὶ τῶν συμφερόντων καὶ τῆς ἐπαρ-
χίας του μερικῶς, καὶ τῆς Ἑλλάδος γενικῶς, καὶ
ἐπέχῃ τόπον ἕως οὔ νὰ τελειώσῃ ἡ συνέλευσις. Ἐν δὲ
τῇ συνελεύσει νὰ ἦναι καὶ αὐτὸς ἰσόψηφος καὶ ἰσοδύ-
ναμος μὲ τὰ λοιπὰ μέλη ὅλα τῶν ἐπαρχιῶν· διὸ καὶ
τῷ ἐδόθη τὸ παρόν μας ἐνυπόγραφον καὶ ἐσφραγισμέ-
νον.» Κατ' οὐδὲν ἄρα διέφερον οἱ συνήγοροι τῶν παρα-
στατῶν, ἀφοῦ καὶ συμπάρεδροι καὶ ἰσοδύναμοι καὶ ἰσό-
ψηφοι ἦσαν.

Συνῆλθον δὲ οὐδὲν ὠρισμένον σχέδιον, οὐδεμίαν κα-
θαρὰν ἰδέαν ἔχοντες περὶ πολιτεύματος. Καὶ ἀληθῶς
μὲν πάντες ἐπεπόθουν βασιλέα, ἀλλὰ μέχρι τῆς εὐρέ-
σεως βασιλέως πῶς ἔπρεπε νὰ κυβερνηθῇ ἡ Ἑλλάς;

Ἰταλός τις ἐκ τῶν προσφύγων, Βικέντιος Γαλλί-
νας τὸ ὄνομα, ἀνὴρ λόγιος, ἔσωσε τοὺς νομοθέτας ἀπὸ
τῆς ἀμηχανίας, αὐτοσχεδιάσας σύνταγμα, ὃ περ ἐνε-
κολπώθησαν τοσοῦτω προθυμότερον οἱ πληρεξούσιοι,
ὅσω καθιεροῦν τὴν περισπούδαστον αὐτοῖς ἰσότητα,
ἥνοιγε τὰς πύλας τῆς ἐξουσίας πρὸς πάντας τοὺς Ἑλ-
ληνας, ἅμα δὲ καὶ ἐθεράπευε τὴν πατροπαράδοτον ἐκεί-

νην ἀντιζηλίαν, ἥ τις καὶ εἰς ἀγνώμονα καὶ ἐπιβλαβῇ τῇ πολιτείᾳ καταδρομὴν παρεξετρέπετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Καὶ τοῦτο τὸ σχέδιον ἐγκριθέν, ἀνεκηρύχθη Νόμος ὀργανικὸς τοῦ ἔτι ἀνυπάρχτου κράτους. Τὸ δὲ πρῶτον βουλευτικὸν διακηρύξαν ὅτι « ἄξιον Ἑλλήνων νὰ διαγνωρίζωσιν ἀνδρῶν ἀρετὴν, ἐθεώρησε τὸν Ἰταλὸν νομοθέτην, καὶ τοι ἀπολιτογράφητον, μέλος τῆς εὐτυχοῦς ἐκείνης συνελεύσεως, » ψηφίσαν ἵν' ἀπονεμηθῇ καὶ αὐτῷ τὸ ἀργυροῦν παράσημον, τὸ ὀρισθὲν μὲν κατὰ Μάρτιον 1822 ὑπὲρ μόνων τῶν μελῶν τῆς πρώτης ἐθνικῆς συνόδου, ἐνεργηθὲν δὲ μετὰ πολλὰ ἔτη, τὸ 1835, ἐπὶ βασιλέως Ὀθωνος καὶ οὐχὶ τὸ 1822 ἐν Κορίνθῳ, ὡς λανθανόμενοί τινες ἔγραψαν. Ἀγνοῶ δὲ ἂν ἔζη ὁ φιλέλλην Ἰταλὸς, ἥ ἂν ἐδόθη εἰς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ τὸ ἔνδοξον ἀριστεῖον ἵνα φυλάττηται κατὰ τὸ διάταγμα ὡς κειμήλιον.

Διήρει δὲ ὁ Ὀργανικὸς νόμος τὴν ἐξουσίαν ὅπως καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς συντάγματα, εἰς τρία, εἰς βουλευτικὴν, ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν. Καὶ αὕτη μὲν, διὰ τὴν ἐκ τοῦ πολέμου ἀνωμαλίαν, ἀδύνατον ἦτο νὰ συγκροτηθῇ, αἱ δὲ δύο ἄλλαι κατηρτίσθησαν ἐκ πρωτοπειρῶν περὶ τὴν νομοθεσίαν καὶ τὴν διοίκησιν, ὧν οἱ πλείους καὶ τῆς στοιχειωδεστέρας παιδείας ἦσαν ἄγευστοι. Τῶν πληρεξουσίων δὲ τινες προέτειναν τὴν ἀναγόμευσιν ἐνὸς μόνου κυβερνήτου, ὡς ἐν Ἀμερικῇ, ὑπουργοὺς ἔχοντος ὑπευθύνους ἢ, ἀπορρίπτομένης τῆς προτάσεως, τὸν διορισμὸν ἀντὶ τῶν δεκαπέντε, οὓς ἐπέμενον ζητοῦντες, πέντε τὸ πολὺ ἐκ τῶν ἐπ' ἀρετῇ καὶ ἐμπειρίᾳ διαπρεπῶν, εἴτε ἐκ τῆς Πελοποννήσου, εἴτε ἐκ τῆς Στερεᾶς ἢ ἐκ τῶν νήσων κατήγοντο. Ἀλλὰ

καὶ πάλιν τὸ τμηματικὸν πνεῦμα, δύσπιστον καὶ φιλόποπτον, ἐπέτυχε νὰ λαμβάνωνται κατ' ἀναλογίαν καὶ ἐκ τῶν τριῶν τμημάτων. Τοσοῦτω δὲ ἦν ἀδιάλλακτον τὸ πνεῦμα τοῦτο, ὥστε οἱ ἀντιπρόσωποι διηρέθησαν διὰ κλήρου εἰς τάξεις τέσσαρας, ἥτοι εἰς Πελοποννησίους, εἰς τοὺς ἐκ τῶν τριῶν νήσων ναυτικούς, εἰς τοὺς ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ εἰς τοὺς ἐκ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, «οἵτινες ἔπρεπε νὰ φυλάττωσι τὸ ἀπαιτούμενον σέβας κατὰ τε τοὺς λόγους καὶ τὸ κάθισμα». Καὶ οὗτος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος κρημνός, εἰς ὃν ἀπώθησαν τὸν κλεινὸν ἀγῶνα ἡ φιλαρχία καὶ ἡ ιδιοτέλεια· διότι ἕως τότε, ἄνευ κεντρικῆς κυβερνήσεως καὶ ἄνευ ὀργανικοῦ νόμου, ἐπράχθησαν πολλὰ καὶ μεγάλα· συνεκροτήθη στρατός, ἐξωπλίσθη στόλος, ἐκυριεύθησαν φρούρια, ἐπυρπολήθησαν πλοῖα, κατετροπώθησαν πολυάριθμοι δυνάμεις, καὶ οἱ χθῆς δοῦλοι ἀνύψωσαν ἑαυτοὺς εἰς ἔθνος· ταῦτα δὲ πάντα ἄνευ πόρων καὶ ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ· ἕως τότε καὶ κυβερνήσεων καὶ συνταγμάτων τόπον ἐπεῖχον ἡ φιλοπατρία καὶ ὁ ἐνθουσιασμός, ἀπὸ τοῦδε ὁμως ἡ ἔρις καὶ ἡ ιδιοτέλεια ἐπισείουσι κινδύνους καὶ καταστροφάς.

Μὴ ὑπάρχοντος δὲ νόμου περὶ ἐκλογῆς, οἱ πρῶτοι βουλευταὶ ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ πληρεξούσιοι προηγουμένως παρὰ τῶν τοπικῶν διοικήσεων· καὶ ἐπειδὴ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἔμελλον νὰ ἐκστρατεύσωσι, τὰ νομοθετικὰ ἔργα ἀνετέθησαν εἰς ἐπιτροπὴν ἐκ πέντε τοῦλάχιστον ἀντιπροσώπων ἀποτελουμένην. Καὶ ἐνίστε μὲν εἰς τὴν ἀπειρίαν τῶν ἐν τῇ Βουλῇ ὑποκαθίστατο ἡ ἔμφυτος εὐθεΐα κρίσις καὶ ἡ ὑπὲρ τῆς πατρίδος μέριμνα· ὅθεν καὶ ἤκού-

σθησαν γνῶμαι ὧν ἀναμφισβήτητος ἦν ἡ ὀρθότης. Ἀλλὰ καὶ οὕτω ἡ πρὸς ἀλλήλα διαφωνία τῶν δύο σωμάτων κατέστη ἀέναος· διότι αἱ μὲν γνῶμαι ἐπεδοκίμαζοντο ἢ ἀπεκρούοντο κατὰ τὰς πρὸς τοὺς προτείναντας συμπαθείας ἢ ἀντιπαθείας, οἱ δὲ νόμοι ἡθετοῦντο ἢ ἐφηρμόζοντο κατὰ τὰ πάθη καὶ τὰ τέλη ἐκάστου. Ὁ διορισμός, φέρ' εἰπεῖν, τῶν ἐπάρχων καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ δημοσίου λειτουργῶν ἀνῆκε, καὶ κατ' ὀρθὸν λόγον καὶ κατὰ ῥητὸν ὅρον τοῦ θεμελιώδους νόμου, εἰς μόνον τὸ Ἐκτελεστικόν· τὸ Βουλευτικὸν ὅμως ἡξίου νὰ ζητῇται καὶ αὐτοῦ ἡ συναίνεσις. Ἐπειδὴ δὲ πολλάκις δὲν συνέπιπτε καὶ τῶν δύο ἡ γνώμη, ἐξεδίδοντο προβουλεύματα ἐπὶ προβουλευμάτων, ἀνεφύοντο φιλονεικίαι καὶ ἀντεγκλήσεις, καὶ οὕτω κατηναλίσκετο εἰς μακρὰν περὶ παρωνυχίδος ἀλληλογραφίαν ὁ χρόνος, ὃν ἔπρεπε ν' ἀφιερῶσιν εἰς σκέψεις καὶ ἐνεργείας περὶ τοῦ πολέμου. Ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἐξετραχύνθη ἡ ἀλληλομαχία καὶ ἀδυσώπητος ἀπέβη ἡ ἐπέμβασις, ὥστε ἡ Β' ἐθνικὴ Συνέλευσις, καί περ κυρώσασα τὸν περὶ τῆς διακρίσεως τῶν καθηκόντων ὅρον, ἐψήφισε νὰ ἐκλέγωνται, νὰ διορίζωνται καὶ νὰ παύωνται οἱ ἑπαρχοὶ τῇ συγκαταθέσει καὶ τῶν δύο σωμάτων, νὰ ἔχῃ δὲ τὸ δικαίωμα τῆς προτάσεως ἐκάτερον αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αὐτοὶ οἱ ψηφίσαντες τὰ ἀντισυνταγματικὰ ταῦτα ἐνόουν ὅτι ἦσαν παράνομα, ἐθέσπισαν « νὰ μὴ χωρισθῇ τὸ ψήφισμα εἰς τὰ πρακτικὰ, νὰ διατηρηθῇ μυστικὸν καὶ νὰ ἐνεργῇται μὲ ὅλην τὴν ἀπαιτούμενην ἀκρίβειαν. »

Ἡριθμοῦντο δὲ οἱ ὑπογράψαντες τὸ ἀπόρρητον τοῦτο ἔγγραφον εἰς τριάκοντα πρὸς τοῖς ἑκατόν. Καὶ θαυ-

μάζω μὲν τὴν ἐχεμυθίαν τῶν τοσούτων πατέρων τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ ὁμολογῶ ἐν ταύτῃ ὅτι ἀποδειλιῶ πρὸς τὰ συμπεράσματα ἐκείνου, ὅς τις θ' ἀπεπειράτο νὰ κρίνῃ ἐκ τοῦ περὶ ταύτης ὅρου περὶ τῆς ὀνομαστῆς ἐλληνικῆς εὐφυΐας. Ἀλλ' ἔστω καὶ τοῦτο νέα ἀπόδειξις, ὅτι τὰ πάθη ἀποτυφλοῦσι καὶ τοὺς ὀξύδερκεστάτους τῶν θνητῶν.

Οἱ δὲ ὑπέρμαχοι τῆς ἀποφάσεως ταύτης, σπουδάζοντες νὰ δικαιολογήσωσι τὴν παρανομίαν, ἐπεκαλοῦντο τὸ πολίτευμα τῶν Ὅμοσπόνδων Πολιτειῶν τῆς ἀρκτώας Ἀμερικῆς. Καὶ ἀμφίβολον μὲν εἴ ποτε ἀνέγνωσαν αὐτό· ἀλλὰ καὶ τούτου δοθέντος δὲν ἐνόησαν τὰ ἀναγνωσθέντα· διότι ὁ θεμελιώδης ἐκείνων νόμος, διαφέρων κατὰ πολλὰ καὶ οὐσιώδη τοῦ τῆς Ἐπιδαύρου, κατὰ τινὰς μόνον διορισμοὺς, τοὺς τῶν ἀνωτάτων λειτουργῶν, οἷον ὑπουργῶν καὶ πρέσβειων, ἀπαιτεῖ τὴν συναίνεσιν καὶ δευτέρας ἀρχῆς, τῆς Γερουσίας.

Ἡ ἐπέμβασις δὲ αὕτη τοῦ Βουλευτικοῦ, ἐπεκταθεῖσα ῥαγδαία, συνήρπασε καὶ πολιτάρχας καὶ ἐφόρους καὶ ἀστυνόμους καὶ γραμματεῖς καὶ ἀνωτέρους καὶ κατωτέρους ἀξιωματικοὺς, ὧν ἡ περὶ τοὺς βαθμοὺς σπουδὴ εἶχε κορυφωθῇ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὡς καὶ σήμερον, ὅτε κατακοσμοῦσι τὴν Ἑλλάδα πλείονες συνταγματάρχαι ἢ συντάγματα, καὶ πολυαριθμότεροι ταγματάρχαι καὶ λοχαγοὶ ἢ ὅσων ἔχει χρεῖαν ὁ στρατός, οὕτω καὶ τότε ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατηγῶν, τῶν χιλιάρχων, τῶν πεντακοσιάρχων καὶ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν ὑπερέβαινε πᾶν ὅριον. Ἀδιαλείπτως δὲ τὸ Ἐκτελεστικὸν διεπυνθάνετο τὸ Βουλευτικόν, καὶ τὸ Βουλευτικὸν διεπυνθάνετο

τὸ Ἐκτελεστικὸν περὶ βαθμῶν, προβιβασμῶν καὶ ἀπαιτήσεων· ἀμφοτέρωθεν δὲ καὶ διαταγὰς ἀντιβαινούσας πρὸς ἀλλήλας ἐξέδιδον. Τὸ μὲν Ἐκτελεστικὸν, λόγου χάριν, ἡξίου ποτὲ νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα ὁ πρίγκηψ Ὑψηλάντης, τὸ δὲ Βουλευτικὸν, εἰς τὴν ἀνατολικήν· τοῦτο μὲν ἀντεποιεῖτο πρόεδρον τὸν πρίγκηπα Μαυροκορδάτον, ἐκεῖνο δ' ἐξ ἐναντίας ἐπέμενε θέλον αὐτὸν Γεν. Γραμματέα. Ἀλλ' εὐτυχῶς οἱ δύο πρίγκηπες δυσφοροῦντες ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ ἀσυμφωνίᾳ, εἶασαν χαίρειν καὶ Ἐκτελεστικὸν καὶ Βουλευτικὸν, καὶ ἀνεχώρησαν δι' ἄλλης ὁδοῦ εἰς τὰ μέρη, ὅπου ἐνόμιζον ὠφελιμωτέραν τὴν προσωπικὴν αὐτῶν συνδρομήν. Ἐνὶ λόγῳ τὸ Βουλευτικὸν ἐνήργει ὅ,τι καὶ τὸ Ἐκτελεστικὸν, καὶ χρήματα διαχειρίζον καὶ ἀπ' εὐθείας ἐκδίδον ἐπιταγὰς. Καὶ ἐν τοσοῦτῳ διίσχυρίζετο ὅτι « κανὲν τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἐκτελεστικοῦ δὲν ἀνέτρεψεν, οὐδὲ τὰ ὅρια τῶν ἰδίων δικαιωμάτων ὑπερέπηδησεν, ἀλλ' ἐνήργησε κατὰ πάντα συμφώνως καὶ μὲ τὸ πνεῦμα καὶ μὲ τὸ γράμμα τοῦ νόμου. »

Τὸν κυκεῶνα τοῦτον κατέστησεν ἔτι πλέον θολερὸν ἄλλη τις ἐπασχόλησις, εἰς ἣν ἐπεδόθη παρὰ λόγον ἡ Βουλὴ. Ἐζητεῖτο ἀπόδοσις δανείου; διεφώνουν ἀνδρόγυνα; διεφιλονεικεῖτο κατοχὴ ἀγροῦ; ἐκλέπτοντο σκεύη ἢ χρήματα; διημφισβητεῖτο κληρονομία; ἐνὶ λόγῳ ἐγεννᾶτο διαφορὰ ὑπαγομένη εἰς τὴν δικαιοδοσίαν διαιτητῶν, δικαστηρίων ἢ ἄλλης ἀρχῆς; Οἱ διαφερόμενοι ὑπέβαλλον ἀναφορὰς εἰς τὸ Βουλευτικὸν, τοῦτο δὲ κατέτριβε πολύτιμον χρόνον εἰς ἀνάγνωσιν αὐτῶν ἐπὶ κοινῆς συνεδριάσεως, καὶ διὰ τῶν παραδεδεγμένων τύπων, « καὶ δὴ ὁμοφώνως ἐκρίθη, » ἢ « ἡ γνώμη τοῦ

Βουλευτικοῦ εἶναι ὅτι νά . . . » ἡ οὐδὲν ἔλεγεν, ἡ παρέ-
πεμπεν ἀπλῶς εἰς τὸ Ἐκτελεστικόν, ἡ καὶ ἐξέδιδεν
ὀριστικὰς ἀποφάσεις, ὡς ἄλλο δικαστήριον. « Ἄμα
λαβόντες τὴν παροῦσαν, ἔγραφέ ποτε πρὸς τὸν ἑπαρ-
χον Ἀθηνῶν, νὰ στείλητε ἀμέσως (τὸν ὑποτιθέμε-
νον ὀφειλέτην), ἐπειδὴ ἂν ἀπειθήσῃ καὶ τώρα καὶ δὲν
ἔλθῃ, ἅς ἡξεύρῃ ὅτι ἡ διαφορὰ του μέλλει νὰ θεωρηθῇ
εἰς τὴν ἀπουσίαν του, καὶ θέλει δοθοῦν τῷ ἐνάγοντι
ἐνδεικτικὰ, διὰ νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ οὐ μόνον τὸ κεφάλαιον,
ἀλλὰ καὶ ζημίας ὅπου ἂν τύχῃ, ἐπειδὴ οἱ ἀπει-
θοῦντες εἰς τὰς νομικὰς προσκλήσεις, ἀποδεικνύονται
σφάλται καὶ χρεῶσται. »

Ἄλλὰ καὶ ἕτερα αἷτια συνετέλουν εἰς τὴν διατά-
ραξιν τῆς ἀρμονίας. Οἱ δημιουργοὶ τοῦ ὀργανικοῦ νό-
μου μὴ ἀρκεσθέντες εἰς τὴν ἀναγόρευσιν πενταμελοῦς
Ἐκτελεστικοῦ, προσέθεντο καὶ ὀκτῶ μιν ι σ τ έ ρ ι α,
ᾧν μάλιστα τὰ δύο, τὸ τῶν ναυτικῶν καὶ τὸ τῶν στρα-
τιωτικῶν, συνεκροτήθησαν χάριν θεραπείας φιλοτι-
μιῶν, ἐκ τριῶν ὑπουργῶν ἕκαστον· εἰς Ὑδραῖος, εἰς
Σπετσιώτης καὶ εἰς Ψαριανὸς διεύθυνον τὰ τῆς θαλάσ-
σης, καὶ εἰς Πελοποννήσιος, εἰς Στερεολλαδίτης, καὶ
εἰς Μανιάτης, τῆς Μάνης μὴ συναινούσης νὰ συγχω-
νευθῇ μετὰ τῆς Πελοποννήσου, τὰ τῆς ξηρᾶς. Ἐκ
δεκαοκτῶ ἄρα προσώπων συνέκειτο ἡ ἐκτελεστικὴ
ἀρχή, ἡ τις ἔχουσα καὶ ἰδιαίτερα γραφεῖα, ἀνταπεκρί-
νετο ἐγγράφως, καὶ διὰ φύλλας πήδημα, κατὰ τὸ ῥη-
τὸν, μετὰ τῶν μιν ι σ τ ρ ω ν, οἳ τινες καὶ αὐτοὶ ἡυ-
πόρουν γενικῶν γραμματέων καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων.
Τὰ δὲ ἀποφασισθέντα δὲν ἀνεκοινοῦντο παρὰ τοῦ Ἐκ-
τελεστικοῦ πρὸς τοὺς ἀρμοδίους ὑπουργοὺς, ἀλλὰ

πρὸς τὸν γενικὸν γραμματέα τῆς ἐπικρατείας, μινίστρον τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων καὶ πρόεδρον τοῦ συμβουλίου τῶν μινίστρων, παρὰ τούτου δὲ πρὸς ἐκείνους. Καὶ ἐν γένει τοσοῦτω ταχέως ἀνέδραμεν ἡ περὶ ταῦτα πολυτέλεια, ὥστε τὸ Βουλευτικόν, εἰδοποιῆσαν τὸ Ἐκτελεστικόν ὅτι «ὁ λαὸς καταβοᾷ διὰ τὰ μεγάλα ἐξοδα τῶν γραφείων τῆς κυβερνήσεως,» περιώρισε καὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ τοὺς μισθοὺς τῶν ἐν αὐτοῖς ἐργαζομένων. Ἡ πολυτέλεια δὲ αὕτη διεδόθη καὶ κατὰ τὰς ἐπαρχίας, ὧν καὶ ἡ πλέον ἄσημος εἶχεν ἑπαρχον, γενικὸν γραμματέα, φροντιστὴν τῆς οἰκονομίας, φροντιστὴν τοῦ πολέμου, φροντιστὴν τῆς ἀστυνομίας, αἱ δὲ παράλιοι καὶ τῆς θαλάσσης φροντιστήν.

Ἄλλη αἰτία τῆς ἀπονεκρώσεως τῆς διοικητικῆς ἐνεργείας ὑπῆρξε καὶ ἡ συνεχὴς μετάβασις τῆς κυβερνήσεως ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Ἀπὸ Ἐπιδαύρου μετέβη εἰς Κόρινθον, ἀπὸ Κορίνθου εἰς Ἄργος, ἀπὸ Ἀργους εἰς πλοῖον, τὴν Πάραλον, ἀπὸ τοῦ πλοίου εἰς Μύλους, ἀπὸ Μύλων εἰς Ναύπλιον, «ὅπου ὅμως δὲν εὔρεν, ὡς ἐκήρυξεν, ὑποδοχὴν εἰσόδου εἰς τὸ φρούριον, ἐμποδισθεῖσα παρά τινος Δ. Πλαπούτα ἢ Κολιοπούλου λεγομένου, ὃς καὶ φρουραρχίαν ἐπαγγέλλεται,» ἀπὸ Ναυπλίου εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη, ἥτοι εἰς Ἄγ. Ἰωάννην, Ἑρμιόνην, Ἄστρος, Τρίπολιν, Κρανίδιον, Σαλαμῖνα καὶ καθεξῆς. Ἀλλαχοῦ διέτριβε τὸ Βουλευτικόν, ἀλλαχοῦ τὸ Ἐκτελεστικόν καὶ ἀλλαχοῦ τὰ ὑπουργεῖα, Βουλευταὶ δὲ καὶ Ἐκτελεσταὶ ἀπεδήμουν αὐτογνωμόνως, καὶ πολλάκις τὰ δύο σώματα ἔμενον ἀκέφαλα ἢ κολοβά. Τοσοῦτω δὲ συνεχὴς κατέστη ἡ λιποταξία, ὥστε ὁ πρόεδρος ἠναγκάζετο νὰ

καταγίνεται ἀδιακόπως εἰς προσκλήσεις νῦν μὲν παρακαλῶν ὡς ἄλλος ἐπαίτης, νῦν δὲ ἀπειλῶν καὶ αὐτὰς τὰς ἐπαρχίας καὶ γράφων, « νὰ πέμψωσι τοὺς παραστάτας ἂν θέλουν νὰ ᾔναι μέλη τῆς ἐλληνικῆς ἐπικρατείας, καὶ ἂν δὲν τοὺς στείλωσι, μένει τὸ σφάλμα ἐδικόν των. » Ἐνίοτε δὲ καὶ μύστικα ἔστελλεν ἐπίτηδες εἰς τὸ Αἰγαῖον ἵνα παραλάβωσι τοὺς ἀντιπροσώπους, καταδικάζων τὰς ἐπαρχίας ἵν' ἀποτίσωσι τὸν ναῦλον πρὸς τιμωρίαν τῆς ῥαθυμίας αὐτῶν. Καὶ μὴ νομίση τις ὅτι δὲν ἀπεζημιοῦντο οἱ Βουλευταί· ἐξ ἐναντίας ὁ μισθὸς αὐτῶν ἰσοῦτο πρὸς τὸν σημερινόν. Τὸ 1823 ἐδόθησαν τῷ ἀντιπροέδρῳ τοῦ Βουλευτικοῦ 6,000 γροσίων, τοῖς δὲ βουλευταῖς ἀνὰ 3,000, καὶ ταῦτα δι' ἕξ μῆνας. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν ψηφισθεῖσαν τότε νομισματικὴν διατίμησιν τὸ δίστηλον ἐτιμᾶτο ἀντὶ δέκα γροσίων, ἄρα ὁ μὲν ἀντιπρόεδρος ἔλαβε δρ. 3,600, ἕκαστος δὲ τῶν βουλευτῶν δρ. 1800.

Καὶ οὕτω ἀθλίως εἶχον τὰ τῆς πολιτείας· διὸ καὶ γοργῇ θὰ ἐπῆρχετο ἡ ἀπόγνωσις ἂν οἱ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν θρίαμβοι δὲν ἀνεπτέρουν τὸ φρόνημα.

Ἐν τούτοις συνῆλθον ἐν Ἀστρεὶ οἱ μέλλοντες νὰ συγκροτήσωσι τὴν Β' Συνέλευσιν. Ποῖοι δὲ ᾔσαν οἱ συνελθόντες; Ἐπειδὴ νόμος περὶ ἐκλογῆς δὲν ὑπῆρχεν, οἱ συνεπιφερόμενοι ἀποδείξεις πληρεξουσιότητος ᾔσαν διπλάσιοι, τριπλάσιοι καὶ τετραπλάσιοι ἢ ὅσοι ἀπητοῦντο, εἰς οὓς προσετέθησαν διὰ πράξεως τῶν λεγομένων τούτων ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους καὶ « ὅσοι τῶν τῆς καθεστῶσης διοικήσεως τῆς Α' περιόδου ὡς ἀπλῶς μέλη τῆς Συνελεύσεως θελήσωσι νὰ συντρέξωσι συνδιασκεπτόμενοι καὶ συνυπογράφοντες. » Ἐννο-

εἶται δὲ ὅτι πάντες ἠθέλησαν· καὶ τὸ στίφος τοῦτο, διαι-
 ρεθὲν εἰς δύο ἐχθρικὰ στρατόπεδα κεχωρισμένα ὑπὸ
 χαράδρας, ἠγρύπνει ἔνοπλον ἡμέραν καὶ νύκτα, ἔτοι-
 μον πρὸς ἄμυναν ἢ ἐπίθεσιν· διότι οὔτε περὶ ἰδρύσεως
 κυβερνήσεως ἐπιτηδεΐας νὰ διορθώσῃ τὰ ἐσφαλμένα
 καὶ νὰ διοικήσῃ εὐστοχώτερον ἢ προτοῦ, οὔτε περὶ τοῦ
 συμφέροντος τῇ πατρίδι προέκειτο, ἀλλὰ περὶ κατα-
 κτήσεως τῆς ἐξουσίας. Καὶ τὸ μὲν τῶν στρατοπέδων,
 ὑπὸ τὸν Πέτρον Μαυρομιχάλην, περιελάμβανε τοὺς
 προεστῶτας, τοὺς πολιτικούς προκρίτους καὶ τινὰς
 ὀπλαρχηγούς, τὸ δ' ἕτερον, ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Κολο-
 κοτρώνην, τοὺς στρατιωτικούς καὶ εὐτελῆ ἀριθμὸν πο-
 λιτικῶν. Ὁ στρατάρχης τῆς Πελοποννήσου, ἀξιῶν ὅτι
 ὁ ἀγὼν, τροπαιοῦχος τὸ κατ' ἀρχὰς, ἤρχισε νὰ παρεκ-
 κλίνη μετὰ τὴν εἰς τὰ πράγματα συντονωτέραν ἀνά-
 μιξιν τῶν τότε λεγομένων Κοτζαμπασίδων καὶ τῶν
 Φαναριωτῶν, ἐπεζήτηε τὴν ἀπὸ τῆς κυβερνήσεως ἀπο-
 βολὴν αὐτῶν· καὶ τοιαῦτα δοξάζων ἐθεώρει τὴν παι-
 δεΐαν ἐπιβλαβὴ μᾶλλον ἐν ὥρᾳ πολέμου. Εἰ δὲ λέγων
 παιδεΐαν ἐνόει μόνην τὴν τῆς κεφαλῆς, ἡ θεωρία τοῦ
 ὀρεσιβίου Κλέφτου ἠρμόζετο ἐντελῶς πρὸς τὴν τοῦ
 ὑπάτου τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων, εἰπόντος τὴν μετὰ
 κακῆς ἀγωγῆς πολυπειρίαν καὶ πολυμάθειαν χείρονα
 καὶ μᾶλλον τῆς ἀμαθείας ἐπιζήμιον. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους
 ὑπερισχύσαντος τοῦ πρώτου κόμματος, τοῦ τῶν πολι-
 τικῶν, ἐγένετό τις συμβιβασμός, καὶ τὸ σύνταγμα τῆς
 Ἐπιδαύρου ἐπιδιορθωθὲν ὑπεγράφη ὑπὸ διακοσίων ἐξή-
 κοντα πέντε πληρεξουσίων, προϊόντων, ὡς θὰ ἐλέγο-
 μεν σήμερον, καλπονοθείας. Καὶ οὕτω ἡ Συνέλευσις
 διελύθη καταλιποῦσα σπόρους διχονοίας δριμεῖς, ὧν

ἀπόρροια οἱ κατασπαράξαντες τὴν Ἑλλάδα δύο ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ ἀνοίξαντες, ὥς πολλάκις ἐρρέθη, τὰς πύλας αὐτῆς εἰς τὸν Αἰγύπτιον.

Κατέλιπεν ὁμῶς καὶ τι ἀγαθόν· πεισθεῖσα ὅτι αἱ Συνελεύσεις ἀνανεούμεναι κατ' ἔτος, συγκεῖμεναι δ' ἐκ πολιτῶν ἀξιούντων μὲν ἑαυτοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους, πράγματι ὁμῶς ἐκπροσωπεύοντων τὰ ἴδια τέλη, καθὼς καὶ ἐκ στρατιωτικῶν, οἵτινες φεύγοντες πρὸ τοῦ λεηλατοῦντος καὶ σφάζοντος ἐχθροῦ, ἤρχοντο ν' ἀμαυρώσωσι τὴν ἐκ τοῦ πολέμου δόξαν γινόμενοι κοινωνοὶ ἀπαισιῶν ἐρίδων, πεισθεῖσα, λέγω, ὅτι τοιαῦται Συνελεύσεις ἀναχαιτίζουν τὴν πρόοδον, ἀπεφάσισε νὰ συνέλθῃ μετὰ διετίαν ἢ τρίτη. Ἐψήφισε δὲ καὶ προσωρινὸν νόμον περὶ ἐκλογῆς, εἰποῦσα ὅτι « ἦτον ἀδύνατον νὰ κατορθωθῇ ὁ πορισμὸς τῶν ὅσα φῶτα ἀπαιτεῖ τοῦ νόμου τούτου ἢ κατασκευή. » Κατ' αὐτὸν, ἡ ἐκλογή ἐνηργεῖτο ἐμμέσως, ἦτοι· « Εἰς ἕκαστον χωρίον ὁ λαὸς συνερχόμενος ἐξέλεγεν εὐῦπολήπτους ἄνδρας· ὅλοι δ' αὐτοὶ οἱ ἐκλεχθέντες, φέροντες ἀποδεικτικὰ τῶν χωρίων των μὲ τὰς ὑπογραφὰς τῶν πλειοτέρων κατοίκων, συνήρχοντο εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας, ἡ ὁποία ἐξέλεγεν εὐῦπολήπτους ἄνδρας, ἐφοδιάζουσα ἐπίσης μὲ ἀποδεικτικά. Καὶ τότε ὅλοι ὁμοῦ αὐτοὶ οἱ ἐκλεκτοὶ ἐξέλεγον ἓνα ἐνιαύσιον παραστάτην, μεταξὺ τῶν ἐμφρονεστέρων καὶ ἠθικωτέρων ἐπαρχιωτῶν μὲ τῶν πλειοτέρων τὰς ψήφους, ἡ δὲ ψῆφος ἐκάστου τῶν ἐκλεκτῶν ἐμετρεῖτο μὲ τὴν ποσότητα τῶν οἰκογενειῶν ἀπὸ τὰς ὁποίας εἶναι ἐκλελεγμένος. Ἐκάστη ἐπαρχία ἔχουσα ἀριθμὸν κατοίκων ἥττονα τῶν εἰκοσιπέντε χιλιάδων ἐξέλεγεν ἓνα παραστάτην, καὶ μείζονα τῶν εἰκο-

σιπέντε, δύο. Εἰς τὴν ἐκλογὴν δὲ ἐφυλάττοντο οἱ ἐξῆς ὅροι· οἱ παραστάται νὰ ᾔναι Ἕλληνες, νὰ ἔχωσιν ἡλικίαν εἰκοσιπέντε ἐτῶν ὁλοκλήρων, νὰ ᾔναι αὐτόχθονες, ἢ ἂν δὲν ᾔναι, νὰ ᾔναι κάτοικοι πρὸ πέντε ἐτῶν εἰς τὴν ἐπαρχίαν, ἔχοντες ἐν αὐτῇ ἀκίνητα κτήματα.»

Καὶ πρόδηλον μὲν ὅτι ὁ προσωρινὸς οὗτος νόμος, διὰ τὸ ἀτελὲς καὶ ἀόριστον, ἐνίσχυεν ἢ περιέστελλε τὴν παρανομίαν καὶ τὴν κατάχρησιν· ἀλλ' ἡμεῖς, οἱ παρασταθέντες καὶ κατ' ἔτος παριστάμενοι μάρτυρες τῆς ἐφαρμογῆς ἐντελεστέρων περὶ ἐκλογῆς νόμων, οὐδόλως δικαιοῦμεθα νὰ κατακρίνωμεν ἐκεῖνον. Οὐδὲ θὰ τολμήσῃ τις ν' ἀρνηθῇ ὅτι ὅσω προβαίνομεν κομπάζοντες ἐπὶ νομομαθείᾳ καὶ πολιτισμῷ, τοσούτῳ προκόπομεν καὶ περὶ τὴν δήμευσιν τοῦ κορυφαιοτάτου τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ.

Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ ἐπαρχία ἢ μᾶλλον τῶν ἄλλων ἐκδοτος εἰς ἀταξίας καὶ παρανομίας κατὰ τὰς ἐκλογάς, ᾔν ἢ τῆς Τριπόλεως. « Ἄνδρες Τριπολιτζιῶται! διεκήρυττε τὸ Ἐκτελεστικόν, ἕως πότε νὰ ἐμφωλεύωσιν οἱ τύραννοι εἰς τὴν ἐπαρχίαν σας; » Καί ποτε τὸ Βουλευτικόν, ἀμνηχανοῦν τί νὰ πράξῃ πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς ἀληθείας, « ἔκρινεν εὖλογον ὁμοφώνως ὅτι τὸ Ἐκτελεστικόν χωρὶς τῆς παραμικρᾶς ἀναβολῆς νὰ διορίσῃ ἄνδρα τίμιον, ἐνάρετον, πάντῃ ἄσχετον, ὅς τις λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ δύο ἄλλους ἐκ τῆς ἐπαρχίας ὁμοίως τιμίους καὶ ἐναρέτους, οἳ τινες διὰ τὸ ἀνύποπτον νὰ ᾔναι ἱερεῖς, ἥτοι ὁ εἷς ἐκ τοῦ ἐνὸς μέρους καὶ ὁ ἕτερος ἐκ τοῦ ἄλλου τῶν διαφορομένων καὶ νὰ περιέλθωσιν ἄοπλοι ὅλην αὐτὴν τὴν ἐπαρχίαν, καὶ νὰ λάβωσι τὰς ψήφους γενικῶς τῶν κατοίκων διὰ τῶν ὑπογρα-

φῶν, καὶ ἂν τινὲς δὲν ἡξεύρουν νὰ τοὺς ὑπογράφη ὁ ἀπεσταλμένος. » Ὅτι δὲ οἱ Τριπολιῖται, πιστοὶ εἰς τὴν παράδοσιν, παρεδέχθησαν καὶ μετὰ ταῦτα τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦτο εἶδος, μαρτυροῦσι τὰ ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1844 περιώνυμα σακκούλια.

Ἀλλὰ καὶ τῶν δύο νέων σωμάτων αἱ συγκρούσεις, πολλαπλασιασθεῖσαι, παρέλυσον πολὺ πλέον ἢ πρότερον τὴν διοίκησιν, ἥ δὲ ἀμοιβαία αὐτῶν ἀλληλογραφία ἔφερε τὸν τύπον οἰκτρᾶς σχολαστικότητος καὶ σοφιστείας. Τὸ μὲν Ἐκτελεστικόν, δικαίωμα ἔχον παρὰ τοῦ συντάγματος, ἠτοιμάζετο νὰ διορίσῃ ὑπουργοὺς, τὸ δὲ Βουλευτικόν, ἐπεμβαῖνον, ἔγραφε ταῦτα. « Δὲν ἐφαντάσθη ποτὲ (τὸ Βουλευτικόν) ν' ἀφαιρέσῃ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι τὸ δικαίωμα ἐφαρμόζεται εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ἐκλέγειν, ὅχι ὅμως καὶ εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐκλογῆς, ἢ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ δύναμις τοῦ ἐκλέγειν εἶναι ἀναφαίρετος ἀπὸ τὸ Ἐκτελεστικόν, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἀφαιρεῖται ἢ ἀπὸ τὴν ἰδίαν του θέλησιν, ἢ ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ νόμου, ἢ ἀπὸ τὴν φύσιν διότι εἶναι θνητός. Ὁ νόμος λοιπὸν δὲν μερικίζεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, διότι τότε ἤθελεν εἶσθαι ἄτοπος, ἀλλὰ προβλέπει τὸ γενικόν, τὴν δύναμιν δηλαδή ἢ τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς. »

Καὶ ἐγὼ μὲν ὁμολογῶ ὅτι εἰς τὴν κατάληψιν τοιούτων μεταφυσικῶν θεωριῶν ἀδυνατεῖ νὰ μεταρσιωθῇ ὁ πεζὸς καὶ ἀφιλόσοφος νοῦς μου· ὁ δ' ἐπεξερχόμενος τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων ἐκείνων ἀπορεῖ βεβαίως πῶς ἐκ τοιούτου χάους φιλαρχίας, λογομαχίας καὶ παθῶν, πῶς ἐκ τοσαύτης ἐλλείψεως πολιτικῆς δεξιότητος καὶ ἀρετῆς, ἀνέκυψεν εἰς φῶς τὸ ἔθνος. Καὶ ἀληθῶς ἡ

ἀπορία μένει ἄλυτος πρὸς τὸν μὴ μελετήσαντα μετὰ τινος ἐπιστάσιος τὸν χαρακτῆρα τῶν ἀγωνιζομένων. Τὸ κατὰ τῆς τυραννίας μῖσος, μεταδοθὲν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἀμείλικτον, ἀκαταγώνιστον, φλογερὸν, κατεβίβρωσκεν ὡς πῦρ ἀκοίμητον τὰς καρδίας πάντων· διὸ καὶ πάντων ὁ βίος ὑπῆρξεν, ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς πάλης, ἀπὸ τῆς ἐνδόξου ἐξεγέρσεως τῶν Καλαβρύτων μέχρι τῆς ἐνδόξου νίκης τῆς Πέτρας, διαρκῆς θυσία, διηνεκὲς μαρτύριον. Οὔτε πείνα, οὔτε δίψα, οὔτε γύμνωσις, οὔτε παγετὸς, οὔτε καύσων, οὔτε οἰαδήποτε στέρησις ἢ κακουχία ἐδυνήθη ἐπὶ ἐννέα συνεχεῖς ἐνιαυτοὺς νὰ δαμάσῃ τὸ μῖσος τοῦτο. Ἐξερράγη μὲν τὸ κύμα τῆς πονηρίας μεθ' ἧς ἐνέπλησε τὰς ψυχὰς ἀνελεήμων μακρὰ τυραννία, δὲν ἴσχυσεν ὅμως καὶ νὰ πνίξῃ τὸ ἀγέρωχον ἐκεῖνο σύνθημα « ἡ ἐλευθερία ἢ θάνατος. »

Μάτην δὲ ὁ φιλόπατρις πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ Π. Νοταᾶς, σπουδάζων νὰ χαλιναγωγῇ τὴν ὀλεθρίαν ὁρμὴν τῶν παθῶν, ἐδαφιλεύετο νοουθεσίας καὶ προτροπὰς, διὸ καὶ ἐπὶ τέλους διεκήρυττεν ὅτι μία καὶ μόνη θεραπεία ὑπελείπετο, ἢ εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην ἀποστολὴ ἐπιτροπῆς πρὸς ἀνίχνευσιν βασιλέως. Ἀλλὰ, ὡς ἐκ πείρας γινώσκομεν, ἡ εὕρεσις βασιλέως, μὴ οὔσα πάντοτε εὐκόλος, ἦτο καὶ ἀδύνατος τότε διὰ τὴν φλεγμαίνουσαν διχόνοιαν. Διὸ, οἱ μᾶλλον τῶν ἄλλων σωφρονοῦντες, οἱ εὐαριθμότεροι δυστυχῶς, ἐσκέφθησαν νὰ καταλύσωσι τὴν πολυαρχίαν καὶ νὰ συμπήξωσιν εἰς τὰς χεῖρας ἐνὸς ἢ τοῦ πολὺ τριῶν, τὴν ἐξουσίαν. Πρῶτος δὲ ὑπὲρ τῆς σωτηρίου ταύτης μεταρ-

ρυθμίσεως ὕψωσε μετὰ θάρρους τὴν φωνὴν ὁ Σπυρίδων Τρικούπης.

Διατρίβων οὗτος ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ πρὸς τελείωσιν τῶν μαθημάτων αὐτοῦ, ἔσπευσεν ἅμ' ἀκουσθείσης τῆς ἐπαναστάσεως νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα, πνέων τὸν ἐνθουσιασμόν τὸν ὑπαγορεύσαντα τὸ Κ λ έ φ τ ι κ ο ν ᾄσμα τοῦ Δήμου. Εἶχε δὲ τὸ παράστημα εὐθὺ, τὸ φρόνημα φιλελεύθερον, τὸ ἦθος εὐσταθὲς καὶ τὸν νοῦν ἡσκημένον διὰ τῆς μελέτης τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, εἰς ἣν εἶχεν ἐγκύψει πρὸ τῆς μεταβάσεως εἰς τὴν ξένην, ὅπου οὐδεὶς ἀπεδήμει πρὸ τοῦ ἀγῶνος χάριν τελειότερας παιδείσεως, πρὶν ἢ τραφῇ διὰ τοῦ γάλακτος τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν, ἃς ἀπέθεντο ἐκεῖνοι εἰς τὰ ἀθάνατα αὐτῶν συγγράμματα· διότι ἐπίστευον, καὶ ἐπίστευον ὀρθότατα οἱ πρὸ ἡμῶν, ὅτι ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα δέον νὰ ἐκμανθάνεται οὐχὶ ἀπλῶς ὥς διάλεκτος, ἀλλὰ ὥς ὄργανον ἐμφυτεῦον καὶ ἐμπεδοῦν εἰς τὰς ψυχὰς τοὺς αἰδίους κανόνας τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ διαπλάττον αὐτὰς κατὰ τὰς ἀναλλοιώτους ἐκείνας ἀρχάς, εἰς ἃς οὐδὲν εὖρον ἵνα προσθέσῃ καὶ ἀφ' ὧν οὐδὲν εὖρον ἵν' ἀφαιρέσῃ οἱ αἰῶνες. Εἰ δὲ καὶ θιασώτης τῆς χυδαίας, ἣν ἐδόξαζεν ἀρμοδίαν πρὸς εὐχερεστέραν διάδοσιν τῶν γνώσεων, ὠμίλει καὶ ἔγραφε, κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν τότε μεταξὺ τῶν λογίων ἔθος, τὴν ἀρχαίαν, καὶ τεμάχια ὀλόκληρα ἐξόχων συγγραφέων ἀπεμνημόνευε μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καὶ τῆς ἀγγλικῆς ἱστορίας ἡ μελέτη καὶ ἡ μετ' ἐπιφανῶν Ἀγγλων συνδιατριβὴ εἶχον ἀναφλέξει ἔτι μᾶλλον τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτα, ἀναπτύξασαι ἐν ταύτῳ καὶ τὸ ἐμβριθὲς καὶ εὐμέθοδον τοῦ κρι-

τηρίου αὐτοῦ· διὸ οὐδὲν ἐπεχείρει ἀπερισκέπτως καὶ, οὐδὲν ἔλεγε πρὶν ἢ ἀποβάψῃ εἰς νοῦν τὴν λέξιν ἣν ἔμελλε νὰ προφέρῃ. Ἐνθερμος δὲ ὢν τῆς ἀληθείας ἐραστής καὶ ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ ψεύδους, κατεκρίθη πολιτευόμενος ὡς ἀπότομον ἔχων τὴν παρρησίαν. Καὶ τὰς μὲν πολιτικὰς μερίδας ἀνωμολόγει χρησίμους, ἀναγκαῖα στοιχεῖα τῶν ἐλευθέρων κυβερνήσεων, τὰ κόμματα ὅμως ἢ τὰς φατρίας ἀπεστρέφετο ὡς ὀλέθρια καὶ τὰ βελτίω ἐπεδίωκεν οὐχὶ δι' ἀνατροπῶν καὶ στάσεων καὶ ἐμφυλίων σπαραγμῶν, ὡς ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλὰ δι' ἀταράχων μεταρρυθμίσεων, ὡς οἱ Ἄγγλοι, ὧν ἐθαύμαζε τὸ πολίτευμα.

Οὕτω δὲ ἀρχαιοπρεπῶς συντεταγμένος ἀπεστάληεῖς τὸ Βουλευτικὸν τῆς Β' περιόδου, καὶ ἐντεῦθεν χρονολογεῖται τὸ κυρίως πολιτικὸν αὐτοῦ στάδιον. Ἄλλ' ὅτε εἶδεν ἐγγύτερον τὴν ἰδιοτέλειαν, τὴν σπουδαρχίαν, τὰς μικροπρεπεῖς ἀντιζηλίας, ἃς ἐλεεινολόγει καὶ πρὶν, ἐπείσθη ὅτι ὁ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγὼν ἐξετράπη εἰς ἀναρχίαν, ἥς οἱ ἀνηλεεῖς σπασμοὶ δὲν θὰ ἐβράδυνον νὰ κρημνίσωσιν εἰς βάραθρον τὸ ἀρτιγέννητον ἔθνος. «Κινδυνεύει ἡ πατρίς, ἀνέκραζεν ἐν Ναυπλίῳ ἐκ βάθους καιομένης καρδίας, κινδυνεύει ἡ πατρίς, ὅλοι τὸ βλέπομεν, ὅλοι τὸ φωνάζομεν· καὶ δὲν κινδυνεύει βέβαια, διότι δὲν ἔχει στρατεύματα καὶ φιλοκίνδυνα καὶ ἐμπειροπόλεμα· καὶ δὲν κινδυνεύει, διότι δὲν ἔχει χρηματικοὺς πόρους· κινδυνεύει ἡ δυστυχισμένη πατρίς, διότι ὁ ζῆλος τοῦ λαοῦ ἐσβύσθη, καὶ ἐσβύσθη (φρίττω ὅταν τὸ συλλογίζωμαι!) ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ἰδίους· κινδυνεύει ἡ δυστυχισμένη πατρίς, διότι τὰ φιλοκίνδυνα καὶ ἐμπειροπόλεμα στρατεύματα παρελύθησαν, ἄλλοί·

μονον ! ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς ἰδίους, ἀπὸ ἡμᾶς οἱ ὅποιοι ἀποκατεστήσαμεν τὸ δυστυχισμένον ἔθνος παίγνιον τῶν παθῶν μας, ἀπὸ ἡμᾶς, οἱ ὅποιοι ἀντὶ νὰ κλείσωμεν τὰς δεινάς του καὶ πεπαλαιωμένας πληγὰς, τοῦ ἀνοίξαμεν νέας καὶ βαρυτέρας, ἀπὸ ἡμᾶς, οἱ ὅποιοι ἀντὶ νὰ τὸ ὀδηγήσωμεν εἰς τὸν λιμένα τῆς σωτηρίας καὶ τῆς εὐδαιμονίας, τὸ ἐφέραμεν εἰς τὸ χεῖλος τῆς ἀβύσσου· καὶ τοῦτο διὰ τί; διότι ἡ φιλαρχία πολιορκεῖ τὸν νοῦν μας, ὁ φθόνος καὶ τὸ ἐμφύλιον μῖσος κατατρώγει τὰ σπλάγχνα μας, ἡ ἰδιοτέλεια ὀδηγεῖ τὰ ἔργα μας, αἱ σκευωρίαι καὶ τὰ διαβούλια εἶναι ἡ πολιτικὴ μας. »

Καὶ συνεκίνησαν μὲν τὰς ψυχὰς οἱ διακαεῖς οὗτοι λόγοι, ἀλλ' ὁ ἀναρρίπισθεις σπινθὴρ διήρκεσεν ὅσον καὶ ἡ ἡχώ τῆς γενναίας φωνῆς τοῦ ῥήτορος. Ὁθεν, νομίσας ἀπαραίτητον εἰς τὴν κοινὴν σωτηρίαν τὴν ἀναβολὴν τῆς ἐνεργείας τοῦ μηδέποτε ἐνεργηθέντος συντάγματος, ὑπέβαλε πρότασιν, ἧς παρατίθημι τοὺς κυριωτέρους ὅρους.

« Χρεῖα λοιπὸν νὰ πάρωμεν μέτρα ἀνάλογα μὲ τὰς κρισίμους περιστάσεις, καὶ νὰ μὴ ἐξοδεύωμεν εἰς σκέψεις καὶ λογομαχίας τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, τὸν ὅποιον ὁ ἀκούραστος καὶ ἀκοίμητος ἐχθρὸς ἐξοδεύει εἰς ἔργα. Ἄν ὁ ἐχθρὸς προλάβῃ καὶ κατορθώσῃ τὸν σκοπὸν του, ἐν ᾧ ἡμεῖς καταγινόμεθα εἰς τὴν συνέλευσίν μας, τί μᾶς ὠφελοῦν αἱ περὶ συντάγματος σκέψεις καὶ ὀρθαὶ ἂν τύχωσι νὰ ᾔναι; Ἀλλὰ διὰ νὰ ᾔναι ὀρθαί, καὶ ἀνάγκη πᾶσα νὰ ᾔναι βαθεῖαι, καὶ ἡμποροῦν ποτὲ νὰ ᾔναι βαθεῖαι ἂν δὲν ἔχουν τὸν ἀρμόδιον καὶ ἀποχρῶντα καιρὸν, καὶ δὲν γενοῦν μὲ ἀφοβίαν τῆς καρδίας καὶ ἡσυχίαν τοῦ νοός; Καὶ ἔχομεν σήμερον τὸν

ἁρμόδιον καὶ ἀποχρῶντα καιρόν; καὶ εἶναι ἄφοβη ἡ καρδία μας; καὶ εἶναι ἀτάραχος ὁ νοῦς μας, ἐν ᾧ τὸ Μισολόγγι κινδυνεύει περισσότερον παρ' ἄλλην φορὰν, καὶ ὁ ἐχθρὸς κινεῖται πάλιν ἐναντίον μας; Ἀλλὰ βλέπω ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅτι καὶ ἡ Διοίκησίς μας ἂν μένη ὅπως τὴν σήμερον μορφωμένη, κινδυνεύομεν νὰ χαθῶμεν διὰ τὴν σύγχυσιν τῶν δυνάμεων τῶν δύο διοικητικῶν σωμάτων, διὰ τὴν τόσον βλαπτικὴν ἀντίκρουσιν των, διὰ τὴν ἀπονέκρωσιν πάσης νομοτελεστικῆς ἐνεργείας καὶ ἐργασίας, καὶ διότι τὸ ἔθνος τέλος πάντων θέλει καὶ προσμένει νὰ ἰδῇ καὶ τι νέον, τὸ ὁποῖον στοχάζεται ὅτι ἡμπορεῖ καὶ νὰ τὸ ἀναπλάσῃ.

» Εἰς τοιαύτην δεινὴν περίστασιν, ἐν ᾧ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἡ συνέλευσις δὲν ἐσυγκροτήθη ἀκόμη, καὶ θ' ἀργήσῃ, καθὼς φαίνεται νὰ συγκροτηθῇ, καὶ ἂν συγκροτηθῇ καιρὸν καὶ ἡσυχίαν δὲν θὰ ἔχῃ νὰ σκεφθῇ ὅπως πρέπει, καὶ τὸ ἔθνος θ' ἀποτύχῃ ἴσως ὅλως διόλου ἀπ' ὅτι περιμένει νὰ ἰδῇ ἀπὸ αὐτὴν, καὶ ἐνῷ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡ τωρινὴ διοίκησις μένει, καὶ ἂν δὲν μεταρρυθμισθῇ, θὰ μένη ἄνεργος σχεδὸν καὶ νεκρά, τολμῶ νὰ δημοσιεύσω τὴν γνώμην μου, ἥ ὅποία, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἡμπορεῖ νὰ θεραπεύσῃ καὶ τὰ δύο αὐτὰ δεινά. Θὰ τὴν παρεξηγήσουν ἴσως πολλοὶ, ἐπειδὴ ἡξεύρω ὅτι ἂν ἐνεργηθῇ θ' ἀνατρέψῃ πολλοὺς ἰδιοτελεῖς σκοπούς. Ἄς τὴν παρεξηγήσουν ὅσοι καὶ ὅσον θέλουν· δὲν με μέλει· οἱ φρόνιμοι καὶ ἀμερόληπτοι ἐπιθυμῶ νὰ τὴν κρίνουν, πλὴν νὰ τὴν κρίνουν σχετικῶς ὡς πρὸς τὸν καιρὸν καὶ τὰς δεινάς μας αὐτάς περιστάσεις· ἐπειδὴ καὶ ἐγὼ ὡς γνώμην τοῦ καιροῦ καὶ τῶν δεινῶν μας περιστάσεων τὴν κοινοποιῶ. Γνωμοδοτῶ λοιπὸν ὅτι, μόλις συνέλθωσι τὰ

δύο τρίτα τῶν πληρεξουσίων, ἢ συνέλευσις νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ ἀκόλουθα.

» Α'. Νὰ διακηρύξῃ εὐπαρρήσιάστως ὅτι μὲ ὅλας τὰς δυστυχίας τοῦ πολέμου, εἰς τὰς ὁποίας ὑπέπεσεν ἐσχάτως τὸ ἔθνος, προκρίνει κάλλιον νὰ ἐκλείψῃ ὅλον ἀπὸ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς παρὰ νὰ πέσῃ πάλιν ὑπὸ τὸν ζυγόν· καὶ ὅτι ἐλπίζει πολὺ εἰς τὴν συνέργειαν τῶν σεβαστῶν βασιλέων τῆς Εὐρώπης, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐλπίζει καὶ ἐπικαλεῖται τὴν συνέργειαν τοῦ σεβαστοῦ βασιλέως τῆς Μεγάλης Βρετανίας, (τοῦ ὁποίου τὴν προστασίαν καὶ προλαβόντως ἐπεκαλέσθη), ἃν καὶ σέβεται πάντοτε τοὺς ἰσχυροὺς καὶ δικαίους λόγους διὰ τοὺς ὁποίους ἡ κατὰ τὴν 24 τοῦ Ἰουλίου ἐπικαλεσθεῖσα ἀπὸ τὸ ἔθνος προστασία δὲν ἔτυχε τότε τῆς ἐλπίζομένης ὑποδοχῆς.

» Β'. Νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον δάνειον, καὶ νὰ φροντίσῃ εἰς ἀνάπαυσιν τῶν δανειστῶν μας, νὰ ἐκπληρώσῃ καθ' ὅλους τοὺς τρόπους τὰς πρὸς αὐτοὺς ἱεράς μας ὑποσχέσεις· νὰ θεσπίσῃ δὲ καὶ τρίτον δάνειον δι' ὅσην ποσότητα ἀπαιτοῦν αἱ ἀνάγκαι τῆς πατρίδος, προσδιορίζουσα καὶ τὴν χρῆσιν αὐτοῦ.

» Γ'. Νὰ συστήσῃ ἐπιτροπὴν, ἡ ὁποία ἐπιθυμητότερον ἦτο νὰ ᾔναι τριμελής· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ βλέπω δύσκολον, ἃς ᾔναι καὶ πενταμελής, ἢ τὸ πολὺ πολὺ, ἑπταμελής, συγκειμένη ὅμως πάντοτε ἀπὸ μέλη λαμβανόμενα κατ' ἀναλογίαν ἀπὸ τὰ διάφορα τμήματα. Αὕτῃ ἡ ἐπιτροπὴ νὰ ᾔναι ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος· νὰ ἔχῃ ὅλην τὴν διοικητικὴν δύναμιν ἐκτὸς τῆς δικανικῆς, ἡ ὁποία ἀνήκει εἰς μόνα τὰ κριτήρια, τὰ ὁποῖα εἶναι τῆς πρώτης ἀνάγκης.

κης νὰ συστηθῶσι τὸ ὀγλιγωρότερον· νὰ ἔχῃ ἄδειαν νὰ ἐκδίδῃ θεσπίσματα, τόπον ἐπέχοντα νόμων· νὰ ἐκπληροῖ τὰ καθήκοντα τῶν ὑπουργῶν, καὶ ὁδηγουμένη ἀπὸ τὰς συμπιπτούσας περιστάσεις, νὰ φροντίζῃ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς τὰ περὶ τῆς σωτηρίας καὶ εὐδαιμονίας τῆς πατρίδος καθ' ὅποιονδῆποτε δύναται τρόπον. Ἡ κεντρικὴ αὕτη ἐπιτροπὴ καταργοῦσα τοὺς ἐπάρχους κτλ. νὰ συστήσῃ ὑπαλλήλους ἐπιτροπὰς εἰς τὴν δυτικὴν καὶ ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, τὴν Πελοπόννησον καὶ Κρήτην, ἂν ἡ χρεία τὸ καλέσῃ μετὰ ταῦτα.

» Δ'. Ἀφοῦ ἡ συνέλευσις φανερῶσιν τὴν ἀνάγκην εἰς τὴν ὁποίαν εὗρέθη νὰ συστήσῃ προσωρινῶς τοιοῦτον εἶδος διοικήσεως δίδουσα εἰς αὐτὴν τόσῃν δυνάμειν, νὰ προκηρύξῃ ἀπὸ τῶρα ἐθνικὴν συνέλευσιν κατὰ τὸν ἐρχόμενον Νοέμβριον, ἡγουν εἰς τὴν πλεον ἡσυχον ἐποχὴν τοῦ χρόνου, καὶ ἕως τότε καὶ τὰ θεσπίσματά της νὰ ἔχουν μόνον ὅλην τὴν δυνάμειν, νὰ δύναται δὲ ἡ κεντρικὴ ἐπιτροπὴ νὰ συγκαλέσῃ τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν καὶ προτοῦ ἂν τὸ νομίσῃ ἀναγκαῖον ὥς πρὸς τὰς περιστάσεις τοῦ ἔθνους, ἢ ἂν εὗρῃ καιρὸν ἀρμόδιον, πρὸ τῆς προσδιορισθείσης ἐποχῆς τοῦ Νοεμβρίου μηνός.

» Αὐτὰ ἀφ' οὗ διατάξῃ ἡ συνέλευσις νὰ διαλυθῇ καὶ καθένας νὰ τρέξῃ εἰς ὑπεράσπισιν τῆς κινδυνευούσης πατρίδος.

» Τὸ σχέδιον τοῦτο ἂν ἐγκριθῇ, ἡμπορεῖ ἀπὸ τοὺς σοφωτέρους μου νὰ ἀναπτυχθῇ μετὰ ταῦτα, καὶ εὐκολώτατα νὰ τελειοποιηθῇ, ὥστε νὰ προσαρμοσθῇ εὐτυχῶς εἰς τὰς δεινάς μας αὐτὰς περιστάσεις. »

Καὶ ἡ μὲν ἀρχὴ τῆς προτάσεως ἐγένετο δεκτὴ, ὁ

δὲ σκοπὸς, ὁ τῆς δραστηριωτέρας καὶ ὁμαλωτέρας ἐνεργείας, δὲν ἐπετεύχθη ἐντελῶς, καταλυθέντων μὲν πρὸς καιρὸν καὶ τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, διαδεχθεισῶν ὅμως αὐτὰ δύο πολυαρίθμων ἐπιτροπῶν εἰς ἃς παρεδόθησαν τὰ τῆς διοικήσεως. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἐνδεκαμελῆ, ἧς καὶ αὐτὸς ἀπετέλει μέρος, ἀνετέθη ἡ « ὀλικὴ κυβέρνησις, καὶ ἡ μετὰ πλείονος δραστηριότητος διαχείρισις τῶν πραγμάτων, » εἰς δὲ τὴν ἑτέραν τὴν τρισκαιδεκαμελῆ, « ἡ φροντὶς περὶ τῶν συντεινόντων εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ ἔθνους ἐξωτερικῶν βοηθημάτων καὶ ἡ πρόσκλησις ἐθνικῆς συνελύσεως. » Οἱ εἰκοσιτέσσαρες δὲ οὗτοι κυβερνῆται, ἐκλεχθέντες ἐκ τῶν ἐχόντων τὰς οἰκογενείας καὶ ἀκίνητα κτήματα ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, ἐλήφθησαν κατ' ἀναλογίαν ἐκ τῶν τριῶν τμημάτων. Εἰ δέ τις ἐγένετο παρέκθασις, ἐγένετο « κατὰ παραχώρησιν », ὥς ἐπιμελῶς ἀνεγράφη εἰς τὰ πρακτικά. Εὐτυχῶς δὲ δὲν διωρίσθησαν καὶ μινίστροι. Ἐσφαλμένως δ' ἐγράφη ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος ὅρος ἐψηφίσθη ἐπίτηδες πρὸς ἀποκλεισμόν τοῦ Μαυροκορδάτου, διότι οὗτος καὶ μητέρα καὶ ἀδελφὰς εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ, ὧν τὴν ἑτέραν καὶ ἐξέδοτο τῷ ἰθαγενεῖ Σ. Τρικούπῃ. Βέβαιον ὅμως ὅτι κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν δύο ἐπιτροπῶν ὑπερίσχυσε τὸ αὐτὸ ἐγχώριον καὶ τμηματικὸν πνεῦμα, τὸ ἀναφυὲν κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐπαναστάσεως, τὸ καὶ μετὰ ταῦτα ἐπικρατῆσαν. Τοσοῦτω δὲ ζηλότυπον ἀπέβη βραδύτερον, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ πρῶτος προτείνας τὴν ἀργίαν τοῦ συντάγματος καὶ τὴν ἰδρυσιν δικτατορικῆς κυβερνήσεως, ἀπήτησε « νὰ σύγκειται

πάντοτε ἀπὸ μέλη λαμβανόμενα κατ' ἀναλογίαν ἀπὸ τὰ διάφορα τμήματα. »

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ διηγούμενος τὰ περὶ τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς λέγει ὅτι « παρηγκωνίσθη καὶ ὁ Α. Μαυροκορδάτος δυσπιστούντων πρὸς αὐτὸν τῶν νῦν δυναμένων. Καὶ ὁ Κωλέτης δ' ἔμεινεν ἐκτὸς τῶν ἐπιτροπῶν. Διεκήρυξε δὲ ἅμα ἰδρυθεῖσα ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ ὅτι, « ἀπόφασιν σταθερὰν εἶχεν, ὑπερασπιζομένη ἀφ' ἐνὸς μέρους τὸν τίμιον καὶ εὐπειθῆ πολίτην, νὰ μεταχειρισθῇ τὰ πλέον δραστήρια μέτρα ἐναντίον τῆς καταχρήσεως, καὶ νὰ παιδεύῃ μὲ τὸν πλέον αὐστηρὸν καὶ παραδειγματικὸν τρόπον, ὅχι μόνον ὅσους ἀπειθήσουν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς, ἀλλὰ τοὺς κινουμένους ἀπὸ ἰδιοτελεῖς σκοποὺς καὶ πονηρὰ βουλευομένους, καὶ μὴ παύοντας ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ φατριασμοῦ νὰ χύνουν εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀπλουστέρων τὸ φαρμάκι τῆς δυσπιστίας καὶ διαιρέσεως, ταραττοντες καὶ ἐρεθίζοντες τὸν λαὸν μὲ τὰς κρυπτὰς ἐνέδρας καὶ ῥαδιουργίας των, καὶ διασπείροντες φανερὰ ἀντιπατριωτικοὺς καὶ φθοροποιοὺς λόγους ἐναντίον τῶν καθεστώτων. » Καὶ μόνη αὕτη ἡ περικοπὴ τῆς κυβερνητικῆς προκηρύξεως ἐξεικονίζει ἀκριβῶς τὴν γενικὴν ἀθλιότητα.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν τὰ τῆς πολιτείας ἐμαραίνοντο ἔνεκα τῶν ἀντιπράξεων. Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦ πολέμου τὸ πῦρ ἐκινδύνευε νὰ σβεσθῇ, εἰ μὴ ἐζωογονεῖτο ὑπὸ τῆς ἐπ' Ἀττικὴν ἐκστρατείας τοῦ Καραϊσκάκη, ἣν παρεσκεύασε καὶ ὑπεστήριξεν ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ. Εἰ δὲ καὶ τοιαύτη φιλόπατρις ἐνέργεια ἦν ἀξία τῆς κοινῆς συνδρομῆς, οἱ ἀντίπαλοι τῆς νέας κυβερνήσεως

κατώρθωσαν νὰ διχοτομήσωσι καὶ πάλιν τὸ ἔθνος, ὥστε ἐκ τῶν λεγομένων πληρεξουσίων τῆς νέας Συνελεύσεως οἱ μὲν συνῆλθον ἐν Αἰγίνῃ τῇ ἑδρᾷ τῶν δύο διοικητικῶν ἐπιτροπῶν, οἱ δὲ ἐν Ἑρμιόνη. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις ὑπερίσχυσαν οὗτοι, ἅτε ταχθέντων μετ' αὐτῶν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν μέγα δυναμένων τριῶν ναυτικῶν νήσων, ἠναγκάσθησαν οἱ ἐν Αἰγίνῃ νὰ ὑποκύψωσιν, ὀρισθέντος τρίτου τόπου πρὸς παραμυθίαν τῆς φιλοτιμίας τῶν ἡττηθέντων. Καὶ καταστρατοπεδεύσαντες πάντες ἐν Τροιζῆνι, ἤρξαντο τῶν ἐργασιῶν τὴν 19 Μαρτίου, ἀναγνωρισθεῖσιν τῶν ἐν Ἑρμιόνη πράξεων.

Ἡ περιοχὴ ἐν ᾗ συνεκροτοῦντο αἱ συνεδριάσεις, ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐγίνοντο αἱ συσκέψεις καὶ αἱ ἀγορεύσεις, ἡ διεξαγωγὴ τῶν γραφικῶν ἐργασιῶν, ἡ δίαίτα τῶν περὶ τὴν Συνέλευσιν, πάντα ταῦτα φαίνονται μοι ἄξια περιγραφῆς· διότι οἱ μὴ εὐτυχήσαντες νὰ ἴδωσιν ἀθλοῦσαν τὴν Ἑλλάδα, οὐδὲ νὰ φαντασθῶσι δύνανται τὰς θλίψεις, τὰς στερήσεις, τὰς κακουχίας πρὸς ἃς ἐπάλαιον οἱ ἀγωνιζόμενοι. Καὶ βέβαιον ὅτι εἰ μὴ ὑπεστήριζεν ἡ πίστις τὰς δυνάμεις, εἰ μὴ ἐχρησίμευεν ἡ ἐλπίς ἀντὶ ἄρτου καὶ στέγης, εἰ μὴ ὁ ἔρως τῆς πατρίδος ἐθέρμαινεν αὐτοὺς γυμνητεύοντας ἐν ὥρᾳ χειμῶνος, εἰ μὴ περιεκάλυπτε περιπλανωμένους ἀσκεπεῖς ἐν ὥρᾳ καύσωνος, πολλάκις θὰ ἐφθόνουν τὸν θάνατον τῶν πρὸ αὐτῶν μαρτυρησάντων.

Καὶ ἐνόσω μὲν διετρίβομεν ἐν Ἑρμιόνη, αἱ συνεδριάσεις συνεκροτοῦντο ἐντὸς προμήκους αἰθούσης, ὅπου ἐκαθήμεθα σεσωρευμένοι ἀναμῖξ, διεσταυρωμένους ἔχοντες τοὺς πόδας. Οἱ δὲ ῥήτορες, ὅσάκις ἤθελον ν'

ἀγορεύσωσι, στηρίζοντες ὁλόκληρον τὴν προτομὴν ἢ πλαγίως ἐπὶ τῆς ἐτέρας τῶν χειρῶν, ἢ κατέμπροσθεν καὶ ἐπὶ τῶν δύο, ἡγωνίζοντο πνευστιῶντες, ἂν μάλιστα ᾗσαν γέροντες ἢ πολύσαρκοι, ν' ἀνεγερθῶσιν ἐπὶ τῶν ποδῶν, οἳ τινες ναρκούμενοι συνήθως ἐκ τῆς χαμαιζήλου ἐκείνης κατακλίσεως, ἀνέπτυσσον περιέργως καὶ ζωηρότατα καθίστων τὰ ῥητορικὰ σχήματα τοῦ προσώπου αὐτῶν. Μακάριοι δὲ οἱ παρὰ τὸν τοῖχον καθήμενοι, ἢ ὅσοι, προνοητικώτεροι τῶν ἄλλων, ἔφερον μα γ κ ο ὑ ρ α ς ὡς τις Βασίλειος Μπαρλᾶς, ὁ οὐ μόνον ἐπὶ προνοίᾳ μα γ κ ο υ ρ ι κ ῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολυχεύμονι νείλω εὐγλωττίας διακρινόμενος. Ὁ Βασίλειος αὐτὸς, Ἡρακλῆς τὸ ἀνάστημα καὶ Στέντωρ τὴν φωνήν, ἤρχετο πάντοτε ἐφόδιον ἔχων ῥάβδον ποιμενικὴν εὐπαγῇ ἀναβαίνουσαν μέχρι πώγωνος, ἐφ' ἧς στηρίζων ἀμφοτέρους τοὺς βραχίονας, διέχεεν ὡς ἀπὸ βήματος ὑψηλοῦ ἄφθονα νάματα χρυσοῤῥύτου ῥητορείας.

Ἄλλ' ἐν Τροιζῇνι, ὅπου τὸ στῖφος τῶν διπλασίων καὶ τριπλασίων πληρεξουσίων ἀπετέλει ὁλόκληρον φάλαγγα, περιέχουσιν καὶ στρατηγούς καὶ συνταγματάρχας καὶ χιλιάρχους καὶ λοχαγούς μαχομένους, οὐχὶ πρὸς τὸν μαχαίρα καὶ πυρὶ ἐρημοῦντα τὴν Πελοπόννησον Ἰβραῖμ, ἢ πρὸς τὸν ἀπειλοῦντα τὴν κλεινὴν ἀκρόπολιν Κιουταχῆν, ἀλλὰ πρὸς ἀλλήλους, ποῦ αἶθουσα χωρητικὴ τοσοῦτου ἀρειμανίου πλήθους; Διότι ἐν τῇ εὐρυχωροτάτῃ τῶν οἰκιῶν τοῦ χωριδίου κατέλυεν ὁ πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως, καὶ αὐτὴν, ὁλόκληρον ἴσως, ἤρκει νὰ περιλάβῃ τὸ ἐλάχιστον τῶν δωματίων τοῦ ἐν Ἀθήναις βουλευτηρίου. Ὅθεν ἀπεφασίσθη

νὰ μετασκευασθῇ εἰς χῶρον συνεδριάσεων κῆπός τις παρακείμενος.

Ἄλλ' ἴσως νομίσῃ ὁ ἀναγνώστης, ὅτι διὰ τὴν μετασκευὴν ταύτην ἐδέησε νὰ συνεννοηθῶσι τὰ ὑπουργεῖα τῶν στρατιωτικῶν, τῶν οἰκονομικῶν καὶ τῶν ἐσωτερικῶν, ν' ἀνταλλαγῶσιν ἑγγραφα, νὰ ὀνομασθῶσιν ἐπιτροπαὶ ἀρχιτεκτόνων καὶ μηχανικῶν, νὰ συνταχθῶσι σχέδια καὶ προϋπολογισμοὶ, καὶ νὰ ἐκδοθῶσιν ἐντάλματα· τοιαύτη ὁμῶς ἐνέργεια ἦν ἄγνωστος τὸν χρόνον ἐκεῖνον. Καὶ ἡ ἀντιβασίλεια δὲ, ἣν τινες κατέκριναν ὡς θεμελιώσασαν τὴν σημερινὴν γραφειοκρατίαν, εἶχεν ἀπαγορεύσει διὰ διατάγματος τὴν κακωτικὴν ταύτην καὶ ἐπιζήμιον ἀδολεσχίαν. Ἐξ ἐναντίας ὀλίγοι δοκοὶ, μετακομισθεῖσαι ὑπὸ στρατιωτῶν, ἐχρησίμευσαν ἀντὶ ἐδρῶν εἰς τοὺς λογάδας τοῦ ἔθνους, συντελεσθείσης ὡς ἐξῆς τῆς διατάξεως τῆς αἰθούσης.

Αἱ μὲν δοκοὶ, τεθεῖσαι τετραγώνως ὅπως ἐφάπτεται κατὰ τὰς ἄκρας ἡ μία τῆς ἄλλης, ἐσχημάτιζον περιοχὴν ἐν ἣ ἡ πρὸς τὸ κέντρον σχεδὸν ἀνυψοῦτο εὐρύκλαδος καὶ χλοερὰ λειμωνέα· ὁ δὲ πρόεδρος, καθήμενος ἐπὶ θρανίου ἀγροίκως κατεσκευασμένου, ἐστήριζε τὴν ῥάχιν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ αὐτῆς, ἥς οἱ εὐθαλεῖς κλῶνες, ἐξαπλούμενοι ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τοῦ καθημένου, ἐπεῖχον τόπον πλατείας καὶ εὐώδους σκιάδος, περικαλλεστέρας καὶ τῶν οὐρανῶν τῶν βασιλικῶν θρόνων. Μικρὰ δὲ τράπεζα, ἀγροίκως ἐπίσης ξυλουργηθεῖσα, ἔκειτο ἐνώπιον τοῦ προέδρου, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἔλαμπεν ὁ κώδων τῆς εὐταξίας, ἣν ὁμῶς σπανίως παρείσῃγεν εἰς τὸ δυσήνιον ἐκεῖνο πλῆθος. Καὶ ἐκ δεξιῶν μὲν τοῦ προέδρου ἐκάθητο κατὰ γῆς διπλοπόδης ὁ γραμ-

ματεὺς τῆς Συνελεύσεως ἀναδιφῶν καὶ μελαίνων χαρτία, ἄλλος δὲ γραμματεὺς, ἰστάμενος ὀρθίος ἐξ εὐωνύμων, ἀνεγίνωσκε τὰ πρακτικά, τὰς ἀναφορὰς καὶ τὰ λοιπὰ ἔγγραφα.

Δεξιόθεν δὲ πάλιν, βήματά τινα μακρὰν, ἔθαλλε καὶ ἑτέρα λειμωνέα, δισχιδῇ ἔχουσα τὸν κορμὸν, ἐφ' οὗ ἀναπηδῶν καὶ καθήμενος ὁ γέρων Κολοκοτρώνης, τὸ μέτωπον ἔχων ἐπηρμένον καὶ σύνοφρυ, τὸ ἦθος ἄκακον, τὴν φωνὴν βροντώδη, ἀλλὰ σχεδὸν πάντοτε ἀόργητον καὶ τοὺς πόδας παλιμπλανεῖς, ἐπώπτευεν ὡς ἄλλος Ξέρξης, οὐχὶ τὴν μάχην τῆς Σαλαμῖνος, ἀλλὰ τὴν ματαιόσπουδον τῆς Τροιζῆνος λογομαχίαν.

Περὶ δὲ τὰς τέσσαρας πλευρὰς, ἐντὸς δάσους λειμωνεῶν, ὁμοιάζοντος πρὸς τὸ ἱερὸν ἄλσος, ὅπου ὁ νομοθέτης τῶν Ῥωμαίων συνδιητᾶτο τῇ Ἥγερίᾳ δαίμονι, ἐπάνω τῶν ἀξέστων δοκῶν ἐκάθηντο οἱ πληρεξούσιοι, ποικίλλον ἔνδυμα φέροντες, οἷον φουστανέλλας, ῥάσα, φραγκικὰ, κάνδυας ἀσιατικοὺς, βράκας καὶ ἀρνακίδας ἢ κα π ό τ α ς. Οἱ μὲν κατηφεῖς καὶ σιγηλοὶ, ἐμέτρουν τὰ σφαιρία τῶν κομβολογίων αὐτῶν, ἀναμετροῦντες ἴσως κατὰ διάνοιαν τὰς συμφορὰς τῆς πατρίδος· οἱ δὲ, συνδιαλεγόμενοι ἐντόνως, ἐπελαμβάνοντο καὶ νομοθετικῶν καὶ διοικητικῶν καὶ στρατιωτικῶν ζητημάτων, ὡς εἰ ἔζων μεταξὺ πολιτείας γαληνιώσης, ὡς εἰ μὴ κατέκλυζεν ὁ ἐχθρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἄλλοι λίαν εὐάριθμοι σείοντες τὴν κεφαλὴν, ἐμαρτύρουν ὅτι πρὸ παντὸς ἄλλου ἡσθάνοντο τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον, καὶ ἔσπευδον τὸ τέλος τῶν ἀκαίρων καὶ ἐθνοβλαβῶν συζητήσεων.

Πέρα δὲ τοῦ βουλευτικοῦ περιβόλου, πρὸς τὸ στε-

νὸν καὶ χθαμαλὸν θυρίδιον δι' οὗ καὶ οἱ βραχύτατοι εἰσέρχοντο διχοτομοῦντες τὸ σῶμα, ἀκροαταί τινες ὄρθιοι, ἐνέκρινον ἢ κατέκρινον ἐν σιωπῇ τὰ λεγόμενα· περὶ δὲ τὸ φράγμα τοῦ κήπου οἱ στρατιῶται τοῦ φρουράρχου τῆς Συνελεύσεως Νικηταρᾶ, προεστάτουν τῶν πατέρων τοῦ ἔθνους· ἡ ἀποδοκιμασία ὅμως ἢ ἡ ἔγκρισις αὐτῶν ἐγένετο ἐμφαντικώτερον. Καί ποτε ἀγορεύσαντος τοῦ διδασκάλου Γενναδίου κατὰ τῶν τίτλων, καὶ εἰπόντος εὐτραπέλως ὅτι οὔτε ὁ Μαυροκορδάτος, οὔτε ὁ Κουντουριώτης, οὔτε ὁ Κωλέττης, οὔτε ἄλλος τις τῶν προϋχόντων ἦσαν πυγολαμπίδες (χάριν δὲ σεμνότητος δὲν ἐπαναλαμβάνω τὰς λέξεις τοῦ ῥήτορος) ἵνα ὀνομάζωνται ἐκλαμπρότατοι, οἱ στρατιῶται ἐπευφήμησαν καὶ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς συνεδριάσεως διημιλλῶντο τίς νὰ προσφέρῃ καφὲν πρὸς τὸν ἀδυσώπητον ἐκεῖνον δημοκράτην.

Καὶ ἐκ τῶν ἀκροατῶν μία μόνη γυνή, ἡ ἀντιστράτηγος Μαντῶ Μαυρογένους, ἢ τις πωλήσασα τὰ ἐν Μυκόνῳ ὑπάρχοντα αὐτῆς ὥρμησεν εἰς τὸ πεδίον τοῦ ἀγῶνος, φοροῦσα μέλαιναν ἐσθῆτα χρυσοπάρυφον καὶ πῖλον εὐρωπαϊκόν, οὐχὶ βεβαίως τοῦ τελευταίου τῶν Παρισίων συρμοῦ, καὶ διὰ νευμάτων αἰτουμένη τὴν ἀνάγνωσιν τῆς οὐδέποτε ἀναγνωσθείσης κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου ἀναφορᾶς, ἐφαίνετο προσιωνιζομένη τὸν χρόνον, καθ' ὃν οἱ κοινωνικοὶ τῆς Δύσεως θεσμοί, ἔμελλον νὰ κατισχύσωσι τῆς ἀπειροκάλου αὐστηρότητος τῆς Ἀσίας.

Καὶ τοιαύτη ἐν συνόψει ἡ φυσιογνωμία τοῦ αὐτοσχεδίου βουλευτηρίου. Ἐκεῖ, ὑπὸ τοὺς ἀειθαλεῖς καὶ ἀρωματικοὺς κλάδους, οἱ τινες οὔτε τοῦ ἡλίου τὰς

φλογεράς ἀκτῖνας, οὔτε τῶν νεφῶν τοὺς ψυχροὺς σταλαγμοὺς ἴσχυον ν' ἀντικρούσωσιν, ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ἀγροίκου μικρᾶς τραπέζης ὠρκίσθησαν καὶ ὁ Κόχραν καὶ ὁ Τσῶρτς, οὓς ὡς σωτῆρας ὑπεδέχθημεν δακρύοντες· ἐκεῖ ὑπεγράφη τὸ ψήφισμα δι' οὗ ἀνηγορεύθη Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ὁ Καποδίστριας, καὶ ἐκεῖθεν καταβάντες ἄθρόοι καὶ κατηφεῖς εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ Πόρου ἀκτὴν, προεπέμψαμεν κοπτόμενοι τοῦ Καραϊσκάκη τὴν σκιάν, μεθ' ἧς ἐβλέπομεν συναποθνήσκουσιν καὶ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐλευθερίαν.

Φέρε δὲ ἰδῶμεν καὶ πῶς ἐγίνοντο αἱ συζητήσεις.

Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως εἶχεν ἐκλεχθῇ ἀπὸ τῆς Ἑρμιόνης ὁ Γ. Σισίνης, ἐκ τῶν ἐγκρίτων ἢ μᾶλλον ὁ ἐγκριτώτατος τῶν προεστώτων τῆς Ἡλείας, ὅς τις μετερχόμενος πρὸ τοῦ ἀγῶνος τὴν ἱατρικὴν, καὶ ἔνεκα τοῦ ἐπαγγέλματος παρατριβεῖς μετὰ μεγάλων καὶ μικρῶν, ἀπέβαλε τὸν τύπον δι' οὗ διεκρίνοντο οἱ δοῦλοι κοτζαμπασίδες, καὶ ἐφέρετο πρὸς πάντας προσηνῶς. Ἀγαπῶν δὲ τοὺς λογίους καὶ πολλὴν ζωηρότητα πνεύματος διασώζων εἰ καὶ προβεβηκὼς τῇ ἡλικίᾳ, συνδιελέγετο ἀσμένως μετ' αὐτῶν καὶ ἡκροᾷτο μετὰ προσοχῆς. Εἶχε δὲ τὸ ἀνάστημα μικρὸν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐμπύρους καὶ περιπλανεῖς καὶ τὸ ὑπ' αὐτοὺς πρόσωπον ἐσχημάτιζεν ἡμισέληνον, ἧς τὰς μὲν δύο ἄκρας ἀπετέλουν ἡ ῥίς καὶ ὁ πώγων, τὸ δὲ κέντρον τὸ νωδὸν στόμα. Ἐρχόμενος δὲ δρομαίως εἰς τὸν τόπον τῶν συνεδριάσεων, ἐκάθητο πάραυτα ἐπὶ τῆς ἑδρας, καὶ ἀναλαμβάνων τὸν διαῤῥῶγα κώδωνα ἔδιδε τὸ σημεῖον τῆς ἐνάρξεως. Καὶ εὐθὺς ἀνεγινώσκοντο τὰ πρακτικὰ, συντεταγμένα ὄντα συνοπτικώτατα.

Ἐγίνοντο δὲ ἀτάκτως αἱ συζητήσεις· διότι μὴ ὑπάρχοντος βήματος, οἱ μὲν ἡγόρευον συγχρόνως, οἱ δὲ ἀπετείνοντο οὐχὶ πρὸς τὸν πρόεδρον, ἀλλὰ πρὸς ἀλλήλους καὶ κατήρτιζον διάλογον, καὶ ἄλλοι, ἀντιποιοῦμενοι προεδρικῶν καθηκόντων, ἐπέπληττον καὶ ἐπέταττον σιωπὴν καὶ ἀνεκραύγαζον νὰ σημανθῇ ὁ κώδων. Καὶ ὅτε ἤκμαζεν ἡ συμπλοκή, ὁ πρόεδρος ἐξαπτόμενος ἀνήρπαζε τὸν κώδωνα διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ ἐκροτάλει ἀκατάσχετος, καὶ ὥς καταβράκται ἐξήρχοντο ἐκ τῶν ἰσχνῶν αὐτοῦ χειλέων προστάγματα δυσδιάκριτα· ἐνῶ διὰ τῆς ἐτέρας ἔδιδε πρὸς τὸν ἐξ ἀριστερῶν γραμματέα τὸ προστυχὸν ἔγγραφον, καὶ γρονθοκοπῶν λάβρος τὸ στῆθος αὐτοῦ, διέταττε ν' ἀναγνώσῃ βροντοφώνως, ὅπως διὰ τῆς φωνῆς καταβάλλῃ τὸν θόρυβον. "ὦ! τὸ στῆθός μου ἀναμιμνήσκεται μετὰ πόθου τὰ γενναῖα γρονθοκοπήματα τοῦ φιλοπάτριδος γέροντος.

Τότε δὴ τότε ἐξεβρρήγνυτο δίκην κεραυνοῦ ἡ φωνὴ τοῦ στέντορος Μπαρλᾶ, ἐν ᾧ πάντα ἦσαν ἔκτακτα, καὶ ἀνάστημα καὶ μακρόθριξ μύσταξ καὶ μυώδεις βραχίονες καὶ μακροσκελεῖς πόδες καὶ ἀδολεσχία καὶ σκαιότης καὶ ἀμάθεια.

Τὰ δὲ πρακτικὰ, συντασσόμενα ἀπὸ μνήμης ὑπὸ τοῦ πρώτου γραμματέως τῆς Συνελεύσεως Ν. Σπηλιάδου ἐν τῷ γραφείῳ τῷ χρησιμεύοντι καὶ ἀντὶ κατοικίας αὐτῷ, ἐγράφοντο, ὡς εἶπον, συνοπτικῶς. Πέννης δὲ ὢν οὗτος, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ, κλίνην εἶχε τάπητα πολύθυρον καὶ πενιχρόν· καὶ ὅτε πρωΐας ἐξηγείρετο, καθήμενος ἐπ' αὐτοῦ ὡς ἐπὶ σκίμποδος μεγαλοπρεποῦς, ἐκάλυπτε τοὺς ὦμους διὰ τοῦ αἰγότριχος ἐπενδύτου,

ὅς τις ἕως πρὸ μικροῦ ἐχρησίμευεν ἀντὶ νυκτερινοῦ σκεπάσματος, καὶ ἀνάπτων σπιθαμιαίαν καπνοσύριγγα, ῥοφῶν δὲ ἀντὶ καφῆ κυαθίσκον ῥακίου, μετεσκεύαζε τὸ ἐν τῶν γονάτων εἰς τράπεζαν, ἐφ' οὗ στηρίζων τὸν χάρτην συνέταττε τὰ πρακτικά. Δημοσιεύσας δὲ μετὰ ταῦτα ὑπομνήματα, ἐλησμόνησεν ὁ ἀφιλοκερδὴς ἐκεῖνος ἀγωνιστῆς, ὅτι ἂν ὁ στρατηγικὸς τοῦ Κολοκοτρώνη νοῦς καὶ ἡ ἀτρόμητος σπάθη τοῦ Βότσαρη, ἂν ἡ ἀδάμαστος τοῦ Μιαούλη καρτερία καὶ ὁ πυρφόρος τοῦ Κανάρη δαυλὸς ἐκλέϊσαν τὸν ἀγῶνα, διωργάνωσαν ὅμως, διεμόρφωσαν καὶ παρέστησαν αὐτὸν ἐθνικὸν ἀντὶ κλεφτικοῦ οἷος ἐπιστεύετο ὑπὸ τῆς Δύσεως, καὶ καθηγίασαν συνδέσαντες μετὰ τῆς ἀθανάτου ἱστορίας τῶν προγόνων ἡμῶν, διὰ μὲν τῆς παιδείας, τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς συνέσεως ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Τρικούπης, ὁ Νέγρης, ὁ Κανέλος, ὁ Ζωγράφος καὶ ὁ λοιπὸς τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν πεπαιδευμένων ὅμιλος, διὰ δὲ τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς ὑπὲρ αὐτῶν ὑπολήψεως ὁ Κουντουριώτης, ὁ Ζαΐμης, ὁ Λόντος, ὁ Κανακάρης καὶ ἕτεροι πρόκριτοι.

Διήρχεσε δὲ ἡ ἐν Ἑρμιόνη γεννηθεῖσα καὶ ἐν Τροιζῆνι τελευτήσασα Συνέλευσις μῆνας τρεῖς καὶ ἥμισυν, ἥτοι ἀπὸ τῆς 8 Ἰανουαρίου μέχρι τῆς 5 Μαΐου. Ὁ πελοποννήσιος μάλιστα στρατάρχης, ἐπισπεύδων ὑπὲρ τοὺς λοιποὺς τὴν συγκρότησιν αὐτῆς, εἶχε κατασκηνώσει ἐν Ἑρμιόνη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς Νοεμβρίου τοῦ 1826 ἔτους· διότι, βαρέως φέρων τὰ ἐκ τῆς ἀνταρσίας τραύματα, καὶ δυσχεραίνων περὶ τὰς κεφαλαιώδεις πράξεις τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Συνελεύσεως, ἤρχετο, δὲν λέγω νὰ ἐκδικηθῇ, διότι φιλέκδικος δὲν ἦτο ὁ Κολοκο-

τρώνης, ἀλλὰ ν' ἀντιτάξῃ εἰς τὴν ἐπικρατήσασαν μὲν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, κατατριβεῖσαν δὲ καὶ ἀπομαρανθεῖσαν ἐπιρροήν, τὴν ἰδίαν· ἤρχετο νὰ πατάξῃ ἐκείνην ἣν ὠνόμαζεν ἀριστοκρατίαν, καὶ ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ δημοκρατικὸν στοιχεῖον. Καὶ ἐθριάμβευσε μὲν τὸ σχέδιον, ἐτελεσφόρησεν ὁμῶς;

Πεποίθησιν ἔχων ὅτι ὁ γέρων στρατάρχης ἦτο φιλόπατρις, πιστεύω ὅτι εὐμενῇ εἶχε καὶ τότε πρὸς τὴν πατρίδα τὴν προαίρεσιν. Ἀλλ' ἐπὶ πολιτικῶν συζητήσεων καὶ δημιουργίας πολιτευμάτων καὶ νόμων, ἡ φιλοπατρία, μὴ φωταγωγουμένη καὶ ὑπὸ τῆς λαμπάδος τῆς ἐπιστήμης, τῆς δεξιότητος καὶ τῆς πολυπειρίας, οὐ μόνον ἀνεπαρκής, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὴς ἀποβαίνει. Τὴν ἀλήθειαν δὲ ταύτην οὐδ' αὐτὸς ἐδίσταζε νὰ ὁμολογῇ· διότι πολλάκις ἤκουσα αὐτοῦ λέγοντος καθὰ συνείθιζεν ἐν παραβολαῖς· « Ἐὰν ἡμεῖς ἐφυτεύσαμεν τὸ δένδρον τῆς ἐλευθερίας, ὥς ἀπαίδευτοι ὁμῶς εἴμεθα ἀνάξιοι καὶ νὰ καλλιεργήσωμεν αὐτό. »

Καὶ ὁμῶς ἦτο θνητὸς φορῶν σάρκα· κατέστρεψε κυβέρνησιν ἐκπροσωπεύουσαν ὅπως δήποτε τὴν τάξιν, τὴν παιδείαν καὶ τὴν ἐμβρίθειαν, καὶ ὑποκατέστησεν ἑτέραν, κατὰ τοὺς κρισιμωτάτους ἐκείνους χρόνους, ἐκ τριῶν κυβερνητῶν, ὧν ὁ μὲν, λέγει ὁ ἱστορήσας τὰ τῆς ἡμετέρας ἐπαναστάσεως φιλέλλην Γόρδων, ἐνέπηξε φάσγανον εἰς τὸ στῆθος ἐκείνου, ὑπὲρ οὗ τῆς ἐκλογῆς εἶχε διαρρήξῃ τὰ ἱμάτια ἑαυτοῦ, ὁ δὲ ἀπέλαυνεν ὑπολήψεως εἰς ἄκρον ἀμφιβόλου, καὶ ὁ τρίτος ἦν ἴσως ὁ ἐντελέστατος βλάξ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ, εἰ καὶ ὥς εἶπον, τέσσαρας ὥς ἑγγιστα μῆνας

διήρκεσεν ἡ Συνέλευσις, πράξεις ὅμως ἀξίας λόγου δύο μόνον ἐψήφισε· τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Κυβερνήτου, καὶ τὸν διορισμὸν τοῦ στολάρχου καὶ τοῦ στρατάρχου. Δὲν συμπεριλαμβάνω δὲ καὶ τὸ σύνταγμα, οὐχὶ ὥς συνταχθὲν ὑπ' ἀνδρῶν ἀδοκίμων καὶ ἐπικυρωθὲν κατεσπευσμένως ὑπ' ἄλλων ἀδοκιμωτέρων, ἀλλὰ καὶ ὥς λακτισθὲν ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου ὥς ἀπροσφυές, ἢ μᾶλλον ὥς « περιέχον ἀπάσας τὰς δημαγωγικὰς ἀρχὰς τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ 1793 καὶ τοῦ 1820 ἔτους, » καθ' ἃ ἔγραφεν ἐκ Πόρου καθ' ὑπαγόρευσιν αὐτοῦ ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσίας τὴν 2 Δεκεμβρίου 1828, καὶ συντελέσαν τότε μὲν εἰς τὴν ἐξάσκησιν τῆς γλώσσης τῶν ῥητόρων τῆς Συνελεύσεως καὶ τῶν παρεισάκτων εἰσηγητῶν, μετὰ τρία δὲ ἔτη εἰς τὴν ἀπαισίαν σύνταξιν τῶν κεραυνοβόλων ἄρθρων τοῦ ὑδραίου Ἀ π ό λ ω ν ο ς.

Καὶ ὠνόμασα μὲν παρεισάκτους τοὺς εἰσηγητὰς τοῦ συντάγματος, ἀλλὰ ἡ λέξις μόνη δὲν ἐξηγεῖ τὸ πρᾶγμα. Ἡ μὲν ἐπικρατοῦσα ἐν τῇ Συνελεύσει ἐπιρροὴ ἤθελεν ἀφεύκτως σύνταγμα· τὸ σύνταγμα ὅμως εἶχεν ἀνάγκην συντακτῶν. Ναὶ μὲν ὑπῆρχέ τις ἐκ Λεβαδείας πληρεξούσιος, ὁ Ἐμμανουὴλ Σπυρίδωνος, ἀδαῆς καὶ τῆς Ἀλβανικῆς, ὅς τις ἐξωγκωμένα ἔχων τὰ θυλάκια δι' ἐκτεταμένων σχεδίων πολιτευμάτων, στρατιωτικῶν τε κανονισμῶν καὶ διοικητικῶν διατάξεων, ἐπεδείκνυε δεκάκις καθ' ἐκάστην συνεδρίασιν τὰ πλουσιοπάροχα ταῦτα χρυσωρυχεῖα· ἀλλὰ ἡ Συνέλευσις ἡξίου ἐπιτροπὴν περιέχουσαν πάσας τὰς ἱκανότητας· ὥς γνωστὸν δὲ αἱ ἱκανότητες πρό πέντε δεκαετηρίδων δὲν ἐπλημμύριζον τὴν Ἑλλάδα, οὐδὲ συγκατένευον αἱ

ὑπάρχουσαι νὰ γλωσσοκοπῶσι περὶ θεωριῶν ὑπὸ τὴν ἀνηλεῆ σπάθην τοῦ Αἰγυπτίου. Ὅθεν διορίσασα ἐκ τῶν σπλάγχνων αὐτῆς τοὺς πεπαιδευμένους, προσέλαβε καὶ τοὺς λογιωτέρους τῶν παρεπιδημούντων ἀκροατῶν, τόσῳ μᾶλλον ἀναγκαίους, ὅσῳ οἱ ἐκ τῆς ἐπιτροπῆς ἐμπειρότεροι, οἳοι Τρικούπης, Ζωγράφος καὶ Πολυζωίδης, βλέποντες ἀδύνατον ν' ἀντιπαλαίσωσι πρὸς τὸ ἐξαγριούμενον τῶν παθῶν κύμα, παρητήθησαν « πεισθέντες, ὡς ἔγραφον, μετὰ ἱκανὴν ἐξέτασιν ὅτι εἶναι ἀδύνατον εἰς κάθε φρόνιμον καὶ εἰλικρινῇ πολίτην νὰ συντάξῃ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν σύνταγμα πολυχρονίου διαρκείας. » Καὶ οὐ μόνον τὴν σύμπραξιν αὐτῶν εἰς τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ συντάγματος ἤρνήθησαν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν συζητήσεων μετέσχον, ἀν δυνάτον νὰ ὀνομασθῶσι συζητήσεις οἱ μᾶλλον ἢ ἥττον ζωηροὶ διάλογοι· διότι ἐπιστήμης, ὡς ἐρρέθη, ὑπῆρχεν ἔνδεια· εἰ δέ τις ἐκέκτητό τινα ἐμπειρίαν περὶ τὸ συζητεῖν, οὔτε πρὸς τίνα, οὔτε περὶ τίνος εἶχε νὰ συζητήσῃ· ὅθεν καὶ ἠπόρησα ὁσάκις ἤκουσα λεγόμενον, ὅτι ὁ Τρικούπης καὶ ὁ Ζωγράφος διέπρεψαν ἐπὶ ῥητορείᾳ. Εἰς μὲν τὰς δύο πρώτας Συνελεύσεις, καθὼς καὶ εἰς τὸ πρῶτον Βουλευτικόν, οὐδεὶς αὐτῶν ἀπεστάλη πληρεξούσιος, ἐν δὲ τῇ τρίτῃ ἀπέσχον ἀπολύτως τῶν συζητήσεων· ἀλλ' οὐδὲ τῆς ἐν Ἀργεὶ ἦσαν μέλη· ἄλλως τε καὶ σήμερον μετὰ τριακονταπενταετῇ συνταγματικὸν βίον, εὐάριθμοι οἱ χαλεποὶ ἀγωνισταί, οἱ ἀληθεῖς κατὰ τοὺς Ἀγγλοὺς debaters, τῆς ἡμετέρας βουλευτικῆς κονίστρας. Ὁ μὲν Τρικούπης διεκρίθη, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ σωζόμενοι αὐτοῦ λόγοι, ῥήτωρ ἀπ' ἀμβωνος, ὁ δὲ Ζωγράφος οὐδ' ἀπ' ἀμβωνος, οὐδ' ἀπὸ βήματος. Καὶ ἐν-

δεχόμενον μὲν νὰ ᾔσαν ἀμφότεροι ἀθλητικώτατοι περὶ τὸ λέγειν, διὰ τὴν ἔλλειψιν ὅμως ἀνταξίων ἀντιπάλων καὶ ζητημάτων, ἡ δεινότης αὐτῶν ἔμεινεν ἀφανής. Καὶ ὅτι μὲν ὁ Τρικούπης ἠγόρευε βέβαιον· βέβαιον ὅμως καὶ ὅτι αἰδημηγορίαι αὐτοῦ, πλεῖστον ἀληθῶς ἔχουσαι ἐν ἐλαχίστῃ λέξει τὸν νοῦν, ὡς ὁ Φωκίωνος λόγος, ᾔσαν ἐξ ἀνάγκης βραχεῖαι. Ἀλλ' οὐδ' ἀφορμαὶ σπουδαίων συζητήσεων ἐδίδοντο· διότι ὁσάκις ἀνεφύοντο προτάσεις διαιροῦσαι δεινῶς τὰς γνώμας, αἱ συνεδριάσεις διεκόπτοντο, καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι ἐκάστου τῶν τριῶν τμημάτων, συνασπιζόμενοι περὶ τὸν ἐγκριτώτερον αὐτῶν, συνίστων ἐπιτροπὴν· αἱ τρεῖς δ' ἐπιτροπαὶ, συσχεπτόμεναι καὶ ἐπὶ τέλους ὁμογνωμονοῦσαι, ὑπέβαλλον ἐπὶ γενικῆς συνεδριάσεως τὴν λύσιν, ἥ τις, ὡς προαποφασισθεῖσα, ἐνεκρίνετο ἄνευ ἀντιλογίας.

Ἐγὼ δὲ καὶ σήμερον ἀνακαλῶ μετὰ πόθου εἰς τὴν μνήμην μου τοὺς τρεῖς ἐκείνους εἰσηγητὰς, ὧν τὴν κόνιν καλύπτει ἀπὸ πολλοῦ ψυχρὸν μάρμαρον. Ἐναυλον ἔχω εἰσέτι καὶ τὴν φιλοσκώμμονα ῥητορείαν τοῦ Χ. Κλονάρη καὶ τὴν εὐμελῆ τοῦ Ν. Σκούφου φωνὴν καὶ τὸν ἐπιστήμονα λόγον τοῦ Γρηγορίου Σούτσου. Πειστικὴ μὲν ᾔτο καὶ τῶν τριῶν ἡ εὐγλωττία, ἀλλὰ δὲν ἔπειθε πάντοτε καὶ τοὺς πληρεξουσίους· διότι τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὁ νομομαθὴς ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τοῦ Σωκράτους, ὅπως καὶ οὗτος ὑπὸ τῶν κατηγορῶν αὐτοῦ, ἱκανὸς δηλαδὴ « τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν. »

Συνέστη δὲ τινα τῶν ἡμερῶν ῥαγδαιοτάτῃ μάχῃ, ἃν ἔπρεπεν ὁ Κυβερνήτης νὰ κηρυχθῇ ἀνεύθυνος ἢ, ὡς τότε ἐλέγετο, ἀπαραβίαστος ἢ ὑπεύθυνος. Καὶ οἱ μὲν εἰσηγηταὶ καὶ τινες τῶν πληρεξουσίων ὑπεστήριζον

τὴν πρώτην δόξαν· οἱ πολλοὶ ὅμως, φοβούμενοι μὴ κηρυττόμενος ἀνεύθυνος ἐκτραπῇ εἰς θεμιτὰ καὶ ἀθέμιτα, ἔκλινον πρὸς τὴν δευτέραν.

Εἰς μάτην δὲ οἱ τρεῖς νομομαθεῖς ἐκένωσαν ὀλόκληρον τὴν φαρέτραν τῶν συνταγματικῶν αὐτῶν θεωριῶν· διότι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους δὲν ἀντεπάλαιον μὲν διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐνέδιδον. Ὅθεν ἡ ἔρις, πεσοῦσα βεβριθυῖα, ὥς πάλαι μεταξὺ τῶν θεῶν τοῦ Ὀμήρου, κατέστη ἀτελεύτητος, καὶ οἱ εἰσηγηταὶ ἀπαυδῆσαντες ἡτοιμάσθησαν νὰ ρίψωσι τὰς ἀσπίδας. Ἀλλ' εἷς αὐτῶν, παλαιστικώτερος τῶν ἄλλων, ὁ Σκοῦφος, ὡς στρατιώτης ὅς τις καὶ ἀποθνήσκων καταφέρει τελευταίαν πληγὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, « Εἰς τὴν ζωὴν τῶν γονέων μας, διεσάλπισε, δὲν θέλομεν νὰ σᾶς ἀπατήσωμεν. » Καὶ ἐν ἀκαρεῖ τὸ καινοφανὲς τοῦτο βουλευτικὸν ἐπιχείρημα κατετρόπωσε τοὺς ἐναντίους, καὶ, πλὴν δύο ἢ τριῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ μέχρι θανάτου δημοκρατικὸς Ἐμμανουὴλ Ἀντωνιάδης, πάντες παρέδωκαν τὰ ὅπλα.

Ὁ εἰσηγητὴς οὗτος, νέος Ἰξίων τρέχων κατόπιν σκιᾶς, ἀπέθανεν ἀθλῶν ὑπὲρ ιδέας, ἣν ἐθεράπευε μὲν, δὲν ἐπίστευεν ὅμως, ὑπὲρ τῆς συγχωνεύσεως, λέγω, τῶν πολιτικῶν μερίδων.

Τὴν ἀνάγκην τῆς συγκεντρώσεως τῆς νομοτελεστικῆς ἐξουσίας εἰς χεῖρας ἐνὸς αἰσθανθέντες ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐπαναστάσεως οἱ Ἕλληνες ἀπέστειλαν εἰς Γερμανίαν, Ἀγγλίαν, Ἰσπανίαν καὶ Πορτογαλίαν πιστοὺς τινὰς ὅπως ἐκζητήσωσιν ἡγεμόνα

« ἀμφοτέρων, βασιλέα τ' ἀγαθὸν κρατερόν τ' αἰχμητὴν, »

ὅς τις, συνάπτων ἐν ἑαυτῷ καὶ πολιτικὴν καὶ πολεμικὴν

ἀρετήν, ν' ἀναρπάσῃ ἀπάσας τὰς κυβερνητικὰς ἡνίας· καὶ τότε πρῶτον ἐγένετο πρότασις τῷ Λεοπόλδῳ. Καὶ οὗτος μὲν ἀδύνατον ἦτο νὰ δεχθῇ· ἀλλ' ἐν τῇ Ἑλλάδι ἡ τυραννία εἶχεν ἰσοπεδώσει καὶ αὐτὰς τὰς εὐφυΐας, καὶ, πλήν τῆς ἀνδρίας, οὐδὲν ἄλλο ἀληθῶς ἔξοχον ἀνεφάνη. Ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον ὅμως ὑπῆρχεν ἐν Τροιζῆνι διαφωνία· διότι ὁ μὲν Κολοκοτρώνης ὅς τις, ὡς φαίνεται, θέλων νὰ καταπείσῃ τὸν Κουντουριώτην νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῶν ἐν Ἑρμιόνη, εἶχεν ὑποσχεθῇ τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ ὅπως ὀνομασθῇ Κυβερνήτης, καταθεὶς τὸ προσωπεῖον, ἀνέφερε τὸ ὄνομα τοῦ Καποδιστρίου, ἕτεροι δέ τινες προετίμων ἔγκριτόν τινα τῆς γείτονος Ἑπτανήσου, ἄλλοι δὲ τὸν Κουντουριώτην καὶ τινες οὐδένα αὐτῶν.

Πρῶτος δὲ ὁ ἐκ Σάμου πληρεξούσιος Χριστόδουλος Ματακίδης, ἀνὴρ φιλόπατρις καὶ χρηστὸς, ὑπηρετήσας δι' ὅλου τοῦ ἀγῶνος καὶ μετ' αὐτὸν τὴν πατρίδα, προέτεινε τῇ 18 Φεβρουαρίου ἐν Ἑρμιόνη ν' ἀνατεθῇ ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία εἰς χεῖρας ἐνός. Ἐν δὲ τῇ συνεδριάσει τῆς 27 Μαρτίου, « Ἐπροβλήθη (ὑπὸ τίνος δὲν λέγεται) νὰ ἐκλεχθῇ Κυβερνήτης ὁ κόμης Ἰω. Καποδίστριας, καὶ ἔγεινε δεκτὴ ὁμοφώνως ἡ πρότασις. » Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ τῆς 29 Μαρτίου « Ἀνεγνώσθη ἀναφορὰ τῶν κατοίκων Ναυπλίας αἰτούντων διὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐλληνικῆς πολιτείας τὸν κόμητα Ἰω. Καποδίστριαν. » Τὴν δὲ 30 τοῦ αὐτοῦ μηνός « Ἐπροβλήθη καὶ δεύτερον νὰ γενῇ ἡ ἐπίσημος πρόσκλησις τοῦ κ. Ἰω. Καποδίστρια, καὶ μετὰ πολλὰς συζητήσεις ἀπεφασίσθη νὰ γενῇ ἡ πρόσκλησις. » Τοῦ

Κολοκοτρώνη ὅμως ἡ περὶ Καποδιστρίου γνώμη, καί
τοι χρονολογηθεῖσα ἀπὸ τῆς 16 Μαρτίου ἐν Ἑρμιόνη,
υπεβλήθη ἐν Τροιζῆνι μετὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ τὰς ἄλ-
λας προτάσεις.

Προσθετέον δὲ καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅτε χάριν συμφωνίας
οἱ ἐν Αἰγίνῃ καὶ οἱ ἐν Ἑρμιόνη πληρεξούσιοι ἀπεφά-
σισαν νὰ συνεννοηθῶσι δι' ἐπιτροπῶν, ὁ στρατηγὸς
Κίτσος Τζαβέλας εἶπεν ἰδιαιτέρως τῷ Τρικούπῃ, ὅτι
μετὰ τὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ πα-
τρίς, πᾶσα πρᾶξις τῆς Συνελεύσεως, εἰ μὴ διωρίζετο
Κυβερνήτης ὁ Καποδίστριας, ἦτο ματαία. Μετὰ δὲ
τὴν διακοπεῖσαν Συνέλευσιν τῆς Ἐπιδαύρου, ἧς συνέ-
χεια ἐγένετο ἡ ἐν Ἑρμιόνη καὶ Τροιζῆνι, ὁ ἐν Ἰταλίᾳ
Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος ἐπέστειλε τῷ Τρικούπῃ εἰς
Ναύπλιον, ζητῶν νὰ μάθῃ παρ' ἀνδρὸς, ὡς ἔλεγε, συνε-
τοῦ καὶ ἀπαθοῦς τί ἐνόμιζε καλὸν νὰ γίνῃ ὅπως σωθῇ
ἡ κινδυνεύουσα πατρίς.

Καὶ ὁ μὲν ἐρωτηθεὶς ἀπεκρίθη ὅτι ἡ ἀναγόρευσις κυ-
βερνήτου ἐκλεγομένου ἐκ τῶν ἔξω τῆς Ἑλλάδος ἐμ-
πείρων Ἑλλήνων, ἀπηλλαγμένων τῶν ἐγχωρίων πα-
θῶν καὶ εἰς μηδεμίαν ἀνηκόντων μερίδα, θὰ ἦτο σω-
τήριος, ὁ δὲ ἐρωτήσας ἀπήντησεν ὅτι τρεῖς τοιού-
τους ἐγίνωσκε, τὸν Καποδίστριαν, τὸν Ῥοδοφοινίκην
καὶ ἑαυτόν· ἀλλὰ τοὺς μὲν δύο ἐθεώρει ἀναρμόστους,
τὸν μὲν ὡς ὑπηρετοῦντα τὴν Ῥωσίαν, ἑαυτὸν δὲ ὡς
κληρικόν· ἔμενεν ἄρα μόνος ὁ πρῶτος ὅστις, ὡς γνω-
στὸν, διέτριβε μονάζων ἐν Ἑλβετίᾳ. Ὅτε δὲ προέκειτο
νὰ ὀνομασθῇ ὁ Καποδίστριας, ἐρωτηθεὶς διὰ τοῦ
Ἀμιλτον ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Κάνιγκ μὴ δυσα-
ρεστηθῇ ἡ Ἀγγλία, « πρὸ παντὸς ἄλλου, ἀπήντησε

σπεύδων ὁ Ἀγγλος πρέσβυς, ἔχομεν ἀνάγκην μιᾶς Ἑλλάδος, » ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι περὶ τῆς σωτηρίας ταύτης μεριμνῶν ὁ φιλέλλην βρετανὸς, ἠδιαφόρει περὶ τοῦ πολιτικοῦ φρονήματος τοῦ Κυβερνήτου.

Καὶ ὁ Κόδριγκτον δέ, γράφων τὴν 14/26 Σεπτεμβρίου 1827 τῷ εἰρημένῳ πρέσβει ἔλεγεν· « Ὁ Ἀδὰμ, (ἄρμοστής τῆς Ἑπτανήσου) φοβεῖται πάντοτε τὰ ἐπακόλουθα τῆς ἐλεύσεως τοῦ Καποδιστρίου. Ἐγὼ ὁμῶς ἀπ' ἐναντίας τοῦτον μόνον πιστεύω ἱκανὸν νὰ διοικήσῃ τὴν χώραν ταύτην καὶ νὰ καταβάλῃ τῇ βοήθειᾳ τεσσάρων ἢ πέντε χιλιάδων Ἑλβετῶν τοὺς Καπετάνους, τοὺς σάρακας τούτους τῆς Ἑλλάδος. Περὶ δὲ τοῦ φόβου τῆς ῥωσικῆς ἐπιβροῆς λέγω ὅτι βεβαίως ἐλευθέρα ἡ Ἑλλὰς οὔτε τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσίας θὰ ζητήσῃ, οὔτε εἰς τὴν δεσποτείαν αὐτῆς θὰ ὑποταχθῇ, τῆς προόδου τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς διανοίας μελλουσῶν νὰ καρποφορήσωσιν αἰσίως. »

Καὶ ὅτι μὲν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος ὁ Καποδίστριας ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἱκανώτερος πάντων τῶν λοιπῶν ἵνα κυβερνήσῃ, ἀναγινώσκομεν καὶ ἐν τινι πρὸς τὸν Δ. Ὑψηλάντην ἐπιστολῇ τοῦ Μαυροκορδάτου. « Ἄν θέλωμεν νὰ σώσωμεν τὸ γένος, ἔγραφε τῷ 1821, ἂν ἤμεθα ἀληθεῖς στρατιῶται, ἅς ἀφήσωμεν τὰ ὀνόματα ἀρχηγῶν, πληρεξουσίων καὶ ἐπιτρόπων, ἅς ὀργανίσωμεν τὴν διοίκησιν ἀπὸ τοὺς ἰδίους ἐντοπίους τῶν ὁποίων νὰ γίνωμεν ἡμεῖς ὁδηγοὶ καθάσον δυνάμεθα, ἅς τὴν συγκεντρώσωμεν εἰς ὀλίγων χεῖρας ἐνόσω νὰ προσκαλέσωμεν κανέν ὑποκείμενον, οἷος ὁ πρίγκηψ Εὐγένιος ἢ ὁ κόμης Καποδίστριας ἢ πᾶς τις ἄλλος ἀνώτερος ἡμῶν. »

Ἄλλὰ τίς πρῶτος συνέλαβε τὴν ιδέαν τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Καποδιστρίου καὶ τίς ὑπεκίνησε τὴν πρόσκλησιν; Καθόσον οἶδα, ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος Καραϊσκάκης συνεννοηθέντες ἀπεφάσισαν νὰ καλέσωσι τὸν Κυβερνήτην ἀφοῦ ζητήσωσι καὶ τὴν συναίνεσιν αὐτοῦ, φροντίσωσι δὲ καὶ νὰ μὴ δυσαρעστηθῇ ἡ Ἀγγλία· καὶ τότε ὁ πρῶτος τῶν εἰρημένων, ἐρωτήσας τὸν κατὰ τὸν λιμένα Πόρου Ἀμιλτον, ἔλαβε τὴν ἀνωτέρω ἀπάντησιν· συγχρόνως δὲ, ὅπως προεξευμενισθῇ ἡ Ἀγγλία, ἐνήργησε νὰ προσκληθῇ καὶ ὁ Τσῶρτς ὡς ἀρχιστράτηγος. Καὶ πῶς μὲν εἰδοποιήθη καὶ διὰ τίνος ὁ Καποδίστριας ἀγνοῶ· γινώσκω δὲ ὅτι τῇ 12/24 Δεκεμβρίου 1826 ὑπέβαλεν ἐκ Γενεύης τῷ Αὐτοκράτορι Νικολάῳ τὸ ἐν Πετροπόλει δημοσιευθὲν τῷ 1868 ὑπόμνημα, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Aperçu de ma carrière publique depuis 1798 jusqu'à 1822*, ἐν ᾧ, περιγράφων πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς λόγους δι' οὓς ἀπεχώρησε τῆς ῥωσικῆς ὑπηρεσίας χάριν τῆς ἀγωνιζομένης αὐτοῦ πατρίδος, ἐπιλέγει καὶ ταῦτα·

« C'est en m'entourant ainsi d'une atmosphère contagieuse, que l'on espère éloigner de moi les personnes qui jouissent d'une réputation honorable dans le monde, et qu'on s'imagine de me rapprocher de celles qui se trouvent dans les rangs opposés.

» On n'y a pas réussi, on n'y réussira jamais. Il en sera de même du dessein qu'on avait formé d'effacer du souvenir et du cœur des Grecs les traces du passé, afin de détruire ou du moins de dénaturer ce peuple de manière à ce que la Russie ne fût plus en état de le protéger.

» On essayait de faire accroire aux Grecs que les puissances européennes les abandonneraient par ce qu'ils sont Russes, et l'on ajoutait : Vous êtes Russes par ce que l'un des vôtres l'est toujours et par ce que vous placez en lui votre confiance.

» Les Grecs me demandaient ce qu'ils devaient penser de cette déclaration consciencieuse en apparence...

» Pouvais-je leur faire une réponse ? Pouvais-je leur donner un conseil ?...

» Mon silence, ma retraite, le titre que je porte encore n'étaient-ils pas autant d'arguments dont l'astuce et la perfidie de quelques hommes d'état profitaient habilement pour désorienter et perdre sans retour les malheureux Grecs ?

» Dès lors il ne m'était plus permis de me tenir plus longtemps et volontairement dans une situation, qui laissait subsister parmi les Grecs une opinion qui leur était funeste, et qui d'une autre part m'exposait moi-même aux soupçons et aux dénonciations de quelques cabinets.

» Telle était la question qui ne pouvait être résolue que par un acte de justice de Sa Majesté l'Empereur de Russie.

» Je l'invoque aujourd'hui, en suppliant respectueusement S. M. I. de jeter les yeux sur cet écrit. »

Πρόδηλον ἄρα φαίνεται μοι ὅτι ἔργον δικαιοσύνης ἐθεώρει ὁ Καποδίστριας τὴν συναίνεσιν τοῦ Αὐτοκράτορος εἰς τὴν γενομένην αὐτῷ πρότασιν ἵνα ἀναλάβῃ τὴν κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος.

Διωρίσθη δὲ μετὰ τὸν Τσώρτς καὶ ὁ Κόχραν ἀπόλυτος στόλαρχος.

Καὶ οὗτος μὲν, ὃν ἀπὸ δύο ἐτῶν ἀνεμόμενον ὡς Μεσσίαν, ὅς τις ἦλθεν ἐπιδεικνύων ὡς περὶ ἡλίου δυσμὰς σκιὰν γίγαντος, καθόσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶχε μεγαλύνει καὶ ἡ μακρὰ προσδοκία, ἀπῆλθε δὲ ἡλίου μεσουρανοῦντος, βαστάζων ἐπ' ὤμου τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ σκιὰν, ἅμα δὲ καὶ ἐν ἑκατομμύριον δραχμῶν ἐκ τοῦ δανείου, ἀφίκετο περὶ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου. Ἀδύνατον δὲ ν' ἀναγνώσῃ τις τὴν ἀλληλογραφίαν τοῦ μέλλοντος στολάρχου καὶ τῆς Συνελεύσεως καὶ νὰ μὴ αἰσθανθῇ βαθέως τιτρωσκομένην τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ φιλοτιμίαν. Ἐκεῖνος μὲν καθήμενος ἐκτάδην ἐντὸς πλοίου ἐξηκόντιζε νουθεσίας, ἐπιπλήξεις καὶ ἀπειλὰς κατὰ τῆς κυριάρχου Συνελεύσεως, αὕτη δὲ ῥιγοῦσα οὐδὲ δι' ἀξιοπρεποῦς κἂν ἀπαντήσεως ἀπεπειράθη νὰ ὑπεκφύγῃ τὰ βέλη. Τοσαύτη ἡ πολιτικὴ ἀνικανότης τῶν διευθυνόντων τὴν Συνέλευσιν τῆς Τροιζῆνος! Ἐμέμφθη, καὶ τοῦτο δικαίως, τοὺς στρατιωτικοὺς, ὡς ἐμέμφθη αὐτοὺς πρότερον καὶ ὁ Καραϊσκάκης, ὅτι κατηνάλισκον χρόνον πολύτιμον εἰς κενὰς ἔριδας περὶ τόπου Συνελεύσεως καὶ ψηφίσεως νόμων, οὓς οὐδ' ἡ κυβέρνησις ἴσχυε νὰ ἐνεργήσῃ, οὐδ' οἱ κυβερνώμενοι ἐσέβοντο· ἀλλὰ, πλὴν τοῦ Κίτσου Τσαβέλλα, οὐδεὶς ἄλλος ἠσθάνθη τὴν μομφήν. Καὶ μόνος οὗτος, ἀπεκδυθεὶς γελοίαν πληρεξουσιότητα, ἔδραμεν εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἵνα παρασταθῇ μετ' ὀλίγον μάρτυς αὐτόπτης τῆς περὶ τὸ κολυμβᾶν ἐπιτηδειότητος τοῦ γενναίου στολάρχου.

Ἀπῆτει δὲ ὁ Κόχραν νὰ γνωρίσῃ πρὸ τῆς ὀρκωμοσίας τὴν κυβέρνησιν, ὑφ' ἣν ἔμελλε νὰ ὑπηρετήσῃ, ὡς τῆς μὲν διοικητικῆς ἐπιτροπῆς διαλυθείσης, τῆς δὲ ἀντικυβερνητικῆς κυοφορουμένης ἔτι. Ἀλλὰ το-

σαύτη ὑπῆρξεν ἡ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν προσωρινῶν κυβερνητῶν διαφωνία, ὥστε ἐπὶ ὁλοκλήρους ἡμέρας ἐπανελαμβάνετο σφοδρότερον ἡ ἔρις. Καὶ τότε προεβλήθησαν κυβερνῆται τῆς ταλαιπώρου Ἑλλάδος καὶ ὁ Μπαρλᾶς καὶ ὁ Πρασᾶς καὶ ὁ Σκορδάκης καὶ ὁ Σκορδίλης καὶ ὁ Σακέτος καὶ ὁ Σακόρραφος καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἐντιμοὶ μὲν πολῖται, ἀνίκανοι ὅμως νὰ κρατήσωσι τὸ πηδάλιον σκάφους κλυδωνιζομένου. Ὑπερίσχυσε δὲ καὶ πάλιν τὸ τμηματικὸν πνεῦμα, ἀναγορευθέντων τριῶν, τοῦ ἐκ Πελοποννήσου Γ. Μαυρομιχάλη, τοῦ ἐκ τῆς Στερεᾶς Ἰωαννούλη Νάκου καὶ τοῦ ἐκ Ψαρρῶν Μαρκῆ Μιλαίτου. Καὶ σημειωτέον ὅτι δὲν ἐξελέχθησαν, ἀλλὰ προετάθησαν ἕκαστος ὑπὸ τοῦ οἰκείου τμήματος.

Ὁ δὲ Κόχραν, μὴ ἐννοῶν πόθεν ἡ τοσαύτη διαίρεσις, ἔγραψε πρὸς τὴν Συνέλευσιν, ὡς ἄλλος παιδαγωγὸς κρατῶν βούνευρον, τὰ ἐξῆς· « Διαφωνεῖτε ἐξ αἰτίας ἀντιζηλιῶν ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τῶν προσώπων; Ἡ λύσις εἶναι ἀπλουστάτη· ἅς γράψῃ ἕκαστος τὸ ὄνομα τοῦ ὑποψηφίου του εἰς ψηφοδέλτιον καὶ ἅς τὸ ρίψῃ εἰς τὴν κάλπην· καὶ ὅς τις λάβῃ πλειοτέρας ψήφους ἅς ὀνομασθῇ πρόεδρος, ὁ δὲ μετ' αὐτὸν ἀντιπρόεδρος καὶ οὕτω καθεξῆς. »

Ἐν τούτοις μεταξὺ τοῦ τόσο σάλου τῶν ταπεινώσεων καὶ τῶν διαπληκτισμῶν, ὁ ναύαρχος Μιαούλης, ἀρχαῖκός χαρακτήρ, ἐξ ἐκείνων οὓς ἐγέννων αἱ πολιτεῖαι τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης, ἥρως μεγάλη πράξας διὰ μικρῶν, ἥρως ὀδηγήσας καὶ ἱκανὸς νὰ ὀδηγήσῃ πολλοὺς ἄλλους ἥρωας, μηδὲ τοῦ Κόχραν ἐξαιρουμένου, ἦλθεν αὐτόκλητος δι' ἀναφορᾶς ἀπο-

πνεούσης ακραιφνή ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν πατρίδα, ἦλθε λέγω ν' ἀποθέσῃ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ναυάρχου, καὶ νὰ ὑποσχεθῇ ὅτι, καίτοι παρηκμακῶς, πρόθυμος ἦτο νὰ τρέξῃ ὑπὸ τὸν στόλαρχον καὶ εἰς νέους κινδύνους. Τοιαῦται πράξεις, ἐν ᾧρᾳ μάλιστα διχαστασιῶν, ἀρκοῦσι νὰ δοξάσωσι βίον ὀλόκληρον.

Ἀξιοσημείωτος δὲ ἡ διαφορά τοῦ ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως δοθέντος ὅρκου παρὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου ἀπασῶν τῶν κατὰ ξηρὰν δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ παρὰ τοῦ στολάρχου. Οὗτος μὲν, ἀγγλικὴν φέρων στολὴν, ἔθετο τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ ξίφους καὶ εἶπε· «Θέλω δουλεύσει πιστῶς τὴν Ἑλλάδα καὶ θέλω χύσει ὑπὲρ αὐτῆς τὸ αἷμά μου, ὅταν καὶ ἡ Ἑλλάς φανῇ πιστὴ εἰς ἑαυτήν.» Ἐκεῖνος δὲ, ἐνδεδυμένος φουστανέλλαν καὶ κεφαλόδεσμον καὶ δράξας ἐπίσης τὴν σπάθην, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ σταυρὸν, ἀνεφώνησε ταῦτα· «Ὅρκίζομαι ἐνώπιον τοῦ ὑπερτάτου ὄντος καὶ τῆς ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως, νὰ ὑπηρετήσω εἰς τὸν ἀγῶνά των, ὑπὸ τὴν σημαίαν των, καὶ διὰ τὸ συμφέρον τῆς Ἑλλάδος· νὰ πείθωμαι εἰς τοὺς καθεστῶτας νόμους τῆς καὶ νὰ ὑπακούω εἰς τὰς διατάγας τῆς διοικήσεώς της.»

Ὁ μὲν Κόχραν ᾧμοσεν ὅρκον διλήμματον, ἐφεκτικόν, ἀμφίστομον ὡς ἡ μάχαιρα ἐφ' ἧς ἔθετο τὴν χεῖρα, ὅρκον σῆλιτεύοντα καρδίαν ξένου καὶ προσημαίνοντα τὸ πρόσκαιρον καὶ τὸ φιλοκερδὲς τῆς ἐν Ἑλλάδι διατριβῆς, ὡς καὶ τῶντι ἀπέδειξε μετὰ τινας μῆνας, καταλιπὼν τὴν Ἑλλάδα μηδενὸς γινώσκοντος ποῦ ἀπῆλθε καὶ ποῦ εὗρίσκετο. Ὅπόσον δ' ἐξεπλάγημεν μαθόντες ἐκ τῶν ἀγγλικῶν ἐφημερίδων ὅτι ἐπανῆλθεν εἰς Ἀγγλίαν

ἄνευ διαταγῆς ἢ καὶ ἀδείας τῆς Κυβερνήσεως, αὐτὸς ὁ ἄδρῳς μισθωθείς καὶ τοὺς μισθοὺς λαβὼν ἐκ προκαταβολῆς. « Παρατηρήσας, ἔγραφε τὴν 16^{ην} Φεβρουαρίου 1828, ὅτι αἱ ἐφημερίδες ἐδημοσίευσαν πολλὰς παραλόγους εἰκασίας περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἐνταῦθα ἐπανόδου μου, κηρύττω ὅτι ὁ διακαῆς μου πόθος πρὸς ἀνέυρεσιν τρόπων κατὰ τῆς πειρατείας δι' ἧς μολύνουσι τὸ Αἰγαῖον ἀναρίθμητα πλοῖα, μὲ παρεκίνησεν ἵνα ἔλθω καὶ φροντίσω περὶ τοῦ πρωτίστου τούτου ἔργου τῆς Ἑλλάδος, εἰς ἀμοιβὴν ἰδίως τῆς πρὸς αὐτὴν γινομένης εὐεργεσίας παρὰ τῶν οὐδετέρων δυνάμεων. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο δὲν ἐκτελεῖται δεόντως ὑπὸ πλοίων ἱστιοφόρων, οὐδὲ δύναται νὰ γίνη παρὰ τῆς Ἑλλάδος ἄλλο ναυτικὸν ἐπιχείρημα κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις, ἀνάγκη ν' ἀναλάβωσι τὸ ἔργον αἱ ἐγγυήτριαι αὐλαὶ ἵνα μὴ ματαιωθῇ ὁ ἐνδοξος ἀγών.

Κόχραν. »

Ὠρμίσθη δὲ εἰς τὸν λιμένα Πόρου φέρων ἐπὶ τοῦ Ἑρμῶ τὰ ἐμβλήματα τοῦ στολάρχου. Καὶ ὅτε, ἐπιταγεῖς παρὰ τοῦ Κυβερνήτου, συνδιελέχθη δις ἢ τρίς μετὰ τοῦ ἀργυρωνήτου λιποτάκτου ἵν' ἀπαιτήσω τὴν καταβίβασιν τῶν σημάτων καὶ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ, τοσαύτην ἡσθάνθην ἀηδίαν, ὅση μὲ εἶχε κυριεύσει ἐλπίς ἐν Τροιζῇνι ὅτε εἶδομεν αὐτὸν ὡς νέον Μεσσίαν.

Ὁ δὲ Τσῶρτς διεδήλωσεν ἐξ ἀρχῆς ἀπόφασιν διαρκοῦς συμβιώσεως μετὰ τῶν νέων αὐτοῦ συμπολιτῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς τὴν Συνέλευσιν ἀπάντησις τοῦ ἀρχιστρατήγου φαίνεται μοι ἀξία μνήμης. « Δυσάρεστος, ἔγραψε τὴν 1 Ἀπριλίου, ὅτε ἐστάλη αὐτῷ τὸ δίπλωμα, δυσάρεστος θέλει ἀποβῇ ἡ θέσις μου, ἐὰν

δεχθῶ τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς ὥραν, καθ' ἣν δὲν θέλω δυνηθῆ νὰ σώσω τὴν Ἀκρόπολιν. Ὁ ἀρμόδιος καιρὸς παρῆλθε, καὶ ἡ διεύθυνσίς μου δὲν θέλει φέρει κανὲν αἶσιον ἀποτέλεσμα· ἐξ ἐναντίας θέλει ἀμαυρωθῆ καὶ αὐτὴ μου ἡ ὑπόληψις ὅταν ἀκουσθῇ ὅτι αἱ Ἀθηναὶ ἐκυριεύθησαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μου. Τί πλειότερα δύναμαι νὰ πράξω ἀφ' ὅσα ἔπραξεν ὁ γενναῖος Καραϊσκάκης καὶ ὁ στρατὸς του ; Φοβοῦμαι μὴ ἐκστρατεύων σήμερον ἄνευ προπαρασκευῆς εἰς Ἀθήνας σᾶς βλάψω. Σᾶς λέγω δὲ ταῦτα, ἐπιθυμῶν νὰ μὴ συλλάβετε ψευδεῖς ἐλπίδας κτλ. »

Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἐλάλησεν ὡς προφήτης· διότι ὁ μὲν Καραϊσκάκης ἔπεσε τὴν 22 Ἀπριλίου, ὁ δὲ στρατὸς κατεστράφη τὴν ἐπιοῦσαν καὶ μετὰ μῆνα παρεδόθη ἡ Ἀκρόπολις.

Ἐμάθομεν δὲ ἐν Τροιζῆνι τὴν ἐθνικὴν συμφορὰν τοῦ θανάτου αὐτοῦ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, μεταξὺ εὐθυμίας, ὅτε συνελθόντες συνεωρτάζομεν πανηγυρικῶς καὶ μετὰ τινος μεγαλοπρεπείας τὸν προστάτην ἐκείνου, οὗ τινος ἀπὸ τῆς εὐοδώσεως τῶν ἀγῶνων ἐκρέματο ἡ Ἑλλάς. Ὡς οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι προσφιλοῦς ψυχορῥαγοῦντος, ἰστάμενοι παρὰ τὴν κλίνην τοῦ ἀσθενοῦς, προσηλοῦσι τὸ βλέμμα ἐπὶ τὸν ἱατρὸν, ἀπ' αὐτοῦ καὶ μόνου προσδοκῶντες βοήθειαν, οὕτω καὶ ἡμεῖς περικυκλοῦντες τὸν κράββατον τῆς ἀποκαμνούσης πατρίδος, ἠτενίζομεν πρὸς τὸν Καραϊσκάκην, ὡς πρὸς τὴν ἱερὰν αὐτῆς ἄγκυραν. Πᾶσα ἄρα ἀπόδειξις τῆς πεποιθήσεως ταύτης, καὶ πᾶν τεκμήριον ἀγάπης πρὸς τὸν Γενικὸν Ἀρχηγὸν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἐνομίζοντο παρὰ πάντων ὡς τις ἐνίσχυσις τῶν

πόνων τοῦ μεγάλου ἐκείνου στρατιώτου. Τοιοῦτον σκοπὸν εἶχε καὶ τῆς ὁμάδος ἡμῶν ἡ συνευθυμία.

Ὑπεκρύπτετο δὲ καὶ ἕτερός τις, ἥττον μὲν τοῦ πρώτου εὐγενῆς, ἐξ ἀνάγκης ὅμως ἐγγύτερος τὴν ὥραν ἐκείνην πρὸς τὴν ἡμετέραν ὕπαρξιν, ὁ ἐξῆς· ἀπὸ τῆς Καθαρᾶς Δευτέρας μέχρι τῆς Λαμπρᾶς, πάντες σχεδὸν ἐτρεφόμεθα τρώγοντες ἄρτον ξηρὸν, καὶ τοῦτον ὁσάκις ἠὺποροῦμεν, καὶ κυάμους ὠμούς ἐκ τῆς παρακειμένης πεδιάδος τοῦ Δαμαλᾶ, ἣν ἡ μεγαλοδωρία τῆς Συνελεύσεως, ὑποσχεθεῖσα ἀποζημίωσιν πρὸς τοὺς ἰδιοκτῆτας, ἀφῆκεν ἐλευθέραν. Ἡ τεσσαρακονθήμερος δὲ αὕτη κυαμοφαγία εἶχεν ἀπεξηλωμένους τοὺς καὶ πρότερον ἐξηλωμένους στομάχους τῶν φιλοσοφούντων περὶ συντάγματος.

Εἰς τί δὲ συνίστατο ἡ λαμπρότης τῆς εὐωχίας;

Πρῶτον μὲν ἐξεγερθέντες ὄρθιοι παρέστημεν εἰς τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν ἐν τῷ ἀγροτικῷ ναῷ τοῦ χωριδίου· συμπαρίσταντο δὲ καὶ πάντες οἱ πληρεξούσιοι καὶ οἱ ἐγγχώριοι. Καὶ ὅτε ὁ λευχείμων λεβίτης, φέρων εὐλαβῶς τὰ Ἅγια, ἔστη ἐν μέσῳ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀνυψώσας πρὸς οὐρανὸν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἠύχῃθη ὑπὲρ τῶν κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν μαχομένων, ἡ μήπω κεκμηκυῖα ὄρασίς μου εἶδε καταρρέοντα τὰ δάκρυα τοῦ περιστῶτος λαοῦ καὶ τὰς ἀκοάς μου προσέβαλεν ὁ ἐκ τοῦ γυναικωνίτου κοπετός· διότι, τὴν ὥραν ἐκείνην, πατρίδα, γονεῖς, ἀδελφοὺς, συζύγους, τέκνα, πάντα, πάντα τὰ φίλτατα τῆς καρδίας ἡμῶν ἐβλέπομεν κρεμάμενα εἰς χεῖλος ἀβύσσου, καὶ μόνον ἐκεῖνον, οὗ τινος τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα ἐβάσταζεν ὁ γέρων ἱερεὺς, ἰσχύοντα νὰ σώσῃ αὐτά.

Ὅτε δὲ μετὰ τὸ τέλος τῆς θείας λειτουργίας ἐξελθόντες προσηγορεύομεν ἀλλήλους, εὐχόμενοι νὰ εἰσακουσθῇ ὅσον τάχιον ἢ τελευταία δέησις τοῦ μυσταγωγοῦ, « Εὐλογία Κυρίου καὶ ἔλεος ἔλθοι ἐφ' ἡμᾶς, » φαιδρότης ἄφατος περιεχύθη εἰς τὰ πρόσωπα τῶν παρεστώτων· ἐνόμισες ὅτι τῶντι ἡλέησε τὴν Ἑλλάδα ὁ Θεός. Τοιαύτη ἡ παραμυθία, ἣν ὡς βάλαμον ἐπιχέει εἰς τὰς συντετριμμένας καρδίας ἡ ἐκκλησία. Τὸ θυσιαστήριον, αἱ εἰκόνες, τὰ θεῖα λόγια, τὸ ὑπερφυές τῆς τελετῆς, ἡ περίξ σιωπὴ, ὡς καὶ ἡ εὐωδία τοῦ ναοῦ, ἀποσπῶσιν ἀπὸ τῶν ἐπιγείων τὸν νοῦν καὶ ἀνάγουσι μετάρσιον εἰς κόσμον ἐλπίδος, πίστεως καὶ ζωῆς. Ὁ φόβος ἐκλείπει τότε, διότι ἡ ἀήττητος χεὶρ τοῦ Παντοκράτορος ἀντιλαμβάνεται τῶν φοβουμένων, καὶ ἡ πυρίνη ῥομφαία τοῦ Ἀρχαγγέλου φαίνεται διώκουσα μακρὰν τὸν ἐχθρόν.

Οὕτω καὶ ὅταν μακρὰν τῆς πατρίδος, μακρὰν τοῦ ζωογόνου θάλπους τῆς μητρικῆς ἀγκάλης, περιφερόμενος μεταξὺ ξένων, εἰσέρχεται εἰς ἐκκλησίαν, ἀνεκλάλητος παραμυθία κατακηλεῖ τὴν καρδίαν σου· διότι ἐκεῖ, ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, δὲν εἶσαι πλέον ξένος.

Μετὰ δὲ τὴν λειτουργίαν, συνελθόντες ἀνέβημεν εἰς θέσιν, ἣν εἶχομεν ἐκλέξει τὴν προτεραίαν ἵνα συνευφρανθῶμεν, ὑπεράνω τοῦ χωριδίου, παρὰ τὴν ὑπώρειαν τοῦ ὑπερκειμένου ὄρους σκιαζομένην οὐχὶ ὑπὸ δένδρων, ἀλλ' ὑπὸ βράχου ἀποτόμου καὶ ἀποτόμως προκύπτοντος. Καὶ ἐνταῦθα συναθροισθέντες, δέκα ἢ δώδεκα, συνεσκευάζομεν τὴν τράπεζαν ὑποσυρίζοντες

καὶ χαριεντιζόμενοι, ἐνῶ ἡ κνίσσα τοῦ ὀπτωμένου ὀβελίου ἀμνοῦ

« οὐρανὸν ἔκεν ἐλίσσομένη περὶ καπνῷ »

καὶ διωκομένη ὑπ' αὔρας ζεφυρίτιδος, ἔκνιζε τοὺς λαίμαργοῦντας ἡμῶν ὀσφραντῆρας, οὐχὶ τεσσαρακονθήμερον ἀλλ' ἐτήσιον διερχομένους τὸ τῆς νηστείας πέλαγος.

Ὅποια δὲ ἡ τράπεζα καὶ τίνα τὰ παρατεθέντα ;

Τράπεζα μὲν ὁ θαλερὸς τάπης τῆς Δήμητρος, ἐφ' οὔ κατακλιθέντες διεσταυρώσαμεν τοὺς πόδας, τρυβλία δὲ, φύλλα χλοερὰ ἀπὸ τῶν παραφυομένων δενδρίων καὶ θάμνων, μάχαιραι καὶ περόναι τὰ δέκα δάκτυλα ἐκάστου καὶ σιτία ὁ μοσχοβόλος ὀβελίας καὶ εὐρύς κάδος ὀξυγάλακτος. Συμπαρέκειτο δὲ καὶ ῥητινίτης,

« ἡδύς, ἀκηράσιος, θεῖον ποτὸν, »

πρὸ πάντων ἄφθονος, διότι ὁ δωρήσας αὐτὸν συμπότης, χωλὸς μὲν τὸν πόδα, ἀρτίους ὅμως φιλῶν τοὺς βακχείους καὶ ὑποβακχείους πόδας τῶν στίχων, δι' ὧν κατεπόντιζε τὰς ταλαιπώρους ἀκοὰς τῶν ἀκροατῶν, ἀνεφώνει συχνὰ πυκνὰ, ἀνὰ πᾶν νέον ἀναγαργάρισμα, « οἴνου μὴ παρεόντος, ἀτερπέα δεῖπνα τραπέζης. » Ὀνομάσαμεν δὲ καὶ συμποσίαρχον πρὶν ἢ καθήσωμεν. Καὶ ἐπειδὴ ἔτυχε ν' ἀγαπῶμεν πάντες οἱ συνεστιώμενοι τὴν πειθαρχίαν, ἔπεσεν ὁ κλῆρος ἐπὶ ἄνδρα, « ἀβασκάντως ῥῖνα τρίπηχυν ἔχοντα, » κατὰ τὸν ἐπιγραμματοποιὸν, ἧς ὁ κωδονόκροτος ῥόγχος ἐκάλει τοὺς ἀτακτοῦντας εἰς εὐταξίαν.

Μόλις δ' ἐσφραγίσθημεν, ὥς ἔθος, διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ, καὶ ἰδοὺ σπεύδων ὁ φουστανελλοφόρος ὀπτανεὺς παρέθηκε τὸν ὀβελόν. Γονυπετήσας δὲ καὶ

κυρτωθεὶς, ὥς ἀρχαῖος ἱεροθύτης τέμνων ὄρκια, διεσπάραττε τὸ ἀρνίον διὰ τῶν δακτύλων ἀντὶ κοπίδος καὶ ἔλειχεν αὐτοὺς ὁσάκις ἐκαίοντο ἢ συνέθλιβε τὸν λοβὸν τοῦ ἐτέρου τῶν ὠτίων. Ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας ἀπέματτε πολλάκις ἐπὶ τῆς φουστανέλλας, ἧς αἱ παρυφαί, Κύριος οἶδε, πόσα ἔκρυπτον στίφη ἀναιμάκτων ζωῦφίων, τῶν ἀναποσπάστων τούτων συντρόφων τῶν Ἑλλήνων ἐφ' ὅλου τοῦ ἀγῶνος.

Ἡμεῖς δὲ, τανύσαντες τὰ ὄμματα, ἐτηλεσκοποῦμεν βουλιμιῶντες τὰ κοπτόμενα, ἕως οὔ, ὑποσημήναντος τοῦ συμποσιάρχου τὸ εἰς ἔφοδον ὠρμήσαμεν ὥς ἐπὶ καρτερὰν μάχην ἐπ' αὐτά. Καὶ ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν δὲν ἤκουες, ἀντὶ δούπου ἀσπίδων καὶ παιάνων καὶ ἀλαλαγμῶν, εἰμὴ ὀδόντων πάταγον καὶ ῥωθῶνων μυχθισμόν καὶ χειλέων κελάδημα, οὐδ' ἔβλεπες εἰμὴ χεῖρας δι' ἡλεκτρικῆς δυνάμεως κινουμένας καὶ μεταφερούσας εἰς τὰ στόματα χαρᾶς εὐαγγέλια, πλουσιόπαροχα, λέγω, τεμάχια ἄρτου καὶ κρέατος.

Μετὰ δὲ τὴν πρώτην ταύτην ἀκατάσχετον ἔφοδον, ὁ συμποσίάρχος ἀνακύψας, προσέταξεν ἀνακωχὴν καὶ σπονδὰς πρὸς ἐπικύρῳσιν αὐτῆς. Ὁ δὲ παῖς, ὑπακούων εἰς τὸ πρόσταγμα, περιέφερε κύκλῳ μεσόμφαλον βομβυλιὸν, τ σ ί τ σ α ν ἢ τ σ ό τ ρ α ν, ὃν λαβόντες ἕκαστος κατὰ σειρὰν καὶ εὐχρηθέντες **Κ α λ ῆ ν ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α ν!** ἀνεγαργάρισαν βλέποντες πρὸς οὐρανόν· τινὲς δὲ καὶ ἐκυλικηγόρησαν πρὸ τῆς φιλοτησίας εὐχρηθέντες ὁμόνοϊαν, ἧς ἄνευ ἀδύνατον, ἔλεγον, νὰ εὐοδωθῇ ὁ ἀγών. Καὶ τραπέντες ἐκ νέου ἐπὶ τὸν ἀμνὸν ἐθοινησάμεθα, ὥς ἐθοινήσατο τὰ τέκνα τῆς ἀλώπεκος ὁ ἀετὸς τοῦ μύθου, πάσας τὰς σάρκας αὐτοῦ, καὶ πολ-

λάκεις γεμίσαντες ἐκένωσαν οἱ φίλοινοι τὸν βομβυλιόν. Μεταβαλόντες δὲ εἰς μιστύλην, δι' ἑλλειψιν κοχλιαρίων, τὸν ἄρτον ἡμῶν, ἐμιστυλῆσαμεθα ἀμφοῖν χεροῖν, οὐχὶ τῶν δημοσίων, ὥς θὰ ἔλεγεν ὁ Ἀριστοφάνης περί τινων τῶν καθ' ἡμᾶς πολιτευομένων, ἀλλὰ τοῦ περιεχομένου τοῦ κάδου. Καὶ οὕτω κορεσθέντες ἐπεδόθημεν εἰς ψαλμοὺς,

« καλὸν αἰδόντες παιήονα κοῦροι Ἀχαιῶν, »

καὶ μελωδήσαντες ὁ μὲν τὸ Λαμπρὰ Ἑλλάς, ὁ δὲ τὸ Τί καρτερεῖτε, ὁ τρίτος τὸ Ἑληνες συμπατριῶται καὶ ἄλλος ἄλλο ἐκ τῶν πολλῶν ἀσμάτων ἃ τίνα οὐδεὶς μὲν σήμερον ἐνθυμεῖται, συνέταπτε δὲ τότε ὁ ἐνθουσιασμός. Ἀλλὰ καὶ ἀνακλιθέντες ἐμουσικευόμεθα, ἕως οὔ, καθεσθέντος τοῦ ὕπνου ἐπὶ τὰ βλέφαρα ἡμῶν, αἱ φωναὶ κατέστησαν μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀσθενέστεραι καὶ τέλος ἐξέπνευσαν.

Ὅποῖα ἄρα ὄνειρα κατεπέμφθησαν εἰς ἡμᾶς ἀγνοῶ. Ἐνθυμοῦμαι μόνον ὅτι μόλις ἀφυπνισθέντες εἶδομεν ἄγγελον μελανοπτέρυγα ἐρχόμενον δρομαῖον καὶ κομίζοντα τὴν τρομερὰν εἶδησιν ὅτι ἐφονεύθη ὁ Καραϊσκάκης. Ἡμεῖς ὅμως τοσαύτην πεποίθησιν εἶχομεν ὅτι ὁ περὶ τὰς Ἀθήνας στρατάρχης ἦν τὸ τελευταῖον ὄργανον τῆς θείας προνοίας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ὥστ' ἐδιστάζομεν νὰ πιστεύσωμεν τὸ ἀπαίσιον μήνυμα. Ἀλλ' ὅτε καταβαίνοντες ἀπνευστὶ εἰς τὸ χωρίον εἶδομεν σεσωρευμένους καὶ δακρύοντας πληρεξουσίου καὶ λαὸν, ἐξέλιπε πᾶς δισταγμός. Καὶ ὅτε ἐξεγερθέντες τὴν ἐπιοῦσαν συνερρέυσσαμεν οἱ μὲν εἰς τοῦ προέδρου τῆς Συνελεύσεως, οἱ δὲ εἰς τοῦ στρατάρχου τῆς Πελοποννήσου ζητοῦντες παρηγορίαν, ἡ

ἀλλοίωσις τῶν προσώπων ἐμαρτύρει ὅτι πάντες διῆλθον τὴν νύκτα ἀγρυπνοῦντες καὶ ὀδυνώμενοι. Οὐδεὶς ἤνοιγε τὰ χεῖλη, οὐδεὶς εὑρίσκει λόγους ἵνα ἐρμηνεύσῃ τὸ ἄλγος τῆς καρδίας αὐτοῦ, οὐδεὶς εἶχεν ἰδέαν τί ἔπρεπε νὰ γίνῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου στρατηγοῦ. Ἦτο δὲ ἡ σιωπὴ βαθεῖα καὶ πένθιμος, ὅτε ὁ Κολοκοτρώνης, λύσας πρῶτος αὐτὴν εἶπεν· «Ὁ χαμὸς, ἀδέλφια, εἶναι μέγας· ὁ Θεὸς ὅμως εἶναι μεγαλύτερος. »

Καὶ μετ' ὀλίγον κατεβαίνομεν ἄθροοι εἰς τὴν ἀπέναντι τοῦ Πόρου παραλίαν, ἵνα παρασταθῶμεν εἰς τὴν κηδεῖαν τὴν παρασκευασθεῖσαν κατ' ἐντολὴν τῆς Συνελεύσεως ὑπὸ τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ καταβαίνοντες ἐποιοῦμεθα λόγον, ὥς οἱ περὶ τὴν κλίνην τοῦ Περικλέους, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ πεσόντος καὶ ἀνεμετροῦμεν τὸ πλῆθος τῶν τροπαίων. Ἐνθυμήθητι, ἔλεγεν οὗτος, ὅτι μόλις διακοσίους στρατιώτας ἔχων ὅτε ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς Στερεᾶς, κατήρτισεν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πολυάριθμον στρατιάν. Ἡμὴν παρῶν, ἔλεγεν ἕτερος, ἐν Ἐλευσῖνι, ὅτε μαθόντες οἱ στρατιῶται τὴν ἔλευσιν τοῦ Κιουταχῆ, ἤρχισαν νὰ λιποτακτῶσι καὶ προέτρεπον καὶ αὐτὸν ἵνα φύγῃ· οὗτος ὅμως ἀγανακτήσας, «Ὑπάγετε ὅπου θέλετε, ἀνέκραξεν, ὁ Καραϊσκάκης δὲν ἀφίνει τὴν θέσιν του. Καὶ ὅταν σᾶς ἐρωτήσουν τί ἐκάμετε τὸν ἀρχηγὸν σας, μὴ δυσκολευθῆτε ν' ἀποκριθῆτε· τὸν παρεδόσαμεν εἰς τὸν ἐχθρόν, διότι δὲν συγκατένευσε νὰ λιποτακτήσῃ. » Ἄλλος δὲ πάλιν ἐξύμνει τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν, ἣν ἡγωνίζετο νὰ διατηρῇ εἰς τὸ κατὰ τὴν Ἀττικὴν στρατόπεδον, λέγων συνεχῶς πρὸς τοὺς περὶ

αυτόν. « Ἐὰν φερώμεθα πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων χειρότερα καὶ τοῦ ἐχθροῦ, πῶς θέλετε νὰ λάβουν τὰ ὅπλα; » Ἄλλοι ἐξιστόρουν τὴν περὶ Ἀράχωβαν ἔνδοξον μάχην καὶ τὸ ἀνεγερθὲν Τρόπαιον τῶν Ἑλληνῶν, ἄλλοι τὴν τῶν Σαλῶνων καὶ τοῦ Διστόμου, καὶ τινες τὸ ἐπίμονον καὶ στρατηγικὸν τοῦ ἀνδρός, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὴν ἐπιείκειαν καὶ τὴν πραότητα, ἃς ἐν πράγμασι πολλοῖς καὶ μεγάλαις ἀπεχθείαις, ταῖς μετὰ Σουλιωτῶν ιδίως, ἐτήρησε.

Καὶ τοιαῦτα μνημόσυνα ἐπαναλαμβάνοντες ἐψυχαγωγούμεθα, ἕως οὔ ἤλθομεν εἰς τὴν παραλίαν, ὅπου ἱερεῖς καὶ ἀρχιερεῖς ἔψαλλον τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν. Καὶ ὅτε ὁ ῥήτωρ τοῦ ἀγῶνος, ἀναβάς χλοερὸν γήλοφον, παρέστησε τὸ μέγεθος τῆς ἀπωλείας, ὅτε ἀνέμνησεν ἡμᾶς ὅτι, « Ἀπὸ τὰς κορυφὰς τοῦ Μακρυνόρους καὶ τὰ παράλια τῆς Ἀκαρνανίας ἕως εἰς τὰ περίξ τῆς Ἀττικῆς, φῶς ἐλευθερίας καὶ δόξης ἐχύθη εἰς τὴν χώραν ταύτην, δούλην καὶ σκοτεινὴν οὔσαν, διὰ μόνης τῆς ἰσχυρᾶς τοῦ Καραϊσκάκη δεξιᾶς, » φωνή γοερὰ, φωνὴ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἀντηχήσασα κατὰ τὴν τροιζηνίαν ἀκτὴν, συνανεμίγη μετὰ τῶν ὀδυρμῶν τῶν ἀπέναντι κατοίκων τοῦ Πόρου, καὶ οὐδεὶς συγκατένευε νὰ παρηγορηθῇ, προαισθανόμενος ἴσως τὴν προσεχῇ κατὰ τὸ Φάληρον συμφορὰν.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ συνθήκη τῆς 6 Ἰουλίου, οὐδ' ἐν σπαργάνοις ἔκειτο, ὁ κίνδυνος ἐπιστεύετο ἀναπόδραστος, καὶ τρομερὸς ἦν ὁ ἐπικρατῶν φόβος, τρομερώτερα δὲ ἡ ἀπορία. Καὶ εἰ μὴ ἔφθανον εὐτυχῶς τὰ παρὰ τῶν φιλανθρώπων τῆς Ἀμερικῆς πεμφθέντα τρόφιμα, οἷον ἄλευρα, ὄσπρια, γαλέται, οἱ ἐν τῷ Πόρῳ, τῇ ἑδρᾷ

τῆς νέας κυβερνήσεως, δημόσιοι ὑπάλληλοι καὶ ἄλλοι θὰ ἐλιμοκτονοῦμεν. Πρὸς τὸν νοσοῦντα συνάδελφον καὶ συγκάτοικόν μου Ν. Κορφιωτάκην, τὸν μετὰ ταῦτα δολοφονηθέντα ἐν Ἀθήναις, μόλις κατωρθώθη νὰ δοθῇ μετὰ πολυήμερον νηστείαν ζωμὸς κρέατος· ὅτε συνέβη καὶ ἀστεϊὸν τι ἄξιον διηγήσεως. Μόλις καθίσαντες περὶ τὸν σ ο φ ρ ᾱ ν, ἐσφραγίσθημεν, ὡς ἔθος, διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ καὶ ἡ γραῖα οἰκοδέσποινα, ἀποταθεῖσα πρὸς ἐμὲ τὸν κατὰ Φράγκους ἐνδεδυμένον,

— « Πῶ! ἀνεφώνησεν, ἐσὺ Φράγκο, κάνει σταυρό;

— Ναί, ἀπεκρίθην, εἶμαι καὶ ἐγὼ χριστιανός. » Καὶ ἐσφραγίσθην ἐκ νέου. Ἐκείνη δέ, δραμοῦσα ἐν ἀληθείᾳ ἐκστάσει φρενῶν πρὸς τὴν θύραν, ἠκούσθη κρίζουσα μεγαλοφώνως·

— Μάρω, Μπίλιω, Κονδύλω, Νέζω, ἔνι τεχίχνινιου Φράγκ che bin κρίgne « (ἐλᾶτε νὰ ἰδῇτε ἓνα Φράγκον κάμνοντα τὸν σταυρὸν αὐτοῦ). » Καὶ ἐν ἀκαρεῖ συνέρρευσαν πᾶσαι αἱ τῆς νήσου Νέζω, Κονδύλω, Μπίλιω καὶ Μάρω, αἵτινες σταυροκοποῦμεναι διὰ τὸ θαῦμα, τοσάκις ἐβίασαν καὶ τὸν Φράγκον νὰ σταυροκοπηθῇ, ὥστε παρ' ὀλίγον ὑπέκυπτεν ὁ ταλαίπωρος εἰς τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον.

Ὑπῆρξε δὲ ἡ πρὸς τὴν Ἑλλάδα συμπάθεια τῆς Ἀμερικῆς διακαῆς· διότι, πλὴν τῶν στελλομένων ζωοτροφῶν καὶ τῶν ἐνδυμάτων μέχρι τέλους τοῦ ἀγῶνος, τὴν συμπάθειαν αὐτῆς καὶ δημοσίᾳ ἐξεδήλου. Τῷ 1823, αἱ δέσποιναί τοῦ Νεοβοράκου, διαποικίλασαι ἐλληνικὴν σημαίαν, μῆκος μὲν ἔχουσαν εἴκοσι ποδῶν, ἐπιγραφὴν δὲ « Ἰε ρ ὸ ν τ ῶ τ ῶ ν Ἑ λ λ ῆ ν ω ν ἀ γ ῶ ν ι » καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς σταυρὸν, ἀνύψωσαν ἐν παρατά-

ξει καὶ πομπῇ ἐπὶ περιόπτου χώρου ἐνώπιον μυρια-
 ἀρίθμου πλήθους. Μετὰ δὲ τὴν ἀνύψωσιν, παρελθὼν
 τις στρατηγὸς ἠγόρευσεν εἰπὼν πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι
 οἱ Ἀμερικανοὶ, ἐπιθυμοῦντες ἐγκαρδίως τὴν ἀπελευ-
 θέρωσιν τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ Σόλωνος
 καὶ τοῦ Ἐπαμινώνδου, εὐχονται ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ ἐξέ-
 φρασαν τὴν ἀγαλλίασιν ὅτι τοῦ γενναίου τούτου αἰ-
 σθήματος μετέσχον πρῶται αἱ μητέρες, αἱ θυγατέρες
 καὶ αἱ σύζυγοι. Ἐγγὺς δὲ τοῦ σταυροῦ ἐτέθη καὶ δευ-
 τέρα ἐπιγραφὴ λέγουσα· «Ὁ ἀγὼν τῆς Ἑλλάδος δέον
 νὰ ἐνθουσιάσῃ πάντας τοὺς θεατάς.» — «Τὸ ὄνομα
 τῆς Ἑλλάδος, προσέθετο ὁ στρατηγὸς, διεγείρει ἐξ
 ἀνάγκης εὐγνώμονα αἰσθήματα ἐν τῇ καρδίᾳ ἐκάστου
 πεπολιτισμένου, διότι εἰς αὐτὴν ὀφείλει ὁ κόσμος τὰ
 παραδείγματα καὶ τὰ παραγγέλματα, τὰ διαφωτίσαντα
 καὶ καθοδηγήσαντα τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τὴν ἐλευ-
 θερίαν. Ὁ σταυρὸς οὗτος διατελεῖ ὢν τὸ σύμβολον
 τῆς πίστεως τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν πα-
 τρίδα κτλ.» — Μετὰ δὲ τὴν δημηγορίαν, κομισθέντος
 οἴνου, ἐγένετο ἡ ἐξῆς πρόποσις· «Εἴθε ὁ ἑλληνικὸς σταυ-
 ρὸς, περιηγόμενος τροπαιοφόρος ἀπὸ κώμης εἰς κώ-
 μην καὶ ἀπὸ κωδωνοστασίου εἰς κωδωνοστάσιον, ὑψωθῇ
 ἐπὶ τοῦ θόλου τῆς Ἀγίας Σοφίας!» Καὶ ζωηρόταται
 ἀνευφημίαι ἀντήχησαν.

Τῆς τοιαύτης δὲ ἀγάπης πρὸς τὸν ἡμέτερον ἀγῶνα
 ἐδόθησαν συγχρόνως τότε καὶ ἕτερα παραδείγματα,
 ἀξιοθαυμαστότερα ἴσως. Ὁ ἐν Οὐεστφαλίᾳ ῥαββῖνος
 Ἐλβίγκ, ἐπικαλεσθεὶς διὰ παθητικωτάτης προκηρύ-
 ξεως τὸ τοῦ Μαλαχίου. «Οὐχὶ πατὴρ εἰς πάντων ἡμῶν;
 οὐχὶ εἰς ἕκτισεν ἡμᾶς; τί ὅτι ἐγκαταλείπετε ἕκαστος

τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, τοῦ βεβηλῶσαι τὴν διαθήκην τῶν πατέρων ὑμῶν ; » ἐζήτει συνδρομὰς ὑπὲρ τῶν μαχομένων. « Ποῖος Ἰσραηλίτης, ἔγραφε, δύναται ν' ἀναγνώσῃ τὰ παθήματα τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ μὴ χύσῃ πικρὰ δάκρυα ; »

Ἄλλ' ἂν ἔτρεφεν ἡμᾶς ἡ φιланθρωπία τῶν ξένων, τὰ τῆς πολιτείας ὅμως εἶχον οἰκτρῶς· κυβέρνησις ἀνίκανος καὶ ἀνίσχυρος, ἀναγκαζομένη νὰ μετατοπίζεται χάριν ἀσφαλείας, ἀχρηματία ἐντελῆς, παράλυσις στρατοῦ, στάσεις ἐμφύλιοι, πειρατεία ἀμείλικτος, καὶ ἐξαιρέτως οἱ περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ κυβερνήτου διασταγμοὶ, ταῦτα πάντα ἐκορύφουν τὴν γενικὴν ἀθυμίαν, ἣν οὔτε τῆς 6 Ἰουλίου ἡ συνθήκη ἴσχυσε μετὰ τινα χρόνον νὰ μετριάσῃ· διότι μετὰ τὴν ἑπταετῇ ἀναλγησίαν τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων, οὐδεὶς πλέον ἐπίστευεν εἰς αὐτάς. « Οἱ Ἕλληνες ἔγραφεν ὁ Κόδριγκτον τὴν 15/27 Σεπτεμβρίου 1827, κατηγοροῦσι τῶν Δυνάμεων ὅτι ἀπατῶσιν αὐτοὺς προτιθέμενοι νὰ καθυποτάξωσιν ἐκ νέου εἰς τοὺς Τούρκους τὴν Ἑλλάδα. » Ἄξιον δὲ σημειώσεως ὅτι καὶ αὕτῃ ἡ ἐν Πύλῳ ναυμαχία ὀλίγον ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας.

Πλὴν καὶ κωμικά τινα ἐπεισόδια διεποίκιλλον τὴν Συνέλευσιν. Μανουσάκης τις παρουσιάσθη ἐξαιτούμενος συνδρομὴν πρὸς ἀνόρουξιν γνωστοῦ αὐτῷ θησαυροῦ. Ἀλλὰ μόλις ἐγένετο ἡ πρότασις, καὶ ἰδοὺ ἀνεφύησαν δὲν ἐνθυμοῦμαι πόσοι ἄλλοι, ἀξιοῦντες ὅτι καὶ αὐτοὶ ἐγίνωσκον κεκρυμμένους θησαυροὺς καὶ ζητοῦντες ἀμοιβὰς ὅπως ἀνακαλύψωσι τὸ μυστήριον. Καὶ ἡ Συνέλευσις, πισεύσασα τὴν ὑπαρξιν τῆς Καλλιφορνίας τοῦ Μανουσάκη, ἐπέστειλεν αὐτῷ καὶ εὐχαριστήριον.

Ἄλλ' οὗτος, μὴ ἀρκούμενος εἰς εὐχαριστήρια, καὶ ὑπὸ ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐκδιδόμενα, μεταβάς εἰς Ναύπλιον κατέλυσεν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Νοταρᾶ καὶ, ἀνασκάψας τὰ κιβώτια τοῦ οἰκοδεσπότου, παρέλαβε χάριν τοῦ ἰδιαιτέρου ταμείου πάντα τὰ πολύτιμα σκεύη καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ ἀνεχώρησεν εἰς χώραν ἄγνωστον.

Ἰταλὸς δέ τις, Ἀντώνιος Κανέλλας ὀνόματι, κάτοχος τῆς νομικῆς, ἐλθὼν πρὸ μικροῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐζήτησε παρὰ τῆς Συνελεύσεως οἶκον δημόσιον ἐν Ναυπλίῳ, ὅπως ἰδρύσας τυπογραφεῖον ἐκδίδῃ ἑλληνιστί τε καὶ ἰταλιστί ἐφημερίδα συνηγοροῦσαν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀναφορὰ, ἀναγινωσκομένη ἐπὶ συνεδριάσεως, παρεῖχεν, ὥς κακῶς συντεταγμένη, δυσκολίας τῷ ἀναγνώστη, ὁ Κανέλλας πλησιάσας αὐτὸν μετὰ τὸ τέλος ἠρώτησε πόθεν αἱ δυσκολίαι. Καὶ, μαθὼν ὅτι ἡ σύνταξις ἦτο σκοτεινὴ καὶ ἀσαφὴς ἡ ἔννοια, ἐξαφθεῖς ὅλος, ἔδραμε πρὸς παρακείμενον καφεπωλεῖον, καὶ βατταρίζων καθὸ βραδύγλωσσος ἀσυναρτήτους λέξεις, ἔγραψε τὸ ἐφεξῆς ἐπιστόλιον.

Signore,

La mia petizione che fu da voi tradita e non tradota fu letta nell'assemblea nazionale. Povero Tasso ! Povero Tasso ! Povero Tasso !

Dr. CANELLA.

Τίς δὲ ἡ πρὸς τὸν Τάσσον σχέσις τοῦ μεταφράσαντος τὴν ἀναφοράν; Μετὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ γραμματίου ὁ Ἰταλὸς νομοίστῳρ ἔλυσε τὴν ἀπορίαν τοῦ γραμματέως.

Μεταφραστῆς τῆς ἀναφορᾶς ἐγένετο ὁ ἐκ Ζακύνθου Δημήτριος Γουζέλης, ὅς τις ὁξὺ ἔχων τὸ πνεῦμα

καὶ ζωηράν τὴν φαντασίαν, ὥς οἱ συμπατριῶται αὐτοῦ, ἐλάτρευε τὰς Μούσας καὶ ιδίως τὰς προστάτιδας τῆς ποιήσεως. Καὶ πρὸ μὲν τοῦ ἀγῶνος μεθηρμηνευσεν ἐμμέτρως τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν Ἱερουσαλήμ τοῦ Τάσσου, ποιήσας καὶ χαριεστάτην κωμωδίαν ὁ Χάσης ἐπιγραφομένην, εὐφυέστατα ἐξεικονίζουσαν ἥθη καὶ ἔθιμα τῆς κοινωνίας ἐν ᾗ ἐγεννήθη καὶ ἔζησεν· ἀγνοῶ δὲ ἂν καὶ ἄλλα ποιήματα ὀφείλῃ εἰς τὴν φιλομάθειαν αὐτοῦ ἢ πρὸ τοῦ 1821 φιλολογία. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀγῶνος, ἀποδυθεὶς προθύμως εἰς αὐτὸν, ἐφιλοτιμήθη νὰ συνάψῃ συμμαχίαν μεταξὺ Ἀρεως καὶ τῶν ἐννέα ἀδελφῶν· ὅθεν ἐνῶ ἔφερε σπάθην ἀπηωρημένην εἰς τὴν ἀριστεράν καὶ πυροβόλα περὶ τὴν ζώνην, ἐκράτει διὰ τῆς δεξιᾶς τὴν γραφίδα τῆς Πολυμνίας καὶ τῆς Καλλιόπης καὶ ἐδιθυράμβει θουρίους καὶ ᾄσματα πολεμιστήρια. « Δὲν εἶχον δίκαιον, προσέθετο ὁ Κανέλλας, νὰ ἐλεεινολογήσω τὸν συμπολίτην μου Τάσον, ἀφοῦ ἀπλὴν ἀναφορὰν δὲν κατώρθωσε νὰ μεταφράσῃ ὁ μεταφραστὴς αὐτοῦ ; »

Καὶ τῶνόντι, ἡ παιδεία τοῦ ἀγαθοῦ ἐκείνου ποιητοῦ καὶ στρατιώτου ἦτο κατωτέρα τῆς εὐφυΐας καὶ τοῦ πρὸς τὴν φιλολογίαν ἔρωτος αὐτοῦ. Τούτου δ' ἔνεκα καὶ πᾶσαι αὐτοῦ αἱ συγγραφαὶ καὶ μεταφράσεις, πλὴν τοῦ Χάση, ἀπέθανον ἀκατονόμαστοι ἅμα γεννηθεῖσαι.

Τὸν Χάσην, ποιηθέντα ἐν διαλέκτῳ ζακυνθίᾳ, ἀνέγνων χειρόγραφον περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως· ὑπόθεσιν δὲ εἶχεν, εἰ μὴ λανθάνει με ἡ μνήμη, οἰκογένειαν σανδαλοποιοῦ αἰωνίως ἐρίζουσαν, αἰωνίως ξυλοκοπούμενην καὶ αἰωνίως μεγαλαυχοῦσαν ἐπὶ γενναιότητι, πλούτῳ καὶ εὐγενείᾳ. Καὶ ἐστερεῖτο μὲν

τὸ δράμα, ὡς τότε τοῦλάχιστον ἐνόησα, καὶ ἐνόητος καὶ ἐντέχνου πλοκῆς καὶ περιπετειῶν δραματικῶν, ἣν ὅμως ἀκριβοῦς εἰκὼν ἡθῶν καὶ προσώπων ζώντων, μεστὸν δὲ καὶ πνεύματος ἐγγωρίου εἰς ὃ δυσχερέστατον νὰ ἐμβατεύσῃ ὁ μὴ διατρίψας ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι τοῦ ποιητοῦ. Ἐπαναλαμβάνω δ' ἐνταῦθα ἐκ μνήμης τεμάχιά τινα τῆς κωμωδίας ταύτης.

Ὁ πατήρ τῆς σανδαλοποιοῦ οἰκογενείας ἐκαυχᾶτο, ὅτι πρὸς τῇ ἰταλικῇ ἐσπούδασε κατὰ βάθος καὶ τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν λατινικὴν· ἀλλ' ὁ υἱὸς δυσπιστῶν εἶπεν αὐτῷ·

« Μὰ τόμου ξέρεις γράμματα στὸ Ἑλληνικὸ βαθεῖα
ἓνα τροπὰρι ξήγησε.

ΠΑΤΗΡ.

Μπρὲ μία πενηνταρία.

ΥΙΟΣ. Τί θὲ νὰ πῇ τὴν ἀγριωπὸν καὶ τί τὸ γαυριωμένην,
τὸ ἀκρατῶς βακχέσασαν, τὸ ἄσεμνα ἐξοιστρομένην,
Κόσμου καθεῖλες πανσθενῶς, τὴν ἀμαρτίαν ποῦ ἔχει,
Καὶ τὸ ἀρκύων, τὸ οὖς ἔλκυσε, π' ὁ νοῦς μου δὲν κατέχει,
Τὸ ἐκῶν, τὸ πρὶν, τὸ σαρκωθεῖς, τὸ σώζεις, τὸ εὐεργέτα;
Ἐτοῦτα τώρα νὰ σὲ ἰδῶ ἂν ξέρης ξήγησέ τα.

ΠΑΤΗΡ. Τὸ ἀγριωπὸν τοῦτο π' ἀκοῦς κ' ἐκεῖ τὸ γαυριωμένην
Πῶς ὁ Δαυὶδ ἀπάντησε γυναῖκα γαυριασμένην.

Τὸ ἀκρατῶς βακχέσασαν, τὸ ἄσεμνα ἐξοιστρομένην,
Πῶς κάθουνταν σὲ μιὰ παχειὰ γαῖδάρα ξεστρωμένην.
Τὴν ἀμαρτίαν πανσθενῶς, τοῦ κόσμου τὸ καθεῖλες,
Πῶς τὴν ἐστένευε ὁ Θεὸς νὰ κάτzieh στῆς καθῆκλαις.
Καὶ τὸ ἀρκύων τὸ οὖς ἔλκυσε, στὸ λέω τώρα τώρα,
Τὸ πρὶν πῶς κάμναν πρίντιζι οἱ δοῦλοι τοῦ καθ' ὥρα.
Τὸ ἐκῶν, δὲ, τὸ σαρκωθεῖς, τὸ σώζεις εὐεργέτα,
Οὔλα αὐτὰ πῶς στὸ αὐτὶ εἶχε χρυσῇ βεργέτα.

ΥΙΟΣ. Καὶ τάχα ἔτσ' εἶναι ὡς λές;

ΠΑΤΗΡ.

Ἄμῃ δὲν σὲ γελάω,

Κι' ἂν δὲν πιστεύης εἰς ἐμὲ ῥώτα τὸν Μαρτελάο.

Ἦτο δὲ ὁ Μαρτελάος διδάσκαλος τῆς ἑλληνικῆς,

οὐχὶ πολὺ σοφώτερος τοῦ ἐρμηνεύσαντος τὸ τροπάριον.

Ἀλλαχοῦ δὲ ὁ υἱὸς τοῦ σανδαλοποιοῦ προτείνει μεγαλορρήμονων εἰς τινα νέαν νὰ μεταβῇ μετ' αὐτοῦ εἰς ἐξοχὴν, λέγων ὅτι

Ἔχει τόπους ἄμετρους ὅποσα ἔχει γένεια.

Ἡ δὲ νέα ἐρωτᾷ·

Μὴν ἔχουν λίγδα τὰ μαλλιά καὶ τσακισθοῦν τὰ κτένια;

Καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνος ἐπέμενεν, ἡ νέα ἀνεφώνησε τὴν χαριεστάτην ταύτην ἀποστροφὴν·

Τί μοῦ ἀρέσει τὴν αὐγὴ ὁ ἥλιος πρὶν προβάλῃ,
Νὰ κόβω τὰ μυριστικά νὰ βάνω στὸ κεφάλι!
Τὰ χελιδόνια νὰ πετοῦν, κι' ὅλο νὰ κελαδίζουν,
Ἡ σκασομύτα ἢ τόντολα γλυκὰ νὰ παιγνιδίζουν.
Σὲ καλαμάκια τρυφερά σάλτους τὸ καγκαρέλι,
Εἰς τὸ κλαδί ὁ ζίνζηκας, στὴ φράκτη τὸ γαρδέλι.
Νὰ βλέπω βρύσαις καὶ νερά, πολλὰ μοῦ νοστιμίζει,
Κ' εἰς τὰ ποτάμια ὁ σπορδακᾶς γλυκὰ νὰ καρκαρίζει.

Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἀστειοτάτη σκηνὴ περὶ ὀρτύγων σαπρῶν καὶ δυσωδίαν ἐκπεμπόντων, ἥς ὁμῶς δυστυχῶς οὐδεὶς στίχος ἐπέζησεν ἐν τῇ μνήμῃ μου.

Καὶ τὸ ἐξῆς δὲ ἀστεῖον συνέβη συζητουμένου τοῦ συντάγματος.

Ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1827 ἔτους ὁ κλῆρος τῆς Ἑλλάδος, καὶ παρεδρεύων εἰς τὰ συμβούλια τοῦ κράτους καὶ μαχόμενος, προσήνεγκεν ἀξιολογώτατας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα. Ἀκμάζουσι δ' ἔτι ἐν τῇ μνήμῃ ἡμῶν τὰ μακάρια ὀνόματα καὶ τοῦ πρωτοστάτου τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας Παλαιῶν Πατρῶν καὶ τοῦ προσενεγκόντος ἑαυτὸν ἐν Μεσολογγίῳ ἐκούσιον ὀλοκαύτωμα ἐπισκόπου Ῥωγῶν καὶ τοῦ ἡρωϊκῶς πε-

σόντος ἀρχιμανδρίτου Δικαίου καὶ τοῦ ἡρωϊκωτάτου Διάκου καὶ τοῦ Ἀνδρούσης Ἰωσήφ καὶ τοῦ Μεθώνης Γρηγορίου καὶ τοῦ Ἀρτης Πορφυρίου καὶ τοῦ Παροναξίας Ἱεροθέου καὶ τοῦ Βρεσθένης Θεοδωρήτου καὶ ἄλλων. Ἀλλ' εἰς τὸν τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα πράξαντα κληρὸν ἢ Συνέλευσις τῆς Τροιζήνος ἀπηγόρευσε πᾶσαν μετοχὴν εἰς τὰ δημόσια, ἀνάρμοστον νομίσασα εἰς τοὺς στρατευομένους τῷ Χριστῷ νὰ ἐμπλέκωνται ταῖς πραγματείαις τοῦ βίου.

Ἀλλὰ τοιαύτη, φαίνεται, δὲν ἦτο καὶ τινος τῶν ἐν αὐτῇ κληρικῶν ἡ γνώμη· διότι ἐγερθεὶς ἠθέλησε ν' ἀγορεύσῃ κατὰ τοῦ ἐπικειμένου ἐξοστρακισμοῦ. Μόλις ὁμῶς ἀνεφώνησεν « Ἀκούσατε, κύριοι! » καὶ συστείλας τὰ χεῖλη περιέφερε τὸ βλέμμα ἀμήχανον.

— Λέγε, ἅγιε ἀρχιμανδρίτα, ἀνέκραξαν ἀνυπομόνως οἱ πληρεξούσιοι, λέγε!

Ἀλλ' ὁ σεβάσμιος ἀρχιμανδρίτης ἵστατο ἀναυδος.

— Λέγε! ἐπανέλαβον καὶ δεύτερον.

Καὶ ὁ ἐξ Ἀνδρου πωγωνίας, ὁ κώδωνος μὲν ἔχων προσηγορίαν, ὑπόβραχνον δὲ τὸν λάρυγγα, ὑποτραυλίσας μετὰ τινὰ σιωπὴν, « Ἐλησμόνησα τί εἶχα νὰ σᾶς εἰπῶ, » ἐπεδόθη εἰς ἄκρατον γέλωτα.

Καὶ ὡς δι' ἡλεκτρισμοῦ ὁ γέλως διεδόθη εἰς πάντας τοὺς περιεστῶτας, καὶ τοσοῦτῳ βροντωδῶς ἀντήχει ἀνὰ τὸν κῆπον καὶ πέριξ αὐτοῦ, ὥστε ὁ πρόεδρος ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν συνεδρίαν.

Τοιαύτης λήθης παραδείγματα δὲν ἀναφαίνονται σπανίως. Ὁ Dumas λέγει ὅτι κύριός τις μέλλων νὰ υπογράψῃ συμβόλαιον, ἐλησμόνησε καὶ αὐτὸ αὐτοῦ τὸ ὄνομα· διὸ καὶ θρόμβοι ἰδρωτός ἔρρεον ἀπὸ τοῦ μετώ-

που τοῦ ταλαιπώρου, διασκελιζομένου καὶ τρέχοντος ἐναγωνίως ἄνω καὶ κάτω. Καὶ, εἰ μὴ ἐκάλει τις αὐτὸν κατ' ὄνομα, θὰ κατησχύνετο ὁμολογῶν τὴν ἄγνοιαν τῆς ἰδίας ἐπωνυμίας.

Καὶ τοῦ ἐξῆς δὲ παραπλησίου γεγονότος ὑπῆρξα αὐτὸς ἐγὼ μάρτυς· τὸ 1833 ἢ 1834, ὁ ἀρχαιότερος τῶν ἐν Ναυπλίῳ πρέσβεων, ὁ τῆς Ἀγγλίας Δώκινς, μέλλων νὰ προσφωνήσῃ κατὰ τινὰ ἐορτὴν τὸν βασιλέα, παρσκευάσας σύντομον λογίδριον, ὅπερ δις καὶ τρίς ἤκουσα ἐπαναλαμβανόμενον παρ' αὐτοῦ ἐκ στήθους. Τὴν ἡμέραν ὅμως τῆς ἐορτῆς πλησιάσας τὸν Ὅθωνα οὐδὲ γρῦ κατώρθωσε νὰ προφέρῃ.

B'.

(1828 - 1831.)

Κυβερνήτου ἔλευσις.—Δραστηριωτάτη ἐνέργεια.—Ἄμιλτον ἀνοχή.
—Ἔργασία Κυβερνήτου. — Σ. Τρικούπης. — Διαφωνία τούτου
πρὸς τὸν Κυβερνήτην.—Πληρεξούσιοι Μεσολογγίου.—Οἱ ἐν τῇ
Γ. Γραμματεία δέκα ὑπάλληλοι.—Διοργάνωσις στρατοῦ.—Ἰδρυ-
σις Πανελληνίου.—Ἰδέα Κυβερνήτου περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν Ἑλ-
λῆνων.—Περιοδεία ἐν Πελοποννήσῳ.—Μῦθος Κολοκοτρώνου.—
Ὅψις Ναυπλίου.—Ἐκτακτοὶ ἐπίτροποι.—Δημοτικὴ διοργάνω-
σις καὶ ἡμαρτημένη ἐρμηνεία.—Στρατιωτικῆς σχολῆς, ἀγροκη-
πίου Τίρυνθος καὶ Προνοίας Ἰδρυσις. — Ὑδρας καὶ Σπετσῶν πα-
νώλης.—Νάξου Καλικάντζарοι.—Ὁ Κυβερνήτης ἐπὶ ἀγγλικῶν
καὶ ῥωσικῶν πλοίων.—Ῥωσικὸς ἄρτος.—Βιάρος. — Ἀμφίβολος
λοιμὸς Αἰγίνης.—Κυβερνήτου ἐλληνομάθεια.—Ἰδέαι αὐτοῦ περὶ
ἐκπαιδεύσεως.—Μυστικὴ ἐγκύκλις.—Γνώμη αὐτοῦ περὶ τῆς ἐλ-
ληνικῆς ἐπαναστάσεως.—Ἀνδριος ἱερεὺς.—Κυβερνήτου λιτότης.
—Ἐπίδαυρος Λιμηρὰ καὶ Χρυσόδουλον Ἀνδρονίκου.—Ὁ Κυβερ-
νήτης πρὸ Μεθώνης καὶ οἱ τρεῖς Ναύαρχοι. — Ἰβραῖμ.—Κατά-
πλους εἰς Ζάκυνθον καὶ Ζακυνθίων ἐνθουσιασμός.—Κυβερνήτης
καὶ Κόδριγκτον.—Ὁ Κυβερνήτης ἐπὶ ῥωσικοῦ πλοίου.—Σύν-
ταγμα καὶ Λάγκες.—Πάλμερστον καὶ Ἀβερδην περὶ Κυβερνήτου.
—Μετάβασις εἰς Μύτικα.—Ἐπίπληξις Τσώρτς.—Ὁ Κυβερνήτης
μετρίως φίλος τῶν Ἀγγλῶν.—Ἀναστ. Τσαμαδός. — Ἄρης. —
Συνδρομὴ πρὸς πρόσφυγας εἰς Κάλαμον. — Μαντεῖον τύχης. —
Ἀστυνομία αὐστριακὴ.—Μεσολογγίου ἐπανάκτησις.—Χορὸς ἐν
Αἰγίνῃ.—Ἑλληνίδες.—Πριγκήπισσα.—Αἰκ. Τρικούπη. — Στρα-

τάρχης Μαιζών.—Χορὸς Κοντοσταύλου.—Οἶκος Κυβερνήτου.—
Ἰατρὸς Ταγιαπιέρας.—Ἰατρὸς Βηλαράς.—Ἀλεξ. Σούτσου Ἀσω-
τος.—Προφητεία.

Ἐπειδὴ δὲ ἀνεμένομεν ἀγωνιῶντες ἐννέα μῆνας τὸν Κυβερνήτην, εἰς ὃν ἐνητένιζε σύμπαν τὸ ἔθνος ὥς εἰς μόνον σωτῆρα, μέγας ὑπῆρξεν ὁ ἐνθουσιασμός ὅτε, κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου 1828, κατήγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ ὑπὸ τοῦ Πάρκερ διοικούμενον ἀγγλικὸν δίκροτον Warspite. Καὶ ἐβλέπομεν μὲν αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ βλέποντες ἠπιστοῦμεν εἰς τοὺς ἰδίους ὀφθαλμοὺς, παρόμοιοι πρὸς κρημνοβάτην ὁδοιπόρον, ὅς τις καί περ διαφυγὼν ὥς ἐκ θαύματος τὸν κίνδυνον στρέφει περίφοβος ἔτι τὸ βλέμμα πρὸς τὸ βάραθρον, τὸ πρὸ μικροῦ χαῖνον ὑπὸ τοὺς τρέμοντας αὐτοῦ πόδας. Διὸ καὶ πάραυτα Βουλὴ τε καὶ Ἀντικυβερνητικὴ Ἐπιτροπὴ ἀπέθεντο ἀπροφασίστως εἰς χεῖρας αὐτοῦ πάσας τὰς ἐξουσίας. Ἐκεῖνος δὲ, ἀναλαβὼν αὐτὰς μετὰ θάρρους, τοσαύτην ἀνέπτυξε δραστηριότητα, ὥστε ἐντὸς ἡμερῶν εἴκοσι, μέχρι τῆς 10 Φεβρουαρίου, συνέστησε τὸ Πανελλήνιον, κατὰ τὴν ἀπὸ 18 Ἰανουαρίου πράξιν τῆς Βουλῆς, ἐκανόνισε τὰ τῆς ναυτιλίας, ὥς ὑπὲρ πᾶν ἄλλο κατεπείγοντα διὰ τὴν κορυφωθείσαν πειρατείαν, ἰδρύσατο χρηματισικὴν τράπεζαν, διήρεσεν εἰς χιλιαρχίας τὸν στρατὸν, διώρισεν ἐπιτροπὴν ἐξ ἀρχιερέων πρὸς ρύθμισιν τῶν τῆς ἐκκλησίας, ἐξέδοτο νομισματικὴν διατίμησιν καὶ, χάριν τῶν πενήτων, σιτοδείας ἐπικρατούσης, προενόησε καὶ περὶ φυτείας γεωμήλων, τότε πρῶτον καλλιεργηθέντων ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ἐμερίμνα δὲ μόνος περὶ πάντων, κοπιῶν ὅλον σχεδὸν νυχθήμερον καὶ ἐλάχιστον ἀναπαυόμενος, συνεργοὺς ἢ μᾶλλον ὄργανα τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ ἔχων τοὺς πρὶν κυβερνήτας καὶ δημοσίους λειτουργοὺς, τοὺς μὴ εὐτυχήσαντας νὰ πράξωσι διὰ μακροῦ χρόνου ὅ,τι αὐτὸς διενόηθη καὶ ἐξετέλεσεν ἐν βραχεῖ διαστήματι. Ἡ πειρατεία, φέρ' εἰπεῖν, εἵχε στήσει τὴν φωλεὰν αὐτῆς κατὰ τὰς βορείους σποράδας, ὅθεν ὀρμωμένη φοβερά ἐλαφουργώγει ἀνηλεῶς ξένους τε καὶ ἐντοπίους· οὐδ' ἀπ' ἀκτῆς εἰς ἀκτὴν ἐρρίψοκινδύνει τις νὰ μεταβῇ. Συνετέλουν δὲ εἰς τὴν ὑπαρξιν αὐτῆς δύο τινά· ἡ ἄκρα πενία εἰς ἣν εἶχον περιέλθει ἔνεκα τῆς ἐπταετοῦς ἀργίας οἱ ναυτικοὶ καὶ τὸ περὶ τὴν καταδίωξιν τῶν πειρατῶν ἀπρόθυμον τοῦ διοικοῦντος τὸν στολίσκον τῆς Ἀγγλίας Ἀμιλτον, ἰσοδυναμοῦν πρὸς ἐνίσχυσιν. Αἰτία δὲ τῆς ἀνοχῆς ὑπῆρχεν ἡ ἐξῆς, ἣν αὐτὸς μόνος ἐδήλωσε τῷ Σ. Τρικούπη. « Ὁ πατήρ μου, εἶπε, μετασχὼν τῆς περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἐκατονταετηρίδος ἐπαναστάσεως τῆς πατρίδος αὐτοῦ Ἰρλανδίας, καὶ ἐξοστρακισθεὶς μετὰ τὴν ἀποτυχίαν, ἀνεφλέγετο ὑπὸ μίσους κατὰ παντὸς ξένου ζυγοῦ· ὅθεν καὶ περιπαθῶς ἠγάπα τὸν ἐλληνικὸν ἀγῶνα. Ὅτε δὲ διωρίσθην διοικητῆς τῆς ἐνταῦθα μοίρας, σπεύσας παρήγγειλέ μοι ταῦτα· « Ἡ Ἑλλὰς, εἶπέ μοι, μάχεται ἵνα διαρρήξῃ τὰ δεσμὰ αὐτῆς· καὶ μάχεται μὲν ἀνδρικῶς, φοβοῦμαι ὅμως μὴ, ὡς ἀσθενὴς καὶ μικρὰ καὶ ὑπὸ πάντων ἐγκαταλελειμμένη, καταβληθῇ, ὅπως ἄλλοτε καὶ ἡ Ἰρλανδία. Ἀξιῶ λοιπὸν παρὰ σοῦ οὐ μόνον νὰ μὴ παραβλάψῃς, ἀλλὰ καὶ νὰ συντρέξῃς ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς ἀγῶνος. » Ἐγὼ δὲ, προσέθετο ὁ Ἀμιλτον, τηρῶ

εὐλαβῶς τὴν πατρικὴν ἐντολὴν ὡς θείαν· καὶ ἐπειδὴ ἡ κυβέρνησίς μου, λαβοῦσα τὰς πρώτας μου ἐκθέσεις, δὲν ἀπεδοκίμασε τὴν πρὸς τοὺς Ἑλληνας εὖνουν πορείαν μου, ἐξακολουθῶ ἐκπληρῶν τὴν εὐχὴν τοῦ πατρὸς, οὕσαν καὶ τῆς ἐμῆς καρδίας ἐνθερμον ἐπιθυμίαν.»

Πόθεν ἄλλως τε νὰ τραφῶσιν αἱ τριάκοντα χιλιάδες τῶν στρατιωτῶν καὶ αἱ δύο μυριάδες τῶν ναυτῶν οὓς ὁ πολυχρόνιος πόλεμος κατεδίκασεν εἰς ἀργίαν; Δὲν εἶχον καὶ αὐτοὶ ἔμφυτον τὸ αἶσθημα τῆς συντηρήσεως; « Οὐτε βραχιόνων στιβαρῶν, οὐτε καρδιῶν μεγαθύμων ἐστερεῖτο ἡ Ἑλλάς ἐν ἔτει 1826, λέγει ὁ φιλαλήθης καὶ σοφὸς ναύαρχος Jurien de la Gravière, αὐτόπτης τοῦ ἡμετέρου ἀγῶνος, ἐστεροῦντο ὁμῶς τρόπων ὑπάρξεως ἐκεῖνοι οὓς τακτικὸς τις μισθὸς θ' ἀπεδείκνυεν ἥρωας, ἐνῶ ἡ ἀδυσώπητος πείνα ἐξώθει εἰς τὴν ληστείαν. Καὶ δὲν ἦτο δικαιότερον νὰ κατακρίνωσιν οἱ κατήγοροι τὴν Εὐρώπην, ἥτις, διστάζουσα ἀδιακόπως, ἐπέτρεπε νὰ ἐξαντλῶνται καὶ οἱ τελευταῖοι πόροι καὶ αἱ τελευταῖαι σταγόνες τοῦ αἵματος τοῦ ταιπώρου ἐκείνου λαοῦ; »

Ἀπέστειλε δὲ ὁ Κυβερνήτης κατὰ τῆς πειρατείας τὸν ναύαρχον Μιαούλην καὶ ἐν βραχεὶ ληστήριά τε καὶ λιβυρνίδες καὶ πειραταὶ κατεκάησαν ἢ συνελήφθησαν. Μὴ καὶ πρὸ τοῦ Κυβερνήτου δὲν ὑπῆρχεν ὁ Μιαούλης; Ὑπῆρχε καὶ αὐτός, ὡς καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ἔλειπεν ὁμῶς νοῦς διοικητικὸς, χεὶρ δεξιὰ καὶ προσωπικὸν ἀξίωμα. Δυσκόλως δὲ θὰ ἐπίστευέ τις σήμερον ὅτι, μεταξὺ τοσαύτης καὶ τοιαύτης μερίμνης ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας πρὸ πάντων τῆς χώρας, ἐφρόντισε καὶ ὑπὲρ συλλογῆς τῶν νῦν λεγομένων στατιστικῶν εἰδήσεων καὶ

περὶ ἡθῶν καὶ ἐθίμων, δοὺς ἀναλόγους ὁδηγίας πρὸς τοὺς διοικητάς.

Ποῖα δὲ καὶ πόσα τὰ ὄργανα δι' ὧν ἐγένοντο ταῦτα πάντα; Ὀλίγαι λέξεις καὶ περὶ αὐτῶν δὲν φαίνονται μοι περιτταί, οὐ μόνον διότι ἡ ἱστορία, ἐνδιατρίβουσα εἰς γενικώτερα, δὲν θὰ καταδείξῃ ἴσως τοὺς ἐνθέρμους ἀγῶνας ὅσοι καὶ ὑπὸ τῶν ἐλαχίστων κατεβάλλοντο ἐπὶ τῶν καταστατικῶν ἐκείνων χρόνων, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ ὑπηρετοῦντες τότε μετὰ ζήλου ἀκαταλήπτου σήμερον, ἐν καὶ μόνον σκοποῦντος, τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πατρίδος, οὔτε διπλώματα ἐζήτησαν, οὔτε διὰ τῶν ἐφημερίδων ἐδημοσίευσαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν.

Καταργηθέντων δὲ ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου καὶ τῶν ἐπτὰ ὑπουργείων, κατεστάθη ἀντ' αὐτῶν μία Γενικὴ Γραμματεία, περὶ ἣν συνεπήχθησαν πᾶσαι αἱ ὑποθέσεις· αἱ δὲ δύο ἀρχαί, ἡ τοῦ Γενικοῦ Φροντιστηρίου, εἰς ὃ ἀνετέθησαν τὰ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ, καὶ ἡ τῆς ἐπὶ τῆς Οἰκονομίας Ἐπιτροπῆς, τῆς διοικούσης καὶ τὴν Χρηματιστικὴν Τράπεζαν, δημιουργηθεῖσαι μετὰ ταῦτα, εἶχον καὶ περιορισμένα καθήκοντα. Πάντα δ' ἐν γένει ἐνηργοῦντο διὰ τῆς Γενικῆς Γραμματείας. Καὶ μὴ νομίση τις ὅτι διὰ τὸ ἔτι ἀδιοργάνωτον τῆς ἐπικρατείας μικρὰ ἦν ἡ ἐργασία· τοῦναντίον, ἐπειδὴ τὰ πάντα ἦσαν χάος, ἀχανὲς καθίστατο καὶ ἡ ἐνέργεια. Ἡ ἐργασία ἀρχομένη πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου καὶ, ἀδιάκοπος προβαίνουσα δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἔληγε πολλάκις τὸ μεσονύκτιον. Ἐν Πόρῳ μάλιστα, κατὰ τὴν συγκρότησιν τῶν χιλιαρχιῶν καὶ τὴν σύνοδον τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τριῶν Δυνάμεων, καθ' ἐκάστην σχεδὸν ἐτρώγομεν τὸν μέλανα ἡμῶν ἄρτον καὶ τὸ ἀπε-

ξηραμμένον ἐψητὸν τὴν δευτέραν ὥραν τῆς πρωίας· ἀλλ' εἵχομεν τοὺς ὀδόντας νεαροὺς, ἀνθηροτάτην δὲ καὶ τὴν πεποίθησιν ὅτι ταχέως θὰ ἐτείνομεν τὴν δεξιὰν πρὸς τοὺς μεθ' ἡμῶν μὲν συμπολεμήσαντας ἀδελφοὺς, τοὺς καταδικασθέντας δ' ἐκ νέου εἰς δουλείαν.

Καὶ πρῶτος πάντων εἰργάζετο ὁ Κυβερνήτης, καθήμενος παρὰ μικρὰν τράπεζαν καὶ ὑπαγορεύων γαλλιστὶ πρὸς τὸν ἕτερον τῶν δύο ξένων αὐτοῦ γραμματέων διάφορα ἔγγραφα, ἅτινα, ἀποστελλόμενα εἰς τὴν Γενικὴν Γραμματείαν, εὐθὺς μετεφράζοντο, ἀντεγράφοντο καὶ ὑπεβάλλοντο εἰς ὑπογραφὴν. Εἶχε δὲ μεγίστην εὐχέρειαν περὶ τὸ ὑπαγορεύειν, πρὸς ταύτη δὲ καὶ τὸ ἐπίφθονον προτέρημα τοῦ ῥυθμίζειν καὶ μαλάσσειν καὶ κηροχυτεῖν τὸ ὕφος αὐτοῦ κατὰ τὸ εἶδος περὶ οὗ ἔγραφε καὶ τὸ ἦθος τῶν πρὸς οὓς ἀπετείνετο. Πρὸς μὲν τοὺς διπλωμάτας ἔγραφεν ὡς διπλωμάτης, πρὸς δὲ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὡς θεολόγος, πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς ὡς ὁπαδὸς τοῦ Ἀρεως, πρὸς τοὺς διδασκάλους ὡς θιασώτης τῶν ἐννέα μουσῶν καὶ πρὸς τοὺς τεχνίτας ὡς Ἡφαιστος. Καὶ ἰδίᾳ μὲν χειρὶ σπανίως ἐχάραττεν ἐπιστολίδιον ἢ ὀλιγόστιχον σημείωσιν· οὐαὶ ὅμως ἐκείνῳ εἰς ὃν περιήρχετο τὸ ἰδιόγραφον, διότι ἡ ἀνάγνωσις ἐδεῖτο δηλίου κολυμβητοῦ!

Δεύτερος δὲ μετ' αὐτὸν εἰργάζετο ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας Σ. Τρικούπης, ὅς τις, εὐκολώτερον μεταδίδων καὶ αὐτὸς τὰς ιδέας διὰ τῆς ὑπαγορεύσεως, ἐκάλει εἰς πενιχρὸν δωμάτιον ἓνα τῶν γραμματέων καὶ, ἀδιαφορῶν ἂν κατέφθανεν ὁ γράφων τὸν λέγοντα, προέβαινεν ἐπιτροχάδην.

Δὲν ἠστόχησε δὲ κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Γεν. Γραμ-

ματέως ὁ Κυβερνήτης· διότι ὅπου συνώδευσεν αὐτὸν, εἰς Αἴγινα, Πόρον, Πελοπόννησον ἢ Στερεὰν Ἑλλάδα, συνέπραξεν εὐδοκίμως διὰ τῆς πείρας, τῶν τοπικῶν γνώσεων, τῆς μετριοπαθείας καὶ τῆς αὐστηρᾶς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος, ἥ τις ἀνέκαθεν ὑπῆρξεν ἢ κυριωδεστέρα αὐτοῦ ιδέα κατὰ τε τὸ πολιτικὸν στάδιον καὶ τὸν κοινωνικὸν βίον. Τοσοῦτῳ μάλιστα ἀδιάλλακτον εἶχε τὴν συνείδησιν τοῦ καθήκοντος, ὥστε διὰ ταύτης πρὸ πάντων καὶ τῆς χρηστότητος τοῦ ἥθους ἀνυψώθη ἀθορύβως εἰς τὴν περιωπὴν, εἰς ἣν πολλὰκις ἄλλοι ἀγωνίζονται ν' ἀναβῶσι διὰ ῥαδιουργιῶν καὶ δολιότητος. Ἐχων δὲ τὴν ἐντιμον φιλοδοξίαν νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα, ὡς πᾶς ὁ αἰσθανόμενος ἐν ἑαυτῷ δύναμιν εὐφυίας καὶ δράσεως, οὐδέποτε ἐφάνη ματαιόσπουδος ἢ ἀλαζών· οὐδέποτε κατεδέχθη ἢ εὐγενὴς αὐτοῦ διάνοια νὰ καταβῇ εἰς σπουδαρχίας καὶ ἐριθείας. « Ἀληθῶς μὲν ὁ λόγος καὶ οἱ τρόποι αὐτοῦ, ἤκουσα λέγοντος τοῦ Κυβερνήτου, δὲν ἀποπνέουσι θερμὴν αἰσθήματος, φέρουσιν ὅμως τὴν ἀνεξάλειπτον σφραγίδα τῆς φρονήσεως, τῆς ὀρθῆς κρίσεως καὶ τῆς εἰλικρινείας. » Διὸ καὶ ἐλυπήθη ὅτε, μετὰ συμβίωσιν μηνῶν εἴκοσιν, ἀπεχωρίσθησαν· ἀπεχωρίσθησαν δὲ διὰ τὸν ἐξῆς λόγον.

Ὁ μὲν Κυβερνήτης, ὑποπτεύων μὴ οἱ πληρεξούσιοι τῆς ἐν Ἀργεὶ συγκληθείσης Συνελεύσεως ψηφίσωσι σύνταγμα οἷον τὸ τῆς Τροιζήνος, ὑπενήργησε νὰ δοθῇ αὐτοῖς περιορισμένη ἐντολὴ (*mandat impératif*), οὐχὶ βδελυπτόμενος, ὡς φρονῶ, τοὺς φιλελευθέρους θεσμοὺς· διότι, ἀναγορευθεὶς μέγας πολίτης καὶ πολλὰ ἔτη βιώσας κατὰ προτίμησιν ἐν Ἑλβετία, ἔδειξεν ὅτι

καὶ ἔχαιρε ζῶν ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ ἰσότητι· ἀλλ' ἔχων πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν προσφάτους τοὺς καρποὺς τῶν τριῶν συνταγμάτων, ἐνόμιζεν ἐπικίνδυνον νὰ δοθῇ εἰς χεῖρας βρέφους, (ἐπαναλαμβάνω τὰ ἴδια αὐτοῦ ἐπιχειρήματα,) ξυράφιον. « Δὲν ἐνθυμεῖσαι, εἴπέ ποτε πρὸς τινα τῶν περὶ αὐτόν, τὴν ἀπάντησιν τοῦ Φωκίωνος πρὸς τὸν Δημάδην; » Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἐρωτηθεὶς ἐσιώπα, ἐκεῖνος ἀνεπόλησεν εἰς τὴν ὀμιλουμένην, μεγαλυνόμενος διὰ τὴν παραβολὴν, ταῦτα τὰ τοῦ Πλουτάρχου· « Εἰπόντος δὲ τοῦ Δημάδου πρὸς αὐτόν· Τί οὐ πείθομεν, ὦ Φωκίων, Ἀθηναίους τὴν Λακωνικὴν προσδέξασθαι πολιτείαν; Ἐὰν γὰρ σὺ κελεύῃς, ἐγὼ γράφειν καὶ λέγειν ἔτοιμός εἰμι. — Πάνυ γοῦν, ἔφη, πρέφειεν ἄν σοι, μύρου τοσοῦτον ὅζοντι καὶ χλαμύδα τοιαύτην φοροῦντι, συμβουλεύειν Ἀθηναίους περὶ φιδιτίων καὶ τὸν Λυκοῦργον ἐπαινεῖν. »

Ἄλλοτε δὲ πάλιν, παρομοιάζων τὴν πολιτικὴν πρὸς πειραματικὴν ἐπιστήμην, τὴν ἰατρικὴν, λόγου χάριν, ἧς ἦτο μύστης, ἔλεγε· « Τί θὰ ἐνόμιζέ τις περὶ ἱατροῦ ἀξιοῦντος νὰ θεραπεύσῃ διὰ τοῦ αὐτοῦ φαρμάκου, ὥς νέα κολυμβήθρα τοῦ Σιλῶαμ, τοὺς οἰωδῆποτε νοσήματι κατεχομένους ἢ διατάσσοντος πρὸς πάντας ὁμοίαν δίαιταν πρὶν ἢ ἐρευνήσῃ τὴν κρᾶσιν ἐκάστου; Ἐπίσης ἀμαθὴς, ἅμα δὲ καὶ ὀλέθριος, ἐξελέγχεται καὶ ὁ πολιτικὸς ἱατρὸς ὁ ἐπιβάλλων ἀδιακρίτως εἰς πάντας τοὺς λαοὺς ἴσους θεσμοὺς πρὸ τῆς μελέτης τοῦ βίου καὶ τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν. Ζητεῖτε σύνταγμα, ἀλλὰ ποῦ οἱ συνταγματικοί; Θέλετε Πανεπιστήμιον, ἀλλ' ἔχετε ἀκροατήριον ἢ καὶ καθηγητάς; » Καὶ τοιαῦτα δοξάζων αὐτὸς ὁ τοσοῦτον κατακριθεὶς ὥς μισελεύθε-

ρος καὶ ἴσα τοῖς Ῥώσοις δεσποτικὸς, ἐδόξαζεν ἀπα-
ραλλάκτως ὅσα καὶ ὁ ἐν Μεσολογγίῳ τελευτήσας
Βρετανὸς ποιητῆς, οὗ τινος τὴν ἐλευθέραν γέννησιν
καὶ ἀνατροφὴν καὶ τὰ φιλελεύθερα φρονήματα οὐδεὶς
ὁ τολμῶν ν' ἀμφισβητήσῃ. Ὅτε ὁ συνταγματάρχης
Stanhope ἐσπούδαζε νὰ πείσῃ τὸν Byron ὅτι ἡ Ἑλλὰς
πρέπει νὰ παραδεχθῇ τὰς θεωρίας τοῦ Βένθαμ, ἐκεῖ-
νος, εἰ καὶ φοιβόληπτος, νοῦν ὅμως ἔχων πρακτικόν,
ἀντέτεινε λέγων ὅτι, « Ἀνάγκη νὰ προηγηθῇ τοῦ ἔρ-
γου τοῦ καλάμου τὸ ἔργον τῆς σπάθης, καὶ νὰ γί-
νωσι πρῶτα σχολεῖα τῆς ἐλευθερίας τὰ πεδία τῆς
μάχης » The work of the sword must precede that of
the pen, and camps be the first schools of freedom.

Ὁ δὲ Τρικούπης ἀντίθετος τὴν γνώμην, τὴν μὲν
διαγραφὴν ῥητῶν ὁδηγιῶν ἔλεγεν ἀσυνάρμοστον πρὸς
τὴν πληρεξουσιότητα, τὸν δὲ λαὸν ὑπελάμβανεν, ὡς
καὶ μέχρις ἐσχάτων ἐδόξαζεν, ἐπιτήδειον νὰ διακρίνῃ,
μὴ πιεζόμενος, ὡς σήμερον, ἀλλὰ μένων πάντοτε ἐλεύ-
θερος, εἰς τίνα ἀσφαλέστερον νὰ ἐμπιστεύῃ τὴν περὶ
τῶν ἰδίων συμφερόντων πρόνοιαν. « Ἄλλως τε, προσ-
έθετο, καὶ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι αὐτὸ τοῦτο ἐπρέ-
σβευον. Ὁ μὲν Ἀριστοτέλης ἀπεφαίνετο· « Ἄλλ' ἔστιν
ἡ πόλις ἐκ πολλῶν ὥς περ ἐστίασις συμφορητὸς, καλ-
λίων μιᾶς καὶ ἀπλῆς· διὰ τοῦτο καὶ κρίνει ἄμεινον
ὄχλος πολλὰ ἢ εἷς ὅστισοῦν. » Ὁ δὲ Montesquieu
γράφει· « Le peuple, est admirable à choisir ceux à
qui il doit confier une partie de son autorité. » Εἰς τὰ
Ψαρά, εἰς τὴν Κάσσον, εἰς τὰ Ἀγραφα, ὅπου τύποι
δημοκρατικοὶ περιέβαλλον τὸ ἐγχώριον πολίτευμα, ὁ
δῆμος ἀνηγόρευεν ἄρχοντας ἐκ τῶν ἀρίστων. Ἀπο-

δοκιμάζω καὶ ἐγὼ τὴν ἐξουσίαν τὴν θεμελιουμένην ἀπολύτως ἐπὶ μόνου τοῦ ἀριθμοῦ· ἀλλ' ὁ συνετῶς σρέφων τοὺς οἵακας τῆς πολιτείας προσλαμβάνει καὶ τὸ ἕτερον τῶν στοιχείων, τὸ τῆς πολιτικῆς δεξιότητος καὶ ἀρετῆς, ἀπαραίτητον καὶ αὐτὸ εἰς τὴν κατὰ ῥυθμὸν καὶ νόμον καὶ δικαιοσύνην διαχείρισιν τῶν κοινῶν. »

Ἄλλ' ἐπειδὴ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα δὲν μετέπεισαν τὸν Κυβερνήτην, ἡ δὲ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους ἐντολὴ ἐξεδόθη ὑπὸ ὅρους, ὁ Τρικούπης καὶ ταύτην ἀποιήθη καὶ ἀπὸ τῶν δημοσίων ἀπεχώρησε μετὰ μικρόν. Ἵνα δὲ μή τις ὑπολάβῃ ὑπὲρ τὸ δέον ἄκαμπτον τὴν φιλοτιμίαν αὐτοῦ, δημοσιεύω ἀπαράλλακτον τὸ μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτον πληρεξούσιον, οἷον ἀπεστάλη καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἐκλογεῖς.

« *Ἐξοχώτατε Κυβερνήτα,*

« Οἱ ὑποφαινόμενοι προθυμοποιούμενοι νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὰς σεβ. διαταγὰς τῆς Σεβ. Κυβερνήσεως, φανερωθείσας εἰς 10,050 ὁδηγίας, ἐκροτήσαμεν ἐκλεκτικὴν Συνέλευσιν ὥστε νὰ ἀποφασίσωμεν περὶ τῶν ὑποκειμένων τὰ ὁποῖα ἀναφέραμεν διὰ πληρεξουσίου. Ἠξεύρομεν βέβαια νὰ ἀποδώσωμεν τὴν πρέπουσαν τιμὴν περισσότερον παρὰ ποτὲ εἰς τὰ πολύτιμα δικαιώματά μας εἰς μίαν τόσον ὑψηλὴν στιγμὴν δι' ἓν ἔθνος. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἐκάμαμεν τὰς ἀναγκαίας περὶ τούτου σκέψεις, συνελογίσθημεν ὅτι οὐδεὶς μεταξὺ ἡμῶν δὲν ἐδύνατο νὰ μᾶς ἐμπνεύσῃ τόσῃν πρὸς αὐτὸν ἀφοσίωσιν καὶ ἐμπιστοσύνην, ὅσον τὸ ἐνάρετον ὑποκείμενον τῆς ἐξοχότητός Σας.

» Ἐν ᾧ λοιπὸν ὠφελούμεθα ταύτης τῆς περιστά-

σεως, διὰ νὰ ἀποδείξωμεν τὴν πρὸς τὴν Ἐξοχότητά της εὐγνωμοσύνην μας ἐνώπιον τῶν πεπολιτευμένων Ἐθνῶν, ὀνομάζομεν ἐκουσίως καὶ ὁμοφώνως τὴν Ἐξοχότητά της Πληρεξούσιόν μας. Ἐλπίζομεν ὅτι ἡ Ἐξοχότης της κάμνουσα ἐξαίρεσιν πρὸς βοήθειαν τοῦ Μεσολογγίου, θέλει δεχθῇ ταύτην τὴν ἀποστολὴν· μ' ὅλα ταῦτα ὑποπτευόμενοι μήπως ἡ Ἐξοχότης της δὲν δεχθῇ τὰς προσκλήσεις μας, ψηφίζομεν δύο πληρεξουσίους, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ ἐξουσία θέλει νομίζεσθαι μηδὲν, ἂν ἡ Ἐξοχότης της καταδεχθῇ νὰ ἀναδεχθῇ τὴν πληρεξουσιότητα μας καὶ ἂν δὲν ἐκπληρώσωσι τὰς ἀκολούθους συμφωνίας.

» Α'.) Οἱ Πληρεξούσιοί μας θέλουν ἐκθέσει μὲ σέβας εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν καὶ εἰς τὴν Σεβ. Κυβέρνησιν τὴν κατάστασιν καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς πόλεώς μας.

» Β'.) Νὰ μὴ δώσωσι ψῆφον ἐναντίον τῆς ἱερᾶς μας θρησκείας.

» Γ'.) Νὰ μὴ κατηγορήσωσι μὲ κανένα τρόπον τὰς παρελθούσας ὁποιασδήποτε πράξεις τῆς Σεβ. ἡμῶν Κυβερνήσεως.

» Δ'.) Νὰ ἀκολουθήσωσι τὰς συμβουλὰς καὶ τὴν γνώμην τοῦ λαμπροῦ ἡμῶν Κυβερνήτου, εἰς ὅλον ἐκεῖνο περὶ τοῦ ὁποίου ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐνασχοληθῇ.

» Ε'.) Νὰ κηρύξωσιν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ὅτι δὲν θέλομεν ἄλλον ἀρχηγὸν παρὰ τὸν Ι. Α. Καποδίστριαν ὡς τὸν μόνον ἄξιον νὰ ἀνασώσῃ τὸ Ἔθνος.

» Ϛ'.) Νὰ δώσωσιν εἰς τὸν λαμπρὸν Κυβερνήτην μας ὅλας τὰς δυνάμεις (pouvoirs) τὰς ὁποίας ἤθελε

ζητήσῃ διὰ τὸ μέλλον, νὰ ἡμπορέσῃ νὰ κυβερνᾷ τὸν τόπον μας καὶ νὰ τὸν φέρῃ εἰς κατάστασιν δόξης καὶ εὐτυχίας.

» Ζ'.) Μέλλουν νὰ φανερώσωσιν εἰς τὴν Ἑθνικὴν Συνέλευσιν καὶ εἰς τὴν Σεβ. ἡμῶν Κυβέρνησιν τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ τόπου μας πρὸς τὸν λαμπρὸν Πληρεξούσιον τῆς Σεβ. Κυβερνήσεως εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα, (τὸν Αὐγουστῖνον Καποδίστριαν,) διὰ τὰ ἔτοιμα καὶ σοφὰ μέσα τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθη διὰ νὰ μᾶς δώσῃ μίαν πατρίδα τόσον ἐλευθέραν.

Ἐν Μεσολογγίῳ τῇ 16 Ἰουνίου 1829. »

Ἐμιμήθησαν δὲ μετὰ τινα χρόνον τὸ παράδειγμα τοῦτο καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων, οἷοι Μιαούλης, Κουντουριώτης, Ζαΐμης, Τομπάζης, ἀποσπασθέντες καὶ αὐτοὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, μὴ ἀσπασθέντες ὅμως καὶ πάντες τὴν εἰρηνικὴν ἀντιπολίτευσιν τοῦ Τρικούπη, ἀποσχόντος πάσης συνεννοήσεως μετὰ τῶν βιαζομένων τὴν τῶν καθεστώτων μεταβολήν. Καὶ ὅτε, ἐξοστρακιζομένων εἰς Ὑδραν τῶν ἀντιφρονούντων, παρηγγέλθη νὰ μεταβῇ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ, ἐζήτησε νὰ σταλῇ ἀλλαχοῦ· ἀλλ' ὁ Κυβερνήτης, ἐμμένων δυστυχῶς εἰς τὸ ἀδικαιολόγητον σύστημα τῆς ἐξορίας, τὴν ἀξιοθρήνητον ταύτην κηλίδα τῆς διοικήσεως αὐτοῦ, ἐνῶ ὑπῆρχον ἐν ἐνεργείᾳ τὰ ὑπ' αὐτοῦ τούτου συστηθέντα δικαστήρια, ἀπέρριψε τὴν αἵτησιν.

Καὶ ὁ μὲν θάνατος τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους ἐξέκαυσε σφοδρότερον τὰ πάθη, ὁ δ' ἐξόριστος, « πᾶσαν ἀρχὴν μᾶλλον αἰρούμενος ἀναρχίας, » ὥς περ ὁ Κάτων, κατέλιπε τὴν Ὑδραν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια.

Ὅτε δὲ, μετὰ τινὰς μῆνας, ὑπερισχυσάντων τῶν πολεμίων τῆς Κυβερνήσεως, ἰδρύθη ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ, ἠναγκάσθη καὶ ἄκουσα, διὰ τὴν δυσμένειαν τῶν ξένων, νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν συνδρομὴν τῆς συνέσεως τοῦ Τρικούπη κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις. Ὅποια δὲ ἡ δυσμένεια συμπεραίνομεν ἐκ τῆς περικοπῆς ταύτης· «L'empereur, mon auguste souverain, épésteilé ποτε ὀργίλως ὁ βαρὼν Ρούκμαν, ne déplo-
rera pas moins les malheurs qui ont signalé le cours d'une administration, laquelle, dans la plénitude de son pouvoir, comme dans l'excès de son impuissance, a été également fatale aux populations paisibles de la Grèce.» Καὶ εἰς τοιαύτας κατηγορίας ἔπρεπε ν' ἀντιπαρατάττεται ἀδιακόπως ὁ ὑπουργός. Πλὴν τούτου, ὅπως καταβληθῇ ἡ στάσις, ἧς ἀπέναντι ἴστατο πάντῃ ἀνίσχυρος ἡ ἐντὸς τοῦ Ναυπλίου ὑπὸ ξένων στρατευμάτων φρουρουμένη κυβέρνησις, ἀπητεῖτο νὰ πεισθῇ ὁ ἡγεμὼν ἵνα καταβῇ ἄνευ ἀναβολῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ δεύτερος δὲ οὗτος ἀγὼν ἦτο καὶ τοῦ πρώτου δυσχερέστερος· διότι ἡ μὲν ἐν Μονάχῳ αὐλὴ, κατεπτοημένη πρὸς τὴν διαίρεσιν, δὲν συγκατετίθετο, οἱ δὲ κυβερνῆται, διχονοήσαντες κατὰ τὸ εἰωθὸς, ἄλλοι μὲν ἀπεχώρησαν εἰς τὰ ἴδια, ἄλλοι δὲ κατέλιπον τὸ Ναύπλιον, ἀφέντες τὸν τόπον ὀρφανὸν καὶ τῆς κατ' ὄνομα διοικήσεως. Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ, συντεθεῖσα κατὰ τὴν γνώμην τῶν πρέσβειων καὶ κυρίως τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Κάνιγκ, ἐπισκεφθέντος ἐπίτηδες τὸ Ναύπλιον, ἐξ ὁπαδῶν τῶν τριῶν πολιτικῶν μερίδων, περιεῖχεν ἀντίθετα στοιχεῖα ἀενάως ἀντιμαχόμενα. Καὶ ταύτην τὴν ὀλεθρίαν διαφωνίαν προβλέπων

ὁ Μαυροκορδάτος, ὅς τις ὡς εἰσελάσας μετὰ στρατοῦ εἰς Ναύπλιον εὐθὺς μετὰ Κωλέττην, ἐζητεῖτο ἐπιμόνως νὰ καταλεχθῇ μετὰ τῶν κυβερνώντων, προὔτιμησε νὰ ὀνομασθῇ Γραμματεὺς ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν, ὅπου ἤλπιζε νὰ δειχθῇ ὠφελιμώτερος. Ἀλλὰ τοῦ Γραμματέως τῶν ἐξωτερικῶν ἡ ἀνένδοτος δραστηριότης καὶ ἡ ἐπίκαιρος πρόνοια ἐθριάμβευσαν ἐπὶ τέλους· διότι, ἀναλαβὼν ὁλόκληρον τὴν εὐθύνην, ἔστελλεν ἐπανειλημμένως ὁδηγίας πρὸς τὴν ἐν Μονάχῳ ἑλληνικὴν πρεσβείαν, ἐζητεῖτο τὴν βοήθειαν τῶν ἐν Ἑλλάδι πρέσβων, ἀνταπεκρίνετο μετὰ τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἰσχυρῶν, ἕως οὗ κατωρθώθη νὰ ἐνδώσωσιν οἱ ἐν Βαυαρία.

Μετὰ δὲ Τρικούπην, εἶποντο οἱ ἐν τῇ Γραμματείᾳ ὑπηρετοῦντες, οἱ ὑπάλληλοι, ὡς λέγομεν σήμερον· ἦσαν δὲ οἱ ἐξῆς· Γ. Πραϊδῆς, Σ. Σκοῦφος, Γ. Καραγιαννόπουλος Τισαμενός, Ν. Καρόρης, Π. Σπανόπουλος, Ν. Δραγούμης, Λιβέριος Λιβερόπουλος, Ν. Λουριώτης, Θεολόγος Σχινᾶς καὶ Ν. Ὁλλανδός.

Καὶ οἱ μὲν ἐξ πρῶτοι ἐκαλοῦντο συντάκται ἢ συνθέται, ὡς καταγινόμενοι περὶ τὴν σύνταξιν καὶ τὴν μετάφρασιν· ὁ δ' ἑβδομος, λαμβάνων τὰ ἔγγραφα καὶ τὰς ἀναφοράς, ἐσημείου ἐν περιλήψει τὸ περιεχόμενον ὅπως ὑποβληθῇ εἰς τὸν Κυβερνήτην, ὁ δὲ ὀγδοὺς διεύθυνε τὰ τοῦ λογιστικοῦ· ὁ δ' ἑννατὸς τὰ τῶν ἀρχείων καὶ τῆς διεκπεραιώσεως καὶ ὁ δέκατος ἀντέγραφε. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἤρκει μόνος, ἀντέγραφον καὶ οἱ ἐξ συντάκται· ἐκ τούτων δὲ πάλιν ὁ τελευταῖος ἐκαλεῖτο, ὡς νεώτερος, ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως καὶ εἰς τὴν καθ' ὑπαγόρευσιν γραφὴν.

Οἱ διεξάγοντες ἄρα πάσας τὰς ὑποθέσεις τοῦ κρά-

τους, οἱ συντάξαντες, μεταφράσαντες, ἀντιγράψαντες καὶ διεκπεραιώσαντες πᾶν ἀναγόμενον εἰς τὴν διοίκησιν, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν διπλωμάτων τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν, ἦσαν δώδεκα, ἥτοι ὁ Κυβερνήτης, ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς καὶ οἱ ὑπὸ τοῦτον ἐργαζόμενοι. Πολλάκις δὲ καὶ διενυκτέρευον ἐν τῷ γραφείῳ οἱ ὑπάλληλοι, τῶν δύο πρώτων καὶ τοῦ Λιβερίου ἐξαιρουμένων ὥς πρεσβυτέρων, τὴν μὲν ἡμέραν θεραπεύοντες τὴν πεῖναν διὰ κολλυρίων, ἀναβιβαζομένων φιλοφρόνως εἰς τὰ στόματα αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἀριστερᾶς, ἐνῶ ἡ δεξιὰ ἐταχυδρόμει ἀκάματος ἐπὶ τοῦ χάρτου, τὴν δὲ νύκτα κατακλινόμενοι ἐπὶ τῶν τραπέζων, αἵ τινες ἕως πρὸ μικροῦ ἐχρησίμευον ἀντὶ γραφείων, καὶ προσκεφάλαια ἔχοντες πρωτόκολλα ἢ κατὰ στιχα καὶ τοῦτο ἵνα ἀφυπνισθέντες μετὰ βραχεῖαν ἀνάπαυσιν, καὶ ὁποῖαν ἀνάπαυσιν! ἐπαναλάβωσι τὴν ἐργασίαν. Οἱ δὲ οὕτω διαιτῶμενοι εἶχον καὶ καλῶς γεννηθῇ καὶ καλῶς ἀνατραφῇ καὶ ἐν ἀνέσει βιώσει μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ ὁμῶς οὐδ' ἠκούσθη ποτὲ γογγυσμὸς οὐδ' ἐπέλιπεν αὐτοὺς ἡ ἰλαρότης.

Πόσος δὲ καὶ ὁ μισθὸς αὐτῶν; Δεῦτε ἴδωμεν.

Ὁ μὲν Κυβερνήτης ὑπηρέτει, ὥς γνωστὸν, ἀμισθὶ καὶ τὴν ἀφιλοκέρδειαν ταύτην τόσῳ μᾶλλον ὀφείλει ν' ἀναγράψῃ εὐγνωμόνως ἢ ἱστορία, ὅσῳ καὶ περιουσίαν εἶχε μετρίαν καὶ εἰς τὴν Χρηματιστικὴν Τράπεζαν συνήνεγκε καὶ τὰ ἐν Κερκύρᾳ ὀλίγα αὐτοῦ κτήματα ἔδωκεν εἰς ὑποθήκην ἵν' ἀγοράσῃ ἐν Μελίτῃ δύο φορτία σίτου πρὸς διατροφὴν τῶν πεινῶντων. « Ἀποστρέφομαι, ἀπήντησεν εἰς τὴν ἐν Ἀργεὶ Συνέλευσιν, νὰ προμηθεύω εἰς ἑμαυτὸν τὰς ἀναπαύσεις τοῦ βίου,

αἱ τινες προὔποθέτουσιν εὐπορίαν ἐν ᾧ εὕρισκόμεθα ἐν μέσῳ ἐρειπίων, περιεστοιχισμένων ὑπὸ πλήθους ἀνθρώπων βεβυθισμένων εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν. » Καὶ τούτων τῶν θυσιῶν μνημονεύων ὁ ναύαρχος Jurien de la Gravière ἀναφωνεῖ ἀγανακτῶν ταῦτα· «Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ ἀπαρχαὶ τοῦ ἐξόχου τούτου ἀνδρός ὃν ἡ Ῥωσία παρεχώρησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καθ' οὗ ὁμῶς ἀντέστησαν ἀδυσωπήτως ὁ φθόνος καὶ τὸ μῖσος τῶν ἀριστοκρατικῶν τῆς Ἑλλάδος. » Ὁ δὲ Γεν. Γραμματεὺς ἐλάμβανε πεντακόσια γρόσια κατὰ μῆνα, ἢ δραχμὰς διακοσίας, οἱ δὲ συντάκται, ὁ ἐπὶ τοῦ λογιστικοῦ καὶ ὁ ἐπὶ τῶν ἀρχείων ἀνὰ τετρακόσια, ἢ δραχμὰς ἑκατὸν ἐξήκοντα, καὶ ὁ ἀντιγραφεὺς τριακόσια, ἢ δραχμὰς ἑκατὸν εἴκοσιν.

Εἶχον δὲ καὶ ἕτερον καθῆκον οἱ δύο τελευταῖοι τῶν συντακτῶν, τὴν πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ κράτους ἀνάγνωσιν τῶν ἐγγράφων. Καὶ ταύτην δοὺς τὴν ἐπιταγὴν ὁ Κυβερνήτης, ἤλπιζε νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἀκωπώτερον, ὡς νεωτέρους, ἐντρίβεις περὶ τὴν τακτικὴν ὑπηρεσίαν. Τὸν Π. Σπανόπουλον μάλιστα καὶ ὡς ἀναπληρωτὴν τοῦ Γ. Γραμματέως παρελάμβανε κατὰ τὰς συνεχεῖς περιοδείας, μετὰ τὴν ἐν Ἀργεὶ Συνέλευσιν. Ἦτο δὲ ὁ Σπανόπουλος ἐκ τῶν ἐμπειροτέρων, μακρὸν χρόνον ἐξασκηθεὶς ἐν τοῖς γραφείοις ἀπὸ τοῦ 1821, ὅτε κατέβη ἐκ Δακίας εἰς τὴν παλαίουςαν Ἑλλάδα μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Νικήτα, ἀποθανόντος ἐν Ναυπλίῳ ἐπὶ τῆς ἀδυσωπήτου πανωλεθρίας τοῦ τύφου. Τοσαύτην δὲ εἶχε τὴν ἐπιμέλειαν καὶ τοσαύτην τὴν ἀκραιότητα τοῦ ἥθους, ὥστε πᾶσαι αἱ κυβερνήσεις ἐπεζήτουν αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ βασιλείας ὑπηρέτησεν

εὐδοκίμως. Ἀπελθὼν δὲ τὸ 1835 εἰς Γαλλίαν καὶ ἑπταετίαν διατρίψας ἐκεῖ ὅπως τελειωθείς καταστῇ χρησιμώτερος, ὑποκύψας δὲ καὶ εἰς μυρίας δοκιμασίας, ὧν ἕνεκα ἐστερήθη καὶ τοῦ ἐπιουσίου, οὐδέποτε ἠγανάκτει, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας τροφήν, μέλημα, ὄνειρον, αἰώνιον θέμα σκέψεως καὶ ὁμιλίας διετέλει ἔχων τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ὅλης πατρίδος. Καὶ οὕτω φιλοσοφῶν ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὸν τελευταῖον μῆνα τοῦ 1872 ἔτους, πολλὰ ἔτη βιώσας μακρὰν τῶν δημοσίων, ἐνῶ ὑπηρετῶν θ' ἀνεδεικνύετο, ὥς καὶ πρότερον, πολλῶν ἄλλων κοινωφελέστερος. «Θὰ ἐνθυμηθῶμεν αὐτὸν, εἴπέ μοί ποτέ τις μειδιῶν, ὅταν ἡ πλάξ καλύψῃ τὸ λείψανον αὐτοῦ καὶ θ' ἀντιφιλοτιμηθῶμεν τίς πρῶτος νὰ πλέξῃ τὸ ἐγκώμιον τοῦ ἀγωνιστοῦ σου.»

« Seven Grecian towns contend for Homer dead,
Through which when living, Homer begged his bread. »

Ἦτοι· «Ἐπτὰ πόλεις ἐλληνικαὶ ἤρισαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὀμήρου ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐνῶ ζῶν καὶ τὰς ἑπτὰ εἶχε διατρέξει ἐπαιτῶν ἄρτον, » ἔλεγεν ὁ Δισραέλης στιγματίζων τὴν ἀχαριστίαν τῶν ἀνθρώπων. Ἑλληνικὴ δὲ καὶ πατροπαράδοτος ἡ ἀρετὴ τῆς μετὰ θάνατον εὐγνωμοσύνης, διαπεραιωθεῖσα μέχρις ἡμῶν ἀλώβητος καὶ διὰ τῶν φιланθρώπων παραγγελμάτων τοῦ Εὐαγγελίου. «Τὸν γὰρ μὴ ὄντα ἅπας εἶωθεν ἐπαινεῖν, » εἶπε καὶ ὁ ἐθνικὸς Θουκυδίδης.

Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν ἐννέα, ὁ μὲν Λιβερόπουλος, πληρεξούσιος τοῦ Δ. Ὑψηλάντου ἐν Ἀθήναις, στρατιωτικὸς καὶ βουλευτῆς δι' ὅλου τοῦ ἀγῶνος, ἀπέθανε ῥιγῶν καὶ λιμώττων, ὁ δὲ Σκοῦφος, ὁ Καρόρης, ὁ Λου-

ριώτης, ὁ Σχινᾶς, ὁ Ὀλλανδὸς ἀπεδήμησαν πενόμενοι εἰς τὰ ἄνω, ὁ δὲ ἀμωμήτως διανύσας ὁλόκληρον τὸ στάδιον τῆς ἐπαναστάσεως Πραΐδης, ὁ διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν φιλοπατρίαν κληθεὶς καὶ εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας, ἐξεμέτρησε πρὸ μικροῦ τὸ ζῆν μετὰ βίον τεταλαιπωρημένον, ὁ Τισαμενὸς ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐκυλίοτο ἄστεγος καὶ ὁ γράφων τὰς ἀναμνήσεις ταύτας τρέφεται δι' ἀναμνήσεων. «Οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος.»

Κατέβη δὲ καὶ ὁ Τισαμενὸς μετὰ τῶν Σπανοπούλων ἐκ Δαχίας, ὅπου πολλοὶ τῶν ἡμετέρων ἀπεδήμουν κατὰ προτίμησιν πρὸ τοῦ 1821 διὰ τὸ εὐφυὲς τῆς χώρας, ἣν καλλιεργοῦντες καὶ ἐν ἧ ἐμπορευόμενοι κατεσκεύαζον ἀξίας λόγου περιουσίας, πρὸς τούτοις δὲ καὶ διὰ τὴν μείζονα ἀσφάλειαν καὶ ἐλευθερίαν, αἵτινες ἐπεκράτουν κατὰ τὴν τουρκικὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν, καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, ἧτις ἀπηλλαγμένη ἐκεῖ δεσμῶν, ἀνεπτέρου τὸ φρόνημα γενναιότερον ἢ κατὰ τὴν ὑπόδουλον Ἑλλάδα. Τὸ ἔτος μάλιστα ἐκεῖνο ἐδίδασκεν ἐν Βουκουρεστίῳ, ἐπίτηδες προσκληθεὶς διὰ τὴν ἐπικειμένην ἐπανάστασιν, ὁ κατὰ τὴν πατριωτικὴν ἔμπνευσιν διάδοχος τοῦ Ῥήγα Στέφανος Κανέλος, ὅς τις, ἐρμηνεύων σωκρατικῶς τὴν ἱστορίαν τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ δι' ἁσμάτων, ὡς ἄλλος Τυρταῖος, ἐμφυσῶν πῦρ εἰς τὰς καρδίας τῶν ἀκροατῶν, ἀνέφλεγε τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ἔρωτα καὶ ἐπέσπευδε τὴν ὥραν τῆς ἐκρήξεως. Ἐκεῖ ἐποίησε καὶ ἐκεῖ, μουσικὸς ὢν, ἐτόνισε τὸ φλογερὸν ἐκεῖνο, «Τί καρτερεῖτε,» ὅπερ καὶ τῶν νηπίων τὰ χεῖλη ἐψέλλισαν ἐνθουσιῶντα ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν, καὶ ἐκεῖ ἐποίησε καὶ ἐτόνισε

τὸν ἕτερον θούριον, « Παιδιὰ Ἑλλήνων τί καρτερεῖτε ;
τ' ἄρματα πιάστε, ἦλθε καιρὸς », δι' οὗ, σπουδάζων νὰ
πείσῃ τοὺς Ἑλληνας ὅτι εἰς μόνους ἑαυτοὺς πρέπει
νὰ ἐλπίζωσιν, εἶπε, πρὸ πεντήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν,
ὅ,τι ἄλλοι μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἐνόησαν καὶ ὠμολόγη-
σαν, εἶπε, λέγω, τὰ ἀξιομνημόνευτα ταῦτα·

« Γραικοὶ γενναῖοι τὰ βλέμματά σας
Τί τὰ γυρνᾶτε πρὸς τὸν Βορρῆά ;
Εἰς τὴν ὁμόπιστη γειτονιά σας
Ἀναισθησία γιὰ τὰ δεινά σας,
Κοιμᾶτ' ὁ θρόνος πολλὰ βαρειά !

Ἐκεῖν' οἱ ἄσπλαγχνοι Ἰνδιάρχαις,
Ποῦ τὴν εὐρώπην καταπατοῦν,
Ὅλους ἐμάγευσαν τοὺς μονάρχαις,
Καὶ 'ς τὰ δεινά μας ἀναισθητοῦν.

Ἄν ὅσοι χώραν 'ς τοὺς θρόνους ἔχουν
Ὡς λυσσασμένοι τουρκομανεῖς
Τὸ μισοφέγγαρο τὸ συντρέχουν,
Μὴ φοβηθῆτε ποσῶς κανεῖς !

Ἡ νίκη εἶναι 'ς τὴν θέλησί μας·
Θεὲ νὰ συντρίψωμεν τὸν ζυγόν,
Ἄν βάλωμ' ὅλοι τὴν δύναμί μας
Καὶ τὴν ὁμόνοιαν ὁδηγόν. »

Τούτου λοιπὸν τὰς συμβουλὰς ἔσπευσαν νὰ ζητή-
σωσιν ὁ νέος Γεώργιος καὶ οἱ φίλτατοι αὐτῷ Σπανό-
πουλοι, ὅτε ἀντήχησε καὶ εἰς τὴν Βλαχίαν ὁ κρότος
τῶν τυραννοκτόνων ὅπλων τῆς Πελοποννήσου. « Κα-
τακαίει ἡμᾶς, εἶπον, διδάσκαλε, τῆς πατρίδος ὁ πό-
θος· οὔτε ἡμέραν, οὔτε νύκτα ἡσυχάζομεν. Δὲν νομί-
ζεις προτιμότερον, παρὰ νὰ καταλύσωμεν ἐνταῦθα

ἄχρηστοι τὸν βίον, νὰ ὑπάγωμεν νὰ συναποθάνωμεν μετὰ τῶν πολεμούντων ὁμογενῶν; » Καὶ ὁ Κανέλος δακρύσας ἠσπάσατο τοὺς νέους καὶ μετὰ βαρείας φωνῆς, « Ἀκόμη προσμένετε! ἀνέκραξεν· ὑπάγετε νὰ χύσετε τὸ αἷμα ὑμῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος, μετ' ὀλίγον θὰ καταφθάσω καὶ ἐγώ. — Ἀλλ' ἕως οὗ ἔλθης, ἐπανάλαβον, τίς θὰ ὁδηγῇ ἡμᾶς νέους καὶ ἀπείρους; — Ἡ εὐχὴ τῆς πατρίδος, ἡ φρόνησις καὶ ἡ φιλοπατρία. »

Μετά τινας δὲ ἡμέρας, ἐπανελθόντες ἔν' ἀποχαιρέτισωσι τὸν προστάτην αὐτῶν, ἐζήτησαν καὶ πάλιν νοουθεσίας. « Ἴδου, ἀπεκρίθη ἐκεῖνος ἐγχειρίσας αὐτοῖς ἔγγραφον, ἰδοὺ ὁδηγίαι ἅς συνέταξα ἐμμέτρως, μιμούμενος τὸν Σόλωνα, ὅπως ἐγχαράχῃσι βαθύτερον εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν. Καρπώθητε καλῶς αὐτάς, καὶ φροντίσατε νὰ καρπωθῇσι καὶ ἄλλοι. Ἐχετε δὲ ἀναλλοιώτως τρία μελήματα, τὴν ἀπελευθέρωσιν, τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πατρίδος. » Καὶ, ὡς ἔλαβον, οὕτω καὶ ἐτήρησαν ἀκίβδηλον τὴν παραγγελίαν μέχρι τελευτῆς· οὐδ' ἐνθυμοῦμαι παρελθοῦσαν ἡμέραν ἐκ τῶν ἐτῶν καθ' ἃ συνεζήσαμεν καὶ συνεπανήσαμεν, χωρὶς ν' ἀκούσω τὸν Τισαμενὸν μελωδοῦντα πολλάκις τὰς στιχηρὰς νοουθεσίας, ὧν δυστυχῶς ὀλίγαι στροφαὶ ἐσώθησαν ἐν τῇ μνήμῃ μου.

« Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ
Δὲν κλέπτουν, δὲν ἀρπάζουν·
Μόνον τυράννους πολεμοῦν
Τὸ δίκαιον παντοῦ τιμοῦν,
Μισοῦν τὴν τυραννίδα
Καὶ ζοῦν γιὰ τὴν πατρίδα.

Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ
 Ὡσάν ἀδέλφια ζοῦνε,
 Ὡς τοὺς ἀρχηγούς των εὐπειθοῦν
 Καὶ τοὺς ἐχθρούς των ἀψηφοῦν
 Εἰς τὴν εἰρήνην εἶν' ἀρνιὰ
 Ὡς τὸν πόλεμον λεοντάρια !

Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ
 Δὲν σφάζουν ὅπως λάχῃ·
 Μόν' τοὺς ἐχθρούς ποῦ προσκυνοῦν
 Καὶ τ' ἄρματα παραχωροῦν,
 Τοὺς δείχνουν εὐσπλαγχνίαν
 Μ' ἀδελφικὴν καρδίαν

Τὰ παλληκάρια τὰ καλὰ
 Ὅταν συνευθυμοῦνε,
 Πίνουν μὲ δάκρυα τὸ κρασί
 Κι' ὅλα φωνάζουνε μαζύ·
 « Ζήτω Ἑλλάς πατρίς μας !
 » Νὰ ζῇ ἡ ἔνωσίς μας. »

Καὶ τοῦτον τὸν κώδικα φέροντες ἀντὶ θώρακος κατέβησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀποδυθέντες μὲν εὐθὺς εἰς τὸν ἀγῶνα, οὐδὲν ὅμως εἰδικὸν στάδιον ἐγκολπωθέντες, διότι ἐφρόνουν ὅτι ὁ τὴν πατρίδα ὑπηρετῶν ὀφείλει, κατὰ τὴν ἀνάγκην, καὶ νὰ πολιτεύεται καὶ νὰ ἐκστρατεύῃ εἰς τὴν ξηρὰν καὶ νὰ πολεμῇ κατὰ θάλασσαν. Καὶ δικαίως· διότι « Πολιτείας οἱ μὲν εἰς ἅπαν ἐνδύονται μέρος, οὐδεμιᾶς ἀξιοῦντες εἰς δύναμιν ἀπολείπεσθαι φροντίδος οὐδ' ἐπιμελείας τὸν ἀγαθὸν πολίτην. » Ὅθεν καὶ ὁ Γεώργιος νῦν μὲν κρατῶν σπάθην, νῦν δὲ διαχειρίζων κάλαμον, μίαν εἶχε φιλοτιμίαν, οὐχὶ τὴν ἀνωτέραν ἢ κατωτέραν, τὴν ἐπιφανεστέραν ἢ ἀφανεστέραν θέσιν, ἀλλὰ τὴν ὠφέλειαν τῆς πατρίδος. Καὶ εἰς ταύτην μόνην ἀποβλέπων καὶ ἤρ-

χετο καὶ ἤρχε, καὶ ἐπέταττε καὶ ἐπετάττετο, μὴ ἀπα-
ξιῶν ὅ,τι κατεδέχθησαν οἱ ἐνδοξότατοι τῶν πολιτῶν
τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, Θεμιστοκλῆς καὶ Ἐπαμινώνδας.

Καὶ οὕτω διήνυσε τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ἀγῶνος. Ἐλ-
θόντος δὲ τοῦ Κυβερνήτου, ἠναγκάσθη νὰ ἐναγκαλι-
σθῇ ὀριστικῶς τὰ πολιτικά, διότι ἀνδρείαν μὲν ἐδα-
φιλεύσατο πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἡ φύσις, παιδείας ὅμως
ἀπεστέρησεν ἡ δουλεία. Καὶ ἐπειδὴ εἶχε διδαχθῇ τὴν
ἐλληνικὴν καὶ τὴν μικρὸν τότε παρ' ἡμῖν γνωστὴν γαλ-
λικήν, ἦτο δὲ καὶ πεπροικισμένος διὰ νοῦ ἐμβριθοῦς
καὶ πείρας πραγμάτων, ἐπεζητήθη καὶ αὐτοῦ ἡ συν-
δρομή, καθ' ὃν χρόνον προέκειτο ἡ δημιουργία τάξεώς
τινος μεταξὺ τοῦ χάους εἰς ὃ ἐκυλιόμεθα τοσαῦτα ἔτη.
Εἰκόμα δὲ αὐτὸν ὁ Κυβερνήτης διὰ τε τὴν ἀρετὴν καὶ
τὴν ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος· ἐπὶ δὲ βασι-
λέως Ὀθωνος ἀνυψώθη καὶ εἰς τὰ ἀνώτατα τῆς πολι-
τείας ἀξιώματα. Ἀλλ' ἦλθεν ὥρα, καθ' ἣν, λησμονη-
θεὶς καὶ αὐτὸς, ἐλίμωπτεν, ἐνῶ μένων εἰς τὴν ξένην,
ὡς οἱ γράψαντες « ἢ ὅλοι νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ ὅλοι νὰ
χαθῇτε, » θὰ ἐτιμᾶτο σήμερον διὰ τὸν πλοῦτον καὶ ὑπὲρ
τοὺς ἀγωνισαμένους. Αὐτὸς ὅμως καὶ ἀδικούμενος
ἐσιώπα καὶ, εἴ ποτε ἤκουέ τινα χαλεπαίνοντα διὰ τὴν
τόσσην ἀγνωμοσύνην, ἀνεκάλει εὐθὺς τὸ τοῦ Πυθαγό-
ρου, ὅς τις ἐρωτηθεὶς « πῶς δεῖ ἀγνωμονοῦσιν πατρίδι
προσφέρεσθαι, ἀπεκρίνατο, ὡς μητρί. »

Καὶ ἐδυσφόρει μὲν ἐνίοτε διὰ τὴν γενικὴν κατάστα-
σιν τῶν πραγμάτων, οὐδέποτε δὲ ἀπέβαλε τὸ θάρρος,
οὐδὲ μετ' αὐτὸ τὸ 1862 ἔτος. Τίς ὁ μὴ ἐνθυμούμενος
τὰς ἀκαμάτους αὐτοῦ ἐνεργείας τὸ 1854, καὶ ἰδίως
ἐπὶ τοῦ τελευταίου ἀγῶνος τῆς Κρήτης; Πάντες τότε

συνεταράχθημεν, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπιστοῦντες μὲν πρὸς τὴν αἰσίαν ἔκβασιν, πρόθυμοι δὲ νὰ θυσιάσωσι τὰ πάντα ὑπὲρ τῆς πατρίδος. « Δὲν φοβοῦμαι, ἔλεγον αὐτῷ συνεχῶς, οὔτε τοὺς στόλους, οὔτε τοὺς στρατοὺς, οὔτε τὰ ὅπλα, οὔτε τὰ χρήματα τοῦ ἐχθροῦ· φοβοῦμαι τὴν Εὐρώπην. — Ἐναντίαν, ἀπεκρίνετο, εἶχομεν αὐτὴν καὶ τὸ 1821, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐνέδωκε. — Ναὶ ἐνέδωκεν, ἐπανελάμβανον, εἰς τὴν ἀκαταγώνιστον γνώμην τῶν λαῶν· σήμερον ὅμως ἡ γνώμη ἐκείνη ἐξηφανίσθη κατὰ κράτος καὶ διεδέχθη αὐτὴν ὅλως ἀντίθετος. » Καὶ ὅμως ἡ τοσαύτη πεποίθησις τοῦ φίλου μου μὲ παρεμύθει.

Ἐτελεύτησε δὲ, ὅπως καὶ ἔζησεν, ἀκέραιος δηλαδὴ ἀγωνιστής. Ἐπειδὴ δ' ἐχλευάσθη ὑπὸ τῶν νεωτερίζοντων καὶ αὐτὴ τοῦ ἀγωνιστοῦ ἡ ἐπωνυμία, δίκαιον κρίνω νὰ ἐρμηνεύσω τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῆς λέξεως. Ἀγωνιστής ἐλέγετο ὁ προθύμως, ἀπροφασίστως καὶ ἀφιλοκερδῶς ὑπηρετῶν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος, ὁ ἀγογγύστως ὑποβάλλων ἑαυτὸν εἰς πᾶσαν κακουχίαν, ὁ πεινῶν, ὁ γυμνητεύων, ὁ εἰς ὄρη καὶ σπήλαια περιπλανώμενος, ὁ φειδόμενος τῶν δημοσίων, ὁ μὴ ἀποβλέπων εἰς τίτλους, βαθμοὺς, παράσημα ἢ ἄλλας τιμὰς, ὁ δυνάμενος νὰ ζήσῃ ἐν εὐπαθείᾳ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅμως προτιμῶν νὰ δεινοπαθῇ ἐν αὐτῇ, ἐνὶ λόγῳ ὁ τιθέμενος ὑπεράνω τοῦ ἰδίου συμφέροντος τὸ κοινὸν καὶ ἀποθνήσκων ὑπὲρ πατρίδος. Οὕτω καὶ ὁ Φαρμακίδης, μεταβὰς τὸ 1824 εἰς Κέρκυραν, κατ' ἐπίμονον αἵτησιν τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ἀκαδημίας, ὅπως διδάξῃ θεολογίαν, δὲν ἐβράδυνεν, εἰ καὶ πενέστατος, νὰ παραιτηθῇ καὶ μισθοῦ καὶ ἀναπαύσεως ἵνα ἐπανελθὼν συν-

ταλαιπωρηθῇ μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων. « Διὰ νὰ κάμω τὰ ἔξοδά μου, ἔγραφε πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Α. Λουριώτην, μηνὶ Ἰουνίῳ 1825, ἠναγκάσθην νὰ βάλω ἐνέχυρον τὰ βιβλία μου, τὰ ὅποια, ἂν εἰς τὴν διορίαν δὲν ἤμπορέσω νὰ πληρώσω, θέλουσι πωληθῇ, τὸ ὅποϊον μὲ λυπεῖ. Ὑπομονή. Διὰ τὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος ὑποφέρω καὶ ἄλλα λυπηρότερα. Ἐμποροῦσα νὰ καθήσω ἐδῶ καὶ ἐπὶ ζωῆς μου, καὶ νὰ λαμβάνω τὰ ἐξήκοντα τάλαρα τὸν μῆνα· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠμποροῦσα νὰ ᾔμαι χωρισμένος, καὶ μὲ τὴν ψυχὴν μου μὲν νὰ ᾔμαι εἰς τὴν Ἑλλάδα, μὲ τὸ σῶμα δὲ εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ νὰ ἀνησυχῶ ἀδιακόπως, ὑπάγω ὅπου χρεωστεῖ πᾶς Ἑλλήν νὰ ὑπάγῃ. » Τοιαῦτα ἐσκέπτοντο καὶ τοιαῦτα ἔπραττον οἱ ἀληθεῖς ἀγωνισταί. Πολλοὶ τούτων, ὑπάρχαντες εὐποροὶ ἢ καὶ πλούσιοι πρὸ τοῦ ἀγῶνος, ἀπέθανον πένητες μετ' αὐτόν· οὕτω πένης κατέβη καὶ ὁ Τισαμενὸς εἰς τὸν τάφον καὶ, ἄνευ φιλοστόργου συγγενικῆς συνδρομῆς, θὰ παρέδιδεν ἐπὶ ψιάθου τὸ πνεῦμα· οὕτω πένητες θὰ καταλύσωσι τὸν βίον καὶ οἱ εὐάριθμοι ἐπιζῶντες.

Οὕτω δὲ συγκεκροτημένην τὴν Γεν. Γραμματείαν συμπαρελάμβανεν ὁ Κυβερνήτης κατὰ τὰς συνεχεῖς ἐκ τῆς καθέδρας ἀποδημίας. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἀπῆλθεν εἰς Πόρον τῇ 11 Φεβρουαρίου ἵνα συντάξῃ τὰς χιλιαρχίας, ἐπιβὰς μετὰ τοῦ Γεν. Γραμματέως εἰς τὸ ἀγγλικὸν δίκροτον Warspite· ἡμεῖς δὲ παρηκολουθοῦμεν ἐπὶ τῆς γολέττας τοῦ ἐκ Σπετσῶν Δ. Ὁρλώφ, καθὼς καὶ τὰ πλοῖα τῶν δύο ἄλλων δυνάμεων.

Ἐπειδὴ δὲ, καὶ περ διανύσαντες τοσαῦτα ἔτη ἐν ἀναρχίᾳ, ἐτιμῶμεν τὴν πολιὰν τρίχα, τὸ ἀξίωμα καὶ

τάς ὑπηρεσίας, διηρέθημεν διὰ τὸ εὐτακτότερον εἰς δύο συμμορίας. Καὶ τὸν μὲν πρὸς τὴν πρύμναν θάλαμον παρεχωρήσαμεν εἰς τοὺς δύο πρεσβυτέρους, ὀνομάσαντες ἀστείως *Alta camera*, οἱ δὲ λοιποὶ, ἐκλέξαντες πρόεδρον τὸν Τισαμενὸν, κατελύσαμεν εἰς τὸ κῦτος, ἀποκαλέσαντες αὐτὸ κατ' ἀντίθεσιν *Bassa camera*. Καὶ κατεσφάζομεν μέχρις ἑνὸς τοὺς Τούρκους διὰ τῆς γλώσσης καὶ ἐρρυθμίζομεν τὰ τῆς πολιτείας καὶ ἐξετείνομεν τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος μέχρι Προύθου καὶ Ἀφρικῆς καὶ ἀγέρωχοι ἀνεσείομεν ὑπὲρ τὸν θόλον τῆς Ἀγίας Σοφίας τὸ λάβαρον τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ὁ ἐνθουσιασμός μετέβαλλε τὴν εὐροίαν τοῦ λόγου εἰς φλυαρίαν, ὁ πρόεδρος μεταχειριζόμενος ἀντὶ κώδωνος τὴν βροντώδη αὐτοῦ φωνὴν ἐπέταττεν εὐταξίαν.

Καὶ πάντες ὑπηκούομεν ἀπροφασίστως.

Τὴν δ' ἐπιούσαν ὠρμίσθημεν εἰς Πόρον· καὶ, ὅτε περὶ μεσημβρίαν ἀπέβημεν, περίξ ἔχοντες τοὺς διοικητὰς τῶν ξένων πλοίων καὶ ἄλλους ἀξιωματικούς, ὁ κληρὸς, οἱ δημογέροντες, ὁ λαὸς ὑπεδέχθησαν τὸν Κυβερνήτην ἐνθουσιῶντες, ὁ δὲ Νικηφόρος Παμπούκης καὶ προσεφώνησεν αὐτῷ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Καὶ τοιούτους μὲν λόγους πολλάκις ἠκούσαμεν ἐπισκεπτόμενοι διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, διότι καὶ διδάσκαλοι καὶ ἱεροκήρυκες ἡμιλλῶντο τίς νὰ πατάξῃ δι' ἀνηλεεστέρας μακρηγορίας τοῦ μὲν Κυβερνήτου τὰς ἀκοάς, ἡμῶν δὲ τὸν στόμαχον. Ἀλλ' ὁ τοῦ Παμπούκη, μεταξὺ τινων ἀλληγοριῶν ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως, εἶχε καὶ παραινέσεις ἀρμοδίας πρὸς πάντας τοὺς ἄρχοντας τῶν ἐθνῶν. «Ναὶ μὲν, εἶπεν, ἔχεις καὶ

ἐμπειρίαν καὶ ζῆλον καὶ αἰσθήματα φιλάνθρωπα καὶ προαίρεσιν νὰ πράξης τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ μόνος δὲν ἀρκεῖς· ἔχεις καὶ συνεργῶν ἀνάγκην, πάντων δὲ τούτων δραστηριώτερός ἐστιν ἡ παιδεία, διδάσκουσα ἡμᾶς νὰ διακρίνωμεν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, τὸ δίκαιον ἀπὸ τοῦ ἀδίκου, τὸ ὠφέλιμον ἀπὸ τοῦ ἐπιβλαβοῦς καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις τὴν ἀληθῆ ἀπὸ τῆς ψευδοῦς ἐλευθερίας. Ὁ ἡγεμὼν οὐδένα πρέπει νὰ θεωρῇ ἐχθρόν, ἀλλὰ πάντας φίλους. Σὺ δὲ ἐκλέξας ἔχε περὶ σεαυτὸν τιμίους, πεπαιδευμένους καὶ ἐναρέτους, οἳ τινες ἔσονται οἱ πιστότατοί σου συνεργάται καὶ πρόμαχοι. « Φυλακὴν ἀσφαλестаτήν ἡγοῦ τοῦ σώματος εἶναι τὴν τε τῶν φίλων ἀρετὴν καὶ τὴν τῶν πολιτῶν εὐνοίαν καὶ τὴν σὴν φρόνησιν. »

Φιλοξενηθεὶς δ' ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Νικολάου Γκίκα, ἥ τις κατὰ περίεργον συντυχίαν παρεδόθη μετὰ τέσσαρα ἔτη τῷ πυρὶ ὑπὸ τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ τούτου τοῦ Κυβερνήτου, ἀνέμενεν ἀνυπομόνως τὴν ἐκ Ναυπλίου ἔλευσιν τῆς ἐν Παλαμηδίῳ καὶ Ἰτσαλὲ στερεοελλαδιτικῆς, ὡς ἐλέγετο τότε, φρουρᾶς. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν, συνεθισθέντες πρὸ πολλοῦ εἰς ἀπραξίαν καὶ ἀρπαγὴν, ἀπεποιοῦντο νὰ ὑπακούσωσιν, ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ αὐτοπροσώπως εἰς Ναύπλιον συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τῶν ξένων πλοίων. Μόλις δ' ἐλθὼν τοὺς μὲν φρουράρχους Γρίβαν καὶ Στράτον διέταξε ν' ἀναχωρήσωσιν ἄνευ ἀναβολῆς εἰς Τροιζηνίαν, ὃ καὶ ἐξετελέσθη, τὸν δὲ Ἐἰδεκ διώρισε φρούραρχον καὶ αὐτὸς ἐπανῆλθε διὰ ξηρᾶς.

Ἐν τοσούτῳ οἱ γογγυσμοὶ τῶν στρατιωτῶν μετεβλήθησαν εἰς στασιαστικὰς ἀπειλὰς, καὶ εἰς τῶν περὶ

τὸν Κυβερνήτην ἔσπευσε νὰ ἀναγγείλῃ τὰ διατρέχοντα· οὗτος δὲ, ἀναλαβὼν ἐν σιωπῇ τὸν ἐπενδύτην καὶ ἐμβὰς εἰς λέμβον, ἀπῆλθεν εἰς τοὺς στασιάζοντας, οἵτινες μόλις ἰδόντες ἀποβάντα αὐστηροπρόσωπον καὶ ἀκούσαντες αὐτοῦ εἰπόντος ὀλίγα, ὑπετάγησαν καὶ ὠρκίσθησαν. Παρατίθημι δ' ἐπίτηδες τὸν ὅρκον, διότι ὁ συντάξας αὐτὸν ἠθέλησε, φαίνεται, νὰ προλάβῃ, ὥς διὰ ποινικοῦ νόμου, τὰ ἀτοπήματα εἰς ὅσα ἐξετρέποντο ἕως τότε οἱ στρατιῶται.

« Ὀρκίζομαι εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἀγίας Τριάδος νὰ χύσω καὶ τὴν ὑστερινὴν σταλαγματίαν τοῦ αἵματός μου, ὑπερασπιζόμενος ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ τὴν ἱερὰν ἡμῶν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς κοινῆς πατρίδος καὶ ὑποστηρίζων τοὺς νόμους τῆς.

» Ὀρκίζομαι, νὰ ὑποτάσσωμαι εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἐξοχωτάτου Κυβερνήτου καὶ τῶν ἀρχηγῶν, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῶν ὁποίων ἤθελε μὲ διορίσει.

» Ὀρκίζομαι νὰ μὴ πράξω οὐδεμίαν βλάβην ἐναντίον τῶν συμπολιτῶν μου, τῶν ὁμοπίστων μου καὶ παντὸς ἄλλου ἀνθρώπου.

» Ὀρκίζομαι νὰ μὴ φονεύσω, νὰ μὴ κλέψω, νὰ μὴ ἄρπάξω καὶ νὰ μὴ δαίρω.

» Ὀρκίζομαι νὰ μὴ φύγω ἄνευ ἀδείας τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐπικρατείας, οὐδὲ νὰ παραβῶ εἰς τὸ παραμικρὸν τὸν ἱερὸν τοῦτον ὅρκον, καὶ νὰ ὑπόκειμαι εἰς ὅλην τὴν αὐστηρότητα τῶν στρατιωτικῶν νόμων. »

Φοβούμενος δὲ μὴ δραπετεύσωσι διὰ νυκτὸς, ἐπέβασεν αὐτοὺς εἰς πλοῖα, καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα στρατόπεδον.

Ἄξιον δὲ σημειώσεως ὅτι μεταξὺ τοσούτων καὶ τοι-

ούτων περισπασμῶν, οὔτε περὶ τῶν ἡθῶν ἡμέλησε νὰ φροντίσῃ, ἀποσπάσας τοὺς παρακολουθοῦντας εἰς τὸν στρατὸν ψυχοῦς, περὶ τοὺς ὀγδοήκοντα.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγένοντο τὴν 11 Μαρτίου· τὴν δὲ 16 ἐπανῆλθεν εἰς Αἴγιναν, ὅπου πρὸς τοῖς ἄλλοις συνεπλήρωσε τὸ Πανελλήνιον.

Περίεργος δὲ ἡ διακοίνωσις δι' ἧς ἀνήγγειλε τὰ περὶ τῆς συμπληρώσεως εἰς τὸ σῶμα τοῦτο. « Ἐπειδὴ, εἶπεν, εἶναι ἀνάγκη νὰ μεταχειρισθῶμεν ἄνδρας εἰδήμονας περὶ τὰ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς διοικήσεως, διώρισά τινα μέλη τοῦ Πανελληνίου, Ἕλληνας μὲν, οὐχὶ ὅμως αὐτόχθονας, ἐλπίζων ὅτι θέλει συγκατανεύσει νὰ παραδεχθῇ αὐτοὺς ἡ πατρίς. Ἐγὼ αὐτὸς εὐρίσκομαι εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν· ἀλλ' ἡ καρδία μου μοὶ λέγει ὅτι, καίτοι μὴ αὐτόχθων, ἐδικαίωσα μέχρι τοῦδε τὸ ἐπ' ἐμοὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τὴν ὁποίαν τὸ ἔθνος μοὶ ἔδειξε. »

Δὲν προεῖδεν ὅμως ὅτι οἱ λόγοι δι' ὧν ἐζήτει νὰ δικαιολογήσῃ τὸν διορισμὸν τοῦ Βιάρου καὶ τοῦ Γεννατᾶ, θάῃσαν μετὰ δεκαπενταετίαν καὶ πρὸς αὐτὸν ἀνίσχυροι, ὅσω καὶ ἂν ἐδικαίου τὴν ἐθνικὴν ἐμπιστοσύνην.

Ἐπαναληφθείσης δὲ τῆς ἐργασίας μετὰ τῆς αὐτῆς δραστηριότητος, ἠρώτησέ ποτε ἀπορῶν τὸν Γενικὸν Γραμματέα, πῶς προφθάνων ὁ Ῥίζος μετέφραζε τοσαῦτα γαλλικὰ ἔγγραφα· τοῦ δὲ Τρικούπη ἀντερωτήσαντος ποῖον Ῥίζον ἐννοεῖ·

— Τὸν Ἰακωβάκην, ἀπεκρίθη.

— Καὶ τίς εἶπεν εἰς τὴν ὑμετέραν ἐξοχότητα ὅτι μεταφράζει ὁ Ῥίζος;

— Ποῖος λοιπόν;

Καὶ τοῦ Τρικούπη ὀνομάσαντος τοὺς ἐξ συντάκτας τῆς Γραμματείας·

— Πῶς! ἀνεφώνησεν ἐκστατικὸς, καὶ γινώσκουσι γαλλικά;

Ἐπόρησε δὲ, διότι ἐνόμιζεν ὅτι εὐάριθμοι ἦσαν οἱ ἐξ ἡμῶν γινώσκοντες γράμματα καὶ μάλιστα ξένας γλώσσας· καὶ διὰ τοῦτο κυρίως συμπαρέλαβε τὸν Ῥίζον. Δικαίως ἄρα ἐξεπλάγη μαθὼν ὅτι πρὸς τοὺς ἐξ συντάκτας δὲν ἦτο ξένη ἢ γαλλικὴ, καὶ ὅτι μάλιστα οἱ δύο αὐτῶν, ὁ Σ. Σκοῦφος καὶ ὁ γράφων τὰς Ἀναμνήσεις, οὐ μόνον ἐνόουν ἀλλὰ καὶ ἔγραφον αὐτήν· Ὅθεν καὶ εἰς αὐτοὺς ἀνετέθη ἡ ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ μετάφρασις τῶν ἀπαντήσεων εἰς τὰ εἰκοσιοκτὼ ἐρωτήματα τοῦ ἐν Πόρῳ διπλωματικοῦ συνεδρίου. Ὅτι ὅμως ἐν γένει δὲν ἐφρόνει τὰ ἄριστα περὶ τῆς ἱκανότητος τῶν Ἑλλήνων φαίνεται βέβαιον· διότι δειπνῶν ποτε ἐν αὐστριακῷ πλοίῳ ἐν τῷ λιμένι Ναυπλίου, καὶ ὁμιλῶν περὶ τῆς καταστάσεως εἰς ἣν εὔρε τὴν Ἑλλάδα, ἔδειξε πινάκιον ἐπὶ τῆς τραπέζης καὶ εἶπε μετὰ καταφρονήσεως.

— Οὐδὲ σ α λ ά τ α ν νὰ κατασκευάσωσιν ἐγίνωσκον πρὸ ἐμοῦ οἱ Ἕλληνες.

Καὶ ὁμολογῶ μὲν ὅτι τὸ παράδειγμα δὲν ὑπῆρξεν ἄστοχον· ἀλλ' εἰς τὸ ἕτερον τῶν ῥημάτων, τὸ τετρασύλλαβον, θὰ ἐτόλμων νὰ ὑποκαταστήσω ἄλλο βραχύτερον, τὸ εἶ χ ο ν· διότι, κατασκευάζοντες ἐπὶ ἑπταετίαν τὴν Ἑλλάδα, ἠναγκάζοντο νὰ τρώγωσιν, οὐχὶ ἐξ ἀμαθείας ἀλλ' ἐκ πτωχείας, καὶ ἄνευ ἐλαίου καὶ ἄνευ ὄξους, πολλάκις δὲ καὶ ἄνευ ἄρτου τὰ δωρεὰν παρὰ τῆς φύσεως δαψιλευόμενα λάχανα. « Μετέβημεν,

γράφει ὁ Ἀμιλτον ἐκ Κιτριῶν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ 1827, πρὸς τοὺς Ἑλληνας, ὑποδεχθέντας ἡμᾶς μετὰ μεγίστου ἐνθουσιασμοῦ. Καὶ πῶς νὰ περιγράψω τὴν ἔνδειαν αὐτῶν; Γυναῖκες καὶ παιδία ἀποθνήσκουσιν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐξ ἐντελοῦς ἀσιτίας, καὶ μόλις εὐρίσκεται τις τρεφόμενος κάλλιον ἢ διὰ βραστῶν λαχάνων. Women and children dying every moment of absolute starvation, and hardly any having better food than boiled grass. Ὑπεσχέθην νὰ στείλω ποσότητά τινα ἄρτου εἰς τὰ σπήλαια ὅπου κατέφυγον οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι. Ἀλλ' ἂν ὁ Ἰβραῖμ μείνῃ ἐνταῦθα, πλέον τοῦ τριτημορίου τῶν κατοίκων θὰ ἐξολοθρεύσῃ ὁ λιμός. »

Ἐπὶ δὲ τῆς ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσεως, οἱ ἀντιπρόσωποι καὶ τὸ λοιπὸν συρρέουσιν πλῆθος ἐτρέφοντο, ὥς εἶδομεν, μῆνας ὀλοκλήρους ἀπὸ τῶν κυάμων τῶν ἀγρῶν τοῦ Δαμαλᾶ, ὀλίγοι μὲν ἀρτύοντες δι' ἅλατος, οἱ πλείους δὲ καὶ ἀναλάτους καταβροχθίζοντες.

Τὴν δὲ 3 Ἀπριλίου ἐπιβάς εἰς πλοῖον ἀγγλικὸν ἀπέπλευσεν εἰς Καλαμάκιον καὶ ἐκεῖθεν διευθύνθη εἰς Κόρινθον, ὅπου ἐφρουράρχει ὁ Ν. Τζαβέλλας, ὅς τις κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Κυβερνήτου παρέδωκε τὸ φρούριον εἰς ἀπόσπασμα τακτικοῦ στρατοῦ. Συγχρόνως δὲ τρεῖς ἱερεῖς ἡσχολήθησαν εἰς καταγραφὴν τῶν ἀπόρων, εἰς οὓς διενεμήθησαν βοηθήματα καὶ ὠρίσθησαν ἐκ τοῦ προχείρου χάριν αὐτῶν ἔργα βιοποριστικά. Ἡκροᾶτο δὲ μετὰ θαυμασίας ὑπομονῆς τοὺς προσερχομένους, ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν ποιμένες βεβαιοῦντες ὅτι καὶ διὰ μόνης τῆς φήμης τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυβερνήτου ἔπαυσαν αἱ ἀρπαγαὶ τῶν ποιμνίων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πόλις ἦτο παντέρημος καὶ κατηδαφισμέναι αἱ οἰκίαι, καὶ αὐτὸς

καὶ οἱ περὶ αὐτὸν κατέλυσαν ἐν καλύβαις καὶ σκηναῖς· τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἀνεχωρήσαμεν εἰς Ἅγιον Γεώργιον.

Σημειωτέον δὲ ὅτι σκοπὸς τῶν συνεχῶν τοῦ Κυβερνήτου περιοδειῶν ἦν ἡ ἐκ τοῦ πλησίον σπουδὴ τῶν ἀναγκῶν τῆς χώρας, ἡ ἀκρόασις τῶν εὐχῶν τοῦ λαοῦ καὶ ἡ μελέτη τῶν ἡθῶν ὅπως διοργανώσῃ ἀναλόγως τὴν διοίκησιν. « Ἐὰν ὁπωσοῦν εἴλκυσα τὴν ὑπὲρ ἐμοῦ ὑπόληψιν τοῦ λαοῦ, λέγει ἐν τῇ πρὸς τὸν Λεοπόλδον ἐπιστολῇ τῆς 25 Μαρτίου 1830, ἐὰν μοὶ δίδῃ ἀπαύστως ἀποδείξεις εἰλικρινοῦς καὶ ἀπεριορίστου ἐμπιστοσύνης, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς με βλέπει μετέχοντα αὐτοπροσώπως τῶν παθημάτων αὐτοῦ καὶ ταλαιπωριῶν, ἐπὶ μόνῳ σκοπῷ τοῦ ἀνακουφίσαι αὐτόν. Ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ἐν καλύβῃ, ἐν χειμῶνι καὶ ἐν καύσωνι, γεγηρακότα καὶ ἀσθενοῦντα εἰδὼν με πολλάκις καὶ ὠμίλησαν ὅ τε λαὸς καὶ οἱ στρατιῶται περὶ τῶν ἰδίων συμφερόντων. Οὕτω μ' ἐγνώρισαν καὶ οὕτω ἐνέπνευσα αὐτοῖς τὸ αἶσθημα τοῦ πρὸς ἀλλήλους, τὴν κυβέρνησιν καὶ τὸν πεπολιτισμένον κόσμον καθήκοντος. »

Καὶ ἀληθῶς ἐταλαιπωρεῖτο, διότι αἱ μὲν ὁδοὶ ἦσαν ἄβατοι, τὰ δὲ χωρία κατεστραμμένα, πόλεις δὲ οὐδαμοῦ, καὶ ὁ στενὸς ὀκλαδίας ὃν ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ χάριν νυκτερινῆς ἀναπαύσεως ἐπήγνυτο ἐντὸς σκηνῆς ἢ πενιχρᾶς καλύβης. Ἡ ἐρήμωσις ἐνὶ λόγῳ ἦτο τοιαύτη, ὥστε οὔτε δένδρον ἀπηντῶμεν χάριν ἀναψυχῆς. « Πολυάριθμα στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα, ἔγραφον ἀγανακτοῦντες τὸ 1827 οἱ τρεῖς ναύαρχοι πρὸς τὸν ἀθετήσαντα τὸν λόγον αὐτοῦ Ἰβραῖμ (who has forfeited his word of honour), διατρέχοντα πανταχοῦ τῆς Πελο-

ποννήσου ἐρημοῦσι, καταστρέφουσι, καίουσιν, ἐκρίζουσι τὰ δένδρα, τὰς ἀμπέλους, πάντα τὰ προϊόντα τῆς γῆς καὶ φιλοτιμοῦνται νὰ μεταβάλωσι τὴν χώραν εἰς ἀληθῆ ἔρημον. » Ἀληθεστάτη μὲν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀσθενὴς εἰκὼν τῆς ἀραβικῆς θηριωδίας.

Συνοδοὺς δὲ κατὰ τὴν παροῦσαν περιήγησιν εἶχε τὸν Γεν. Γραμματέα, τὸν Κολοκοτρώνην, τὸν Νικήταν, τὸν χαράξαντα τὸ σχέδιον τῆς πόλεως Πατρῶν μηχανικὸν Βούλγαρην, τοὺς δύο ἰδιαιτέρους αὐτοῦ γραμματεῖς καὶ τοὺς δύο νεωτέρους συντάκτας. Προηγεῖτο δὲ ὁδηγὸς ὁ κύριος τῶν ταχυδρομικῶν ἵππων, φορῶν ἔνδυμα ἑλληνικὸν χρυσοπόρφυρον καὶ ἀναβαίνων ἵππον ὑψαύχενον. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ συρρέοντες εἰς προὔπαντησιν τοῦ Κυβερνήτου, συνειθισμένοι εἰς τὰς πολυτελεῖς καὶ πομπικὰς παρατάξεις τῶν πασάδων καὶ τὰς χρυσοῦφάντους στολὰς τῶν τετυφωμένων καπιταναίων καὶ κοτζαμπασίδων, ἐκλαμβάνοντες τὸν κοκκινοφόρον καὶ κυδρούμενον ταχυδρόμον ἀντ' ἐκείνου, προσεκύνουν αὐτὸν πίπτοντες εἰς ἔδαφος· δὲν ἐνόουν πῶς ἦτο δυνατόν ἀρχηγὸς ἔθνους νὰ ἀναβαίνει ἵππον κυφαγωγόν, οὐχὶ ζωηρότερον τοῦ πώλου τοῦ Ἰησοῦ, καὶ νὰ φορῇ ἔνδυμα οἷον οἱ πολλοί. Ἀλλ' οὐδ' ἀψίδες ἢ θριαμβικὰ τόξα ἀνηγείροντο ὡς σήμερον, οὐδὲ μουσικαὶ ἐπαιάνιζον, οὐδὲ πυροτεχνήματα ἐξηκοντίζοντο εἰς οὐρανοὺς, καθόσον αἱ ἐπιδείξεις αὗται, γινόμεναι ἐπιμελείᾳ καὶ ἀξιῶσαι τῶν ἀρχῶν, διαθρύπτουσι μὲν τὴν ματαιότητα, βλάπτουσιν ὅμως τοὺς ἡγέτας τῶν ἐθνῶν, ἀποκρύπτουσαι τὸ ἀληθὲς φρόνημα. Οἱ δὲ λαοὶ, ἀκούοντες ἀπροσδοκῆτως ὅτι ἤρχετο ὁ Κυβερνήτης, ἔτρεχον αὐθόρμητοι εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ,

οὐχὶ κρίζοντες γεγωνυῖα τῇ φωνῇ Ζήτω! ἀλλὰ κλαίοντες καὶ σφραγιζόμενοι διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ, καὶ βάλλοντες μετανοίας καὶ καίοντες λιβανωτὸν καὶ εὐλογοῦντες τὸν Θεόν, τὸν σώσαντα αὐτοὺς ἀπὸ τῆς δουλείας καὶ τῆς ὀλεθριωτέρας ἀναρχίας.

Ἰδὼν δὲ ὁ Κολοκοτρώνης ὅτι ὁ λαὸς προσεκύνει τὸν ταχυδρόμον Καρδαῶν, πλησιάσας εἶπε·

— Τὸ πρᾶγμα, ὅπερ ἐξοχώτατε, δὲν 'πάγει καλὰ· πρέπει ὁ κόσμος νὰ γνωρίσῃ τὸν Κυβερνήτην του.

— Καὶ τί θέλεις νὰ κάμω;

— Νὰ βάλ' ἡ ὅπερ ἐξοχώτης σου τὴν στολὴν σου.

Καὶ πεζεύσας εἰς μικράν τινα καὶ σκιερὰν κοιλάδα, ἀνέλαβε τὴν στολὴν αὐτοῦ, πενιχροτέραν καὶ τῆς τῶν δασονόμων τῆς ἀντιβασιλείας.

“Ὅτε δ' ἐπλησιάσαμεν εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον·

— Ποῦ θὰ καταλύσωμεν ἀπόψε; ἠρώτησε τὸν παρῖπον στρατάρχην τῆς Πελοποννήσου.

— Εἰς τοῦ Δεσπότη.

— Πρέπει λοιπὸν νὰ φροντίσω, ἐπανέλαβε μετὰ βραχεῖαν σιωπὴν, νὰ πληρωθῶσιν ὅλα τὰ ἔξοδα.

— Ποῖα ἔξοδα; ἠρώτησεν ὁ γέρων.

— Τῆς τροφῆς μας, τῆς τροφῆς τῶν ἀλόγων καὶ καθεξῆς.

— Καὶ ποῖος ὅπερ ἐξοχώτατε, πληρόνει τοιαῦτα ἔξοδα; Ὁ Δεσπότης μάλιστα εἶναι ἄνθρωπος ἀγαπῶν τὴν καλὴν βοῦκαν καὶ θὰ ἔχῃ πολλὰ καὶ καλὰ φαγητὰ νὰ μᾶς δώσῃ.

Καὶ ἀληθῶς ὁ μακαρίτης ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου Κύριλλος, προγᾶστωρ καὶ πολύσαρκος ὑπὲρ τὸ μέτρον,

ἦτο τρυφηλὸς, ὡς ἄλλος καρδινάλιος, ἅμα δὲ καὶ ἀδηφάγος ὡς ὁ Ῥαζῆς ἐκεῖνος, περὶ οὗ ἔγραψέ ποτε τὸ χαριέστατον τοῦτο ἐπιτύμβιον ὁ Ῥίζος.

« Ῥαζῆς ὁ πηγαδόστομος τῶν τραπεζῶν ὁ γλᾶρος
» Ἀφοῦ τὸν κόσμον ἔφαγε, τὸν ἔφαγεν ὁ Χάρος. »

— Δὲν τὰ πληρόνετε σ ε ῖ ς, ἀνεφώνησεν ὀργίλως ὁ Κυβερνήτης, καὶ διὰ τοῦτο παραπονεῖται ἐξ αἰτίας σας ὁ λαός.

— Καὶ τί ἔχει νὰ κάμη, ὁ π ε ρ ε ξ ο χ ῶ τ α τ ε, ὁ λαὸς μὲ τὸ φαγητὸν τοῦ Δεσπότη;

— Τί ἔχει νὰ κάμη! ἀνέκραξεν ἐντόνως ὁ Κυβερνήτης, προσβλέψας βλοσυρῶς τὸν ἐρωτήσαντα. Μόλις αὔριον θ' ἀναχωρήσωμεν καὶ θὰ ρίψουν ἔρανον εἰς τοὺς χωρικοὺς διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ Κυβερνήτου, καὶ τὸ χειρότερον θὰ τὰ συνάξουν διπλᾶ. Οὕτω πῶς εἴσθε συνεισισμένοι σ ε ῖ ς.

— Ἡξεύρεις πῶς τὸ πάγει ἡ ὁ π ε ρ ε ξ ο χ ῶ τ η ς σ ο υ; εἶπε γελῶν ὁ Κολοκοτρώνης. Μίαν φορὰν ἔπες ἓνας ποντικὸς εἰς ἓνα πιθάρι λάδι κ' ἐπνίγηκεν. Ὁ οἰκοκύρης τὸν ἤρρε μετὰ δύο ἡμέρας καὶ, ἐνῶ τὸν ἀνέσυρεν, ἐφώναζεν ἡ οἰκοκυρά· « Πρόσεξε μὴ στάξῃ ἡ οὐρά του καὶ βρωμίσῃ τὸ λάδι. »

— Δὲν ἐννοῶ ποίαν σχέσιν ἔχει ὁ μῦθος σου μὲ τὰ ἔξοδα τοῦ Δεσπότη, εἶπεν ἀδημονῶν ὁ Κυβερνήτης.

— Μεγάλην, ὁ π ε ρ ε ξ ο χ ῶ τ α τ ε· διότι, εἴτε πληρώσωμεν εἴτε μὴ, ὁ Δεσπότης θὰ συνάξῃ τὰ γρόσια. Τὰ ἐδικά μας τὰ ἔξοδα εἶναι τὸ λάδι τῆς οὐρᾶς τοῦ ποντικοῦ.

Καὶ ἐσιώπησε μὲν ὁ Κυβερνήτης, τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἀπέτισε μέχρι λεπτοῦ τὰ δαπανηθέντα.

Ἐκεῖθεν δὲ ἀπελθόντες εἰς Ἄργος, ἐξενίσθημεν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Τσώκρη. Ὅτε δ' ἐζητήθη ὁ λογαριασμός τῆς δαπάνης, ὁ οἰκοδεσπότης, προσβληθεὶς, ἐγέλασεν ὑπεροπτικῶς. Μαθὼν ὅμως ὅτι τοιαύτη ἦν ἡ ἐντολή τοῦ Κυβερνήτου, τοσοῦτον ὠργίσθη, ὥστ' ἐσημείωσε καὶ τοῦ ἄλατος τὴν ἀξίαν.

— Ἐπληρώθησαν τὰ ἐξοδα; ἠρώτησεν ὁ Κυβερνήτης, ἀφοῦ ἱππεύσαμεν.

— Μάλιστα, ἐξοχώτατε!

— Καὶ ὅμως ὁ Θεὸς γινώσκει, ἐπανέλαβε βαρυθυμῶν, ἐὰν μετὰ μίαν ὥραν δέν τὰ ζητήσουν ἐντόκως παρὰ τῶν χωρικῶν.

Τῇ δ' ἐπαύριον εἰσῆλθομεν εἰς Ναύπλιον.

Τὸ Ναύπλιον, πόλις ὅλως τουρκικὴ, τὰς μὲν ὁδοὺς εἶχε στενὰς, ἀνωμάλους καὶ βορβορώδεις, τὰς δὲ οἰκίας ξυλοκτίστους, πολυθύρους, σεσαθρωμένας καὶ πάντη ἀρρύθμους. « Θελήσας, γράφει ἐκ Ναυπλίου ὁ Κόδριγκτον τὸ 1827, ν' ἀποδώσω τὴν ἐπίσκεψιν εἰς τὸν Γ. Μαυρομιχάλην, διέβην ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι τοῦ μέρους ὅπου συνῆλθεν ἡ ἀντικυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ ἵνα μὲ ὑποδεχθῇ, μεταξὺ διπλῆς σειρᾶς ἐνόπλου λαοῦ. Ἡ ξυλίνη κλίμαξ δι' ἧς ἀνέβην μόλις ὑπεβάσταζε τὸ βάρος μου· ἀλλ' οὔτε τὸ ἔδαφος ἦτο στερεώτερον. Ὁ θάλαμος ἐστερεῖτο στέγης καὶ χελιδόνες ἐπέτοντο μεταξὺ τῶν δοκῶν. » Τοιούτου δὲ ὄντος τοῦ Κυβερνητηρίου, ὅποῖαι ἄρα ἦσαν αἱ ἰδιωτικαὶ οἰκίαι; Ἀλλὰ καὶ τῶν κατοίκων ὁ βίος ἦν, ὥς καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων, ἀσιατικὸς. Ἀσιατικὸν δὲ λέγων δὲν ἐννοῶ τρυφηλόν, διότι ὅπου λείπει ἡ ἐπιούσιος τροφή, ἐκεῖ ἡ τρυφή ἄγνωστος· ἀλλ' ὅτι, πλὴν τῆς ἐλληνομόρφου

φουστανέλλας, πάντα τὰ λοιπὰ ἐγίνοντο ὥς καὶ ἐπὶ Τουρκίας. Ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις οἱ πωληταὶ, καθήμενοι διεσταυρωμένοι τοὺς πόδας χαμαὶ καὶ ἀναμένοντες εἰς μάτην ἀγοραστὰς, ἐμύζων κατηφεῖς τὴν ἄκραν τοῦ τσιμπούκιου αὐτῶν. Ἐπώλουν δὲ πέτρας πυροβόλων, πυρεκβόλα, σπάγγον, βελόνας, ράμμα, θειάφιον, πέτρας τῆς κολάσεως καὶ τὰ τοιαῦτα, πάντα ἄσημα καὶ εὐτελῆ. Παρέκειντο δὲ καὶ ἄλλα ἐργαστήρια, οἷον παντοπωλεῖα, ραφεῖα καὶ καφενεῖα, πολυτιμότερα καὶ ποικιλώτερα περιέχοντα ἐξ ἀνάγκης ἐμπορεύματα καὶ πλείονας φοιτητάς· διότι, πλὴν τῶν πανταχόθεν μετοικησάντων εἰς Ναύπλιον ἕνεκεν ἀσφαλείας καὶ τῶν κηφήνων ὅσοι, στιλπνὰ μὲν καὶ βαρύτιμα πιστόλια φέροντες εἰς τὴν ζώνην, καρδίαν δὲ φιλάρπαγος ἢ λαγωοῦ κρύπτοντες εἰς τὰ στήθη, «καθάπερ αἱ τευθίδες αἱ μάχαιραν μὲν ἔχουσαι, καρδίαν δὲ οὐκ ἔχουσαι,» κατέκλυζον τὴν πόλιν γαυριῶντες καὶ σειόμενοι, συνέρρευσαν διὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Κυβερνήτου καὶ πλῆθος ἀγωνιστῶν προτεινόντων ἀπαιτήσεις καὶ δικαιώματα, καθὼς καὶ ἄλλοι ἀδικηθέντες ὑπὸ ἰσχυρῶν καὶ ἐπικαλούμενοι δικαιοσύνην. Ἐκ δὲ τῶν καφενεῖων δύο ἢ τρία ἐφημίζοντο ἐπὶ πολυτελείᾳ, τὰ κατὰ τὴν πλατεῖαν τῆς Πλατάνου, ὡς προσφέροντα, πλὴν τοῦ μόνου ποτοῦ, ὃ περ εἰς πάντα τὰ λοιπὰ ἔκαιε τὰ χεῖλη καὶ ἐπίκραινε τοὺς λάρυγγας, καὶ ποῦντσι καὶ ναργιλέν, διὸ καὶ πολὺς ἦν ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς ταῦτα συνερχομένων. Καὶ, ὅτε ἐκόπαζε τῶν ἀναρρόφούντων χειλέων ὁ πάταγος, αἱ γλῶσσαι, διασπῶσαι τοὺς χαλινούς, ἐκελάδουν μεγαλαυχεῖς τ' ἀνδραγαθήματα τῶν μηδέποτε ἀνδραγαθησάντων ἢ καὶ ἡγω-

νίζοντο νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ἀξίαν τῶν ἀληθῶν ἀνδραγαθημάτων. Ἐνεκα δὲ τούτου ἡ ἔρις, ἀναφυομένη ζωηρὰ τὸ κατ' ἀρχάς, ἐξητμίζετο μετ' οὐ πολὺ ὥς ὁ καπνὸς τῶν ν α ρ γ ι λ έ δ ω ν.

Καθωράϊζε δὲ τὰ περίξ τῆς πλατείας καὶ ἕτερόν τι πνευματικώτερον, ἡ παρουσία λέγω ἀναφορογράφων, οἵτινες, κατασκηνοῦντες περὶ τὴν σκιερὰν Πλάτανον, ἠκροῶντο ἡγεμονικῶς τοὺς προσερχομένους καὶ ἔγραφον, στηρίζοντες τὸν χάρτην ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ γόνατος, ἀναφορὰς καὶ ἄλλα ἔγγραφα. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ τότε ἀναφορογράφοι ἐπέϊχον καὶ συμβολαιογράφων καὶ δικηγόρων τόπον. Πάντων ὅμως ἐξεῖχεν ὁ ἐκ Καισαρείας Ἀναστάσιος Μαυροκέφαλος, αὐτὸς ὁ καὶ σήμερον περιφερόμενος εἰς Ἀθήνας ὡς ζῶν μνημεῖον τῆς ἀπλοϊκότητος, τῆς πενίας καὶ τῆς σπαργώσης ἐνεργείας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ἐξεῖχε διὰ τὰ πρεσβεῖα τοῦ ἐπαγγέλματος, τὴν ἀνωτέραν ἀξίαν, τὴν περὶ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι καὶ συντάττειν εὐχέρειαν καὶ τὴν χρῆσιν λέξεων καὶ φράσεων ἀρχαιοτύπων ἢ περιέργως συνυφασμένων· τίς ἠγνόει τότε τὸ ὄνομα τοῦ καὶ σήμερον ἀναξιοπαθοῦντος Α. Μαυροκεφάλου; Μετὰ δὲ τὴν ἔλευσιν τοῦ βασιλέως, τὸν χαμαιγενῆ θρόνον διεδέχθη ἕτερος ἀγλαότερος, ἦτοι τροχήλατον ἀνάκτορον μετακομιζόμενον συνεχῶς διὰ τῶν χειρῶν καὶ κατὰ θέλησιν τοῦ σκηπτροῦχου οἰκοδεσπότου.

Διεκρίνετο δὲ ὑπὲρ ποτε τῷ 1827 ἡ ὄψις τῆς πόλεως· διότι, ἐνῶ ἐν Πελοποννήσῳ ὁ Ἰβραῖμ ἔθυε καὶ ἀπώλλυεν, ἐνῶ ἡ Στερεὰ Ἑλλάς, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη, ἔκαμπε καὶ αὔθις τὸν τράχηλον ὑπὸ τὸν ζυγὸν, στρατὸς δὲ ἐλληνικὸς οὐδ' ἠκούετο καὶ πεποίθη-

σις ἐπεκράτει ὅτι ἐγκατελείφθημεν ὑπὸ τῆς Δύσεως, ὁ ἐν Ναυπλίῳ λαὸς ἐπεδίδετο ἄφροντις εἰς πότους, γάμους, ἄσματα, πυρσοκροτήματα καὶ διηνεκῇ εὐθυμίαν. Καί ποτε, σταθεὶς παρὰ τὴν θύραν καλύβης, ἣ ὀρθότερον φωλεᾶς, ἔνθα ἐτελεῖτο γάμος, εἶδον τὸν ἄγνωστόν μοι νυμφίον σπεύσαντα πρὸς με καὶ Καλῶς ὤρισε, ἀνακράζαντα· εἶσαι Φράγκος καὶ θὰ μὲ φέρης εὐτυχίαν, διότι βλέπεις ὅτι μόνον μὲ τέσσαρα τάλλαρα ὑπανδρεύομαι.

— Μὲ τέσσαρα τάλλαρα! ἀνεφώνησα ἀπορῶν.

— Μήπως θὰ ζήσωμεν πολὺ; ἀπεκρίθη στρέφων ἡγεμονικῶς τὰς δύο ἅκρας τοῦ μύστακος αὐτοῦ· δὲν βλέπεις ὅτι οἱ Φράγκοι ἐγέμισαν τὰ στρατόπεδα τοῦ Ἰβραίμ;

Καὶ ἐτέρου δὲ παραπλησίου συνοικεσίου ἐγενόμην μάρτυς μετὰ τινος ἡμέρας. Ἡ πλύντριά μου, ὀρφανὴ κόρη ἐκ Τριπόλεως, ἐλθοῦσα παρεκάλεσέ με νὰ στεφανώσω αὐτήν· ἐρωτήσαντος δέ μου τίς ὁ νυμφίος καὶ ἂν ἔχη τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ἀπήντησεν ὅτι κατάγεται ἐξ Ἰταλίας, ὅτι φαίνεται ἄπορος καὶ ὅτι αὐτὴ φέρει προῖκα δώδεκα τάλληρα ἅτινα ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τῆς μητρός. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἀκούσας ἀπεπειράθην ν' ἀποτρέψω αὐτήν, ἢ νέα ἐρυθριάσασα·

— Μὴ μ' ἐμποδίζης, εἶπε, κύριε.

— Τὸν ἀγαπᾷς λοιπόν;

— Διόλου· ἀφ' οὗ ὅμως ὁ κόσμος ὅλος βεβαιώνει ὅτι θὰ χαθῶμεν, ἅς μὴν ὑπάγω παραπονεμένη ὅτι ἔμεινα ἐλευθέρη.

Τὴν δ' ἐπιοῦσαν τοῦ γάμου, ἐπισκεφθεὶς τοὺς νεόνυμφους, εὔρον καθημένους χαμαὶ παρὰ κιβώτιον μετε-

σκευασμένον εἰς τράπεζαν, ἐφ' ἧς ἔστιλβον τὰ γαμήλια δεῖπνα, τυρός, λέγω, καὶ ἄρτος, καὶ ἀνταλλάσσοντας τὰς ιδέας διὰ νευμάτων.

Καὶ ἡ κατ' οἶκον δὲ δίαίτα μετεῖχε τῶν πάλαι ἔξεων. Τὰ ἐπιπλα ἦσαν σοφάδες, σιλτέδες, κουλτούκια, ἐφ' ὧν τὴν μὲν ἡμέραν ἐκάθηντο, τὴν δὲ νύκτα κατεκλίνοντο οἵ τε οἰκοδεσπόται καὶ οἱ φιλοξενούμενοι. Ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῶν εὐάριθμοι ἦσαν οἱ πλουτοῦντες· οἱ πολλοὶ δὲ ἀνάκλιντρον, κλίνην, προσκεφάλαιον καὶ σκέπασμα εἶχομεν τὴν ἀχώριστον καπόταν μετὰ τῶν ἀχωρίστων αὐτῆς συγκατοίκων. Τινὲς δ' ἐπλούτουν καὶ σοφρᾶ γευόμενοι. Καὶ ῥόφημα μὲν σπανίως παρετίθετο· παρατιθέμενον δ' ἐνίοτε ἐκ φασήλων, ἐρεβίνθων ἢ φακῆς, κατεβρόχθιζον οἱ συνδαιτυμόνες, οὐχὶ μετακενοῦντες εἰς ἰδιαίτερα τρυβλία, ἀλλ' ἐμβάπτοντες τὰ ξύλινα κοχλιαρία εἰς τὴν περιέχουσαν αὐτὰ πινάκαν. Ἐνίοτε δὲ, δι' ἔλλειψιν ἱκανοῦ ἀριθμοῦ κοχλιαρίων, διεπορθμεύοντο τὰ ὑπάρχοντα ἀπὸ στόματος εἰς στόμα. Αἱ δὲ καθ' ἡμᾶς καθέδραι ἦσαν σχεδὸν ἄγνωστοι καὶ μόνον ὅτε ἀποκατέστημεν ἐν Ναυπλίῳ, κατεσκεύασάν τινες χάριν τῶν φραγκοφορεμένων ξύλινα σκαμνία. Ὅτε δὲ, τὸ 1831, ἰθακήσιός τις πλοίαρχος, ἀρχαῖος φίλος τοῦ ἐμοῦ πατρὸς, ἐλθὼν ἐξ Ἑνετίας καὶ ἰδὼν τὴν γυμνότητα τῆς οἰκίας ἡμῶν, παρεχώρησεν αὐτῷ ἀντὶ μετρίας τιμῆς ἐξ ψιαθίνους καθέδρας, ἡ φήμη τῆς πολυτελείας διεδόθη πολύθρους ἀνὰ πᾶσαν τὴν πρωτεύουσαν καὶ φθονοῦντες συνέρρεον πολλοὶ ἵνα θαυμάσωσιν αὐτάς.

Καὶ αἱ οἰκίαι δὲ, διηρημέναι πρὸ τῆς ἀλώσεως εἰς γυναικωνίτιδας καὶ ἀνδρῶνας, ἦσαν μὲν εὐρύχωροι,

ἀλλὰ καὶ ἐρείπια. Κατέλυσε δὲ ὁ Κυβερνήτης ἐν τινι τῶν εὐπρεπεστέρων, τῇ τοῦ Ἑμ. Ξένου, ἀνδρὸς πλουσίου καὶ φιλοπάτριδος, πολλὰ μὲν θυσιάσαντος ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος, ἀποχωρήσαντος δ' ἐπὶ τέλους εἰς Τήνον, ὅθεν μετακαλέσασα ἡ Ἀντιβασιλεία ὠνόμασε Σύμβουλον τῆς Ἐπικρατείας· μικρὸν ὁμῶς ἐπέζησεν εἰς τὴν δικαίαν ταύτην ἀμοιβήν.

Μόλις δ' ἐλθὼν εἰς Ναύπλιον ὁ Κυβερνήτης, ἐπεχείρησε τὴν διοικητικὴν διαίρεσιν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων, ἀναβαλὼν τὴν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἔνεκα τοῦ πολέμου. Ἐγένετο δὲ διοργάνωσις προσωρινή, διότι καὶ ὁ ἐχθρὸς κατεῖχεν ἐπαρχίας καὶ εἰς τὰς χεῖρας τῶν διοικητῶν ἔπρεπεν ἐξ ἀνάγκης ν' ἀνατεθῶσι πολλαὶ καὶ διάφοροι ἐξουσίαι διὰ τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὴν ἀναρχίαν· διὰ τοῦτο καὶ ὠνομάσθησαν ἑκτακτοὶ ἐπίτροποι. Κυριώτατον δὲ καθῆκον εἶχον τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀσφαλείας, τὴν προστασίαν τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ καὶ τὴν εἰς τὰς ἀρχαίας ἐστίας ἀνάκλησιν τῶν διεσκορπισμένων. Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον «διετηρήθησαν ἀκέραια, κατὰ τὸ ἀπὸ 16 Ἀπριλίου 1828 διάταγμα, τὰ κατὰ νόμον δικαιώματα εἰς ὅλας τὰς κατεδαφισθείσας πόλεις, κώμας καὶ χωρία.» Ἐπειδὴ δὲ οἱ διορισθέντες, εἰ καὶ ἐκ τῶν ἐμπειροτέρων, εἶχον ἀνάγκην χειραγωγίας, ὁ Κυβερνήτης, ἐν τῷ διαστήματι τῶν ὀλίγων ἡμερῶν καθ' ἃς διετρίψαμεν ἐν Ναυπλίῳ, ἐξέδοτο πολλὰς γενικὰς, εἰδικὰς, μερικὰς καὶ ἀπορρήτους ὁδηγίας.

Ὁ δὲ ἀναγινώσκων σήμερον αὐτὰς θαυμάζει τὴν σύνεσιν τοῦ ἀνδρός· διότι καὶ πρὸς αὐτὸν εὐκόλον ἦτο νὰ διαχύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπάσας τὰς διοικητικὰς θεω-

ρίας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· ἐνόει ὅμως ὅτι λαὸν ἄστεγον καὶ γυμνὸν, χθὲς ἔτι δοῦλον καὶ ἄμοιρον πολιτικῆς ἀγωγῆς, θὰ ἐζημίουν, μεταφυτευόμεναι ἀδιακρίτως εἰς τόπον, οὗ τινος μάλιστα μέγα μέρος κατείχετο ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ.

Ὡς πρὸς τὴν σύστασιν δὲ τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν παρεδέχθη τὰς ἐν ἰσχύϊ βάσεις, ἧτοι δημογεροντίας ἐπαρχιῶν καὶ δημογεροντίας πόλεων, κωμῶν καὶ χωρίων, ἅμα δὲ καὶ ἐκλογὰς γινομένας « παρὰ τῶν κατοίκων διὰ τῶν πλειόνων ψήφων. » Μόνους δὲ ὄρους ἔταξεν ὥς πρὸς μὲν τοὺς ἐκλογεῖς εἰκοσιπέντε, ὥς πρὸς δὲ τοὺς ἐκλεγομένους τριακονταπέντε ἐτῶν ἡλικίαν καὶ τὴν ἐναρίθμησιν τῶν ἐκλεξίμων μετὰ τῶν μᾶλλον φορολογουμένων.

Καὶ τὰ καθήκοντα δὲ τῶν δημογερόντων ἔμενον τὰ αὐτά. Ἐπειδὴ δὲ ὠνόμασεν αὐτοὺς « ὄργανα τῆς ἐνεργείας τῆς διοικήσεως, » ἀπήτησε νὰ χρησιμεύωσι καὶ ἀντὶ συμβούλων πρὸς τοὺς ἐκτάκτους ἐπιτρόπους, ἀναθεῖς αὐτοῖς καὶ τὰ τῆς ὑγειονομίας καὶ ἀγρονομίας, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τῶν ναῶν, τῶν σχολείων, τῶν ἱερῶν μονῶν, τῶν νοσοκομείων καὶ τῶν ἄλλων φιланθρωπικῶν καταστημάτων τὴν ἐπιτήρησιν. Ἀξία δὲ προσοχῆς ἢ περὶ τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν πρόνοια.

« Τὸ ὄργανον, ἔγραφε τὴν 16 Ἀπριλίου, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ λαὸς φανερόναι τὰς χρείας του εἶναι οἱ δημογέροντες, καὶ διὰ τοῦτο συμβάλλει πολὺ, ὥστε ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν τῶν ἀρχῶν ἀντὶ νὰ ἐπιβάλλεται εἰς τὸ πλῆθος παρὰ τοῦ ἰσχυροτέρου, νὰ γίνεται νομίμως διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν πολιτῶν. »

Καὶ ὅμως αἱ φιλελεύθεροι καὶ φιλάνθρωποι αὗται

διατάξεις ἔτυχον ἀδυσωπῆτων ἐπικριτῶν. Οἱ ἐκ συστήματος φιλόσοφοι, οἱ μυκτηρίζοντες πᾶν ὅ,τι καλὸν δὲν γίνεται παρ' αὐτῶν ἢ δι' αὐτῶν καὶ ὁ ὄχλος τῶν ἀβασανίστως κατακρινόντων ἀπώλειαν τῶν ἐλευθεριῶν ἀνεκῆρυπτον αὐτάς. Τοιαύτη δὲ καὶ τοσαύτη ἦν ἡ κατακραυγὴ, ὥστ' ἐνόμιζες ὅτι ὁ Μούμμιος ἀνέσκαπτε τὴν Κόρινθον. Ἀλλ' ὁ παραβάλλων αὐτάς πρὸς τὰς προϋπαρχούσας ἀνευρίσκει εὐκόλως τὸν αὐτὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς τῶν τε τοπικῶν καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν δημογεροντιῶν καὶ μίαν μόνην διαφορὰν, τὴν ὑπὸ τῶν ἐκτάκτων ἐπιτρόπων καὶ τῶν δημογερόντων ἐν ταύτῃ σύνταξιν τῶν καταλόγων τῶν μᾶλλον φορολογουμένων. Καὶ εἰ μὲν ὁ περὶ τῶν μᾶλλον φορολογουμένων θεσμὸς ἀποβλητέος, οὐδὲν ἔχω ν' ἀντιτάξω· εἰ δὲ καὶ τὸ 1828, ὅπως καὶ πρὸ αὐτοῦ ὅτε ἐξελέγοντο οἱ οἰκοκυραῖοι, καθὼς καὶ μέχρι τοῦ 1863, παρεδέχθημεν τὸν θεσμόν τοῦτον ὡς ἐγγύησιν ἐλευθερίας, ἀπορῶ τίς ἄλλη ἀρχὴ, πλὴν τῶν ἐκτάκτων ἐπιτρόπων καὶ τῶν δημογερόντων, ἐδύνατο νὰ συντάττῃ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ τοὺς καταλόγους καὶ ν' ἀκούῃ τὰς ἐνστάσεις.

Καὶ τούτων τῶν δημοτικῶν διατάξεων μνημονεύων ὁ καθηγητὴς Π. Ἀργυρόπουλος ἐν τῷ πονήματι αὐτοῦ τῷ ἐπιγραφομένῳ «Δημοτικὴ διοίκησις ἐν Ἑλλάδι,» ἐπαναλαμβάνει καὶ τὰς κατακρίσεις. Λέγων δὲ ὅτι «ὁ νομοθέτης δὲν ἠθέλησε νὰ δημιουργήσῃ δημοτικὰς καὶ ἐπαρχιακὰς ἀρχὰς παραλλήλως τῆς διοικητικῆς ἀρχῆς εὐρισκομένας... ἀλλ' ὄργανα τῆς κεντρικῆς ἀρχῆς ὅσον τὸ δυνατόν εὐχρηστα,» λησμονεῖ πρῶτον μὲν ὅτι, κατὰ τὸ διάταγμα τῆς 13 Ἀπριλίου, οἱ ἑκτακτοὶ ἐπίτροποι δὲν ἦσαν κυρίως διοικηταί, δεύ-

τερον δὲ ὅτι αἱ διατάξεις ἐκεῖναι δὲν ἦσαν δημιουργικαί, ἀλλὰ προσωριναί, μέχρι τῆς ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἰσχύουσai, καὶ τρίτον ὅτι αὐτὴ ἡ ἐν Τροιζῇνι δημοκρατικωτάτῃ Συνέλευσις ὥρισεν ἐν τῇ Διοικητικῇ Διατάξει ὅτι οἱ δημογέροντες «χρεωστοῦν νὰ ἐκτελῶσι τὰς παρὰ τοῦ διοικητοῦ διδομένας διαταγὰς.» (Ἄρθρ. κα΄.) Πλὴν δὲ τούτου, συζητῶν κατεσπευσμένως τὰς διατάξεις, ἐπιτρέπει ἑαυτῷ τὴν παρεισαγωγὴν ὄρων ἀνυπάρχτων, λέγων, φέρ' εἰπεῖν, ὅτι οἱ ἑκτακτοὶ ἐπίτροποι συνέταττον καὶ τῶν ἐκλογέων τοὺς καταλόγους. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἄρθρον ς' τοῦ ἀπὸ 16 Ἀπριλίου Διοικητικοῦ ὁργανισμοῦ ἀποφαίνεται ῥητῶς ὅτι «ἐκλέκτορες εἶναι ὅλοι οἱ πολῖται τῶν πόλεων, κωμῶν καὶ χωρίων οἱ ἔχοντες πλήρη τὰ 25 ἔτη, » τὸ δὲ ζ' οὐδόλως ἀνατίθησιν εἰς τοὺς ἐκτάκτους ἐπιτρόπους τὴν εἰς κατάλογον ἐγγραφὴν τῶν ἐκλογέων. Ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς παριστῶν ἀνοιχείως ὥς νέον τι σύστημα, οὐδ' ὑπενθυμίζων ὅτι ἦν αὐτὸ τὸ τέως ἰσχύον, τὸ περιγραφέν ὀλίγας σελίδας (52—53) πρότερον, προστίθησιν ὅτι ὁ νομοθέτης «ἐπαπειλεῖ μεταβολὴν συστήματος ὥς πρὸς τὴν ἰκανότητα τῶν ἐκλογέων. » Ἀξιοσημείωτος δὲ ἡ τελευταία αὕτη διαβεβαίωσις, καθόσον ὁ νομοθέτης, εἰπὼν «ἕως οὗτο ὁ νόμος προσδιόριση θετικῶς τὰ συστατικὰ τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἔχωσιν οἱ ἐκλέκτορες, » οὐδόλως ἠπείλησεν, ἀλλὰ εἶπεν ἀπλῶς ὅ,τι καὶ ὁ δημοκρατικωτάτας ἀρχὰς πρεσβεύων θὰ ἔλεγε. Συμφέρει ἄρα τὸ ἀκανόνιστον ἔστω καὶ πρὸς ὥραν;

Ὅλίγα δ' ἔτη μετὰ ταῦτα ἡ Ἀντιβασιλεία καταλύσασα τὰς δημογεροντίας, συνέστησεν ἀντ' αὐτῶν ἀρ-

χὰς γυμνὰς ἀνεξαρτησίας, ὑποκειμένας αὐστηρῶς καὶ κατὰ τὰς ἐλαχίστας ἀποφάσεις εἰς τὸν διοικητικὸν ἔλεγχον, καὶ ἐφορευούσας ἐκτεταμένας περιφερείας συγκροτηθείσας ἀτόπως διὰ τῆς συμπιλήσεως πόλεων, κωμοπόλεων καὶ χωρίων καὶ τῆς καταργήσεως προ-
αιωνίων δικαιωμάτων. Κατὰ τὸ νέον τοῦτο σύστημα, οἱ μὲν φόροι καταναλίσκονται ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν πολυτέλειαν τῆς πρωτεύουσας τοῦ δήμου, ἡ δὲ παιδεία, ἡ ὁδοποιία, οἱ ναοὶ, ἡ ὑγεία παρα-
μελοῦνται, καὶ ὁ φόρος τοῦ αἵματος βαρύνει πρὸ πάν-
των τὰ χωρία. Καὶ ὅμως, αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἳ τινες κατέ-
κρινον τὰς δημογεροντίας τοῦ Κυβερνήτου, διεῖρράγη-
σαν βοῶντες ὅτι οὐδεὶς νόμος ἐλευθερώτερος τοῦ
διέποντος τὰ δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἰδρύσατο δὲ καὶ στρατιωτικὴν σχολὴν ἣν ἐπωνό-
μασε τῶν Εὐελπίδων, προσπαθήσας ν' ἀνυψώσῃ εὐθὺς
ἐξ ἀρχῆς διὰ τῆς ἐν αὐτῇ κατατάξεως τῶν υἱῶν ἐπι-
φανῶν οἰκογενειῶν. Ἀλλὰ τοσαύτη ἦν ἡ κατὰ τοῦ
τακτικοῦ στρατοῦ ἀπέχθεια τῶν προὔχόντων, ὥστε οὐ-
δεὶς ἐνέδωκεν εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ Κυβερνήτου.
Καὶ διὰ τοῦτο μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀκτω-
βρίου, πάντες οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ, πλὴν ἐλαχί-
στων ἐξαιρέσεων, ἦσαν ἐκ τῶν ἐτεροχθόνων· οἱ αὐτό-
χθονες δὲ νέοι ἤρχισαν νὰ φοιτῶσιν εἰς τὴν σχολὴν
μετὰ τὸ 1833. Διοργανωτὰς δὲ καὶ διοικητὰς αὐτῆς
ἐπεμψεν ἐκ Γαλλίας Κάρολος ὁ χριστιανικώτατος
τρεῖς τῶν δοκιμωτέρων ἀξιωματικῶν, τὸν Pauzier, τὸν
Peytier καὶ τὸν Garnot. Καὶ περὶ τῆς βελτιώσεως δὲ
τῶν γεωργικῶν μεθόδων μεριμνῶν συνέστησε μετὰ
μικρὸν ἐν Τίρυνθι πρότυπον ἀγροκήπιον ὑπὸ τὴν δι-

εύθυνσιν τοῦ ἐν Γαλλίᾳ σπουδάσαντος Γρηγορίου Παλαιολόγου, ὅπερ μετὰ τριακονταπέντε ἐτῶν εὐεργετικὴν ὑπαρξίν κατηργήθη ὑπὸ φιλελευθέρων κυβερνήσεων. Ἀλλὰ καὶ προάστειον (τὴν Πρόνοιαν) ἀνήγειρε παρὰ τὸ Ναύπλιον χάριν τῶν ἐγκαταλελειμμένων καὶ τῶν πτωχῶν.

Εἰς ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα κατεγίνετο ὅτε ἀπαισία εἵδησις, ἡ τῆς εἰς Ὑδραν καὶ Σπέτσας ἐνσκήψεως τοῦ λοιμοῦ, διέκοψε τὰ ἔργα αὐτοῦ, καταθορυβήσασα καὶ κυβέρνησιν καὶ λαόν, τοῦτον μάλιστα, λαβόντα καὶ πρὶν πεῖραν, κατὰ τὴν μακρὰν τοῦ ἀγῶνος διάρκειαν, τῆς πανωλέθρου τῶν ἐπιδημιῶν δυνάμεως. Τῆς πανώλους πρὸ πάντων ἡ φήμη, σπανιώτατα εἰσβαλλούσης πρότερον εἰς Πελοπόννησον καὶ τὸ Αἰγαῖον, φοβερὰ ἐπεπόλαζε μεταξὺ τοῦ λαοῦ, γινώσκοντος ὅτι κατ' ἔτος τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν Σμύρνην, τὴν Ἀδριανούπολιν, τὴν Θεσσαλονίκην, τὰς πόλεις ἐνὶ λόγῳ τῆς Τουρκίας ἐν αἷς συνεπυκνοῦτο ὄχλος πολὺς, κατελυμαίνετο ἡ ἐπάρατος νόσος. Καὶ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως δὲ εἰσορμήσασα εἰς Κέα, παρ' ὀλίγον ἐξωλόθρευεν ἡβηδὸν τοὺς κατοίκους.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἐπιδημιῶν τὸ φάσμα ἀνυψοῦτο τρομερὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Ἑλλήνων· οὐ πρὸ πολλοῦ ὁ τύφος εἶχε περιφέρει ἀνηλεῆ τὴν ῥομφαίαν αὐτοῦ εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ ἡ εὐλογία, ὀρμήσασα ἐξ Αἰγύπτου τὸ 1823 ὡς καταιγὶς, ἀπέκτεινεν ἀπανθρώπως ἐν Νάξῳ καὶ νέους καὶ γέροντας καὶ ἐκ τῶν διαφυγόντων τοὺς ὄνυχας αὐτῆς πολλοὺς κατέλιπεν ἀναπήρους καὶ δυσειδεῖς, μηδὲ τὸ κάλλος σεβασθεῖσα. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τῶν ἀνθρώπων κράμα εἰσὶν εὐτυχιῶν καὶ

συμφορῶν, λυπηρῶν καὶ γελοίων, εἰς τὴν ἐπιδημίαν ταύτην ἐπηκολούθησεν ἀστειότατον ἐπεισόδιον, τὸ ἑξῆς.

Μεταξὺ τῶν Ναξίων, μικρὸν μετεχόντων τότε παιδείας, ἐπεπόλαζον οὐκ ὀλίγαι δεισιδαιμονίαι καὶ πρώτη πασῶν ἢ τῶν βουρκολάκων· ὅθεν ἀδιάσειστος δόξα ἐπεκράτει ὅτι οἱ ἀποθνήσκοντες ἐβουρκολάκια ζαυ, καὶ ὅτι ἐπιφαινόμενοι ὀλοσώματοι οὐχὶ καθ' ὕπνους, ἀλλ' εἰς ἀγρυπνοῦντας συγγενεῖς καὶ φίλους, ἔλεγον καὶ ἔπραττον τὰ ἀρέσκοντα. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ ἀπεστάλησαν ὑπὸ τῆς νόσου εἰς τὰ βασίλεια τοῦ Πλούτωνος, διεδόθη καὶ ἐπιστεύθη ἡ εἶδησις ὅτι, στασιάζαντες ἄθροοι ἐν τῷ Ἄδῃ οἱ νάξιοι νεκροὶ, ἐβιάσαντο τὸν Χάρωνα νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτοὺς εἰς τὰ ἄνω. Καὶ καθ' ἐσπέραν, μόλις δύοντος τοῦ ἡλίου, δρομαῖοι ἐπανήρχοντο πάντες εἰς τὰ ἴδια, καὶ συζυγοῦντες περίφοβοι διὰ διπλῶν καὶ τριπλῶν μοχλῶν θύρας τε καὶ παράθυρα, ἐμπεδοῦντες δὲ καὶ διὰ σωρείας στρωμάτων, προσκεφαλαίων καὶ ἄλλων σκευῶν, κατεκλίνοντο στένοντες καὶ τρέμοντες ὡς ὁ Κάϊν. Οἱ βουρκόλακες ὅμως, λεπτυνθέντες ὑπὸ τοῦ θανάτου, εἰσέδουον καὶ διὰ κεκλεισμένων θυρῶν εἰς τὰ ἄδυτα καὶ ἐφόβουν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκακοποιοῦν τοὺς ζῶντας. Ὅτε δὲ ἀνέτελλεν ἡ ἡμέρα καὶ ἠνοίγοντο αἱ οἰκίαι, ἐξερχόμενοι ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, διηγοῦντο τρεμούσῃ τῇ φωνῇ τὰ παράτολμα ἔργα καὶ λόγια τῶν βουρκολάκων. Καὶ τοῦτον μὲν ἠπείλησε νὰ ξυλοκοπήσῃ ὑψηλόσωμός τις καὶ σκελετώδης ἐὰν ἠρνεῖτο αὐτῷ τροφήν καὶ πόσιν, ταύτης δὲ τὴν ξανθὴν καὶ μακρὰν κόμην ἠγωνίζετο ν' ἀνασπάσῃ φθονερὰ γείτων ἀγριαίνουσα ὡς μέ-

γαιρα τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ ἐκείνης τοὺς περιλεύκους καὶ κυδωνιῶντας κόλπους ἐτόλμησε νὰ ψάυσῃ ἱεροσύλως αὐθαδὲς ἀλλ' ὥραϊον μεράκιον. Μυλωθρὸς δέ τις κατοικῶν παρὰ τῇ οἰκίᾳ μου εἶχε δύο θυγατέρας, ὥραίας ἢ μὴ δὲν ἐνθυμοῦμαι, αἱ τινες φρίττουσαι διηγοῦντο καθ' ἐκάστην πρωΐαν, πῶς β ο υ ρ κ ό λ α κ ε ς δύο, εἰσερχόμενοι μετὰ πατάγου καὶ ἀνατρέποντες τὰ ἔπιπλα, ἐκτύπουν ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ καὶ ἐγρύλλιζον καὶ παρεβίαζον τὰς θύρας καὶ « πέντε σισύραις ἐγκεκκορδυλημένας » ὑπὸ τοῦ φόβου ἀπεκάλυπτον καὶ παρέσυρον καὶ ἐβασάνιζον ποικιλοτρόπως τὰς ταλαιπώρους δι' ὅλης τῆς νυκτός. Ὁ δὲ πατήρ, ὅς τις ἐξησφαιλισμένος ἐντὸς ἐτέρου κοιτῶνος ἡγρύπνει κρατῶν πυροβόλον, ἐπεκύρου τὰ λεγόμενα καὶ ὀδυρόμενος ἐσφραγίζετο διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ. Καί ποτε τοσούτῳ κατεσχέθη ὑπὸ τοῦ φόβου, διότι κατὰ τῆς θύρας τοῦ δωματίου αὐτοῦ κατεφέροντο ἀλλεπάλληλοι καὶ τρομεροὶ κτύποι, ὥστε τολμήσας ἤνοιξε τὸ παράθυρον καὶ προτείνας τὴν κεφαλὴν ἠρεύνα ἂν ἡδύνατο νὰ σωθῇ. Ἰδὼν δὲ πλανώμενον περὶ τὸ μαγειρεῖόν μου τὸν ἕτερον τῶν β ο υ ρ κ ο λ ά κ ω ν, ἐπυροβόλησεν ἐν ἀκαρεΐ καὶ κατεκύλισεν αὐτὸν εἰς τὸ ἔδαφος. Ἐγὼ δ' ἐξεγερθεὶς τὴν πρωΐαν, εἶδον, φεῦ ! κειμένην ἄπνουν τὴν ἀγαπητήν μου γαλῆν, ἣν τετραποδίζουσιν εἰρηνικῶς πρὸ τοῦ παραθύρου μου εἰς ἀναζήτησιν εἰσόδου,

« . . . ἔλαβε πορφύρεος θάνατος. »

Ἦσαν ὅμως καὶ οἱ μὴ πιστεύοντες εἰς β ο υ ρ κ ό λ α κ α ς, οἱ τινες ἀγαπῶντες νὰ φιλοσοφῶσι περὶ τὰς

ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας καὶ τὴν περὶ τὸ εὐρίσκειν τέχνας δεινότητα τῶν γυναιῶν, ἔμαθον παρελθούσης τῆς ἐπιδημίας ὅτι οἱ δύο ἐκεῖνοι νυκτικόρακες, ἐγκύψαντες μετὰ πολλοῦ ζήλου εἰς τὴν θεωρίαν τῆς θεογονικῆς ἐπιστήμης τῶν ἀρχαίων, πολλὰς δὲ ἀπορίας ἀπαντήσαντες, ἐνόμισαν μαθηματικώτερον νὰ λύσωσιν αὐτάς, ὥς πάλαι ποτὲ ὁ Ζεὺς, διὰ πειραμάτων· διὸ καὶ μετεμόρφωσαν ἑαυτοὺς μὲν εἰς Δίας, τὰ δὲ δύο ἄθῳα θυγάτρια τοῦ μυλωθροῦ εἰς Λητὼ καὶ Σεμέλην.

Ἐν τοσοῦτῳ τῶν β ο υ ρ κ ο λ ά κ ω ν καὶ ὁ ἀριθμὸς καὶ ἡ τόλμη ἐπηυξάνοντο. Βαθυπώγων τις Πρωτοσύγκελλος, (ιστέον δὲ ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Αἰγαίου ἐπλούτει τῷ καιρῷ ἐκείνῳ Σακελλιώνων, Πριμικηρίων, Συγκέλλων, Καστρηνσίων, Ῥεφερενδαρίων, Πρωτεκδίκων, Πρωτονοταρίων καὶ ἄλλων ἀξιωματικῶν, πάντων ἀγίων,) γνωστὸς διὰ τὸ φιλομειδὲς καὶ φιλευτράπελον αὐτοῦ, προσβληθεὶς ὑπὸ τῆς εὐλογίας, μετέστη εἰς οὐρανοῦς· ἀλλὰ, καταβάς δικαιώματι β ο υ ρ κ ό λ α κ ο ς εἰς τὸν κόσμον, κατώρθωσε δυνάμει τοῦ σεβασμίου αὐτοῦ πώγωνος νὰ καθυποτάξῃ εἰς τὰ ἴδια νεύματα πάντας τοὺς λοιποὺς συναδέλφους καὶ νὰ καταρτίσῃ μυρίανδρον φάλαγγα, ἥ τις, πρωτοστάτην τάξασα αὐτὸν τὸν ἅγιον Πρωτοσύγκελλον καὶ στρατολογοῦσα καθ' ἐκάστην νεοσυλλέκτους, περιεπλανᾶτο τὴν νύκτα τὰς ὁδοὺς καὶ ἐκορυβαντία καὶ ἐκραιπάλα καὶ ἠλάλαζε καὶ ἐκορύφου τὸν τριγμὸν καὶ τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων.

Καὶ ταῦτα μὲν οἱ β ο υ ρ κ ό λ α κ ε ς τῆς Νάξου· ἡμεῖς δὲ σήμερον, ἀναμιμνησκόμενοι ὅτι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐν αὐτῇ τῇ ὀνομαστῇ ἐπὶ σοφίᾳ Γαλλίᾳ, σεβα-

σμιώτατός τις ἐπίσκοπος διεκοίνωσε διὰ μακρᾶς ἐγκυκλίου πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ, ὅτι πολλάκις ἐπεφάνη εἰς νέαν χωρικὴν οὐχὶ καθ' ὕπνους, ἀλλ' ἐγρηγοροῦσαν, παρθένος λευχείμων, ὡς ὁ Ἰωσήφ, αὐλὸς μὲν ἀλλ' ὁρατὴ, καὶ ἐβεβαίωσε μεγάλη τῇ φωνῇ ὅτι ἦν ἡ Ἀσπιλος Σύλληψις, δὲν ἀποροῦμεν διὰ τὴν εὐπιστίαν τῶν πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν κατοίκων τῆς ἀσόφου Νάξου.

Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν πανώλην.

Τὴν θλιβεράν ἀγγελίαν λαβὼν ἐν Ναυπλίῳ ὁ Κυβερνήτης ἐξαπέστειλε πάραυτα εἰς Ὑδραν καὶ Σπέτσας ἐπιστάτας, ὑγειονόμους, πλοῖα, ὁδηγίας καὶ ἄλλα βοηθήματα, αὐτὸς δ' ἐπιβὰς εἰς τὴν ῥωσικὴν φρεγάταν Ἑλένην ἀπῆλθεν εἰς τὰς μεμολυσμένας νήσους καὶ, συνδιαλεχθεὶς πρὸς τοὺς δημογέροντας, κατέλιπεν ἐφόρους ἐν μὲν τῇ πρώτῃ τὸν Κωλέττην, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ τὸν Ἀναστάσιον Λόντον. Ἐπὶ δὲ ἡμέρας ὀκτὼ ἡ Ἑλένη ἐχρησίμευσεν, ὡς ἄλλο σαλευτὸν καὶ περίρρυτον ταχυδρομεῖον, ἀφ' οὗ ἐξηκοντίζοντο κυματοδρομοὶ ἅμαξαι ἡνιοχοῦσαι ὑγείαν εἰς τὰς ἐπαρχίας. Τοσαύτην ἀνέπτυξε δραστηριότητα.

Ἐγὼ δ' ἑτερπόμην θεώμενος τὴν πρὸς τοὺς Ῥώσους συμπεριφορὰν αὐτοῦ καὶ ἀναζητῶν εἴ τις ὑπῆρχε διαφορὰ μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς πρὸς τοὺς Ἀγγλους, οὓς, ὡς ἐγίνωσκον, δὲν ἠγάπα. Ἐπὶ μὲν τῶν ἀγγλικῶν πλοίων, ἐπειδὴ πάντες ἐπεδείκνυνον σέβας οἷον ὀφείλεται πρὸς ἀρχηγὸν ἀνεξαρτήτου κράτους, ἡ φιλαυτία αὐτοῦ διεθρύπτετο προφανῶς· καὶ αὐτὸς δ' ἐφέρετο πρὸς πάντας προσηνῶς, δυσχεραίνων μόνον ἐπὶ τῇ διαρκείᾳ τοῦ γεύματος. Αὐτὸς, ὁ μὴδὲ λεπτὸν κατα-

ναλίσκων εἰς μάτην, νὰ κάθῃται δύο ὥρας προσηλωμένος ὡς κατάδικος καὶ νὰ βλέπῃ παραλλάσσοντας φαλαγγηδὸν πρὸ αὐτοῦ

« . . . Πίθους οἴνοις παλαιοῦ ἡδυπότοις, »

καὶ τοὺς Ἀγγλους βαθμηδὸν θερμαινομένους καὶ κυλικηγοροῦντας ἐπ' ἄπειρον !

Οἱ δὲ Ῥῶσοι ἐφέροντο ὡς ὑπήκοοι πρὸς ἀπόλυτον βασιλέα. Ἀξιωματικοὶ, ναῦται, στρατιῶται ἔκυπτον ἐδαφιαίως ἐνώπιον αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν. Αὐτὸς καὶ τὴν ὥραν τοῦ γεύματος προσδιώριζε καὶ τὸ σύνθημα τῆς ἐκ τῆς τραπέζης ἐξεγέρσεως ἔδιδε πρῶτος. Ἀλλ' ἡγάπα τοὺς Ῥώσους ; τὸ κατ' ἐμὲ ἀμφιβάλλω. Πιθανὸν μὲν νὰ ἡγάπα τοὺς ἐξ αὐτῶν πεπολιτισμένους, πρὸς τοὺς ναυτικούς ὅμως δὲν ἠσθάνετο ἐν γένει κλίσιν· καὶ ὁμιλῶν μετὰ τοῦ πλοιάρχου δυσκόλως ἔτεινε πρὸς αὐτὸν τὸ βλέμμα. Ὅτε δὲ, περὶ τὴν δεκάτην ὥραν ἐκάστης πρωΐας, ἐπαρουσίαζον χάριν δοκιμῆς πρὸς τὸν πλοίαρχον πλατὺ κοχλιάριον πλήρες ῥοφήματος ἐκ τοῦ τῶν ναυτῶν, ἀποπνέοντος δριμεῖαν ὁσμὴν σκόρδου, ἀπέστρεφε μετ' ἀηδίας τὴν κεφαλὴν.

Καὶ κατὰ τὴν ἐξῆς δὲ περίπτωσιν εἶδον αὐτὸν δείξαντα ὁμοίαν ἀποστροφὴν. Κατ' ἔθος ῥωσικὸν ἐτίθεντο καθ' ἐκάστην πρὸ μεσημβρίας ἐν μέσῳ σχεδὸν τοῦ πλοίου δύο εὐρύτατα ἀγγεῖα, ὅμοια πρὸς κολυμβήθραν, πλήρη ζύθου· ἀξιωματικὸς δέ τις, ἰστάμενος παρ' αὐτὰ καὶ ἀνὰ χεῖρας ἔχων κατάλογον, ἐκάλει κατ' ὄνομα ἓνα πρὸς ἓνα τοὺς ναύτας, οἳ τινες σεσωρευμένοι ὑπὸ τὸ κατάστρωμα, ἀνέβαινον διὰ τῆς καταπακτῆς ὡς μύρμηκες ἐκ φωλεᾶς· ἕκαστος δὲ, ἀκούων τὸ

ἴδιον ὄνομα, προσήρχετο καὶ, δράττων « βαθεῖαν κύλικα ὥσπερ ὀλκάδα, » κατεπόντιζεν εἰς τὸν ζῦθον, ἣν πληρῶν μέχρι στεφάνης ἀνεβίβαζε μετὰ μεγίστης εὐλαβείας εἰς τὰ χεῖλη, προσέχων μὴ στάξῃ ῥανὶς καὶ ζημιωθῇ ὁ λάρυγξ αὐτοῦ. Εἶδον δὲ ἅπαξ ἡ δὲ τὸν Κυβερνήτην παρευρεθέντα ἐν τῇ τελετῇ ταύτῃ τῶν Διονυσίων ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος Ἄζοφ, στύψαντα δὲ χεῖλη τε καὶ μέτωπον καὶ ἀποχωρήσαντα.

Ἐπειδὴ δὲ, προσορμισθέντες εἰς Περιβόλαν τῆς Αἰγίνης, ἐμάθομεν ὅτι ἐν Ὑδρα καὶ Σπέτσαις ἐστεροῦντο σίτου, ὁ Κυβερνήτης παρεκάλεσε, διὰ τὸ πρόχειρον, τὸν ναύαρχον Ἐϋδὲν νὰ χορηγήσῃ σάκκους τινὰς διπύρου. Καὶ οὗτος μὲν ἐδέχθη προθύμως τὴν αἴτησιν· ἐγὼ δὲ, θελήσας νὰ δοκιμάσω τὸν ἄρτον, ἀλλ' ἀποπτύσας μετὰ σπουδῆς διότι ἦτο μᾶλλον πικρὸς ἢ μέλας, ἤκουσα ὁμογενῇ πρὸ πολλοῦ ὑπηρετοῦντα ἐν Ῥωσίᾳ, καταγινώσκοντά μου ἐλληνικὴν ἀλαζονείαν ὥς καταφρονοῦντος ἄρτον τρέφοντα ἐξήκοντα ἑκατομμύρια ὀρθοδόξων.

— Ἐστάλη, ἠρώτησέ με ὁ Κυβερνήτης, τὸ παξιμάδι;

— Μάλιστα, ἐξοχώτατε· ἀλλὰ, κατ' ἐμέ, καὶ ἀφοῦ φθάσῃ θὰ ἐξακολουθῇ ἡ πεῖνα.

— Πῶς! ἔδωκεν ὀλίγον ὁ ναύαρχος;

— Ἐξ ἐναντίας πολλοὺς σάκκους· ἀλλ' εἶναι τόσῳ πικρὸν, ὥστε δὲν ἀπαιτεῖται προφητικὸν χάρισμα ἵνα προείπω ὅτι παρὰ νὰ ἐγγίσωσιν αὐτὸ εἰς τὰ χεῖλη θὰ προτιμήσωσι ν' ἀποθάνωσιν. Ἡξεύρετε ὅτι οἱ κάτοικοι πρὸ πάντων τῶν δύο νήσων τρώγουσι λευκὸν καὶ γλυκὺν ἄρτον.

Καὶ δὲν μ' ἐπετίμησε μὲν ὡς ὁ ῥωσολάτρης Ἕλληνα,

σχυθρωπάσας ὅμως ἔσεισε τὴν κεφαλὴν. Περιττὸν δὲ νὰ εἴπω ὅτι μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας οἱ σάκκοι τοῦ ναυάρχου διεπέρασαν ἐκ νέου τὸ μεταξὺ τοῦ ἀργολικοῦ κόλπου καὶ τῆς Αἰγίνης πέλαγος ἐξωγκωμένοι ὅπως ἐστάλησαν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ διοικῶν τὰς νήσους ἐκείνας ἀδελφὸς τοῦ Κυβερνήτου Βιάρως ἐφρόντιζε περὶ τῆς ὑγείας αὐτῶν, ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὅμως, περιπολῶν μετὰ πλείστης γενναιότητος ποτὲ μὲν ἐπὶ τοῦ Ἀντιζήλου, ποτὲ δὲ ἐπὶ τοῦ Νέλσωνος καὶ κεραυνοβολῶν προκηρύξεις χωρὶς φειδωλήν, ὥς αὐτὸς ἔγραφεν, ἐν αἷς αἱ ἀπόλυτοι μετοχαὶ καὶ τὸ ὑγειοαστυνομεῖον καὶ ὁ αἰώνιος μεγαλοδύναμος ἡμιλλῶντο πρὸς τὸ ἀνθηρὸν τῆς λέξεως, τὸ γλαφυρὸν τῶν περιόδων καὶ τὸ ὑγιὲς τῶν ἐννοιῶν. Ἴδου δέ τινες περικοπαὶ γεύματος χάριν.

«Μαθὼν ὅτι ἡ νόσος, ἥ τις κατέλαβέ τινας τῶν κατοίκων τῆς νήσου ταύτης, ἔπαυσεν ἀπὸ ἑνδεκα ἡμέρας σήμερον νὰ θανατώνῃ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ μὴ δίδων πλήρες θάρρος εἰς τὸ ἀπατηλὸν νόσου εἶδους τοιούτου, καὶ ὀδηγούμενος ἀπὸ παραδείγματα ἄλλων τόπων καὶ ἐθνῶν, τὰ ὅποια ἢ ἐξ ἀγνοίας ἢ ἐκ κακῆς συνηθείας ἐθάρρουναν πολὺ περισσότερον τοὺς ἀνθρώπους παρ' ὅτι αὐτοὶ ἐπροφυλάχθησαν, καὶ διὰ τοῦτο εἶδον πόλεις ἢ παντελῶς ἐρημωμένας ἢ ἀπὸ πολυανθρώπων εἰς ὀλιγανθρώπους μεταβαλλομένας, διὸ ἐνῶ καὶ ἐγὼ ἐνόνω τὰς ταπεινὰς εὐχὰς καὶ ἱκετηρίους δεήσεις μου πρὸς τὸν μεγαλοδύναμον Θεὸν μας καὶ προστάτην, ὅτι τώρα ὁ τοιοῦτος τρομερὸς θάνατος δὲν περιφέρεται ἀνηλεῶς εἰς τὰς οἰκίας σας, ὅμως τὸ χρέος

μου μὲ ὑπαγορεύει νὰ πράξω τὰ ἀναγκαῖα καὶ διὰ τὴν ἱάσιν τῶν ἔτι νοσοῦντων καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἐν τῇ ὑγείᾳ.»

Ἀλλαχοῦ δὲ, σπουδάζων νὰ διδάξῃ τοὺς μισελευθέρους Ὑδραῖους συνταγματικώτατά τινα δόγματα, λέγει πρὸς τοῖς ἄλλοις·

« Ἐγὼ ὀφείλω πρὸς ὑμᾶς νὰ σκέπτομαι καὶ ν' ἀγρυπνῶ ἀόκνως δι' ἐσᾶς, καὶ σεῖς ὀφείλετε πρὸς ἐμὲ ὑπακοήν . . .

» Ταῦτα πάντα τὰ ἱερά σας χρέη θέλετε ἐκπληρώσει ὑπακούοντες εἰς τὰς διατάξεις μου, καὶ ἡ εὐθύνη θέλει εἶναι τότε εἰς βάρος μου, ἐὰν σεῖς ὑπακούοντες τὰς αὐτὰς διατάξεις μου αὗται φανῶσιν ὅχι κατάλληλοι εἰς τὴν ἀνάγκην, καὶ ὅχι προξενοῦσαι τὴν σωτηρίαν σας. »

Καὶ ἄλλοτε πάλιν·

« Ἐχάρη ἡ ψυχὴ μου βλέποντάς σας ἐκ τοῦ πλοίου μου σήμερον εὐθύμους ἐορτάζοντας τὴν σεβασμίαν ἡμέραν τῆς Κυριακῆς καὶ τῶν ἀποκρεῶν. Ὅταν ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν, οὐδεὶς καθ' ἡμῶν· ἀλλ' ἵνα ὁ Θεὸς εἶναι μεθ' ἡμῶν, πρέπει ἐν ἡσυχίᾳ καὶ ὑποταγῇ νὰ σεβώμεθα τὰ θελήματά του . . . Ἐγὼ κατὰ πολλοὺς λόγους σᾶς ἀγαπῶ πάντοτε ἀζημιώτους, διὸ σᾶς ἀναγκάζω ν' ἀκολουθήσετε τὴν διατεταγμένην διαγωγὴν, τὴν ὁποίαν διετηρήσατε μέχρι τῆς σήμερον. »

Ἀλλ' ἐὰν ὁ γράψας τοὺς λήρους τούτους ἐκλήθῃ, καθ' ἃ εἶδομεν ἀνωτέρω, « ὥς ἀνὴρ εἰδήμων περὶ τὰ τῶν διαφόρων κλάδων τῆς διοικήσεως, » καλὸν ἂν ᾗτο αὐτῷ, εὐεργετικὸν δὲ καὶ τῷ Κυβερνήτῃ εἰ ἐξηκολούθει καλλιεργῶν ἐν Κερκύρᾳ σταφίδας καὶ θρίδακας.

Ἄλλ' ἔμελλε τῆς τόσης τοῦ Βιάρου εὐφραδείας τὰ παρήγορα νάματα νὰ κατακλύσωσι καὶ τὴν Αἴγιναν, ὑπαγομένην καὶ αὐτὴν εἰς τὸν ἑκτακτον ἐπίτροπον τῶν Δυτικῶν Σποράδων· διότι, καταπλεύσαντες εἰς Περιβόλαν, εἰδοποιήθημεν ὅτι καὶ εἰς τὴν νῆσον ταύτην μετεδόθη τὸ μόλυσμα. Καὶ ὁ μὲν Κυβερνήτης, ἀνάγκην ἔχων νὰ συγκοινωνῇ καθ' ἑκάστην μετὰ τῶν τριῶν ναυάρχων, κατέλυσε μακρὰν τῆς πόλεως, ἡμεῖς δὲ μετέβημεν εἰς τὰ ἴδια, καὶ ὁ ἑκτακτος ἐπίτροπος, περιπλέων ὡς ἄλλος πολιορκητὴς ἐπὶ τοῦ Νέλσω νος, « ἐδόξαζε τὸν μεγαλοδύναμον ὅτι ἡ Ὑδρα πλησιάζει εἰς τὸ τέλος τῆς καθάρσεώς της, αἱ Πέτσαι εἶναι καλὰ πρὸς τὴν σωτηρίαν των προχωρημένοι καὶ ὅτι ἤλπιζεν ἡ μέχρι τῆς σήμερον τετραήμερος ὑγεία τῶν Αἰγινήτων νὰ προχωρήσῃ καὶ αὕτη καλῶς καὶ ἀσυγχύτως, ὥστε, κατὰ τὸ γενικὸν ὑγειονομικὸν σύστημα τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης, ἐπανακτήσωσι καὶ αὐτοὶ τὴν προτέραν ἐλευθέραν κοινωνίαν μὲ τὸν ἐπίλοιπον κόσμον. » Ἐπειδὴ δὲ ἔπρεπε νὰ ὑποβάλλωνται τῷ Κυβερνήτῃ καθ' ἑκάστην ἔγγραφα, οἱ δύο γραμματεῖς, οἳ τινες καὶ ἀντὶ εἰσηγητῶν ἐχρησίμευον, ὡς προεβρέθη, παρηγγέλθησαν νὰ μετακομίζωσιν αὐτὰ ἔφιπποι εἰς τὸ ἀγροκήπιον καὶ, ἐφαρμόζοντες ἐπὶ τῶν ἀνάγκην ἐχόντων ὑπογραφῆς φύλλον λευκοσιδήρου ἰσομέγεθες τῷ χάρτῃ καὶ μακρὰν ἔχον σχισμὴν, νὰ προφυλάττωσιν ἀπὸ τοῦ μολύσματος τὸν Κυβερνήτην.

Χρεῖα δὲ νὰ σημειώσω ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἐν Αἰγίνῃ εἰδότων ἐκ πείρας τὴν νόσον, δὲν ἦτο λοιμὸς ἢ ἐπιδημία· διὰ τοῦτο οὔτε τὴν δίαιταν μετεβάλομεν, οὔτε τὴν πρὸς ἀλλήλους συγκοινωνίαν διεκό-

ψαμεν, ἀλλ' οὔτε τὴν εὐθυμίαν ἐμετριάσαμεν. Ἴσως δὲ καὶ ὁ Κυβερνήτης ἐπείσθη ἐπὶ τέλους περὶ τούτου, διότι, μὴ καθήσας ποτὲ κατὰ τὸ σύνηθες παρὰ τὴν ἀπέναντι αὐτοῦ μικρὰν τράπεζαν, ἀλλὰ στὰς ὀρθίος καὶ μακρὰν, διετάχθη νὰ πράξω ὅ,τι καὶ πάντοτε. Καὶ ὅτε, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν, ἔτεινα τὴν χεῖρα ἵνα λάβω τὸ μέταλλον, αὐτὸς ἀρπάσας τὸ ἔγγραφον ὑπέγραψεν. Οἱ δὲ ἀντίπαλοι διίσχυρίζοντο ὅτι πρὸς ἀναβολὴν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἐπενόησε τὴν πανώλην. Γελοία ὅμως ἡ κατηγορία, ἀποδεικνύουσα καὶ αὕτη τὰ μωρὰ καὶ φαῦλα ἀναπλάσματα τῆς φαντασίας, εἰς ἃ καταφεύγει πολλάκις ἡ ἀντιπολίτευσις.

Κατὰ δὲ τὰς συνεχεῖς εἰς Περιβόλαν ἐκδρομάς μου, ἀναγκαζόμενος ἐνίοτε νὰ χρονοτριβῶ, πολλὰ σοφὰ ἤκουον ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καί ποτε, ἐγχειρίσας μοι ἰδιωτικὴν ἐπιστολήν, ἀνάγνωθι, εἶπε μεγαλοφώνως. Ἀναγνοὺς δὲ εἶδον ὅτι ἐξ Ἀγκῶνος ἐπιστέλλων ὁ Ἀρ. Μωραϊτίνης, ἀνήγγελλεν ὅτι μετὰ μικρὸν κατέβαινεν εἰς Αἴγιναν.

— Ἐννοεῖς, ἠρώτησέ με μετὰ τὸ τέλος, διὰ τί ἀπήτησα ν' ἀναγνώσῃς τὴν ἐπιστολήν; διότι ὁ γράφων εἶναι πεπαιδευμένος καὶ χρηστοθήης νέος.

Προσηλώσας δὲ εἰς ἐμέ τοὺς αἰείποτε διαυγεῖς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ. — Ναί, ἐξηκολούθησεν, εἶναι χρηστοθήης· καὶ διὰ τοῦτο παρεκάλεσα αὐτόν, διαβαίνων διὰ τῆς Ἰταλίας, νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Σὺ δὲ τί προτιμᾷς γράμματα ἄνευ χρηστῶν ἡθῶν ἢ χρηστὰ ἡθῇ ἄνευ γραμμάτων;

Καὶ ἐπειδὴ κατανεύσας τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐσιώπησα, αὐτὸς ἐπαναλαβὼν τὸν λόγον.

— Δὲν ἀποκρίνεσαι ; προσέθετο. Διέστρεψε λοιπὸν καὶ σέ, τόσῳ νέον, ἡ ἐλληνικὴ οἴησις ; Πολλοὶ λογιώτατοι Ἕλληνες τοὺς ὁποίους ἐγνώρισα εἰς Βιένναν καὶ ἀλλαχοῦ, ἐνόμιζον ἑαυτοὺς σοφωτάτους διότι ἔμαθον ὀλίγα γράμματα. Ἄλλ' ἐὰν, ὡς καυχᾶσθε, εἴσθε ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων, ἔπρεπε καὶ νὰ μὴ λησμονῇτε ὅτι σοφίαν ἐκεῖνοι οὔτε ἐνόμιζον οὔτε ὠνόμαζον μόνην τὴν ἀσκησιν τοῦ νοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς τὴν καλλιέργειαν. Ὁ μόνον γράμματα γινώσκων, στερούμενος δὲ ψυχικῆς ἀγωγῆς, εἶναι καὶ τοῦ χειρίστου κακούργου χείρων, ὡς μαθὼν νὰ κακουργῇ ἐπιτηδειότερον. Γνωρίζεις τὸν Σ ; ...

— Μάλιστα, ἐξοχώτατε.

— Αὐτὸς, ὡς ἀκούω, εἶναι ἐκ τῶν λογιωτέρων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν κακοηθεστέρων· διότι, ὅτε διέτριβεν εἰς Παρισίους, ἔκλεπτε· περὶ δὲ τῶν ἄλλων αὐτοῦ ἀρετῶν οὐδὲν λέγω.

Μετὰ τοσαύτης δὲ εὐγλωττίας, καὶ περ μὴ ὁμιλῶν εὐχερῶς τὴν ἐλληνικὴν, ἀνέπτυξε τὸ θέμα τοῦτο καὶ τοσαῦτα περὶ ἀγωγῆς ἀνεπόλησεν ἐκ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Πυθαγόρου καὶ ἄλλων ἀρχαίων, ὥστε καταστείλας τὴν πνοήν μου ἐκρεμάσθην ἀπὸ τῶν χειλέων αὐτοῦ. Ἀφοῦ δ' ἐτελείωσε·

— Μήπως, ἠρώτησε γελῶν, ἐξέλαβες καὶ ἐμέ λογιώτατον ; Τὸ κακὸν ὑμῶν εἶναι ὅτι μόλις μάθετε μερικοὺς κανόνας τῆς γραμματικῆς, ἔστω καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν, μόλις ἰδῇτε μερικὰ βουνὰ τῆς Εὐρώπης καὶ χειροτονεῖσθε μόνοι διορθωταὶ τῆς κοινωνίας καὶ νομοθέται τῆς πολιτείας. Πλὴν, κύριε, ἄλλο γραμματικὴ, ἄλλο κοινωνία καὶ ἄλλο πολιτεία. Τόσῳ πολὺς

καπνὸς γεμίζει τὰς κεφαλὰς ὑμῶν, ὥστε δὲν ἐννοεῖτε ὁποῖον καὶ ὅποσον χάσμα διαχωρίζει τὰς δύο τελευταίας ἀπὸ τῆς πρώτης. Οἱ παλαιοὶ σοφισταὶ ἐγίνωσκον πλείονα γράμματα, καὶ ὅμως αὐτοὶ ἦσαν οἱ λυμεῶνες τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐμοῦ δὲ ἐδιπλασιάζετο ὁ θαυμασμὸς, οὐ μόνον διὰ τὴν χάριν καὶ τὴν σαφήνειαν δι' ᾧν ἡρμήνευε τὴν διανοίαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀπροσδόκητον ἀνακάλυψιν ὅτι οἰκεῖοι ἦσαν αὐτῷ οἱ ἀρχαῖοι.

— Ἐν τούτοις δὲν ἀπεκρίθης, ἐπέφερε μετὰ τὸ τέλος τῆς ὁμιλίας· τί προτιμᾷς, γράμματα ἄνευ χρηστῶν ἡθῶν ἢ χρηστὰ ἡθῆ ἄνευ γραμμάτων;

— Καὶ ἂν ἦτο δυνατόν νὰ προτιμῶ τὸ πρῶτον, μεθ' ὅσα ἤκουσα παρὰ τῆς ὑμετέρας ἐξοχότητος θὰ ἔδιδον τὴν προτίμησιν εἰς τὸ δεύτερον.

Ἐκεῖνος δὲ μειδιάσας ὑπέλαβε·

— Πιθανὸν νὰ μὲ νομίζῃς καὶ σὺ μετὰ τῶν κατηγορῶν μου φωτοσβέστην. Πλὴν τί θέλετε; νὰ συστήσω ἀκαδημίαν ὡς τοῦ Γκυλφόρδ; ἀλλὰ πρὶν πατήσῃ τις τὸ κατώφλιον ἀκαδημίας πρέπει νὰ πατήσῃ τὸ κατώφλιον ἀλληλοδιδασκτικοῦ.

Μίαν δὲ τῶν ἡμερῶν, ἐνῷ διετρίβομεν ἐν Πόρῳ, καλέσας με εἰς τὸ δωμάτιον αὐτοῦ ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς, ὑπηγόρευσε μετὰφρασιν γαλλικοῦ τινος ἐγγράφου, ὃ περ ἐκράτει ἀνὰ χεῖρας, καὶ μετὰ τὸ τέλος διέταξέ με νὰ γράψω ἰδιοχείρως καὶ κατὰ μόνας εἰκοσιπέντε περίπου ἀντίτυπα, ἃ τίνα, μετὰ τὴν παρὰ τοῦ Κυβερνήτου ὑπογραφὴν, θὰ ἐστέλλοντο ἐγκυκλίως πρὸς τὰς ἀνωτέρας ἀρχάς. Ἀπηγορεύοντο δὲ δι' αὐτοῦ αἱ μυστικαὶ ἐταιρίαι καὶ συμβουλὴ ἐδίδετο νὰ μὴ

γίνεται πλέον χρήσις μηδὲ τῆς λεγομένης ἀδελφοποιίας. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα ἀντίγραφα ὑπεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως, τὰ δὲ δεύτερα ὑπέβαλον ἐγώ.

— Ἀνάγνωθι, εἶπέ μοι ὁ Κυβερνήτης.

— Εἶναι, ἀπεκρίθην, ἀντίγραφα τῆς ἐγκυκλίου, τὴν ὁποίαν ὑπεγράψατε πρὸ ὀλίγου.

— Ἀδιάφορον, θέλω ν' ἀκούσω καὶ πάλιν.

Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν ἀναλαβὼν τὴν γραφίδα·

— Σὺ δὲ, μὲ ἠρώτησεν, ὥς ἂν ᾔτο βέβαιος περὶ τοῦ πράγματος, ποίας ἐταιρίας εἶσαι μέλος;

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐξεπλάγην, ἔπειτα δὲ ὑπεμείδιασα.

— Διὰ τί γελαῖς;

— Διότι εἶναι δυνατόν ν' ἀνήκω ἐγὼ εἰς ἐταιρίαν; δὲν βλέπετε ὅτι εἶμαι σχεδὸν ἀγένειος;

— Ἀγένειος! ἐπανέλαβε σείων τὴν κεφαλὴν. Ἰσα, ἴσα, σεῖς οἱ νέοι ἔχετε τὰ μυαλὰ ἀναμμένα.

Καὶ χωρὶς νὰ περιμείνῃ ἀπάντησιν ἀφῆκε τὸν κάλαμον καὶ ἀνεγερθεὶς ἐσώρευσε κατὰ τῆς ἐταιρίας τῶν Φιλικῶν πολλὰ καὶ αὐστηρά. Διαγράψας δ' ἐν συνόψει τὴν πορείαν αὐτῆς, ἀνέφερε τὰς γενομένας αὐτῷ προτάσεις καὶ τὰς ἀρνητικὰς ἀπαντήσεις διὰ τὸ ἀπονενοημένον τῆς μελετωμένης ἐπιχειρήσεως. « Je démontrai avec évidence tous les dangers d'une si folle entreprise, » γράφει ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ προῤῥηθέντι ὑπομνήματι. Εἶτα καταστρέψας τὸν λόγον·

— Νὰ, ἀνεφώνησεν ἐξαφθείς, αὐτὰ ἐκάμετε κ' ἐβγάλετε τὰ ῥμάτιά σας.

Ἄλλ' ἂν οἱ ἀποσταλέντες τὸ 1820 πρὸς αὐτὸν

ὀπλαρχηγοὶ καὶ οἱ ἐκ Δακίας δύο διπλωμάται, ἦτοι ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Πανταζόγλους ἤκουσαν συναινοῦντες κατὰ τὸ φαινόμενον ὁμοίαν ἀπάντησιν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβῇ τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὸν νεανίαν γραμματέα τοῦ Κυβερνήτου. Ἐξ ἐναντίας κεραυνὸς κατέπεσεν εἰς τὴν κεφαλὴν μου ὅτε ἤκουσα τὴν τελευταίαν φράσιν. Ἄς φαντασθῇ τις νέον διατρέχοντα τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας, πιστεύοντα ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦν τὸ πρῶτον ἔθνος τῆς γῆς, ἔχοντα ἰδέαν ὑπερβολικὴν περὶ τῶν κατορθωμάτων τῶν συμπολιτῶν, λατρεύοντα τὸν ἀγῶνα καὶ φυσιῶντα διὰ τὴν εὐτυχῇ αὐτοῦ ἔκβασιν! Ἐξήφθην ὅλος, ἐγενόμην ἄλλος ἐξ ἄλλου καὶ παραβὰς τὴν τάξιν μου, καθ' ἣν μόνον περὶ ὑπηρεσίας ὠμίλουν πρὸς τὸν Κυβερνήτην.

— Ἐβγάλαμεν τὰ ῥάτια μας! ἐτόλμησα ν' ἀνακράξω. Δὲν εἴμεθα λοιπὸν ἀνεξάρτητοι καὶ δὲν ἔχομεν Κυβερνήτην;

— ὦ! κύριε! ὑπέλαβε καγχάσας· τὸ πρόσωπόν σου ἐμφαίνει ἀνωτέραν τῶν διπλωματικῶν σου γνώσεων τὴν φιλοπατρίαν σου. Οὐτε ἀνεξάρτητοι εἴμεθα, οὔτ' ἐγὼ ἀπέκτησα μέγαλον πρᾶγμα ὀνομασθεῖς Κυβερνήτης τῶν Ἑλλήνων.

— Ἀπεκτήσαμεν ὅμως ἡμεῖς.

— Ἄν ἤμην βασιλεὺς, εἶπε πλησιάσας με ἱλαρὸς, θὰ σὲ ὠνόμαζον αὐλικόν μου.

Ἄλλ' ἂν ἐτόλμων νὰ ὁμιλήσω καὶ τρίτον, θ' ἀπεκρινόμην ὅτι ὅπως γίνω αὐλικὸς δὲν ἤρκει μία μόνη θέλησις.

Καὶ ὅτι δὲν ἤμεθα ἀνεξάρτητοι ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν, διότι τὰ πρωτόκολλα ἀντὶ δούλων καθίστων ἡμᾶς ὑπο-

τελείς τῆς ἐξουσίας καθ' ἧς ἡγωνίσθημεν· ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς δὲν ἀπέκτησε μέγα πρᾶγμα, ἀπέδειξεν ὁ Σεπτέμβριος τοῦ 1831 ἔτους.

Καὶ ὅμως δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι ἡ αὐστηρότης τῶν λεχθέντων μὲ κατελύπησε. Ναὶ μὲν καὶ τότε ἤμην πεπεισμένος καὶ μετὰ ταῦτα ἐπείσθην ἔτι μᾶλλον ὅτι, οὐ μόνον πᾶσα πρᾶξις, ἀλλὰ καὶ πᾶσα λέξις τοῦ Κυβερνήτου σκοπὸν πρῶτιστον εἶχε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος, οὐδέποτε ὅμως ὑψόλογησα τὴν μνήμην τοῦ ἀνδρὸς ὅσον ὅτε ἀνέγνων τὸ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον νεωστὶ δημοσιευθὲν ὑπόμνημα αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἡγωνίζετο ν' ἀποδείξῃ καὶ δικαίαν καὶ συμφέρουσαν εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ῥωσίας ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐπιχειρήματος. « *Espérer de ramener les Turcs à un système de conduite humain et raisonnable par la voie des négociations, c'est faire injure à l'expérience des siècles et désavouer le témoignage de notre propre expérience. Ce n'est donc que par la force des armes qu'on peut, lorsqu'il en est temps encore, pacifier le Levant sans porter atteinte à l'alliance générale.* »

Ὀλίγας δὲ ἡμέρας μετὰ ταῦτα, ἀσθενήσαντος τοῦ συνοπτικῶς γράφοντος τὴν ἔννοιαν τῶν εἰσερχομένων, τοῦ κλαδευτῆρος, ὥς ἀστείως ἀπεκαλοῦμεν τὸν Λιβέριον, ἀνετέθη προσωρινῶς τὸ χρέος αὐτοῦ εἰς ἐμέ. Περιεργοτάτη δὲ καὶ θυμηδίας ἀφορμὴ ἦν ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἀναφορῶν, διὰ τε τὸ συγκεχυμένον τῶν ἰδεῶν καὶ τὸ ἀκανόνιστον τῆς γλώσσης. « Προσκυνήματα πολλὰ, ἔγραφέ τις ἐν ἐπισήμῳ διακοινώσῃ, εἰς τὸν Καπετὰν Γιάννην, ὁ ὁποῖος θὰ μ' ἐνθυμῇται βέβαια

ἀπ' τὸν καιρὸν τῶν Κορφῶν. » Καπετὰν δὲ Γιάννην ὠνόμαζε τὸν Κυβερνήτην.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἀναφορῶν εὖρον καί τινος ἱερέως ἐλθόντος ἐξ Ἀνδρου ἵνα ἐπικαλεσθῇ τὸ ἔλεος τοῦ Κυβερνήτου. Ἴδου δὲ ἡ περίεργος ἱστορία τοῦ σεβασμίου κληρικοῦ, ὡς περιέγραφεν αὐτὴν ἐν ἀφελείᾳ καὶ κατανύξει. Πρὸ τινων ἐτῶν εἶχε νυμφευθῇ γυναῖκα νέαν καὶ ὠραίαν, ἀφοῦ δ' ἐνυμφεύθη ἤλθεν αὐτῷ ὄρεξις νὰ λάβῃ τὸ ἱερατικὸν σχῆμα. Ἐνῶ δὲ συνεβίου μετ' αὐτῆς εὐδαιμόνως, συμφορὰ τις ἐνσκήψασα ὡς κεραυνὸς κατέστρεψε τὸν εἰρηνικὸν καὶ τρισόλβιον αὐτοῦ βίον, τῆς πρεσβυτέρας ἀποπτάσης πρὶν ἢ γίνῃ πρεσβῦτις δίκην ἀγγέλου εἰς οὐρανοῦς.

Ἐφάνη δὲ σπουδαιότατον τὸ συμβὰν πρὸς τὸν ἀγαθὸν ἱερέα, ὡς σπουδαιότατον θὰ ἐφαίνετο καὶ πρὸς πάντα στερούμενον προώρως τῆς προσφιλοῦς συζύγου. Καὶ λέγων προώρως ὑποθέτω ὅτι ἄλλως πως θὰ ἐσκέπτετο, ὡς μετ' ὀλίγον ἀπεδείχθη, ὁ νέος πρεσβύτερος ἐὰν ἡ πρεσβυτέρα ἀπέθνησκεν ὥριμος.

Ἀλλὰ, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν ἱερέα ἐκεῖνον αἱ ὀρέξεις ἐπήρχοντο ἢ μία κατόπιν τῆς ἄλλης· κατ' ἀρχὰς ἤλθεν αὐτῷ ὄρεξις νὰ νυμφευθῇ καὶ ἐνυμφεύθη· ἐπῆλθε μετὰ ταῦτα δευτέρα, νὰ χειροτονηθῇ καὶ ἐχειροτονήθῃ· μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῆς φιλτάτης ἐπέστη καὶ τρίτη, περὶ ἀναπληρώσεως τῆς ἀποθανούσης δι' ἄλλης καὶ ἀνεπλήρωσε φιλοτίμως αὐτήν.

Ὁ πολιοκρόταφος ὅμως ἀρχιεπίσκοπος τῆς νήσου, αὐστηρὸς τῶν κανόνων τηρητῆς, δὲν ἐσκέπτετο ὅπως καὶ ὁ περιακμάζων ἱερεὺς· διότι, ἅμα μαθὼν τὴν παρανομίαν, ἠθέλησε νὰ συλλάβῃ αὐτὸν καὶ περικεῖρων τὸν

πώγωνα νὰ ἐγκλείσῃ εἰς μοναστήριον. Ἄλλ' αἴφνης ἀνεφύη καὶ τετάρτη ὄρεξις εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἱερέως καὶ ἐπιβάς λάθρα εἰς τροχαντήριον κατέφυγεν ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Κυβερνήτου.

Καὶ αὕτη ἐν συντόμῳ ἡ ἱστορία, ὅπως διελαμβάνετο ἐν τῇ ἀναφορᾷ. Ἀλλὰ, πῶς δικαιολογῶν τὴν ἀδικαιολόγητον αὐτοῦ διαγωγὴν θὰ ἐπετύγχανε τῆς προστασίας τοῦ Κυβερνήτου; Ἐπειδὴ δὲ, ὡς φαίνεται, τὸν καταδιωκόμενον ἐφημέριον οὐ μόνον ὀρέξεις ἐκόσμου ἀλλὰ καὶ πανουργία, ἡ ἀνάγκη ἐνεφύσησεν αὐτῷ δικηγόρου πνεῦμα καὶ, φιλολογήσας τὴν Γραφὴν, ἀνεκάλυψεν ἐπιχείρημα ἀκαταμάχητον, ἀνεκάλυψε τὸ ῥητὸν, λέγω, ἐκεῖνο τοῦ Παύλου, δι' οὗ ὁ θεὸς ἀποστολος συνιστᾷ, ἐλευθεροστομῶν πως, πρὸς τοὺς ῥέποντας εἰς βίον ἀκρατῇ τὸν γάμον, (Ἐπιστ. ἀ. Πρὸς Κορινθ. Ζ', 9.) καὶ τοῦτο ἐπεκαλεῖτο ἐν θριάμβῳ.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπίκλησις ἐφάνη μοι ἀστεία, ἀντέγραψα αὐτὴν ὀλόκληρον καὶ ὑπέβαλον μετ' ἄλλων κατὰ τὴν τάξιν τῷ Κυβερνήτῃ.

— Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον γράφει; μὲ ἠρώτησεν.

— Ἀπαραλλάκτως.

— Ὑπαγε νὰ φέρῃς αὐτὸν εὐθύς.

Ἐγὼ δὲ προβλέπων κωμικὴν τὴν συνέντευξιν, μετέβην δρομαῖος εἰς τὴν Γραμματείαν, καὶ καλέσας διὰ κλητῆρος τὸν ἱερέα ὠδήγησα πρὸς τὸν Κυβερνήτην.

— Ἡ ἀγιωσύνη σου, ἠρώτησεν εἰρωνικῶς, εἶσαι ὁ ὁπαδὸς τοῦ ἀποστόλου Παύλου;

Καὶ ὁ ταλαίπωρος ἱερεὺς ὅστις, φοβούμενος μὴ ὑποδεχθῇ αὐτὸν ὁ Κυβερνήτης ὅπως καὶ ὁ σεβασμιώτατος ἐπίσκοπος, ἠκολούθει με τρέμων· ἀναθάρρῃσας·

—Μάλιστα, ἀνεβόησεν, ἐξοχώτατε· ἀνέκαθεν ὑπῆρξα λάτρις καὶ ὁπαδὸς τοῦ θείου ἐκείνου μαθητοῦ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἀφότου ἔλαβον, ἀναξίως βέβαια, τὸ σχῆμα τοῦτο, ἐφρόντισα ὡς ἄνθρωπος νὰ βάλω εἰς πρᾶξιν τὰς ἀγίας αὐτοῦ ἐντολάς.

Καὶ ὁ μὲν Κυβερνήτης, ἄμ' ἀκούσας τὴν ἀπόκρισιν, ἐφαιδρύνθη καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ χεῖλη καὶ τὸ μέτωπον, οὐδὲ ἴσχυσε, καίτοι ἠγωνίζετο, νὰ τηρήσῃ τὸ σοβαρὸν αὐτοῦ ἦθος· ἐγὼ δὲ, ἀποχωρήσας εἰς ἐνδοτάτην γωνίαν, ἐξεκαρδιζόμην γελῶν καὶ ἐπροσπάθουν νὰ πνίξω δι' ἀμφοτέρων τῶν παλαμῶν τὸν κρότον τοῦ γέλωτος.

Ὁ δὲ ἱερεὺς ἀναλαβὼν καὶ νέον θάρρος ἐξηκολούθησε λέγων·

— Ὁ Δεσπότης, ἐξοχώτατε, εἰς τὴν Ἀνδρον, οὔτε Πέτρον οὔτε Παῦλον θέλει νὰ ἡξεύρῃ. Ὅσ' ἀνέφερα εἰς τὴν ἐξοχώτητά σου τ' ἀνέφερα πολλάκις καὶ εἰς ἐκεῖνον· αὐτὸς ὅμως τὸ γουδὶ τὸ γουδοχέρι. Διὰ τοῦτο προστρέχω εἰς τὴν ἐξοχώτητά σου νὰ διατάξῃ αὐτὸν νὰ μὲ ἀφήσῃ ἡσυχον μὲ τὸν Παῦλόν μου.

Καὶ ἐμοῦ μὲν ὁ γέλως κατέστη ῥαγδαιότερος, ὁ δὲ Κυβερνήτης καὶ λέξιν ἐδυσκολεύετο νὰ προφέρῃ.

— Μὲ τὸν Παῦλόν σου! ἀνεφώνησε τέλος πάντων. Ἡξεύρεις ὅμως, πάτερ ἅγιε, ὅτι καὶ ἐγὼ εἶμαι χριστιανός...

— Καὶ καλὸς χριστιανός, ὑπέλαβε μετὰ σπουδῆς ὁ παραβάτης. Ἐχω ἀκουστὰ ὅτι εἰς τὴν Ῥωσίαν εἶναι ὅλοι καλοὶ χριστιανοὶ καὶ διὰ τοῦτο ἐπρόστρεξα εἰς τὴν ἐξοχώτητά σου.

— Ὡς τοιοῦτος λοιπὸν χριστιανὸς ἀναγινώσκω καὶ ἐγὼ τὸν Παῦλον καὶ σὲ λέγω, προσέθετο ἐντόνως, ὅτι

ἐφαρμόζεις τὸ ῥητὸν αὐτοῦ ὅπως καὶ τις ἄλλος ὅμοιός σου τὸ τοῦ Δαβίδ, οὐκ ἔστι Θεός.

Καὶ τοῦτο ἀκούσας ὁ ἱερεὺς ἠλλοιώθη τὴν ὄψιν.

— Ἀνέφერες πρὸ ὀλίγου τὴν Ῥωσίαν· σὲ λέγω λοιπὸν, καὶ ὁ τόνος τῆς φωνῆς τοῦ Κυβερνήτου ἐσφοδρύνθη καὶ φλόγες ἐτοξεύοντο ἐκ τῶν φλογερῶν αὐτοῦ ὀφθαλμῶν, ὅτι ἂν ἔκαμνες εἰς τὴν Ῥωσίαν ὅ,τι ἔκαμες εἰς τὴν Ἀνδρον, θὰ σοῦ ἐξύριζαν τὰ γένεια καὶ θὰ σ' ἐσελλαν εἰς τὴν Σιβηρίαν. Ἦκουσες ποτέ σου τὴν Σιβηρίαν;

Καὶ, ὥς εἰ ἐνέσκηψεν αἴφνης τεταρταῖος παροξυσμός εἰς τὸν ἐξ Ἀνδρου πρεσβύτερον, ἤρχισε νὰ τρέμῃ χεῖρας καὶ πόδας καὶ ἡ δασύθριξ αὐτοῦ σιαγῶν, ἀναβαίνουσα καὶ καταβαίνουσα, ἐκροτάλιζε καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ἐφαίνοντο ἀνορθούμεναι. Ὁ ἐνθερμος τοῦ Παύλου ὁπαδὸς οὐδὲ συλλαβὴν εἶχε πλέον τὴν δύναμιν νὰ τραυλίσῃ.

— Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, ἐξηκολούθησεν ἱλαρώτερον ὁ Κυβερνήτης, καὶ τροφῆς ἐστερεῖτο ἵνα μὴ σκανδαλίσῃ τὸν πλησίον. Καὶ δὲν ἐννοεῖς ὅτι διὰ τῆς διαγωγῆς σου σὺ ὁ ὁπαδὸς αὐτοῦ γίνεσαι μέγα σκάνδαλον εἰς τοὺς ἀδελφούς σου;

Καὶ ὁ ἱερεὺς ἤρχισε νὰ κλαίῃ.

Ἐκεῖνος δὲ, ἐλεῶν τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως.

— Ἀκουσον, πάτερ ἅγιε, εἶπε μετὰ βραχεῖαν σιωπὴν, ἀκουσον τὴν συμβουλήν μου. Πρὸς τὸ παρὸν μὴ ἐπιστρέψῃς εἰς τὸν τόπον σου· θὰ σὲ δώσω χρήματα καὶ συστατικὰ εἰς Πελοπόννησον ἕως οὔ, συνεννοηθεῖς μὲ τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ἀνδρου, συμβιβάσω τὸ πρᾶγμα. Σὲ προειδοποιῶ ὅμως ὅτι ἀπὸ τὴν διαγωγὴν σου κρέ-

μαται τὸ τέλος τῆς ὑποθέσεως· διότι ἐὰν μάθω ὅτι πολυτεύεσαι καλῶς, θὰ παρακαλέσω τὸν Δεσπότην νὰ σὲ συγχωρήσῃ.

Καὶ πλησιάσας εἰς τὴν τράπεζαν ἔγραψε πρὸς τὸν ταμίαν αὐτοῦ νὰ δώσῃ ποσότητά τινα χρημάτων τῷ ἱερεῖ, ἐμὲ δὲ διέταξε νὰ ἐτοιμάσω συστατικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἑκτακτον ἐπίτροπον τῆς Κάτω Μεσσηνίας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἱερεὺς ἐζήτησε ν' ἀσπασθῇ τὴν δεξιὰν τοῦ Κυβερνήτου.

— Ἐγὼ, εἶπεν οὗτος ἀναλαβὼν τὴν συνήθη ἐμβρίθειαν, ἐγὼ ἔπρεπε νὰ φιλήσω τὴν ἰδικήν σου, ἐὰν ἐρμηνεύων δεόντως τὰ παραγγέλματα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου δὲν ἐμόλυνες αὐτήν.

Εἶπε καὶ ἀπέπεμψε τὸν παραβάτην.

Τὴν δὲ 18 Ἰουνίου ἀνεχωρήσαμεν ἵνα μεταβῶμεν εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ ἐν Δραγαμέστῳ στρατοπέδου τοῦ Τσώρτς. Ἐπέβη δὲ ὁ Κυβερνήτης εἰς τὸ Warspite, παρακολουθούντων καὶ τῶν πλοίων τῶν τριῶν ναυτικῶν μοιρῶν φερόντων ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν ὑποστήριξιν. Τὸ Warspite, ὡς εἶπον, ἦν δίκροτον ἀγγλικόν· καὶ ὅμως δὲν ἠγάπα τοὺς Ἀγγλους ὁ Κυβερνήτης, οὓς ἐθεώρει ἀσπόνδους ἐχθροὺς τῆς Ἑλλάδος. «Βλέπεις τούτους μὲ ταῖς κόκκιναις βελάδαις; εἶπέ μοί ποτε; εἶναι Τοῦρκοι.» Καὶ, εἰ μὲν ἐμίσει αὐτοὺς ὡς δεσπόζοντας τῆς Ἑπτανήσου, δὲν κατακρίνω τὸν ἄνδρα· διότι καὶ τὴν ἐπιεικεστάτην ξενικὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν πρόσκαιρον ξενικὴν ἐπέμβασιν νομίζω ἀξίαν ἀποστροφῆς. Ὁ Ἀριστοτέλης μάλιστα καὶ αὐτὸ τὸ «χρῆσθαι συσσίτοις καὶ συνημερευταῖς ξενικοῖς» ὠνόμαζε τυραννικόν. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ οὐχὶ ἀδίκως, διότι προτιμῶ νὰ κύπτω

τὸν αὐχένα ὑπὸ ζυγὸν ἐγγχωρίου καταδυναστείας ἢ νὰ συνεντρυφῶ ἐν τῇ ἰδίᾳ μου πατρίδι μετ' ἄλλοφύλων ἀρχόντων. Τότε μόνον εἶμαι ἀληθὴς δοῦλος, ὅταν ὑποτάσσωμαι εἰς ἀλλοτρίαν οἰανδήποτε κυβέρνησιν.

Αὐτὸς ὁμῶς, θεωρῶν ἐχθροὺς τῆς Ἑλλάδος τοὺς Ἀγγλους, ἐδείκνυεν ὑπερβολὴν πάθους εἰς ὃ ἐθυσίαζε τὴν εὐγνωμοσύνην, ἣν ὡς Ἑλλήν ὤφειλε πρὸς τοὺς πρωταγωνιστὰς τῆς πράξεως τῆς 23 Μαρτίου 1826. Ἀλλὰ, καὶ ἂν χάριν ἰδίου τέλους ὑπεστήριξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν ἡμῶν, αὐτὸς ὁ τὴν μὲν κόμην λευκανθεὶς μεταξὺ τῶν δυνατῶν τῆς γῆς, τὴν δὲ σπανίαν ὀξύνοϊαν ἀκονίσας μεταξὺ συζητήσεων καὶ διαβουλεμμάτων διπλωματικῶν, δι' ὧν ἀνετράπησαν ἢ μετεῤ-ῤυθμίσθησαν ἀρχαῖα καὶ ἐσχηματίσθησαν νέα κράτη, κατὰ τὰ ἀρέσκοντα τοῖς δυνατοῖς, ὤφειλε νὰ ἔχῃ κατὰ νοῦν ὅτι ἐπὶ πολιτικῆς πλατωνικὸς ἔρως δὲν ὑπάρχει καὶ ὅτι μακάρια τὰ ἔθνη, τὰ ἀσθενῇ πρὸ πάντων, ὅσakis τὰ ἴδια συμφέροντα δὲν συγκρούονται πρὸς τὰ τῶν ἰσχυροτέρων.

Ἡ ἀλήθεια δὲ αὕτη, ἀλήθεια ἀδικωτάτη, συνεγεννήθη μετὰ τῶν αἰώνων. Οἱ προπάτορες ἡμῶν Ἀθηναῖοι ἐφημίζοντο φιλοδικαιοτάτοι μεταξὺ τῶν συγχρόνων ἐθνῶν· καὶ ὁμῶς ἐξεπόρθησαν καὶ ἡρήμωσαν ἑλληνίδα πόλιν ἐλευθέραν, τὴν Μῆλον, κατασφάζαντες δὲ τοὺς ἄνδρας καὶ ἐξανδραποδίσαντες τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά, εἶπον πρὸς τοὺς δεινολογουμένους κατοίκους τῆς νήσου, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Θουκυδίδης, τὰ ἀπάνθρωπα ταῦτα· « Δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγκης κρίνεται, δυνατὰ δὲ οἱ προὔχοντες πράσσουσι καὶ οἱ ἀσθενεῖς ζυγχωροῦσι. »

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀγησίλαος ἀπήντησεν ἀναφανδὸν ὅμοια τοῖς Ἀθηναίοις πρὸς τοὺς ἀγανακτήσαντας Ἕλληνας ὅτι ὁ ἐκ Σπάρτης Φοιβίδας ἔργον εἰργάσατο δεινὸν ἐν σπονδαῖς καὶ εἰρήνῃ τὴν Καδμείαν καταλαβὼν, ὅτι «δεῖ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν εἶ τι χρήσιμον ἔχει σκοπεῖν.»

Ἴσως δὲ καὶ οἱ Ἀγγλοὶ ἀνέσκαπτον τὰς πόλεις καὶ ἀπέκτεινον τοὺς νέους καὶ ἠχμαλώτευσον τὰ τέκνα καὶ τὰς γυναῖκας ἡμῶν ἐὰν συνέφερεν αὐτοῖς· ἀλλ' εὐτυχῶς φαίνεται ὅτι τὸ συμφέρον αὐτῶν ἡρμόζετο πρὸς τὸ ἡμέτερον. Καὶ ὅτι ἡρμόζετο ἀπέδειξεν ὁ Κάννιγκ, ἀγωνισθεὶς οὐχὶ ἀπλῶς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς ἰσχύος καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ νέου κράτους· ἀπέδειξε δὲ μετὰ τὸν πολύκλαυστον θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ ἡ περὶ αὐτὸν εὐγενὴς πλειὰς, ἥτοι ὁ Marquis de Lansdown, ὁ Lord Holland, ὁ Huskisson, ὁ Lord Palmerston, ὁ Lord John Russel καὶ ἄλλοι, παλαίσαντες ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν ἀρχῶν ἐκείνου. «Ἐλπίζω, ἀνέκραξεν ἐν τῇ ἄνω βουλῇ ὁ πρῶτος τούτων τῇ 4 Φεβρουαρίου 1830, ἐλπίζω ὅτι διὰ τῶν συνθηκῶν θὰ καταστῇ ἡ Ἑλλὰς εὐδαίμων καὶ ἀνεξάρτητος, (happy and independent), καὶ ἵνα καταστῇ τοιαύτη πρέπει νὰ ἀναδειχθῇ οὐσιωδῶς ἐλευθέρα καὶ οὐσιωδῶς ἰσχυρά (essentially free and essentially strong). Καὶ ταῦτα λέγων ἐννοῶ τὴν χορηγίαν βαθμοῦ ἐλευθερίας ἱκανοῦ νὰ καταβάλῃ θεμέλια ὑπάρξεως διαρκοῦς (a permanent existence) καὶ ἰσχύος ὅπως ἀναδειχθῇ κράτος ἔχον ὅλην τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν κατὰ τε ξηρὰν καὶ θάλασσαν, ὅπως ὑπερασπίσῃ μὲν ἑαυτὸ κατὰ τῆς ὑπολειπομένης δυνάμεως τῆς Τουρκίας, κατασταθῇ δὲ καὶ ἐμπορικὴ δύναμις καὶ ναυτικὴ σύμμαχος τῆς

χώρας ταύτης ἀξία λόγου. (To render her at once a respectable commercial power, and a maritime ally of this country). Ταύτην ἐγὼ θεωρῶ ἀληθῆ πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας καὶ μάλιστα ἐὰν, ἐπερχομένης τῆς πτώσεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἦν ἀνέκαθεν ἐθεώρησα ἀναπόφευκτον (which I for one have long believed to be inevitable), νέον κράτος, ἔχον τὰς ιδιότητας ὅσας προεῖπον, εὐρεθῇ ἑτοιμον νὰ διαδεχθῇ ἐκεῖνο. »

« Οὐδέποτε δὲ θὰ πιστεύσω, ἔλεγε μετὰ τινος ἡμέρας ἐν τῇ αὐτῇ βουλῇ καὶ ὁ Ὅλλανδ, ὅτι πατρίκιός τις ἐν τῷ περιβόλῳ τούτῳ ἢ ἄλλος λογικός Ἀγγλος θὰ φαντασθῇ ὅτι ὁ βρετανικὸς θρόνος, θεμελιῶν νέον κράτος ἐν τῇ μεσογείῳ, θὰ προσπορισθῇ τιμὴν ἢ ὠφέλειαν ἂν δὲν φροντίσῃ νὰ χορηγηθῶσιν εἰς τὸ κράτος τοῦτο πάντες οἱ ἀπαιτούμενοι τρόποι εἰς στερέωσιν τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ (Unless it takes care, in so doing, that this new state shall be provided with all means required to maintain its independence). »

Καὶ τοιαῦτα πολλάκις παρὰ πολλῶν ἐπανελήφθησαν ἐν τε ταῖς ἀγγλικαῖς βουλαῖς καὶ διὰ τοῦ περιοδικοῦ καὶ μὴ τύπου, σκοποῦντα νὰ πείσωσι τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν ὅτι τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ ἰσχὺς τῆς Ἑλλάδος οὐ μόνον ἡρμόζοντο πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἀγγλίας, ἀλλ' ὅτι καὶ θὰ προελαμβάνοντο δι' αὐτῶν κίνδυνοι τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ φεῦ! μετὰ τῶν κυριωτάτων συμφορῶν τῆς πατρίδος ἠναγκάσθημεν ἐπὶ τέλους νὰ καταλέξωμεν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Κάννιγκ. Ὅτι δὲ δικαίως ἐπένθησεν ἡ Ἑλλὰς διετράνωσεν ἡ ἀγαλλίασις, ἣν ἠσθάνθησαν οἱ ἐν Αὐστρίᾳ ὀνομάσαν-

τες τὴν μὲν τελευτὴν τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς « θείαν εὐ-
εργεσίαν, μωρὰς δὲ καὶ ἀπαισίας τὰς φιλανθρώπους
καὶ φιλελευθέρους ἐνεργείας αὐτοῦ. » Ἐπρεπε διὰ
τοῦτο νὰ μισήσωμεν τοὺς Ἀγγλους; Ἄς δεχώμεθα
τὰς εὐεργεσίας καὶ, προσέχοντες μόνον μὴ ὑποκρύ-
πτωσιν ἐπιβουλήν, ἅς ἀδιαφορῶμεν διὰ τὴν αἰτίαν.

Ἀλλὰ, καὶ τοιαῦτα φρονῶν περὶ τῶν Ἀγγλῶν ὁ
Κυβερνήτης, ἠναγκάζετο διὰ λόγους πολιτικοὺς νὰ
συμπλέῃ μετ' αὐτῶν. Ἠνωχλεῖτο δὲ καὶ ὑπὸ γαστρο-
νομικοῦ τινος κανόνος τῶν υἱῶν τῆς Ἀλβιόνος, οἵ τι-
νες, ὥς γνωστὸν, πράττουσι πάντα ἐν χρόνῳ ῥητῶ,
μὴ ὑπερβαίνουντι μὲν, ἀλλὰ καὶ μὴ περιστέλλονται τὰ
προδιατεταγμένα ὅρια. Καὶ μὴ ὑπολάβωσιν οἱ ζωηρό-
τεροι, οἱ συγχρόνως καὶ ἀκαθέκτως πολλὰ μὲν ἐπι-
χειροῦντες ὀλίγα δὲ φέροντες εἰς πέρας, ἀπόρροϊαν ψυ-
χῆς νωθρᾶς καὶ ὑπολογισμὸν παιδαριώδη τὸν μεθοδι-
κὸν καταμερισμὸν τῶν ὥρῶν· ἐξ ἐναντίας ἡ ἀγγλο-
σαξωνικὴ φυλὴ καὶ ὥς ἐπιστήμων καὶ ὥς ἔμπορος καὶ
ὥς στρατιῶτις καὶ ὥς ναυτικὴ καὶ ὥς πράττουσα τὰ
τῆς πόλεως διακρίνεται ἐπὶ σπανία δραστηριότητι· ἡ
δὲ μέθοδος, παραχωροῦσα εἰς ἐκάστην ἐργασίαν τό-
σον χρόνον ὅσου ἔχει χρεῖαν, πολλαπλασιάζει αὐτὴν
καὶ ἀνακουφίζει τὴν φύσιν καταπονουμένην καὶ δυσ-
φοροῦσαν ὁπόταν ὑποβάλλεται ἐπὶ πολλὰς κατὰ συν-
έχειαν ὥρας εἰς τὸ αὐτὸ ἔργον.

Ἐπειδὴ δ' ἐπεκράτει ἡ αὐτὴ τάξις καὶ εἰς τὰ τῆς
τραπέζης τοῦ διευθυντοῦ τοῦ Warspite, ὁ ὀλιγόσιτος
Κυβερνήτης, ὅσον καὶ ἂν ηὐξάνετο ἡ ὄρεξις αὐτοῦ
κατὰ τὰς θαλασσίους περιηγήσεις, ἐδυσανασχέτει καθ'
ὑπερβολὴν διὰ τὴν δῖωρον διάρκειαν τοῦ γεύματος.

Εἰπὼν δὲ ὀλιγόσιτον τὸν Κυβερνήτην, καλὸν νὰ ὀρίσω διὰ τινος παραδείγματος καὶ τὸν βαθμὸν τῆς λιτότητος αὐτοῦ. Ἀναγκασθεὶς ποτε νὰ μεταβῇ ἐξ Αἰγίνης εἰς Πόρον καὶ νὰ ἐπανέλθῃ τὴν ἐπιοῦσαν, ἐπέβη εἰς γολέτταν μικρὰν, δύο ἔχων συνοδοὺς τὸν Γενικὸν Γραμματέα τῆς ἐπικρατείας καὶ τὸν γράφοντα τὰς ἀναμνήσεις ταύτας. Καὶ ἡ μὲν ἡμέρα ἦν ὥραία· ὁ ἄνεμος ὅμως πνέων ἀντίπρωρος ἐβίαζε τὸ σπετσιωτικὸν σκαφίδιον νὰ ἐναλλάττῃ ἀδιακόπως ἀπὸ τῆς ὑπηνέμου πρὸς τὴν προσήνεμον τὰς λευκὰς πτέρυγας καὶ νὰ λοξοδρομῇ. Βραδέως ἄρα ἐχωροῦμεν ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ ὁ πεπτικώτατος νεανικὸς στόμαχός μου ἐσπαράσσετο δεινῶς ὑπὸ τῆς πείνης. Ἀνυπομόνως δὲ ἀνέμενον τὸ γεῦμα ἢ τὸ πρόγευμα, ὅτε εἶδον τὸν ὑπηρέτην τοῦ Κυβερνήτου κρατοῦντα κυθήσκον καὶ ἡμίκενον φιαλίδαν περιέχουσαν ὑγρὸν πρασινωπὸν, ὅπερ ἐκλαβὼν ἀντὶ ἰατρικοῦ, ἴσως δὲ καὶ φοβηθεὶς μὴ βραδύνη ἢ τράπεζα, ἔσπευσα νὰ ἐρωτήσω τὸν ὑπηρέτην· οὗτος δὲ μειδιῶν ἀπεκρίθη ὅτι ἔφερε τὸ ἐκ ζωμοῦ λαχάνων ῥόφημα, ὅπερ ἀπετέλει ὁλόκληρον τὸ γεῦμα τοῦ Κυβερνήτου.

— Καὶ ἡμεῖς! ἀνεφώνησα μετὰ μεγίστης σπουδῆς.

— Ὑμεῖς, ἐπανελάβεν ὁ Ἑλβετὸς κλίνας ἐν εἵδει μὲν σεβασμοῦ τὴν κεφαλὴν, πράγματι δὲ ἵνα κρύψῃ εἰρωνικὸν μειδίαμα, ὑμεῖς θὰ γευθῆτε εἰς Πόρον.

Καὶ τῶνόντι ἐκεῖ ἐγεύθημεν τὸ ἐσπέρας.

Ἦκολούθει δὲ εἰς τὸ ἀγγλικὸν δίκροτον ἐφ' οὗ ἐπέβαινεν ὁ Κυβερνήτης, ὁ περίβλεπτος Ἀρῆς τοῦ ἐν Σφακτηρίᾳ ἡρωϊκῶς πεσόντος Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ, ὅς τις, ἐξ ὁλοκλήρους ὥρας παλαίσας μόνος πρὸς τρια-

κοντατέσσαρα πλοῖα τουρκικὰ καὶ καταναυμαχήσας αὐτὰ, ἐσώθη. Παρόμοιον κατόρθωμα οὐδὲν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Καὶ ἀλλαχοῦ μὲν τοὺς περισώσαντας αὐτὸν Ν. Βότσην καὶ Δ. Σαχτούρην ἤθελον ἀποθεῶσαι δι' ἀνδριάντων· ἐνταῦθα ὅμως ἀγνοῶ διὰ τί καὶ αὐτῆς τῆς ἡρώιδος νηὸς μετηλλάγη ἱεροσύλως ἡ ἀνδρική κλησις καὶ, ὅτε προέπεμπε τὸν Κυβερνήτην, ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ θεοῦ τῶν πολέμων ἔφερε τὸ τῆς προστάτιδος τῆς φρονήσεως. Ἐφερε δὲ ἡ νεοφώτιστος αὕτη Ἀθηνᾶ, ἣν διεύθυνεν ὁ τοῦ ἥρωος υἱὸς Μιχαήλ, πέντε τῶν δημοσίων γραμματέων, ἐξ ὧν οἱ δύο καλούμενοι καθ' ἑκάστην διὰ σήματος μετέβαινον εἰς τὸ δίκροτον πρὸς ἐργασίαν. Καὶ τὴν μὲν 17 Ἰουνίου καταπλεύσαντες εἰς Ναύπλιον ἐξεδώκαμεν ὁδηγίας καὶ διαταγὰς, τὸ δ' ἐσπέρας τῆς ἐπιούσης ἐρρίψαμεν τὴν ἄγκυραν εἰς τὸ ἐπίνειον τῆς Ἐπιδάουρου Λιμηρᾶς. Ἀλλὰ πόθεν τὸ ἐπίθετον τοῦτο; Ὁ μὲν Στράβων λέγει ὅτι ἐπωνομάσθη λιμηρὰ ἥτοι λιμενηρὰ, διὰ τὸ εὐλίμενον αὐτῆς· ἐγὼ δὲ, πειθόμενος μᾶλλον εἰς ὅ,τι εἶδον, τολμῶ νὰ μὴ πολυπιστεύσω τὴν ἐρμηνείαν τοῦ σοφοῦ γεωγράφου, ἀλλ' ἀποδίδω μᾶλλον τὸ ἐπώνυμον εἰς τὸ πειναλέον καὶ ἄγονον τῆς χώρας· διότι, εἰ μὴ ἐφέρομεν ἄφθονα ἐφόδια μεθ' ἡμῶν, θὰ ἐβουλιμιῶμεν, μετὰ τὸν ὀρεκτικώτατον μάλιστα πανηγυρικόν, εἰς ὃν κατεδικάσθημεν νὰ παραστῶμεν μόλις ἀποβάντες, ἐν τινι νεοδμήτῳ ναῷ τοῦ ἄστεος. Διοικητὴν δὲ τοῦ φρουρίου εὗρομεν τὸν κλεινὸν πυρπολητὴν τῶν Ψαρρῶν, οὗ τινος τὸ μὲν ἐνδοξὸν στάδιον εἶχε κλείσει ἡ ναυμαχία τοῦ Νεοκάστρου, τὸ δὲ κλέος αὐτοῦ, οὐχὶ ἡ δόξα τοῦ πρωθυπουργοῦ, ἔμεινεν εἰς αἰῶνας λαμπρόν, ὥς αἱ φλό-

γες ἅς ἐξηκόντιζον εἰς οὐρανοὺς τὰ κεραυνοβόλα τοῦ ἥρωος ἡφαίστεια. Ὁ Κυβερνήτης, ἐλθὼν ἐξ Εὐρώπης, ἔσπευσε ν' ἀποδείξῃ πόσον ἐτίμα τὸν ἀρειότολμον ἄνδρα ἐπισκεφθεὶς τὴν ἐν Αἰγίνῃ σύζυγον αὐτοῦ· οὗτος δὲ, ἀμείβων τὸν τιμήσαντα καὶ καθήκον ἐκπληρῶν, ἐδεξιώσατο τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα τῆς πολιτείας παρὰ τὴν ἀποβάθραν μετὰ τῆς ἐκ Ψαριανῶν φρουρᾶς, φέρων ἐπικαμπῶς ἐρυθρὸν πῖλον καὶ σείων πολύπτυχον ἀναξυρίδα.

Καὶ ὁ μὲν Κυβερνήτης, περιπλεύσας ἡμέραν μίαν καὶ νύκτας δύο ἐν τῷ λιμένι, διέταξε τὰ τῆς ἀλλαγῆς τῆς φρουρᾶς· ἡμεῖς δὲ ποτὲ μὲν ἐγράφομεν, ποτὲ δὲ ἀνεψυχόμεθα ἀπὸ τοῦ ἀφορήτου καύσωνος κολυμβῶντες καὶ ἄλλοτε περιηρχόμεθα τὸ ἄστυ, ἀναζητοῦντες ἵχνη τῆς ἀρχαίας λαμπρότητος, περὶ ἧς πολλὰ ἀνέγνωμεν ἐν τινὶ Χρυσοβούλλῳ ἐπιμελῶς ἐκεῖ τηρουμένῳ. Ὁ Χ ρ υ σ ό β ο υ λ λ ο ς οὗτος λόγος φέρει τὴν ὑπογραφὴν Ἀνδρονίκου τοῦ Πρεσβυτέρου, υἱοῦ Μιχαήλ τοῦ Παλαιολόγου, τοῦ ἀπελάσαντος τοὺς Φράγκους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀνορθώσαντος τὴν ἐλληνικὴν αὐτοκρατορίαν. Γνωστὸν δὲ ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος οὗτος, πλήν τῶν φιλοσοφικῶν καὶ φιλολογικῶν αὐτοῦ ἀρετῶν, ἦτο καὶ μέγας ζηλωτὴς τῆς δόξης τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἧς τὴν ἑνωσιν μετὰ τῆς δυτικῆς ἀπεπειράθη νὰ κατορθώσῃ ὁ πατὴρ αὐτοῦ διὰ λόγους πολιτικούς· τοσοῦτον ὅμως ἐξηρέθισε τὸν λαὸν ὁ ἄλλως γενναῖος καὶ φιλόπολις αὐτοκράτωρ, ὥστε, ὅτε ἀπέθανεν, οὐ μόνον δὲν ἐτόλμησε νὰ κηδεύσῃ αὐτὸν μεγαλοπρεπῶς ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος Ἀνδρόνικος, ἀλλὰ καὶ νὰ ταφῇ διὰ νυκτὸς προσέταξε. Καίτοι δὲ ἐκοσμεῖτο

διὰ τοσούτων προτερημάτων, ἀφῆκε τὴν διεξαγωγὴν τῶν δημοσίων εἰς ἄλλους καὶ ἡσχολήθη ἰδίως εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά, προβιάσας καὶ πολλὰς ἐπισκοπὰς εἰς ἀρχιεπισκοπὰς καὶ μητροπόλεις, ἐν αἷς καὶ τὴν τῆς Μονεμβασίας, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ σχοινοτενεστάτου Χρυσοβούλλου, διαλαμβάνοντος περίπου τὰ ἐξῆς·

Ἵνα προβιάσῃ τὸν Μονεμβασίας ἀπὸ ἐπισκόπου εἰς μητροπολίτην καὶ ἐπιδαψιλεύσῃ τὸ δικαίωμα τοῦ τιτλοφορεῖσθαι «ἐξάρχον πάσης Πελοποννήσου,» προσαγορεύεσθαι δὲ «ἐν τε φήμαις καὶ γραφαῖς», φορεῖν σάκκον καὶ ἔχειν πρὸ αὐτοῦ διβάμπουλον ἐν ταῖς θείαις ἱεροτελεστίαις, ὃ εὐσεβὴς αὐτοκράτωρ στηρίζεται ἐπὶ δύο ἐπιχειρημάτων. Καὶ πρῶτον μὲν λέγει ὅτι τὸ ἄστυ τῆς Μονεμβασίας ἐξάκουστόν ἐστι καθ' ὅλα τὰ κράτη, «τὰ πρῶτα σαφῶς φερόμενον ἀπάντων τῶν ἐν Πελοποννήσῳ.» Ἐκθειάζει δὲ αὐτὸ οὐ μόνον «διὰ τὸ εὐκαιρον καὶ ὀχυρὸν τῆς θέσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν οἰκητόρων, τὴν τε πολυολβίαν καὶ τὴν εὐγένειαν τῆς πολιτείας καὶ τὰς ἀσκήσεις τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἀγορᾶς τὴν δαψίλειαν καὶ τὸ εὐέμπορον καὶ τὸ θαλαττουργὸν καὶ τὴν ῥωμαλεότητα καὶ τὸ δρασικὸν καὶ ἔμπρακτον φρόνημα τῶν ἐν αὐτῷ οἰκούντων.» Καθὼ ὅμως χριστιανὸς καὶ νηφάλιος ὁ αὐτοκράτωρ, ἐνόμισεν ἄτοπον νὰ μνησθῇ καὶ τοῦ ὀνομαστοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τοῦ ὀνομαστοτέρου ἀνθοσμίου τῆς Ἐπιδάουρου.

Δεύτερον δὲ προστίθουσιν ὅτι ὁ πνευματικὸς ποιμὴν τοῦ μακαρίου ἐκείνου ἄστεος ἦν ἀληθὲς σκεῦος πάσης χριστιανικῆς τελειότητος καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ κατεσκήνουν ἀθρόαι αἱ ἀρεταί, καὶ ἀγάπη καὶ ἐλευθεριότης καὶ

ἀόργητον καὶ φίλοικτον καὶ γαλήνη ψυχῆς καὶ τόσαι ἄλλαι, ἃς παραλείπω ἵνα μὴ ἀντιγράψω ὀλόκληρον τὸ Χρυσόβουλλον.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐγκώμια ταῦτα ἐξήγειραν τὴν περι-
ἐργειάν μου, ἔσπευσα νὰ ἐρευνήσω εἴ τινα καὶ ποῖα τῶν
ὑμνολογουμένων πλεονεκτημάτων ἐσώζοντο.

Καὶ τῶντι ἡ τοποθεσία τῆς Μονεμβασίας κατε-
σκευάσθη ὑπὸ τῆς φύσεως ὀχυρωτάτη. Τοσούτῳ δὲ ἀπό-
τομος ὁ βράχος ἐφ' οὗ κεῖται τὸ φρούριον, ὥστε, εἰ μὴ
οἱ κάτοικοι αὐτῆς, μετὰ πολιορκίαν διαρκέσασαν ἔτη
τρία καὶ ἐπέκεινα καὶ στενοχωρήσασαν τὸ ἄστυ

ὥς τὸ κλουβὶν τ' ἀηδόνι,
οὕτως ὥστ'

Ἐφάγασι καὶ ποντικούς ὁμοίως καὶ γατία,
κατεβάλλοντο ὑπὸ τοῦ λιμοῦ, διότι πλέον

Τὸ τί νὰ φᾶν οὐκ εἶχαςι μόνον ὁ εἷς τὸν ἄλλον,

ἀδύνατον νὰ ἐκπορθήσῃ αὐτὸ ὁ αὐθέντης τοῦ Μωρέως,
καὶ δεκάκις πλείονα ἐπιμονὴν καὶ δεκάκις ἰσχυροτέ-
ραν δύναμιν ἂν εἶχε κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν.

Ἀξίος δὲ θαυμασμοῦ καὶ ἐνταῦθα ὁ πρὸς τὴν ἐλευ-
θερίαν ἔρως τῶν Ἑλλήνων, προτιμησάντων νὰ τρα-
φῶσιν, ὥς μετὰ ἑξ ἑκατονταετηρίδας οἱ ἐν Μεσολογγίῳ
ἀπόγονοι αὐτῶν, ἀπὸ ἀκαθάρτων ζώων ἢ νὰ παραδο-
θῶσιν εἰς τὸν ἀλλόφυλον.

Ἀλλὰ ποῦ ἡ λοιπὴ λαμπρότης τῆς πόλεως; Ἡ ἄλ-
λοίωσις μὲ κατέπληξε, διότι καὶ πλῆθος οἰκητόρων
καὶ πλοῦτος καὶ τέχναι καὶ ἐμπορία καὶ ναυτικὸν, πάντα
ᾤχοντο. Ἐρείπια μόνον πολλῶν ἐνετικῶν οἰκημάτων

ἐμαρτύρουν ὅτι καὶ ἐπὶ Φράγκων τὸ ἄστυ ἔσωζε τὰ ἐπὶ τῶν ἐλλήνων αὐτοκρατόρων προτερήματα.

Τὴν δὲ 20 Ἰουνίου, ἄραντες τὰς ἀγκύρας, ἀπηντήσαμεν μετὰ δύο ἡμέρας τοὺς ναυάρχους τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Γαλλίας Εὐδεν καὶ Δερινιὺ καὶ τὸν μοίραρχον τῆς Ἀγγλίας Κάμπελ. Προσαγορεύσαντες δὲ καὶ οἱ τρεῖς διὰ καννονιοβολιῶν τὸν Κυβερνήτην, ἦλθον πρὸς αὐτὸν καὶ, μετὰ ζωηρὰν συνδιάλεξιν, ἐστρέψαμεν τὴν πρῶραν πρὸς τὴν Μεθώνην, ὅπου ἐστρατοπέδευεν ὁ Ἰβραῖμ, δάκνων καὶ μασσώμενος τὸν χαλινὸν αὐτοῦ· διότι ἀφ' οὗ κατηνάλωσεν ἔτη τρία καὶ ἥμισυ περιάγων ἀνηλεῶς πῦρ καὶ σίδηρον κατὰ τὴν Πελοπόννησον, ἀφ' οὗ ἐξήντηλησε καὶ πλούσια ἐφόδια καὶ πλουσιώτατον θησαυρὸν, ἐθυσίασε δὲ καὶ τὰ δύο τρίτα τῶν τριακονταπεντάκισ χιλίων Ἀράβων αὐτοῦ, πλήν τινων ἀψύχων φρουρίων, οὐδεμιᾶς πολίχνης, οὐδενὸς χωριδίου τοὺς κατοίκους ὑπέταξε διαρκῶς.

Τὴν τοσαύτην δὲ ἀντίστασιν τῶν Ἑλλήνων ἐκήρυξε κατὰ πρόσωπον τοῦ Ἰβραῖμ αὐτὸς ὁ Κόδριγκτον, ὅτε τὴν 13/25 Σεπτεμβρίου 1827 ἦλθε μετὰ τοῦ Δερινιὺ εἰς Νεόκαστρον, ἵνα ἐπιτάξῃ αὐτῷ ἀργίαν συμφώνως πρὸς τὴν συνθήκην τῆς 6 Ἰουλίου. «Ὁ Ἰβραῖμ, διηγεῖται ὁ παρὼν κατὰ τὴν συνδιάλεξιν υἱὸς τοῦ ἀγγλου ναυάρχου, ὠμίλησε μετὰ μεγίστης καταφρονήσεως περὶ τῶν Ἑλλήνων, εἰπὼν πάντας ἀνεξαιρέτως ἀναξίους λόγου. Ὁ ναύαρχος ὁμῶς ἀπεκρίθη ὅτι τοῦναντίον ἡ Α. Υ. ὥφειλε νὰ μὴ ἐξευτελίζῃ ἐκείνους, οὓς ἀπὸ πολλοῦ εἰς μάτην ἀγωνίζεται νὰ καθυποτάξῃ, καταβιάζων οὕτω τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν ἀξίαν ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν γενναίων ἀξιωματικῶν, τοσάκισ ἐπι-

χειρησάντων ὅλως ἀκάρπους ἐκστρατείας. Ἰδὼν δὲ ὁ αἰγύπτιος ὅτι ἐνέπεσεν εἰς τὸν βόθρον ὃν κατειργάσατο, ἤλλαξεν ὁμιλίαν. Καὶ ἠγωνίσθη μὲν νὰ τηρήσῃ, κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔθος, τὸ πρόσωπον ἀπαθές, ὅπως ἀποκρύψῃ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐγὼ ἔβλεπον ἐναργῶς ὅτι ἐνόει τὴν παγίδα εἰς ἣν περιεπλάκη ἀπερισκέπτως. Καὶ τῶντι ἡ οἴησις παρέσυρεν αὐτὸν ὑπὲρ τὸ δέον· διότι, εἴ ποτε οἱ Ἕλληνες ᾗσαν ὅποιοι ἐχαρκτηρίζοντο, θὰ ἔπεμπεν ὁ σουλτάνος στόλον φοβερόν ἐξ ἑκατὸν εἴκοσι δικρότων καὶ ἐννενήκοντα φρεγατῶν καὶ ἄλλων πλοίων καὶ τοῦτο ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐπαναστάσεως ; Ἡ μὴ δὲν κατετροπώθησαν πολλάκις ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες καὶ φρούρια εἶλον, οἷα τὰ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Κορίνθου, τῆς Τριπόλεως, τῆς Πύλου καὶ τοσαῦτα ἄλλα ; ἡ μὴ δὲν ἐξαπέστειλε κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἡ Τουρκία ἀπὸ τοῦ 1821 ἀπάσας τὰς δυνάμεις αὐτῆς ; τί δὲ ἱκανὸν νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀλαζονείαν τοῦ Ἰβραὶμ κατῴρθωσαν αἱ τόσαι δυνάμεις ; »

Ἐλθόντες δὲ τὴν 24 κατέναντι τοῦ φρουρίου τῆς Μεθώνης, διεκόψαμεν τὸν πλοῦν ἀνταναστήσαντες τὰ ἱστία. Καὶ αἴφνης πλοῖα πολεμικά, ἐφ' ὧν ἐκυματίζοντο τῶν τριῶν δυνάμεων αἱ εὐεργέτιδες σημαῖαι, ἀναβλαστήσαντα ὡς ἐκ μαγείας, συνῆλθον ἐκατέρωθεν περὶ ἡμᾶς καὶ, ἀνακωχεύσαντα ὡσαύτως, ἀντέταξαν σχῆμα μηνοειδές πρὸς τὴν ὁμοιοσχήμονα Μεθώνην. Ἐντὸς δὲ τούτου εἰσδύσας ὁ μικρὸς μὲν τὸ σῶμα καὶ τὸ σκάφος, μέγας δὲ τῆς Σάμου καὶ τοῦ Καφηρέως στρατηλάτης, ὁ ναύαρχος Σαχτούρης, ὅς τις ἀποκλείων τὰ φρούρια τῆς Μεσσηνίας καὶ πᾶσαν τὴν παραλίαν

τοῦ κόλπου τῆς Ἀρτης, ἐκώλυε τὴν μεταξὺ αὐτῶν, τῆς Κρήτης καὶ τῆς Πελοποννήσου συγκοινωνίαν καὶ, καταδιώκων ἀγρύπνως τὴν πειρατείαν, ἀνήγειρε τὴν καταπεσοῦσαν τιμὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ, ἀνεπέτασεν ὑπερηφάνως μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς τρεῖς σημαίας καὶ ἀνταπέδωκε πυροβολῶν τὸν χαιρετισμόν. Καὶ μετ' ὀλίγον τὰ περὶ ἡμᾶς σκάφη ἀναχθέντα πλησίςτια εἰς τὸ πέλαγος ἐγένοντο ἄφαντα καὶ ἐπανελθόντα πάλιν συνεκρότησαν τὸ πρῶτον σχῆμα.

Ἐν τοσούτῳ οἱ ναύαρχοι ἀποβάντες εἰς Μεθώνην ἠγωνίζοντο νὰ πείσωσι τὸν Ἰβραῖμ νὰ ἐπανεέλθῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ εἰς Αἴγυπτον, ἀπολύων καὶ πάντας τοὺς αἰχμαλώτους· οἱ δὲ Ἀραβες, κατακλύσαντες λόφους, δώματα καὶ παράθυρα, ἐθαύμαζον κεχηνότες τὴν ἐξαισίαν ἐκείνην σκηνήν. Καὶ πλοίων πληθὺς καὶ λαμπρότης στολῶν καὶ σημαῖαι πολύχροοι καὶ βόμβος πυροβόλων καὶ αἰθρία οὐρανοῦ καὶ θαλάσσης φλοῖσθος γλυκὺς καὶ γλυκυτέρα ζεφύρου πνοὴ καὶ ταπείνωσις ἐχθροῦ καὶ ὑποκλίσεις στόλων ἰσχυρῶν πρὸς τὸν ἄρχοντα τῆς μέχρι χθὲς δούλης πατρίδος, πάντα ταῦτα ἐκείνων μὲν ἐξήγειρον τὴν ὀργήν, ἡμῶν δὲ ἀνεπτέρουν τὸ φρόνημα καὶ ἐκίνουν τὰ δάκρυα.

Τὴν δὲ 29 Ἰουνίου, προσωρμίσθημεν εἰς Ζάκυνθον. Καὶ στρέψας πρὸς τὰ παρελθόντα τὸν ὀφθαλμόν εἶδον χιλιάδας Ἑλλήνων φευγόντων τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν σφαγὴν καὶ ζητούντων ἄσυλον καὶ ἄρτον εἰς τὴν φιλόξενον ἐκείνην νῆσον· εἶδον τὴν μὲν ἐξουσίαν καταδιώκουσαν τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, τοὺς δὲ Ζακυνθίους πάλλοντας ὅλους τὴν καρδίαν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἀθρόους διανυκτερεύοντας εἰς τοὺς ὑπὲρ τὴν πόλιν βουνοὺς,

ὅπως ἀκούσωσι τὸ ἀσθενὲς ἀπήχημα τῶν βολῶν τοῦ Μιαούλη, μελωδικώτερον πάσης ἀρμονίας εἰς τὰς ἐναρμονίους ἀκοὰς τῶν ἀπογόνων τοῦ μουσουργοῦ Πυθαγόρου. Καὶ ἐπειδὴ ἐκάστη ἔκρηξις ἐφαίνετο ἀναγγέλλουσα νέαν καταστροφὴν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἡ χαρμόσυνος ἀγγελία, διαδιδομένη ἐν ἀκαρεῖ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα, ἐμεγαλύνετο ἐνθουσιωδῶς καὶ δάκρυα ἔρρεον καὶ δοξολογίαι ἐψάλλοντο.

Διετρίψαμεν δὲ ἡμέρας τρεῖς ἐπὶ τῶν πλοίων, διότι ἡ πρὸς τὴν Ἑπτάνησον συγκαινωνία δὲν ἦτο ἐλευθέρα. Ἀλλὰ, καὶ περ κυμαινόμενοι σφοδρῶς διὰ τὸ ἀναπεπταμένον τοῦ λιμένος, ἐτερπόμεθα κατοπτεύοντες τὴν ἀπαράμιλλον ἐκείνην φύσιν. Ἐντεῦθεν μὲν ὑπὲρ τὸ Κρουονέριον, κῆποι εὐθαλεῖς καὶ λειμῶνες χλοανθεῖς καὶ ἀγροὶ βαθύσκιοι ἀποπνέοντες εὐωδίαν ἄρρητον καὶ δρόσον ἀναψυκτικὴν, ἐφιλοξένουν ἡμᾶς δι' αὔρας ἀρωματικῆς καὶ γλυκείας· ἐκεῖθεν δὲ ἀπὸ τοῦ σεμνοῦ ὄρους τοῦ Σκοποῦ, ὅθεν ἡ ἀειπάρθενος τοῦ χριστιανισμοῦ Μαρία ἀπελάκτισε τὴν παρθένον τῶν εἰδωλολατρῶν Ἀρτεμιν τὴν Ὀπίτιδα, καταβαίνων κατανυκτικὸς πρὸς τὰ παφλάζοντα κύματα ὁ ἦχος τῶν ἱερῶν κωδῶνων, ἐμήνυεν ὅτι ἐδέοντο πρὸς τὸν Ὑψιστον οἱ λειτουργοὶ αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος.

Καὶ τὸ ἐσπέρας στίφη λέμβων περιεκύκλουν τὸ δίκροτον, καὶ σωροὶ Ζαχυνθίων, τονίζοντες γλυκυφθόγους κιθάρας, προσηγόρευον ἄδοντες αὐτόν.

Οὗτος δὲ, ἀποβὰς εἰς ἀπόκεντρον μέρος τῆς πόλεως καὶ συνδιαλεχθεὶς ἐπὶ πολὺ μετὰ τοῦ ναυάρχου ἰδίως τῆς Ἀγγλίας Κόδριγκτον, ἠξίωσε παρ' αὐτοῦ ν' ἀποπλεύσῃ εὐθὺς εἰς Ἀλεξάνδρειαν ὅπως πείσῃ τὸν

Σατράπην ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Ἰβραῖμ καὶ τὸν στρατὸν, καὶ ν' ἀπελευθερώσῃ τοὺς αἰχμαλώτους.

Οὐδεὶς δὲ ἀγνοεῖ ὅτι πολλὴ ὑπῆρξεν ἡ πρὸς τὴν Ἑλλάδα εὖνοια καὶ ἔνθερμος ἡ ὑπὲρ αὐτῆς μέριμνα τοῦ Ἀγγλοῦ τούτου. Οὐδ' ἀπηύδησέ ποτε ὁ μεγάλθυμος ἀνὴρ παλαίων πρὸς τὴν δολιότητα, τὸ ψεῦδος καὶ τὰ σοφίσματα, δι' ὧν ὁ Ἰβραῖμ, πρὸ πάντων, ἀθετῶν τοὺς ἰδίους λόγους, ἐφιλοτιμεῖτο ν' ἀποφεύγῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεων αὐτοῦ. Ἀλλὰ, καὶ μετὰ τὴν ἄδικον καὶ γενικῶς κατακριθεῖσαν ἀποδοκιμασίαν τῶν γενναίων πράξεων τοῦ ναυάρχου ὑπὸ τοῦ τορικοῦ ὑπουργείου καὶ τὴν ἀνάκλησιν, δὲν ἐδίστασεν ἐναντίον τῶν ῥητῶν ὁδηγιῶν τοῦ λόρδου Ἀβερδην (in opposition to Lord Aberdeen's « absolute » reading of my instructions), ν' ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην τῆς εἰς Ἀλεξανδρείαν μεταβάσεως, ἵνα κατορθώσῃ, ὥς καὶ κατώρθωσε, διὰ τοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς προσωπικῆς ἐνεργείας, τὸ περὶ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Ἰβραῖμ καὶ τῆς ἀπολυτρώσεως τῶν αἰχμαλώτων πρωτόκωλον τῆς 25 Ἰουλίου (6 Αὐγούστου). Ὁ δὲ Κυβερνήτης, ὀνομάζων σωτῆρα τῆς Ἑλλάδος, ἐκήρυττεν αἰωνίαν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπεκάλει ἔνδοξον πᾶν ὅ,τι ἔπραξεν ὑπὲρ αὐτῶν. Ἐλεγε δὲ καὶ ἔγραφε ταῦτα μετὰ βαθείας πεποιθήσεως καὶ ἀνυπόπτου εἰλικρινείας, καθόσον τὴν δευτέραν πράξιν τοῦ ἐν Πύλῳ δράματος, τὴν ὑπογραφὴν, λέγω, τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ συμβάσεως, ἐνόμιζον ἀδύνατον καὶ αἰτρεῖς δυνάμεις. « Ἐνῶ ἡμεῖς, λέγει ὁ ναύαρχος τῆς Γαλλίας, κατεγινόμεθα εἰς τὴν ἀποπομπὴν τῶν περὶ Ἰβραῖμ, αἱ ἡμέτεραι κυβερνήσεις, μὴ πιστεύουσai εἰς

τὴν ἐπιτυχίαν, ἀπεφάσισαν ν' ἀποστείλωσιν ἐπίτηδες τὸν ὑπὸ τοῦ στρατάρχου Μαιζὸν διοικούμενον στρατόν.» Ἐρρέθη δὲ ὅτι καὶ περὶ παραδοχῆς συνταγματικῶν θεσμῶν ὠμίλησε πρὸς τὸν Κυβερνήτην κατ' ἀνωτέραν ἐπιταγὴν καὶ ὅτι, μὴ τυχὼν ἀρεστῆς ἀπαντήσεως, παρεκάλεσεν αὐτὸν, καθ' ἃς εἶχεν ὁδηγίας, νὰ καταλίπη τὰ ἀγγλικά πλοῖα, ἐφ' ὧν περιηγεῖτο ἕως τότε. Καὶ ἐγὼ μὲν ἀγνοῶ ταῦτα, γινώσκω δὲ μόνον τί μετὰ δύο σχεδὸν ἔτη ἀπεκρίθη πρὸς ἕτερον Ἀγγλον, τὸν πλοίαρχον Λάγενς, τὸν μετὰ ταῦτα πρέσβυν ἐν Ἀθήναις, προτρέψαντα αὐτὸν νὰ χορηγήσῃ σύνταγμα. Ἐγένετο δὲ ἡ συνομιλία ἐπὶ τῆς φρεγάτας Μ α δ α γ ἁ σ κ α ρ, παρόντος καὶ τοῦ διηγήθέντος μοι αὐτὴν ὑπαπιστοῦ τοῦ Κυβερνήτου Δ. Καλλέργη.

Ὁ μὲν Κυβερνήτης ἐδεινολογεῖτο ὅτι αἱ ῥαδιουργίαι καὶ ἡ κατὰ τῆς ἐξουσίας σφοδρότατη ἀντιπολίτευσις, παραλύουσαι τὴν ἰσχὺν τῶν νόμων, διετάραττον τὴν τάξιν ἣν ἡγωνίζετο νὰ εἰσαγάγῃ· ὁ δὲ πλοίαρχος ἔλεγεν ὅτι ὑπῆρχε τρόπος δραστηκώτατος, ἔχων τὴν δύναμιν νὰ στερεώσῃ τὴν ἀρχὴν, ἅμα δὲ καὶ νὰ ματαιώσῃ τὰ σχέδια τῶν ἀντιπάλων, καὶ ὅτι ὁ τρόπος οὗτος ἦν τὸ σύνταγμα.

— Ἐγὼ ὁμως, ἀνεφώνησεν ἐντόνως ὁ Κυβερνήτης, προσκληθεὶς νὰ κυβερνήσω τὸν τόπον τοῦτον, κλυδωνιζόμενον, ὅσον καὶ τὸ ὑμέτερον πλοῖον ἐν ὥρᾳ τρικυμίας, καὶ νὰ φέρω αὐτὸν εἰς λιμένα σωτηρίας, οὔτε σκοπῶ, οὔτε προαιροῦμαι νὰ πράξω παρὰ τὸ καθήκόν μου· ὀφείλω νὰ σώσω καὶ οὐχὶ νὰ καταστρέψω. Ἐὰν δώσετε εἰς τὸ βρέφος τοῦτο, προσεῖπε δακτυλοδεικτῆσας τὸν ὀκταετῆ υἱὸν τοῦ πλοίαρχου, ξυράφιον, δὲν

θὰ κόψη δι' ἄγνοιαν τὸν λαιμὸν αὐτοῦ; Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν ἀμαθῶν λαῶν. Τὸ σύνταγμα ὁμοιάζει πρὸς ξυράφιον, εἰς οὗ τὴν χρῆσιν δὲν ἐγυμνάσθησαν ἔτι αἱ χεῖρες τῶν Ἑλλήνων. Μὴ λησμονῆτε δὲ ὅτι ἡ ἀνατροφή αὐτῶν ὑπῆρξε δουλική.

— Δι' αὐτὸ δὴ τοῦτο, διότι δὲν λησμονῶ πῶς ἀνετράφη, ἰδοὺ τί θὰ ἔπραττον ἂν ἡμῖν Κυβερνήτης· θὰ ἔδιδον ξυράφιον εἰς τὸ παιδίον καὶ εἴτα, κρατῶν μετὰ προσοχῆς τὴν δεξιάν, θὰ ὠδήγουν αὐτὸ πῶς νὰ ξυρισθῇ ἵνα μὴ κοπῇ.

— Κύριε πλοίαρχε, ὑπέλαβεν ὀργισθεὶς ὁ Κυβερνήτης, δὲν ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα μὲ χλευάσῃ ἡ Εὐρώπη· ἐγὼ μὲν χρεωτῶ νὰ ξυρίζωμαι ἐνώπιον τοῦ βρέφους, αὐτὸ δὲ νὰ μάθῃ πῶς νὰ μεταχειρίζεται τὸ ξυράφιον ἵνα μὴ κοπῇ.

Ταῦτα δὲ λέγων τὸ 1831 ἔτος ἐπανελάμβανε μὲν ὅ,τι καὶ ἐπὶ τῆς Δ' Συνελεύσεως ἐκήρυξε, «τὴν ἐξακολούθησιν, λέγω, τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως ἕως οὗ παρασκευασθῇ τὸ ἔθνος εἰς τὸ ν' ἀπολαύσῃ σταθερὰν εὐδαιμονίαν ὑπὸ τὴν αἰγίδα συνταγματικῆς κυβερνήσεως,» ἐφαίνετο ὅμως διαφωνῶν πρὸς ἑαυτὸν εἰδοποιήσαντα ἐν ἔτος πρότερον, τῷ 1830, τὸν Λεοπόλδον ὅτι, κατὰ τὸ ψήφισμα τῆς ἐν Ἀργεὶ Συνελεύσεως, ἔπρεπε νὰ κυβερνήσῃ διὰ συντάγματος θεμελιουμένου ἐπὶ τῶν βάσεων καὶ αὐτοῦ τοῦ πολιτεύματος τῆς Τροιζήνης. Εἶχεν ἄρα συντελεσθῇ ἡ προπαρασκευή; Καὶ ταῦτα, θεωρηθέντα ἀντιφατικὰ, ἐγέννησαν τὴν ὑποψίαν ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἐθήρευε τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ἡ ἐξῆς πρὸς τὸν Σπ. Τρικούπην ἀπὸ 13 Ἰουλίου 1843 ἐπιστολὴ τοῦ λόρδ Πάλμερστον ἀποκρούει αὐτήν.

« Φίλτατε Κύριε !

Σπεύδω ν' ἀπαντήσω εἰς τὴν ὑμετέραν ἐρώτησιν. Μ' ἐρωτᾶτε ἂν ἀληθεύῃ ὅτι ὁ ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ Λονδίνου πληρεξούσιος τῆς Ῥωσίας προέτεινέ ποτε νὰ ἀναγορευθῇ ὁ κόμης Καποδίστριας ἀνώτατος ἄρχων τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου· ἀλλὰ, ὡς γινώσκετε, ἡ μὲν παραίτησις ἐδόθη τὸν Μάρτιον τοῦ 1830 ἔτους, τὸ δὲ ὑπουργεῖον τοῦ λόρδ Γρέυ ἀνέβη εἰς τὴν ἐξουσίαν περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους· ὅθεν καὶ ἀγνοῶ ἐντελῶς τί ἐρρέθη διὰ ζώσης ἐπὶ τῆς Συνόδου. Πιστεύω ὅμως ὅτι τοιαύτη τις πρότασις οὐδέποτε ἐγένετο, διότι, ὅτε ἐγὼ ἀνέλαβον τὴν διεύθυνσιν τῶν ἐξωτερικῶν, εὔρον ὅτι ἡ Ῥωσία εἶχε προτείνει διάδοχον τοῦ Λεοπόλδου τὸν πρίγκηπα τῆς Βαυαρίας Ὁθωνα, ὅτι ἡ Γαλλία ἀντέτεινε καὶ ὅτι ἡ ἐκλογὴ νέου ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος ἔμενεν ἐντελῶς ἐκκρεμής.

» Μετὰ τινα δὲ χρόνον, τὸ 1832 ἔτος, αἱ τρεῖς δυνάμεις, συμφωνήσασαι, ὠνόμασαν τὸν πρίγκηπα Ὁθωνα, τῆς Ἀγγλίας ταχθείσης μετὰ τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Γαλλίας συγκατατεθείσης ἐπὶ τέλους. Διαβεβαιῶ ἄρα ὑμᾶς ὅτι οὐ μόνον ἀπὸ Νοεμβρίου τοῦ 1830, ἀλλὰ καὶ πρὸ αὐτοῦ, καθ' ἃ πιστεύω, ἡ Ῥωσία οὐδεμίαν τοιαύτην πρότασιν ὑπέβαλεν. »

Πάλλμερστον.

Ἐπικυροῦσι δὲ ταῦτα καὶ τὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πάλλμερστον δημοσιευθέντα ὑπὸ Bulwer ὑπομνήματα, ἐξ ὧν γίνεται δῆλον ὅτι προσηνέχθη μὲν τῷ Καποδιστρίῳ ἡ διαδοχικὴ κυβέρνησις, ἀπερρίφθη ὅμως ὀριστικῶς. (But Capo d' Istria hap positively refused to be president.) Καὶ τότε ἐγένετο λόγος περὶ ἀνευρέσεως

μικροῦ τινος Γερμανοῦ πρίγκηπος μὴ συγγενοῦς μηδε-
 μιᾷς τῶν τριῶν Δυνάμεων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς γράφων
 τὴν 3 Δεκεμβρίου 1828 πρὸς τὸν κόμητα Δελαφερο-
 ναί, ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, ἀνα-
 κηρύττει μετ' ἀγανακτήσεως τὴν ἀμετάτρεπτον αὐτοῦ
 ἀπόφασιν μὴδὲ Κυβερνήτης νὰ μείνῃ. « Ἄς καταπει-
 σθῶσιν οἱ ἐν Γαλλίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ Ῥωσίᾳ ὅτι οὐδέποτε
 ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θὰ συναινέσω νὰ μείνω ἐν τῇ θέσει ἐν ἣ
 εὐρίσκομαι σήμερον καταδεδικασμένος. » Ἰσχυροτέραν
 δὲ καὶ ἀναμφισβήτητον μαρτυρίαν ἔχομεν αὐτὴν τὴν
 τοῦ Λεοπόλδου, ἣν μόνος ἔγραψε καὶ ἔδωκε τῷ Πάλμερ-
 στον, διὰ τοῦ κατωτέρω, ἐν Κεφ. Δ', δημοσιευομένου
 ὑπομνήματος. Ἄλλως τε τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἐταλαιπωρεῖτο
 μεταξὺ Σκύλλης καὶ Χαρύβδεως, μεταξὺ τῶν ἐπιμό-
 νων ἀξιώσεων ἐντεῦθεν μὲν τῆς Ἀγγλίας, ἐκεῖθεν δὲ
 τῆς Ῥωσίας; Αὕτη μὲν ἐφοβεῖτο μὴ καταστῇ ἡ Ἑλλάς
 παράρτημα τῆς πρώτης, ἐκείνη δὲ μὴ γείνη δορυφόρος
 τῆς δευτέρας. Ὁ δὲ Κυβερνήτης, ποθῶν νὰ συμβιάσῃ
 τὰ ἀσυμβίβαστα καὶ νὰ προλάβῃ ὅ,τι ἀδύνατον ἦτο
 νὰ προληφθῇ, ἔπεσε θῦμα τῆς ἀντιζηλίας ταύτης.
 « Ὅτε ἔστειλα, εἶπέ μοι ὁ Τρικούπης, τῷ Ἀβερδην ἐν-
 νοοῦντι τὴν ἐλληνικὴν, τὸν πρῶτον τόμον τῆς ἱστο-
 ρίας μου, ὁ λαβὼν, εὐχαριστήσας με, προσέθετο· περι-
 μένω νὰ ἴδω καὶ ποίαν γνώμην θὰ ἐκφράσῃς περὶ τοῦ
 ῥωσισμοῦ τοῦ Κυβερνήτου· διότι, τὸ κατ' ἐμέ, ἔχω τὴν
 πεποίθησιν ὅτι ἡγάπα ἀληθῶς τὴν Ἑλλάδα, ὅτι οὐδέ-
 ποτε συνέλαβε τὴν ιδέαν νὰ θυσιάσῃ αὐτὴν εἰς τὴν
 Ῥωσίαν καὶ ὅτι καταδιώξασα αὐτὸν ἡ Ἀγγλία καὶ, τὸν
 ἄνδρα ἠδίκησε καὶ τὴν ὑμετέραν πατρίδα ἐζημίωσε. »

Τὴν ιδέαν δὲ ταύτην διευκρινεῖ ἔτι μᾶλλον ἡ ἐξῆς

ἐπιστολή τοῦ ἐν Φαγκοφουρτίῳ πρέσβεως τῆς Ὀλλανδίας Γάγερι, δημοσιευθεῖσα τὴν 6 Δεκεμβρίου 1831.

«Ὁ ὑπουργὸς τῆς Πρωσίας Στέϊν καὶ ἐγὼ ὑπήρξαμεν ἐκ τῶν πρώτων καὶ ἐνθερμοτάτων φίλων τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἐγένετο φίλος τοῦ Καποδιστρίου ἐν Πετροπόλει, ἐγὼ δὲ, συμπαραευρεθεὶς μετ' αὐτοῦ εἰς διάφορα διπλωματικά συμβούλια, ἐξετίμησα τὸν ἄνδρα· συνηντήθημεν δὲ καὶ οἱ τρεῖς μετὰ τινα χρόνον ἐν Γενεύῃ, Ἐμς καὶ Νασσὼ, ὅπου ἀδιάκοπον θέμα τῶν ἡμετέρων συνδιαλέξεων καὶ μεριμνῶν ὑπῆρξεν ἡ Ἑλλάς. Καὶ οἱ τρεῖς δὲ, σύμφωνοι κατὰ τὰς θεμελιώδεις ἀρχάς, ἃς ἐνομίζομεν ἀναγκαίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἤξι-οῦμεν ὑπὲρ αὐτῆς κυβέρνησιν μοναρχικὴν ὑπ' ἄνδρα ἱκανώτατον καὶ ἔντιμον, διανοητικὴν ἐκπαίδευσιν διὰ τῶν Γερμανῶν, βοηθήματα παντὸς εἴδους καὶ στερέω-σιν τῆς χρηματικῆς αὐτῆς πίστεως. Καὶ ἐγὼ μὲν κατάλ-ληλον ἡγεμόνα ἔθετον μεταξὺ τῶν πρώτων τὸν ἀρχι-δοῦκα Κάρολον τῆς Αὐστρίας, στρατιωτικόν, πατέρα, ὑπέρπλουτον, τίμιον καὶ συνετὸν, ἢ τὸν ἐξ Ὀλλανδίας Φρεδερίκον, οἱ δὲ δύο ἑνδοξοὶ φίλοι μου τοῦτον πρὸ ἐκείνου, ἔνεκα τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα τελευταίας δια-γωγῆς τῆς Αὐστρίας. Μετὰ δὲ τοὺς ἀνωτέρω ὠνο-μάζομεν τοὺς ἡγεμονόπαιδας τῆς Πρωσίας, τὸν Λεο-πόλδον τοῦ Σάξ Κοβούργ καὶ τὸν Κάρολον τῆς Βαυα-ρίας. Τοιαῦτα δὲ φρονῶν συνδιελέχθην μετὰ ταῦτα ἐν Ἰωάννησβεργ μετὰ τοῦ Μέττερνιχ, συνηγορῶν ὑπὲρ τῶν δικαίων τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Καὶ αὐτὸς μὲν συνέ-στησέ μοι σιωπὴν, ἐγὼ ὅμως δὲν δύναμαι ν' ἀποσιω-πήσω ὅτι εὔρον αὐτὸν καὶ εἰδήμονα τῶν πραγμάτων

καὶ συγκαταβατικὸν καὶ εἰλικρινῇ. Ἐμαθον δὲ καὶ παρὰ τῶν ἐπισημοτέρων τραπεζιτῶν ὅτι πλέον τῶν ἄλλων ἡγεμονοπαίδων οὓς προωνόμασα, ὁ Φρεδερίκος ἀπέλαυε τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτῶν.

» Ἐπειδὴ δὲ ὁ Καποδίστριας πρὶν ἢ ἀπέλθῃ εἰς Ἑλλάδα ἐπεχείρησε νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς μεγάλας αὐλὰς, μετέβην εἰς Βρυξέλλας ὅπου, ὡς ἔμαθον παρὰ τῆς φίλης μοι οἰκογενείας τοῦ Ἑϋνάρδ, ἔμελλε νὰ ὑπάγῃ πρῶτον. Καὶ ἀληθῶς συνήντησα αὐτὸν καὶ καθ' ἐκάστην συνδιελεγόμεθα. « Μὴ ἔχων, ἔλεγεν, ἔνδυμα δημόσιον, δὲν δύναμαι νὰ ἴδω τὸν βασιλέα· ναὶ μὲν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσίας προσέφερε μοι πάλιν τὸ ὑπουργεῖον, ἀλλ' ἀπεκρίθην ὅτι ἐπειδὴ εἰς τὰ συμβούλια αὐτοῦ ἔσομαι μόνον Ἕλληνα, προτιμότερον νομίζω νὰ μένω Ἕλληνα ἐν Ἑλλάδι, καθόσον μάλιστα παρητήθην ἤδη τὴν Ῥωσικὴν ὑπηρεσίαν. Ἀλλ' οὔτε ὡς Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος δύναμαι νὰ παρουσιασθῶ, ὡς μὴ δεχθεῖς ἔτι τὴν προσφοράν. Θὰ ὁμιλήσω λοιπὸν μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῶν Κάτω Χωρῶν Κ. Φερστλόκ, οὐχὶ ὡς διπλωμάτης πρὸς διπλωμάτην, ἀλλ' ὡς ἀπλοῦς πολίτης πρὸς πολίτην. Εὐρίσκομαι δὲ καὶ εἰς θέσιν κατὰ πολὺ δυσάρεστον· διότι ἐν μὲν Λονδίνῳ ὑποθέτουσί με Ῥῶσον, ἐν δὲ Πετροπόλει ἀγγλομανῇ, πρώτιστον ἀντικείμενον τῶν σκέψεών μου ἔχοντα τὴν Ἑπτάνησον. Οὐδεμίαν ἐπικράτειαν θεωρῶ καταλληλοτέραν τῆς τῶν Κάτω Χωρῶν πρὸς τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς σχέσεις μου· προτιμῶ παντὸς ἄλλου καὶ τὸν ἡγεμόνα καὶ τὸ ἔθνος καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτῶν. Ἐπιθυμῶ δὲ νὰ δεχθῇ ὁ βασιλεὺς εἰς τὰ ναυτικὰ αὐτοῦ σχολεῖα νέους Ἕλληνας καὶ νὰ προστατεύσῃ τοὺς ἐμ-

πόρους. Αἱ αἰτήσεις μου εἰσὶν ἀπλαῖ· βοηθήσατέ με.»

»Ὡμίλει δὲ μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ περὶ μεταναστεύσεως Γερμανῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα... Ὅτε δὲ παρετήρησα ὅτι πρέπει ν' ἀποβάλλῃ πᾶσαν ἀπέχθειαν κατὰ τῶν Αὐστριακῶν, διότι καὶ οὗτοι εἰσὶ Γερμανοὶ καὶ ἐκ τῶν ἱκανωτέρων, ἐτήρησεν ἄκραν σιωπὴν. Ἀλλὰ καὶ περὶ βασιλέως ἀπέφευγε νὰ ὁμιλήσῃ, λέγων ὅτι ἡ θέσις τῶν πραγμάτων ἥλλαξε καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ ἴδῃ πρῶτον τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἐγὼ μὲν δὲν εἶμαι καρδιογνώστης, ἔχω ὅμως τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐσκόπευε ἢ καὶ ἐπεθύμει ν' ἀποκτήσῃ τὴν δόξαν σωτῆρος, θεμελιωτοῦ καὶ πατρὸς τῆς Ἑλλάδος.»

Ἀναχωρήσαντες δὲ τὴν 28 Ἰουλίου ἐπὶ τῆς ῥωσικῆς ναυαρχίδος Ἀ ζ ὁ φ, κατεπλεύσαμεν τὴν ἐπιοῦσαν εἰς τὸν λιμένα τῶν Μυτίκων, ὅπου ἐστρατοπέδευεν ὁ κατὰ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα στρατὸς, ὅς τις, συγκροτηθεὶς πρὸ ὀκτῶ μηνῶν ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον Τσῶρτς, κατεῖχε τρεῖς θέσεις, τὰ Μύτικα, τὸ Δραγαμέστον καὶ τὸ Κανδύλι· πᾶσα δὲ ἡ λοιπὴ Δυτικὴ Ἑλλάς, πλὴν τοῦ Βασιλαδίου, τοῦ εὐτόλμως ἀνακτηθέντος ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἀστιγξ, ἐξεβιάσθη νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸν ἐχθρόν.

Καὶ δὲν ὑπῆρξαν μὲν τὰ κατορθώματα τοῦ στρατοῦ τούτου ἐπιφανῆ ὅσον καὶ τὰ τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς Κλεισόβης· ἀναντίρρητον ὅμως ὅτι, ἐγκαρτερήσας, διευκόλυνε τὴν ἐπέκτασιν τῶν ὀρίων καὶ πέρα τοῦ πελοποννησιακοῦ ἰσθμοῦ, ὅπου ἐπέμενε νὰ στήσῃ αὐτὰ τὸ ὑπουργεῖον τοῦ ἀμειλίκτου Οὐέλλιγκτον. Τὸν δὲ Τσῶρτς, ἐλθόντα εἰς τὸ πλοῖον ἵνα προσαγορεύσῃ, ἐπέπληξεν ὁ Κυβερνήτης ὅτι, μυκτηρίζων τὴν πτωχείαν

τῶν Ἑλλήνων, ἔφερε μεγαλοπρεπῆ στολὴν, ἥτοι φουστανέλλαν λεπτοῦφῃ καὶ ἱμάτιον χρυσοῦφαντον. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἀποβάς, παρέμεινεν ἡμέρας τέσσαρας, ἐπισκεπτόμενος τὰς θέσεις, μελετῶν καὶ διατάττων τὰ τοῦ στρατοῦ καὶ συζητῶν πρὸ πάντων τὰ περὶ εἰσβολῆς στολίσκου εἰς τὸν ἀμβρακικὸν κόλπον, ὅπως διὰ δραστηριωτέρας ἐνεργείας μεταφέρῃ τὸν πόλεμον εἰς μέρη ἀπώτερα. Τὴν δὲ πέμπτην ἐπιβάς εἰς μικρὸν πλοῖον ἀπέπλευσεν εἰς Κάλαμον τοῦ Ἰονίου κράτους, τὴν κατὰ Σράβωνα Κάρνον, ἀνήκουσαν εἰς τὴν συστάδα τῶν νησιδίων τῶν ὑπὸ τοῦ γεωγράφου καλουμένων Τηλεβόων, Τηλεβοίδων καὶ Ταφιῶν, τοσοῦτω πλησίον κειμένην τῆς ἀκαρνανικῆς παραλίας, ὥστε καὶ θαλασσοβατῶν μεταβαίνει ὁ θέλων εἰς αὐτήν. Ἦλθε δὲ διότι τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐκεῖ καταφυγόντων Ἑλλήνων εἶχεν ἀνάγκην ἄρτου, δι' ὃ ἔδωκεν εἰκοσιπέντε χιλιάδας γροσίων πρὸς τὸν ἄγγλον διοικητὴν ἵνα διανείμῃ αὐτά.

Ἐκεῖ, ἐν Δραγαμέστω, ἐπανεῖδον καὶ τὸν Γ. Τερτσέτην, ὃν πάντες σχεδὸν ἐγνωρίσαμεν καὶ ἠγαπήσαμεν καὶ ἐθρηνήσαμεν ἀποθανόντα ἐν Ἀθήναις, διὰ τε τὴν φιλοπατρίαν, τὴν παιδείαν καὶ τὰς συνεχεῖς ἀγορεύσεις δι' ὧν ἔτερπεν ἡμᾶς κατὰ τὰς ἐτησίας πρὸ πάντων πανηγύρεις τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως. Καὶ τίνος ἡμῶν δὲν ἔθελξαν τὰς ἀκοὰς ἡ Κόριννα καὶ ὁ Πίνδαρος καὶ οἱ γάμοι τοῦ Ἀλεξάνδρου; Μεταμορφωθεὶς ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἐφόρει φουστανέλλαν καὶ, τὴν κεφαλὴν ἔχων ἐξυρισμένην καθ' ὀλοκληρίαν, ἐφαίνετο ἀληθῆς ἀσκητῆς, καθόσον καὶ ἔτρωγε καὶ κατεκλίνετο ὡς τοιοῦτος, χάριν, ὡς μοὶ εἶπε, σκληρα-

γωγίας. Μετὰ ταῦτα δέ, ἐλθὼν εἰς Ναύπλιον, ἐδίδασκεν ἐν τῇ στρατιωτικῇ Σχολῇ καὶ, ἐπὶ Ἀντιβασιλείας διορισθεὶς Ἐφέτης, ὡς σπουδάσας ἐν Ἰταλίᾳ τὴν νομικὴν, ἀπεχώρησε μετὰ τινα χρόνον καὶ μεταβὰς εἰς Παρισίους διέμεινεν ἐκεῖ διδασκόμενος ἔτη πολλά.

Ὅπως δὲ καὶ πρότερον εἶπον, ὁ Κυβερνήτης ἦτο προσηνέστατος, ἀγαπῶν καὶ ν' ἀστείζεται ὁσάκις δὲν κατεβάруνον αὐτὸν φροντίδες. Καὶ τότε ὁ φλογερός αὐτοῦ ὀφθαλμός ἐγίνετο μαλακώτερος, τὸ μέτωπον ἐγαληνία καὶ τὸ μεῖδιωμα καθίστατο ἐπαγωγόν· διὸ καὶ οἱ ἀτολμότεροι ἀναθαρρόυντες συνδιελέγοντο ἐλευθέρως μετ' αὐτοῦ. Μίαν δὲ τῶν ἡμερῶν εἶδον ἐπὶ τοῦ πλοίου παιδίον, ὃ περ παραλαβόντες μετὰ τῆς χήρας μητρὸς μετεφέρομεν εἰς Πόρον ἢ Αἴγιναν, κρατοῦν φυλλάδιον μαντευόμενον τὰς τύχας· λαβὼν δὲ τὸ φυλλάδιον καὶ θεὸς ἐπὶ τοῦ ἐργατοκυλίνδρου ὡς ἐπὶ ἄλλου δελφικοῦ τρίποδος, ἀπηύθυνα ἀλλεπαλλήλους ἐρωτήσεις πρὸς τὸ καινοφανὲς χρηστήριον. Φαίνεται δὲ ὅτι αἱ στιχηραὶ ἀπαντήσεις ἐφαίδρυνον τὸ πρόσωπόν μου, διότι ὁ Κυβερνήτης, παρατηρήσας με μακρόθεν, ἐπλησίασε καὶ ἠρώτησεν ὑπομειδιῶν·

— Τί βλέπεις καὶ γελᾷς;

Ἐγὼ δὲ συσταλὲς ἔκλεια μετὰ σπουδῆς καὶ κατεβίβασα τὸ φυλλάδιον.

— Ὅχι, ὄχι, ἀνέκραξε, θέλω νὰ ἰδῶ τί εἶναι.

Καὶ ἀνεσήκωσε τὴν χεῖρά μου. Φοβηθεὶς δὲ μήπως μ' ἐκλάβῃ ὡς πάντῃ ματαιόσπουδον·

— Τὸ φυλλάδιον, ἀπεκρίθην, ἀνήκει εἰς τὸ παιδίον τοῦτο, προλέγει τὴν τύχην καὶ ἵνα κατατρίψω εὐχαρίστως ὅπως οὖν τὴν ὥραν ἐσυμβουλευόμην αὐτό.

— Διὰ τί λοιπὸν νὰ μὴ τὸ συμβουλευθῶ καὶ ἐγώ; ὑπέλαβεν ἐκεῖνος.

Καὶ, ἀνοίξας τὸ φυλλάδιον, προσέταξέ με νὰ ἐρμηνεύσω πῶς ἐγίνετο ἡ ἐρώτησις καὶ πῶς ἀπήντα ὁ χρησμός. Στραφεὶς δὲ καὶ πρὸς τὸν ναύαρχον Ἐϋδεν·

— Ἐλθέ, εἶπε, ναύαρχε, ἂν θέλῃς νὰ μάθῃς τὴν τύχην σου.

Καὶ ὑπήκουσεν ὁ ναύαρχος.

— Εἰς τὸ μαντεῖον τοῦτο, εἶπον ἐγώ, μόνον εἰκοσιτέσσαρας ἐρωτήσεις, καὶ ταύτας ὠρισμένας, ἔχομεν τὴν ἄδειαν ν' ἀποτείνωμεν. Καὶ ἐγὼ μὲν θ' ἀναγνώσω αὐτάς, ἡ δὲ Ὑμετέρα Ἐξοχότης ἄς ἐκλέξῃ οἵανδῆποτε προτιμᾷ. Βλέπετε τοῦτον τὸν τροχόν, ἔχοντα περίξ αὐτοῦ δώδεκα ἀριθμοὺς καὶ μικρὸν βέλος κινητὸν ἐν τῷ μέσῳ; Δίδετε εἰς τὸ βέλος μίαν *chiquenaude*...

— Ὡ τὸν Φραντσέζον! ὑπέλαβε χλευαστικῶς· λέγεται ὅμως καὶ *croquignole*...

Ἐπέσκωψε δέ με διότι ὅτε ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπίστευεν ὅτι πρὸς πάντας σχεδὸν ἦν ἄγνωστος ἡ γαλλικὴ. Εἰ δὲ καὶ ἐπείσθη, ὥς προεἶπον, ὅτι σφαλερὰν εἶχε τὴν ιδέαν, ἡγάπα νὰ ἐπανέρχεται εἰς αὐτήν.

— Κτυπήσατε ἀπεκρίθην τὸ βέλος, ἔστω καὶ διὰ *croquignole*. Ὅταν δὲ σταθῇ εἰς τινὰ ἀριθμὸν, θὰ μετρήσω κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον, (ἔδειξα δὲ πῶς,) καὶ μεταβαίνων εἰς σελίδα ἀντίστοιχον θὰ εὔρω τὴν ἀπόκρισιν.

— Ἀξιόλογα! ἀνέκραξε σκιρτῶν ὥς εἰ εἶχε τὴν ἡλικίαν μου. Ἀνάγνωθι τὰς ἐρωτήσεις.

Ἐνῶ δὲ ἀνεγίνωσκον·

— Στάσου, στάσου, ὑπέλαβεν, αὐτὴ μὲ ἀρέσκει.

Καὶ ἠρώτησεν ἂν ἐμελλέ ποτε νὰ νυμφευθῇ. Ἐγὼ δὲ, στραφεὶς μετὰ σπουδῆς πρὸς τὸν ἐπ' ἀριστερὰ κύκλον καὶ ἐξομαλύνας τὸ κάλυμμα τοῦ φυλλαδίου, ἐπαρουσίασα πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα, ὅς τις κτυπήσας ἀνέμενεν ἀνυπομόνως τὴν ἀπάντησιν. Πόσον δὲ ἀνεκάγχασεν ὅτε ὡς ἄλλη Πυθία ἀνέγνων μεγαλοφώνως τὰ ἐξῆς·

« Νὰ ᾿πανδρευθῇς δὲν γνιάστηκες ὅσον ποῦ ἦσουν νέος,
Καὶ τὸ γυρεύεις ὕστερα ᾿πῶγινες γηραλέος ; »

Τοσοῦτον δ' ἐγέλα ὥστε μόλις κατώρθωσε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν μαντείαν πρὸς τὸν ἐπίσης γελῶντα, ἀλλὰ μὴ εἰδότα διὰ τί γελᾷ, ναύαρχον. Ἀφ' οὗ δ' ἔπαυσε λέγων καὶ καγχάζων·

— Τώρα, εἶπεν, ἀνάγνωθι παρακάτω.

Ὑπακούσας δὲ ἀνέγνων καὶ τὰς λοιπὰς ἐρωτήσεις. Καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν·

— Ἡξεύρεις, εἶπε σύννους, ποίαν τῶν ἐρωτήσεων τούτων προτιμῶ ;

— Ποίαν ; ἠρώτησα ἀπορῶν διὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ ἥθους.

— Τὴν λέγουσαν ἂν θὰ ἰδῶ καὶ πάλιν τὸν ξενιτευμένον μου.

Στραφεὶς δ' ἐκ νέου πρὸς ἀριστερὰ, παρεκάλεσα αὐτὸν νὰ πλήξῃ τὸ βέλος· καὶ ἡ Πυθία ἀπήντησε ταῦτα·

« Πολὺς καιρὸς θέλει διαβῇ, χρόνοι θέλει περάσουν,
« Θὰ κλαύσουν τὰ ματάκια σου ὡς νὰ τὸν ἀπολαύσουν. »

— Τῇ ἀληθείᾳ, εἶπε μελαγχολικῶς μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν στίχων, προτιμότερον νὰ μὴ ἐσυμβουλευόμην τὸ μαντεῖόν σου.

Καὶ ἀπεχώρησε πρὸς τὴν πρύμναν.

Μετὰ παρέλευσιν δὲ πέντε καὶ εἴκοσιν ἐτῶν ἐνέτυχέ μοι βιβλίον ἀνακαλέσαν εἰς τὴν μνήμην μου τὴν περίστασιν ταύτην. Τὸ βιβλίον τοῦτο, ἐκδοθὲν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Ἰταλίας τῷ 1851, περιέχει τὰ « Μυστικά ἔγγραφα τῆς ἐν Ἰταλίᾳ αὐστριακῆς ἀστυνομίας ἀπὸ τοῦ 1814 μέχρι τοῦ 1848 ἔτους, » ὧν πολλὰ διαλαμβάνουσι καὶ περὶ Καποδιστρίου καὶ Ἰγνατίου καὶ Μουστοξύδου καὶ ἄλλων ὁμογενῶν καὶ περὶ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀγῶνος. Εἰσὶ δὲ εἰς ἄκρον περίεργα διὰ τὴν μικρολόγον φροντίδα δι' ἧς διερμηνεύονται ἢ ὀρθότερον παρερμηνεύονται καὶ αἱ ἀσκοπώτεραι λέξεις καὶ τὰ ἀσκοπώτερα διαβήματα. Τὸν ὁπαδὸν φερ' εἰπεῖν τῆς ῥομαντικῆς σχολῆς, « della scuola romantica » Βάϋρον, ἐβάπτισαν μέλος πολιτικῆς ἐταιρίας *Romantica* καλουμένης!

Κατὰ τινὰ δὲ αὐτῶν ὁ Καποδίστριας, « ἀγύρτης μᾶλλον ἢ διπλωμάτης, » μεταβὰς ἐκ Βιέννης εἰς Ἐνετίαν καὶ Παδούην περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1819 ἔτους, ἀπῆλθεν εἰς Ῥοκουάρον χάριν ἀναρρώσεως· ἐκεῖθεν δὲ ἔμελλε νὰ τραπῇ τὴν εἰς Μεδιόλανα πρὸς συνάντησιν τοῦ Μέττερνιχ καὶ μετὰ ταῦτα εἰς Ἑλβετίαν καὶ Παρισίους. Ἐν Ἐνετίᾳ ἀνεστρέφετο μετὰ πολλῶν, ἀλλ' ἐκ τούτων ἐτίμα ἐξαιρέτως, λέγει τις ἀναφορὰ τῆς 19 Ἰανουαρίου, τὴν Κ. Ἀλβρίτζη Θεοτόκη, μεθ' ἧς, ὡς γνωστὸν, διετήρει ἀφ' ὅτου ἐσπούδαζεν ἐν Παδούῃ σχέσεις καὶ ἀνταπόκρισιν φιλοπαθῇ (*affettuosa*.)

Μήπως ἡ ἐρώτησις ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ταύτην οἰκειότητα, πρὸς ἣν ἐδεικνύετο τοσοῦτον σταθερὸς ὁ συμβουλευθεὶς τὸ μαντεῖον, καὶ μήπως ἡ ὀλίγον

εὔνους ἀπάντησις ἐλύπησεν αὐτόν; Ἡ ὑπόθεσις δὲν φαίνεται ἀπίθανος· διότι ποία εὐγενὴς φύσις δὲν ἠγάπησε φίλους καὶ δὲν ἐκλαυσε χωρισθεῖσα ἀπ' αὐτῶν καὶ δὲν ἀνεπόλησεν αὐτοὺς μετὰ πόθου;

Μετὰ δ' ἐν ἔτος ἐπανεκτᾶτο τὸ Μεσολόγγιον, καὶ σκιρτῶσα ἤκουσεν ἡ Ἑλλάς τὴν χαρμόσυνον εἴδησιν· δὲν ἐχαίρομεν δὲ ἀπλῶς διὰ τὸν θρίαμβον, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι ἡ ἀνάκτῃσις πόλεως κατὰ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα, ὅπου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη ἐπανῆλθε βαρὺς ὁ ζυγὸς, θὰ ἐξεβίαζε τὰς Δυνάμεις νὰ ἐπεκτείνωσι τὰ ὅρια. Ἀπανταχοῦ λοιπὸν φαιδρότης καὶ χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις καὶ ἐν τῇ πτωχείᾳ ἡμῶν ἅπαντες ἐφιλοτιμήθημεν νὰ πανηγυρίσωμεν τὴν νίκην τοῦ Σταυροῦ. Καὶ ὁ μὲν Κυβερνήτης διέταξε δοξολογίαν· ὁ δὲ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Γραμματεὺς ἀπήγγειλεν ἐπ' ἐκκλησίας λόγον ἀποσπάσαντα δάκρυα καὶ εὐφημίας, καὶ τὸ ἑσπέρας ἐφωτίσθη ἡ πόλις· ὁ Τρικούπης μάλιστα, ἐορτάζων τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς γῆς τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, καὶ εἰς εὐθυμίαν ἐκάλεσεν ἡμᾶς, ἐν ᾗ παρῆσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους, οἱ πρέσβεις καὶ ὅσοι ἄλλοι γνωστοὶ ξένοι ἔτυχον τότε διατρίβοντες ἐν Αἰγίνῃ. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα ὅτι ἐκ τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων μεγαλοπρεπεστέρων οἰκιῶν τῆς μητροπόλεως τῆς Ἑλλάδος τὴν μίαν κατεῖχεν ὁ τε-λῶν τὴν ἐορτήν· ἡμεῖς δὲ οἱ λοιποὶ ἐνεφωλεύομεν, ὡς ἀληθεῖς διάδοχοι τῶν Μυρμηδόνων, εἰς ἰσόγαια, κλίνην ἔχοντες τὸ χῶμα καὶ ἐπιπλα τὰ δερμάτινα δισάκκια, τοὺς πιστοτάτους τούτους συντρόφους τῶν συμφορῶν ἡμῶν καὶ περιπλανήσεων, κρεμάμενα ἀπὸ μακρῶν ξυλίνων ἤλων ἐπὶ μαυρωπῶν τοίχων, καὶ σκεύη

τραπέζης πινάκια βαναυσουργῆ, ἐστερημένα χειλέων καὶ ὀδοντωτὰ, εἰς ἃ μετεχέομεν ἀνυπόμονοι ἀπὸ κοχλαζούσης διώτου χύτρας φάκας ἢ φασήλους. Καὶ ὁμῶς ἡμεθα πανευδαίμονες καὶ ἐμακαρίζομεν ἑαυτοὺς, διότι τότε πρῶτον μετὰ τοσαῦτα ἔτη ἐτρώγομεν ἀκαταδίωκτοι καὶ ἀδάκρυτοι τὸν ἄρτον ἡμῶν. Συνῆλθομεν δὲ εἰς τὸν εὐρυχωρότατον τῶν δύο θαλάμων τοῦ ὑπουργικοῦ μεγάρου, οὗ πρὸς τὸ μέτωπον, ὑπὸ τὰ παράθυρα, ἔκειτο μακρὸν ἀνάκλιντρον ἢ σοφᾶς, κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔθος, ἐφ' οὗ ἐκάθηντο ἄθρόαι αἱ δέσποιναι, φοροῦσαι φέσια, φακιόλια, μπόλιαις, ἐνὶ λόγῳ ἐκπροσωπεύουσαι διὰ τοῦ ἐνδύματος πάσας τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος. Τὰς δύο πλευρὰς περιεζώννυον θρανία μελιταῖα καὶ ἐν τῷ μέσῳ, πρὸς τὴν εἴσοδον, ἴσταντο ὄρθιοι ὁ Κυβερνήτης, οἱ ξένοι καὶ πολλοὶ ἄλλοι μετὰ τῶν ἄλλων δὲ τούτων παρίστατο καὶ τις πρίγκηψ, τὸ γένος Ἕλλην, νεωστὶ ἐλθὼν ἐκ Παρισίων μετὰ τῆς σκιατραφοῦς αὐτοῦ συζύγου φερούσης ἐσθῆτα

« Καλὴν πορφυρέην καὶ τερμιόεντα χιτῶνα »

καὶ, ὡς πύργον Κυβέλης, ἀναπεπταμένην καὶ ὑψηλὴν ἐχούσης τὴν κόμην. Στρέφουσα δὲ ἀδιακόπως τὸ βλέμμα περὶ τὴν αἴθουσαν ἢ λιπαρὰ αὕτη πριγκήπισσα ἐφαίνετο οἰκτείρουσα τὸ ἐνδυμα καὶ τοὺς τρόπους τῶν παρακαθημένων καὶ ἐχλεύαζε καὶ ἐκάγχαζε καὶ ὡς καρακάξα, κατὰ τὸν μακαρίτην Κλονάρην, ἐκιτάβιζε γαλλιστί.

Ἐξεῖχε δὲ πασῶν τῶν δεσποινῶν κατὰ τε τὸ κάλλος, τὸ ἀξιοπρεπὲς τοῦ ἥθους καὶ τὴν εὐγένειαν τῶν τρό-

πων ἡ οἰκοδέσποινα, ἥ τις γόνος οὔσα τοῦ ἀρχαιοτάτου τῶν σωζομένων ἀριστοκρατικῶν οἴκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ τῶν Μαυροκορδάτων, καὶ τυχοῦσα ἐλευθερίου ἀγωγῆς, διδαχθεῖσα δὲ καὶ παρὰ τοῦ ἀνδρὸς τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσότητα ἔρωτα, διέπρεπεν ἐπὶ εὐπροσηγορίᾳ. Τοσοῦτῳ δὲ εἵλκυε τὸ σέβας καὶ τὴν ἀγάπην, ὥστε εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, ὡς εἰς ἀνάπαυλαν πόνων καὶ ταλαιπωριῶν, συνήρχοντο οἱ ἔγκριτοι τῶν χρόνων ἐκείνων, οἳοι Κουντουριώτης, Ζαΐμης, Μαυρομιχάλοι, Μιαούλης, Κλονάρης, Ζωγράφος καὶ ἄλλοι. Καὶ εἶδους εὐπρέπεια καὶ σχήματος σωφροσύνη καὶ ἡθῶν αὐστηρότης καὶ προαίρεσις φιλάνθρωπος καὶ λόγου σειρὴν καὶ χάρις ἐγοήτευον καὶ παρεμύθουν. Εἰ δὲ καὶ εἶχεν ἀκάματον τὴν γλῶσσαν, οὐδέποτε λέξις ἄτοπος ἐξέφυγε τὰ χεῖλη αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ μὴ προσήκοντα οὐδέποτε ἠνέχθη ν' ἀκούσῃ.

Ἡ γυνὴ, ἥκουσα πολλάκις λέγοντας τοὺς πολλοὺς, ῥέει ἀπαλὴ ὡς τὸ ὕδωρ, ὃ περ, διαρρῆξαν ἅπαξ τὸν φραγμὸν, κατακυλίεται, οὐδὲ δύναται πλέον νὰ ἐπιστρέψῃ. Εἰς τῆς ωραίας δὲ ταύτης μεταφορᾶς τὴν ἐννοίαν ἐβάθυνεν εἴπερ τις καὶ ἄλλη ἐκείνη· ὅθεν καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, ὅπου διέτριψε πολυετῶς μετὰ τοῦ συζύγου, ἀντιπροσώπου τῆς Ἑλλάδος, ἀπέλαυεν ἐξαιρέτου ἀγάπης καὶ τιμῆς.

Ἐν τοσοῦτῳ τοὺς κιτταβισμοὺς τῆς πριγκηπίσσης διακόπτουσι τὰ λιγυρὰ προανακρούσματα τῆς ὀρχήστρας, ἥ τις συγκειμένη ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου βιολίου, θέλγει τὰς ἀκοὰς καὶ κνίζει τοὺς πόδας τῶν χορευτῶν. Ἴδου ὁ τράχηλος τοῦ λυριστοῦ κυρτοῦται, ἡ ἀριστερὰ σιαγὼν αὐτοῦ στηρίζει τὸ ὄργανον καὶ τὸ πληκτρον

κινεῖται εὐμολπον καὶ μεγαλοπρεπές· τὰ ὦτα πάντων τανύονται καὶ προκύπτουσιν οἱ δεξιοὶ πόδες. Ἀλλὰ, βαβαὶ τῆς συμφορᾶς! μόλις ἠχήσαντος τοῦ πρώτου τόνου, μία τῶν χορδῶν, ἐκραγεῖσα μετὰ πατάγου, παρ' ὀλίγον καθίστα ἑτερόφθαλμον τὸν λυριστήν. Ὅποια ἀπελπισία! διότι ἀνὰ πᾶσαν τὴν Αἴγιναν οὐδεμία χορδὴ πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς ἀποκοπείσης εὕρισκετο! Ὅθεν ἀπεχώρησε περίλυπος ὁ ἀγαθὸς λυριστής, ὅς τις, μὴ ὦν ἐξ ἐπαγγέλματος μουσικὸς, συγκατέβη νὰ ὠραίσῃ τὴν ἐορτὴν διὰ τῆς ἀρμονικῆς αὐτοῦ δεξιότητος. Διανέμων δὲ μετὰ ταῦτα δικαιοσύνην ὡς πρόεδρος δικαστηρίου, ἀνεπόλει πολλάκις τὸ ἀφιλότιμον τῆς χορδῆς, οὗ ἔνεκα δὲν κατώρθωσε νὰ διανείμῃ καὶ τέρψιν εἰς τὰς ἀνυπομόνους ἀκοὰς τῶν πανηγυριζόντων τὴν ἀνάκτῃσιν τοῦ Μεσολογγίου.

Διεδέχθη δὲ τὸν ἀτυχῆ λυριστήν Ν. Φλογαίτην κιθαρωδὸς, ὁ Σπ. Σκοῦφος, κομψευόμενος ὅλος καὶ προθυμούμενος νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ, ὅς τις,

« Κλάγξας ἐξ ὑπάτης χέλους βαρυηχεά φωνήν, »

ἀνεκρούσατο τὸ ἀγοραῖον·

« Ἡ ὦρα ἦλθεν

Ἔχε ὑγείαν,

Μὲ θρηνωδίαν

ἀναχωρῶ.

Ἔχε ὑγείαν

Φεύγω πηγαίνω

Τὸ πεπρωμένο

Ἀκολουθῶ » κτλ.

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ μὲν ᾄσμα ἦν ᾄμουσον, ὁ δὲ ἦχος βα-

ρὺς καὶ ἄχαρις ἡ φωνή, περιῆλθεν ἡ κιθάρα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κοκκινάκη.

Τὸν Κωνσταντῖνον Κοκκινάκην ἐγνώριζε τότε τὸ κοινὸν οὐχὶ ἐκ τῆς μετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὴν ἔκδοσιν τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ καὶ δύο ἢ τριῶν μεταφράσεων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐμβατηρίου

« ὦ λυγερὸν καὶ κοφτερὸν σπαθί μου, »

καὶ τῆς ἐμμελοῦς καὶ ἐνθουσιώδους φωνῆς δι' ἧς ἔψαλλον αὐτὸν, ὃν καὶ τοι πρὸ μικροῦ συνταχθέντα ἤκουες ἀδόμενον καὶ κατὰ τὰς ἐσχατίας τῆς Ἑλλάδος. Οὐδ' ἐνθυμοῦμαι μέλος, μετὰ τὸ « Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων, » τὸ « ὦς πότε παλληκάρια » καὶ τὸ « Τί καρτερεῖτε, » τοσοῦτον ταχέως καὶ γενικῶς υἱοθετηθὲν παρ' ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους.

Μετὰ δὲ τὸν ἐμβατήριον ἀνέμελψε καὶ ἕτερον ἀνακουφίσας τὴν στενοχωρίαν τῶν οἰκοδεσποτῶν μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν πρώτων μουσουργῶν. Ἀλλὰ τίς σήμερον, μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων ἐτῶν, παρευρισκόμενος εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις συγκροτούμενους χοροὺς, πιστεύει τὴν τοιαύτην ἀλλοίωσιν ;

Καὶ ἕτερος δὲ χορὸς, πολυτελέστερος τοῦ ὑπουργικοῦ διὰ τὸ εὐρύτερον τῆς οἰκίας, τὸ κομψότερον τῶν ἐπίπλων, τὸ ἁρμονικώτερον τῆς ἀγγλικῆς μουσικῆς καὶ τὴν κατ' Εὐρωπαίους ἔντυπον πρόσκλησιν, ἣν ὡς πάντῃ καινοφανῇ τότε παρατίθημι χάριν περιεργείας, εἶχε συγκροτηθῇ πρὸ δέκα ἡμερῶν πρὸς τιμὴν τοῦ στρατάρχου Μαιζὸν, ἐλθόντος ν' ἀποχαιρετίσῃ τὸν Κυβερνήτην. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους δὲν εἶχε πῶς νὰ φιλοξενήσῃ προσηκόντως τὸν ἀρχη-

γὸν τῆς εὐεργέτιδος στρατιᾶς, ὁ Ἀλέξανδρος Κοντό-
 σταυλος ἀνέλαβε φιλοτίμως νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν κοινὴν
 εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν Γαλλίαν, τὴν ἑκατὸν εἴκοσιν
 ἑκατομμύρια φράγκων δαπανήσασαν πρὸς ἀπελευθέ-
 ρωσιν τῆς Πελοποννήσου. Καὶ ὁ λαὸς δὲ κατακλύζων
 τὰς ὁδοὺς ἐδήλου τὴν ἀγαλλίασιν αὐτοῦ, ἣν μάλιστα
 ἐπηύξανε τὸ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἰδρυθὲν ἐν τινι
 παραλίῳ καλύβῃ ζαχαροπλαστεῖον τοῦ ἀρχαίου στρα-
 τιωτικοῦ Κυρ Παντελῆ, τὸ πρῶτον ἐπιφανέν ἐν τῇ
 ἀγωνιζομένῃ Ἑλλάδι.

Ἴδου δὲ τὸ προσκλητήριον.

Ὁ Κύριος Κοντόσταυλος μετὰ τῆς Συμβίας αὐτοῦ παρα-
 καλοῦσι τὸν Κυρι-
 νὰ παρενθῶσι τὸ ἑσπέρας τῆς 27 Ἀπριλίου εἰς τὴν οἰ-
 κίαν των εἰς ἐσπερινὴν συναναστροφὴν, τὴν ὅποیان θέλει
 τιμῆσαι μὲ τὴν παρουσίαν του

Ο ΕΝΔΟΞΟΤΑΤΟΣ ΜΑΡΕΣΙΑΛΟΣ ΜΑΙΖΩΝ.

Καὶ ὁ Κυβερνήτης δὲ προσήνεγκε τῷ Γάλλῳ στρατάρχῃ σπάθην ἑλληνικὴν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου χρονολογουμένην, ὡς μνημονεύει ἡ ἀπὸ 1 Μαΐου 1829 ἐπιστολὴ αὐτοῦ, « σπάθην ὀπλίσασαν τὴν χεῖρα γενναίου τινὸς προμάχου τοῦ Σταυροῦ. »

Ἄλλ' οὐδὲ τοῦ ἀργηγοῦ τοῦ κράτους ἡ κατοικία οὐδὲ ἡ ἄλλη δίαίτα ὑπερεῖχον τῶν τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν γραμματέως. Καὶ ἡ κυβερνητικὴ δὲ ἀκολουθία ἦν εὐάριθμος, σύμφωνος πρὸς τὴν ἄλλην λιτότητα· εἷς ψιλῷ τῷ ὀνόματι ὑπασπιστής, εἷς ταμίας καὶ δύο γραμματεῖς, αὐτοὶ συναπετέλουν πᾶσαν τὴν Βασιλεῖον Τάξιν, ἣν εὐκόλως θὰ περιέγραφε νέος Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος. Νικολέτος δέ τις βραχὺς τὸ ἀνάστημα, εὐήθης τὸ μεδίαμα, ἐνδεὴς μύστακος καὶ ἐγκαλλωπιζόμενος ἐπὶ τῇ περιδόξῳ αὐτοῦ ὑπηρεσίᾳ, ἥνοιγέ σοι τὴν θύραν τοῦ θαλάμου τοῦ Κυβερνήτου καὶ σὲ ἀπώθει πρὸς αὐτόν, ἀφοῦ πρῶτον σοὶ προσέφερε χαριέντως ἐκ τοῦ περιεχομένου πλατυγαστορος ταμβακοθήκης. Εἰσῆρχεσο δὲ φορῶν οἷονδῆποτε ἔνδυμα ἥθελες ἢ μᾶλλον εἶχες, διότι, καὶ τοι εὐαγγελικώτεροι τότε τὰ ἦθη, ὀλίγιστοι ἡμῶν ἐδύναντο νὰ ἐκπληρώσωσι τὴν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ, τὴν παραγγέλλουσαν νὰ δίδωμεν τῷ μὴ ἔχοντι τὸν ἕτερον τῶν χιτῶνων. Ἐξ ἐναντίας πάντες σχεδὸν εἶχομεν ἓνα. Καὶ ὁ Κυβερνήτης δὲν ἐδυσχέραιεν, ἀλλὰ καὶ ἠνείχετο τὴν πτωχείαν ἡμῶν, μετασχηματίσας καὶ τὸν ἰδιωτικὸν αὐτοῦ βίον καὶ ἀποκρούσας πᾶν ὅ,τι ἐθεωρεῖτο πολυτέλεια κατὰ τοὺς ἀπορωτάτους ἐκείνους χρόνους περί τε τὸ ἔνδυμα, τὴν τροφὴν τὴν κατοικίαν καὶ τὸν περίπατον.

« Ἐὰν ἐμφανισθῇς ἐνώπιον τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ἔγραφε τὴν 6 Ἀπριλίου 1830 πρὸς τὸν Λεοπόλδον, ὥς σουλτάνος μὴ δυνάμενος νὰ μετάσχῃς τῆς ἐνδείας καὶ τῶν στερήσεων αὐτῶν, ἀντὶ νὰ προσελκύσῃς τὸ κοινὸν σέβας θ' ἀποβάλλῃς ἐκουσίως καὶ τὸν ἀσφαλέστερον τῶν τρόπων τῆς ἐπ' αὐτοὺς σωτηρίου ἐπενεργείας. » Ἀπεσρέφετο ὁμῶς τοὺς ἀξυρίστους πώγωνας.

Καὶ οὐ μόνον αὐλάρχης ἢ σταυλάρχης ἢ τελετάρχης οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἐν τῇ ταπεινῇ αὐτοῦ συνοδίᾳ, ἀλλ' οὐδὲ ἰατρός· καὶ ὁμῶς αἱ συμβουλαι ἰατροῦ δὲν ἦσαν περιτταί, διότι καταβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ βάρους τῶν ὑποθέσεων ἡσθάνετο συνεχῶς τὴν ἀνάγκην ἰατρικῆς περιθάλψεως. Ἐδανείζετο δὲ πάντοτε τὸν τῆς Ῥωσικῆς πρεσβείας Διονύσιον Ταλιαπέτραν ἢ Ταγιαπιέραν, ὃν ὁ πρεσβευτῆς Βούλγαρης, Κερκυραῖος τὴν καταγωγὴν, καταβαίνων εἰς Ἑλλάδα, παρέλαβεν ἐκ Ζακύνθου ὡς ἄριστον Ἀσκληπιάδην καὶ ἀρχαῖον ἐν Παρισίοις συμμαθητὴν.

Δίκαιον δὲ νὰ μὴ παραδράμῃ ἀνεπισήμαντον τὸν ἰατρὸν τοῦτον, διότι καὶ ἐπιστημονικῆς ἀξίας καὶ εὐφυΐας οὐ τῆς τυχούσης καὶ σπανίας διαλεκτικῆς ἦν ἐγκρατής. Εἰ δὲ καὶ τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ δεικνύει ξένην καταγωγὴν, ἐγεννήθη ὁμῶς ὑπὸ γονέων ἐλλήνων καὶ ὀρθοδόξων. Καὶ αὐτὸν δὲ ἐθέρμαινεν ἐξαίρετος φιλοπατρία, διὸ καὶ ἐφυλακίσθη κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τοῦ Ἀρμοστοῦ τῶν ἰονίων νήσων καὶ ἔπαθεν. Ἐλεγε δὲ ὅτι εἴλκε τὸ γένος ἀπὸ τινος Ταγιαπιέρα, οὗ τινος ἡ μικρὰ διὰ στίχων ἱστορία ἐτυπώθη τὸ πρῶτον πρὸ τριακοσίων ἐτῶν ὑπὸ τὸν ἐξῆς τίτλον·

« Ἱστορίᾳ τοῦ Ταγιαπιέρα
 Ποῦ τὴν σημερινὴν ἡμέρα,
 ὅσᾳν αὐτὸν οὐδὲν ἐφάνη
 Εἰς ὅσ' ὀρίζουν οἱ Χριστιάνοι. »

Κατὰ τὴν ἱστορίαν δὲ ταύτην, ὁ ἐπισημότερος τῶν προγόνων τοῦ ἡμετέρου ἱατροῦ ἤκμασεν ὡς γενναῖος μαχητὴς ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς πολιτείας· ἀλλ' ἐξ Ἑνετῶν, Φράγκων ἢ ἐκ τῶν Ἑλλήνων τῶν καλουμένων Στρατιωτῶν κατήγετο; Ὁ ἱστοριογράφος σιωπᾷ· ἐπειδὴ ὅμως τὸ ἀνδραγάθημα ὃ περ διηγεῖται ἐγένετο ἐπὶ Ῥωμαίων, Ῥωμαῖοι δὲ ὀνομάζονται ἔτι καὶ σήμερον οἱ κατὰ τὴν Τουρκίαν Γραικοὶ, ἴσως ἦν Ἕλλην ἐκ τῶν ὑπηρετούντων τὴν Ἑνετίαν.

Ὑπῆρξε δὲ ὁ Ταγιαπιέρας ἐκεῖνος, κατὰ τὴν ἔνορκον διαδεβαίωσιν τοῦ ποιητοῦ, ἣν ὅμως δὲν θὰ ἐφαίνετο ἄτοπον νὰ ἐκλάβωμεν ὡς οἰστρηλάτου φαντασίας προϊόν, ἀνώτερος πάντων τῶν ἡρώων τοῦ τε ἀρχαίου καὶ νεωτέρου κόσμου.

« Μνέγω σας τὴν Παναγία
 Χριστιανῶν τὴν μεσιτεία,
 Καὶ τὸν ἅγιον Νικόλα
 Πῶνε βοηθὸς εἰς ὅλα,
 Καὶ Σπυρίδωνα τὸν Μέγαν,
 Καθὼς ἤκουσα καὶ λέγαν,
 Κάλλιος ἔν παρ' Ἀχιλλέας
 Καὶ ὁ ἀνδρειωμένος Αἴας.
 Τί ὁ Ἐκτωρ τῆς Τρωάδος,
 Ἦ ἐκεῖνος ὁ Ῥενάλδος;
 Τί Ὁρλάνδος ἀκουσμένος
 Ποῦταν ἔξ ὅλους διαλεμένος;
 Καὶ ὁ νοῦς μου ὅλος τρομάσσει
 Ποῦ νὰ τὸν ἐσουσουμιάσῃ. »

Καὶ δικαίως κατελάμβανε τὸν ἱστοριογράφον ἱλιγγος· διότι τοιοῦτον ἡμίθεον, συγκεφαλαιοῦντα ἐν ἑαυτῷ Ἀχιλλέα, Αἴαντα, Ἕκτορα, Πενάλδον καὶ Ὀρλάνδον, οὐδὲ θουκυδίδειος γραφίς ἤρκει νὰ ἐσοῦσιν ὡς ἐστὶν.

Ἡ ἀκμὴ ἄρα τῆς οἰκογενείας τοῦ ἡμετέρου Διονυσίου Ταγιαπιέρα, ἱατροῦ τοῦ Κυβερνήτου, θετέα περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος, τουτέστι πρὸ 350 καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν. Καὶ δὲν ἐκοσμεῖτο μὲν ὁ καθ' ἡμᾶς διὰ τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς τοῦ περιβλέπτου προπάτορος, ἐπροικίσθη ὅμως ὑπὸ μὲν τῆς φύσεως διὰ σπανίας εὐφυΐας, ὑπὸ δὲ τῆς τύχης καὶ τῆς ἐπιμελείας δι' ἀξιολόγου ἐπιστημονικῆς μαθήσεως. Γεννηθεὶς ἐν Ζακύνθῳ περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος, μετέβη εἰς Παρισίους ἐπὶ τῆς πρώτης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε οἱ Γάλλοι ἦρχον τῆς Ἑπτανήσου, καὶ διατρίψας ἐκεῖ 14 ἔτη ἐξέμαθε τὴν ἱατρικὴν, ἐπιδοθεὶς καὶ εἰς ἄλλας μελέτας, ὧν ἕνεκα κατέστη πανδαήμων διὰ τὴν τεραστίαν πρὸ πάντων μνήμην αὐτοῦ. Παρευρεθεὶς δὲ καὶ εἰς τὸ αἵματηρὸν δράμα τῆς ἐπαναστάσεως ἐξιστόρει μετὰ πολλῆς χάριτος καὶ ζωηρῶν χρωμάτων καὶ τὰς ἐλαχίστας περιπετείας. Καὶ ὅτε ὠμίλει περὶ τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ κατὰ τυράννων δημογοριῶν τῶν γενομένων ἐν ὑπαίθρῳ καὶ ἐν κοινείῳ, ἠγάλλετο ἀναμιμνησκόμενος τῶν ἀγορεύσεων ὁμογενοῦς τοῦνομα Μικέλη Νάζου ἐκ Μυκῶνου, λαλοῦντος ἄριστα τὴν γαλλικὴν. Ὁ ὁμογενὴς οὗτος, συνενῶν τὴν περὶ τὸ λέγειν εὐχέρειαν τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῆς εὐεπείας τῶν Γάλλων, ἔχων δὲ καὶ τὸ ἥθος ἀρρένωτον καὶ ἐπιδεικτικόν, ἐπευφημεῖτο ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν

καὶ πρὶν ἢ ἀναβῆ εἰς τὸ βῆμα. Ἐνῶ δὲ ἀνέβαινε πάν-
τες ἀνέκραζον· « Chut ! voilà le descendant des Ari-
stide et des Thémistocle qui va parler. » Καὶ ἐδημηγό-
ρει ὁ ἀπόγονος τοῦ Ἀριστείδου καὶ τοῦ Θεμιστοκλέ-
ους καὶ δημηγορῶν ἐχειροκροτεῖτο ἐνθουσιωδῶς.

Ὅσάκις δ' ἐπανελάμβανε τὸ μικρὸν τοῦτο ἐπεισό-
διον ὁ Ταγιαπιέρας, ἐσπινθηροβόλει ὁ ὀφθαλμὸς αὐ-
τοῦ, διότι ἦν ἐτερόφθαλμος, καὶ οἷησις πατριωτικὴ
ἐζωγραφεῖτο ἐπὶ τοῦ μετώπου τοῦ φιλοπάτριδος ἱατροῦ.

Ὅτε δ' ἐπανελθὼν εἰς Ζάκυνθον ἐξήσκει τὸ ἱατρικὸν
ἐπάγγελμα, τοσοῦτον ἠὺδοκίμησεν, ὥστε ἡ κοινὴ εὖ-
νοια ἔτι καὶ σήμερον ἐπιποθεῖ αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Φά-
λαρις τῆς Ἡπείρου Ἀλῆ πασᾶς, ἀκούσας τὴν φήμην
αὐτοῦ, μετεπέμψατο εἰς Ἰωάννινα. Καὶ ὑπήκουσε μὲν,
ἀλλ' ὥς φιλῶν ἐξαιρέτως τὴν διανοητικὴν τροφήν,
πολὺ δὲν θὰ διέμενεν ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ αἰμοβόρου ἐκεί-
νου, εἰ μὴ ἀπῆντα ἕτερον σοφόν, τὸν ἱατρὸν Ἰωάννην
Βηλαράν. Γνωστὸν δὲ ὅτι πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἡ
ἐπιστήμη κατέφευγεν ὑπὸ τὰς πτέρυγας τῆς ἐκκλη-
σίας καὶ τῆς ἱατρικῆς, οὐχὶ διότι ἡ τῶν Ἀσκληπια-
δῶν, ὥς τινες εἶπον, ἦν ἡ μόνη ἐπικερδὴς, ἀλλὰ κυ-
ρίως διότι οἱ δεσπότες ἐσέβοντο ἐξ ἀνάγκης πλεον τῶν
ἄλλων δούλων τοὺς θεραπεύοντας αὐτούς. Ὁ δὲ Βη-
λαράς, ὥς δηλοῦται ἐκ τινων ποιημάτων, καὶ νοῦν
καὶ φαντασίαν καὶ μάθησιν καὶ ποικιλίαν γνώσεων εἶχε
πολλήν, διὸ καὶ ὁ ἐξ Ἀγγλῶν Dr. H. Holland ὠνό-
μαζεν αὐτὸν πολυμαθῆ, ἐγκρατῆ τῶν φυσικῶν καὶ
μεταφυσικῶν ἐπιστημῶν, φιλολόγον, ποιητὴν ἐξαίρε-
τον καὶ φιλόσοφον ἀνήκοντα μᾶλλον εἰς τοὺς χρόνους
τῆς ἀρχαίας ἐλευθερίας.

Αἱ περὶ γλώσσης ὁμῶς καὶ περὶ ὀρθογραφίας ιδέαι τοῦ Ἑπειρώτου φιλολόγου ἦσαν πάντα ιδιόρρυθμοι. Καὶ εἰ μὲν στιχουργῶν μόνον μετεχειρίζετο τὴν διάλεκτον τῆς ἰδιαιτέρας αὐτοῦ πατρίδος, λόγος μὴδεὶς· ἀλλὰ νὰ λέγῃ πεζογραφῶν « τ ῆ ς ἀ λ η θ ι ν ῆ ς μ ᾱ θ η σ ι ς , τ ο ὗ Ξ ε ν ο φ ῶ ν τ α , τ ᾱ σ κ ο λ ι ᾱ , ξ ε τ ε λ ε ι ω μ ο ὗ ς καὶ χ ᾱ λ ν α γ ε , » καὶ ν' ἀποσκορακίζῃ ἐν τῇ γραμματικῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ « Ἡ ρ ο μ ε η κ η γ λ ο σ α » καὶ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου καὶ τόνους καὶ πνεύματα, τοῦτο τῇ ἀληθείᾳ τεκμηριοῖ παράδοξόν τι νόσημα τῆς κριτικῆς τοῦ ἀνδρὸς δυνάμεως.

Ἐκ δὲ τῶν ἐρωτικῶν αὐτοῦ ποιημάτων ἡ Ἀ ν ο ι ξ ι ς καὶ ἡ Δ ύ σ ι ς τ ο ὗ ἡ λ ί ο υ φαίνονται μοι ἀριστουργήματα, ἡ πρώτη μάλιστα ὑπερτερεῖ καὶ τῆς τοῦ Χριστοπούλου· ἡ δ' ἑτέρα τοσοῦτω προσφυῶς μιμεῖται διὰ τε τῶν ποιητικῶν εἰκόνων καὶ τῆς συνθήκης τῶν λέξεων τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, τὴν ἀνατολὴν τῆς σελήνης, τὸν κάματον τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν κτηνῶν, τὴν ἡρεμίαν τῆς νυκτὸς καὶ τὸν ἀκοίμητον ἔρωτα, ὥστε φαντάζεσαι ὅτι βλέπεις τὴν φύσιν δρῶσαν ἢ πάσχουσαν, ὅτι σὺ αὐτὸς παθαίνεσαι, ὅτι σὺ αὐτὸς κεκοπιакὼς ἀποχωρεῖς εἰς τὴν καλύβην σου. Πασῶν ὁμῶς τῶν ποιητικῶν ἀρετῶν τοῦ Βηλαρᾶ ἐπικρατεστέρα ἦν ἡ σατυρική· καὶ τὸ κατ' ἐμὲ ὁμολογῶ ἀμίμητον τὴν Γ ι α τ ρ ι κ ῇ ν π α ρ η γ ο ρ ι ᾱ ν, οὐδὲ ἀνέγνων εὐφρεστέραν καὶ χαριεστέραν μαστίγωσιν τῆς ἱατρικῆς ἀγυρτείας. Ἀσθενὴς τις πνέει τὰ λοίσθια καὶ, ἐνῶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ κόπτεται παρὰ τὴν κλίνην, εἰσελθὼν ὁ ἱατρὸς ἐνθαρρύνει τὸν πάσχοντα, λέγων ὅτι δὲν πρέπει νὰ δειλιᾷ ὥς ὁ μακαρίτης πατὴρ καὶ ὁ μακαρίτης θεῖος

καὶ ὁ μακαρίτης ἀδελφὸς αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα εἰπόντος ἐμφαντικῶς τοῦ ἱατροῦ, παρηγορεῖται μὲν ὁ ἀσθενής, τῆς κλαιούσης ὅμως ὁ κοπετὸς ἐπιτείνεται. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ ἀγωνίζεται ὅπως ἀναπτέρωσῃ καὶ αὐτῆς τὸ θάρρος·

« Ἄμ' μὰ τί θάρρος καὶ καρδιά ;
Ἦ ἄτυχη φωνάζει,
Βαρεῖά ἀναστενάζει.
Ἄφοῦ ἀκέρηα φαμελιά
Τὴν ἔχει μακαρίσει,
Σ' ἐσένα θὰ εὐτυχήσῃ ; »

Πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ στιχουργήμασι τοῦ Βηλαρᾶ, ἀναγινώσκομεν καὶ τὸ ἐπιγραφόμενον « Τη γανί-
ταις τοῦ Ταγιαπιέρα » συντεθὲν διὰ τὸν ἐξῆς λόγον· Ὁ Ταγιαπιέρας εἶχε προσκαλέσει φίλους τι-
νάς, μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων καὶ τὸν φοιβόληπτον ἱα-
τρὸν, ἵνα φιλεύσῃ τηγανίτας· ἀλλ' οὗτος μόλις εἶδεν
αὐτάς καὶ περιχαρὲς ἀνεφώνησεν·

« ὦ ! τηγανίταις καλοφκιασμέναις,
ὦ ! τηγανίταις μὲ τὸ σωρὸ.
Ζαχαρωμέναις καὶ μελωμέναις,
Καὶ μὲ σουσάμι τ' ἀσπρουδερό. »

Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ λοφώδης σωρὸς δὲν ἦν εὐά-
λωτος, καὶ ὅτι οἱ δαιτυμόνες ἀπέκαμον ἐπιτιθέμενοι,
ὥς ποτε οἱ Ἀγγλογάλλοι ἐπὶ τὸ Μαλακώφ· ἀλλ' ὁ Βη-
λαρᾶς, ἄλλος Πελισιέ, παρορμᾷ ἐνθουσιῶν τοὺς περι-
εστῶτας εἰς νέαν ἔφοδον. Καὶ ἐπειδὴ φοβούμενοι δυσ-
πεψίαν ἐπεκαλοῦντο τὴν ἱατρικὴν αὐτοῦ ἀντίληψιν, ὁ
ὀπαδὸς τοῦ Ἰπποκράτους σπεύσας προσέθετο νέον ἀφο-
ρισμὸν εἰς τοὺς ἀφορισμοὺς τοῦ διδασκάλου, τὸν ἐξῆς·

« Ὁ Ἱπποκράτης δὲν ἔχει τώρα
 Σταῖς τηγανίταις καθόλου χώρα.
 Για τηγανίταις αὐτὸς δὲν λέγει,
 Κι' ἀνίσως εἶπε, ποιὸς τοῦ τὸ στέργει ;
 Ἄν εἶπε, βλάβουν, μὲ συμπαθαί,
 Γιατὶ ἀπὸ τούταις δὲν εἶχε φάει.
 Για φάτε, φίλοι, καὶ μὴν τραδιέστε,
 Πῶς θὰ χωνέψουν μὴ συλλογιέστε.
 Ἀλέθει ὁ μύλος ; ῥίξ' του ν' ἀλέση
 Κριθάρι, στάρι, ὅ,τι μπορέσει. »

Ἀλλὰ τὴν πρὸς τὸν Ταγιαπιέραν εὐνοίαν δὲν προσ-
 εἴλκυσε μόνη ἡ ἱατρικὴ· διότι βαίνων παρατηρητικὸς
 κατόπιν τῶν προόδων τῆς καθόλου ἐπιστήμης καὶ
 μετὰ προσοχῆς μελετῶν τὴν ζῶσαν ἱστορίαν, μετέ-
 διδε πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν δι' ἀπαραμίλλου στωμυ-
 λίας καὶ ἀστειότητος τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεων ἃς
 ἀπεθησαύριζεν ἐν τῇ ἀπεράντῳ αὐτοῦ μνήμῃ. Ὅθεν ἐν
 Ναυπλίῳ εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ συνήρχοντο καθ' ἐκά-
 στην οἱ κορυφαῖοι τῶν λογίων, οἱ δὲ ἀδελφοὶ Σοῦτσοι
 εἰς τὴν φιλόκαλον κρίσιν τοῦ ἱατροῦ ὑπέβαλλον τὰ
 ἴδια ποιήματα. Καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὰς κριτικὰς αὐτοῦ
 ἐπιστάσις διώρθωσεν ὁ Ἀλέξανδρος μέρη τινὰ τοῦ
 Ἀσώτου, εἰς αὐτὸν καὶ ἀφιέρωσε τὴν κωμωδίαν.

Καὶ ὅμως δὲν ἦτο μέγας θαυμαστὴς τοῦ δράμα-
 τος. Ναὶ μὲν ὑπερηγάπα τὸ λεκτικὸν καὶ ἐθέλγετο
 ἀκούων ἀναγινωσκομένας σκηνάς τινας, οἷον τὴν τοῦ
 διπλωμάτου, τὴν τοῦ ἱατροῦ καὶ τὴν τῶν ποιητῶν,
 ἀλλὰ καὶ ἐφρόνει ὅτι ἡ ὑπόθεσις δὲν ἦτο κωμικὴ, οὔτε
 καλῶς ἐκλελεγμένοι καὶ διακεκριμένοι οἱ χαρακτῆρες,
 ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ κωμικαὶ λεπτομέρειαι καὶ αἱ ἠθικαὶ
 εἰκόνες ἦσαν εὐάριθμοι. Τί ἐστὶν ἔλεγε μῦθος στρεφό-
 μενος ὅλος περὶ τὴν ἀρπαγὴν τοῦ πλούτου τοῦ Ἀσώ-

του; τοιοῦτος μῦθος στερεῖται δραματικοῦ διαφέροντος. Ἄλλως καὶ τοὺς θεμελιωδεστάτους ὅρους τῆς τέχνης παρέβη, μαστίσας ἐλαττώματα μὴ εἰσχωρήσαντα εὐτυχῶς εἰς τὴν ἐλληνικὴν κοινωνίαν καὶ ἐπαγαγὼν καταστροφὴν τραγικὴν προκαλοῦσαν ἀντὶ ἱλαρότητος δάκρυα.

Ἀλλὰ καὶ περ τοιαῦτα καὶ παραπλήσια πλημμελήματα ἐπιπολάζουσιν εἰς πάντα τὰ δραματικὰ ἔργα τοῦ Ἀλεξάνδρου, οὐχ ἦττον βέβαιον ὅτι διὰ τὴν περὶ τὰ λυρικὰ δεξιότητα τὴν τε χάριν καὶ τὴν σαφήνειαν τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν γλαφυρότητα τοῦ ὕφους ἀνεδείχθη μετὰ τοῦ ἐλεγειακοῦ αὐτοῦ ἀδελφοῦ ἀρχηγὸς σχολῆς, περὶ ἣν συνεπυκνώθη σωρὸς, ὥς εἰπεῖν, Κυκλικῶν, κατὰ πολὺ ὅμως ἀφισταμένων τοῦ διδασκάλου.

Κατὰ δὲ τὴν πολιτικὴν, αἱ ἀρχαὶ τοῦ Ταγιαπιέρα ἦσαν φιλελεύθεροι, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀκόλαστοι ἢ ἰακωβινικαὶ, ὥς συνήθως ἔλεγε. Καὶ τοῦτό ἐστιν ἄξιον σημειώσεως, ὅτι, εἰ καὶ ἀνετράφη ἐν Γαλλίᾳ ἀνὰ μέσον ἐλευθερίας μαινάδος καὶ ὀργιαζούσης, οὐ μόνον δὲν ἐποτίσθη ὑπὸ τῶν ἀκαθάρτων ναμάτων, ἀλλὰ καὶ ἔφριττεν ἀναπολῶν τὰς ἀσχημοσύνας αὐτῆς. Ἐδόξαζε δὲ ὅτι οὔτε αἱ πολιτεῖαι κυβερνῶνται εὐστόχως, οὔτε ἡ ἐπιστήμη τελειοποιεῖται, οὔτε ἀρεταὶ ἀναπτύσσονται ἄνευ πνεύματος δημοσίου. Ὅπου ἀληθὴς ἐλευθερία, ἔλεγεν, ἐκεῖ καὶ πνεῦμα δημόσιον. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ καὶ διατριβὴν ἐξέδοτο διὰ τοῦ Σωτῆρος.

Ἡγάπα δὲ καὶ τὴν ἐλευθεροτυπίαν, ἀλλὰ γενναίαν, πατριωτικὴν, de bonne foi, κατὰ τὴν ἔκφρασιν αὐτοῦ, τιθεμένων ὁρίων εἰς τὴν ὑπερβολὴν, εἰς ἣν ὑπόκειται ὁ ἀντιπολιτευόμενος μάλιστα τύπος. Διὸ ἀπεδοκίμαζε

τὸ ὕφος τῶν ἡμετέρων ἐφημερίδων, λέγων εἰκονικῶς ὅτι, καθὼς ὁ εἰς δριμύτατα ποτὰ συνεθισθεὶς οὐρανίσκος ἀποστρέφεται ἐπὶ τέλους καὶ τὰ ἡδύτατα τῶν σικέρων, οὕτω καὶ ὁ εἰς ὕβρεις τερπόμενος λαὸς προτιμᾷ πάσης ἄλλης ἀναγνώσεως τὰς λαιδόρους ἐφημερίδας. Ἐκ τοιούτων δὲ ὀρμώμενος ἀρχῶν ἔφερε χαλεπῶς τὴν κατασταλτικὴν πορείαν τῶν περὶ τὸν Κυβερνήτην, εἰ καὶ ἐθαύμαζε τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ. Καὶ ὅτε, τὸ 1831 ἔτος, ἡ ἀντιπολίτευσις ἐκμανεῖσα ἠπείλει καταστροφὴν, ἥ τις καὶ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπέλθῃ, ὅτε ἄσματα ἀπαίσια ἐδημοσιεύοντο καὶ κατ' αὐτῆς τῆς ζωῆς τοῦ ἀνωτάτου ἀρχοντος, ἠγωνίσθη καὶ ἀπ' εὐθείας καὶ διὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσίας νὰ μετριάσῃ πρὸ πάντων τὸ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους πολίτευμα, συμβουλεύων παραχωρήσεις· ἀλλ' ὁ Κυβερνήτης, ὑπολαμβάνων ταύτας κλονούσας τὰ θεμέλια τῆς ἐξουσίας, ἀσυνείθιστος δὲ καὶ εἰς ἀντιπολίτευσιν ἀποπτύσαςαν πάντα χαλινόν, ἠρεθίζετο ἔτι μᾶλλον. « Ἀφότου ἀνέλαβον, ἔγραφε πρὸς τοὺς πρέσβεις ὀλίγους μῆνας πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀφότου ἀνέλαβον τὰς ἡνίας τῆς Κυβερνήσεως, κατὰ πᾶσαν ἡμέραν, κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀπαρνοῦμαι ἐμαυτὸν καὶ πρόθυμος ὑποβάλλομαι εἰς πᾶσαν προσωπικὴν θυσίαν χάριν τῆς Ἑλλάδος. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ προσωπικὰ αἰσθήματα πρέπει νὰ ἐνδίδωσι πρὸ τῶν δημοσίων καθηκόντων, θὰ παρέβαινον πάντα ταῦτα, ἐὰν, καταδεδικασμένος ἔτι ὢν νὰ διαχειρίζω τὴν ἐξουσίαν, συγκατένευον νὰ προκαλέσω διαπραγματεύσεις πρὸς εὐτελῆ ἀριθμὸν ἀνθρώπων, οἰομένων ὅτι ἔχουσι τὸ δικαίωμα ν' ἀνθίστανται ἑνοπλοὶ εἰς τοὺς νόμους καὶ νὰ κρίνωσιν αὐτοὺς παρανόμως. » Ὅθεν ὁ Ταγία-

πιέρας, προβλέπων ἀνατροπὰς, κατέλιπε τὸν Αὐγουστον τοῦ 1831 ἔτους καὶ Κυβερνήτην καὶ ῥῶσον πρέσβυν καὶ ἡτοιμάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ζάκυνθον. Προσαγορεύων δὲ τὸ τελευταῖον τοὺς συνήθεις αὐτῷ, «Ὅπως τρέχετε, εἶπε δακρύων, πολὺ δὲν θὰ περάσῃ καὶ θὰ τὸν φονεύσετε, μετ' αὐτοῦ δὲ θὰ φονεύσετε καὶ τὴν πατρίδα. »

Καὶ μετὰ μῆνα ἓνα ἐπληρώθη τὸ ῥηθὲν ἐν αἵματι κατὰ τὸν πρόναον τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος.

Γ'.

(1821 - 1831.)

Πελοποννησιακή Γερουσία περί δικαιοσύνης. — Ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ Συνέλευσις περί δικαστηρίων. — Νομικὴ διάταξις Νέγρη. — Ψήφισις ὑπὸ τῆς ἐν Ἀστρεὶ Συνελεύσεως τεσσάρων εἰδῶν δικαστηρίων. — Δικαστήρια ὀρκωτικά. — Αὐστριακῶν καταδρομαί. — Ἀκούρτης, Παυλούτσης, Δάνδολος. — Αὐθαίρετοι ἀποφάσεις Ἐκτελεστικοῦ. — Ἐγκληματικὸν δικαστήριον. — Ἀλερτίνος Πάλμας. — Ἐπτανήσου νομομαθεῖς. — Ἰδρυσις δικαστηρίων ἐπὶ Κυβερνήτου. — Παιδείας κατὰστασις καὶ δόγμα Πελοποννησιακῆς Γερουσίας. — Παραδοχὴ τριῶν εἰδῶν σχολείων. — Ι. Βαρβάκη ἀφιέρωμα. — Ἐδ. Μάσων. — Διοργάνωσις σχολείων ἐπὶ Κυβερνήτου. — Γ. Κλεόβουλος. — Ζῆλος καὶ συνδρομαὶ ὑπὲρ σχολείων. — Ἀνωμαλία τῶν τῆς ἐκκλησίας. — Διάταξις τῶν κατ' αὐτὴν ὑπὸ τῆς ἐν Ἀστρεὶ Συνελεύσεως οὐδέποτε ἐνεργηθεῖσα. — Προσωρινὴ αὐτῶν διάταξις ἐπὶ Κυβερνήτου. — Ἀνοικοδόμησις ναῶν. — Ἀνατροπή.

Καὶ ἡ τιμὴ δὲ τῆς ιδρύσεως τακτικῶν ἐθνικῶν δικαστηρίων, ὧν ἐστερεῖτο ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς αὐτοκρατορίας ἡ πατρίς, εἰς τὸν Κυβερνήτην ὀφείλεται· διότι ἐπὶ τετρακόσια ἔτη πρὸ αὐτοῦ οἱ δημογέροντες, οἱ πρόκριτοι, οἱ πατριάρχαι, οἱ ἀρχιερεῖς, ὁ κλῆρος ἐν γένει, ἐξεπλήρουν αὐτεπαγγέλτως ἔργα δικαστῶν εἰς

ὧν τὰς ἀποφάσεις ὑπεβάλλοντο ἐκουσίως καὶ ἐπεί-
θοντο ἀγογγύστως οἱ Ἕλληνες. Ἐθεμελιούντο δὲ αἱ
ἀποφάσεις ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων, ἐπὶ τοῦ
Ἀρμενοπούλου καὶ πρὸ πάντων ἐπὶ τοῦ συμβιβαστι-
κοῦ πνεύματος τῶν διεξαγόντων τὴν δίκην. Ἀλλὰ
καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους πίστις, ἰσχυροτέρα καὶ γενι-
κωτέρα ἢ σήμερον καὶ ἡ πρὸς τὰς ἀμοιβαίας ἐλλεί-
ψεις συγκατάβασις συνετέλουν εἰς τὴν πρόληψιν ἢ
τὴν διασκέδασιν τῶν ἐρίδων. Τὸ δὲ «μῖσει ὡς φιλή-
σων καὶ φίλει ὡς μισήσων» τῶν ἀρχαίων, τὸ ἀνεξά-
λειπτον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πάντοτε ἀξιάγαστον τοῦτο προ-
σὸν τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν χαρακτῆρος, ἐπὶ πολιτικῶν μά-
λιστα φιλοτιμιῶν, ἐβασίλευεν ἀνεξέλεγκτον κατὰ τὰς
δουλικὰς ἡμέρας. Ἡ περὶ τὰς συναλλαγὰς ἰδίως χρη-
στότης τῶν τότε χρόνων καταισχύνει τὴν μετὰ ταῦτα
δυσπιστίαν, ἣν ἀρκεῖ νὰ στιγματίσῃ μόνη ἡ παραβολὴ
τῶν πρὶν ὁμολογιῶν πρὸς τὰς καθ' ἡμᾶς συναλλαγ-
ματικάς. Τότε μὲν ἐπὶ τῶν ἀνελευθέρων ἡμερῶν, ὁ δα-
νειζόμενος ὡμολόγει ἀφελῶς τὸ χρέος καὶ ἀφελέστε-
ρον ὑπισχνεῖτο τὴν ἀπότισιν « Θεοῦ διδόντος, » ἢ « εἰς
πᾶσαν καλὴν ἀναζήτησιν. » σήμερον δὲ, ἐπὶ ἐλευθε-
ρίας, ὅποσας προφυλάξεις καὶ ὁποίους περιορισμοὺς
περιέχουσιν αἱ συναλλαγματικάι, αἵ τινες, καὶ αἱ μὴ
ἐμπορικαί, ψευδῶς ἐπιστέλλονται ἀπ' ἄλλης εἰς ἄλλην
πόλιν. Καὶ οὕτω λησμονοῦμεν, ἡμεῖς οἱ καὶ πρὸς τὴν
ἀσθενεστάτην κατὰ τοῦ ἔθνους προσβολὴν ἀναφρίσ-
σοντες, ὅτι ἰδίαις χερσὶ τραυματίζομεν τὴν ἡμετέραν
ἀξίαν, ἀποδεχόμενοι ὅρους ἐμφαίνοντας ἔνδειαν ἀρ-
χῶν ἠθικῆς καὶ φόβον δολιότητος. Διότι καὶ κατὰ τὰς
κοινωνικὰς σχέσεις συμβαίνει ὅ,τι καὶ ἐπὶ τῆς πολι-

τείας, τῆς σωρευούσης νόμους ἐπὶ νόμων. Καθὼς ἡ πληθὺς τῶν νόμων ὑποτίθησιν ἀχαλίνωτον κλίσιν πρὸς τὸ ἀδίκημα, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ ὑπέρμετροι περιορισμοὶ καὶ αἱ προφυλάξεις σημαίνουσι προαίρεσιν ἐπιρρεπῇ πρὸς τὴν ἀθέτησιν τῶν ὑπεσχημένων· μαρτυροῦσι δὲ τοῦτο πρὸ πάντων ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι. Ὁ μὲν Λυκοῦργος, δοξάζων ὅτι τὰ συντείνοντα εἰς τῆς πολιτείας τὴν εὐδαιμονίαν καὶ ἀρετὴν πρέπει νὰ ᾧσιν ἐγκατεστοιχειωμένα ἐν τοῖς ἥθεσι καὶ ταῖς ἀγωγαῖς τῶν πολιτῶν, οὐ μόνον οὐδέποτε ἔθηκε νόμους γραπτούς, ἀλλὰ καὶ ῥήτραν ἐξέδοτο «μὴ χρῆσθαι νόμοις ἐγγράφοις.» Καὶ ἐνῶ ἄλλοι, προστίθησιν ὁ ἐκ Χαιρωνείας φιλόσοφος, ἀπέλιπον γράμματα μόνον καὶ λόγους, ὅπως μόνον λόγια καὶ ἐγκυκλίους ἀπολείπουν καὶ οἱ ἐφ' ἡμῶν ὑπουργοί, ἐκεῖνος «ἔργῳ πολιτείαν ἀμίμητον εἰς φῶς προηνέγκατο·» τὸ δ' ἔργον τοσοῦτον ἦτο στερεόν, ὥστε ἐνόσῳ ἡ Λακεδαίμων ἐτήρησε τοὺς ἀγράφους νόμους τοῦ Λυκούργου, ἐτήρησε δὲ αὐτοὺς ἔτη πεντακόσια, «ἐπρώτευσεν τῆς Ἑλλάδος εὐνομία καὶ δόξη.» Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις, ἡ ἀγανάκτησις μεθ' ἧς ὀλόκληρος ὁ δῆμος ἐν ἐκκλησίᾳ ἀπέρριψε τὴν περὶ ἐμπρήσεως τοῦ ἐλληνικοῦ ναυστάθμου πρότασιν τοῦ Θεμιστοκλέους, καὶ περ λυσιτελεστάτην τῇ πολιτείᾳ, ἀποδεικνύει ὅτι καὶ εἰς τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀγωγὴν καὶ τὰ ἥθη ἦν ἐγκατεστοιχειωμένη ἡ δικαιοσύνη, «ἐν ᾗ συλλήβδην πᾶς ἀρετὴ ἐστι.»

Μὴ ἄρα τὴν τοσαύτην διαφορὰν πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν καρπὸν τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ; μὴ μετὰ τῆς δουλείας «τέθνηκεν ἡ πίστις, ἐβλάστησε δὲ ἀπιστία;» Ἀπαγε! Καὶ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθη-

νῶν τὸ παράδειγμα ἀποκρούει τὴν παράτολμον ταύτην ὑπόνοιαν. Μὴ διστάσωμεν ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐλευθερωθέντες δὲν ἐκαλλιεργήσαμεν ἐξ ἴσου καὶ τὰ τρία στοιχεῖα ἐξ ὧν συναπαρτίζεται ὁ πολιτισμός, δὲν ἐφροντίσαμεν νὰ ριζωθῶσιν ἐν ἡμῖν τὰ συντείνοντα εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πολιτείας· ἡ ψυχὴ ἡμῶν διατελεῖ οὖσα ἀδιάπλαστος.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τὰ ῥητὰ καὶ τῶν προγόνων αἱ γνῶμαι, συνεχῶς ὑπὸ τῶν διδασκάλων καὶ τῶν ἄλλων πεπαιδευμένων ἐπαναλαμβανόμεναι, ἐχρησίμευον ἀντὶ κώδεκτος νόμων. Ὡς θεῖα ῥήματα ἀνεκυχλοῦντο ἀπὸ στόματος εἰς στόμα αἱ ἐντολαὶ τοῦ Χριστοῦ, τὰ ἀποφθέγματα τῶν ἑπτὰ σοφῶν, τὰ χρυσᾶ ἔπη τοῦ Πυθαγόρου, καὶ ὡς κανόνες διαγωγῆς, ὡς κεφάλαια νόμου, ὡς πλάκες Μωϋσέως μετεδίδοντο ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Τίς δὲ πατὴρ λόγιος ἢ τίς διδάσκαλος ἡμέλησέ ποτε νὰ ἐνσταλάξῃ εἰς τὰς καρδίας τὸ «ὃ σὺ μισεῖς ἐτέρῳ μὴ ποίει.» καὶ τὸ «ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.» καὶ τὸ «κτῆσον ὄνομα καλὸν ὑπὲρ πλοῦτον πολύν.» καὶ τὸ «μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος;»

Καὶ εἰς τούτων τῶν ἠθοποιῶν παραγγελμάτων τὴν δραστικὴν ἐνέργειαν πεποιθότες οἱ ἐν Καλτεζαῖς ἀνέθεντο τῇ Γερουσίᾳ νὰ κυβερνήσῃ «καθ' ὅποιονδῆποτε τρόπον ἡ θεία πρόνοια τὴν φωτίσῃ,» καὶ εἰς ταῦτα ἐπίσης πιστεύοντες καὶ οἱ μετὰ δύο μῆνας συνελθόντες ἐν Βερβαίνοις ἡξίωσαν «νὰ κρίνωσιν οἱ κριταὶ περὶ τῶν ἁμαρτημάτων, κατὰ τὸ καθῆκον τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ νὰ ὑπόκεινται ὁ πρίγκηψ καὶ ἡ Γερουσία εἰς τὸ καθῆκον τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς τοὺς νόμους καὶ εἰς τὰ

τοπικά ἔθιμα ὅσα συμφωνοῦν μὲ τὸ καθήκον τῆς ἀνθρωπότητος καὶ μὲ τοὺς νόμους. » Δὲν ἔδωκαν ὑποθήκας καὶ ἐρμηνείας, δὲν συνεπίλησαν κεφάλαια καὶ ἐδάφια καὶ ἄρθρα ἀκροτελεύτια δι' ἑλλειψιν μόνον γνώσεων καὶ χρόνου, ἀλλὰ καὶ διότι ἐγίνωσκον ὅτι ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ γοῦν ἡ ἀγάπη, ἡ δικαιοσύνη, ὁ πρὸς τὴν πατρίδα ἔρως ἐκόσμου τὰς ψυχὰς ἐκείνων εἰς οὓς παρέδιδον ὁλοκλήρου ἔθνους κυβέρνησιν. Ὅτε δὲ, μετὰ τινα χρόνον, συνηθροίσθησαν ἐν Ἐπιδαύρῳ ἵνα διατάξωσι συστηματικώτερον τὰ τῆς ἐξουσίας, ἐθέσπισαν ἐν τοῖς πρώτοις τὴν σύνταξιν νόμων, ἀπαιτήσαντες ν' ἀνατεθῇ εἰς « τὰ ἐκλεκτότερα καὶ σοφώτερα μέλη τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων ἡ ἀρετὴ νὰ ᾖ ἐγνωσμένη. »

Καὶ εἶχον μὲν οἱ μακάριοι ἐκεῖνοι ζωηρὸν τὸ αἶσθημα τῆς δικαιοσύνης, δὲν εἶχον ὅμως καὶ καθαρὰν τὴν ιδέαν τῆς διὰ δικαστικῶν τύπων διανομῆς αὐτῆς· διότι τίς ποτε, ἐπικρατοῦσης προαιωνίου ἀπηνούς τυραννίδος, ἐνόμισε κοινωφελὲς νὰ σπουδάσῃ περὶ ἐπιστήμας, ἃς οὐδέποτε θὰ ἐκαλεῖτο ἵνα ἐφαρμόσῃ; Φιλολογία, ἱατρικὴ, θεολογία, μαθηματικά, αὗται ᾗσαν αἱ μελέται εἰς ἃς ἐπεδίδοντο οἱ πρὸ ἡμῶν. Διὰ δὲ τὴν ἄγνοιαν ταύτην ἢ ἐν Ἐπιδαύρῳ πρώτη ἐθνικὴ Συνέλευσις ἐνομοθέτησεν ὅτι « τὸ δικαστικὸν εἶναι ἀνεξάρτητον ἀπὸ τὰς ἄλλας δύο δυνάμεις, » καὶ ὅτι « σύγκριται ἀπὸ ἑνδεκα μέλη, ἐκλεγόμενα ὑπὸ τῆς διοικήσεως καὶ ἐκλέγοντα τὸν πρόεδρόν των. » Ἄλλ' ὅποιον τὸ ἐνδεκαμελὲς τοῦτο δικαστικὸν καὶ ὁποίαν εἶχεν ἐντολήν, οὐδ' οἱ νομοθέται ἐγίνωσκον. Καὶ σημειωτέον, ὅτι μετὰ αὐτῶν διέπρεπον οἱ σοφώτατοι τῶν τότε πολιτι-

κῶν τῆς Ἑλλάδος, οἷοι Μαυροκορδάτος καὶ Νέγρης. Εἰς τούτου μάλιστα τὴν κεφαλὴν τοσαύτη ἐνεφώλευε σύγχυσις πραγμάτων καὶ ἰδεῶν, ὥστε ἂν τὸ ὑπ' αὐτοῦ μὲν συνταχθὲν, ἐν Σαλώνοις δὲ κυρωθὲν πολίτευμα, ὀνομάσωμεν συρφετὸν ἑτερογενῶν ἢ κυριολεκτικώτερον παρδαλωτῶν, ἅμα δὲ καὶ παραβόλων διατάξεων, δὲν σφάλλομεν. «Ἕένος, λέγει πού, δὲν δύναται Ἑλληνίδα νὰ συζευχθῇ ἢ, καὶ ἂν ἔφθασε νὰ συζευχθῇ, θεωρεῖται καὶ αὐτὴ ξένη ἀπὸ τοὺς νόμους καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν ξένα καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν ξένοι. Ἀλλ' οὐδὲ ἀκίνητα κτήματα εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος συγχωρεῖται νὰ ἔχωσιν οὔτ' ἀμέσως οὔτ' ἐμμέσως.» Συνταγματικοί, διοικητικοί, ἀστυνομικοί, ἀγρονομικοί, στρατιωτικοί, δικαστικοί καὶ ἄλλοι ὅροι, κεῖνται ἀναμῖξ ἐν τῇ πανδωρικῇ πυξίδι τῇ τιτλοφορηθείσῃ «Νομικὴ διάταξις.» Ἐν αὐτῇ καὶ περὶ δικαιωμάτων τοῦ πολίτου καὶ περὶ λοιμοκαθαρτηρίων καὶ περὶ διαβατηρίων καὶ περὶ ζυγίων καὶ φούρνων καὶ ζυμωτῶν καὶ μενζηλίων, ἐνὶ λόγῳ *de omni re et quibusdam aliis*. Ἀξίον δὲ λόγου ὅτι ἡ μετὰ τρία ἔτη (24 Ἀπριλίου 1824) ἐν Σαλώνοις ὡσαύτως συνελθοῦσα γενικὴ Συνέλευσις, ἥς οἱ σπουδαιότατοι βουλευταὶ οἷοι Ὀδυσσεὺς, Πανουριᾶς, Σαφάκας καὶ Δυοβουνιώτης ἦσαν ὅλως ἀγράμματοι, ἐνομοθέτησαν σοφώτερον τοῦ Νέγρη, θεσπίσαντες πρὸς τοῖς ἄλλοις, «νὰ λείψῃ ἡ λέξις ξένος μεταξὺ Ἑλλήνων.»

Μετὰ ἐν ὅμῳς ἔτος τὸ ἀκατανόητον ἄρθρον τῆς Ἐπιδαύρου ἐξηλείφθη ἐν Ἀστρεῖ, ἀναθεωρηθέντος τοῦ πολιτεύματος ὑπ' ἀνδρῶν ἐμπειροτέρων, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐνθους τοῦ «Τί καρτερεῖτε» ποιητής. Ἐθέσπισε δ' ἐν ταύτῳ ἡ Β' Ἐθνικὴ Συνέλευσις τὴν ἰδρυσιν δικαστη-

ρίων, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐν Κορίνθῳ ψηφισθέντος τὴν 2 Μαΐου 1822 ὀργανικοῦ νόμου, συγκειμένου ἐξ ἄρθρων πέντε καὶ παραδεχομένου τέσσαρα εἶδη δικαστηρίων, τὰ Εἰρηνοποιὰ, τὰ πρῶτα ἢ Ἐπαρχιακὰ, τὰ Ἐκκλητα καὶ τὸ Ἀνώτατον, πρὸς τούτοις δὲ καὶ Νοταρίους. Καὶ τῶν μὲν Εἰρηνοποιῶν τὰ καθήκοντα ἀνέθετο εἰς τοὺς δημογέροντας τῶν χωρίων, τῶν κωμοπόλεων καὶ τῶν πόλεων· τὰ δὲ Πρῶτα, ἐκ τριῶν δικαστῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τῆς διοικήσεως μεταξὺ τῶν παρ' ἐκάστης ἐπαρχίας προτεινομένων ἐννέα προσώπων, καθίσταντο ἐν ταῖς πρωτευούσαις· τὰ δ' Ἐκκλητα, ἐξ τὸν ἀριθμὸν καὶ συγκείμενα ἕκαστον ἐκ δικαστῶν πέντε, ὀνομαζομένων ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ὠρίσθη νὰ συνεδριάζωσιν ἐν Τριπόλει, Ναυπλίῳ, Ἀθήναις, Μεσολογγίῳ, Νάξῳ καὶ Κρήτῃ, καὶ τὸ Ἀνώτατον, ἐκ δικαστῶν ἐννέα καὶ τούτων ἐπίσης διοριζομένων ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἐν τῇ καθέδρᾳ αὐτῆς. Ἦσαν δὲ τῶν δικαστηρίων τούτων οἱ πρόεδροι βραχύβιοι, τῶν μὲν τρίμηνοι, τῶν δὲ ἐνιαύσιοι· διότι ἀνέκαθεν οἱ Ἕλληνες, ἀγαπῶντες τὴν ἰσότητα καὶ τῆς ἐλευθερίας πλεόν, ἀπέφευγον ν' ἀναθέτωσιν ἐπὶ πολὺ τὸ ἄρχεῖν εἰς τὰς αὐτὰς χεῖρας, φοβούμενοι μὴ ἀποκτήσωσιν ὑπεροχὴν καὶ δύναμιν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι εἰς ἑξαμήνους μονάρχους, ὥς ὀνομάζει Δίων ὁ Κάσσιος τοὺς δικτάτορας, ἀνετίθεντο τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας. Καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ὑπῆρξαν πληρεξούσιοι προτείναντες νὰ μὴ διαρκῇ πλεόν τοῦ μηνὸς καὶ αὐτοῦ τοῦ προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἢ ἐξουσία. Καὶ ὅμως φαίνεται μοι ἄπορον πῶς μεταξὺ τῆς τοσαύτης δημοκρατικῆς μερίμνης καὶ αἱ δύο ἐθνι-

καὶ Συνελεύσεις παρεδέχθησαν παράσημα καὶ πολιτικὰς στολὰς, ἥτοι γελοίας ἀριστοκρατίας γελοιωδέστερα ἐμβλήματα. Καὶ ἡ δημοκρατικωτάτη δὲ πασῶν, ἡ τρίτη, εἰ καὶ κατήργησεν αὐτὰ, « ἐνέκρινε νὰ χαραχθῇ παράσημον προσδιοριζόμενον εἰς ἔπαθλον τῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν πολιορκουμένων. » Οὐδέποτε ὅμως ἐνηργήθη ἡ ἀπόφασις αὕτη. Σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ ὀρκωτικῶν δικαστηρίων τὴν σύστασιν ἀνεκήρυξαν καὶ αἱ τρεῖς Συνελεύσεις.

Ἄλλ' ἦτο δυνατόν, ἀκμάζοντος πολέμου ἐξολοθρευτικοῦ, ἐνῶ τὸ πῦρ καὶ ὁ σίδηρος κατενέμοντο ἀμειλίκτως τὴν ἐπικράτειαν, αἱ δ' ἐχθρικαὶ ἐπιδρομαὶ, ἐρημοῦσαι πόλεις τε καὶ χωρία, κατεδίωκον ἀπὸ σπηλαίου εἰς σπήλαιον καὶ ἀπὸ βράχου εἰς βράχον τοὺς κατοίκους, ἦτο λέγω δυνατόν νὰ ὑπάρχωσιν ἀρχεῖα, φυλακαὶ, δικηγόροι, συμβολαιογράφοι, νὰ κλητεύωνται μάρτυρες ἐντὸς ὠρισμένης προθεσμίας, νὰ ἐπιβάλλωνται ποιναὶ εἰς τοὺς ἐξ ἀνυπερβλήτου ἀνάγκης μὴ ἐμφανιζομένους; Πάντες τότε θ' ἀνεκηρύττοντο φυγόδικοι καὶ σύμπασα ἡ Ἑλλὰς θὰ μετεβάλλετο εἰς εἰρκτὴν.

Φαίνεται ὅμως ὅτι τὰ ἀδικήματα ἐπληθύνοντο, διότι καὶ ἐθνικαὶ συνελεύσεις καὶ κυβερνήσεις ἐπέσπευδον τὴν σύστασιν ἐνὸς καὶ ποινικοῦ δικαστηρίου. Ἡ ἀντὶ θαλασσίου κριτηρίου ἐπιτροπὴ, ἡ ἀπὸ τοῦ 1825 ἔτους ἐργαζομένη, κατεγίνετο εἰς μόνην τὴν ἐκδίκασιν τῶν λειῶν. Ἄλλ' αἱ ἀποφάσεις αὐτῆς ἐξετελοῦντο σπανίως, διὰ τὴν θρασύτητα πρὸ πάντων τῆς Αὐστρίας, παραβιάζούσης τοὺς κατὰ θάλασσαν ἀποκλεισμοὺς τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως, οὓς ὅμως ἐσέβοντο αἱ λοιπαὶ

Δυνάμεις. Αὐτοὶ αὐτῆς οἱ ναύαρχοι ὠδήγουν εἰς τοὺς ἐχθρικοὺς λιμένας τὰ φέροντα τροφὰς καὶ ἄλλα βοηθήματα πλοῖα· οἱ δ' Ἕλληνες καταδρομεῖς, ἀντιτιμωρούμενοι τὰς ἀδίκους καὶ ἀπανθρώπους πράξεις τῶν Αὐστριακῶν, κατεδίωκον ἀπηνέστερον τὰ πλοῖα αὐτῶν. Καί ποτε, τοῦ Ἀκούρτη συνοδεύοντος δώδεκα τούτων εἰς τὰ Μεσσηνιακὰ φρούρια, τρία Ἑλληνικὰ ὁρμήσαντα ἀνῆρπασαν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ γενναίου ναυάρχου τὰ ἐννέα. Ἀλλοτε δὲ πάλιν ὁ Παυλούτσης, ὅς τις ἐσεμνύνετο τιτλοφορούμενος *capitan - pacha di sua maestà catolica*, καὶ ὁ Δάνδολος ἀπεβίβασαν κανόνια εἰς Κύθον καὶ Νάξον καὶ κεραυνοβολήσαντες ἀπὸ τε ξηρᾶς καὶ θαλάσσης τὰς πόλεις, ἀπέκτειναν ἄνδρας, γυναῖκας, βρέφη, ἐλεηλάτησαν οἰκίας καὶ ἐβεβήλωσαν ἀγίας εἰκόνας. Ἐλθόντες δὲ καὶ εἰς τὸν λιμένα Σπετσῶν ἐξηκόντισαν σφαίρας καὶ ὕλας εὐφλέκτους κατὰ τῆς πόλεως καὶ τῶν παρ' αὐτὴν σεσωρευμένων πλοίων, φονεύσαντες καὶ περὶ τοὺς δεκαπέντε ναύτας. Κοράσια δὲ ἐξελθόντα ἐντρομα τῶν σχολείων κατέπεσαν προσβληθέντα νεκρά· καὶ γυναῖκες ἀπέθανον ἐκτρώσασαι. Καὶ οὗτοι ὑπῆρξαν οἱ λόγοι, δι' οὓς οἱ Αὐστριακοὶ ἐμισοῦντο τότε καὶ τῶν Τούρκων πλέον.

Αἱ δὲ δικαστικαὶ ἐπιτροπαὶ, διοριζόμεναι ἐκ διαλειμμάτων διὰ μίαν μόνην ὑπόθεσιν, ἐθεωρήθησαν, διὰ τὸ πρόσκαιρον βεβαίως καὶ ἀσταθὲς αὐτῶν, ἀνεπαρκεῖς, εἰ καὶ συνεκροτοῦντο ἐκ τῶν ἀρίστων καὶ τὰ μάλιστα χρηστῶν ἀνδρῶν τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ Ἐκτελεστικὸν ἐξέδιδεν ἀποφάσεις, ὧν τὸ αὐθαίρετον θ' ἀνεκηρύττετο ἴσον πρὸς κακούρ-

γῆμα κατ' ἄλλας περιστάσεις. « Ἐπειδὴ ἡ ἀδιάκοπος ἀπείθεια τῶν τεσσάρων ἐφόρων τῆς Κορίνθου, ἔγραφε τὴν 22 Φεβρουαρίου 1822, ἔδωκεν ἰσχυρὰς ὑπονοίας εἰς τὴν Διοίκησιν, τὸ Μινιστέριον τῶν ἐσωτερικῶν, ἄνευ στιγμιαίας ἀναβολῆς, νὰ φυλακίσῃ αὐτοὺς μὲ τὸν ἀρμοδιώτερον τρόπον καὶ νὰ ἀναφέρῃ πρὸς τὴν Διοίκησιν ἀμέσως. » Ἄλλοτε πάλιν αἱ διαταγαὶ αὐτοῦ ἦσαν συνοπτικώτεραι, ὁποῖα ἡ ἐξῆς, ἐκδοθεῖσα κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1823 ἔτους. « Οἱ ἀποστάται Δημήτριος Βαλῆς καὶ Λεονάρδος Βαλῆς, ὄντες ἔνοχοι θανάτου, νὰ κρεμασθῶσιν ἄνευ ἀναβολῆς. » Οὐδὲν ἤττον αὐθαιρέτως κατεδίκασε καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος τὸν Βασίλειον Κάλκον εἰς ἀειφυγίαν καὶ εἰς δήμευσιν τῆς περιουσίας αὐτοῦ, διότι « Ἄρειοπαγίτης ἐκλεχθεὶς, ἐδραπέτευσε διὰ νυκτὸς μὲ τὴν φαμελλίαν του. »

Περίεργος δὲ καὶ ἡ παρατιθεμένη ἀπόφασις τῆς ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσεως ὡς ἐξελέγχουσα ἰδέας συγκεχυμένας καὶ ἄγνοϊαν βαθεῖαν περὶ τὰ τῆς διοικήσεως. Ὁ συντάκτης τῆς Γενικῆς ἐφημερίδος, ἀνηκούσης τῇ κυβερνήσει, εἰς ἣν ἀνῆκον καὶ τὰ πιεστήρια καὶ τὰ στοιχεῖα, ἐδημοσίευσε διατριβὰς καθαπομένους τοῦ κοινοῦ τῆς Ὑδρας. Καὶ τὰ μὲν δημοσιευθέντα ἀπεδοκίμασεν ἡ Συνέλευσις, περὶ δὲ τοῦ ὑπευθύνου συντάκου ἀπεφάσισεν, « ἀμέσως ὅπου συμπληρωθοῦν τὰ δύο τρίτα τῶν πληρεξουσίων καὶ ἀρχίσῃ ἡ Συνέλευσις, νὰ προσκληθῇ ὁ ἐφημεριδογράφος διὰ νὰ δικασθῇ καὶ λάβῃ τὴν ἀνήκουσαν τιμὴν τῶν βαρέων τούτων ἐγκλημάτων του κατὰ τοὺς νόμους. »

Ἀπητεῖτο δὲ τῶν δικαστηρίων ἡ σύστασις οὐ μό-

νον ἵνα τιμωρῇ, ἀλλὰ καὶ ἵνα προλαμβάνη διὰ τὸν φόβον τῆς τιμωρίας τὸ ἐγκλημα· διὰ τοῦτο πᾶσαι αἱ ἀποφάσεις τοῦ ἰδρυθέντος τὸ 1826 μοναδικοῦ « Ἐγκληματικοῦ Δικαστηρίου » περιεῖχον ἐπὶ τέλους τοῦ διατακτικοῦ τὴν ἀναλλοίωτον ταύτην φράσιν « πρὸς παράδειγμα καὶ σωφρονισμόν τῶν ἄλλων. » Ἐπέβαλλε δὲ ποινὰς τὰς ὀριζομένας ὑπὸ τοῦ Ἀπανθίσματος τῶν ἐγκληματικῶν νόμων, τοῦ συναρμοσθέντος τὸ 1824 ὑπὸ κληρικῶν καὶ ἄλλων λογίων, κατὰ τοὺς τῶν αὐτοκράτόρων, αἱ δὲ ἀποφάσεις, γινόμεναι κατὰ πλειονοψηφίαν, παρόντων καὶ τῶν πέντε δικαστῶν, ἦσαν ἀνεκκλήτοι. Παράδοξον δὲ ὅτι, καίτοι ποινικόν, ἐδίκαζε καὶ πολιτικὰς ὑποθέσεις καὶ, σφετεριζόμενον ἀλλότριον δικαίωμα ἡκύρου ἀποφάσεις προεκδοθείσας ἀνεκκλήτως ὑπὸ ἐπιτροπῶν. Ἰδοὺ, περιεργείας χάριν, μία τῶν ἀποφάσεων τοῦ δικαστηρίου τούτου, καθ' ἧς τὸν κεφαλαιώδη τύπον ἐξεδίδοντο καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαί.

« ΤΟ ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΝ,

» Θεωρήσαν τὴν ὑπ' ἀριθ. 158 διευθυνθεῖσαν παρὰ τῆς Σ. διοικητικῆς ἐπιτροπῆς ἀναφορὰν τῆς Γεν. Ἀστυνομίας Ναυπλίου ὑπ' ἀρ. 1122 μετὰ τῆς περικλειομένης ἐνυπογράφου ἐξετάσεως τοῦ Βασιλείου Σταύρου, φονεύσαντος τὸν ἡγούμενον Παπᾶ Νεκτάριον, παρατηρήσαν ἀκριβῶς τὴν αὐτὴν ἐξέτασιν, ἐπαρρήσιασε προσωπικῶς ἐπὶ τῇ συνεδριάσει τῆς 27 τὸν Βασίλειον Σταῦρον, ὅς τις ἐξετασθεὶς πάλιν δις καὶ τρίς ἂν αὐτὸς τῶνόντι ἐφόνευσε τὸν ἡγούμενον Νεκτάριον, ἐπειδὴ ὡμολόγησεν ἰδίῳις αὐτοῦ χείλεσιν, ὅτι ἀπὸ κανέν ἄλ-

λο τι παρακινούμενος εἰμὴ ἀπὸ μόνην αἰσχροκέρδειαν ἐφόνευσε τὸν ἡγούμενον Νεκτάριον, κ' ἔλαβε τὴν ἐπ' αὐτοῦ χρηματικὴν κατάστασιν συμποσούμενην εἰς γρόσια 2650, ἐκ τῶν ὁποίων μέρος μὲν ἐξώδευσεν ὁ ἴδιος, μέρος δὲ ἔλαβον οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος συλλαβόντες αὐτόν.

» Ἐπειδὴ ὁ ῥηθεὶς Βασίλειος Σταύρου ἀπεδείχθη φονεὺς ἐκ προμελέτης, ὡς ὁ ἴδιος ὠμολόγησεν ἰδίῳ αὐτοῦ χεῖλεσι, πράξας τοιοῦτον ἀνοσιούργημα καὶ προχωρήσας εἰς φόνον δι' αἰσχροκέρδειαν μόνον καὶ ἐθελοκακίαν, ὁμολογήσας καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν τρόπον τοῦ φόνου· διὰ τοῦτο ὡς φονεὺς προφανέστατος ἀποδείχθεις, κατὰ τοὺς καθεστῶτας νόμους, εἶναι ἔνοχος θανάτου.

» Ὅθεν τὸ δικαστήριον τοῦτο, δυνάμει τοῦ ΛΖ § τῶν Ἑγκληματικῶν Νόμων· « Κάθε φονεὺς ἐκ προμελέτης νὰ θανατοῦται, » ἀποφασίζει τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Σταύρου δι' ἀγχόνης, ἀφοῦ ἐξομολογηθῇ καὶ διορθωθῇ κατὰ τὸ χριστιανικὸν χρέος πρὸς παράδειγμα καὶ σωφρονισμόν τῶν ἄλλων.

» Τῇ 18 Ἀπριλίου 1826 ἐν Ναυπλίῳ. »

Τὸ κατ' ἐμὲ, ἡ φροντὶς δι' ἧς καταδεικνύεται ἐν τῇ ἀποφάσει ἡ δις καὶ τρίς γενομένη ἀνάκρισις, καὶ ἡ δις ἰδίῳ χεῖλεσιν ἐπαναληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐγκαλούμενου ὁμολογία τοῦ φόνου, ἡ ἀπουσία εἰσαγγελέως καὶ δικηγόρων, ἡ διαταγὴ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ποινῆς μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν χριστιανικῶν καθηκόντων, αὕτη ἡ περιεκτικὴ λακωνικότης τῆς ἀποφάσεως, ἀνακηρύττουσαι τὴν εὐσυνειδησίαν τῶν δικαστῶν, ἔχουσί

τι ἀρχαῖκόν, ἐξελέγχον τὴν ἀπεραντολογίαν τῆς καθ' ἡμᾶς διαδικασίας.

Ἐθεωρήθη δὲ ἄλλος ἄθλος ἡράκλειος ἡ σύστασις τοῦ Ἐγκληματικοῦ δικαστηρίου, ὅπως ἄθλος ἡράκλειος ἐθεωρήθη καὶ ἡ τοῦ Ἀπανθίσματος σαχυολογία. « Ἕλληνες! ἀνέκραξε δι' ἐμφαντικῆς προκηρύξεως ὁ ὑπουργὸς τοῦ Δικαίου, ὑψώσατε χεῖρας εὐχαριστηρίους πρὸς τὸν ὕψιστον, βλέποντες τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀκαμάτων χειρῶν σας. » « Οἱ Ἕλληνες, ἐκήρυττε καὶ ἡ κυβέρνησις, χρεωστοῦν εἰς αὐτὸ σέβας καὶ εὐπείθειαν· χωρὶς ὑπακοὴν εἰς τοὺς νόμους, εἰς τὰ δικαστήρια, τάξις δὲν εἰσάγεται· χωρὶς εὐταξίαν ἡ πολιτικὴ κυβέρνησις εἶναι ἀληθῆς σύγχυσις· χωρὶς κυβέρνησιν χρηματικοὶ πόροι εἶναι ἀδύνατοι· καὶ τότε αἱ μερικαὶ καταστάσεις τῶν πολιτικῶν συμπίπτουν καὶ ἀφανίζονται μὲ τὴν κατάστασιν τῆς διοικήσεως κτλ. » Καὶ θαυμάσιος μὲν ὁ σωρείτης, σοφώτατος δὲ καὶ ὁ συλλογισμὸς, παρεβιάσθησαν ὁμῶς ὑπὸ τινος τῶν ἰσχυρῶν, ἀποδείξαντος καὶ τούτου τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἀρχαίου ῥητοῦ τοῦ λέγοντος ὅτι, « οἱ νόμοι ὅμοιοί εἰσι τοῖς ἀραχνίοις· καὶ γὰρ ἐκεῖνα ἐὰν μὲν ἐμπέσῃ τι κοῦφον καὶ ἀσθενὲς στέγειν, ἐὰν δὲ μεῖζον διακόψαν οἴχεσθαι. » Ἴδου δὲ τί συνέβη.

Δημήτριός τις Σαλταφέρας, ἐνοικιαστῆς δημοσίων προσόδων, ἐνεκάλεσε τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν εἰς τὸ Ἐγκληματικὸν Δικαστήριον ὅτι ἐξύβρισεν, ἠπείλησε καὶ ἐμαστίγωσε τὸν ἀδικηθέντα, παρακαλέσαντα κατ' οἶκον τὸν ἐγκαλούμενον ἵνα περιστείλῃ τοὺς περὶ αὐτὸν στρατιώτας, ἀρπάσαντας τὰ γεννήματα, συλλαβόντας τὰ κτήνη τοῦ ἐνοικιαστοῦ καὶ εἰς ἄλλα ἀπο-

πήματα παρεκτραπέντας. Καὶ τὸ μὲν δικαστήριον ἐκάλεσε τὸν Μεταξᾶν νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον αὐτοῦ· οὗτος ὁμῶς παρακούσας ἀπήντησεν ἐγγράφως, εἰπὼν τὸν ἐγκαλοῦντα «ἀχρεῖον καὶ ἀπειθῆ, μὴ ἔχοντα δικαίωμα τὰ σύρη εἰς τὰ δικαστήρια ἔντιμον πολίτην καὶ νὰ βιάζῃ αὐτὸν νὰ ἐξομοιοῦται μ' ἐκεῖνον,» καὶ δογματίσας τὸ τυραννικὸν καὶ ἀνελεύθερον τοῦτο, «ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ καλὸς πρέπει νὰ μεταχειρίζεται τὴν μερικὴν του δύναμιν.» Ἀλλὰ καὶ πάλιν τὸ δικαστήριον ἐκλήτευσεν αὐτόν· καὶ ἐπειδὴ παρήκουσεν ἐκ νέου, ἐξέδοτο τὴν ἐξῆς ἀπόφασιν, τύπον ἔχουσαν ἐπισολῆς·

ΤΟ ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΝ

Πρὸς τὸν Κ. Α. Μεταξᾶν.

« Ἀνεγνώσθη ἡ χθὲς γεγραμμένη ἀπάντησίς σας εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 205 πρόσκλησιν τοῦ δικαστηρίου, καὶ ἐγνώσθησαν τὰ ἐνδιαλαμβανόμενα.

» Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος εἰς τὸν συνταγματικὸν αὐτοῦ χάρτην, κατὰ τὸ τμήμα δεύτερον, Κεφ. Β', § Γ'. ἐθέσπισεν οὕτως· « Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἴσοι ἐνώπιον τῶν νόμων ἄνευ τινὸς ἐξαιρέσεως. » Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ Κεφ. § Γ'. « Κανένας δὲν δύναται νὰ βιασθῇ νὰ διαφύγῃ τὸ ἀνῆκον κριτήριον, καθῆκον εἰς τὸ ὁποῖον εἶναι καθυποβεβλημένος ἕκαστος ἄνευ τινὸς ἐξαιρέσεως, διὰ νὰ παρουσιάζεται εἰς τὸ δικαστήριον, διὰ τοῦ ὁποίου προσκαλεῖται. »

» Διὰ ταῦτα λοιπὸν τὰ θεσπίσματα τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τὸ δικαστήριον οὔτε τὸν Κ. Δ. Σαλταφέραν δύναται νὰ παραβιάσῃ διὰ νὰ σᾶς ἐγκαλέσῃ, μήτε τὴν φιλογένειάν σας νὰ παραιτήσῃ ὥστε ν' ἀπο-

φύγητε τὸ ἀνῆκον κριτήριον· διὸ σᾶς προσκαλεῖ καὶ αὖθις νὰ παρουσιασθῇτε τὴν Δευτέραν περὶ τὰς δύο ὥρας ἄνευ ἀναβολῆς καὶ προφασιολογίας.

» Ἀλλ' ὁ Κ. Α. Μεταξᾶς δὲν ἀπεκρίθη ὀλοτελῶς εἰς τὴν δευτέραν ταύτην πρόσκλησιν τοῦ δικαστηρίου· τὸ δὲ δικαστήριον προσεκάλεσεν αὐτὸν καὶ ἐκ τρίτου διὰ νὰ παρουσιασθῇ ἀφεύκτως· πλὴν ὁ Κ. Α. Μεταξᾶς ἀπεκρίθη εἰς τὴν τρίτην ταύτην πρόσκλησιν ὅτι ἀσθενεῖ. Τὸ δικαστήριον ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ἔγγραφον μαρτυρίαν τοῦ ἱατροῦ ὅς τις τὸν ἐπισκέπτεται, ἀλλ' αὐτὸς διόλου ἐσιώπησε.

» Τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἔστειλε τὸ δικαστήριον πρὸς τὸν Κ. Α. Μεταξᾶν τὸν κλήτορα αὐτοῦ ζητοῦν τὴν προειρημένην μαρτυρίαν, ἀλλ' αὐτὸς ἀπεκρίθη πρὸς τὸν κλήτορα· « Ἐγὼ ἔκαμα τὴν ἀπόκρισίν μου, δὲν ἔχω χρεῖαν νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸ κριτήριο, οὔτε χρεωστῶ κανενός. »

» Διὰ ταύτην λοιπὸν τὴν πρὸς τοὺς νόμους ἀπειθείαν του καὶ παρακοήν, ὁ Κ. Α. Μεταξᾶς καταδικάζεται· ἐφαρμόζον δὲ τὸ δικαστήριον εἰς τὸ ἔγκλημα τοῦτο τὴν ἈΔ' Νεαράν τοῦ Κυροῦ Λέοντος, ἥ τις διορίζει· « Ἐκεῖνος ὅπου τὸν προσκαλέσουν ἐκ τρίτου εἰς τὸ κριτήριο καὶ δὲν πηγαίνει, νὰ κατακρίνεται καὶ νὰ παιδεύεται » (Ἀρμεν. σελ. 8), καὶ τὸν κατὰ τῶν φυγοδίκων νόμον τοῦ Ἀρμενοπούλου διατάττοντα· « Ἐκεῖνος ὅπου μὲ πολλαῖς παραγγελίαις καὶ διορίαις, δὲν θελήσει νὰ ἔλθῃ, καταδικάζεται ἕως χρηματικῆς ζημίας, ἢ ἀτιμίας, ἢ ἐξορίας, » (Ἀρμεν. σελ. 29), τοὺς νόμους τούτους εἰς τὸ ἔγκλημα τοῦ Κ. Α. Μεταξᾶ τὸ δικαστήριον ἐφαρμόζον, καταδικάζει αὐτὸν εἰς πρόστι-

μόν γροσίων ἑξακοσίων, πρὸς σωφρονισμόν αὐτοῦ καὶ παράδειγμα τῶν ἄλλων.

» Ἄλλ' ἐὰν εἰς τριῶν ἡμερῶν διάστημα ἀπὸ σήμερον δὲν παρουσιασθῇ ὁ Κ. Α. Μεταξᾶς εἰς τὸ δικαστήριον πρὸς ἑναρξιν τῆς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Κ. Δ. Σαλταφέρου διαδικασίας, τὸ δικαστήριον μέλλει νὰ κάμῃ τὴν διαδικασίαν ταύτην ἀπόντος τοῦ Κ. Α. Μεταξᾶ.

» Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 2 Ἰουνίου 1826.

» Ὁ πρόεδρος Κ. Δεληγιάννης, Σ. Ἀντωνόπουλος, Α. Καλαμογδάρτης, Γ. Πλέσας, Α. Λουκόπουλος, ὁ γραμ. καὶ ἀντ' αὐτοῦ Κ. Λουκᾶς. »

Καὶ πάντα μὲν ταῦτα νόμιμα καὶ σαφῇ· ἀλλὰ ζητεῖται, ἐπληρώθη τὸ πρόστιμον; ἢ προαναγγελθεῖσα κατ' ἐρήμην δίκη ἐγένετο;

Μετὰ τὸ ὀλέθριον δὲ τοῦτο παράδειγμα τῆς ἀπειθείας, ὃ παρηκολούθησε καὶ δεύτερον, τὸ τοῦ Α. Κρεστενίτου φυγοδικήσαντος καὶ διὰ τοῦτο ἀποκλεισθέντος ἀπὸ τοῦ περιβόλου τῆς τε ἐν Τροιζῆνι καὶ τῆς ἐν Ἀργεὶ Συνελεύσεως, τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐγκληματικοῦ δικαστηρίου κατέπεσεν, ἡ δὲ Συνέλευσις ἠναγκάσθη νὰ καταργήσῃ αὐτὸ μόλις γεννηθὲν, χορηγήσασα δικαίωμα ἐφέσεως ἐνώπιον ἐτέρου ἀνυπάρχτου καὶ τοι τῶν ἀποφάσεων οὐσῶν ὀριστικῶν καὶ ἀνεκκλήτων. «Νὰ ἐκδοθῇ ψήφισμα, ἐθέσπισεν ἡ Συνέλευσις, δίδον πρὸς τοὺς πολίτας, ὅσοι νομίζονται ἀδίκως καταδεδικασμένοι ἀπὸ τὸ ῥηθὲν δικαστήριον, δικαίωμα ἐφέσεως πρὸς τὸ ἀνῆκον δικαστήριον. » Καὶ τίς καταδικασθεὶς δὲν θὰ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἀδικηθέντα; ἢ ποῖον τὸ ἀνῆκον δι-

καστήριον; Ἐπεκύρωσε δὲ καὶ αὐτὴ τὸν Ὀργανικὸν νόμον τῆς Κορίνθου καὶ διέταξε τὴν ἵδρυσιν δικαστηρίων. Ἀλλὰ πῶς νὰ ἰδρυθῶσιν ἄνευ δικονομιῶν καὶ νόμων καὶ δικαστῶν ἐπιπολαίας καὶ ἔχόντων εἰδήσεις τῆς νομικῆς ἐπιστήμης καὶ ἐντελῶς ἀπορούντων βιβλίων νομικῶν ἐλληνιστὶ γεγραμμένων; Ὅποιων δὲ νομικῶν γνώσεων ἦσαν ἔγκρατεῖς οἱ τότε νομοθέται εὐκόλον νὰ συμπεράνωμεν ἔκ τινος προβουλεύματος ἐκδοθέντος ἐν Κορίνθῳ τὸ 1822 ὑπὸ τοῦ πρώτου Βουλευτικοῦ, ἔνθα γίνεται λόγος καὶ περὶ συστάσεως δικανικοῦ δικαστηρίου. Ἦσαν δὲ οἱ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα νομομαθεῖς τρεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ νομικὰ βιβλία ἢ φυλλάδια ἦσαν τρία καὶ ταῦτα μικρὰν ἢ μηδεμίαν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν ποινικὴν ἢ πολιτικὴν νομοθεσίαν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐξελληνισθὲν ὑπὸ Σπυρίδωνος Σκούφου, ἦν ἀπάνθισμα ἐκ τῶν τοῦ Βατέλ, τὰ δὲ δύο ἄλλα τουτέστιν ἡ « Συλλογὴ τῶν ἀρχῶν τοῦ πρωτοτύπου καὶ τοῦ ἐκ συνθήκης τῆς Εὐρώπης δικαιώματος τῶν ἐθνῶν περὶ θαλασσίων λειῶν καὶ τῆς οὐδετερότητος, » καὶ ἡ « Πολιτικὴ κατήχησις πρὸς χρῆσιν τῶν Ἑλλήνων, » ἦσαν πονήματα τοῦ Ἀλερίνου Πάλμα. Κατελέγετο δὲ ὁ κόμης Πάλμας μετὰ τῶν κορυφαίων τῆς Ἰταλίας ἐπαναστατῶν, τῶν ἐπιδιωξάντων γενναίως τὸ 1820 τὴν ἐνότητα τῆς ἰδίας πατρίδος, ὅς τις, καταδικασθεὶς εἰς θάνατον, κατέφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὑπὲρ ἧς καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ μετ' αὐτὸν ὑπηρέτησεν εὐδοκίμως τε καὶ ἐπωφελῶς. Ἦτο δὲ ἐντρίβῃς περὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν νόμων, ἀκέραιος τὸ ἦθος, φίλος τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐχθρὸς τῶν διακρίσεων καὶ προνομιῶν, καὶ τοι γόνος οἴκου ἐπιφανοῦς. Καὶ νῦν μὲν μετ-

ερχόμενος τὰ τοῦ δικηγόρου, νῦν δὲ τὰ τοῦ δικαστοῦ, προετίμησε ν' ἀποθάνῃ ἐν τῇ φιλτάτῃ αὐτῷ Ἑλλάδι, ἀποζῶν ἐν τοσοῦτῳ ἐκ τοῦ γλίσχρου ἀρεοπαγιτικοῦ μισθοῦ, ἢ νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς Ἱταλίαν ὅτ' ἐχορηγήθῃ αὐτῷ ἀμνηστία καὶ ὑπόσχεσις ἀνωτάτης θέσεως, καθόσον ἐπὶ Ναπολέοντος διετέλει ὢν πρόεδρος τοῦ ἀκυρωτικοῦ δικαστηρίου τοῦ βασιλείου τῆς Ἱταλίας.

Ἐκ τῶν νομομαθεστάτων, καί περ ἀγεύστων τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, ἐλογίζοντο οἱ τῶν Ἐκκλητίων τοῦ Ναυπλίου Μάρκος Δραγούμης, Ἀναστάσιος Ἐλαιῶν, Ἀναγνώστης Ῥοντόπουλος, Κωνσταντῖνος Πεταλᾶς, Γ. Κλήρης, Σπ. Π. Ἀλεξόπουλος, Ἰω. Γιαννόπουλος, Ν. Γερακάρης, Δημ. Γουζέλης, Γ. Πλέσσας, Ἀθανάσιος Σκανδαλίδης, καὶ τινες ἄλλοι. Πάντων δὲ σοφώτατοι ἐξελαμβάνοντο οἱ ἐκ τῆς Ἰονίου πολιτείας, καὶ φαρμακοποιοὶ καὶ ἐργαστηριακοὶ καὶ χειρῶνακτες ἂν ἦσαν· ἦσο Ἑπτανήσιος; ἄρα ἦσο καὶ Φιλαγγέρης. Καὶ ἐκ τῆς πεποιθήσεως ταύτης ὁρμώμενος ὁ Ν. Σπηλιάδης, ἐκ τῶν ἐν Τροιζῆνι λογίων, προέτεινε νὰ καλέσωσιν τινὰ Ἑπτανήσιον πρὸς ρύθμισιν τῶν τῆς δικαιοσύνης. Ἀτυχῶς ὅμως ἡ τοιαύτη περὶ τῶν γειτόνων ἡμῶν δόξα ἀπεδείχθη ἐπὶ Κυβερνήτου ὑπερβολικὴ· διότι, πλὴν τινῶν εὐαρίθμων ἐξαιρέσεων, οἱ λοιποὶ τῶν μεταβάντων εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα ἦσαν ἀδαεῖς τῆς νομικῆς ὅσον καὶ οἱ ἀγωνιζόμενοι, χείρονες δὲ τούτων διὰ τὴν δοκησιοφίαν καὶ τὴν ἡμιμάθειαν. Ἐγὼ δ' ἐνθυμοῦμαι δύο ἐξ αὐτῶν, ἀμφοτέρους συμβούλους ἀνωτέρων δικαστηρίων, οἵτινες, μεγαλαυχοῦντες ἐπὶ νομομαθείᾳ, ἐπεκαλοῦντο συχνὰ πυκνὰ ὁ μὲν τὸν Domat, ὁ δὲ τὸν Burlamaqui. Ἐκάτερος δ' ἐκαυχᾶτο ὅτι ἔτη

πολλὰ ἐγκύψας εἰς τὴν μελέτην τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἡμιθέου αὐτοῦ, ἐκ τούτων ἠρύσθη τὴν περικοσμοῦσαν αὐτὸν πολυμάθειαν. Καὶ ὁ μὲν ἐξεθείαζε τὸ *Regum Delectus* τοῦ Domat ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, ὁ δὲ ἀνύμνει τὰ *Elementi del diritto naturale* τοῦ Burlamaqui ὡς ἄλλην λίθον φιλοσοφικήν. Καί ποτε, συγγευόμενοι ἐν τῇ βασιλευούσῃ τοῦ ἄνακτος ἀνδρῶν καὶ οἰστρηλατηθέντες ἐπὶ τὸ νομικώτερον ὑπὸ τοῦ ἀργείου ῥητινίτου, τοσοῦτον ἐπέτειναν, ἕκαστος ὑπὲρ τοῦ ἰδίου εἰδώλου, τοὺς διθυράμβους αὐτῶν, ὥστε ἡ περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν πρωτείων συζητήσεις ἐξώκειλεν εἰς ἔριδα, ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ Vadius καὶ τοῦ Trissotin τοῦ Μολιέρ. Τί δὲ ἀνεκαλύφθη ἐπὶ τέλους; Ἀνεκαλύφθη ὅτι ἐξ ὀνόματος μόνον ἐγίνωσκον καὶ οἱ δύο τοὺς σοφοὺς ἐκείνους τῆς Γαλλίας καὶ Ἑλβετίας. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Κυβερνήτου ὁ ἀδελφὸς Βιάρος ἐξέδοτο ψήφισμα, δι' οὗ ἐπέβαλλεν αὐτογνωμόνως, ὡς ἔκτακτος ἐπίτροπος, ποινὰς ὠρισμένας καὶ, τὸ δεινότατον, ποινὰς δημεύσεως εἰς τοὺς τοκογλύφους τῶν παρ' αὐτοῦ διοικουμένων ἐπαρχιῶν.

Τῆς δ' ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσεως παραδεχθείσης τρία εἶδη δικαστηρίων, τὸ τῶν Εἰρηνοδικῶν, τὸ Ἐπαρχιακὸν καὶ τὸ τῶν Ἀνεκκλήτων, ἡ μετ' αὐτὴν Βουλὴ ἐπεχείρησε νὰ συντάξῃ νόμον περὶ αὐτῶν· ἀλλὰ τὸ ἔργον ἔμεινεν ἀτελές, μόλις συζητηθέντων δεκαοκτῶ ἄρθρων, ὧν τὸ πρῶτον φαίνεται μοι ἄξιον μνείας. « Οἱ κριταὶ, λέγει, χρεωστοῦν νὰ δέχωνται τὰ δικαιολογήματα τῶν διαφορομένων τόσον ἐγγράφως ὅσον καὶ προφορικῶς μὲ ἱλαρότητα πάντοτε καὶ ὑπομονήν. »

Καὶ οὕτω εἶχον τὰ τῆς δικαιοσύνης ὅτε ἦλθεν ὁ Κυ-

βερνήτης, ὅς τις ἐπόμενος εἰς τὰ παραδείγματα τῶν προκατόχων κυβερνήσεων, διώριζε καὶ αὐτὸς εἰδικὰς ἐπιτροπὰς, ἅμα δὲ καὶ προέτρεπε τοὺς διαφορομένους νὰ ὑποβάλλωνται εἰς τὴν κρίσιν διαιτητῶν. «Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ νὰ φέρωμεν δι' αἵρετοκρισίας τοὺς πολίτας εἰς ὁμόνοιαν, ἔγραφεν, ἐπειδὴ εἶναι παρὰ πάντα ἄλλον προτιμητέος, δὲν πρέπει νὰ παραμελῇται καὶ μετὰ τὴν σύστασιν τῶν δικαστηρίων.» Ἐφοβεῖτο δὲ, ὥς συνάγεται καὶ ἐκ τῶν πρὸς τὸ Πανελλήνιον διαγγελμάτων τῆς 24 καὶ 26 Ὀκτωβρίου 1828, νὰ προβῇ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς ἐφαρμογὴν συστημάτων, κατὰ θεωρίαν μὲν ὀρθῶν, ἀπροσφυῶν ὅμως εἰς λαὸν συνειθισμένον ἐν διαστήματι τετρακοσίων ἐτῶν εἰς τὴν συνοπτικὴν δικαιοσύνην τῆς δημεύσεως, τοῦ σκόλοπος, τῆς σπάθης καὶ τῆς ἀγχόνης. Ὅθεν τὰς διατυπώσεις, τὰς ἐνστάσεις, τὰ προδικαστικὰ καὶ τὰ παρεμπύπτοντα ζητήματα, εὐκόλως δίδοντα ἀφορμὴν εἰς τὸν δόλον, ἐνόμιζεν ἐπιβλαβὴ εἰς τε τὰ συμφέροντα καὶ τὰ ἥθη τῶν πολιτῶν. Ἐπεθύμει δὲ νὰ σπουδάσῃ προηγουμένως τὸν τόπον, νὰ φωτισθῇ ὑπὸ τῆς πείρας καὶ τότε μόνον νὰ ἐκλέξῃ ὀριστικώτερον τὴν ὁδὸν τὴν ἥττον ὀλισθηράν, τὴν μᾶλλον προσιτὴν εἰς τὰ πρῶτα βήματα τοῦ νηπιάζοντος ἔθνους· ἤθελεν ὅ,τι καὶ ὁ Σόλων, ὅ,τι καὶ πάντες οἱ σώφρονες καὶ εὐσυνείδητοι νομοθέται, νὰ προσαρμόσῃ δηλαδὴ τοῖς πράγμασι τοὺς νόμους ἢ τοῖς νόμοις τὰ πράγματα. Καὶ ἐντεῦθεν οἱ καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν λοιπὴν διοίκησιν ἐνδοιασμοὶ, ἐντεῦθεν οἱ διορισμοὶ ἐκτάκτων ἐπιτρόπων καὶ προσωρινῶν διοικητῶν καὶ αἱ ἀέναοι αὐτοῦ περιοδεύσεις. Ἐπειδὴ ὅμως εἶχεν ὑποσχεθῇ διοίκησιν θεμελιουμένην ἐπὶ τῶν ἀρχῶν ἃς ἔθεντο

αί ἐθνικαὶ συνελεύσεις, υἱοθέτησε καὶ αὐτὸς τὸν Ὀργανικὸν νόμον τῆς Κορίνθου καὶ ἐξέδοτο συμφώνως τῷ Πανελληνίῳ, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1828 ἔτους, «Διοργανισμὸν» ἐξ ἄρθρων τριάκοντα ἐννέα, καθ' ὃν ἡ διαχείρισις «τῆς πολιτικῆς, ἐμπορικῆς, διορθωτικῆς καὶ ἐγκληματικῆς δικαιοσύνης» ἀνετίθετο εἰς προσωρινὰ μὲν ἀλλὰ τακτικώτερα δικαστήρια, καὶ ταῦτα κατὰ τινας μόνον ἐπαρχίας διὰ τὸν ἀκμάζοντα πόλεμον. Ἀνεπληρώθησαν δὲ μετὰ ἓν ἔτος ὑπὸ διαρκῶν καὶ συνετάχθησαν τελειότεροι κανονισμοὶ καὶ δικονομίαι, πολιτικὴ τε καὶ ἐγκληματικὴ, καὶ νόμος περὶ μνημόνων ἢ συμβολαιογράφων καὶ ἄλλαι διατάξεις, ὧν ἀξίαν ἰδιαιτέρας ἀναγραφῆς νομίζω, διὰ τὸ φιλάνθρωπον αὐτῆς, τὴν περὶ ἀποφυλακίσεως τῶν ὑποδίκων, πλήν τινων ἐπὶ δεινοῖς κακουργήμασι κατηγορουμένων· διότι, λέγει τὸ διάταγμα, «ἐὰν ἔμενον οἱ ἐγκαλούμενοι εἰς τὴν φυλακὴν διαρκούσης τῆς δίκης, οὐ μόνον ἤθελεν εἶσθαι μεγίστη ἀδικία, καθ' ὃ ἐπιβαλλομένης τῆς ποινῆς πρὸ τῆς ἀποδείξεως τοῦ ἐγκλήματος, ἀλλ' ἤθελε συμβαίνει ἐνταῦτ' αὐτῷ καὶ τὸ ἄτοπον νὰ καταναλίσκωσιν ἐντὸς τῆς φυλακῆς πλείονα χρόνον ἢ ὅσον ἡ ἀπόφασις ἤθελεν ὀρίσει.»

Εἶδη δὲ δικαστηρίων ἐψηφίσθησαν ἐξ· Εἰρηνοδικεῖα, Πρωτόκλητα, Ἑκκλητα, Ἀνώτατον, Ἐμποροδικεῖα καὶ Ἐξαιρετικά. Εἰς ταῦτα δὲ, τὰ Ἐξαιρετικά, ἀνετίθετο ἡ ἐκδίκασις τῶν κατηγοριῶν κατὰ τῶν ἐν τέλει καὶ τῶν καθοσιώσεως ἐγκλημάτων· δυστυχῶς ὁμῶς μετεβάλλοντο ἐνίοτε δι' αὐθαρέτου ἐρμηνείας εἰς ἐπιτροπὰς, συντιθεμένας ὑπὸ φιλυπόπτου ἐξουσίας καὶ ταύτης ἐκτελούσας τὰς ἐντολὰς, ἐνῷ τοιαῦται ἐπιτρο-

παὶ καθὼς καὶ ἔκτακτα δικαστήρια ἀπηγορεύοντο ῥη-
τῶς ὑπὸ τοῦ συντάγματος τῆς Τροιζῆνος. Ἀλλὰ καὶ
ἀξιωματικοὶ καθηροῦντο ἄνευ οὐδεμιᾶς διαδικασίας,
ἄνευ ἀποφάσεως τακτικοῦ δικαστηρίου, ὡς ἐγένετο τὸ
1831 ἔτος πρὸς τὸν ὑπολοχαγὸν Ἐπαμινώνδαν Βασι-
λείου. Ἰδρύθη δὲ καὶ εἰδικὸν διὰ τὴν κατὰ τὰς δημο-
σίας ὁδοὺς ληστείαν, οὗ τῶν ἀποφάσεων ἐπετρέπετο
ἔφεσις εἰς τὸ Ἀνώτατον. Διὰ δὲ τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν νέων
νόμων, τὰ δικαστήρια παρηγγέλθησαν νὰ προστρέχω-
σιν εἰς τοὺς τῶν αὐτοκρατόρων, τὸν Ἀρμενόπουλον,
τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ τὴν ἐπιείκειαν.

Ἀλλ' ἡ εἰς τοὺς νόμους προσθήκη τοῦ ὀρθοῦ λόγου
καὶ τῆς ἐπιεικείας, ἐγένετο ἀφορμὴ ἐπεισοδίου κωμι-
κοῦ, ὃ περ, ὡς ἰδιαζόντως ἀστεῖον, κνίζομαι νὰ διη-
γηθῶ ἐν παρεχβάσει.

Πρόεδρος τις Πρωτοκλήτου Ι. Κ. ὀνομαζόμενος, ἔν-
τιμος μὲν τοῦ Αἰγαίου πολίτης ἐκ τῶν Δυτικῶν, ἀμα-
θῆς δὲ καὶ τὸ χεῖρον γυμνὸς κρίσεως, ἐπέστειλεν εἰς
τὴν ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Γραμματεῖαν ἀναφορὰν ἐν ἣ
ἔλεγεν ὅτι ἐκ τῶν βιβλίων ὅσα παρηγγέλθη νὰ συμ-
βουλεύεται, Ἀρμενόπουλον μὲν καὶ Ἀπάνθισμα τῶν
ἐγκληματικῶν νόμων εὐρὼν ἡγόρασεν, ἐπιείκειαν ὅμως
καὶ ὀρθὸν λόγον, εἰ καὶ ἠρεύνησεν ἐπιμελῶς καὶ οὐδὲ
χρημάτων ἐφείσθη, οὐδαμοῦ ἀνεκάλυψεν· ὅθεν παρε-
κάλει νὰ σταλῇ αὐτῷ ἐν ἀντίτυπον ἐπιεικείας καὶ
ἐν ὀρθοῦ λόγου, ὧν τὴν τιμὴν ἦτο πρόθυμος ν' ἀπο-
τίσῃ.

Εὐκόλως δ' ἐννοεῖται ὅποῖος ἄσβεστος γέλως κατε-
κυρίευσεν πάντων τῶν ἐν τῇ Γραμματείᾳ· ὁ δὲ μακαρίτης
Βέλλιος λαβὼν τὴν ἀναφορὰν προσέθετο εὐθὺς μετὰ

τὸ Ι. τῆς ὑπογραφῆς, ὃ περ, παρατεταμένως ἔχον τὰς δύο ἐγκαρσίους κεραίας ὁμοίαζε πρὸς κεφαλαῖον Ζ, τὰ τρία ταῦτα στοιχεῖα ὦ ο ν. Ἐν ἀκαρεῖ δὲ καὶ αἵτησις καὶ προσθήκη διεσαλπίσθησαν ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν, ὃ γέλως διεδόθη ὡς ἄλλο ἐπιδημικὸν νόσημα καὶ τὸ προσηγορικὸν ὄνομα τοῦ προέδρου μετετράπη εἰς ἐπίθετον οὐχὶ βεβαίως ἀξιόζηλον.

Καὶ ὅμως τοιαύτη ἡ ἰσχὺς τῆς τάξεως, τῆς φιλοτιμίας καὶ τῆς συντόνου κυβερνητικῆς ἐποπτείας, ὥστε τὰ τῶν δικαστηρίων προέκοπτον καθ' ἑκάστην.

Ἄλλ' οὐδὲ τὰ τῆς παιδείας ἦσαν εὐδαιμονέστερα. Ναὶ μὲν καὶ πρὸ τοῦ ἀγῶνος τὰ ἐν τῇ νῦν ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι σχολεῖα οὔτε πολλὰ οὔτε ἀνθηρὰ ἦσαν· ὅπως δὲ ποτε ὅμως τὰ ἐλληνικὰ γράμματα ἐδιδάσκοντο, ἓν ἵα δ' ἐκείνων, οἷον τὸ ἐν Δημητσάνῃ καὶ τὸ ἐν Ἀθήναις, καὶ διεκρίνοντο ἐπὶ τελειότερα καὶ καρποφορώτερα διδασκαλία. Καὶ Φιλόμουσος δὲ Ἑταιρία, σκοποῦσα τὴν διάδοσιν τῶν φώτων, εἶχε συστηθῇ ἀπὸ τοῦ 1813 ἐν Ἀθήναις, ἥς αἱ ἐργασίαι, διακοπεῖσαι διὰ τὸν παρεμπεσόντα πόλεμον, ἐπανελήφθησαν πρὸς καιρὸν τὸ 1824, ἰδρυθέντων διὰ συνδρομῶν πέντε σχολείων, δύο μὲν τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς καὶ τριῶν τῆς ἐλληνικῆς, τῆς ἰταλικῆς, τῆς ἱστορίας καὶ τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν. Ὡς ἐν παρόδῳ δὲ εἰρήσθω ὅτι πρὸς τοὺς συνδρομητὰς ἀπεδίδετο περίεργος ἐπίκλησις, ἡ τοῦ Συνηγόρου.

Καὶ τῆς δούλης δ' Ἑλλάδος τὴν διανοητικὴν ἐνέργειαν εἶχε παραλύσει ἡ ἐπανάστας. Ἐκ τῶν σχολείων τὰ μὲν, τῶν Κυδωνιῶν, λόγου χάριν, τῆς Χίου, τοῦ Βουκουρεστίου, κατεστράφησαν ὅλως, τὰ δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει, Σμύρνῃ, Ἡπείρῳ, Μακεδονίᾳ, Θεσ-

σαλία ἤλαττώθησαν καὶ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν διδακτικὴν ἀξίαν, ἐκ δὲ τῶν περιθαλπόντων τὴν παιδείαν διὰ τε λόγου καὶ συγγραφῶν καὶ χρημάτων, οἱ μὲν ἔλαβον τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου, οἱ δὲ διεσκορπίσθησαν λιμώττοντες ἢ καὶ ἀπέθανον κακουχούμενοι, καὶ τῶν λογίων οἱ μὲν ἐφιμώθησαν βιασθέντες, οἱ δὲ, συντρίψαντες τὸν κάλαμον, ἐδραπέτευσαν πρὸς τὴν παλαίουςαν Ἑλλάδα καὶ ἐτράπησαν εἰς τὸ ὑπὲρ ἐλευθερίας, ὁμονοίας καὶ δημοσίας τάξεως κήρυγμα. Ὁ Βενιαμὶν, ὁ Γαζῆς, ὁ Κωνσταντᾶς, ὁ Βάμβας, ὁ Φαρμακίδης, ὁ Θεόφ. Καίρης, ὁ Γ. Κλεόβουλος, ὁ Γ. Γεννάδιος, οὗτοι ἦσαν οἱ γνωστότατοι ἴσως δὲ καὶ οἱ μόνοι τῶν ἐπιζώντων διδασκάλων· καὶ ἐκ τούτων πάλιν, ὁ μὲν πρῶτος, πολυμαθὴς, φιλόπολις, ἀκάματος, τολμηρὸς, περιτρέχων ἀδιακόπως πόλεις καὶ στρατόπεδα καὶ κηρύττων κατὰ τῆς τυραννίας, ἔπεσε θῦμα τοῦ ναυπλιακοῦ τύφου τὸ 1824, οἱ δὲ μετ' αὐτὸν δύο συνειργάζοντο ἐν Σαλῶνοις καὶ ἀλλαχοῦ εἰς δημιουργίαν κυβερνήσεως, ὁ δὲ τέταρτος ἦτο τοῦ Ὑψηλάντου γραμματεὺς καὶ ὁ Φαρμακίδης, ἀποθέμενος τὸ κηρύκειον τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ, ἀνέλαβε τὴν σάλπιγγα τοῦ Ἀρεως καὶ ἐφημεριδογραφῶν ἐξῆπτε τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ ἀνύμνει τὴν ἱερότητα τοῦ ἀγῶνος. Ἡ εἰρηνικὴ τῶν γραμμάτων παλαίστρα μετεβλήθη εἰς στάδιον αἵματος, αἱ δὲ Μοῦσαι τῆς Ἑλλάδος κατέφυγον ἐκτὸς αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας τοῦ ἐν Γαλλίᾳ Κοραῆ καὶ τὴν προστασίαν τοῦ φιλελληνικωτάτου Γυλφόρδ, ἀπαιτήσαντος μάλιστα παρὰ τε τῶν καθηγητῶν καὶ τῶν φοιτητῶν νὰ φέρωσι καὶ ἔνδυμα κατὰ τοὺς ἀρχαίους. «Ἡ Ἀκαδημία μας, ἔγραφεν ὁ Φαρμακίδης τὸ 1824 πρὸς

τινα τῶν φίλων, ἐσυστήθη καὶ τὴν 29 Μαΐου ἐωρτάσαμεν λαμπρῶς τὴν σύστασιν αὐτῆς. Κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ ἄρχοντος τῆς Ἀκαδημίας, ἐνεδύθησαν οἱ διδάσκαλοι κατὰ τοὺς παλαιοὺς Ἑλληνας καὶ φαίνονται ὡς Δὸν Κισόται. » Ἐκ τῶν ἐν Ναυπλίῳ, Ὑδρα καὶ Μεσολογγίῳ πιεστηρίων ἐξήρχοντο ἐφημερίδες πολιτικαί, στιχουργήματά τινα ἐμπολέμια ἢ σατυρικά, ἐνίοτε δὲ καὶ μεταφράσεις πονημάτων, εἴτε ἀμέσως περὶ συντάγματος πραγματευομένων, εἴτε καὶ εἰς ἄλλο ζήτημα ἀναγομένων, ἐξ ἐκείνου ὅμως πηγάζον καὶ περὶ ἐκεῖνο στρεφόμενον. Ἀξίον δὲ σημειώσεως ὅτι οὐδεὶς ποτε, καθ' ὅσον οἶδα, ἔγραψεν ὑπὲρ ἀλλοίου πολιτεύματος.

Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιζησάντων ἡ διδασκαλικὴ συνδρομὴ κατέστη, διὰ τὸν ἐξ ἀνάγκης πλάνητα βίον τῶν κατοίκων, ἀδύνατος. Ἡ παροιμιακὴ ὅμως φιλομάθεια τῶν Ἑλλήνων διετέλει οὕσα ἄσβεστος καὶ μεταξὺ τῆς τοσαύτης ἀνωμαλίας καὶ τῶν τοσούτων κινδύνων. Τὸ 1822 ἡ ἐν Ἀστρεὶ Συνέλευσις ἐψήφισε· « Συστηματικῶς νὰ ὀργανισθῇ ἡ ἐκπαίδευσις τῆς νεολαίας καὶ νὰ εἰσαχθῇ καθ' ὅλην τὴν ἐπικράτειαν ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ μέθοδος ἀπὸ τὴν διοίκησιν, » ἀναθεῖσα δι' ἰδιαιτέρου ἄρθρου τοῦ Πολιτεύματος « τὴν δημόσιον ἐκπαίδευσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Βουλευτικοῦ σώματος, καθὼς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῶν τύπων. » Καὶ ἡ Πελοποννησιακὴ δὲ Γερουσία ἐξέδοτο περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον προκήρυξιν περὶ σχολείων, ἣν ὡς ἀξίαν τῆς προσοχῆς καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς κυβερνήσεων παρατίθημι ἐνταῦθα.

« Κάθε πεφωτισμένη Διοίκησις ἔχει χρέος νὰ φρον-

τίζῃ διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν πολιτῶν, διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν καλὴν νομοθεσίαν, καθότι δι' αὐτῶν ὁ ἄνθρωπος ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ταυτίζεται μὲ τὴν ἀρετὴν, γνωρίζει τὰ καθήκοντά του πρὸς τὸν Θεόν, πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τοὺς ὁμοίους του καὶ χειραγωγεῖται εἰς τὴν ὁδὸν τῆς εὐδαιμονίας. Οἱ Λυκοῦργοι καὶ Σόλωνες ἐπλαστούργησαν Σωκράτας, Φωκίωνας, Θεμιστοκλέας, Ἀριστείδας, Δημοσθένεις, Πλάτωνα καὶ ὅλους τοὺς ἀθανάτους ἥρωας τῆς Ἑλλάδος· ὁ δὲ Μωάμεθ κατεβύθισε τὴν μητέρα τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸν ζόφον τῆς ἀμαθείας, τῆς κακοηθείας καὶ τοῦ ἐγκλήματος. Ἄρα ὁ ἄνθρωπος δὲν γεννᾶται φύσει κακοῦργος ἢ ἐνάρετος, ἀλλ' ἡ διοίκησις τὸν ἀποκατασταίνει τοιουτότροπον. Διὰ τοῦτο ἡ σεβαστὴ Πελοποννησιακὴ Γερουσία, μὲ ὅλας τὰς πολυμερίμνους καὶ κατεπειγούσας ἀνάγκας τῆς πατρίδος, ἔλαβε πατριωτικὴν κηδεμονίαν διὰ τὴν ἀγωγὴν τῆς νεολαίας, προθυμουμένη νὰ συστήσῃ σχολεῖον εἰς ταύτην τὴν πόλιν, ἀνάλογον τῆς παρούσης περιστάσεως, διὰ τοῦ διωρισμένου ἐπὶ τούτου ἐφόρου ἀρχιμανδρίτου Κ. Γρηγορίου Δικαίου τοῦ καὶ Γερουσιαστοῦ. Προσκαλεῖ δὲ ἀξιόους διδασκάλους διὰ νὰ διδάξουν διὰ τῆς λαγκαστερίου μεθόδου κοινὰ γράμματα, ἑλληνικὰ, μαθηματικὰ καὶ πρὸς τούτοις τὴν ἰταλικὴν καὶ γαλλικὴν διάλεκτον, προσκαλεῖ δὲ καὶ τὴν φιλομαθῆ νεολαίαν ἐφ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον νὰ συντρέξῃ ἐδῶ διὰ νὰ διδαχθῇ ἀμισθί, κηρύττουσα ὅτι κάθε μαθητῆς δὲν θὰ ἐξοδεύσῃ ἄλλο τι παρὰ διὰ τὰ βιβλία του καὶ διὰ τὴν ζωοτροφίαν του. Διατάττει δὲ τοὺς γονεῖς νὰ μὴ

παραμελήσούν τὸ ἱερὸν χρέος των, ἀλλὰ νὰ φροντίσούν ἐπιπόνως διὰ τὴν παιδείαν τῶν τέκνων των.

» 1822 τῇ 16 Μαρτίου Τριπολιτσά. »

Καὶ τοιαῦτα ἐλληνοπρεπῇ φρονοῦντες οἱ δεκαεπτὰ αὐτοσχέδιοι πολιτικοὶ ἄνδρες, οἱ ὑπογράψαντες τὴν προκήρυξιν, ἀπῆλθον τὰ γράμματα οὐχὶ ἔνεκα ἐπιδείξεως ἢ κερδοσκοπίας, ἀλλὰ χάριν ἀποκτήσεως ἀρετῆς καὶ γνώσεως τῶν πρὸς τὸν Θεόν, τὴν πατρίδα καὶ τὸν πλησίον καθηκόντων.

Πῶς ὅμως ἦτο δυνατόν νὰ συστηθῶσι σχολεῖα; Ποῦ καί ποῦ μόνον, ἐν γωνίᾳ ναοῦ μήπω καταστραφέντος, ἐν καλύβῃ ἢ ἐν ὑπαίθρῳ, γέρων ἱερεὺς ἢ πρεσβύτης ἀνάπηρος ἐδίδασκε τὸ « Σταυρὲ βοήθει μοι » καὶ τὴν Ὀκτώηχον, σπανίως δὲ ἀνυψοῦτο ἡ διδασκαλία καὶ μέχρι Χρυσολωρᾶ. Μόνον ἐν Ὑδρᾷ, ἐν Σάμῳ, ἐν Ναυπλίῳ, ἔτι δὲ καὶ ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου, ὧν ἐφείσθη ὁ ἐχθρὸς, τῇ ἀξιώσει τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, ὑπῆρχον εὐάριθμά τινα σχολεῖα, ἐν οἷς ἐδιδάσκοντο τὰ κοινὰ λεγόμενα γράμματα ἢ καὶ ἐλληνικά. Καὶ ἡ ἀλληλοδιδασκτικὴ δὲ μέθοδος εἰσῆχθη εἰς τινα ἐξ αὐτῶν ὑπὸ προσφύγων Κυδωνιατῶν. Ἐγὼ δὲ καὶ ἐνθυμοῦμαι μετὰ πόθου τὸν Βασίλειον Κυδωνιέα, διδάσκοντα ἀλληλοδιδασκτικῶς τὸ 1822 ἐν Νάξῳ ἑκατοντάδα παιδίων ἐντὸς σεσαθρωμένου ναοῦ μετ' ἀπαρμίστου ἀφοσιώσεως. Ἐνόμιζεν ὁ μετριοφρων καὶ σεμνόβιος ἐκεῖνος μοναχὸς ὅτι ἀνεύρισκε τὴν καταστραφεῖσαν πατρίδα, δι' ἣν ἐδάκρυε συνεχῶς, ἐν τῷ στενῷ ἐκείνῳ χώρῳ, ἐν ᾧ ἤκούετο ἡ μείλιχος αὐτοῦ φωνὴ ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου.

Πρῶτον δὲ τὸ 1824 ἐγένετο συστηματικωτέρα σχέ-
ψις περὶ σχολείων, παραδεχθείσης τῆς κυβερνήσεως
σχέδιον ὑποβληθὲν ὑπὸ πενταμελοῦς ἐπιτροπῆς, ἧς
προεξῆρχεν Ἀνθιμος ὁ Γαζῆς. Ἴδου δὲ αὐτὸ ἐν συνόψει.

» Τρία εἶδη σχολείων νὰ συστηθῶσι διὰ τὴν εὐτυχῇ
πρόοδον τοῦ φωτισμοῦ καὶ τὴν ἐκεῖθεν εὐδαιμονίαν τοῦ
γένους. Τὸ πρῶτον νὰ ἐμπεριλαμβάνη τὰ σχολεῖα τῆς
προκαταρκτικῆς καὶ δημώδους ἀγωγῆς, διὰ τῆς ὁποίας
ὁ μαθητὴς νὰ διδάσκεται μόνον τὸ νὰ διαβάζη, γράφῃ
καὶ λογαριάζῃ. Τὸ δεύτερον νὰ ἐμπεριλαμβάνη τὰ λύ-
κεια τῶν ὁποίων ἡ σύστασις νὰ γίνῃ εἰς τὴν πρωτεύ-
ουσαν ἐκάστης ἐπαρχίας ἢ καὶ τῶν σημαντικωτέρων.
Εἰς αὐτὰ νὰ διδάσκεται ὁ μαθητὴς μὲ ὅλην τὴν ἀπαι-
τουμένην γραμματικοκριτικὴν ἐντέλειαν εἰς τὴν προ-
πατορικὴν μας γλῶσσαν, νὰ σπουδάζῃ τὴν λατινι-
κὴν καὶ γαλλικὴν καὶ νὰ ἀκροάζεται στοιχειώδη μα-
θήματα τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας. Τὸ τρίτον
καὶ τελευταῖον, ἐν τουλάχιστον πανεπιστήμιον, ἐμπε-
ριλαμβάνον τοὺς τέσσαρας μεγάλους κλάδους τῆς ἐπι-
στημονικῆς παιδείας, ἥγουν τῆς θεολογίας, φιλο-
σοφίας, νομικῆς καὶ ἱατρικῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ, προσέ-
θετο ἢ ἐπιτροπῇ, τοιοῦτο σχέδιον δὲν εἶναι τοῦ πα-
ρόντος καιροῦ νὰ βαλθῇ εἰς πρᾶξιν καθ' ὅλην τὴν ἑκ-
τασίαν του, νὰ περιορισθῶμεν εἰς μόνον τὸ πρῶτον εἶ-
δος, τὴν ἀλληλοδιδασκαλίαν, ἀναγκαιοτάτην καὶ κοι-
νωφελεστάτην, ἐν ταύτῳ δὲ καὶ ὀλιγοδάπανον διὰ τὴν
ἐπικράτειαν, καὶ ἀνέξοδον διὰ τὸν μαθητὴν.

» Διὰ τοῦτο νὰ συστηθῇ ἐν Ἀργεὶ ἐν πρότυπον δι-
δασκαλεῖον ἐν ᾧ νὰ ἐκπαιδεύωνται νέοι ἄξιοι καὶ χρη-
στοθήεις, οἳ τινες τελειοποιούμενοι νὰ διδάξωσιν εἰς

τὰ χωρία. Καὶ οὕτω τὸ πρότυπον σχολεῖον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μεγάλη πηγή, ὅθεν θέλουν ἐκρέύσει νάματα τῆς ἀλληλοδιδασκαλίας. »

Καὶ τοῦτο τὸ σχέδιον ἐγκολπωθεῖσα ἡ κυβέρνησις ὠνόμασε τὸν Γρηγόριον Κωνσταντᾶν ἑφορον τοῦ ἐν Ἀργεὶ μέλλοντος συστηθῆναι κεντρικοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ σχολείου. Συγχρόνως δ' ἐλθὼν ἐκ Ῥωσίας εἰς Ναύπλιον ὁ ἀοίδιμος Ι. Βαρβάκης, ἀφιέρωσεν εἰς τὸ ἔθνος τριακοσίας χιλιάδας ρουβλίων, ἵνα διὰ τῶν τόκων συντηρῶνται σχολεῖα καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον τὸ ἐν Ἀργεὶ. Ἀλλὰ, ὡς γνωστὸν, τοῦ φιλοπάτριδος Ψαριανοῦ ἡ ἑφεσις δὲν ἐξεπληρώθη τότε.

Ἐν τῷ μεταξύ δὲ τούτῳ ἐγένετό τι ἄλλο θεωρηθὲν μέγα εὐτύχημα. Ὁ ἐκ Καληδονίας φιλέλλην Ἐδουάρδος Μάσσων, αὐτὸς ὃν καὶ ἐσχάτως ἀπηντῶμεν ἐν Ἀθήναις κοπιῶντα καὶ λέγοντα ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἐπεχείρησε νὰ παραδίδῃ δωρεὰν, πεντάκις τῆς ἐβδομάδος, ἐν τῇ καθέδρᾳ τῆς κυβερνήσεως, δημόσια μαθήματα τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας.

Ἀλλ' ἡ ἀκαταστασία, ἡ πενία, αἱ ἐπιδημῖαι, ὁ ἐκ τῶν σφαγῶν καὶ τῆς αἰχμαλωσίας φόβος παρέλυον πάντα ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀγωγῆς, πρώτη δὲ ἡ ἐν Τροιζῆνι Συνέλευσις, μετὰ ἑπτὰ ἔτη ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως, συνέστησεν ὑπουργεῖον παιδείας.

Οὕτω δὲ εἶχον τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 1828 ἔτους· διὸ οὐδεμίαν εὐτελεῖ καὶν πρᾶξιν ὑπὲρ αὐτῆς εὔρεν ἢ ἀναγγεῖλη ὁ ἀρμόδιος ὑπουργός, ὅτε ὑπέβαλε γενικὴν ἐκθεσιν περὶ τῶν ἀνατεθέντων αὐτῷ ἔργων.

Ὁ Κυβερνήτης ὅμως καὶ πρὸ τῆς καθόδου αὐτοῦ

ἐμερίμνα περὶ τῆς δημοσίας ἀγωγῆς. Περιερχόμενος τὸ 1827 κατὰ τὴν Δύσιν ὅπως προσελκύσῃ τὴν συμπάθειαν τῶν ἰσχυρῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ἔγραφεν ἀδιακόπως πρὸς τε ἐμπόρους καὶ λογίους, ἐξαιτούμενος τῶν μὲν τὴν χρηματικὴν, τῶν δὲ τὴν διανοητικὴν συνδρομὴν, ἵνα, περισυναγαγὼν τοὺς ἐν ἀλλοδαπῇ πρόσφυγας νέους, κατορθώσῃ νὰ δοθῇ αὐτοῖς ἐθνικὴ, ὡς μέχρι κόρου ἐπανελάβανε, καὶ οὐχὶ ξενοπρεπὴς ἀγωγή, ὑπὸ τὴν προστασίαν ὁμογενῶν ἐν Μονάχῳ, Τεργέστη, Ἑνετίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ. Ἀξιῶ, ἔλεγε, ν' ἀποκτήσωσι κατ' ἀρχὰς στοιχειώδεις γνώσεις, εἴτα νὰ σπουδάσωσι καὶ ἐπιστήμας καὶ τέχνας, ὅπως ἐπανελθόντες εἰς τὴν πατρίδα συντελέσωσιν εἰς τὴν πολιτικὴν, ἠθικὴν καὶ ὕλικὴν ἐπίδοσιν αὐτῆς. « Ἀξιῶ, μεταφράζω τὰς ἰδίας αὐτοῦ λέξεις, νὰ ταυτίζεται ἐπὶ πλεόν καθ' ἐκάστην ἢ ἐθνικὴ ἀγωγή πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν νοητικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, ὅπως γίνῃ ἄλλη φύσις. Πρέπει νὰ μάθωσι καλῶς ὅτι ὁλόκληρος αὐτῶν ὁ βίος ἀνήκει εἰς μόνην τὴν πατρίδα, ὅτι ἡ πατρίς ἐπιβλέπει αὐτοὺς ἄγρυπνος, ὅτι εἰς τὴν πατρίδα ὀφείλουσι τὸ εὐεργέτημα τῆς ἰδίας ἀνατροφῆς καὶ ὅτι τὰ πρὸς τὴν πατρίδα τροφεῖα πρέπει ν' ἀποτίσωσιν ὑπηρετοῦντες αὐτὴν, ὅτε καὶ αὐτοὶ θὰ τύχωσι πολλῆς τιμῆς παρὰ τῶν συμπολιτῶν. » Πρόνοια τῶντι ἀξιοθαύμαστος, ἐρμηνεία κατανυκτικὴ τῆς καρδίας τοῦ γράφοντος!

Τῆς δ' αὐτῆς ἀξιοθαυμάστου προνοίας ἔδιδε καθ' ἐκάστην δείγματα καὶ ἐν Ἑλλάδι, ἀγωνιζόμενος διὰ παντὸς τρόπου νὰ προβιβάσῃ τὰ τῆς παιδείας καὶ διὰ τοῦτο ἐπισκεπτόμενος συνεχῶς τὰ σχολεῖα, ἐνθαρρύν-

νων εὐμενῶς διδάσκοντάς τε καὶ διδασκομένους διὰ λόγου, βραβείων, εὐσήμεων καὶ αὐτογράφων εὐχαριστηρίων ἐπιστολῶν πρὸς νεανίσκους προσενεγκόντας αὐτῷ καὶ λεπτόν δεῖγμα φιλοπονίας, οἷον ἰχνογράφημα, καλλιγράφημα καὶ τὰ τοιαῦτα. Καὶ πέντε καὶ τρία καὶ δύο βιβλία ἂν ἐδωρεῖτό τις εἰς σχολεῖον ἤκουε παρὰ τοῦ Κυβερνήτου λόγους εὐγνωμοσύνης. Καὶ πρὸς εὐόδωσιν τῶν πατρικῶν αὐτοῦ πόθων ἐχορήγει προθύμως ὁδηγίας, καταβαίνων καὶ εἰς τὰ ἐλάχιστα, καὶ εἰς τὴν κατοικίαν καὶ εἰς τὸ ἔνδυμα καὶ εἰς τὴν τροφήν καὶ εἰς τὴν καθαριότητα. « Στέλλω σοι, ἔγραφε πρὸς τὸν ἐν Πόρῳ Α. Παπαδόπωλον, στέλλω σοι ἐνδύματα διὰ τὰ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν σου παιδία, ἦτοι ἀνὰ μίαν φουστανέλλαν, δύο βραχία, ζεῦγος ἐμβάδων, φέσιον, καπόταν καὶ ζώνην. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἐνδυθῶσι φρόντισον νὰ κοπῇ ἡ κόμη αὐτῶν καὶ νὰ λουσθῶσι καλῶς· ἔχε τὸν νοῦν σου ν' ἀλλάζωσιν ὑποκάμισον καὶ βραχίον καθ' ἐβδομάδα, νὰ πλύνῃ δὲ τὰ ἐνδύματα ἡ οἰκονόμος τοῦ σχολείου. Ν' ἀερίζωσι μόνα καθ' ἐκάστην τὰς καπότας, νὰ κρεμῶσι μετὰ ταῦτα αὐτάς εἰς τὸν τοῖχον ἀπὸ καρφίου ὠρισμένου πρὸς ἕκαστον παιδίον, νὰ γεμίζωνται τὰ στρώματα διὰ ξηροῦ χόρτου ἢ ἀχύρου, νὰ ἔχωσι πέτραν ἀντὶ προσκεφαλαίου καὶ νὰ κατακλίνωνται ἐπὶ τῶν καποτῶν. Τὰ σημερινὰ αὐτῶν ῥάκη νὰ μὴ ῥιφθῶσιν, ἀλλὰ νὰ πλυθῶσι καὶ νὰ φυλαχθῶσι χωριστὰ ἐντὸς δέματος, ἐφ' οὗ νὰ σημειωθῇ ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ παιδίου. Νὰ καταγράφῃς εἰς ἰδιαιτέρον κατάστιχον τὰ ἐνδύματα ὅσα λαμβάνεις καὶ νὰ μοὶ ἀναφέρῃς ἐγγράφως κατὰ μῆνα τὰ περὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν. Στέλλω σοι πρὸς τούτοις ἐσωκλεί-

στως καὶ σημείωσιν τῶν ποινῶν ὅσας θὰ ἐπιβάλλῃς καὶ τῶν ἀμοιβῶν ὅσας θὰ ὑπόσχεσαι. Νὰ μοὶ ἀναγγέλλῃς δὲ ὀνομαστὶ τοὺς διακρινομένους ἐπὶ πειθαρχίᾳ καὶ ἐκπληρώσει τοῦ καθήκοντος. Τὴν δὲ παρακοήν, τὴν ἀπείθειαν, τὴν ἀταξίαν καὶ τὸ ψεῦδος νὰ τιμωρῇς ὡς ἐξῆς· κατὰ πρώτην μὲν παρεκτροπὴν νὰ ἐπιπλήτῃς αὐστηρῶς τὸν ἄτακτον παρόντων πάντων τῶν παιδίων· τὴν δὲ δευτέραν νὰ ὀλιγοστεύῃς κατὰ τὸ ἥμισυ τὴν τροφήν καὶ τὴν τρίτην νὰ ἐκβάλλῃς τὸ νέον ἔνδυμα καὶ νὰ βάλλῃς ἀντ' αὐτοῦ τὰ παλαιὰ ῥάκη· καὶ μόνον μετὰ παρέλευσιν ὥρῶν εἰκοσιτεσσάρων νὰ συγχωρῇς τὸν ἄτακτον ἀφοῦ σὲ παρακαλέσωσιν οἱ συνταξιῶται αὐτοῦ. Ἡ δ' ἐκδυσίς καὶ ἡ ἔνδυσις νὰ γίνωνται ἐνώπιον ἀπάντων τῶν μαθητῶν. Ἐγὼ δὲ θ' ἀποφασίζω μετὰ τὴν ἀναφοράν σου ἂν ἀρμόζῃ νὰ δεχθῶμεν βαρυτέρας ποινάς. »

Συγχρόνως δὲ ἐξαπέστειλεν εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος τὸν Γάλλον Dutrône, ἵνα ἐξετάσας τὴν κατάστασιν τῶν σχολείων δώσῃ γνώμην περὶ βελτιώσεως τῶν ὑπαρχόντων καὶ ἰδρύσεως νέων. Ὁκοδόμησε τὸ γνωστὸν Ὁρφανοτροφεῖον, ἐν ᾧ συνήθροισε πλείονα τῶν πεντακοσίων ὀρφανῶν, ἵδρυσεν ἐν μὲν Αἰγίνῃ κεντρικόν, ἐν δὲ Πόρῳ ἐκκλησιαστικόν, ἐν δὲ Τίρυνθι γεωργικόν καὶ ἐν Ναυπλίῳ στρατιωτικόν σχολεῖον, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τυπογραφεῖον καὶ μουσεῖον, καὶ μετακαλέσας ἐκ Σύρας τὸν Γ. Κλεόβουλον διεπίστευσεν αὐτῷ τὴν ἀγωγὴν ἑκατὸν καὶ ἐπέκεινα ψυχῶν, οὓς μετὰ κόπου ἐλύτρωσεν ἀπὸ τῆς διαφθορᾶς τῶν στρατοπέδων. Ἦτο δὲ ὁ Κλεόβουλος ἀνὴρ σοφός, φιλόπατρις, ἐνθερμος θιασώτης τῆς δημοτικῆς

παιδείας, ὅς τις, εἰ καὶ ἐξέμαθεν ἐν Εὐρώπῃ ἐπιστήμας, προετίμησεν ὅμως ν' ἀφιερωθῇ εἰς τὴν παιδαγωγίαν, περὶ ἧς ἐδόξαζεν ὅτι καλῶς μὲν γινομένη μεγαλύνει, κακῶς δ', ἐλαττοῖ καὶ ἐξευτελίζει τὰ ἔθνη. Διδαχθεὶς δ' ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον, εἰσήγαγε πρῶτος αὐτὴν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐδίδαξε τελεσφόρως ἐν τε Ἰασίῳ, Ὀδησσῶ καὶ Σύρᾳ. Ὅλως δὲ διάφορος τῶν καθ' ἡμᾶς τετυφωμένων, οἳ τινες καὶ τῶν Γυμνασίων καταφρονοῦντες πρὸς μόνας τὰς ἑδρας τοῦ Πανεπιστημίου ἀνατείνουσι τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐχειραγώγει καὶ περιεποιεῖτο καὶ αὐτὰ τὰ νήπια. Πολλάκις συνήντησα αὐτῷ ἐν Πόρῳ ὁδηγοῦντι ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν παῖδας καὶ ψυχαγωγοῦντι δι' ἀφελοῦς ἐξηγήσεως φυσικῶν καὶ ἄλλων ἀντικειμένων καὶ τὸ φιλότιμον, οἷον ὑπέκκαυμα τῆς ἀρετῆς, ἐμβάλλοντι εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν.—Διδάσκαλε, εἶπον μίαν τῶν ἡμερῶν, ὁδηγεῖς τὰς ἐλπίδας τῆς πατρίδος.—Προσπαθῶ τοῦλάχιστον, ἀπεκρίθη ταπεινοφρόνως, νὰ μὴ γίνωσιν ἀπελπισίαι, ἐνθυμούμενος τὸ σοφὸν ἐκεῖνο· « Ἀρχὰ πολιτείας νέων τροφά. »

Καὶ πρὸς τοὺς ἐκτάκτους δὲ ἐπιτρόπους ἐπέστελλεν ἀλλεπαλλήλως ταῦτα· « Εἰδοποιήσατέ με περὶ τῶν εὕρισκομένων εἰς τὸ τμήμα ὑμῶν σχολείων· καὶ ἂν δὲν ὑπάρχη κἀνὲν προνοήσατε περὶ τῶν μέσων τῆς συστάσεως, ἀλλὰ περιοριζόμενοι ἀκριβῶς εἰς μόνην τὴν ἀνάγκην τῆς στοιχειώδους διδασκαλίας. »

Τοσοῦτον δ' ἐξῆψαν τὴν φυσικὴν φιλομάθειαν τοῦ ἔθνους αἱ ἀνένδοτοι αὗται προσπάθειαι, ὥστε σωρηδὸν ἤρχοντο ἀγγελίαι ὅτι εἰς πόλεις, κωμοπόλεις καὶ χωρία, ἦτοι εἰς ἐρείπια πόλεων, κωμοπόλεων καὶ χω-

ρίων, εἰς ἃ ἐπανήρχοντο οἱ διεσκορπισμένοι καὶ ἐπιζῶντες κάτοικοι, κατεβάλλοντο προθύμως ἔρανοι ὑπὲρ σχολείων ἀπροσδοκῆτως μάλιστα δαφιλεῖς μετὰ τὴν τόσῃν πανωλεθρίαν.

Κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου ψηφισθεῖσαν νομισματικὴν διατίμησιν ἢ καθ' ἡμᾶς δραχμὴ ἐτιμᾶτο ἀντὶ γροσίων δύο καὶ ἡμίσεως· πραγματικὴν ὅμως ἀξίαν εἶχεν ἑνὸς γροσίου, διότι διὰ τούτου ἡγοράζετο τότε ὅ,τι σήμερον διὰ δραχμῆς. Καὶ ὅμως πολλοὶ ἦσαν οἱ συνεισφέροντες καὶ μέχρι χιλίων γροσίων· ὥστε ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν συνεπληροῦντο ἄξια λόγου ποσὰ ἐκ πέντε, ὀκτὼ καὶ δέκα χιλιάδων γροσίων ἥτοι δραχμῶν, καὶ ταῦτα ἐξ ἐράνων οὐχὶ ὁμογενῶν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἢ ἐκτὸς τῆς ἐπαρχίας, ἀλλὰ τῶν κατοίκων τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἔμελλε νὰ ἰδρυθῇ τὸ σχολεῖον. Μνήμης δὲ ἄξιον καὶ τὸ ἐξῆς, ὅπερ ἀνέγνων ἐν τινι καταλόγῳ συνδρομῶν τοῦ κράτους. «Ἰωάν. Λέκκας κατ' ἀπόφασιν τοῦ ἐκτάκτου ἐπιτρόπου διὰ παράβασιν τινα ἢ σωφρονονισμόν προσφέρει γρόσια 300.» Κατανυκτικὴ ἀληθῶς ποινὴ τιμῶσα τὸν αὐθαιρέτως ἐπιβαλόντα αὐτὴν Νικόλαον Καλέργην.

Ἄλλ' οἱ τοσοῦτον μεριμνῶντες ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἀρρένων ἀπέκρουον τὴν τῶν θηλέων, φοβούμενοι μὴ μαθόντα γράμματα μεταχειρισθῶσιν αὐτὰ ἀντὶ ὀργάνων ἀτόπου ἀνταποκρίσεως. Ὀλίγα ὅμως ἔτη παρηλθὼν ἔκτοτε καὶ ἡ ἀπηρχαιωμένη αὕτη πρόληψις ἀνετράπη ἐκ θεμελίων, δόξα δ' ἐναντία ὑπερίσχυσεν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα· ὅθεν οὔτε γωνίαν εὕρισκεις σήμερον ἄνευ σχολείου κορασίων, οὔτε πατέρα ἢ μητέρα μὴ φλεγομένους ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς ἀγωγῆς τῶν

ιδίων θυγατέρων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τοσοῦτος ἔρως τῆς ἐκ-
παιδεύσεως τοῦ γυναικείου φύλου εἰσῆλασε τροπαιοῦ-
χος καὶ εἰς τὴν δούλην Ἑλλάδα, ἀνηγέρθησαν γυναι-
κῶν φροντιστήρια καὶ κατὰ τὰς ἀσιάτιδας ἔτι χώρας,
ὅπου πρὸ αἰώνων δὲν εἶχεν ἀκουσθῇ ἡ γλυκεῖα τοῦ Πλά-
τωνος ἢ τοῦ Χρυσοστόμου φωνή, ἐνθα διὰ τὸν φό-
βον τῶν κρατούντων ἐλάχιστος ἀριθμὸς μαθητῶν
μετέβαινον διὰ νυκτὸς εἰς σχολεῖον κείμενον ἐν παρα-
θύστῳ τινὶ γωνίᾳ, ἄδοντες, ὥς εἰ ἐπλανῶντο χάριν εὐ-
θυμίας εἰς τὰς ὁδοὺς, τὸ ἐπίτηδες ποιηθὲν τοῦτο
ἄσμα.

« Φεγγαράκι μου λαμπρὸ,
Φέγγε με νὰ περπατῶ,
Νὰ πηγαίνω 'ς τὸ σχολεῖο,
Νὰ μαθαίνω γράμματα
Γράμματα μαθήματα
Τοῦ Θεοῦ ποιήματα. »

Ἐδιδάσκοντο δ' ἐν τοῖς γραμματοδιδασκαλείοις παρὰ
ιερέως ἢ ἄλλου τινὸς ἐπικαλουμένου λογιωτάτου, ἢ
Φυλλάδα, ἢ Ὀκτώηχος καὶ τὸ Ψαλτήριον, ὁ δ' ἐκμα-
θὼν αὐτὰ ἐλογίζετο τελειόφοιτος. — Ὁ υἱός μου, εἶπέ
μοι τὸ 1822 ἀγαθός τις πατήρ ἐκ τῆς Ἀσίας, ἐνα-
βρυνόμενος ἐπὶ τῇ σοφίᾳ τοῦ παιδός, ὁ υἱός μου ἐξε-
σχόλησε τὰ γράμματα· εἶχε προκομμένον διδάσκαλον.

— Καὶ τί ἔμαθες; ἠρώτησα τὸν νέον.

— Τὴν Φυλλάδαν, τὴν Ὀκτώηχον καὶ τὸ Ψαλ-
τήριον.

— Ἀνάγνωθι ὀλίγον, ἐπανελάβον, δούς τοὺς ψαλ-
μοὺς τοῦ Δαυίδ.

Ἀνέγνω δὲ ὁπωσοῦν εὐκρινῶς τὸ Μακάριος
ἀνὴρ, καὶ τὸ Ἴνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη. Ὅτε

δ' ἔφθασεν εἰς τὸν τρίτον ψαλμὸν, εἰς τὸ Κύριε,
τί ἐπληθύνθησαν οἱ θλίβοντές με·

— Αὐτός, εἶπεν, εἶναι πηδηκτός.

— Τί θὰ εἰπῇ πηδηκτός;

— Οὕτως ὠνόμαζεν αὐτὸν ὁ διδάσκαλος.

Ἐγὼ δὲ ἀπορήσας ἐζήτησα νὰ ἀναγνώσῃ καὶ τέταρτον καὶ πέμπτον· παρετήρησα ὅμως ὅτι οἱ πλεῖστοι ἦσαν πηδηκτοί. Τί δὲ ἀνεκάλυψα; Ἐπειδὴ ἐπεκράτει συνήθεια νὰ χορηγῇται παρὰ τῶν γονέων, μετὰ τὸ τέλος ἐκάστου τῶν τριῶν βιβλίων, δῶρον πρὸς τὸν διδάσκαλον εἰς ἀμοιβὴν τῆς ἐπιμελείας δι' ἣς ἐχειραγώγησε τὸν μαθητὴν, ὁ λογιώτατος ἔσπευδε δι' ἡρακλείων ἀλμάτων πρὸς τὸ χρυσοῦν τεκμήριον τῆς πατρικῆς εὐγνωμοσύνης. Ἀλλὰ τίς εἶχε τὴν ἱκανότητα νὰ ἐξελέγξῃ τὴν ἀσυνειδησίαν τοῦ πανεπιστήμονος καθηγητοῦ;

Τοιαύτη ταχεῖα καὶ ἀπότομος μετάβασις ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν οὐδαμοῦ ἴσως ἀπαντᾶται ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὅπου δὲ αἱ κοινότητες ἐστεροῦντο ἱκανῶν πόρων ἢ τόπου πρὸς οἰκοδομὴν, σπεύδων ὁ Κυβερνήτης ἤρχετο εἰς βοήθειαν. Τηλικαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἄμιλλα, ὥστε ἐντὸς ὀλίγου ἀνεβλάστησαν ὡς ἐκ θαύματος σχολεῖα. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἔτος ὁ ἀριθμὸς τῶν διδασκθέντων ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, μὴ ἔχουσιν τότε πλεον τῶν ἐξήκοντα μυριάδων κατοίκων, ἀνέβη εἰς ἑξ χιλιάδας νέων, τὸ δὲ δεύτερον, μόλις λήξαντος τοῦ πολέμου, ὑπῆρχον ἑκατὸν τριάκοντα ἀλληλοδιδασκτικὰ καὶ ἑλληνικὰ, φοιτητῶν δὲ χιλιάδες δώδεκα.

Καὶ ἐπευφήμει μὲν εἰς ταῦτα τὰ ἐθνωφελέστατα ἡ πάγκοινος εὐγνωμοσύνη· παρ' αὐτὴν ὅμως ἀνέστη

ἀμείλικτος ἀντιπολίτευσις καὶ τὰ ἱερώτατα μυκτηρίζουσα καὶ ἀγωνιζομένη νὰ ἐκφραυλίσῃ. Ὁ Κυβερνήτης, ἀνεβόων, μόνον τὰ κ ο λ λ υ β ο γ ρ ά μ μ α τ α ἀγαπᾷ, εἶναι φωτοσβέστης.

Ἀστεῖον θὰ ᾔτο βεβαίως εἰ μετὰ τὰ ἀψευδῆ μαθήματα τῆς πείρας, ἃ τινὰ ἐδίδαξεν ἡμᾶς πολυετῆς βίος, μετὰ τὰ συνεχῆ, δὸς δ' εἰπεῖν καὶ ὀλέθρια, ὀλισθήματα, εἰς ἃ ἐκρήμνισε καὶ κρημνίζει ἀθῶα πλάσματα χρεῖαν ἔχοντα χειραγωγίας ἀσύνετος διάταξις τῶν τῆς παιδείας, ἀστεῖον λέγω θὰ ᾔτο εἰ ἐπεχείρουν νὰ καταδείξω τὸ γελοῖον, εἰ μὴ τι ἄλλο, τῆς κατηγορίας· διότι τὴν δημοτικὴν ἀγωγὴν θηρεύων ἐκεῖνος, δὲν ἐθῆρευεν ὥς σκοπὸν καὶ τέρμα τῆς ὅλης ἐκπαιδεύσεως, ἀλλ' ὥς προστοιχείωσιν εἰς ἀνωτέραν βαθμῖδα. Μωρὸς δὲ ὁ ἀρχιτέκτων ὁ ἀνεγείρων οἰκίαν, μεγάλην μάλιστα καὶ πολυτελῆ, ἀνευ θεμελίων· τοιαύτην ὁμως μωρίαν δὲν εἶχεν ὁ Κυβερνήτης. Ἀλλὰ καὶ ὥς τέρμα ἂν ὥριζε τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν, θὰ ἐχειροκρότουν τὴν πρόνοιαν τοῦ ἀνδρός· διότι ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις ὁμολογεῖται οὔσα οὐχὶ ἀπλῶς τὸ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ τὸ μόνον ὄργανον τῆς διαπλάσεως τῶν αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν, ὁ ἐπιούσιος διανοητικὸς ἄρτος, ἡ μόνη ἀνθρωπισμοῦ ἀκτὶς ἡ εἰσδύουσα εἰς τὰς κατωτέρας στιβάδας τῆς κοινωνίας καὶ διδάσκουσα ἕκαστον τὰ ἀληθῆ χρέη καὶ δικαιώματα. Τὰς ἀναμφισβητήτους καὶ τετριμμένας ταύτας ιδέας ἀποδέχονται σήμερον ὥς ἀναλλοιώτους καὶ σωτηριώδεις ἀρχὰς καὶ αἰ φιλευθερώταται κυβερνήσεις. Ἐπειδὴ δὲ ἡ παιδεία φύσει ἐστὶ φιλόδοξος, ἐπαινετὴ μὲν ἡ φιλοδοξία ἢ μὴ ὑπερπηδῶσα τὰ ἐσκαμμένα, ἀλλὰ δι' αὐτὸ δὴ τοῦτο,

ἵνα μὴ τολμήσῃ ἀπαίσιόν τι πῆδῆμα, δεῖται ῥυθμίσεως καὶ χαλινού, ῥύθμισις δὲ καὶ χαλινός ὑπῆρξε καὶ ὑπάρξει εἰς αἰῶνας ἡ πρώτη ἀγωγή. Τὴν ἀνωτάτην παιδείαν καὶ ἡγάπα καὶ ἐτίμα καὶ παρεδέχετο καὶ τὴν ἐπὶ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν εὐγενεστάτην ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὠμολόγει εἶπερ τις καὶ ἄλλος, διότι εἶπερ τις καὶ ἄλλος εἶχε μελετήσῃ αὐτούς. Καὶ ἵνα πεισθῇ ὁ ἀμφιβάλλων δὲν φέρω τὴν μαρτυρίαν ἐμοῦ, πολλὰ καὶ θαυμαστὰ ἀκούσαντος ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν μαρτυρίαν ἄλλου, οὗ τινος ὁ λόγος πολὺ ἔχει τὸ κῦρος καὶ τὸ ἀξίωμα.

« L'intérêt et la singularité s'accroissaient encore, lorsqu'une autre imagination du Midi, le noble et aimable Capodistria, se mêlait à cet entretien. S'il y a dans le monde une noblesse originelle, marquée par la distinction de la physionomie, la pureté intelligente du regard, la simplicité gracieuse des manières, l'élégance spontanée de la parole en toute langue, personne ne fut plus naturellement noble que le comte Capodistria de Corfou; et la suite des événements montra qu'il n'avait pas seulement la dignité extérieure, mais aussi l'héroïsme de l'âme. Sa disgrâce quelque temps prolongée sous l'empereur Alexandre, sa retraite vouée tout entière à l'étude des monuments classiques, laissait voir en lui, pendant ses séjours à Paris, avant sa Présidence et sa mort en Grèce, un philosophe passionné pour les arts, un lettré plein de goût et d'âme, parlant de cette belle littérature antique, où il retrouvait sa patrie, cette patrie si malheureuse, que longtemps il avait espéré servir en s'attachant à la cour de Russie. »

Ταῦτα ἔγραφε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀκραιφνῆς φίλος τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἀοίδιμος Villemain.

Καὶ τὰ τῆς διοικήσεως δὲ τῆς ἐκκλησίας ἔβαινον ἐξ ἀνάγκης τὴν αὐτὴν ἀκανόνιστον ὁδὸν μετὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς δικαιοσύνης. Καὶ εἰ μὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξηκολούθει ἡ ἐκκλησία τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος ὑπείκουσα τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ ἀνωμαλία, καὶ ἂν ἐπῆρχετο, θὰ ἦτο μικρά· διότι τίς ποτε θὰ ἐτόλμα νὰ διαφειλονεικῇ τὸ ἀξίωμα τῆς φιλοστργοτάτης τῶν μητέρων, τῆς Μεγάλης λέγω Ἐκκλησίας, ἥ τις, παλαίους τέσσαρας αἰῶνας ἀκαταγώνιστος, ἔσωσε μεταξὺ αἱμάτων καὶ θυσιῶν τὸν Ἑλληνισμόν, ἐμφυτεύσασα αὐτὸν εἰς τὴν πίστιν; Ἀλλ' ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία ἐτυραννεῖτο καὶ, μετὰ τοὺς κεραυνοὺς οὓς βιάσθεισα ἐτόξευσε κατὰ τοῦ ἀγῶνος, ἡ διακοπὴ τῶν μετ' αὐτῆς διοικητικῶν σχέσεων κατέστη ἀπαραίτητος.

Πλὴν τούτου ὁ κληρὸς ἠναγκάσθη νὰ τραπῇ καὶ εἰς ἄλλα ἔργα, χριστιανικὰ μὲν καὶ αὐτὰ ἄλλ' ἐγκόσμια· ἠναγκάσθη νὰ λάβῃ ἀνὰ χεῖρας μετὰ τοῦ Σταυροῦ καὶ σπάθην ἵνα καθαγιάσῃ τὴν ἐπανάστασιν· ἠναγκάσθη νὰ παρεδρεύῃ εἰς τὰ συμβούλια τῆς πατρίδος ἵνα συγκιρναῖ διὰ τῆς ἀρετῆς, τῆς πραότητος καὶ τῶν γνώσεων αὐτοῦ τὴν ἀπειρίαν καὶ τὴν παραφοράν. Καὶ εἰς τὰς συνελεύσεις καὶ εἰς τὰς βουλὰς καὶ εἰς τὰς νομοθετικὰς ἐπιτροπὰς αὐτὸς πρῶτος ἐκαλεῖτο καὶ τῶν ὑπουργείων τῆς θρησκείας αὐτὸς προίστατο. Καὶ προεβίβασε μὲν καὶ ἐστήριξεν ἡ ἀνάμικτος αὕτη ὑπηρεσία τὸν ἀγῶνα, παρέλυσεν ὁμως τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν καὶ διοίκησιν.

Ἐνέκρινε μὲν τὸ βουλευτικὸν τῆς πρώτης περιόδου

ἐν Κορίνθῳ, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1822 ἔτους, « νὰ συστηθῇ καὶ νὰ παρευρίσκεται ὅπου ἡ Διοίκησις ἐκκλησιαστικὴ τις Σύνοδος συνθεμένη ἀπὸ ἑξ ἢ ὀκτὼ ἀρχιερεῖς ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. » ἀλλ' ἡ ἀπόφασις αὕτη οὐδέποτε ἐξετελέσθη.

Οὕτω δὲ ἐχώρουν τὰ τῆς Ἐκκλησίας μέχρι τῆς Β' ἐν Ἀστρεὶ Συνελεύσεως, ὅτε, προΐούσης τῆς κληρικῆς ἀναρχίας, ἐγένετο κατὰ πρῶτον λόγος « περὶ ἐκκλησιαστικῆς εὐταξίας καὶ ἐκκλησιαστικῆς κεφαλῆς, » καὶ ἀπεφασίσθη « νὰ δώσῃ ὁ μινίστρος τῆς θρησκείας σχέδιον περὶ ἐκκλησιαστικῆς διατάξεως, ὥστε νὰ ἔχῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ βάρος τῆς ἡ θρησκεία διὰ τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀνθρώπων. »

Ἐπειδὴ δὲ καθ' ἐκάστην παρελύοντο τὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ καταχρήσεις μάλιστα συνέβαινον περὶ τὰς χειροτονίας, ἡ ἐν Ἀστρεὶ Βουλὴ ἀπήτησε τὰ ἑξῆς·

« Α'. Χειροτονεῖν οὐκ ἐπὶ χρήμασι. Β'. Οὐκ ἄνευ ἀνάγκης. Γ'. Οὐκ ἄνευ ἀκριβοῦς ἐρεύνης περὶ τῆς ἀμέμπτου διαγωγῆς αὐτῶν. Δ'. Ἐντὸς τῆς νενομοθετημένης ἡλικίας αὐτῶν. Ε'. Μὴ τοὺς ὅλως ἀμυήτους παιδείας. — Οἱ δὲ παρὰ ταῦτα χειροτονοῦντες λόγον ἀποδώσουσιν. »

Ἀξίον δὲ μνείας ὅτι ἡ αὐτὴ Βουλὴ ἀπήτησε καὶ τι ἄλλο, ἀποδεικνύον τὸ ἀρχαῖον σέβας τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν ἀπέχθειαν πρὸς τὸν προσηλυτισμὸν, ἀπήτησε λέγων « νὰ βαπτίζωνται μόνοι οἱ μετὰ πίστεως καὶ ἐκουσίως προσερχόμενοι Ὀθωμανοὶ, προηγηθείσης τῆς κατηχήσεως παρὰ ἐκκλησιαστικῶν εἰδημόνων, κατὰ τοὺς θείους καὶ ἱεροὺς ἡμῶν κανόνας. »

Ἀλλὰ καὶ πάλιν τὰ τῆς ἐκκλησίας παρημελήθησαν, καὶ μόνον μετὰ πέτε ἔτη, ἐν τῇ κατὰ Τροιζηνίαν Συνελεύσει, ἀρχιερεῖς τινες ἀποταθέντες πρὸς αὐτὴν διεκήρυξαν ὅτι· « ἂν δὲν ἀνακαλέσωμεν ὅλαις ἡμῶν δυνάμεσι τὴν ὀρθότητα τῶν χριστιανικῶν ἡμῶν ἡθῶν, καὶ ἂν δὲν μεριμνήσωμεν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, εἰς ἀναχαίτισιν τῶν καταχρήσεων καὶ τῶν ἀφόβως γινομένων παρανομιῶν, εἶναι ἀδύνατον νὰ σωθῶμεν, ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχωμεν ὃ περ ἐλπίζομεν. »

Καὶ τῶν αἰ καταχρήσεις καὶ αἰ παρανομίαι εἶχον πληθυνθῇ, ὥς συμπεραίνομεν ἐκ τῶν ὅρων τῶν περιεχομένων εἰς τὸ ὑπὸ ἀρχιερέων συνταχθὲν σχέδιον κατ' ἐντολὴν τῆς Συνελεύσεως, « σχέδιον βάσιν ἔχον τὸ πῶς νὰ ἀνακαλέσωμεν τὸ θρησκευτικὸν σέβας, τὴν διατήρησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων, τὴν καλλιέργειαν τῆς ἠθικῆς, τὴν εἰσαγωγὴν τῶν φώτων καὶ τὸ περὶ τοῦ πῶς ἀρμόζει νὰ κυβερνῶνται τὰ ἐκκλησιαστικά. » Περὶ δὲ τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας οἱ ἀρχιερεῖς ἔδωκαν γνώμην νὰ διορισθῇ Ἐπιτροπὴ Ἐκκλησιαστικὴ, προσωρινή ὅμως, μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς πολιτείας· διότι « καὶ ὁ κληρὸς καὶ τὸ ἔθνος ἅπαν μὴτέρα κοινὴν ἔχει τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν, ἥς κεφαλὴ ὁ Χριστός. »

Ἀλλὰ, διὰ τὴν προσδοκωμένην ταχεῖαν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου, καὶ τότε οὐδὲν ἐγένετο.

Ὅτι δὲ τὰ τῆς θρησκείας ὑπῆρξαν ἐκ τῶν πρωτίστων μελημάτων τοῦ νέου ἄρχοντος τῆς πολιτείας ἀποδεικνύουσι καὶ ὅσα ἐνήργησε πρὶν ἢ ἔλθῃ καὶ ὅσα ἔπραξεν ἅμα ἐλθὼν. « Πρῶτον καὶ σπουδαιότατον τῶν καθηκόντων τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως θεωρῶ, ἔγρα-

φε τὸ 1827, τὴν θρησκευτικὴν ἀγωγὴν τοῦ ἔθνους. Ναὶ μὲν τὸ ἔθνος ὁμολογεῖται ἀφωσιωμένον εἰς τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ἀφοσίωσις πηγάζει ἐξ αἰσθήματος καὶ τολμῶ εἰπεῖν ἐκ φυσικῆς ὁρμῆς. Σήμερον ὅμως ἀπαιτεῖται καί τι πλεόν, ἀπαιτεῖται νὰ πηγάζῃ καὶ ἐκ τῆς κρίσεως, δηλαδή νὰ συνοδεύεται καὶ παρὰ τινων φώτων. Ἄνευ τῆς βοήθειας τούτων, ὁ κληρὸς οὔτε γινώσκει οὔτε δύναται ν' ἀνταγωνισθῇ εὐδοκίμως πρὸς τοὺς νεωτερίζοντας περὶ τὴν πίστιν, ἡ δὲ νεολαία δὲν θὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ τῆς πλάνης. » Καὶ ταῦτα μὲν ἡξίου πόρρωθεν· ἐνταῦθα δὲ, μετὰ τρεῖς μόνον ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐγκθιδρύσεως αὐτοῦ, ὠνόμασεν Ἐκκλησιαστικὴν Ἐπιτροπὴν καθῆκον ἔχουσαν νὰ μελετήσῃ τὰ τῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας, ἥ τις, « πολλὰ παθοῦσα, ὥς εἶπεν ἐν Ἀργεῖ, ἔνεκα τῶν μακρῶν τοῦ ἔθνους συμφορῶν, εἶχεν ἀνάγκην τακτοποιήσεως, βελτιώσεως τοῦ κλήρου, εὐνομίας, εὐταξίας καὶ ἐπαρκείας τῶν ἀναγκαίων εἰς τοὺς λειτουργοὺς τοῦ Θεοῦ, ἵνα σχολάζοντες τῶν βιωτικῶν μεριμνῶν ἐνασχολῶνται ἐπιμελέστερον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν θείων καὶ τὴν τῶν ψυχῶν παιδαγωγίαν καὶ προστασίαν. » Σπουδαιότατον δὲ φαίνεται μοι νὰ καταδείξω καὶ τὴν ἐξῆς αὐτοῦ πρόνοιαν· « Ἐπὶ πᾶσι, γράφει πρὸς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἐπιτροπὴν, συνιστῶ εἰς τὴν προσοχὴν σας τὴν ἀκριβῆ φυλακὴν τῶν ἀποστολικῶν κανόνων καὶ διατάξεων περὶ τὰ συνοικέσια καὶ διαζύγια· διότι ἡ περὶ ταῦτα εὐχέρεια καθυβρίζει τοὺς θείους νόμους, καπηλεύει τὸ μέγα μυστήριον τοῦ γάμου καὶ διαλύουσα τὸν ἰσχυρότερον δεσμόν τῆς κοινωνίας ἀφίνει εἰς τὸ μέσον αὐτῆς ἀπροστάτευτα μέλη,

ἐπιζήμια πολλάκις διὰ τὴν ἐκ τῆς κακῆς ἀγωγῆς μο-
χθηρίαν. »

Ἐν τούτοις οἱ καταστραφέντες ναοὶ ἀνεκαινίζοντο καὶ ἄλλοι νέοι ὠκοδομοῦντο μεθ' οἷας ταχύτητος καὶ τὰ σχολεῖα. Τὸ ἐν Πόρῳ ἐκκλησιαστικὸν φροντιστήριον, ἐν ᾧ παρεδίδοντο ἡ ἐλληνικὴ, ἡ ἱερὰ ἱστορία, ἡ κατήχησις καὶ τινὰ ἄλλα μαθήματα, παρελάμβανε πλὴν τῶν 15 ὑποτρόφων καὶ ἄλλους. Κατὰ δὲ τὴν ἐν Ἀργεὶ Συνέλευσιν καὶ μετ' αὐτὴν τὰ τῆς ἐκκλησίας κατέστησαν ὑποκείμενον συντονωτέρας φροντίδος. Ἐκ δὲ τῶν συνδιαλέξεων καὶ τῆς μετὰ τῶν Πατριαρχῶν Ἀνθίμου καὶ Κυρίλλου ἀνταποκρίσεως τοῦ Κυβερνήτου μανθάνομεν ὅτι τὰ περὶ αὐτῆς ἐπεθύμει νὰ διαταχθῶσι τῇ συναινέσει τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἢ μᾶλλον ἐπεθύμει νὰ μὴ κοπῇ, δὲν λέγω ὁ δογματικὸς δεσμός, διότι οὗτος ἤκμαζεν ἀρραγῆς, ἀλλὰ ὁ διοικητικὸς ἐφοβεῖτο μὴ, διαλυομένου τούτου, παρεισφρήσῃ τις διατάραξις καὶ εἰς ἐκεῖνον, ἕνεκα τῶν περὶ τὴν πίστιν νεωτερίζοντων, κινδυνεύσῃ δὲ νὰ διαμελισθῇ καὶ ὁ ἐν τῇ πίστει ἐνσσεσρκωμένος καὶ ἀπ' αὐτῆς ἀχώριστος ἐλληνισμός. Προανήγγειλε μάλιστα ὅτι καὶ πρέσβυν ἔμελλε νὰ στείλῃ εἰς τὴν Μεγάλην Ἐκκλησίαν, ἐντεταλμένον τὰ περὶ τῆς συμφώνου συνεννοήσεως. Ἀλλ' ἐν τῇ ἀνεχαίτιζεν αὐτὸν, ὁ φόβος μὴ, ἐπανερχομένης τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησίας εἰς τὴν πρώτην ὑποταγὴν, βιασθῇ ποτε ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία ὑπὸ τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας, νὰ πράξῃ πρὸς ἡμᾶς ὅ,τι καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπελθοῦσα ὁμῶς λάβρος ἡ καταιγὶς τῆς 27 Σεπτεμβρίου ταῦτα πάντα ἐξηφάνισε.

Θαυμαστός δὲ ὁ ἀνὴρ ὅτε ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος ἀποδίδει αὐτὴν μετ' ἐγκαρδίου πεποιθήσεως εἰς μόνην τὴν πίστιν λέγων τὰ ἀξιωματικώτατα ταῦτα ῥήματα· «Περιστοιχιζόμενος καὶ καταπολεμούμενος ὁ ἐλληνικὸς λαὸς ὑπὸ φοβερῶν στρατῶν, δελεαζόμενος δὲ καὶ ὑπὸ πασῶν τῶν γοητειῶν δι' ὧν ἡ κακοβουλία καὶ ἡ ἐπιβουλὴ ἀγωνίζονται νὰ πλανῶσι τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ὅλως ἄπειρος καὶ πολλάκις ὠθούμενος μέχρι τοῦ χείλους τῆς ἀβύσσου, σῴζεται ἔτι διότι ὁ Θεὸς κατέπεμψεν αὐτῷ τὴν χάριν τοῦ εὐρίσκειν ἐν τῇ χριστιανικῇ αὐτοῦ πίστει τὴν δύναμιν τοῦ μάχεσθαι, τὸ θάρρος τοῦ μετὰ καρτερίας ταλαιπωρεῖσθαι, καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἐξολοθρευθῆναι μᾶλλον ἢ ὑποκῦψαι εἰς τὸν ζυγὸν ὃν ἐβάστασαν μὲν, οὐδέποτε δὲ ἀπεδέχθησαν οἱ πατέρες αὐτοῦ.» Ἀλλὰ πᾶσα αὕτη ἡ εὐεργετικὴ ἐνέργεια διεκόπη ὅτε, φεῦ! ἐκόπη καὶ τὸ νῆμα τῆς ζωῆς τοῦ εὐεργέτου. Δικαιοσύνη, ἐκπαίδευσις, στρατὸς, στόλος, δημοσία οἰκονομία, τάξις, ἀσφάλεια συνετρίβησαν διὰ μιᾶς καὶ ζοφερώτερον ἀνέκυψε τὸ πρὸ τοῦ 1828 ἔτους χάος· διότι, οὐχὶ πόθος μεταρρυθμίσεων, ἀς ἄλλως τε καὶ καλλίστας οὕσας ὀλέθριον νὰ ἐπιζητῶμεν δι' αἱμάτων καὶ ταραχῶν, ἀλλ' ἀχαλίνωτος ἐμπάθεια καὶ ἐωσφορικὴ ἰδιοτέλεια καὶ φιλαρχία τυφλώσασαι καὶ τοὺς ἐπισημοτάτους, κατέβαλον εἰς ἕδαφος πᾶν ὅ,τι διὰ μόχθων καὶ καρτερίας καὶ συνέσεως ἐθεμελίωσεν ἐκεῖνος. Εἰς τὴν δολοφονίαν ἐπηκολούθησε στάσις ἐμφύλιος, τῆς δὲ τριμελοῦς κυβερνήσεως, τῆς Γερουσίας, τοῦ Αὐγουστίνου ἢ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ἡ φωνὴ οὐδ' ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ Ναυπλίου ἠκούετο. Καὶ αὐτοὶ δὲ

οἱ στασιῶται πολιορκηθέντες ἐν τῷ φρουρίῳ ὑπὸ τῶν ἰδίων συναγωνιστῶν, τῶν τροπαιοφόρων ὑπερμάχων τοῦ συντάγματος, δὲν ἐδίστασαν νὰ προστρέψωσιν εἰς τὸ μέτωπον τῆς πατρίδος καὶ ἕτερον αἷσχος, τὸ αἷσχος τῆς ξενικῆς κατοχῆς, ἣν ἐκεῖνος μὲν καὶ περ καταπολεμούμενος ἀπέρριψε προσενεχθεῖσαν, πολλάκις διαδηλώσας τὸ 1831 μετ' ἀγανακτήσεως ὅτι « ἂν ὅπως ὑπάρξῃ ἡ ἐξουσία ἔχρηζέ ποτε τῆς ὑποστηρίξεως ξένου στρατοῦ, αὐτὸς βεβαίως δὲν θὰ ἔμενε Κυβερνήτης, » οἱ δὲ προστάται τῶν ἐθνικῶν ἐλευθεριῶν, εἰ καὶ νικηταί, ἐζητήσαντο δίκην ἐπαίτου.

Δ'.

(1830 - 1832.)

Ἀντιπολιτεύσεως ἐνέργεια. — Κυβερνήτου προσπάθειαι ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας καὶ ἐκτάσεως τῶν ὁρίων. — Ἀναγόμεναι καὶ παραίτησις Λεοπόλδου. — Πόθεν ἡ ὑπὲρ αὐτοῦ δόξα. — Ἡ ἐν ἔτει 1825 ἀποστολή πρεσβείας εἰς Λονδὶνον. — Κοραῆς. — Ἐθνικὴ ἀπέχθεια κατὰ τῶν ἀντιπολιτευομένων. — Τουρκαλβανοί. — Ἐθνικῆς Συνελεύσεως πρόσκλησις. — Ἀλληλομαχία Γρίβα καὶ Φωτομάρα. — Κυβερνήτου ἀποστροφή πρὸς τοὺς προὔχοντας. — Βιάρος καὶ Γεννατᾶς. — Ἡ ἀνταρσία τοῦ 1831 στυγερωτέρα τῆς τοῦ 1843 καὶ 1862. — Πυρπόλησις στόλου. — Δολοφονία Κυβερνήτου. — Μαυρομιχάλοι. — Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ. — Ἐναρξίς Συνελεύσεως. — Αὐγουστίνου ἀναγόμεναι. — Συνελεύσεως διαίρεσις. — Κωλέττης καὶ τινες πληρεξούσιοι εἰς Μέγαρον. — Κυβέρνησις Περαιῶνος. — Κάννιγκ ἐν Ναυπλίῳ. — Πρωτόκολλον τῆς 7 Ἰανουαρίου. — Ἀμνηστία. — Διάβασις τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ εἰσβολὴ εἰς Ναύπλιον. — Πρωτόκολλον τῆς 7 Μαρτίου. — Ἀναχώρησις Αὐγουστίνου. — Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ. — Γαλλικὸς στρατὸς ἐν Ναυπλίῳ. — Ἀναγόμεναι Ὀθωνος. — Κατάργησις Γερουσίας. — Βιαιὰ διάλυσίς τῆς Συνελεύσεως. — Διαφωνία Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς. — Γραμματέων Κυβέρνησις. — Χαρακτὴρ Κολοκοτρώνου. — Ἀποστολή πρεσβείας εἰς Μόναχον. — Σύγκρουσις Ἑλλήνων καὶ Γάλλων ἐν Ἀργεῖ. — Ἀποστολή εἰς Βασιλέα.

Ἐγένετο δὲ ἡ κατὰ τοῦ Κυβερνήτου ἀντιπολίτευσις ἐκ τῶν δριμυτάτων, διότι τοὺς ἀγῶνας αὐτῆς συνέ-

τρεχεν άόκνως καί διά παντός τρόπου ή κατά ξηράν καί θάλασσαν άνυπόστολος ένέργεια τών άντιπροσώπων καί τών ναυάρχων 'Αγγλίας τε καί Γαλλίας, ταύτης καταλιπούσης, ένεκα τής έσωτερικής αúτης άναστατώσεως, τήν περί τά έξωτερικά ιδίαν πορείαν καί πατούσης άνεξετάστως τά ίχνη εκείνης. 'Ο Δερινιύ, έξ μήνας μόλις μετά τήν έλευσιν τοϋ Κυβερνήτου, έπιστέλλων τῷ Κόδριγκτον έγγραφε τά συκοφαντικά ταϋτα. «'Απήντησα χθές έρχομένην εκ Τουλών τήν *Diligente*, μετακομίζουσιν εις Αίγιναν Γάλλον πρέσβυν, άμα δέ καί έτερόν τι άσπαστότερον πρός τούς Έλληνας, ήγουν χρήματα. Φαίνεται δέ ότι τῷ άγγλικόν ύπουργείον δυσκολεύεται νά στείλῃ καί αúτῷ τοιαϋτα χορηγήματα, διότι πάντα ταϋτα χρησιμεύουσιν εις τούς 'Ρώσους. Ναί μέν δίδουσι καί αúτοι, θά λάβωσιν όμως τά διδόμενα παρὰ τών Τούρκων μετά τῷ τέλει τοϋ πολέμου. 'Αλλ' ή φιλανθρωπία τοσοϋτον επικρατεῖ σήμερον έν Γαλλία, ώστε οί ύπουργοί ήναγκάσθησαν νά δώσωσι 500,000 φράγκων ίνα μή βιασθέντες έπειτα χορηγήσωσι δέκα έκατομμύρια.» Καί μωρά δέ ήσαν πρός τοῖς άλλοις τά υπό τοϋ Ναυάρχου γραφέντα, διότι πρός διεξαγωγήν τοϋ πολέμου εϋδεμίαν χρείαν είχε τών γαλλικῶν κερματίων ή 'Ρωσία.

'Εμίσουν δέ τόν Κυβερνήτην οϋχι νομίζοντες φρονούντα τά τών 'Ρώσων, άλλ' ως επιδιώκοντα τήν έντελῇ άνεξαρτησίαν τής χώρας καί τήν επέκτασιν τών όρίων, ά, μετά τήν πτώσιν τών Οϋίγγων, ήξίουν νά στήσωσιν οί Τόρεις κατά τόν ισθμόν τής Κορίνθου. Καί ότι μέν 'Ρωσος δέν ήτο ήρκει ίσως ν' άποδείξῃ

μόνον τὸ κατὰ τῆς ὀλεθρίας πολιτικῆς τοῦ Μετερνίχ μῖσος αὐτοῦ εἰς ἣν ἔκυπτε τότε τὸν αὐχένα ἡ Ῥωσία· ἔκλινε δὲ πρὸς τὴν δύναμιν τῆς ἄρκτου τόσον μόνον, καθὰ καὶ ὁ ἀντιπολιτευθεὶς αὐτὸν Τρικούπης ῥητῶς ἀποφαίνεται, ὅσον ὑπέθετε συντελεστικὸν εἰς τὰ συμφέροντα τῇ πατρίδι· τὴν δὲ ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν εὐρυτέραν ὁροθεσίαν ἐπεδίωκε μετ' ἐνθέρμου δραστηριότητος παρασκευάσας τὰς ἐκστρατείας τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Ἑλλάδος, καταλαβὼν τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, ἀποστείλας διοικητὴν εἰς Κρήτην τὸν ἀρχαῖον φιλέλληνα Ῥάϊνεκ, οὐ μόνον ἔμπειρον στρατιώτην ἀλλὰ καὶ συνετὸν πολιτικόν, εἰς Χῖον τὸν Φαβιέ, εἰς Σάμον τὸν Κωλέττην καὶ προσπαθὼν νὰ ἀνεγείρῃ τὴν πεσοῦσαν δόξαν τῶν ἐλληνικῶν ὅπλων καὶ νὰ καταστήσῃ διοίκησιν ἀρμοδίαν νὰ στερεώσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν, ὅπως καὶ ἡ Εὐρώπη πεισθῇ, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν στερεῖται τῆς ἱκανότητος τοῦ διαχειρίζειν οἶκοθεν τὰ ἑαυτῆς.

«Τί μ' ἐρωτᾶτε, ἔλεγεν ἐν Παρισίοις τῷ 1827, ποῖα τὰ ὅρια τῆς Ἑλλάδος; Τὰ ὅρια ταῦτα ἐχαράχθησαν πρὸ τεσσάρων αἰώνων ὑπὸ τῶν δικαιωμάτων ἃ τίνα οὔτε ὁ χρόνος, οὔτε αἱ παντοειδεῖς συμφοραὶ, οὔτε ἡ κατάκτησις ἴσχυσαν νὰ ἐξαλείψωσιν· ἐχαράχθησαν δὲ καὶ ἐν ἔτει 1821 ὑπὸ τοῦ χυθέντος αἵματος κατὰ τὰς σφαγὰς τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Κύπρου, τῆς Χίου, τῆς Κρήτης, τῶν Ψαρῶν, τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὰς πολυαρίθμους κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν μάχας ἐφ' αἷς σεμνύνεται τὸ γενναῖον ἔθνος τῶν Ἑλλήνων. Ἴδου ὁ Στράβων, ὁ ὀνομαστότατος τῶν ἀρχαίων γεωγράφων· ἀκούσατε τῆς ἀπροσωπολήπτου γνώμης αὐτοῦ.» Καὶ

ἐπανελάβεν αὐτήν, καθ' ἣν περιλαμβάνουσιν τὰς πέντε Χερσοννήσους μετὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, εἰς ἃς προσέθετο καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔπρεπε νὰ διαγραφῇ ἡ ὁροθεσία τοῦ νέου κράτους.

Καὶ ὁμῶς ἡ ἀντιπολίτευσις διεκήρυττεν ὅτι κατεγίνετο νὰ στήσῃ τὰ ὅρια ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ ὅπως ἀναδειχθῇ αὐτὸς ἡγεμὼν!

Ἀλλ' ὁ Κυβερνήτης, ὥς ἀποκτήσας ἐξ ἀρχῆς τὴν πεποίθησιν ὅτι πᾶσαν ταύτην τὴν εὐεργετικὴν ἐνέργειαν ἡγωνίζετο ν' ἀνατρέψῃ ἡ θρασύτης τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἐπέσπευδεν ὅλην δυνάμει τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἡγεμόνος καὶ ὀνομαστὶ τοῦ Λεοπόλδου.

Ἡ περὶ Λεοπόλδου ιδέα εἶχε γεννηθῇ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι· διὸ οἱ περὶ δανείου σταλέντες εἰς Λονδῖνον ἐπίτροποι Ι. Ὀρλάνδος καὶ Α. Λουριώτης ἔλαβον καὶ πολιτικὴν ἐντολὴν, σκοποῦσαν ἰδίως τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ. Καὶ ταύτην ἐνόει ὁ Μαυροκορδάτος ἐν τῇ πρὸς τὸν Γ. Κάννιγκ παρατιθεμένη ἐπιστολῇ, τῇ ἐκ Ναυπλίου πεμφθείσῃ τῇ 11 (23) Ἰουνίου 1825.

« Les députés du gouvernement grec à Londres viennent d'être chargés de faire à V. Ex. quelques communications de la plus haute importance, et je suis également chargé de la part de mon gouvernement de solliciter votre indulgence et d'appeler votre attention sur l'objet de leurs communications.

» Nous apprenons que le voyage de S. A. le Prince de Metternich à Paris a donné lieu à plusieurs conférences ministérielles, auxquelles les affaires de la Grèce ne furent pas étrangères, et qu'il s'agit d'en reprendre la discussion dans le Congrès de Milan.

» Il est évident que la nation grecque ne peut faire moins que de s'alarmer toutes les fois que l'on veut décider sur son sort sans la consulter, et telle est peut-être la circonstance actuelle.

» Les dispositions bienveillantes du cabinet de Saint-James, sa politique noble et généreuse et l'heureuse combinaison des intérêts de la Grande Bretagne et de la Grèce, font un devoir à celle-ci de recourir encore à V. Ex. dont elle attend avec confiance les conseils les plus salutaires et les plus conformes à ses circonstances. Ses attentes ne seront nullement trompées. Veuillez bien agréer, etc.

» ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟ. »

Ἐπέμενε δὲ ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ἐκτελεστικοῦ εἰς τὴν πρὸ παντὸς ἄλλου ἐκλογὴν τοῦ Λεοπόλδου διὰ τοὺς μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ρωσίας συγγενικοὺς δεσμοὺς, τὴν πεῖραν ἣν ἀπέκτησεν ἀναμιχθεὶς νέος ἔτι εἰς τὰ μεγάλα γεγονότα τῶν χρόνων ἐκείνων καὶ τὰς κοσμοῦσας αὐτὸν λοιπὰς ἀρετὰς, ἐπιτηδεΐας εἰς προαγωγὴν τῶν παντοίων συμφερόντων τοῦ νέου κράτους. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κυβερνήτης, γνωρίζων αὐτὸν πρὸ πολλοῦ αὐτοπροσώπως καὶ ὡς ἡγεμόνα τῆς Ἑλλάδος δακτυλοδεικτήσας πρὶν ἢ καταβῇ εἰς αὐτήν, ὡς εἶδομεν, ὁμοίαν πρότασιν ὑπέβαλε τῷ 1828 ἐν Πόρῳ, πρὸς τοὺς πληρεξουσίους τῶν τριῶν Δυνάμεων.

Ὅτε δὲ τῷ 1830 ἡ ψῆφος τῆς τριπλῆς συμμαχίας ἔπεσεν ἐπ' αὐτὸν, ὁ γνωστότατος Πρωσσοῦς ὑπουργὸς βαρὼν Stein, ἔγραψε ταῦτα· « Πάντες οἱ φίλοι τῆς Ἑλλάδος ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ ἡγεμόνος ἐκ γένους ἐπιφανοῦς, ἔχοντος νοῦν ὀξὺν,

ἐμβριθῇ, γαλήνιον καὶ πραγμάτων πεῖραν πολλήν, ἣν ἀπέκτησεν ἀναμιχθεὶς εἰς τὰ σπουδαιότατα τῶν τότε συμβάντων, καὶ χαρακτῆρα πρᾶον, ἱκανὸν νὰ ἐλκύῃ τὰς καρδίας, νὰ κατευνάζῃ καὶ ρυθμίζῃ τὰ πάθη, καὶ γνῶσιν τῶν πολιτικῶν ἐθίμων τῶν συνταγματικῶν χωρῶν καὶ ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ ξένων ἐπιρροῶν, ἥς ἔνεκα θ' ἀφοσιωθῇ εἰς μόνην τὴν διεξαγωγὴν τῶν συμφερόντων τοῦ τόπου, ὃν ἀνέλαβε νὰ κυβερνήσῃ. »

Καὶ ὑπέβαλον μὲν πολλάκις οἱ ἀπεσταλμένοι τὴν πρότασιν εἰς τὸν Κάννιγκ, ἀλλ' οὗτος θεωρῶν ἀκροσφαλῇ ἔτι τὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐνόμισεν ἄκαιρον νὰ μεριμνήσῃ συστηματικώτερον περὶ τῆς προτάσεως, ὑπὲρ ἥς εἰργάζετο καὶ αὐτὸς ὁ Λεοπόλδος, « κινήσας ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας οὐρανὸν καὶ γῆν, » ὥς βεβαιοῖ ὁ Γρέβιλ, γραμματεὺς τοῦ συμβουλίου τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, ἐνῶ πάντες ἠπόρουν, τί ἄρα παρεκίνει αὐτὸν νὰ καταλείψῃ τὴν ἐκ πεντήκοντα χιλιάδων λιρῶν ἐτησίαν σύνταξιν, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γεωργίου ἀντιβασιλείας, καὶ νὰ προτιμήσῃ τόπον ἔρημον, ἄνευ πόλεων καὶ κατοίκων, ἐνθα ἀπητεῖτο νὰ δημιουργηθῶσι καὶ τὰ ἐλάχιστα, καὶ θρόνον ἐλεεινὸν ἐξαρτώμενον ἀπὸ τῶν συμμάχων, πρὸς οὓς θὰ ὤφειλε καὶ εὐθύνας διὰ τὰς πράξεις αὐτοῦ. Ἀλλὰ ὅμως πολιτικὰ συμφέροντα, οἷον τὰ τῆς Αὐστρίας, κυρίως δὲ τὸ κατὰ Λεοπόλδου μῖσος τοῦ βασιλέως Γεωργίου, λέγοντος αὐτὸν, κατὰ Γρέβιλ, κατὰ ληλότερον νὰ βασιλεύσῃ ἐν τῷ Ἀδῇ ἢ νὰ ὑπηρεπτήσῃ ἐν τῷ Οὐρανῷ, (better to reign in hell than serve in heaven) καὶ μὴ

ἀνεχομένου νὰ φορέσῃ διάδημα ἄνακτος, παρεκώλυσαν τὴν παραδοχὴν τῆς αἰτήσεως.

Μόλις δὲ τῷ 1829 ἐγένετο τροπὴ τις ἐπὶ τὸ διαλλακτικώτερον. Ἡ Ῥωσία πρῶτον καὶ μετέπειτα ἡ Γαλλία ἀπεφάνθησαν ὑπὲρ τοῦ Λεοπόλδου, ὡς ἀρμοδιωτάτου νὰ συμβιβάσῃ τὰ σπουδαιότατα τῶν συμφερόντων τῆς Εὐρώπης, τὰ μεγίστην σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' εὐθὺς ἀνεφύησαν δυσχέρειαι, τῆς μὲν Αὐστρίας ἀξιούσης τὴν σύστασιν κράτους συγκροτουμένου ἐκ μόνης τῆς Πελοποννήσου καὶ τινων νήσων, τῆς δὲ Ἀγγλίας συγκατατεθείσης δυστυχῶς. Εἰς ταύτην δὲ τὴν ἀσυνείδητον γνώμην προσετέθησαν καὶ ἄλλαι περιπλοκαὶ, οἷαι αἱ ἑξῆς· ὁ Γεώργιος Δ' ἐκρέματο ὅλος ἀπὸ τῶν νευμάτων τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δουκὸς Κούμπερλανδ, ὅς τις, ἀρχηγὸς ὢν μερίδος ἐχθρικῆς πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τοῦ Οὐέλ-λιγκτον, καθίστα ψυχρὰς τὰς μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ βασιλέως σχέσεις. Ὁ μὲν Κούμπερλανδ ἐπέμενε νὰ ὀνομασθῇ ἡγεμὼν ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Κάρολος τοῦ Μέκλεμβουργ Στρέλιτζ, ὃν φυσικῶ τῷ λόγῳ ἠὺνόει καὶ ὁ βασιλεὺς, τὸ δὲ ὑπουργεῖον προέτεινε τὸν πρίγκηπα Φρειδερίκον τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ ἡ Γαλλία καὶ Ῥωσία ὑπεστήριζον τὸν Λεοπόλδον.

Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ περὶ ὁρίων ζητήματι ἐπεκράτει διαφωνία, διότι ἡ μὲν ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐκλινε πρὸς τὰς αὐστριακὰς ιδέας, αἱ δὲ βουλαιὶ τῆς Ἀγγλίας ἀπῆ-τουν νὰ προσαρτηθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ ἑπτὰ ἰόνιοι νῆσοι, οἱ δὲ φίλοι τοῦ Γ. Κάννιγκ καὶ ἡ φιλελευθέρα μερὶς ἠξίουσιν καὶ τὴν Κρήτην καὶ τὴν Σάμον, διῃ-σχυριζόμενοι ὅτι ἔπρεπε νὰ κατασταθῇ τὸ νέον κρά-

τος ισχυρόν, ικανόν νὰ προλαμβάνη καὶ νὰ διασκεδάζη φιλοδόξους σκοποὺς καὶ ἐν γένει ἄξιον λόγου.

Εἰς τοιαύτην δὲ περιπεπλεγμένην καὶ δύσκολον θέσιν περιελθὼν τὸ ὑπουργεῖον Οὐέλλιγκτον, ὅπερ ἐπέθυμει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ νὰ ἐξοντώσῃ τὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως ἐπιρροήν τοῦ Κούμπερλανδ, ἐγκατέλιπε τὸν ὑποψήφιον αὐτοῦ Φρειδερίκον καὶ ἐνεκολπώθη τὸν Λεοπόλδον δηλῶσαν ὅτι θὰ κατέθετε τὴν ἀρχὴν εἰ μὴ συγκατετίθετο ὁ βασιλεὺς.

Καὶ τότε μόνον ἐβιάσθη νὰ ἐνδώσῃ ὁ Γεώργιος ἀναγγείλας τῇ 12 Ἰανουαρίου 1830 πρὸς τὸν πρωθυπουργόν, ὡς αὐτὸς οὗτος βεβαιοῖ, ὅτι θεωρῶν πάντοτε τὸν ὑποψήφιον ἀνεπιτήδειον νὰ βασιλεύσῃ (*considers prince Leopold not qualified for this peculiar station*) ἐνδίδει εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν δύο συμμάχων μετὰ μεγίστης λύπης (*with deep regret*).

Ἐν τοσοῦτῳ, εἰ καὶ εἶχεν ὁ Λεοπόλδος τὴν βεβαιότητα ὅτι διὰ τῶν Βουλῶν θὰ παρεχωρεῖτο ἡ Ἑπτάνησος, ἴσως δὲ ὅτι θ' ἀπεδίδετο καὶ ἡ Κρήτη, ὡς πρὸς δύο ὅμως ἄλλα ἀντικείμενα, ἥτοι τὸ τῆς ὁροθεσίας καὶ τὸ τῆς χορηγίας ἀποχρῶντος δανείου, ἀπὴντα μεγίστην ἀντίπραξιν. Ἡ Ἀγγλία ἰδίως ἐδεικνύετο ἀκατάπειστος· καὶ αὕτῃ δὲ ἡ Ἑλλάς δὲν συγκατένευε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰς περὶ ὁροθεσίας ἀποφάσεις. Καὶ τότε ἀπεχώρησεν ὁ Λεοπόλδος μετὰ πολλὰς καὶ ἐπιμόνους ἐνεργείας ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τοῦ νέου κράτους.

Ἡρμηνεύθη δὲ διαφοροτρόπως ἡ παραίτησις τοῦ Λεοπόλδου· οἱ μὲν ἐν Ἑλλάδι, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Κυβερνήτου, ἀπέδωκαν αὐτὴν εἰς ῥαδιουργίας τούτου, οἱ δὲ ἐν Εὐρώπῃ, εἰς παλιμβουλίαν, ἀστάθειαν χαρακτῆρος,

δειλίαν, ἥ καὶ φιλοδόξους σκοπούς. Τοὺς ἀληθεῖς ὁμῶς λόγους τῆς παραιτήσεως εὐρίσκομεν εὐκόλως, ἐνθυμούμενοι ὅτι τὸ τορικὸν ὑπουργεῖον ἐπάτησεν ὁδὸν πάντῃ ἀντίθετον εἰς τὴν τοῦ Κάννιγκ, ἀπορρίψαν τοὺς ὑποβληθέντας ὑπὸ τε τοῦ Κυβερνήτου καὶ τοῦ Λεοπόλδου ὅρους καὶ ἀντὶ ἀληθοῦς προστασίας τῆς Ἑλλάδος ἀναλαβὸν ἵνα ἐνισχύσῃ τὴν Τουρκίαν. Τὴν δὲ θρυλληθεῖσαν φιλοδοξίαν τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου ὅπως ἀντιβασιλεύσῃ ἐν Ἀγγλίᾳ, οὐ μόνον τὰ μετὰ ταῦτα ἀπέδειξαν ἀβάσιμον, ἀλλὰ καὶ βεβαιότητες ὑπῆρχον ὅτι ἄλλοι οἰκειότεροι τοῦ βασιλέως, οἷοι ἡ δούκισσα Κέντ καὶ οἱ δοῦκες Κέμβρις καὶ Σοῦσεξ θὰ προετιμῶντο, ἔτι δὲ καὶ πεποίθησις, ὅτι μόνην καὶ ἔνθερμον φιλοδοξίαν εἶχεν ἀπὸ τοῦ 1825, ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς δηλαδὴ προτάσεως, τὴν βασιλείαν τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔστειλε καὶ τὸν ἐπιστήθιον αὐτοῦ Στόκμαρ τῷ 1829 εἰς Αἴγινα, ἵνα ἐξετάσῃ καὶ μάθῃ ἂν στέργῳσιν ἔτι αὐτὸν οἱ Ἕλληνες. Πάντῃ δὲ ἄδικα τὰ περὶ τῆς ἀντενεργείας τοῦ Κυβερνήτου ῥηθέντα. Ναὶ μὲν ἡσθάνετο οὗτος, οὐχὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ἀλλὰ τὴν ἀνάγκην νὰ καθοδηγήσῃ ἐπὶ τινα χρόνον διὰ τῆς περινοίας καὶ τῆς πείρας αὐτοῦ τὸν πρῶτον ἡγεμόνα, ἀλλὰ τοῦτο μόνον. «Τὸ ἀναλλοίωτον φρόνημά μου (ma profession de foi), λέγει ἐν τῇ πρὸς Πάλμερστον μακρᾷ καὶ ἀξιοπρεπεστάτῃ ἐπιστολῇ τῆς 9 (21) Ἰουλίου 1831, γινώσκετε, Μιλόρδε, πρὸ πολλοῦ· διότι πρὶν ἢ δεχθῶ τὴν προσωρινὴν Κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος, ἐδήλωσα πρὸς τὰς συμμάχους Δυνάμεις τὸ καὶ μετὰ ταῦτα διακοινωθὲν παρ' ἐμοῦ πρὸς τε τοὺς ἐν Πόρῳ συνελ-

θόντας αντιπροσώπους καὶ τοὺς αντιπρέσβεις, τουτέστιν, ὅπως καταστῇ ἐλευθέρα καὶ ἀνεξάρτητος ἡ Ἑλλάς, ἀνάγκη νὰ δοθῇ αὐτῇ ἡγεμῶν, ὃν θὰ λογισθῶ εὐτυχῆς νὰ συνδράμω, προεξομαλίζων τὴν ὁδόν, εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ σωτηριώδους τούτου σκοποῦ.» Ἀλλ' εἴτι ἐξ Ἑλλάδος ἐκλόνησε τὸν Λεοπόλδον, ἐκλόνησε βεβαίως ἡ ἀνθελληνικὴ καὶ ἐπίβουλος πολιτεία τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κυβερνήτου. Ἡ μήπως οἱ αὐτοὶ δισταγμοὶ καὶ οἱ αὐτοὶ φόβοι δὲν ἐπεκράτησαν μετὰ ταῦτα ἐν Μονάχῳ; Καὶ τίς ἐλησμόνησεν ὅτι οὔτε ν' ἀποβῇ ὁ Ὅθων εἰς τὴν ξηρὰν ἐτόλμησε, πρὶν ἢ βαυαρικὸς στρατὸς καταλάβῃ καὶ τὰς ἐλαχίστας περὶ Ναύπλιον γωνίας;

Ἀλλ' ἀκούσωμεν καὶ αὐτοῦ τοῦ Λεοπόλδου τὴν μαρτυρίαν· «Τίς ἔντιμος ἀνὴρ, ἔγραψε μετὰ τὴν παραίτησιν τῷ Στάϊν, θὰ συγκατετίθετο ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχὴν, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀποδιώξῃ τοὺς Ἑλληνας ἀπὸ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας, ἃς σήμερον κατέχουσι καθ' ὀλοκληρίαν καὶ ἀταράχως; Δὲν ἐστάθμισαν ὠρίμως αἱ διάφοροι μερίδες τὰ ἐπακόλουθα.» Ἔτι δὲ ἐναργέστερον καὶ πειστικώτερον ἐξιστορεῖ τὰ τῆς ἀποχωρήσεως αὐτοῦ ἐν τῷ ἐπομένῳ ὑπομνήματι, ὃ ἐπέστειλε τῷ Πάλμερστον τὴν 29 Δεκεμβρίου 1862.

«Αἱ κατὰ τὸ 1830 ἔτος πολιτικαὶ περιπλοκαὶ ἐξιστορήθησαν πολλάκις τοσοῦτον ἐσφαλμένως, ὥστε ἡ ἀληθὴς αὐτῶν ἀναγραφὴ καθίσταται ἀπαραίτητος τῇ ἱστορίᾳ.

» Ἀρχομένου τοῦ 1825 ἔτους, Ἑλληνες ἀπεσταλμένοι, ἦτοι ὁ κ. Λουριώτης ἐκ τῶν δυτικῶν ἐπαρχιῶν

καὶ ὁ κ. Ὁρλάνδος ἐκ τῶν νήσων ἐπεσκέφθησαν τὴν Ἀγγλίαν, ἵνα ἐξετάσωσιν ἂν ὁ πρίγκηψ Λεοπόλδος ἡὐχαριστεῖτο νὰ δεχθῇ τὸ ἐλληνικὸν στέμμα. Ἀλλ' ὁ κ. Κάννιγκ, ἔχων τὴν ιδέαν ὅτι ὠφελιμώτερος ἦτο τῇ Ἀγγλίᾳ ἢ τῇ Ἑλλάδι καὶ ὅτι, εἴ ποτε ἐδέχετο ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, δὲν θὰ ἐπετύγχανεν αὕτη τῶν εὐεργετημάτων, ἅτινα ἐπόθει, δὲν ἤκουσεν εὐνοϊκῶς τὴν πρότασιν. Πολλαχοῦ δὲ καὶ ἐπιστεύετο, ὅτι οὐδέποτε θὰ εὐρίσκοντο στοιχεῖα νέας πολιτικῆς ὑπάρξεως. Καὶ μόνον τῷ 1828 ἐγένετο προφανέστερον ἐπαισθητὴ ἡ ἀνάγκη τακτικῆς κυβερνήσεως. Ὁ κόμης Καποδίστριας, πρὸ πολλοῦ μεριμνῶν μετὰ πλείστης ὁσῆς περιπαθείας ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπεθύμει ἀπὸ καρδίας ἵνα ἴδῃ ἐκλεγόμενον τὸν πρίγκηπα, καθόσον τὴν ὑπαρξιν φιλικῶν σχέσεων μεταξὺ τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος καὶ τῆς Ἀγγλίας καὶ Ῥωσίας πρὸς ἀποφυγὴν πολλῶν καὶ μεγάλων δυσκολιῶν ἐθεώρει τῆς ὑπερτάτης ἀνάγκης. Τῷ 1829, ἡ Ἀγγλία, ἡ Ῥωσία καὶ ἡ Γαλλία συνεφώνησαν ὥς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ πρίγκηπος· καὶ ἐν μὲν τῇ Ἀγγλίᾳ ἡ κοινὴ γνώμη ἐπεκρότησεν ἐκθύμως τὴν ἐκλογὴν, μόνος δὲ ὁ Γεώργιος ὁ Δ' ἀντέτεινεν. Ἐνέδωκε δ' ἐπὶ τέλους καὶ αὐτὸς, ὅτε τὸ ὑπὸ τὸν Οὐέλλιγκτον Ὑπουργεῖον ἠπείλησεν ὅτι θὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχὴν ὅπερ θὰ ἦτο δυστύχημα πρὸς τὴν Ἑλλάδα· διότι ὁ πρίγκηψ δὲν θὰ ἐδύνατο πλεόν ν' ἀπαιτήσῃ παραχωρήσεις παρὰ Ὑπουργείου ἐτοίμου νὰ θυσιάσῃ ἔνεκα αὐτοῦ τὴν ἰδίαν ὑπαρξιν. Καὶ αἱ μὲν Βουλαι (the Parliament) καὶ τὸ δημόσιον ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν ἰονίων νήσων μετὰ τῆς Ἑλ-

λάδος, τοῦ πρίγκηπος δεχομένου τὸν Θρόνον· τὸ δὲ Ὑπουργεῖον, ἔχον ἀσφαλῆ τὴν πλειονοψηφίαν, θ' ἀνέβαλλε τὸ πολὺ τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ δὲν θ' ἀνθίστατο ἐπιμόνως. Καὶ τῆς Κρήτης δὲ τὴν προσθήκην ἡξίουσαν πολλοὶ τῶν ἐχόντων βαρύτητα· καὶ ἐπειδὴ ἡ ὁθωμανικὴ Κυβέρνησις ἀνέθετο εἰς τὸ ἐν Λονδίνῳ συνέδριον τὴν περὶ τοῦ ὠφελιμωτέρου ἀπόφασιν, ἡ ὁροθεσία θὰ ἐγίνετο ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ γενναιοτέρα εἰς τὸ νέον κράτος. Ἀτυχῶς ὅμως τὸ νέον Ὑπουργεῖον οὐδόλως ἐφαίνετο εὐδιάθετον νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς εὐχὰς τῶν Ἑλλήνων, ἅς ὁ πρίγκηψ ἐξηκολούθει ὑποστηρίζων ὅλην δυνάμει. Ἡ Ἑλλὰς ἐζήτει πρὸς τούτοις δάνειον ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν τριῶν συμμάχων, ὡς ἀπολέσασα ἐντελῶς τὴν πρὸς αὐτὴν πίστιν ἔνεκα τῆς κακῆς χρήσεως τῶν προηγουμένων. Ὅθεν ὁ πρίγκηψ μετέβη τῷ 1830 εἰς Παρισίους, ὅπως κατορθώσῃ τὸ ζητούμενον. Καὶ ἐπέτυχε μὲν τῆς συναινέσεως τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἀλλ' ἡ τῆς Ἀγγλίας ἐδόθη μετὰ μεγίστης δυσκολίας. Ἐξήκοντα ἑκατομμύρια φράγκων ἐγένοντο δεκτὰ, ὧν τὸ τρίτον ἡγγυᾶτο ἐκάστη τῶν τριῶν Δυνάμεων. Καὶ αὕτη ἦν ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, ὅτε ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ χαραχθῶσιν ὀριστικῶς τὰ ὅρια. Ἐπειδὴ δὲ ὁ κόμης Καποδίστριας ἀπεπειράθη νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν Δυνάμεων δι' ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἡ ἀπόπειρα ἐθεωρήθη ὡς ἐπίτηδες γενομένη πρὸς διατάραξιν τῶν ἐκκρεμῶν διαπραγματεύσεων, διότι καθίστα ἀδύνατον τὴν ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος παραδοχὴν γραμμῆς ὁρίων ἄλλης, ἥττον μάλιστα ἐπωφελοῦς τῆς ὀρισθησομένης ὑπὸ ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Καὶ ἡ μὲν Γαλλία καὶ Ῥωσία

ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ εἰσακούσωσι τῶν εὐχῶν τῶν Ἑλλήνων, ἡ δὲ Ἀγγλία προέτεινε σχέδιον ἀληθῶς ἀνέφικτον.

» Ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου 1830 ὁ πρίγκηψ ἠγωνίσθη οὐ μόνον ὑπὲρ προσφυῶς ὁροθετικῆς γραμμῆς, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς Κρήτης· περὶ ταύτης ὅμως ὁ δούξ Οὐέλ-
 λιγκτον ἀπήντησεν ὅτι πρέπει ν' ἀνήκη εἰς τὸν κάτο-
 χον τῶν Δαρδανελίων. Κατὰ τὴν ἀγγλικὴν πρότασιν,
 ἡ γραμμὴ ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τοῦ Μαλιακοῦ κόλ-
 που, νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ Ἀγρινίου μέχρι τοῦ Ἀχε-
 λώου καὶ ἐντεῦθεν νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν θάλασσαν.
 Οὕτω δὲ ἡ Ἄρτα καὶ πᾶσα ἡ πρὸς βορρᾶν τοῦ Πα-
 γασητικοῦ κόλπου χώρα ἀπεκόπτετο. Μάτην ὁ πρίγ-
 κηψ παρέστησε τὸ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀδύνατον τοι-
 αύτης γραμμῆς, διερχομένης κατ' εὐθεΐαν διὰ κοιλά-
 δων καὶ ὁρέων καὶ διαγραφομένης ἀπλῶς διὰ πασσά-
 λων καὶ χρωματιστῶν ξύλων. Τίς τῶν κατοίκων θὰ
 ἐσέβετο τοιαῦτα ὅρια;

» Ὁ λόρδ Ἀβερδην, εἰς ὃν κυρίως ἀνετέθη ἡ διευ-
 θέτησις τοῦ προκειμένου, ἐνήργει ἐν ὀνόματι τοῦ
 Ὑπουργείου· ὁ δὲ πρίγκηψ, ἐπιθυμῶν νὰ πληρωθῶσιν
 οἱ πόθοι τῶν Ἑλλήνων, προέτεινε γραμμὴν ἀπὸ τοῦ
 Παγασητικοῦ μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ ἐδή-
 λωσεν, ὅτι ἐπὶ τούτῳ καὶ μόνῳ τῷ ὅρῳ (and made
 this line a condition sine quâ non) ἐδέχετο τὸ ἑλλη-
 νικὸν ζέμμα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δήλωσις ἦτο σαφὴς καὶ ὑπο-
 χρεωτικὴ, πρόδηλον ὅτι, ὁ πρίγκηψ, εἴποτε ἐγίνετο δε-
 κτὴ ὑπὸ τοῦ συνεδρίου, ἠναγκασμένος ἦτο νὰ ἐκπληρώ-
 σῃ αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ λόρδ Ἀβερδην διεδήλωσεν, ὅτι
 ὁ ἑλληνικὸς θρόνος καὶ οἱ ὅροι, καθ' οὓς ἔπρεπε νὰ

γίνῃ δεκτὸς δὲν ἐπεδέχοντο διαπραγματεύσεις καὶ ὅτι οὐδεμία μεταβολὴ ἐπετρέπετο. Καὶ οὕτω πεισθεὶς ὁ πρίγκηψ ὅτι ἀδύνατος ἦν ἡ παραδοχὴ τῆς περὶ τῶν ὁρίων προτάσεως αὐτοῦ ἀπεχώρησε.

»Τὸ δὲ συνέδριον, ἀφοῦ κατέστρεψεν οὕτω ἐξ ὁλοκλήρου τὴν ὑπόθεσιν, ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ ἐπιτρόπους εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἳ τινες ἐρευνήσαντες τὰ τῶν ὁρίων μηνὶ Μαρτίῳ 1831, ἀπεφάνθησαν ὅτι ἡ μόνη δυνατὴ ὁροθετικὴ γραμμὴ ἦν ἡ ἀπὸ τοῦ Παγασητικοῦ ἕως τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου· καὶ κατὰ ταύτην τὴν γνώμην ἐχαράχθησαν τὰ ὅρια τοῦ Βασιλείου, οἷα ὑπάρχουσι σήμερον.»

Καὶ αὕτη ἡ ἀληθὴς ἱστορία τῶν κατὰ Λεοπόλδον, οὐχὶ δὲ οἷα παρεστάθη τῷ 1873 ὑπὸ τοῦ Στόκμαρ.

Ἡ παραίτησις, δοθεῖσα μετὰ τὴν ὀριστικὴν ἀποδοχὴν τοῦ στέμματος ἐν μέσῳ περιστάσεων, καθ' ἃς ἡ ἀποκατάστασις τῆς Ἑλλάδος ἐθεωρήθη εὐεργεσία πρὸς τὴν Εὐρώπην ἧς ἠπειλεῖτο ἡ εἰρήνη, ἐξήγειρε τὴν ὀργὴν οὐ μόνον τῆς τριπλῆς συμμαχίας, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἐπικρατειῶν καὶ ὁμοφώνως ἀπεδόθη εἰς ἀσάθειαν, ἰδιοτέλειαν, δειλίαν, φιλοδοξίαν καὶ τὰ τοιαῦτα. Ταύτας λοιπὸν τὰς μομφὰς ἐπιχειρήσας νὰ ἐξελέγξῃ ὁ ἐπιστήθιος φίλος τοῦ παραιτηθέντος, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον, ὅπως ἀποπλύνῃ ἐντελῶς τὸν ἥρωα αὐτοῦ καὶ περιάψῃ μορφὴν πιθανὴν εἰς τὴν διήγησιν, νὰ ἐπινοήσῃ ἕτερόν τινα ὡς αἷτιον τῆς παραιτήσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπινόησις δὲν φαίνεται δύσκολος πρὸς τοὺς θύοντας τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν εἰς προσωπικὰς συμπαθείας, οὕτω καὶ αὐτὸς, διῴλίσας, ἀναπλάσας, σχολιάσας καὶ συρράψας λέξεις καὶ φράσεις,

κατεδίκησε τὸν Κυβερνήτην ὡς ἐκβιάσαντα τὴν ἀποχώρησιν δι' ἐπιβούλου πολιτεύματος. Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλάκις ἡ πλάνη ἐπικρατεῖ τῆς ἀληθείας, διότι οἱ πλείους, μὴ ἔχοντες συμφέρον ἢ ῥαθυμοῦντες, παραδεχόμεθα ἀβασανίστως τὰ γραφέντα καὶ εἰς ταύτην τὴν ἀδιαφορίαν θεμελιούμενοι πολλοὶ πιστοῦνται τὰ ἀνάξια πίστεως, ἢ κατηγορία, ἢ τοσοῦτω δεινῶς προσβάλλουσα τὴν ὑπάτην τῶν ἀρετῶν τοῦ Κυβερνήτου, τὴν ἀπάρνησιν, λέγω, ἑαυτοῦ ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας τῆς πατρίδος, ἐπανελήφθη καὶ ὑπ' ἄλλων. Ἀλλ' ἐκεῖνος, τὴν μὲν εὐδαιμονίαν τῆς πατρίδος ἐπίστευεν ἀνέφικτον ἄνευ ἡγεμόνος· « οἱ ἐν Ἑλλάδι ἀγωνιζόμενοι, ἔγραφεν ἔτι τῷ 1827 ἐν Παρισίοις πρὸς τὸν Οὐίλμον Νόρτον, σκοπὸν σταθερὸν καὶ ἀναλλοίωτον εἶχον πάντοτε, συμφώνως καὶ πρὸς τὰς εὐχὰς τοῦ λαοῦ, νὰ ἰδρύσωσι θρόνον καὶ νὰ προσφέρωσιν αὐτὸν εἰς τινὰ τοῦ γένους τῶν εὐρωπαϊκῶν δυναστειῶν, χάριν τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους, τῆς τε ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ. » ἡγεμόνα δὲ ἐπιτήδειον νὰ προαγάγῃ αὐτὴν ὑπέδειξε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ πρὶν ἢ καταβῇ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Λεοπόλδον, ὡς εἶδομεν. Ἐκ δὲ τῆς ἀλληλογραφίας αὐτοῦ μανθάνομεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ 1828, ἀπὸ τῶν πρώτων δηλαδὴ ἡμερῶν τῆς κυβερνητικῆς περιόδου μέχρι τῆς δολοφονίας, ἐπήτει ἀδιακόπως χάριν τῆς εὐδαιμονίας αὐτῆς τὰ τέσσαρα ταῦτα, ἑκτασιν ὀρίων, χρήματα, τὴν ἀποχώρησιν αὐτοῦ καὶ βασιλέα. Ἐγὼ δὲ ἀμφιβάλλω, ἂν καὶ ὁ μᾶλλον ἄτεγκτος τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κατορθώσῃ νὰ ἐπεξέλθῃ τὰς δύο πρὸς τὸν Πάλμερστον καὶ τὸ ἐν Λονδίνῳ συνέδριον (1831) κατανυκτικωτάτας

ἐπιστολὰς καὶ νὰ μὴ συγκινηθῇ μέχρι δακρύων· διότι ἦσαν τὸ κύκνειον ἄσμα οὐχὶ τοῦ γράφαντος, ἀλλὰ τῆς πατρίδος αὐτῆς κρεμαμένης ἐπὶ τοῦ βαράθρου, εἰς ὃ κατεκρημνίσθη μετ' ὀλίγον.

Ἀλλὰ καὶ ἄπορον πῶς ὁ κ. Στόκμαρ, ὁ τοσοῦτον ἐξαίρων τὴν διπλωματικὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ Κυβερνήτου, ἠξίωσε μετὰ τοσαύτης ἀπλοϊκότητος νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ὑπεσκέλισε δολίως τὸν Λεοπόλδον, ἵνα καθίσῃ αὐτὸς εἰς τὸν θρόνον· μήπως ὁ ὀξυδερκὴς διπλωμάτης ἦτο δυνατόν ν' ἀγνοῇ, ὅτι οὐδέποτε θ' ἀνεγνωρίζετο ὑπὸ τῆς Εὐρώπης, ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας μάλιστα, ἥ τις οὐδὲ νὰ πατήσῃ τὴν Κέρκυραν ἵν' ἀσπασθῇ τοὺς οἰκείους ἐπέτρεψεν ὅτε κατέβαινεν εἰς τὴν Ἑλλάδα; μήπως δὲν ἐνόει ὅτι θὰ κατεποντίζετο καὶ αὐτὸς καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπόληψις ἂν ἐτόλμα νὰ ὑπερβῇ τὸν Ῥουβίκωνα; Τούτου δὲ ἀπόδειξις ἡ πρὸς τὸν Σπυρίδωνα Τρικούπην ἐπιστολὴ τοῦ λόρδ Πάλμερστον, βεβαιοῦντος ὅτι οὐδὲ νύξιν ἐδόθη περὶ τοιαύτης ἐπιθυμίας παρὰ τῆς Ῥωσίας. Οἱ δ' ἐπιζῶντες ἐνθυμοῦνται ὅτι, ὅτε ἡ παρὰ τῆς ἐν Ἀργεὶ Ἐθνοσυνελεύσεως σταλεῖσα ἐπιτροπὴ ἵνα ὑποβάλλῃ αὐτῷ τὸ ἐξ ἑκατὸν πεντήκοντα χιλιάδων φοινίκων ψήφισμα εἶπεν ὅτι τὸ ἔθνος ἦν ἕτοιμον νὰ ὀνομάσῃ καὶ ἡγεμόνα τὸν Κυβερνήτην, ἐκεῖνος προέτεινεν ὥς ἄλλος Φερεκύδης τὴν δεξιάν, ὑπονοῶν ὅτι ὁ ἡγεμὼν ἔπρεπε νὰ κατάγεται ἐξ αἵματος βασιλικοῦ καὶ νὰ μὴ ἔχῃ τὰς χεῖρας τραχείας ὥς αὐτὸς ἐνεκα τῆς πολλῆς ἐργασίας.

Εἰς ταῦτα δὲ προσθετέον καὶ τι ἀστεῖον. Ὅτε ἔφθασεν εἰς Ναύπλιον ἡ εἰδησις τῆς ἐκλογῆς, σκιρτῶν ὅλως, ἔδραμον νὰ μεταδώσω πρὸς τοὺς ἐμοὺς τὴν φαιδρὰν

ἀγγελίαν. Ὁ δὲ πατήρ μου, ἀκούσας ὅτι ὁ ἀναγορευθεὶς ἦτο Γερμανός·

— Καὶ ἐκ τίνος μέρους τῆς Γερμανίας; ἠρώτησέ με.

— Ἐκ τῆς Σαξωνίας.

— Μήπως ἔχης λάθος; ἠρώτησεν ἐκ νέου.

— Ὅχι, εἰμὶ βέβαιος.

— Ἀδύνατον, ἀνεφώνησε.

— Καὶ διὰ τί;

— Διότι οἱ χρησμοὶ λέγουσι τὸ ἐναντίον. Κατ' αὐτοὺς θὰ ἦναι μὲν Γερμανός, ἐξ ἄλλου ὅμως μέρους ῥητῶς προφητεύουσιν ὅτι « καὶ εἰς τὸ ἱμπερίον ἔσται Μπάβαρος. »

Ἐγὼ δὲ, γινώσκων ὅτι πεπαιδευμένος ὢν καὶ γνήσιος χριστιανός ὁ πατήρ μου ἦτο ἄμοιρος δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων, προσήλωσα ἐπ' αὐτὸν ἀπορῶν ἀνοικτοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς, μετὰ μικρὸν δὲ καὶ ὑπεμειδίασα.

— Μὴ γελαῖς, εἶπέ μοι. Ἐάν, ὡς βεβαιοῖς, εἶναι Σάξων ἢ θὰ παραιτηθῇ ἢ θ' ἀποθάνῃ καὶ θὰ ἔλθῃ Μπάβαρος ἀντ' αὐτοῦ. Πλὴν καὶ ὁ δεύτερος αὐτός δὲν θὰ μείνῃ. Ἀφοῦ βασιλεύσῃ μερικὰ ἔτη θὰ ἐξωσθῇ καὶ θὰ τὸν διαδεχθῇ ἄλλος ἐκ τοῦ γένους τῶν ξανθῶν.

Γένος δὲ τῶν ξανθῶν ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν χρησμῶν τὸ τῶν Ῥώσων. Ἐάν λοιπὸν κατὰ παράδοξον συγκυρίαν ἠλήθευσαν τὰ δύο πρῶτα μέρη τοῦ χρησμοῦ, τὸ τρίτον ἐξηλέγχθη ψευδές, ἐκτὸς μόνον ἂν, κατὰ τοὺς ἀμφιδεξίους ἐξηγητάς, ἐκληφθῇ ἐπικρατέστερον τὸ θῆλυ γένος.

Καὶ τὴν ἐκλογὴν δὲ τοῦ ἡγεμόνος μετεχειρίζετο ἡ ἀντιπολίτευσις ἀντὶ ὅπλου, διασαλπίζουσα ὅτι ἐρχόμε-

νος προσεχῶς θ' ἀποδοκιμάσῃ τὰς πράξεις τοῦ Κυβερνήτου καὶ δελεάζουσα διὰ τοῦ ψεύδους τοὺς εὐπίστους καὶ τοὺς θηρεύοντας τέλη ἴδια. Ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα ἐξήλεγγχε τὸ ἀσεβὲς τῶν ἐνεργειῶν καὶ τὸ πρὸς τὴν πατρίδα ἀφιλόστοργον τῶν ἀντιπολιτευομένων· διότι, ἂν ὡς ἡξίου, ἡ καταδίκη ἐπέκειτο ἀφευκτος, πρὸς τί τοῦ ἡγεμόνος ὄντος ἐπὶ θύρας ἐπέσπευδον στάσεις καὶ καταστροφάς; Ὁ ἀληθὴς ὁμῶς σκοπὸς ἦν ἄλλος· ἤθελον ἢ νὰ βιασθῇ ὁ Κυβερνήτης νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Ἑλλάδα, ἢ νὰ ἐνσπείρῃ μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος καὶ αὐτοῦ τοιαύτην δυσπιστίαν, ὥστε πᾶσα παρὰ τούτου πληροφορία ἢ συμβουλή ν' ἀπορρίπτεται ὡς δολία.

Καὶ ἕτερον δὲ συνεργὸν ἐφρόντισαν νὰ προσλάβωσι τὸν μακρὰν τῆς Ἑλλάδος ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα βιοῦντα Κοραῆν καὶ διὰ τοῦτο ἀγνοοῦντα χαρακτῆρας, ἥθη καὶ προαιρέσεις, ὅς τις, λησμονήσας εἰ καὶ φιλόλογος ὅτι « ὦτα ἀπιστότερα ὀφθαλμῶν » καὶ παραβὰς τὸ ἕτερον ἐκεῖνο ἀξίωμα, ὃ περ μετὰ τοσαύτης πατρικῆς ᾠργῆς καὶ ἐπιμονῆς ἐδίδασκεν ἡμᾶς, τὸ « Γνωθί σαυτὸν, » ἐξωλίσθησεν εἰς ἀλλότρια ζητήματα καὶ συνεβούλευσεν ἀνατροπάς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἐχθρὸν τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, τὸν Ὑψηλάντην, κατώρθωσαν νὰ τάξῃ μετὰ τῶν διωκτῶν τοῦ Κυβερνήτου. Ἐν γένει δὲ οὐδὲν παρημέλησαν, οὔτε μυστικὰς ἐταιρίας, οὔτε ἀναφορὰς πρὸς τὸν ἡγεμόνα, οὔτε ἀκολασίαν τύπου, οὔτε συκοφαντίαν ὅτι παρέδωκεν εἰς τὸν ἐχθρὸν τὴν Κρήτην καὶ τὴν Σάμον καὶ ἐπεβούλευε τὴν θρησκείαν, οὔτε μανικὰς ἐπικλήσεις τοῦ παραδείγματος τοῦ Ἀριστογείτονος καὶ τοῦ Ἀρμοδίου, ὅπως πα-

ραλύση ἢ διοίκησις καὶ διαβρύαγῃ ἐκ θεμελίων ἢ μόλις συμπαγεῖσα τάξις. Θαυμαστὴ δὲ ἡ ἀτάραχος ἐτοιμότης μεθ' ἧς ἀντετάσσετο ἐκεῖνος εἰς τὴν ἀδυσώπητον ταύτην ἐνέργειαν, καὶ θαυμαστοτέρα ἡ συγκατάβασις ἣν σπεύδων ἐδείκνυε χάριν τῆς σωτηρίας τοῦ τόπου ἀπὸ νέων συμφορῶν.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔθνος καὶ πιεζόμενον ὑπὸ τῶν ἀντιπολιτευομένων ἀπέκρουεν αὐτοὺς μετ' ἀποστροφῆς, κατέφυγον ἐπὶ τέλους καὶ εἰς ἰσχυροτέραν συμμαχίαν, ἣν δὲν θ' ἀνεπόλουν βεβαίως εἰμὴ ἐπανελαμβάνετο καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἡ ἀκριτόβουλος δόξα ὅτι μισελεύθερον καὶ τυραννικὴν οὔσαν τὴν κυβέρνησιν ἀνέτρεψεν αὐτὸ τὸ ἔθνος. Ναὶ μὲν μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων τῆς ἐξουσίας κατελέγοντο καὶ τινες τῶν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος διαπρεψάντων καὶ τιμηθέντων παρὰ τῆς πατρίδος· ἀλλὰ δι' αὐτὸ δὴ τοῦτο, διότι διέπρεψαν καὶ ἐτιμήθησαν, ὥφειλον νὰ φρίττωσι καὶ πρὸς μόνην τὴν ἰδέαν τῆς μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς πατρίδος αὐτῶν συνεννοήσεως ὅπως συμπροστατεύσωσι τὴν θρησκείαν, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ σύνταγμα. Καὶ ὅμως τοσοῦτον ἀπετυφλώθησαν ὑπὸ τοῦ πάθους, ὥστε καὶ μετὰ Τουρκαλβανῶν νὰ συμμαχήσωσι δὲν ἐδίστασαν καὶ εἰσβάλλοντες εἰς Πελοπόννησον νὰ λεηλατήσωσι μετ' αὐτῶν, χάριν τῆς θρησκείας, τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ συντάγματος, τὸ Ἄργος καὶ τὴν περίξ χώραν. « Ἀδελφέ μου Κῶστα Κορομπηλιᾷ, ἔγραφεν ὁ ὑπέρμαχος τοῦ Σταυροῦ Ταφὴλ Μπούζης, σοῦ φιλῶ τὰ μάτια καὶ σὲ ἀσπαζόμεθα. Χτὲς μοῦ ἦρταν διαταγαῖς ἀπὸ πάνω καὶ μὲ κάμανε ταγματάρχης, καὶ ἐγὼ γιὰ ὅποῦ σοῦ διορίζω ἐσένα πληρεξούσιο σὲ μιὰ ἐκατονταρχήγια, κα-

θὼς μοῦ μολόγησε ὁ Παγωμῆς, καὶ αὐτοῦ ἔρχεται ὁ Μπαγωμῆς καὶ σὲ βεβαιώνει στοματικά. "Οχι ἄλλο θεόθεν γιὰ ἀμὴν.

» 1832 Γιαννουαρίου 1. Τατάρνα.

» Ταφὴλ Μπούζης. »

Παρέμειναν δὲ θύοντες καὶ καταστρέφοντες πολὺν χρόνον οἱ ἀλλόφυλοι ἐν Ἑλλάδι, ὥς ἐπισήμως βεβαιούμεθα ἔκ τινος ἐγκυκλίου τοῦ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν γραμματέως Κ. Ζωγράφου, ἐκδοθείσης τὴν 7 Σεπτεμβρίου 1832. «Ὅποιαιδέποτε περιστάσεις καὶ ἂν ἔφεραν ἐκ διαλειμμάτων πρὸ τριῶν περίπου ἐτῶν Τουρκαλβανούς τινας ἑρατιώτας, ἀπολύονται οὗτοι εἰς τὸ ἐξῆς τῆς ὑπηρεσίας. » Συγγνωστός δὲ ὁ συνταγματικὸς ὑπουργὸς ὅτι, συνηγορῶν ὑπὲρ τοῦ ἰδίου ἀγῶνος, κολάζει τὸ ἀσεβὲς τῆς παρὰ τῶν προμάχων τοῦ συντάγματος στρατολογίας, ἐπισκιάζων τὴν ἀλήθειαν καὶ λέγων ὅτι πρὸ τριετίας «ἐτερογενεῖς καὶ λιποτάχται παρσιέφρησαν εἰς τὰς ἑλληνικὰς φάλαγγας,» ἐνῶ προσκληθέντες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κυβερνήτου ὑπὸ τῶν ἐν Μεγάροις φιλελευθέρων εἰσέλασαν εἰς Πελοπόννησον ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Γρίβαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, ὁ Κυβερνήτης συνεκάλεσεν ἐθνικὴν Συνέλευσιν, διατάξας, πρὸς ἀποφυγὴν νέων συκοφαντιῶν καὶ κατακρίσεων, ἢ νὰ σταλῶσι παρὰ τοῦ λαοῦ εἰς Ἄργος τὴν 8 Σεπτεμβρίου οἱ τῆς προηγηθείσης πληρεξούσιοι κατὰ τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς ταύτης, ἢ νὰ ἐκλεχθῶσιν ἄλλοι. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ἀφώπλισε τοὺς ἀντιπολιτευομένους. Τοῦναντίον ὁ ἐθνικὸς στόλος παρεδόθη εἰς πῦρ καὶ ἐδολοφονήθη ὁ Κυβερνήτης.

Ἐγένοντο δὲ ἀμφότερα ταῦτα ὡς ἐφεξῆς.

Τὴν 14 τοῦ μηνὸς Ἰουλίου οἱ ἐν Ὑδρα στασιῶται, ἀποστείλαντες ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα ναύτας, ἐγένοντο κύριοι τῆς ἐν τῷ λιμένι Πόρου ἀποσκευάστου Ἑ λ λ ά δ ο ς· ὁ δὲ Κυβερνήτης, ἅμα λαβὼν τὴν εἶδησιν, ἐζήτησε τὴν συνδρομὴν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν συμμάχων δυνάμεων, οἵτινες, ἐλεεινολογήσαντες δι' ἐπισήμων ἐγγράφων τὴν ἀπόγνωσιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως, παρήγγειλαν πρὸς τοὺς διευθύνοντας τὰς τρεῖς ναυτικὰς μοίρας νὰ δράμωσιν εἰς καταστολὴν τοῦ ἀνταρτικοῦ κινήματος. Ἀλλὰ παρακούσας ὁ διοικῶν τοὺς ναύτας ναύαρχος Μιαούλης, παρέδωκεν εἰς πῦρ τὴν Ἑ λ λ ά δ α καὶ τὰς Σ π έ τ σ α ς. Παρατίθημι δὲ τὴν πρὸς τὰς διοικητικὰς ἀρχὰς ἐγκύκλιον τοῦ Κυβερνήτου τὴν διηγουμένην τὸ τόλμημα.

« Διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 4055 ἐγκυκλίου ἀνηγγείλαμεν δι' ὑμῶν πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν ὑπὸ τὴν διοίκησίν σας ἐπαρχιῶν ὅτι οἱ Ὑδραῖοι ἀπετόλμησαν καὶ κατεκυρίευσαν τὰ εἰς Πόρον ἐθνικὰ πλοῖα καὶ τὸν Ναύσταθμον· τοὺς ἐκοινοποιήσαμεν προσέτι τὴν ἐπιστολὴν τῶν Κυρίων Ἀντιπρέσβεων, διὰ τῆς ὁποίας ἔσπευσαν νὰ διατρανώσουν ὅτι ἀποδοκιμάζουν τὸ τόλμηθὲν ἔγκλημα. Ἦδη κρίνομεν χρέος μας νὰ γνωστοποιήσωμεν εἰς τὴν πατρίδα τὰ συμβάντα ἑκτοτε μέχρι τῆς σήμερον εἰς Πόρον, καὶ τὸ ἐκπληροῦμεν διὰ τῆς παρούσης ἐγκυκλίου τὴν ὁποίαν διατάττομεν νὰ δημοσιεύσητε καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν. Οἱ Κύριοι πλοίαρχοι Λάϋονς καὶ Λαλᾶνδ, διοικηταὶ τῶν μοιρῶν Ἀγγλικῆς καὶ Γαλλικῆς, πλεύσαντες εἰς Πόρον καὶ ἐνωθέντες μὲ τὸν Κύριον Ἀντιναύαρχον Ῥί-

κορδ, ἐπανέλαβον διακηρύξαντες πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ ἀνταρτικοῦ κινήματος τὰ αὐτὰ, ὅσα καὶ οἱ Κύριοι Ἀντιπρέσβεις διεκήρυξαν ἐξ ὀνόματος τῶν Αὐλῶν των· τοὺς ἐπέταξαν ν' ἀποχωρήσουν παραδίδοντες εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὰ Ἐθνικὰ πλοῖα καὶ τὸν Ναύσταθμον. Ἀλλ' οἱ Κύριοι Μαυροκορδάτος καὶ Μιαούλης ἀπεκρίθησαν ὅτι εἶχον ὀριστικὰς διαταγὰς ἀπὸ τὸ κοινὸν τῆς Ὑδρας νὰ μὴν ὑπακούσουν εἰς τὴν ἐπιταγὴν των· αἱ δὲ διαταγαὶ αὗται ἐπεκυρώθησαν ἐπομένως διὰ τινος πρεσβείας σταλείσης ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἀπὸ Ὑδραν εἰς Πόρον.

» Τούτων οὕτως ἐχόντων οἱ Κύριοι Λάϋονς καὶ Λαλάνδ ἔλυσαν πανία διὰ Ναύπλιον, ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ συνδιαλεχθοῦν περὶ τοῦ προκειμένου μὲ τοὺς Κυρίους Ἀντιπρέσβεις καὶ μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν. Ὁ δὲ Κύριος ἀντιναύαρχος Ῥίκορδ ἔμεινεν εἰς τὸν Πόρον καὶ ἐφύλαττε μὲ τὸ δίκροτόν του καὶ ἐν ἐκ τῶν βρικίων του τὸ μέγαλον στόμιον τοῦ λιμένος, ἐνῷ τὸ μικρὸν ἐφυλάσσετο ἀπὸ ἑτερον Ῥωσικὸν βρίκιον ὃ **Τηλέμαχος**.

» Τὸ ἑσπέρας ἀφοῦ ἀνεχώρησαν οἱ Κύριοι Λάϋονς καὶ Λαλάνδ, κορβέττα ἐξ Ὑδρας ἐρχομένη ἐπειράθη νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα διὰ τοῦ μικροῦ στομίου. Τὸ Ῥωσικὸν πλοιάριον τὸ ὁποῖον ἐστάλη ἀπὸ τὸ βρίκιον ν' ἀναγγεῖλῃ τὴν κορβέτταν διὰ νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπεκρούσθῃ τουφεκισθέν. Πάραυτα δὲ τὸ φρούριον τοῦ Πόρου παραδοθέν δι' αἰσχυρᾶς προδοσίας εἰς τοὺς ἀντάρτας, καθὼς καὶ ἡ κορβέττα ἡ **Νῆσος Σπετζῶν**, κυριευθεῖσα ἤδη παρ' αὐτῶν, ἐκαννονιοβόλησαν ταῦτοχρόνως τὸν **Τηλέμαχον**· καὶ μετὰ δύο ὥρων μάχην

ἡ μὲν κορβέττα ἡ Ν ἦ σ ο ς Σ π ε τ ζ ῶ ν ἀφηρέθη τὰ κατάρτια, ἡ δὲ ἑτέρα ἐβιάσθη νὰ ὀπισθοδρομήσῃ.

» Διὰ τῆς ὑπ' ἀριθμ. 4154 ἐγκυκλίου εἰδοποιήσαμεν ἅπαντας τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν τὸ θλιβερόν τοῦτο συμβάν καὶ τὴν κακοπραξίαν ἐξ ἧς ἐπήγασεν. Εὐχόμεθα δὲ ὥστε τὰ γινόμενα νὰ συντελέσουν τοῦλάχιστον, διὰ νὰ σταθοῦν εἰς τὰ ἄκρα τοῦ βαράθρου ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους ἐπίβουλοι σύμβουλοι δὲν ἔπαυον νὰ ἀμπώθουν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀπωλείας. Ἀλλὰ μὲ ὅλην τὴν φονικὴν πεῖραν, τὴν ὁποίαν οἱ εἰς Πόρον συνελθόντες Ὑδραῖοι ἔλαβον, ὅχι μόνον δὲν ἠθέλησαν νὰ παραιτήσων τὰ μωρὰ ἀμυντικὰ καὶ ἔτι μωρότερα ἐπιθετικὰ σχέδιά των, ἀλλ' ἐσύναξαν ἐκ νέου τὸ πλήρωμα τῆς κορβέττας, ἡ Ν ἦ σ ο ς Σ π ε τ ζ ῶ ν καὶ, ἐνδυναμώσαντες τὰ λοιπὰ πλοῖα, τέλος ἐζήτησαν καὶ βοήθειαν ἀπὸ τὸ κοινόν των.

» Ὁ Κύριος Ἀντιναύαρχος Ρίκορδ ἔκρινεν ἑκτοτε ἀναγκαῖον διὰ νὰ προκαταλάβῃ τοὺς σκοπούς των νὰ κυριεύσῃ τὰς δύο κορβέττας τὰς ἐλλιμενισμένας εἰς τὸν μικρὸν κόλπον τοῦ Μοναστηρίου. Τὸ βρίκιον ὁ Ὅδυσσεὺς διετάχθη νὰ ἐκτελέσῃ τὰ τῆς κυριεύσεως αὐτῶν, καὶ ἐνῶ δύο βρίκια Ἑλληνικὰ ἐκανονιοβόλουν τὸ φρούριον, ἕτερον βρίκιον ὁ Ἀχιλλεὺς ἐρχόμενον τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἀπὸ Ναύπλιον ἠμπόρεσε νὰ βοηθήσῃ τὰ ἄλλα τρία· εἰς ὀλίγας στιγμὰς ἡ κορβέττα Ν ἦ σ ο ς Σ π ε τ ζ ῶ ν ἐπέτασεν εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἡ ἄλλη παρεδόθη.

» Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἐκατετρόμαξε τοὺς Ὑδραῖους, οἱ τινες στενοχωρηθέντες ἀπὸ τὰ πλοῖα τοῦ Κυρίου Ἀντιναυάρχου Ρίκορδ καὶ ἀπὸ τὰ στρατεύματα

τῆς Κυβερνήσεως, ἐξ ὧν μέρος ἦσαν τοποθετημένα εἰς τὰ ὑψηλὰ μέρη ὅθεν προσβάλλεται ἡ πόλις, ἤρχισαν νὰ λιποτακτοῦν ἀφίνοντες τὰς θέσεις των, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς κορβέτας ἡ Ν ἡ σ ο ς Σ π ε τ ζ ῶ ν, ὁ Κύριος Μιαούλης ἔμεινεν εἰς τὸ δίκροτον μὲ περίπου εἴκοσιν ἀνθρώπους.

» Ἀφ' ἐτέρου οἱ Ποριῶται ἐζήτουν αὐθόρμητοι καὶ μετ' ἐπιμονῆς νὰ ἔμβῃ εἰς τὴν πόλιν ὁ Διοικητὴς τοῦ Πόρου συνωδευμένος μὲ τινας στρατιώτας τακτικούς.

» Ἐν τούτοις ὀφείλομεν νὰ ἐκφράσωμεν τὴν εὐγνωμοσύνην μας εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς κατὰ τὴν Πελοπόννησον πολιτικῆς φρουρᾶς Νικήταν, εἰς τὸν Ἀντισυνταγματάρχην Καλλέργην καὶ λοιποὺς ὀπλαρχηγούς, οἵτινες ἐδιοίκουν τὰ στρατεύματα, ὡς ἐκπληρώσαντας τὸ ὅποῖον ἐνεπιστεύθησαν δύσκολον χρέος μὲ σταθερότητα, μὲ ζῆλον, μὲ πατριωτισμόν.

» Ὁ κ. Μιαούλης ἀφοῦ τὸν ἐγκατέλιπον, ὡς ἐρρέθη ἀνωτέρω, ἀλληλοδιαδόχως οἱ ἰδικοί του, ἐγνωστοποίησεν ἐμμέσως εἰς τὸν Κύριον ἀντιναύαρχον Ῥίκορδ διὰ τοῦ διοικητοῦ τοῦ Γαλλικοῦ πλοίου ὁ Γ ρ α ν α τ ἡ ρ ο ς, φθάσαντος εἰς Πόρον τὴν προλαβοῦσαν, καὶ διὰ τῶν Κυρίων Σαχτούρη καὶ Σαχίνη, ὅτι, ἅμα ἤθελεν ἐπιχειρήσει κίνημα ἐχθροπραξίας ἐναντίον τοῦ δικρότου ἡ Ἑ λ λ ᾶ ς, αὐτὸς ἔμελλε νὰ τὴν καύσῃ καὶ αὐτὴν καθὼς καὶ ὅλα τὰ πλοῖα ὅσα εὕρισκοντο εἰς τὴν ἐξουσίαν του.

» Ἀμ' ἀφ' οὗ ἤκουσε τὴν ἀπόφασιν ταύτην ὁ Κύριος Ἀντιναύαρχος, ἀπόφασιν, ἥτις εἶναι ἀξία τῆς ἡλιθίου βαρβαρότητος τῶν τοιούτων ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι τὴν ἐσχεδίασαν εἰς τὸν νοῦν των, ἐβιάσθη νὰ

δώση τὸν λόγον τοῦ ὅτι ἀναβάλλει πᾶσαν ἐχθροπραξίαν, ἄχρις ὅτου φθάσωσιν οἱ συνάδελφοί του, ἀναχωρήσαντες, ὡς τὸν ἦτον γνωστὸν, ἀπὸ Ναύπλιον καὶ μέλλοντες νὰ ἐνωθῶσιν ἐντὸς ὀλίγου ἀναμφιβόλως μὲ αὐτὸν, διὰ νὰ δώσουν τέλος εἰς τὴν ἀθλίαν ταύτην ὑπόθεσιν.

» Ἐσυμφώνησαν λοιπὸν διὰ τινος συμβιβασμοῦ, δυνάμει τοῦ ὁποίου τὰ ἀτμοκίνητα καὶ ἄλλα ἐθνικὰ πλοῖα νὰ ἐκκενωθοῦν καὶ νὰ ἀναχωρήσουν οἱ Ὑδραῖοι· ὁ δὲ κ. Μιαούλης νὰ μένη εἰς τὸ δίκροτον μὲ πενήντα ἀνθρώπους, ἄχρις ὅτου φθάσουν οἱ Κύριοι πλοίαρχοι Λαῦονς καὶ Λαλὰνδ καὶ ἀπὸ τὰ στρατεύματα τῆς Κυβερνήσεως νὰ εἰσέλθουν ἕως ἑκατὸν πενήντα ἀνθρωποι εἰς τὴν πόλιν τοῦ Πόρου.

» Αὗται αἱ συμφωνίαι ἀπεφασίσθησαν ἐν μέρει καὶ ἐβλήθησαν εἰς πρᾶξιν τὸ πρῶτ', ὃ ἐστὶ τὴν πρώτην ἱσταμένου· ὥστε τὰ πάντα ἐπρομήνυον ὅσον τὸ δυνατόν αἰσίαν καὶ ταχεῖαν τὴν ἔκβασιν.

» Ἀλλὰ θέλετε ἶδει πόσον αἱ ἐλπίδες αὗται ἀπέτυχον, ἀναγινώσκοντες τὰς ἀκολούθους λέξεις, μὲ τὰς ὁποίας ἐξεφράσθη μετ' ὀλίγην ὥραν ὁ γενναῖος Κανάρης.

« « Ἐν Πόρῳ 1/13 Αὐγούστου 10 1/2 ὥρας πρὸ μεσημβρίας.

» » Ὁ Μιαούλης παρέδωκεν εἰς τὰς φλόγας τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν κορβέτταν ἡ Ὑδρα· εἴθε παραδοθῇ τὸ ὄνομα τοῦ αὐτουργοῦ τοιαύτης πράξεως βαρβαροτάτης εἰς αἰώνιον ἀνάθεμα! » Τὰ στρατεύματα κατέλαβον τὴν πόλιν, τὸ φρούριον καὶ τὰ διασωθέντα ἀτμοκίνητα. Εὐρέθησαν δὲ εἰς τὰ ἀτμοκίνητα αὐτὰ,

εἰς τὸν Ναύσταθμον καὶ εἰς τὰς ἀποθήκας φυτίλια εἰς τὰς ὑπονόμους, αἱ ὁποῖαι ἔμελλον νὰ ἀποκαταστήσουν τὸν Πόρον σωρὸν ἐρειπίων, καὶ φαίνεται ὅτι ὀλίγον ἔλειψε νὰ τελειώσουν ὁ Μιαούλης καὶ οἱ συναίτιοί του τοιαύτην πρᾶξιν καταστροφῆς καὶ ἐρημώσεως.» »

» Ἴδου ἡ σύντομος μὲν ἀλλὰ γνησία ἔκθασις τῶν συμβάντων ἐσχάτως εἰς τὸν Πόρον.

» Πᾶσα ἔκφρασις δι' ἧς ἠθέλαμεν προσπαθήσει νὰ χαρακτηρίσωμεν τοιαύτας πράξεις, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραστήσῃ τὴν ἀληθῆ φρίκην αὐτῶν καὶ τ' ἀλγεινὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα θέλει συναισθανθῇ τὸ ἔθνος ὁλόκληρον μεθ' ἡμῶν.

» Οἱ ἄθλιοι οὗτοι ἄνθρωποι, οἵτινες ἀφοῦ ἀνῆρσαν αἰσχυρῶς τοὺς λόγους των, ἔβαλαν τὸ πῦρ εἰς τὰ ἀδύνατα λείψανα τοῦ ἐθνικοῦ ναυτικοῦ μας, ἃς ἀποτολήμῃσουν ἤδη νὰ κηρυχθοῦν, ὡς ἄλλοτε ἀναιδῶς ἐκηρύττοντο, οἱ ὑπερασπισταὶ τῶν Αἰγαιοπελαγιτῶν καὶ οἱ ὑπέρμαχοι τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἡ Κυβέρνησις, ὡς αὐτοὶ διατείνονται, κατεπάτησεν. Ἡ ἀτιμία, μὲ τὴν ὁποίαν ἤδη κατεκαλύφθησαν, θέλει ἐξάξει ἀπὸ τὴν ἀπάτην καὶ αὐτοὺς τοὺς πλέον ἀπλοῦς τῶν πολιτῶν.

» Ὡς ἂν τὰ πάντα συνέτρεχον διὰ νὰ γενῇ τρομακτικώτερα, ἡ καταστροφή τῆς πρώτης τοῦ Αὐγούστου συνέβη καθ' ἣν στιγμὴν οἱ διοικηταὶ τῶν μοιρῶν Ἀγγλικῆς καὶ Γαλλικῆς ἦσαν πλησίον τοῦ Πόρου. Συνεπέφερον δὲ τὸ ἔγγραφον, διὰ τοῦ ὁποίου εἶχον συμφωνήσῃ μὲ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἔχοντες, ὡς ἡμεῖς, σταθερὰν ἐλπίδα ὅτι τὸ αὐτὸ ἔγγραφον ἔμελλε

νὰ παύσῃ τὴν αἵματοχυσίαν, τὸν ὄλεθρον καὶ ἴσως ἀκόμῃ τὴν ὄλεθρίαν πώρωσιν τῶν Ὑδραίων.

» Ἐντὸς ὀλίγου θέλομεν δημοσιεύσει τὰς πράξεις δι' ὧν θέλομεν ἀναγγεῖλει τὰ περαιτέρω μέτρα, ὅσα θέλει λάβει ἡ Κυβέρνησις περὶ τῶν διατρεχόντων.

» Ἐν Ναυπλίῳ τὴν 3 Αὐγούστου 1831.

» Ὁ Κυβερνήτης Ι. Α. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ.

» Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπικρατείας

» Ν. Σ π η λ ι ά δ η ς. »

Ἄλλ' ὁ ἐμπρησμός ἐτελέσθη ἄρα τῇ συναινέσει τῶν ἐν Ὑδρᾷ διευθυνόντων τὴν στάσιν; Ὁ Μιαούλης ὑπῆρχεν ἀπλοῦς ἐκτελεστής προαποφασισθέντος ἀνοσιουργήματος ἢ ἐνήργησεν αὐτογνωμόνως; Ἐν μὲν τῇ ἀπὸ 13 Αὐγούστου ἐκθέσει τοῦ ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Γραμματέως Μ. Σικελιανοῦ ὀνομάζονται πρωταίτιοι τῶν ἐν Ὑδρᾷ καὶ Πόρῳ διαδραματισθέντων δέκα τέσσαρες, ἧτοι οἱ συγκροτοῦντες τὸ Κοινὸν τῆς Ὑδρας Λάζαρος Κουντουριώτης, Ἰωάν. Ὁρλάνδος, Δημήτριος Βούλγαρης καὶ Ι. Γ. Κριεζῆς, πρὸς τούτοις δὲ καὶ οἱ Γεώργιος Κουντουριώτης, Ἀλέξ. Μαυροκορδάτος, Ἀνδ. Μιαούλης, Γεώργ. Σαχίνης, Ἀντ. Κριεζῆς, Δημήτριος Κριεζῆς, Ἰωσήφ Φαλάγγας, Θεόκλητος Φαρμακίδης, Ἀναστάσιος Πολυζωίδης καὶ ὁ ἐκ Πόρου Νικόλαος Γκίκας· ἐν δὲ τῇ συνεδριάσει τῆς 26 Ἰανουαρίου 1845 τῆς ἐν Ἀθήναις Βουλῆς ὁ Α. Μαυροκορδάτος ἐδήλωσε τάδε·

« Σᾶς εἶπαν, Κύριοι, ὅτι ἐγὼ ἐσυμβούλευσα τὸν ἐμπρησμόν τοῦ Ἐθνικοῦ στόλου· δὲν εἶναι οὐδὲ τοῦτο ἀληθές· ἰδοὺ τὸ ἱστορικὸν τοῦ πράγματος· ἔφθασεν

ἀπὸ Ναύπλιον εἰς Ὑδραν ὁ κ. Σταμάτιος Βουδούρης φέρων τὴν εἶδησιν ὅτι ἀπεφασίσθη νὰ ὀπλισθῇ εἰς Πόρον ἢ φρεγάδα Ἑλ λ ἄ ς καὶ νὰ σταλῇ μετ' ἄλλων πλοίων εἰς ἀποκλεισμόν τῆς Ὑδρας. Εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ναυάρχου Μιαούλη συνῆλθεν ὁ κ. Κουντουριώτης μετ' ἄλλων, ἐκεῖ ἀπεφασίσθη νὰ ἐμποδισθῇ ὁ ἀπόπλους παντὸς πλοίου ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς Ὑδρας καὶ ἡ ἐτοιμασία τῶν ἀναγκαίων ναυτῶν διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς Πόρον αἰφνιδίως ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ναυάρχου Κριεζῆ καὶ νὰ καταλάβωσι τὰ πλοῖα. Ἐγὼ εἰς τὴν οἰκίαν μου καθήμενος ἔμαθα τὸ ἐμπόδιον τῆς ἀποπλεύσεως παντὸς πλοίου ἐκ τοῦ λιμένος καὶ διευθύνθην εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Κουντουριώτου διὰ νὰ βεβαιωθῶ. Μαθὼν ὅτι εὐρίσκεται παρὰ τῷ Ναυάρχῳ, μετέβην ἐκεῖ καὶ ἔμαθα τὰ ὑπόλοιπα. Ἡ κρίσις μου κατ' ἀρχὰς δὲν ἦτο σύμφωνος μὲ τὴν κρίσιν ἄλλων ἐπὶ τοῦ ἐπιχειρήματος, τὸ ὅποῖον ἐθεώρησα ὑπὸ πολλὰ σοβαρωτέραν ἔποψιν· ἀφοῦ τὸ πρᾶγμα ἔγεινεν ἤθελα νὰ ἐπιτύχῃ ἄνευ θυσιῶν καὶ αἵματος.

» Ὑπῆγα κατὰ παραίνεσιν καὶ ἄλλων εἰς Πόρον, ὅταν ἔφθασαν ἐκεῖ τὰ πλοῖα τῶν ξένων δυνάμεων· παρευρέθην εἰς τὰς μεταξὺ τοῦ ναυάρχου καὶ τῶν διευθυντῶν αὐτῶν συνδιαλέξεις· ἀλλ' ἐπέστρεψα εἰς Ὑδραν καὶ οὔτε εἰς τὸν ἐμπρησμόν τοῦ στόλου παρευρέθην, οὔτε τὴν περὶ τούτου ληφθεῖσαν ἀπόφασιν ἐγνώριζα μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἐκτελέσεώς της. Ἴδου, Κύριοι, ὅλη ἡ ἀλήθεια, ἐπειδὴ ἠναγκάσθην νὰ ὁμιλήσω περὶ πραγμάτων ἀφορώντων προσωπικῶς ἐμὲ, τὰ ὅποια ἤθελα θεωρήσει ὡς ἀνάξια καὶ τῆς ἐλαχίστης ἀπαντήσεως ἂν δὲν τὰ ἔβλεπα καταχωριζόμενα εἰς τὰς

στήλας τῆς ὑπουργικῆς ἐφημερίδος καὶ τὰ ἤκουα ἐπαναλαμβάνόμενα καὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τούτου.»

Σημειωτέον δὲ ὅτι, ὅτε ταῦτα ἐρρέθησαν ἐπισήμως, οὐδεὶς τῶν ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἀναιρέσει καταδειχθέντων ὡς πρωταιτίων, ὧν οἱ πλεῖστοι ἔζων τότε, ἀνήρεσαν αὐτά.

Ἐγὼ δὲ μαρτυρῶ ἐξ οἰκείας ἀντιλήψεως τὰ ἐξῆς· ὅτε ὁ ναύαρχος Μιαούλης, ἐπανελθὼν τῷ 1833 εἰς Ναύπλιον ἐκ Μονάχου, ἐφιλοξενεῖτο παρὰ τῷ Σ. Τρικούπη, οὗ τινος ἐτίμα ἐξαιρέτως τὴν σύνεσιν, εἰσελθὼν ποτε εἰς τὸν θάλαμον ἐνῷ συνδιελέγοντο ἀμφότεροι, ἤκουσα τὸν ξενιζόμενον λέγοντα ταῦτα· «Ἄν σὲ εἶχα σιμά μου εἰς Πόρον νὰ μὲ συμβουλεύσης ὅταν ἀπεφάσινα νὰ καύσω τὴν φρεγάδαν, δὲν θὰ τὴν ἔκαια.» Ἄρα ἡ ἀπόφασις ἐγένετο ἐν Πόρῳ καὶ οὐχὶ ἐν Ὑδρᾷ ὅπου διέτριβεν ὁ Τρικούπης, ὃν ἐδύνατο νὰ συμβουλευθῇ ὁ πυρπολήσας τὸν στόλον πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ. Τοιοῦτο τοῦλάχιστον κατ' ἐμὲ τὸ ἐκ τῆς ὁμιλίας τοῦ ναυάρχου συμπέρασμα, τοιοῦτο δὲ συνῆγε καὶ αὐτὸς ὁ Τρικούπης ὁ πολλάκις ἐπαναλαβὼν μοι τὴν μετάνοιαν τοῦ ἐμπρηστοῦ.

Καὶ ὁ Κριεζῆς δὲ ὁ μετὰ Μιαούλην ἀπελθὼν εἰς κυρίευσιν τῆς Ἑλλάδος ἔλεγεν ὅτι, καθ' ὅσον αὐτὸς ἐγίνωσκε, διαταγαὶ περὶ πυρπολήσεως τοῦ στόλου δὲν εἶχον δοθῇ ἐξ Ὑδρας καὶ τούτου ἔνεκα ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν τοῦ ναυάρχου, ἀντιπροτείνας μόνου τοῦ πηδάλιου τὴν ἀφαίρεσιν. Ἀλλ' ὁ ναύαρχος, προσέθετο, συνειθισμένος νὰ νικᾷ, ἔβλεπε δυσανασχετῶν ὅτι ἔμελλε νὰ νικηθῇ ὑπὸ τῶν κυβερνητικῶν δυνάμεων καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἔλαβε τὴν ἐσχάτην ἐκείνην ἀπόφασιν.

Καὶ τοιαῦτα τὰ τῆς ἐμπρήσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ μετ' αὐ-

τὴν τὸ μῖσος τοῦ ἔθνους ἐκορυφώθη, οἱ ἀντίπαλοι τῆς ἐξουσίας, ἐγκαταλειμμένοι καὶ ὅλως δυσέλπιδες, ἐμелέτησαν νέον τρομερώτερον ἀνοσιούργημα. Ὑποθέτω ὅμως ὅτι, ὅσω καὶ ἂν ἀνεφλέγοντο ὑπὸ τῶν ἐν Ὑδρᾷ τὰ πάθη τῶν ἐν Ναυπλίῳ παρατόλμων, οὗτοι οὐχὶ κυρίως χαριζόμενοι εἰς τὸν ἀντεθνικὸν ἀγῶνα ἐπήνεγκον τὴν καταστροφὴν. Φρονῶ δὲ τοῦτο διότι, οἱ κεῖνος ὢν τοῦ Γεωργίου Μαυρομιχάλη ἀπὸ τοῦ 1827 ἔτους, ὅτε ἀνηγορεύθη μέλος τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς, εὔρον κατὰ πάσας ἡμῶν τὰς συνεντεύξεις, συνεχῶς ἐπαναλαμβανομένας διὰ τὸ φιλοπράγμον καὶ φιλόμουσον τοῦ ἀνδρός, μεγαλοπρεπῆ, φιλόπατριν, γενναῖον, πιστὸν εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ περιβλέπτου οἴκου ἀφ' οὗ κατήγετο, τοῦ ἐκατόμβην ὅλην τελέσαντος ὑπὲρ τοῦ ἔθνους, πρόθυμον καὶ αὐτὸν πρὸς πᾶσαν θυσίαν. Ὅθεν καὶ ἐξηγείρετο ὅλη αὐτοῦ ἡ ἄμιλλα ὁπότε ἤκουε τὸ ὄνομα τοῦ Κυριακούλη, τοῦ Ἡλίου, τοῦ Ἰωάννου, τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἄλλων ἐκ τῶν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, οἵτινες δι' αἵματος, ὡς παρὰ πολλῶν πολλάκις ἐρρέθη, καὶ τὴν τελευταίαν γωνίαν τῆς Ἑλλάδος ἐπότισαν.

Καὶ ἄλλους δὲ κινδύνους ὑπέστησαν ὑπὲρ τῆς πατρίδος· διότι τῷ μὲν 1821 εἷς τῶν ἀδελφῶν, ὁ Ἀναστάσιος, ἀπήχθη ὁμηρος εἰς τὰς ἐν Τριπόλει φυλακὰς, αὐτὸς δὲ ὁ Γεώργιος ἐκρατεῖτο ἐπίσης ὁμηρος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀλλὰ καὶ διὰ μόνου τοῦ ἀξιωματος καὶ τοῦ ὀνόματος ἀνεζωπύρουν τὸν ἀγῶνα. Ἐτιμῶντο δὲ παρὰ πάντων καὶ τὴν κοινὴν ἀγάπην προσείλκυεν ἔτι μᾶλλον τὸ εὐγενὲς τῶν τρόπων καὶ τὸ σεμνὸν καὶ εὐπρεπὲς τοῦ ἥθους, δι' ὧν διεστέλλοντο

ὅτε πατριάρχης τῆς ἡρώιδος γενεᾶς καὶ τὰ τέκνα καὶ οἱ λοιποὶ προσήκοντες.

Ἐμεμφιμοίρουν ὅμως συνεχῶς δι' ἐπαρχιακὰ, ὡς ἔλεγον, ἀδικήματα. Ἡ μὲν Μάνη ἐθεωρεῖτο ἔτι ἐπαρχία αὐθύπαρκτος, ἀνεξάρτητος καὶ ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου, οἱ δὲ Μανιάται, ὑπολαμβάνοντες πάντοτε ἀνώτατον ἄρχοντα τὸν πρῶην ἡγεμόνα, κατέλυον σωρηδὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ ἐρχόμενοι εἰς Ναύπλιον καὶ παρ' αὐτοῦ ἡξίουں τὴν θεραπείαν τῶν ἰδίων ἀναγκῶν καὶ ἀπαιτήσεων. Διὸ καὶ κατηναγκάζετο νὰ ἐξαιτῇται πολλάκις ἀνακούφισιν καὶ συνδρομὴν, ἅς διὰ τὸ εὐτελές τῶν δημοσίων πόρων ἢ ἐχορήγει μετὰ φειδοῦς ἢ καὶ ἡρνεῖτο ὁ Κυβερνήτης. Τοιαύτης δὲ ἀρνήσεως ἐγεγνόμην καὶ γὰρ μάρτυς τῇ 7 Ἰανουαρίου, ἡμέρᾳ ἐπετείῳ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυβερνήτου, καθ' ἣν συνείθιζε νὰ δέχεται ἐπισκέψεις, ὅτε σεβόμενοι τὸν ἐορτάζοντα ἀπείχομεν πάσης πρὸς αὐτὸν κοινωνίας ἀντικείμενον ἐχούσης τὴν ὑπηρεσίαν. Ἀλλ' ἀναγκασθεὶς ποτε νὰ υποβάλλω δύο ἔγγραφα πρὸς ὑπογραφὴν, εἰσῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς καὶ εὔρον αὐτὸν ὄρθιον· ἅμα δὲ ἰδὼν με·

— Τί εἶδος ἄνθρωποι εἴσθε! ἀνέκραξεν· οὔτε τὴν ἐορτὴν μου μὲ ἀφίνετε νὰ ἀναπνεύσω.

— Ἐξοχώτατε, ἀπεκρίθην, τὰ ἔγγραφα μοὶ ἐφάνησαν κατεπείγοντα· ἂν ὅμως ἀγαπᾶτε, ἀναχωρῶ.

Καὶ ἡτοιμάσθην ν' ἀπέλθω.

— Μεῖνε, ἀνεφώνησε, δὲν ἐννοῶ σέ· δὲν εἶδες ποῖος ἐξήρχετο;

— Μάλιστα, ὁ γέρων Μαυρομιχάλης.

— Εὐθὺς μετὰ τὸ εἰς χρόνους πολλοὺς, μ' ἐζήτησε γρόσια· γρόσια καὶ αἰωνίως γρόσια.

Ἀλλὰ δὲν ἐζήτει ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ κλεινὸς γέρων.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀρνήσεις ἐπισωρευθεῖσαι ἔλαβον ἐπὶ τέλους μορφὴν τιμωρίας, ἡ ἀδημονία τῶν νομιζόντων τὴν Μάνην ἀδικουμένην ἐκορυφώθη καὶ ἀνεγέννησε τὴν ιδέαν τοῦ ἀρχαιοτάτου ἔθους τῆς ἀντιτιμωρίας, ὅπερ καὶ εἰς τὸν χριστιανισμόν ἐπέζησε καὶ ἔτι ζῇ μεταξὺ τῶν ὀρεσιβίων ἀπογόνων τῶν Λακεδαιμονίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν.

Οὕτως ἀνέζησε καὶ ἡ ληστεία ἣν ἐπὶ μὲν Ὀμήρου καὶ μετὰ ταῦτα μετήρχοντο « ἄνδρες οὐ τῶν ἀδυνατωτάτων, οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνῃν τούτου τοῦ ἔργου, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον, » ἐν δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐκληρονόμησαν οἱ Κλέφται, ὧν τὰ ἀνδραγαθήματα ἀπαθανάτισεν ὡς δι' ἀνδριάντων ἡ ποίησις.

Ἀλλὰ καὶ τὸ 1831, ἀποκαλοῦντες οἱ ἐν Ὑδρα μάλιστα, διὰ τε λόγου καὶ γραφῆς, τὸν Κυβερνήτην τύραννον, ἀνεκήρυττον ἐκπλήρωσιν ἱεροῦ καθήκοντος τὴν ἐκδίκησιν καὶ καθηγίαζον τὴν δολοφονίαν.

Προέτεινον δὲ οἱ περὶ Μαυρομιχάλην καὶ ἑτέραν αἰτίαν δεινολογίας τὴν ἐξῆς· ἐν Λιμενίῳ καὶ Μεσσηνίᾳ ἀνεφύησαν, καθ' ὑπαγόρευσιν τῶν ἐν Ὑδρα, ἀνταρτικὰ κινήματα, καὶ δηώσεις καὶ φόνοι διεπράχθησαν, ὧν ἕνεκα ἡ Κυβέρνησις προσεκάλεσεν εἰς Ναύπλιον τοὺς διευθύνοντας αὐτὰ, ἐν οἷς καὶ τὸν Γεώργιον καὶ τὸν Θεῖον αὐτοῦ Κωνσταντῖνον. Ἀφεῖσα δὲ ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ φοβουμένη μὴ δραπετεύσωσιν, ἐπετῆρει διὰ δύο ἀστυνομικῶν κλητῆρων τὰ διαβήματα αὐτῶν καὶ

τούτους τοὺς φύλακας διαφθείραντες διὰ χρημάτων ἐπεχείρησαν τὸ ἀνόσιον τόλμημα τῆς 27 Σεπτεμβρίου 1831, τὴν ἕκτην καὶ ἡμίσειαν ὥραν τῆς πρωίας. Καὶ μετ' ὀλίγον εἶδον δύο πτώματα παραλλάσσοντα τὴν πρὸ τῆς οἰκίας μου ὁδὸν, τὸ μὲν ἐντὸς φερέτρου, κεκαλυμμένον ἀπὸ ἄνωθεν ἕως κάτω καὶ συνοδευόμενον ὑπὸ κλαυθμῶν καὶ γόων, τὸ δὲ, τὸ τοῦ Κωνσταντίνου, καταδιωχθέντος καὶ φονευθέντος ὑπὸ τοῦ ἐτέρου τῶν δύο ἀκολούθων τοῦ Κυβερνήτου, συρόμενον ἡμίγυμνον, φρικτὸν θέαμα! κατὰ πετρῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὀνειδιζόμενον καὶ προπηλαχιζόμενον ὥς ποτε οἱ τοῦ κυλωνείου ἄγους. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν Ναυπλίῳ.

Ἐν δὲ τῇ ἐστίᾳ τῆς ἀποστασίας τί ἐγένετο; «Ἐπεσε τὸ τέρας τῆς τυραννίας· ἔπεσεν ὁ τύραννος» ἀνεβόησαν ὡσεὶ θεόληπτοι διὰ τοῦ Ἀπόλλωνος. «Ἐπεσε θῦμα τῆς ἀκραιφνοῦς φιλοπατρίας νέων Ἀρμοδίων καὶ Ἀριστογειτόνων, νέων Βρούτων καὶ Κασσίων.»

Καὶ προσλαμβάνοντες οἱ ἐναγεῖς συνένοχον καὶ αὐτὸν τὸν θεόν· «Βλέπομεν, διεσάλπιζον, διὰ τῆς εὐγενοῦς ταύτης πράξεως τὴν ὑψηλὴν τῆς θείας δίκης ἀπόφασιν ἐκπληρουμένην εἰς ἀμοιβὴν τῶν ἀρρήτων καὶ ἀθεμίτων κακῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ὑπερπληρωθῇ.»

«Καὶ οὕτω πῶς ἔληξε, κατὰ τὸν στρατηγὸν Πελλιδόν, τὸ ἐν Ἑλλάδι πολιτικὸν στάδιον τοῦ Καποδιστρίου, διαπρέψαντος διὰ τῶν ιδίων ὑπηρεσιῶν, ἃς ἀπένειμε μεταξὺ δυσχερῶν περιστάσεων. Τὰς ὑπηρεσίας δὲ ταύτας οὐδαμῶς προσήκει νὰ ἐξαλείψωσιν αἱ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀδιάσπαστοι πλάναι.» Οὕτω πῶς κατέλυσε τὸν βίον, κατὰ ἕτερον Γάλλον,

τὸν ναύαρχον Jurien de la Gravière « ἐκεῖνος ὑπὲρ οὗ ἔπρεπε νὰ πενθήσῃ ὁλόκληρος ἡ Ἑλλάς, καθόσον μόνη ἡ κυβέρνησις τοῦ ἐναρέτου καὶ ἐμπείρου αὐτοῦ ἀνδρός, ἐδύνατο νὰ προεξομαλύνῃ τὸ ἔδαφος τῆς μοναρχίας. » Οὕτω πως ἔληξε τὸ στάδιον ἐκείνου περὶ οὗ ὁ ἐκ τῶν κορυφαίων τῆς ἀντιπολιτεύσεως Α. Μαυροκορδάτος, ὁμολογῶν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πρώτου Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, ἔγραφεν, ὡς ἐρρέθη, τῷ Δημ. Ὑψηλάντῃ τῷ 1821, ἥτοι ὀκτὼ ἔτη πρὸ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ.

« Ἄς συγκεντρώσωμεν τὴν διοίκησιν εἰς ὀλίγων χεῖρας ἐνόσω νὰ προσκαλέσωμεν κἀνὲν ὑποκείμενον, οἷος ὁ πρίγκηψ Εὐγένιος ἢ ὁ κόμης Καποδίστριας ἢ πᾶς τις ἄλλος ἀνώτερος ἡμῶν. »

Καὶ ἀληθῶς ἔξοχοι ὑπῆρξαν αἱ ὑπηρεσίαι ἐκείνου· ἀλλὰ καὶ μόνη ἡ ὑπὲρ τῆς ἀσφαλείας, ἧς ἐστερεῖτο κατὰ κράτος, ἰδίᾳ μὲν ἕκαστος, κοινῇ δὲ σύμπασα ἡ πατρίς, ἔπρεπε νὰ καταστείλῃ τὴν ἐμπάθειαν τῶν ἀντιπάλων. Ἐστερούμεθα δὲ πρὸ τοῦ Κυβερνήτου ἀσφαλείας καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Ναυπλίῳ, ὅπου ὁ μὲν Γρίβας ἐν Παλαμηδίῳ, ὁ δὲ Φωτομάρας ἐν Ἰτσακαλὲ ἀντεπυροβολοῦντο ἐμμανῶς καὶ αἱ σφαῖραι, ἐκρηγνύμεναι κατὰ μέσον τῆς πόλεως, ἐτραυματίζον καὶ ἀπέκτεινον. Ἐνθὺμιον δὲ τῆς ἐπαράτου ταύτης ἔριδος ἔβλεπον μέχρις ἐσχάτων οἱ νεώτεροι, τὴν διεστρεβλωμένην δεξιὰν τοῦ γερουσιαστοῦ Γιαννάκη Χατζῆ Πέτρου, κατασταθεῖσαν ἄχρηστον ὑπὸ σφαίρας ἐκσφενδονισθείσης ἐκ Παλαμηδίου κατὰ τοῦ βουλευτηρίου, ἐν ᾧ ἦσαν συνηγμένοι τὴν ὥραν ἐκείνην οἱ νομοθέται. Ὅθεν οἱ κάτοικοι ἀπεδίδρασκον περιδεεῖς, οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης

παραμένοντες, κλείοντες μετὰ σπουδῆς καὶ ἐργαστήρια καὶ θύρας καὶ παράθυρα ὅσας ἐφαίνοντο καταβαίνοντες οἱ στρατιῶται, ἀπεχώρουν ἔντρομοι ὡς πρὸ τῶν γενιτσάρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Σμύρνης καὶ ἡ πόλις μετεβάλλετο εἰς κοιμητήριον.

Ναὶ μὲν περιέπεσεν, ὡς εἶπε καὶ ὁ Γάλλος στρατηγός, εἰς πλάνας καὶ μάλιστα εἰς τὴν κατὰ τῶν προὔχόντων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀπέχθειαν, ἣν ἐξεδήλου ἀπροκαλύπτως· ἀλλ' ὡς ἐπιθυμῶν νὰ ἐκρίζωσῃ τὰς ὀλεθρίας ἔξεις τῆς δουλείας καὶ ἀναρχίας καὶ νὰ ἀναπλάσῃ τὸν λαόν, ἐκείνους μὲν ὑπελάμβανε διεφθαρμένων χρόνων διεφθαρμένα ὄργανα εὐγενοῦς σκοποῦ, εἰς τοῦτου δὲ τὴν ἀγωγὴν ἀφιέρου πᾶσαν μέριμναν καὶ ἐφαίνετο ἐπιποθῶν νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἀνεφάρμοστον τοῦ Πλάτωνος ιδέαν τῆς εἰς ἀγροὺς ἐκπομπῆς τῶν ἔνεκα προβεβηκυίας ἡλικίας ἀνεπιδέκτων βελτιώσεως, ὅπως ἀνατραφῶσιν οἱ νέοι « ἐκτὸς τῶν ἡθῶν, ἃ καὶ οἱ γονεῖς ἔχουσιν. » — « Ἐνόσω ὑπάρχει ἡ παροῦσα γενεὰ, ἔγραφε τῇ 10 Ἰουνίου 1831, οἱ προὔχοντες, ἔνεκα συμφερόντων καὶ παθῶν συνενούμενοι, θὰ παραλύωσι ῥαδιουργοῦντες πᾶσαν οἰανδῆποτε τάξιν πραγμάτων, οὐδέποτε δὲ θὰ ὑποστηρίξωσι καὶ, τὸ χεῖριστον, οὐδέποτε θὰ δημιουργήσωσι κυβέρνησιν. Ὁ Κ. Δώκινς εἶπέ μοι πολλάκις, ὅτι εἴ ποτε κληθῶσιν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι εἰς καταρτισμὸν κυβερνήσεως, ἡ χώρα θὰ ὑποκύψῃ καὶ αὖθις εἰς πανώλεθρον ἀναρχίαν. » - « Φρόντισον ν' ἀνταλλάξῃς, εἶπε καὶ πρὸς τὸν Πρόκες, ὅτε τὸν Μάρτιον τοῦ 1828 παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ μεταβῇ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἰβραὶμ, φρόντισον ν' ἀνταλλάξῃς τοὺς αἰχμαλώτους Ἀραβας οὐχὶ

πρὸς ἄνδρας, εἰ δυνατόν, ἀλλὰ πρὸς παῖδια καὶ πρὸς γυναῖκας δυναμένας νὰ ἔχωσι παῖδια.»

Καὶ σωτηριωδεστάτη μὲν ἡ πρόθεσις, ἀλλ' ἔπρεπε καὶ νὰ ἔχη ἐν ταῦτῳ κατὰ νοῦν, ὥς ἀρμόζει νὰ ἔχωσι διαρκῶς καὶ πάντες οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν, ὅτι, πρὸς δυστυχίαν τῶν λαῶν, « αἱ πλείσται στάσεις διὰ φιλοτιμίαν ἐν ταῖς πόλεσι γίνονται· περὶ τιμῆς γὰρ οὐχ οἱ τυχόντες ἀλλ' οἱ δυνατώτατοι ἀμφισβητοῦσιν. » — « Αἰσθάνομαι, ἔγραφέ ποτε, ὅτι ἡμάρτησα συλλαβὼν τὴν ἐλπίδα τῆς παρὰ τῷ λαῷ βαθμιαίας ἀνορθώσεως τῆς πρὸς τοὺς κομματάρχας ὑπολήψεως. Ὅτε ἦλθον εὖρον αὐτοὺς ἐγκεκλεισμένους ἐν ταῖς οἰκίαις, φρουρουμένους ὑπὸ ὀπλοφόρων καὶ αἰωνίως φοβουμένους τὴν ἐκδίκησιν τοῦ λαοῦ ἢ τῶν ρουμελιωτῶν στρατιωτῶν. Καὶ σήμερον μίαν εὐχὴν διαβιβάζουσί μοι αἱ ἐπαρχίαι, τὴν διὰ παντός ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν προϋχόντων καὶ τῶν ὀπληρχηγῶν. »

Ἡμάρτησεν ὁμῶς καὶ κατὰ τι ἄλλο, κατὰ τὴν πεποίθησιν ὅτι μόνη ἡ πρώτη γενεὰ θὰ παρέλκε πᾶσαν οἰανδὴποτε τάξιν πραγμάτων· διότι καὶ ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη ἐζήλωσαν τὰ παραδείγματα ἐκείνης.

Συνετέλεσε δὲ κατὰ πολὺ εἰς τὴν γένεσιν τῆς παράφρονος ἀντιπολιτεύσεως τὸ οὐδὲν ἥττον παράφρον πολίτευμα τοῦ Βιάρου, περιβεβλημένου ἀριθμὸν ἐλαττωμάτων ἴσον πρὸς τὰς ἀρετὰς αἵ τινες καθωράϊζον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· διότι, δοκησίσοφος ὢν καὶ ἀλαζών, ἐμπαθὴς καὶ φθονερός, κοῦφος καὶ μεγαλοῤῥήμων, βεβαπτισμένος ἐνὶ λόγῳ εἰς τὰ ὕδατα τῆς ἐνετικῆς μοχθηρίας, ὥρμα αὐθαιρέτως, μηδὲ τὸν ἄρχοντα τῆς

πολιτείας προειδοποιῶν, πρὸς πᾶν ἀσεβὲς καὶ ἀνόσιον, σφετεριζόμενος καὶ δικαστικὴν καὶ νομοθετικὴν ἐξουσίαν. Παρεβίαζε τὸ ἀπόρρητον τῶν ἐπιστολῶν, ἐπεχείρει ἐρεῦνας κατ' οἶκον, ἔρριπτεν ἐλευθέρους πολίτας εἰς τὰς φυλακὰς, ἐψήφισε δημεύσεις καὶ, τερατευόμενος συνωμοσίας καὶ ἐπιβουλὰς, ἐπλημμύριζε κατασκόπων τὴν χώραν. Ὡμοίρει δὲ καὶ προθύμου συνεργοῦ, τοῦ Γεννατᾶ, ἀστυνόμου καὶ ἀνακριτοῦ μᾶλλον ἢ Γραμματέως τῆς Δικαιοσύνης ἐκτελοῦντος καθήκοντα. Ἦτο δὲ ὁ Γεννατᾶς πολυγραφώτατος, ἀλλὰ ὥς ἀγνοῶν τὴν ἡμετέραν συνέρραπτε χαίρων ἐλληνιστί τε καὶ ἰταλιστὶ ἀναμῖξ ἔγγραφα, εἰς ᾧ, βιαζόμενος τὴν ἔννοιαν, συνεσφῆκου λέξεις τινὰς, οἷον, κ ο λ ο φ ὶ ν, ἀ σ μ ἔ ν ω ς, ἀ ν α φ α ν δ ὶ ν, αὐ τ α ν δ ρ ο ν, ἃς ἠσπάζετο φιλοστόργως, καὶ, ἐκλαμβάνων ἀριστουργήματα καλλιτελείας καὶ ἐπιστήμης τὰ προϊόντα τοῦ ἰδίου καλάμου, ἐσταχυολόγει αὐτὰ ἐπιμελῶς καὶ ἐπιμελέστερον συνελίπτων ἀπεθησαύριζεν ὥς κειμήλια.

Καὶ ἔπαθεν ἀδίκως ὁ Κυβερνήτης ὅ,τι πάσχουσι καὶ ὅ,τι θὰ πάσχωσιν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐθνῶν, οἱ ὀλιγωροῦντες τῆς πρὸς Δημόνικον ταύτης παραινέσεως τοῦ Ἰσοκράτους· « Εἰς ἀρχὴν κατασταθεὶς μηδενὶ χρῶ πονηρῶ πρὸς τὰς διοικήσεις· ὧν γὰρ ἐκεῖνος ἀμάρτη, σοὶ τὰς αἰτίας ἀναθήσουσιν. »

Ἄλλ' οὔτε τοῦ Βιάρου, οὔτε τοῦ Γεννατᾶ, οὔτε αὐτοῦ τοῦ ἀνωτάτου ἄρχοντος τὰ ἀμαρτήματα ἦσαν ἱκανὰ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἀνταρσίαν, ἥτις, ἐκ τῶν τριῶν βιαίων σπαραγμῶν, τῶν ἀπὸ τοῦ 1831 ἔτους ἀνατρεψάντων τὰ καθεστῶτα ὑπῆρξεν ἀναντιρρήτως ὁ συγερώτατος· διότι τῷ μὲν 1843 καὶ τῷ 1862 ὑπῆρχον

λαὸς καὶ διοίξεις, οἱ δὲ κατὰ τῆς δημοσίας τάξεως ἐπαναστατήσαντες ἢ ἠγνόουν ἢ εἶχον λησμονήσει τὸ πρὸ τοῦ Κυβερνήτου χάος· τῷ 1831 ὅμως πάντες ἐγίνωσκον, ὅτι χθὲς ἔτι ἀντὶ λαοῦ ὑπῆρχεν ἄμορφος ἀνθρώπων σωρὸς, ἀντὶ διοικήσεως ἀναρχία καὶ ὅτι τὴν ἀναρχίαν καὶ τὸν σωρὸν πρῶτος αὐτὸς μετεσκεύασε καὶ ὅτι πρῶτος αὐτὸς μετὰ τετρακόσια ἔτη ἐδημιούργησεν ἐθνικὴν διοίκησιν. Ἐπὶ μὲν τῆς 3 Σεπτεμβρίου καὶ τῆς 10 Ὀκτωβρίου εἶχομεν πῶς νὰ μὴ λιμοκτονήσωμεν καὶ ποῦ νὰ κλίνωμεν τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ τὴν 27 Σεπτεμβρίου ἐμασώμεθα ἔτι τὸν ἄρτον καὶ ἐφέρομεν ἔτι τὸν χιτῶνα δι' ᾧ ἐθρεψε καὶ ἐνέδυσε πεινῶντας καὶ γυμνοὺς ἐκεῖνος. Ἐν δὲ τῇ παραφορᾷ ἡμῶν καὶ ἐλησμονήσαμεν ὅτι καὶ κατὰ τὰς ἐξωτερικὰς διαπραγματεύσεις οὐδεὶς πλὴν αὐτοῦ δεξιώτερος καὶ ἰσχυρότερος, ὅπως ὑπερμαχήσῃ τῶν κοινῶν συμφερόντων, καὶ μάλιστα τοῦ ὑπερτάτου αὐτῶν τοῦ τῆς ἐπικειμένης ὁροθεσίας.

Μὴ εὐρεθέντος δὲ ἐγγράφου τοῦ Κυβερνήτου, ὀνομάζοντος κατὰ τὰ ἐν Ἀργεὶ ψηφισθέντα τὸν διάδοχον, ἡ Γερουσία συνελθοῦσα διώρισε διοικητικὴν ἐπιτροπὴν ἐκ τοῦ Αὐγουστίνου, τοῦ Κολοκοτρώνου καὶ τοῦ Κωλέττου καὶ συνεκάλεσεν ἐκ νέου τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ λαοῦ. Ὁ δὲ Γεώργιος Μαυρομιχάλης, καταφυγὼν ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τοῦ Γάλλου πρέσβεως τὴν οἰκίαν, ἀπεδόθη εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ ἀνακριθεὶς ἡρνήθη τὸν φόνον. Τὴν δὲ 7 Ὀκτωβρίου ἐγένετο δημοσία ἡ δίκη, ἐνώπιον τοῦ Πρώτου Διαρκoῦς Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου, ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφασις ἐπεκυρώθη καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀναθεωρητικοῦ καὶ τὴν 10, περὶ τὴν πρώτην ὥραν μετὰ

μεσημβρίαν, κατέπεσεν ὑπὸ τὰς θανατηφόρους πληγὰς στρατιωτικῶν πυροβόλων.

Ἦλπιζε δὲ ἡ ἀντιπολίτευσις ὅτι, φονευομένου τοῦ Κυβερνήτου, θὰ ἐξερρήγνυτο ἐπανάστασις καὶ οὕτω θὰ ἐσώζοντο οἱ δολοφόνοι ἢ, ταύτης μὴ γινομένης, ὅτι θὰ ἐσώζον αὐτοὺς οἱ ἐν Ναυπλίῳ ξένοι. Καὶ ἐγένοντο μὲν πρὸς τοῦτο ἀπόπειραι, ἀλλ' ὁ πρέσβυς, ἀποποιηθεὶς τὸ κατ' ἀρχὰς ν' ἀποδώσῃ τὸν πρόσφυγα, ἐβιάσθη ἐπὶ τέλους ὑπὸ τοῦ περικυκλώσαντος τὸν πρεσβευτικὸν οἶκον ἐξηγριωμένου πλήθους νὰ ἐνδώσῃ, ἀπειλήσας ὅτι θ' ἀναχωρήσῃ εἴ ποτε ἐκακοποιοῦν τὸν δολοφόνον.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ πληρεξούσιοι συνήρχοντο εἰς Ἄργος, ὀλίγοι δέ τινες, μὴ ἐκλεχθέντες κατὰ τὰ νενομισμένα, μετέβησαν εἰς Ὑδραν. Καὶ ἡ μὲν Γερουσία ἐπεχείρησε τὴν ἐξέλεγχξιν τῶν ἐκλογῶν κατὰ τὸν τότε νόμον, ἡ δὲ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ ἀπῆλθεν εἰς τὸν τόπον τῆς Συνελεύσεως τὴν 26 Ὀκτωβρίου. Δυστυχῶς ὁμως ἐνέσκηψε μεταξὺ τῶν τριῶν κυβερνητῶν διχόνοια· ὁ μὲν Κολοκοτρώνης ἀπῆτει ν' ἀναγορευθῇ προσωρινῶς Κυβερνήτης ὁ Αὐγουστῖνος, καθόσον μάλιστα ἀνηγγέλθη ἡ προσεχὴς ἐκλογὴ βασιλέως· ὁ δὲ Κωλέττης, ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ τῶν πρέσβεων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, προέτεινε πενταμελῆ Κυβέρνησιν. Καὶ οὗτος μὲν ἡξίου νὰ γίνωσι δεκτοὶ καὶ οἱ ἐν Ὑδρᾷ πληρεξούσιοι, ἐκεῖνος δὲ μετὰ τοῦ Αὐγουστίνου ἀντέλεγεν. Ἐν τούτοις τὰ στρατεύματα ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς συνήχθησαν εἰς Ἄργος ὑπ' ἀρχηγοὺς πολεμίους, ἡμεῖς δὲ πάντες, οἰκτείρον-

τες τὴν πατρίδα, ἐβλέπομεν ἐπικείμενον τὸν ἐμφύλιον πόλεμον.

Καὶ τὴν μὲν 5 Δεκεμβρίου ἡ Συνέλευσις ἤρξατο τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς, τὴν δὲ 8, καταλύσασα τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν, ἀνέθετο τὴν κυβέρνησιν εἰς μόνον τὸν Αὐγουστῖνον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πρᾶξις αὕτη ἀπήρεσεν εἰς τοὺς ἐκ τῆς Στερεᾶς στρατιωτικούς, δὲν ἐβράδυναν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν περὶ Κίτσον Ἰζαβέλλαν, φρούραρχον ὄντα τῆς Συνελεύσεως. Τῆς δὲ συμπλοκῆς ἀποβάσης αἱματηρᾶς ἀλλ' ἀκρίτου, οἱ πληρεξούσιοι μετέβησαν χάριν ἀσφαλείας εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ἡ μάχη ὁμῶς ἐπανελήφθη τὴν ἐπιοῦσαν, ὅτε ἡττηθέντων τῶν ἐκ τῆς Στερεᾶς, ἐγένετό τις συνθήκη, συντελέσαντος καὶ τοῦ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας καταπλεύσαντος εἰς Ναύπλιον Κάννιγκ, καθ' ἣν οὗτοι ἀφέθησαν ἐλεύθεροι ἵνα μεταβῶσι πέρα τοῦ Ἰσθμοῦ. Συναπῆλθον δὲ καὶ πληρεξούσιοι περὶ τοὺς ἐξήκοντα, μεθ' ὧν ὁ τε πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως Π. Νοταρᾶς καὶ ὁ ἀπολυθεὶς τρίτος κυβερνήτης Κωλέττης· καὶ, στρατοπεδεύσαντες ἐν Μεγάροις καὶ Περαιχώρα συνεκρότησαν δευτέραν Συνέλευσιν καὶ δευτέραν κυβέρνησιν ἐκ τοῦ Ζαίμη, τοῦ Κουντουριώτου καὶ τοῦ Κωλέττου, ἢ μᾶλλον ἐκ τούτου μόνου, τῶν δύο πρώτων διατριβόντων ἐν Ὑδρᾷ. Καὶ οὕτω ὑπῆρχον ἐν ταύτῃ δύο ἐθνικαὶ Συνελεύσεις καὶ δύο κυβερνήσεις, ἀμφότεραι διορίζουσαι καὶ παύουσαι, νομοθετοῦσαι καὶ ἀκυροῦσαι, δαπανῶσαι καὶ εἰσπράττουσαι.

Ἐπέτεινε δὲ τὴν τοσαύτην ἀκοσμίαν καὶ ἡ διαγωγὴ τῶν ξένων, τῶν τε πρέσβεων καὶ τῶν ἐν τῇ ἐλληνικῇ ὑπηρεσίᾳ, οἵτινες συμπαθοῦντες, ὥς εἶδομεν, πρὸς τοὺς

ἀντιπάλους τῆς καθεστώσης ἐξουσίας, πρὸς τούτους μὲν παρεῖχον ἀναφανδὸν πᾶσαν ὑποστήριξιν, τοὺς δ' ἐν Ναυπλίῳ καὶ Ἀργεὶ ἐδυσφύμουν καὶ κατεδίωκον. Καὶ ἦλθε μὲν ἐν τῷ μεταξὺ τὸ πρωτόκολλον τῆς 7 Ἰανουαρίου 1832, δι' οὗ κατεκρίνοντο καὶ πρέσβεις καὶ ναύαρχοι καὶ παρηγγέλλοντο καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι ν' ἀναγνωρίσωσι τὴν ὑπὸ τῆς ἐν Ἀργεὶ Συνελεύσεως ψηφισθεῖσαν κυβέρνησιν καὶ νὰ συνεργήσωσι δραστηρίως εἰς τὴν διαλλαγὴν τῶν φατριῶν, ἦλθεν ὅμως δυστυχῶς μετὰ τὴν ἐναρξιν τῆς διχοστασίας. Καὶ ἡ μὲν κυβέρνησις, τιμῶσα τὰς προτροπὰς τῶν δυνάμεων, ἐχορήγησε πλήρη ἀμνηστίαν, ἐξαιρεθέντων μόνων τῶν συναιτίων τοῦ φόνου τοῦ Κυβερνήτου, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀνταρτῶν οἱ ἐν Ὑδρᾷ ἐκήρυξαν παράνομον τὴν εἰς ἐκείνην διακοίνωσιν τοῦ πρωτοκόλλου, οἱ δ' ἐν Μεγάροις ἐδήλωσαν ὅτι τότε μόνον θὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα ὅταν ἀναχωρήσῃ ἐξ Ἑλλάδος ὁ Αὐγουστῖνος.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ πρωτόκολλον καὶ τὴν ἀμνησίαν τὸ μεταξὺ τῶν δύο κυβερνήσεων καὶ Συνελεύσεων χάσμα ἐπλατύνετο ἔτι μᾶλλον, λιποτακτούντων καθ' ἑκάστην διὰ τὴν παντελῆ ἐνδειαν καὶ στρατιωτῶν καὶ ἀξιωματικῶν πρὸς τοὺς ἐν Μεγάροις, οἳ τινες καὶ αὐτοὶ δὲν ἦσαν εὐπορώτεροι. Ὁ δὲ Κωλέττης, βλέπων ὅτι ὁ ἀγὼν αὐτοῦ ἐκινδύνευε νὰ ματαιωθῇ παντάπασιν εἰ μὴ ἔσπευδε νὰ εἰσβάλῃ εἰς Πελοπόννησον ὅπως καταλύσῃ τὴν κυβέρνησιν, ἣν ἐρχόμενος ὁ ἤδη ὀνομασθεὶς ἡγεμὼν θ' ἀνεγνώριζεν ὡς νόμιμον, ἀλλὰ καὶ ἀπορῶν πῶς ν' ἀποτίσῃ τοὺς μισθοὺς τῶν στρατιωτῶν, πρὸς οὓς ἔδιδε μὲν ὑποσχέσεις, ἐβιάζετο δὲ ν' ἀναθετῇ αὐτὰς, ἐσοφίσθη τὸ ἐξῆς στρατήγημα, ὃ μοὶ διηγήθη

τὸ 1844, πρὸς παραδειγματισμὸν, ζητῶν νὰ μὲ πείσῃ ὅτι, εὐθυβολῶν καὶ μὴ οἰκονομῶν διὰ τινων ἐλιγμῶν τὰ πράγματα, καὶ βλάπτω καὶ βλάπτομαι.

« Οἱ στρατιῶται, εἶπέ μοι, κατ' οὐδένα τρόπον συγκατένευον νὰ κινήσωσιν, εἰ μὴ ἐλάμβανον μικρὸν καὶ μέρος τοῦ μισθοῦ αὐτῶν· ἐξαγριωθέντες δὲ ἰδίως κατ' ἐμοῦ, ὡς αἰωνίως ὑποσχομένου καὶ αἰωνίως παραβαίνοντος τὰς ὑποσχέσεις, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι εἰς τὸ λεγόμενον ταμεῖον ἐχόρευον ποντικοὶ, ἤρχισαν καὶ νὰ μὲ ἀπειλῶσιν. Ὅλην δὲ τὴν νύκτα δὲν ἐκοιμώμην, σκεπτόμενος τί πρακτέον τὴν ἐπιοῦσαν· ἀλλ' ἡ ἐπιοῦσα ἤρχετο χωρὶς νὰ ἔλθῃ καὶ τὸ πρακτέον. Ἡ τύχη ὅμως δὲν μὲ ἀφῆκε καὶ ἰδοὺ πῶς· ἐλθὼν ὁ Θεῖρσιος ἐκ Ναυπλίου μὲ εἰδοποίησεν ὅτι βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἐκλέγεται ὁ Ὅθων καὶ μὲ παρὲκίνησε νὰ ἡσυχάσω ἕως οὔ ἔλθῃ.

— Νὰ ἡσυχάσω, πολὺ καλὰ, ἀπεκρίθην· ἀλλὰ πῶς ἀφοῦ οὔτε λεπτὸν ἔχω νὰ δώσω εἰς τοὺς στρατιώτας, οἳ τινες, ὡς βλέπεις, μὲ πολιορκοῦσι καθ' ἐκάστην καὶ μὲ ὑβρίζουσι; Καὶ δὲν ἔχουσιν ἄδικον· μήπως εὕρισκωσι κανένα ἄλλον πόρον; Δάνεισόν μοι μερικὰ χρήματα καὶ σὲ ὑπόσχομαι, ἐρχομένου τοῦ βασιλέως, νὰ σοὶ ἀποδώσω αὐτά. — Ὁ Θεῖρσιος μοὶ ἐδάνεισε ἀριθμὸν τινα ταλλήρων καὶ τὴν νύκτα, κλεισθεὶς εἰς τὴν καλύβην μου μετὰ τοῦ πιστοῦ μου Κώστα, ἰδοὺ τί ἐπραξα· ἐρράψαμεν μερικοὺς σάκκους, τοὺς ὁποίους ἐγεμίσαμεν μὲ ἄμμον, πέριξ δὲ τῆς ἄμμου, πρὸς τὸ ἔξωθεν μέρος ἐτοποθετήσαμεν κατὰ πλάτος τὰ τάλληρα οὕτω πως, ὥστε ὁ μὲν ψηλαφῶν αὐτοὺς διὰ τῆς ἀφῆς, ἡσθάνετο τάλληρα, ὁ δὲ χτυπῶν ἤκουεν ἦχον

ἄργυρου. Μετὰ ταῦτα περιδέσαντες καλῶς τὸ στόμιον ἐκάστου σάκκου ἐσφραγίσαμεν ἐπιδεικτικῶς διὰ μεγάλης σφραγίδος. Μόλις δὲ ἐξημέρωσε, καὶ ἰδοὺ φωναὶ καὶ ὕβρεις τῶν στρατιωτῶν πρὸ τῆς θύρας μου.

— Καλ' ἡμέρα, ἀδέλφια, εἶπον προβάς· τί ἔχετε; τί τρέχει;

— Τί ἔχομεν; ποῦ εἶναι οἱ μισθοί; Ὅλον μᾶς ὑπόσχεσαι καὶ ὅλον μᾶς γελᾷς.

— Σᾶς γελῶ, ἀγαπητοί; ὁ Κωλέττης ποτὲ δὲν ἐγέλασε κανένα.

— Ποῦ εἶναι λοιπόν;

— Ἐλᾶτε νὰ ἰδῇτε.

— Καὶ ἰδόντες τοὺς σάκκους πάλιν δὲν ἐπίστευον.

— Ἴδοὺ, ἀδέλφια, ἐπανελάβον κτυπήσας διὰ τοῦ ποδὸς αὐτούς· κτυπήσατε καὶ σεῖς.

Καὶ ὅτε κτυπήσαντες ἤκουσαν ἦχον ἄργυρου, ἔγειναν ὡς ἔξω φρενῶν καὶ ἔδραμον ν' ἀρπάσωσι τοὺς σάκκους.

— Μὴ βιάζεσθε, ἀνέκραξα, ἀγαπητοί· τὰ χρήματα εἰν' ἐδικά σας. Ἀλλὰ καθὼς ἐγὼ ἐφύλαξα τὸν λόγον μου, οὕτω ἀπαιτῶ νὰ φυλάξετε καὶ σεῖς τὸν ἐδικόν σας. Τὰ χρήματα θὰ τὰ φορτώσωμεν ἐπάνω εἰς ζῶα, καὶ ὅταν φθάσωμεν εἰς τὸ Ναύπλιον θὰ σᾶς τὰ μοιράσω.

Καὶ εὐχαριστήθησαν οἱ στρατιῶται. Ἄν δὲν μετεχειριζόμην, ἀγαπητέ, τὸ στρατήγημα τοῦτο, ὁ βασιλεὺς θὰ εὔρισκε τὸν Αὐγουστῖνον εἰς τὸ Ναύπλιον, ἐγὼ δὲ καὶ σὺ καὶ τόσοι ἄλλοι θὰ ἐμέναμεν μακρὰν τοῦ παραδείσου καὶ θὰ ἐθεωρούμεθα ἀντάρται.»

Διέβησαν δὲ τὸν Ἰσθμὸν τῇ 25 Μαρτίου καὶ τῇ 29

διασκορπίσαντες τὸν εὐάριθμον στρατὸν τῶν ἐναντίων, κατεσκήνωσαν ἐν Ἀργεῖ· τινὲς δὲ προέβησαν καὶ μέχρι τῶν τειχῶν τοῦ Ναυπλίου. Καὶ εὐθὺς ἀποσπάσματα στρατιωτικὰ ἐκ τῶν πλοίων τῶν τριῶν δυνάμεων ἀποβιβασθέντα ἀνέλαβον τὴν φυλακὴν τῶν πυλῶν τοῦ φρουρίου, ἐνῶ οἱ πρέσβεις ἔτρεχον διαπραγματευόμενοι μεταξὺ Κωλέττου καὶ Αὐγουστίνου. Εὐτυχῶς ὅμως ἔφθασεν αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν νέον πρωτόκολλον, τὸ τῆς 7 Μαρτίου, ὃ περ, ὡς ὅλως ἀντιφατικὸν πρὸς τὸ τοῦ Ἰανουαρίου, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀναίμακτον λύσιν τοῦ δράματος.

Διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τούτου, συνταχθέντος κατὰ τὰς ὑποθήκας τοῦ Κάννιγκ, οἱ πρέσβεις διετάττοντο νὰ προλάβωσι διὰ παντὸς τρόπου τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, συνδιαλλάττοντες τοὺς ἀντιμαχομένους καὶ ἀξιοῦντες κυβέρνησιν ἀντιπροσωπεύουσιν πάσας τὰς πολιτικὰς μερίδας. Καὶ, τὸ πάντων σπουδαιότατον, παρηγγέλλοντο νὰ μὴ ἀναγνωρίσωσιν ἄλλην κυβέρνησιν πλὴν τῆς οὕτω σχηματισθείσης. Ἐπέμφθησαν δὲ καὶ ὁδηγίαι ἀπαράλλακτοι πρὸς τὰς τοσάκισ αἰτηθείσας παρὰ τοῦ Κυβερνήτου, ἃς ὅμως αἱ δυνάμεις ἠυδόκησαν νὰ ἐκδώσωσι μετὰ τὴν δολοφονίαν, καταδικάσασαι οὕτω αὐτὴν αὐτῶν τὴν διαγωγὴν.

Ἐπειδὴ δὲ ἦτο πρόδηλον ὅτι εἰς τοὺς νέους κυβερνήτας δὲν θὰ συγκαταλέγετο καὶ ὁ Αὐγουστῖνος, οὗτος, καταθεὶς εἰς χεῖρας τῆς Γερουσίας τὴν διαρρέυσασαν ἤδη ἐξουσίαν, ἀπέπλευσεν ἐπὶ ῥωσικοῦ πλοίου εἰς Κέρκυραν φέρων καὶ τὸν τεταριχευμένον νεκρὸν τοῦ ἀδελφοῦ, οὗ τινος οὐδὲ τὸν ἰμάντα τῶν ὑποδημάτων ἦν ἱκανὸς νὰ λύσῃ κατὰ τε τὰς πολιτικὰς καὶ

τὰς ἠθικὰς ἀρετάς. Ἀναχωρῶν δὲ ἐπέστειλε τῷ Κολοκοτρώνη τὰ ἐξῆς, ἃ τινα, ἀντιγράφων ἐκ τοῦ ἰδιοχείρου πρωτοτύπου, τοῦ σωζομένου παρὰ τῷ Κ. Ἀνδρέᾳ Αὐγερινῷ, σέβομαι τὴν τε λέξιν καὶ τὴν γραφὴν τοῦ δευτέρου Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος.

«Ναύπλιον 30 Μαρτίου 1832.

» Φίλε Κολοκοτρώνη, — Τὸ πρωτόκολον τῆς 7 Μαρτίου καὶ ἡ θέλησις τῶν ἀντιπρέσβεων οἵτινες κοινὴ γνώμη ἐνεργούντες τὸ ἴδιον, ἐζήτησαν ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἔπρεπε νὰ μεταριθμισθῇ διὰ νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ ἡσυχεία καὶ ὁμόνοια εἰς τὴν Ἑλλάδα, μὲ ὑπεχρέωσαν νὰ δώσω τὴν παραίτησιν μου εἰς τὴν Γερουσίαν, διὰ νὰ μὴν ἀποδόσουν εἰς τὴν ἰσχυρογνωμίαν μου ὅσα κακὰ προβλέπω μὲ λύπην μου ὅτι θέλουν ἀκολουθήσει.

» Εἰς τοιαύτην δεινὴν περίστασιν δὲν ἰξεύρω ποῖαν συμβουλήν νὰ σᾶς δώσω. Ἐὰν οἱ Πελοποννήσιοι μικροὶ καὶ μεγάλοι μείνουν ἐνούμενοι καὶ εὐπειθεῖς εἰς τὴν ὁδηγίαν σας ἐλπίζω νὰ φυλάξητε τὴν Πατρίδα σας εἰς τὸν ἐρχομὸν τοῦ Ἡγεμόνος ἀλλέως ἄς ὀψονται καὶ ἔσται ἡ ἐσχάτη πλάνη χείρων τῆς πρώτης.

» Δὲν θέλω λησμονήσῃ ποτὲ τὴν πρὸς τὸν αὐτάδελφόν μου ἀφοσίωσιν, τὸν ἀληθινὸν ζήλον σας πρὸς πᾶν καλὸν τῆς Πατρίδος σας καὶ τὴν ἄδολον καὶ θερμὴν ἀγάπην τὴν ὅποιαν πάντοτε ἔδειξες πρὸς ἐμέ. Ἐὰν ἐγὼ δὲν δυνηθῶ νὰ ἀνταμείψω αὐτὰ ὁ Κύριος ἡμῶν τὸν ὅποιον πιστεύομεν καὶ προσκυνοῦμεν θέλει σᾶς τὰ ἀνταποδώσει καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ.

» Φιλῶ τὸν Γενναῖον καὶ σᾶς ἀσπάζομαι ἐξ ὅλης καρδίας.

» Α. Κ. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ. »

Ἡ δὲ Γερουσία ἀνέθετο τὴν κυβέρνησιν εἰς πενταμελῆ ἐπιτροπὴν, ἀποτελουμένην ἐκ τοῦ Κωλέττου, τοῦ Κόλοκοτρώνου, τοῦ Ζαίμη, τοῦ Β. Βουδούρη, καὶ τοῦ Α. Μεταξᾶ, ἀνηκόντων εἰς τὰς διαφόρους μερίδας. Ἀλλ' οἱ περὶ Κωλέττην, δυσαρεστηθέντες ὥς μὴ ζητηθείσης καὶ τῆς γνώμης τῶν νικητῶν, ὥς ἀτελῶς μάλιστα ἀντιπροσωπευομένης ἐν τῇ Κυβερνήσει, προσεκάλεσαν καὶ τὰ ἐν Ἀργεὶ στρατεύματα καὶ ἡτοιμάσθησαν πρὸς ἔφοδον. Ταῦτα δὲ ἰδοῦσα ἡ Γερουσία, ἐξητήσατο τὴν συνδρομὴν τῶν πρέσβεων καὶ, εἰσελάσαντος ἐν Θριάμβῳ τοῦ Κωλέττου, ἐτροποποιήθη κατὰ τὰς ἀξιώσεις αὐτοῦ ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ, γενομένη ἐπταμελής. Ὀνομάσθησαν δὲ ὑπὸ τῆς Γερουσίας, ὥς ὑπὸ τῆς μόνης σωζομένης νομίμου ἀρχῆς, οἱ ἐξῆς· Κουντουριώτης, Ὑψηλάντης, Ζαίμης, Κωλέττης, Πλαπούτας, Μεταξᾶς καὶ Τρικούπης, οὗ τινος παραιτηθέντος διωρίσθη ὁ Α. Λοιδωρίκης· ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀνεπληρώθη μετ' ὀλίγον ὑπὸ τοῦ Κώστα Βότσαρη· ἡ δὲ προεδρεία ἐμέλλε νὰ περιέρχεται κατὰ μῆνα ἐκ περιτροπῆς εἰς ἕκαστον τῶν κυβερνητῶν. Διωρίσθησαν δὲ καὶ ἰσάριθμοι γραμματεῖς ἢ ὑπουργοὶ, ἥτοι Μαυροκορδάτος, Τρικούπης, Ζωγράφος, Ρίζος, Κλονάρης, Βούλγαρης καὶ Χρηστίδης.

Καὶ ἐτελείωσε μὲν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ἀλλ' αὐτὸν διεδέχθη ἐντελής διοικητικὴ παράλυσις καὶ ἀποτρόπαιος κακοπολιτεία, παρ' ἣν ἀνεβλάστησαν καὶ νέαι ἔριδες κατασπαράξασαι καὶ πολιτευομένους καὶ

ἀντιπολιτευομένους καὶ ὁδηγήσασαι τὸ ἔθνος εἰς ἀληθῆ ἔλεθρον.

Προέκυψαν δὲ αἱ νέαι ἔριδες καὶ αἱ διχοστασίαι ἐκ τῆς ἑτερογενοῦς συντάξεως τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ τελευταίου πρωτοκόλλου σχηματισθείσης· παρατηρητέον δὲ ὅτι τὸ δημόσιον δίκαιον τῶν Ἑλλήνων ἀπετέλουν τότε τὰ ἐν Λονδίνῳ πρωτόκολλα. Ἐκ τῶν ἑπτὰ κυβερνητῶν, οἱ μὲν Κωλέττης, Ὑψηλάντης καὶ Κουντουριώτης ἀνῆκον εἰς τὴν γαλλικὴν μερίδα, οἱ δὲ Μεταξᾶς, Πλαπούτας καὶ αὐτὸς ὁ πρὸ μικροῦ ἀντιπολιτευόμενος τῷ Κυβερνήτῃ Ζαΐμης εἰς τὴν ῥωσικὴν καὶ ὁ Κώστας Βότσαρης, ἐκ τῶν περὶ Μαυροκορδάτον, εἰς τὴν ἀγγλικήν. Ἐπειδὴ δὲ, κατὰ τὸ δόγμα τῆς Γερουσίας, πλειοψηφία ἐλογίζετο μὲν ἡ συμψήφισις πέντε μελῶν, ἀπητεῖτο ὅμως καὶ τῶν ἑπτὰ ἡ συνυπογραφή, ἐπῆλθεν ἐξ ἀνάγκης ταχέως ἡ διαίρεσις. Καὶ τοῦ ὑπουργείου δὲ ἡ σύνταξις ἐγένετο οὐχ ἥττον πλημμελής, τοῦ Μαυροκορδάτου, τοῦ Τρικούπη, τοῦ Ζωγράφου καὶ τοῦ Κλονάρη ἀντικειμένων πρὸς τὸν Ῥίζον, τὸν Χρηστίδην καὶ τὸν Βούλγαρην. Ἀπορον δὲ πῶς ὁ πολυμήχανος Κωλέττης, ὅς τις καὶ πεπτωκὼς ἐπετηδεύετο τὴν ἀνόρθωσιν αὐτοῦ, συγκατέβη, καὶ περ θριαμβεύων καὶ ἰσχύων, νὰ ὑποβάλῃ τὴν ἰδίαν θέλησιν εἰς θέσιν ἥττονα.

Ἦκμασε δὲ ἡ διαίρεσις ὅτε, ἀποθανόντος μετὰ τινος μῆνας τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ἀπελθόντων εἰς Βαυαρίαν τοῦ Βότσαρη καὶ τοῦ Πλαπούτα, ἐκολοβώθη ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ· διότι ὁ μὲν Κωλέττης ἡξίου νὰ διασκορπισθῶσιν εἰς Πελοπόννησον οἱ περὶ Ναύπλιον

συσσωρευθέντες στρατιῶται, ἵνα τρέφονται ἀπ' αὐ-
τῆς ὡς ἀπὸ χώρας ἐχθρικῆς, ὁ δὲ Ζαΐμης, μὴ συναι-
νῶν νὰ πάθῃ ἡ γενέθλιος αὐτοῦ γῆ ὅ,τι ἔπαθε τὸ Ἄρ-
γος ὑπὸ τῶν Τουρκαλβανῶν, ὡς εἶδομεν ἐν τοῖς ἔμ-
προσθεν, ἠναντιοῦτο. Οἱ μὲν ἐπέμενον νὰ συγκροτηθῇ
ἐν Ἀργεὶ ἐθνικὴ Συνέλευσις, οἱ δὲ, μετὰ τῆς Γερουσίας,
προβλέποντες δεινότερας ταραχάς, ἀπέκρουον αὐτήν.
Καὶ τελευταῖον τοσοῦτον ἐδεινώθη ἡ διαφωνία, ὥστε
καὶ οἱ περιλειπόμενοι κυβερνῆται, ἐρίζοντες καὶ φιλο-
νεικοῦντες δι' ἐπιστολῶν, οὔτε συνήρχοντο πλέον.
Ἦλαττώθη δὲ καὶ αὖθις ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν χολωθέντος
καὶ ἀποχωρήσαντος εἰς Ὑδραν τοῦ Κουντουριώτου.

Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ξένων πρέσβεων ὑπεδαυλίζετο,
κατὰ τὸ εἰωθὸς, ἡ διαίρεσις, τοῦ μὲν τῆς Γαλλίας ὑπο-
στηρίζοντος ἐκθύμως τὸν Κωλέττην, τοῦ δὲ τῆς Ἀγ-
γλίας τραπέντος πρὸς τὸν τῆς Ῥωσίας, διὰ τὸν φόβον
μὴ ἐπικρατήσῃ ἡ γαλλικὴ ἐπιρροή· ἡ δὲ ἀχρηματία
ἔφθασεν εἰς τὸ ἔπακρον καὶ τὸ δημοβόρον παράδειγμα
τῆς διχονοίας τῶν κυβερνώντων, ἐπενεργῆσαν καὶ εἰς
τὸν τακτικὸν στρατὸν, ἐκλόνησε τὴν πειθαρχίαν. Ὅθεν
ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν εἰς Ναύπλιον
εἴσοδον γάλλων στρατιωτῶν, οὓς ἡτοιμάσθησαν κατ'
ἀρχὰς νὰ ἐκδιώξωσιν οἱ Ἕλληνες στρατιῶται. Καὶ τὰ
μὲν ἐν Παλαμηδίῳ ἀγγλικά, γαλλικά καὶ ῥωσικά ἀπο-
σπάσματα ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια πλοῖα, αἱ δὲ τρεῖς
σημαῖαι καὶ ἡ μετ' αὐτῶν κυματίζουσα ἑλληνικὴ κατε-
βιβάσθησαν καὶ ἀνεπετάσθη μόνη ἡ τρίχρους. Καὶ
ἐπειδὴ ἡ νόμιμος διοικητικὴ ἀρχὴ δὲν ὑπῆρχε πλέον,
οἱ Γραμματεῖς συνεννοηθέντες ἀνηγόρευσαν ἑαυτοὺς
κυβερνήτας, ἐν μόνον ἔχοντας καθῆκον, τῆς φωνῆς αὐ-

τῶν μηδ' ἐν Ναυπλίῳ ἀκουομένης, τὴν μετὰ τῆς Βαυαρίας ἀνταπόκρισιν, τὴν ἐπὶ κλήσιν τοῦ ἐλέους τῶν πρέσβεων καὶ τὴν ὑποταγὴν εἰς τὰς ἐπιπλήξεις αὐτῶν καὶ τὰς ἐπιταγὰς.

Καὶ ταῦτα μὲν τὰ ἀξιοθρήνητα ἐντὸς τοῦ Ναυπλίου· ἀλλὰ μὴ καὶ τὰ ἐκτὸς ἦσαν ἥττον ἐλεεινά; Ὁ γέρων στρατάρχης τῆς Πελοποννήσου, ἀποχωρήσας μετὰ τὴν Συνέλευσιν εἰς τὸ ὄχυρόν αὐτοῦ, ἀπεῖχε πάσης ἐνεργείας διὰ τὸν φόβον νέας στάσεως. Ἀλλ' ὅτε εἶδε τοὺς ἐκ τῶν Μεγάρων προμάχους τοῦ συντάγματος διασκορπισθέντας εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐφαρμόζοντας αὐτὸ δι' ἀρπαγῶν καὶ καταπιέσεων, ἀνέλαβε τὸ πρῶτον ἀξίωμα· οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Χερσονήσου, ποθοῦντες τὴν ἐπὶ Κυβερνήτου ἀσφάλειαν καὶ τάξιν, συνεσπειρώθησαν περὶ αὐτόν. Καὶ ἀνενεώθη ὁ ἐμφύλιος πόλεμος! Ἀποδιωχθέντων δὲ τῶν συνταγματικῶν, ὁ Κολοκοτρώνης διώκησε μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ βασιλέως τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ πατρίδα, μετὰ τῆς μετριοπαθείας καὶ τῆς ἡπιότητος ἃς ἐπεδείξατο καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα.

Διότι ὁ ἄξεστος οὗτος στρατιώτης, ὁ ἐν σπηλαίοις καὶ ὄρεσι γεννηθεὶς καὶ τραφεὶς καὶ μεταξὺ στρατοπέδων καὶ Κλεφτῶν διανύσας τὸν βίον, ὁ μηδὲν μηδέποτε ἀναγνοῦς ὡς ὅλως ἀγράμματος, ἔφερε διαρκῶς παρὰ τὸ ξίφος καὶ φαρέτραν πλήρη παραβολῶν καὶ γνωμικῶν δι' ὧν ἡρμήνευε τὰ παραγγέλματα τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τὰ ἠθικὰ ἀξιώματα τῶν φιλοσόφων τῶν ἀρχαίων χρόνων. Πανίσχυρος δὲ ὢν ἐν καιρῷ τῆς ἐπαναστάσεως, κατέστελλε δι' ἀδαμάστου θελήσεως τὰς ὁρμὰς τῶν παθῶν. Ὅθεν ὅτε ἐν τῇ Συνελεύσει τῆς

Τροιζήνης ὁ ὀπλαρχηγὸς Γ. Κίτζου σείων ὀργίλως κατὰ τοῦ προσώπου αὐτοῦ ῥαβδίον ἐξύβρισεν εἰπὼν ἄνανδρον καὶ μηδαμινόν, ὁ γέρων Πελοποννήσιος, ἀναλογιζόμενος τὸ καίριον τῶν περιστάσεων, ἀντέταξε σπανίαν πραότητα πρὸς τὸν λάβρον ῥουμελιώτην, ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ πάλαι Ἀθηναίου στρατηγοῦ πρὸς τὸν ἐκ Σπάρτης ναύαρχον. Ταύτην δὲ τὴν ἥτταν τῶν παθῶν ἔλεγεν ὑπερτέραν καὶ λαμπροτάτων νικῶν.

« Ὑψηλότατε, ἔγραφε τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1828 πρὸς τὸν Ἰβραῖμ, τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ οἱ ἴδιοί του ἐχθροὶ τὴν θαυμάζουν. Ὁ κατὰ τὸ Λεοντάρι προχθεσινὸς ἡρωϊσμὸς σου εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν περὶ τὴν Τριπολιτσὰν αἰχμαλωτισθέντων Ἑλλήνων μὲ ἐκίνησε καὶ εἰς ἔπαινον καὶ εἰς θαυμασμόν. Τοῦτο τὸ ὠραῖον παράδειγμα ἐβιάσθην νὰ τὸ μιμηθῶ καὶ ἰδοὺ παραιτῶ καὶ ἐγὼ ἐλευθέρους τοὺς εὐρεθέντας ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν μου αἰχμαλώτους τούρκους καὶ θέλω ἀπελευθερώσει ἀκολούθως καὶ ὅλους τοὺς εὕρισκομένους εἰς τὰς χεῖρας μερικῶν ἔνδον τῆς ἐπαρχίας Καρυταίνης. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τύχη τοῦ πολέμου εἶναι κοινὴ, ἃς ἀπαλλάξωμεν τοὺς δυστυχεῖς αἰχμαλώτους ἐκ τῶν δεσμῶν τῆς δουλείας καὶ ἃς ἀνοιχθῇ μεταξύ μας νέον στάδιον δόξης, ποῖος δηλαδὴ νὰ ἐξαπεράσῃ τὸν ἄλλον εἰς τὴν πρὸς τοὺς αἰχμαλώτους φιланθρωπίαν. Ἡ ἱστορία τῶν ἐθνῶν ἐτράνωσε τὰ ὀνόματα περισσότερον τῶν ὅσοι ἐνίκησαν τὰ πάθη των καὶ ἐφάνησαν γενναίοφρονες, ἀπὸ τῶν ὅσοι ἐσκέπασαν τὴν γῆν μὲ τὰ πτώματα τῶν ἐχθρῶν των. » Τοσαύτη δὲ ἦν ἡ ἀνεξικακία τοῦ ἀνδρός, ὥστε σάτυραν τοιχοκολληθεῖσάν ποτε ἐν Τριπόλει κατ' αὐτοῦ προσέταξε ν' ἀναγνώσωσιν ἐπ' Ἐκ-

κλησίας. Καὶ τοὺς ἀποσφραγίσαντας δὲ ἐπιστολὴν συκοφαντοῦσαν αὐτὸν ἐπέπληξεν ὡς παρανομήσαντας· «Μέσα του ὑβρίζει καθένας ὁπότεν θέλει καὶ ὀπίσω του ὑβρίζουν καὶ τὸν βασιλέα.» — «'Απόντα με καὶ μαστιγούτω, » εἶπεν ἀρχαῖος φιλόσοφος, ἀκούσας ὅτι ἐλοιδορήθη ὑπὸ τινος.

Κατὰ τὴν Στερεὰν ὁμῶς ἄλλως πῶς συνέβησαν τὰ πράγματα· ναὶ μὲν στάσεις δὲν ἐμάστισαν αὐτὴν, ἐμάστισαν ὁμῶς ἄρπαγαὶ καὶ δηώσεις.

Καὶ ἐν τούτοις πληρεξούσιοι, οἱ πλεῖστοι παρανόμως ἐκλεχθέντες, τοῦ Κολοκοτρώνου μὴ συναινέσαντος εἰς συγκρότησιν Συνελεύσεως, συνελθόντες εἰς Ἄργος, ἤρξαντο τῶν συνεδριάσεων τῇ 11 Ἰουνίου· δι' ἔλλειψιν ὁμῶς ἀσφαλείας μετέβησαν εἰς Ναύπλιον. Ἄλλ' οἱ τρεῖς πρέσβεις, ἐπανελάβον τὴν πρόσκλησιν προσθέντες ὅτι ἐὰν οἱ πληρεξούσιοι συνεδριάσωσιν ἐν τῷ φρουρίῳ θ' ἀποσύρῳσιν ἀφεύκτως τὸν γαλλικὸν στρατόν. Δὲν θέλομεν, εἶπον, νὰ φανῶμεν ὑποστηρίζοντες πρᾶξιν ἐναντίαν τῶν ἡμετέρων ὁδηγιῶν.

Οἱ πληρεξούσιοι ὁμῶς ἀδημονοῦντες ὅτι κατήντησαν, καὶ τοὶ ἔχοντες κυριαρχικὴν ἐξουσίαν, νὰ μὴ ἐξουσιάζωσι μήτε γωνίας γῆς, ἀπεχώρησαν εἰς Πρόνοιαν καὶ τὴν 14 Ἰουνίου ἐπανελάβον τὰς συνεδριάσεις. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα περιπεσόντες εἰς νέους κινδύνους, προελθόντας ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν φρουρᾶς ἀπαιτούσης μετ' ἀπειλῶν μισθοὺς, ἠναγκάσθησαν νὰ παρακαλέσωσι τοὺς πρέσβεις ἵνα προστατεύσωσι τὴν Συνέλευσιν διὰ γάλλων στρατιωτῶν· ἀλλ' οἱ πρέσβεις ἀπεποιήθησαν, παραστήσαντες καὶ αὖθις τὴν ἀνάγκην

τῆς διαλύσεως. Καὶ φθᾶσα μὲν ἐψήφισε τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ βασιλέως· ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐτόλμα πλέον νὰ συνέλθῃ, ἡ πρᾶξις ἔμεινεν ἀνυπόγραφος, ἕως οὔ, ἐπαναληφθείσης μετὰ τινας ἡμέρας τῆς συνεδριάσεως ἐλέω τῶν στασιαζόντων στρατιωτῶν, ἀπεφασίσθη καὶ ἡ κατάργησις τῆς Γερουσίας. Αὕτη ὁμως, θεωροῦσα πάντοτε τὴν Συνέλευσιν παρανόμως συγκροτηθεῖσαν, οὔτε ὑπήκουσεν οὔτε συγκατένευσε νὰ παραδώσῃ τὰ ἀρχεῖα αὐτῆς ζητηθέντα ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν γραμματέως. Οὐδὲν ἤττον καὶ οἱ πρέσβεις ἀπέκρουσαν ἐντόνως τὴν πρᾶξιν, ὥς ἀντικειμένην εἰς τὰς ἐν Λονδίνῳ ἀποφάσεις, καθ' ἃς ἡ κυβέρνησις ἔπρεπε νὰ μένῃ ἡ αὐτὴ μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ βασιλέως. Διεκήρυξαν δ' ἐν ταύτῳ ὅτι, μὴ συμπράττοντος τοῦ ἡγεμόνος, οὐδὲν ὀριστικὸν πολίτευμα ἔπρεπε νὰ ψηφισθῇ ὑπὸ παρανόμου μάλιστα Συνελεύσεως.

Καὶ ὁμως ἡ οἰκτρὰ ἐκείνη σύνοδος, ἡ πράγματι μὲν μὴ ἔχουσα ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνειν, μὴ ἐννοοῦσα δὲ ὅτι καὶ λεπτὴ ἀνέμου πνοὴ ἐξήρκει ἵνα διαλύσῃ αὐτήν, ἀπεκρίθη ἀγέρωχος. Καὶ ἀληθῶς δὲν ἐβράδυνεν ἡ διάλυσις. Ἐνῶ, παραδοθεῖσα ἀχαλίνωτος εἰς πάθη καὶ ἐκδικήσεις, συνεζήτει περὶ πολιτευμάτων καὶ διανομῆς κτημάτων καὶ ἀντικαταστάσεως κυβερνήσεως, ἡ φρουρὰ αὐτῆς, συμμαχήσασα καὶ μετ' ἄλλων στρατιωτῶν, ἐπιρρώσθεισα δὲ καὶ διὰ ξένου ἀργυρίου, τοῦ πλείστου χορηγηθέντος εἰς ἄνδρας ἐκ τῶν ἐπισήμων, ὧν τὰ ὀνόματα γνωστά μοι ἔκτοτε καὶ πολλάκις ἐπιβεβαιωθέντα μοι ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Καλλέργη καὶ τοῦ Σ. Τρικούπη ηὐχόμεν νὰ μὴ γνωρίζω, ἐπέπεσε τὴν 10 Αὐγούστου κατὰ τῶν πληρεξουσίων καὶ, συλ-

λαβοῦσα τὸν πρόεδρον Νοταρᾶν καὶ ἑπτὰ ἄλλους ἐκ τῶν εὐπόρων, μετεκόμισε χάριν λύτρων εἰς Ἄργος. Οἱ δὲ λοιποὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους, τριποδίζοντες καὶ πνευστιῶντες ἔφυγον, ὅπου ἕκαστος ἐδύνατο. Καὶ οἱ μὲν αἰχμαλωτευθέντες ἀπελυτρώθησαν μετὰ τινας ἡμέρας δυνάμει γροσίων χιλιάδων δέκα ἐπὶ ταῖς ἑκατόν· οἱ δὲ συνάδελφοι αὐτῶν, πεισθέντες ὅτι γελοία ἦν ἡ περαιτέρω ἐπιμονή, ἔκυψαν τὴν κεφαλὴν καὶ ἔπιον τὸ πικρὸν ποτήριον τῆς διαλύσεως.

Ἐπειδὴ δὲ οὔτε κυβέρνησις ὑπῆρχε πλέον, ἀφοῦ ἐκ τῶν ἑπτὰ μελῶν τὰ τρία μόνον περιεσώζοντο, ἡ Γερουσία, τροποποιήσασα τὸ περὶ τῆς ἑπταμελοῦς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ψήφισμα, ἀντικατέστησεν αὐτὴν δι' ἄλλης ἐκ τριῶν, ἐκ τῶν μενόντων Κωλέττου, Ζαίμη καὶ Μεταξᾶ. Ἀλλ' ὥς ἐξουδετερωθείσης τῆς δυνάμεως τοῦ Κωλέττου, οἱ ἐν Ναυπλίῳ Γάλλοι ὀργισθέντες κατέσχισαν τὸ ψήφισμα, καί τοι ἐκδοθὲν τῇ συναινέσει αὐτῶν, καὶ ἐφυλάκισαν τὸν πρόεδρον τῆς Γερουσίας Τσαμαδόν. Ἐνεκα δὲ τούτου καὶ ἄλλων λόγων, ἀγανακτήσαντες ἑπτὰ τῶν γερουσιαστῶν, ἐδραπέτευσαν διὰ νυχτὸς εἰς Ἄστρος, τῇ συνεργείᾳ τοῦ ῥώσου ναυάρχου Ῥίκορδ, ὅπου ἐξέδοντο ψήφισμα ἀποκηρῦττον τὰς πράξεις τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐξ Ἀστρούς δὲ μετέβησαν χάριν ἀσφαλείας εἰς τὴν διαμείνας πιστὴν τῷ Κυβερνήτῃ νῆσον Σπέτσας, ὅπου, κατὰ πρῶτον μὲν ὠνόμασαν νέαν Διοικητικὴν ἐπιτροπὴν ἐξ ἑπτὰ ὀπλαρχηγῶν, μεθ' ὧν καὶ τὸν Κολοκοτρώνην, εἴτα δὲ κυβερνήτην ἓνα, τὸν ῥῶσον ναύαρχον Ῥίκορδ, ἄνδρα εὐφυᾶ, φιλόδοξον, τολμητίαν καὶ εἰς ἄκρον δραστήριον, πλέον δὲ τοῦ δέοντος ἐπεμβαίνοντα εἰς τὰ τῆς

Ἑλλάδος. Ὁμολογητέον ὅμως χάριν δικαιοσύνης ὅτε ἡ ἐπέμβασις αὐτοῦ δὲν ἦτο πάντῃ ἀδικαιολόγητος, καθόσον καὶ τῶν δύο ἄλλων δυνάμεων οἱ ναύαρχοι εἶχον παρεμβῆ ὑπὲρ τῶν διωκτῶν τοῦ Κυβερνήτου. Οὐδέποτε δὲ συνήνεσεν εἰς ἀναγνώρισιν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ μετὰ πλείστης ὅσης καταφρονήσεως ἤκουε καὶ αὐτῆς καὶ τῶν φίλων αὐτῆς τὸ ὄνομα. Καὶ ὅτε, κυρωθείσης ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως τῆς ἐν Λονδίῳ ἀναγορεύσεως τοῦ Ὁθωνος καὶ διαταχθείσης δοξολογίας, ἡ κυβέρνησις, ὑποπτεύουσα μὴ ἀπορρίψῃ τὴν ἔγγραφον πρόσκλησιν, ἅμα δὲ καὶ ἐπιθυμοῦσα νὰ φανῇ φιλοφρονεστέρα πρὸς αὐτόν, ἀπέστειλεν εἰς τὴν ναυαρχίδα τὸν ἀνώτερον ὑπάλληλον τῆς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν γραμματείας, ὁ Ῥίκορδ, ἀναβάς εἰς τὸ κατὰ στρωμα καὶ σταυρώσας τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους·

— Ἐτοιμός εἰμι, εἶπε μετὰ πολλῆς ψυχρότητος καὶ εἰρωνείας, ν' ἀκούσω τί ὀρίζει ἡ κυρία διοικητικὴ σου ἐπιτροπὴ.

Μαθὼν δὲ τὸν σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς μου·

— Σοφοὶ ἄνθρωποι! ἀνεφώνησε μειδιάσας χλευαστικῶς. Μήπως αἱ δυνάμεις ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν αὐτῶν; καὶ μήπως ἂν δὲν διατάξωσιν αὐτοὶ τελετὰς δὲν θὰ ἔλθῃ ὁ βασιλεὺς; Ταύτην τὴν ἀπάντησιν αἶδω εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τῆς κυρίας διοικητικῆς ἐπιτροπῆς. Τώρα, προσέθετο λαβόμενος κατὰ πρῶτον τῆς δεξιᾶς μου, γνωστοῦ αὐτῷ ἀπὸ τοῦ Κυβερνήτου, ἃς καταβῶμεν εἰς τὴν αἴθουσάν μου, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅμως νὰ μὴ ἀναφέρῃς πλέον μήτε τῆς ἐπιτροπῆς σου, μήτε τῆς Συνελεύσεώς σου τὸ ὄνομα.

Πολὺ δὲ τραχύτερος ἐφάνη ὅτε, ἀνακληθεὶς εἰς Ῥω-

σίαν, ἐζήτησε ν' ἀποχαιρετίσῃ τὸν βασιλέα· καθ' ὅσον θελήσας νὰ ἐκδηλώσῃ ἐπισήμως τὴν δυσaréσκειαν αὐτοῦ ὅτι, κατὰ τοὺς διορισμοὺς τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν λοιπῶν δημοσίων λειτουργῶν, ἀπεβλήθησαν πάντες οἱ ἐκ τῆς κυβερνητικῆς μερίδος, ἦλθεν εἰς τὰ ἀνάκτορα φέρων ἔνδυμα ἀπλοῦ πολίτου· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐμήνυσεν αὐτῷ διὰ τῶν διαγγελέων καλὸν κατευόδιον.

Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα λήγοντος τοῦ 1832 ἔτους. Εἰ δέ τις φιλοπραγμονῶν ἀναδράμῃ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀγῶνος ὅπως ἀναζητήσῃ καιροὺς παραλλήλους πρὸς τοὺς ἐπιστάντας τὸ ἔτος τοῦτο, δὲν θὰ βραδύνη νὰ πεισθῇ ὅτι κυκεῶν παθῶν, ἐρίδων, στάσεων, ἐκδικήσεων, ἐμφυλίων σπαραγμῶν, ἀνόμων διοικήσεων, ἀνομωτέρων συνελεύσεων, ξενικῶν ἐπεμβάσεων, προσβολῶν κατὰ τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπρεπείας, ἐξευτελισμοῦ δημοσίων καὶ ιδιωτικῶν χαρακτήρων, δημεύσεως τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ, διαρπαγῆς τῶν κοινῶν, κυκεῶν, λέγω, οἷος ὁ μετὰ θάνατον τοῦ Κυβερνήτου, οὐδέποτε, οὐδ' ἐπὶ τῶν δεινοτάτων περιπετειῶν, κατήσχυε τὴν Ἑλλάδα. Θὰ πεισθῇ πρὸς τούτοις ὅτι οὐδεὶς πλέον ἐκῆδετο τῆς πατρίδος, ὅτι ἀπесβέσθη καὶ ὁ τελευταῖος τῆς φιλοπατρίας σπινθὴρ καὶ ὅτι πάντες ἐφρόντιζον περὶ τῶν ιδίων. Τίς πρῶτος ν' ἀρπάσῃ τὴν ἀρχὴν ἵνα, κατὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ βασιλέως, εὐρεθῇ κατέχων αὐτήν, οὗτος ὑπῆρξεν ὁ καθυπέρτατος σκοπός, περὶ ὃν διεμάχοντο μὲν οἱ λογάδες τοῦ ἔθνους, κατεστρέφετο δὲ τὸ ἔθνος αὐτό.

Καὶ ἀνεφάνη πάλιν ὁ ἄμορφος σωρὸς καὶ στυγερά ἐνέσκηψεν ἐκ νέου ἡ ἀναρχία.

Μαρτυρεῖ δὲ ταῦτα καὶ ὁ Α. Ζαίμης τῇ 20 Αὐγού-

στού 1832, ὅτε, προτρέπων τὸν Θ. Κολοκοτρώνην ἵνα μεταβῇ μετ' ἄλλων δύο εἰς Μόναχον πρὸς τὸν βασιλέα, ἔγραφεν αὐτὸς ὁ πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἐν ἐπιστολῇ ἐσχάτως δημοσιευθείσῃ ὑπὸ τοῦ γραμματέως αὐτοῦ Μιχαήλ Οἰκονόμου τὰ ἀξιωμακόμενα ταῦτα· « Περὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἐδῶ τί νὰ σᾶς εἵπωμεν; εἶναι τόσον ἀηδῆ, ὥστε δὲν ὑπάγει τὸ χέρι εἰς τὴν ἐξήγησίν των· ἡ κακοήθεια καὶ ἡ ἀσυνειδησία ἀνεπτύχθησαν εἰς τρόπον ἀπίστευτον. Δυστυχία ἦτον δι' ἡμᾶς ὅπου εὐρέθημεν εἰς τοιαύτην ἐποχὴν εἰς τὰ πράγματα. Κοντὰ εἰς τὰ τόσα κακὰ δὲν εἴμεθα καὶ προσωπικῶς ἀσφαλεῖς. Ὑπομονή! »

Ἀλλὰ καὶ οὕτω τὸ ποτήριον τῶν ἐθνικῶν συμφορῶν δὲν ἐπληρώθη· διότι ἐνῶ οἱ ἐν Μονάχῳ, κατεπτοημένοι πρὸς τὰ ἐνταῦθα γινόμενα, ἐξηκολούθουν μὴ ἐπιτρέποντες τῷ βασιλεῖ νὰ ἔλθῃ μετὰ τῆς ἀντιβασιλείας, ἐναντίον τῶν ῥητῶν καὶ ἐπιμόνων ἀπαιτήσεων τῆς τε Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῆς σταλείσης πρεσβείας, καὶ ἐνῶ, καταβληθείσης ἐπὶ τέλους τῆς ἀντιστάσεως, ἀνεπτέρωσε τὰς καρδίας ἡ χαρμόσυνος ἀγγελία ὅτι ἐνέδωκαν οἱ ἀνθιστάμενοι, ἐκρήγνυται παρὰ προσδοκίαν ἡ ἐν Ἀργεὶ μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Γάλλων συμπλοκή, καθ' ἣν τεσσαράκοντὰ μὲν τούτων ἀπεφθάρησαν τραυματισθέντες καὶ φονευθέντες, ἔπεσαν δὲ ἐξήκοντα ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἐκ τῶν ἡμετέρων, « μηδενὸς ἰσχύσαντος νὰ χαλινώσῃ τὴν μανίαν τῶν Γάλλων, » ὡς ῥητῶς λέγει ὁ στρατηγὸς Πελλιόν. Συνέβη δὲ ἡ συμπλοκή ὡς ἐξῆς.

Ἀγγελθείσης τῆς ἐκ Βαυαρίας ἀναχωρήσεως τοῦ βασιλέως, δοθείσης δὲ ἐντολῆς πρὸς παρασκευὴν κατα·

λυμάτων, ἡ Κυβέρνησις ἐλογίσατο ἀπαραίτητον, διὰ τὴν ἔλλειψιν οἰκημάτων, νὰ μετακομισθῶσιν εἰς Ἄργος οἰκογένειαί τινες συρρέουσας προηγουμένως εἰς Ναύπλιον ἕνεκεν ἀσφαλείας. Ἐπὶ τούτῳ δὲ παρεκάλεσε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ γαλλικοῦ στρατοῦ νὰ στείλῃ χάριν εὐταξίας ἀποσπάσματα τινα εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην, ἐν ᾗ διέτριβον ἄτακτα στρατεύματα. Συναινέσαντος δὲ τοῦ ἀρχηγοῦ, μετέβη ἐκεῖ ὁ συνταγματάρχης Στοφὲλ μετὰ τεσσάρων λόχων καὶ, εὐρὼν τὸν στρατῶνα προκαταληφθέντα ὑπὸ ἐτέρων ἰσαρίθμων λόχων ἐπίσης γαλλικῶν ἐλθόντων ἐκ Ναυπλίου, ἔπεμψεν εἰς τὴν σύζυγον τοῦ Καλλέργη ἐπιστολὴν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, παραγγέλλοντος νὰ κενωθῇ ἡ οἰκία, ἥ τις ἀνῆκε μάλιστα τῷ Κυβερνήτῃ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ λαβοῦσα τὴν ἐπιστολὴν δὲν ὑπήκουσεν, ὁ συνταγματάρχης διέταξέ τινα τῶν ἀξιωματικῶν, συνοδευόμενον καὶ ὑπὸ ἐνὸς λόχου, νὰ στήσῃ τὴν γαλλικὴν σημαίαν ἐπὶ τῆς οἰκίας. Ὁ δὲ ἀξιωματικὸς, εὐρὼν καλῶς κεκλεισμένην τὴν αὐλειον θύραν, ἐστράφη πρὸς τὸ ὀπισθεν μέρος καὶ ἤκουσεν Ἕλληνας, τοῦ ὑπολοχαγοῦ Καλισγούρου, κράζοντος ἀπὸ τῆς ἐξέδρας ὅτι, εἴ τις προχωρήσει, θὰ πυροβολήσωσιν οἱ περὶ αὐτὸν στρατιῶται. Ἀλλ' οἱ Γάλλοι παροργισθέντες ἀνέβησαν διὰ τῆς βίας καὶ, ἀφοπλίσαντες τοὺς ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἀνεπέτασαν τὴν σημαίαν. Ὁ δ' Ἕλληνας ἀξιωματικὸς, δικασθεὶς καὶ καταδικασθεὶς διὰ τὴν ἀντίστασιν, ἐθανατώθη τὴν ἐπιοῦσαν.

Ἐν τοσοῦτῳ οἱ ἐν Ἀργεὶ ἐσήμαναν τοὺς κώδωνας τῆς ἐκκλησίας, ἄτακτοι δὲ τινες στρατιῶται ἐχλεύαζον τοὺς περιφερομένους εἰς τὴν ἀγορὰν Γάλλους. Καὶ

ἐπειδὴ οὗτοι ἀπεχώρουν πρὸς τὸν στρατῶνα, οἱ ἡμέτεροι ἔρριψαν κατ' αὐτῶν λίθους, προσέβαλον καὶ τινὰς ἄλλους ἐντὸς ἐργαστηρίου, ἕτεροι δὲ καὶ ἀνελκύσαντες τὰ ξίφη ἔδραμον πρὸς τὸν στρατῶνα. Ἀλλ' οἱ Γάλλοι, ἔτοιμοι ἤδη, ἀπέκρουσαν αὐτοὺς, ἔδραμον κατόπιν σύροντες καὶ δύο τηλεβόλα καὶ, συντρίβοντες δι' αὐτῶν θύρας οἰκιῶν, εἰσήρχοντο καὶ ἀπέκτεινον τοὺς προστυχόντας. Καὶ οὕτως ἔφυγον ἐκτὸς τῆς πόλεως πάντες οἱ ἄτακτοι, περὶ τοὺς ὀκτακοσίους.

Δύσκολον δὲ καὶ νὰ φαντασθῇ τις σήμερον τὴν κυριεύσασαν ἡμῶν ἀθυμίαν. Πάντες ἐλέγομεν θρηνηλογοῦντες, «νῦν νεναναυγήκαμεν ὅτε εὐπλοήκαμεν,» διότι καὶ πάντες ἐπιστεύομεν ὅτι, ἂν τοῦ συμβάντος ἡ φήμη, ἐξογκουμένη μάλιστα ὡς σύνηθες, περιήρχετο εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ βασιλέως, θὰ ἐπανέκαμπτεν εἰς τὰ ἴδια. Καὶ, τοῦτο φοβηθέντες καὶ οἱ κυβερνήται, ἀπεφάσισαν νὰ πέμψωσι πρὸς τὸν βασιλέα ἐπίτηδές τινα, ἵνα προλάβῃ εἰ δυνατόν τὸ δυστύχημα, παριστῶν μικρὰ τὰ γενόμενα. Ἐπεσε δὲ ὁ κληρὸς ἐπὶ τὸν χαράσσοντα τὰς ἀναμνήσεις ταύτας. Καὶ εὐθὺς συνετάχθη ἡ πρὸς τὸν ἡγεμόνα ἐπιστολή, ἐν ᾗ ἐλέγετο ὅτι ἐντολὴν εἶχεν ὁ κομιστὴς ἵνα δώσῃ καὶ διὰ ζώσης πληροφορίας. Ἐγὼ δὲ λαβὼν αὐτὴν ἔδραμον πρὸς τὰ σωζόμενα μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ὑπογραφήν. Ἐβάδιζον καὶ βαδίζων ἐπίζον τὴν ἐπιστολὴν ἐπὶ τῆς παλλομένης καρδίας μου καὶ ἔψαυον αὐτῆς ἀνὰ πᾶν βῆμα καὶ ἔστρεφον ἀδιακόπως περὶ ἐμέ τὸ βλέμμα, φοβόμενος μὴ πέσῃ, ἢ μὴ τις φθονῶν τὴν τύχην μου ἀρπάσῃ τὸ πολύτιμον ἔγγραφον.

Καὶ ὄντως ἡ τύχη μου δὲν ἦτο μικρά· διότι ἐγὼ

πρῶτος τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐμελλον νὰ ἴδω τὸν βασιλέα, νέον ἀγαθόν, ὥραϊον, ὡς ἐφημίζετο, ἐρχόμενον νὰ σώσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῶν σπαραγμῶν τῆς ἀναρχίας, τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς ξενικῆς κατοχῆς. Χθὲς ἔτι ὁ Ζέρβας, ἀποκόψας τὸ εἰσρέον ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ναυπλίου παρ' ὀλίγον ἐξωλόθρευσεν ἡμᾶς καὶ σημαῖται ξέναι ἐκυμαίνοντο ἀγέρωχοι ἐκεῖ ὅπου ἔστησαν τροπαιοῦχοι τὴν κυανόλευκον αἰ ἀτρόμητοι χεῖρες τοῦ Σταίκου καὶ τοῦ κατασυντριβέντος ἀρχιμανδρίτου Διονυσίου τοῦ ἐξ Ἑλλησπόντου.

Οὕτω δὲ πιέζων καὶ ψηλαφῶν τὴν ἀνεκτίμητον ἐπιστολὴν, ὥρμησα μετὰ τὴν ὑπογραφὴν εἰς τὸν λιμένα.

— Πόσα ζητεῖς, ἡρώτησά τινα κυβερνήτην τροχαντηρίου, ἵνα με μεταφέρῃς εἰς τὸν βασιλέα;

— Ἐκατὸν πεντήκοντα γρόσια, ἀπεκρίθη ἡμιαλβανιστὶ ὁ Σπετσιώτης.

— Ἐτοιμάσθητι λοιπὸν καὶ ἀμέσως ἐπιστρέφω.

— Καὶ ἐπιστρέφων φέρε καὶ τὰ γρόσια.

— Θὰ σὲ πληρώσῃ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἡ κυβέρνησις.

— Ἡ φωροκώσταινα! ἀνέκραξεν ὁ Σπετσιώτης καὶ μοὶ ἔδειξε τὴν ράχιν.

Ἐπειδὴ δὲ, δημόσιος ὢν λειτουργὸς, ἐθεώρησα ἐμαυτὸν προσβληθέντα, ἀπετάθην πρὸς δεύτερον· ἀλλὰ καὶ οὗτος καὶ ὁ τρίτος ὃν ἠθέλησα νὰ δοκιμάσω, μόλις ἀκούοντες ὅτι τὸν ναῦλον θ' ἀποτίσῃ ἡ κυβέρνησις, ἔστρεφον καγχάζοντες χλευαστικῶς τὰ νῶτα καὶ μὲ κατελίμπανον συσφίγγοντα τὴν ἐπιστολὴν. Ἐπανελθὼν δὲ κατησχυμένος εἰς τὸν προϊστάμενόν μου,

— Πῶς ! ἀκόμη ἐδῶ ; ἤκουσα αὐτὸν ἀνακράζοντα ἀνυπομόνως.

— Καὶ πῶς νὰ πληρώσω τὸν ναῦλον;

— Τίς ἢ χρεία νὰ πληρωθῇ ἀπὸ τοῦδε; μετὰ τὴν ἐπιστροφήν σου πληρόνει ἡ κυβέρνησις.

— Τὴν κυβέρνησιν, ἐπανέλαβον, ὀνομάζουσιν ὅλοι φωροκώστειναν καὶ οὐδὲ λεπτὸν ἐμπιστεύονται εἰς αὐτήν. Πλὴν, ἀφοῦ θὰ πληρωθῇ μετὰ ταῦτα, διὰ τί ὄχι σήμερον;

— Σήμερον ! ἀνεφώνησεν ὑψώσας ἐκστατικῶς τὰς ὀφρῦς· σὺ μόνος παροικεῖς ἐν Ἱερουσαλήμ καὶ οὐ γινώσκεις τὰ γινόμενα ἐν αὐτῇ;

— Ποῖα ! ἠρώτησα, τὸ ἥθος ἔχων ἐπίσης ἄπορον.

— Ἀγνοεῖς ὅτι οὐδ' ἑκατὸν πεντήκοντα λεπτὰ περιέχει τὸ ταμεῖον;

Μόλις δὲ ἤκουσα ταῦτα καὶ οἱ βραχίονές μου καταπεσόντες, οὐδ' ἐπῆζον, οὐδ' ἐψηλάφω πλεον τὴν ἐπιστολήν.

— Ὑπαγε, εἶπέ μοι μετὰ βραχεῖαν σιωπὴν, εἰς τοῦ Ζαΐμη καὶ ἐπανάλαβε ὅσα μοι εἶπες.

Μεταβὰς δὲ ἀσθμαίνων εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ προεδρεύοντος τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν, εὔρον αὐτὸν καθήμενον ἐπὶ σοφᾶ, ἀναρρόφοῦντα σοβαρῶς καπνὸν καὶ βλέποντα ἐκτὸς τοῦ παραθύρου.

— Τί θέλεις πάλιν ; ἠρώτησε στραφεὶς· δὲν ἀνεχώρησες ἀκόμη ;

— Ὠραία ἐρώτησις ! ὑπέλαβον ἐν τάχει, τὴν ὁποίαν ἀπηύθυνέ μοι καὶ ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν γραμματεὺς. Ἀγνοεῖτε ὅτι χωρὶς δόλωμα ὀψάρια δὲν πιάνονται ;

— Ἄν εἶχες περισσότερον πνεῦμα, ἐπανέλαβε μετὰ

τινος πικρίας ὁ Νέστωρ τῆς Πελοποννήσου, θὰ ἔβλεπεσ ὅτι ἐνῶ ὑπέγραφον τὴν ἐπιστολὴν ἔσειον τὴν κεφαλὴν.

— Ὅτι ἐσεΐσατε τὴν κεφαλὴν, ἀπεκρίθην, προσβληθεὶς ἐκ τῆς ἀπαντήσεως, τὸ παρετήρησα· ἐνόμισα ὅμως ὅτι ἐσεΐσατε αὐτὴν ἐνθυμηθέντες ὅτι ἐκείνη ἦτο ἡ τελευταία κυβερνητικὴ ὑμῶν ὑπογραφή.

Τοῦτο δὲ ἀκούσας ὁ κατηφὴς πρόεδρος, συνωφρυνώθη ἔτι μᾶλλον καὶ, συναγαγὼν τὰ χεῖλη, ἀνεβίβασε πρὸς αὐτὰ τὸν καπνοπόρον σωλῆνα καὶ ἔστρεψεν ὥς καὶ πρὶν τὴν κεφαλὴν ὅπως συνείθιζεν ὁσάκις δὲν ἤθελε ν' ἀπαντήσῃ. Ἐγὼ δὲ ἰστάμην ἀναμένων ἀπάντησιν· ἀλλ' αὐτὸς ἀντιτιμωρούμενός με διὰ τὴν τόλμην μου ἐσιώπα.

— Ἄν ἔχῃς ὄρεξιν, εἶπέ μοι ἐπὶ τέλους ἀτενίζων πάντοτε ἐκτὸς τοῦ παραθύρου, ἂν ἔχῃς ὄρεξιν νὰ ἰδῇς τὸν βασιλέα, πλήρωσε ἀπὸ τὸ βαλάντιόν σου· τὸ ταμεῖον δὲν εὐπορεῖ.

— Θαυμάσια! ἐπεφώνησα· καὶ ἂν μάθωσι τὴν σφαγὴν τοῦ Ἄργους;

Μόλις δὲ ἐτελείωσεν ἡ ἀπάντησίς μου καὶ ὁ ἀθυμῶν πρόεδρος, ἀποτινάξας τὸν σωλῆνα, ἀνηγέρθη. Ἡ ὄψις αὐτοῦ ἐνέφαινεν ἀσυνήθη ἀδημονίαν, ἀδημονίαν ἀνδρὸς εὐπόρου μὲν πρότερον, νῦν δὲ μὴδ' ἑκατὸν πεντήκοντα γρόσια δυναμένου νὰ δαπανήσῃ.

— Ὑπαγε, ἀνεφώνησεν ὀργίλως, εἰς τοῦ Ζωγράφου καὶ εἶπέ νὰ σοὶ δώσῃ τὰ ἑκατὸν πεντήκοντα γρόσια ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ τελωνείου.

Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα ὅτι, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, αἱ εἰσπράξεις τοῦ τελωνείου

Ναυπλίας ὤρίσθησαν ὑπὲρ τῆς φρουρᾶς καὶ διὰ τοῦτο ἐφρόντιζεν ἰδίως περὶ αὐτῶν ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν γραμματεὺς.

Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀπὸ τοῦ Ἄννα εἰς τοῦ Καϊάφα καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τὸ Πραιτώριον, πειθόμενος σχεδὸν κατ' ἐμαυτὸν ὅτι Ἀρκαδίαν αἰτῶ.

Ὁ δὲ Ζωγράφος, ἅμ' ἀκούσας με, μεταβαλὼν τὸ συνήθως ἀμειδὲς καὶ κατεστυμμένον τοῦ ἥθους ἐπὶ τὸ αὐστηρότερον, ἀπέπεμψέ με. Πῶς ὅμως κατεπείσθη μετὰ ταῦτα νὰ ἐκδώσῃ διαταγὴν ἵνα λάβω παρὰ τοῦ τελώνου τὰ γρόσια δὲν ἐνθυμοῦμαι· ἐνθυμοῦμαι μόνον ὅτι ἔσφιγγον καὶ ταύτην περιπαθῶς ὅπως καὶ τὴν πρώτην.

Κατέτριψα δὲ ἐν τῷ τελωνεῖῳ ὁλόκληρον ὥραν ἀληθοῦς ἀγωνίας, ἕως οὗ μετρήσῃ ὁ κυβερνήτης τὰ χάλκινα νομίσματα, ἃ τινὰ παρετήρει ἐν πρὸς ἐν, φοβούμενος ἴσως μὴ ᾔσαν κίβδηλα. Καὶ ὅτ' ἐπέβην εἰς τὸ τροχαντήριον, στεναγμὸς βαθὺς ἀνεκούφισε τὸ περίλυπον στῆθός μου.

Ὡφειλον δὲ κατὰ τὰς ὁδηγίας μου, πρῶτον μὲν νὰ ἴδω τὰ μέλη τῆς ἐλληνικῆς πρεσβείας, νὰ διακοινώσω αὐτοῖς εἰλικρινῶς ἀλλὰ μυστικῶς τὰ συμβάντα, νὰ δηλώσω τὴν ἐντολήν μου καὶ εἶτα νὰ ἐγχειρίσω τὴν πρὸς τὸν βασιλέα ἐπιστολήν. Τοῦτο δὲ καὶ ἔπραξα, διευθυνθεὶς εἰς τὴν γαλλικὴν κορβέτταν Κ α ρ ο λ ί ν α ν, ἐν ᾗ ἐφιλοξενοῦντο ὁ ναύαρχος Μιαούλης καὶ οἱ στρατηγοὶ Κώστας Βότσαρης καὶ Δ. Πλαπούτας ἢ Κολιόπουλος. Οὗτοι δὲ μόλις παρατηρήσαντές με πόρρωθεν, ἔδραμον πρὸς τὴν ἀναβάθραν καὶ μὲ ἐνηγκαλίσθησαν· διότι πρὸ πολλοῦ ἐστεροῦντο εἰδήσεων ἐξ

Ἑλλάδος. Πῶς δὲ παρέπιπτον αἱ ἐπιστολαὶ ἡμῶν ἄδηλον. Τῶν ἐν Ἀργεὶ ὅμως συμβάντων εἶχον ἀμυδρὰν γνῶσιν, δοθεῖσαν αὐτοῖς τὴν προτεραίαν παρά τινος πλοιαρίου· διὸ καὶ ἡ ἀντιβασιλεία ἦν εἰς ἄκρον ἀνήσυχος.

Ἀφοῦ δὲ περιέγραψα τὰ τῆς συμπλοκῆς, ἐζήτησα νὰ μὲ παρουσιάσωσιν εἰς τὴν ἀντιβασιλείαν, συμπλέουσαν μετὰ τοῦ βασιλέως ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς φρεγάτας **Μαδαγάσκαρ**.

— Περίμενε ὀλίγον, εἶπόν μοι, ἕως οὗ ἐτοιμασθῶμεν καὶ θὰ παρακαλέσωμεν τὸν πλοίαρχον νὰ παραχωρήσῃ εἰς ἡμᾶς μίαν λέμβον.

Καὶ ὁ μὲν Μιαούλης καὶ ὁ Βότσαρης ξυρισθέντες ἐφόρεσαν ἱμάτια καινουργότερα καὶ καθαρώτερα, ὁ δὲ Πλαπούτας ἐστόλισε μόνον τὴν κεφαλὴν, ἀνταλλάξας τὸ λιγδωμένον φέσιον πρὸς ἕτερον ἦτον ῥυπαρόν· καὶ οὕτω μεγαλοπρεπῶς ἐσταλμένοι μετέβημεν εἰς τὴν **Μαδαγάσκαρ**. Ἐνῶ δ' ἐπλησιάζομεν, συριγμὸς ὀξύτατος ἤχησε καὶ τέσσαρες ναῦται καταβάντες παρετάχθησαν ἐκατέρωθεν τῆς κλίμακος, ἄνω δὲ αὐτῆς ἀξιωματικοὶ ὑπεδέχθησαν τοὺς πρέσβεις. Ἐπειδὴ δὲ μόνος ἐξ αὐτῶν ὁ Μιαούλης ὠμίλει ξένην γλῶσσαν, τὴν ἰταλικήν, εἰδοποίησε τὴν ἀντιβασιλείαν ὅτι ἀπεσταλμένος τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, κομίζων γράμματα, ἐζήτει καὶ νὰ συνδιαλεχθῇ πρὸς αὐτήν. Καὶ εὐθὺς ἀναβὰς ὁ Ἀβελ εἰς τὸ κατάστρωμα ἔλαβεν αὐτὰ καὶ εἶπέ μοι ὅτι θὰ προσκληθῶ μετὰ μικρόν.

Ἐν τοσοῦτῳ πλῆθος Βαυαρῶν περικυκλώσαντές με ἡρώτων περὶ Ἑλλάδος. Ὁ μὲν ἐπεθύμει νὰ μάθῃ ἐὰν

εὐρίσκοντο χειρόκτια, διότι ἐλησμόνησε ν' ἀγοράσῃ, ὁ δὲ ἐὰν τὰ παράθυρα ἔχωσιν ὑέλους ἢ χαρτία λαδωμένα, ὥς ἔλεγεν ὁ στρατηγὸς "Εἶδεκ, ἄλλος ἐὰν ὑπάρχῃ φραγκικῶν ἐνδυμάτων ῥάπτῃς καὶ τέταρτος ἐὰν σφάζωσι κρέας βόειον, διότι ἦτο συνειθισμένος νὰ ζωογονῇται καθ' ἐκάστην διὰ ῥοφήματος. Τινὲς δὲ καὶ περὶ τῶν ἐν Ἀργεὶ μὲ ἠρώτησαν· πάντες δ' ἐν γένει, πιστεύοντες ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης ἔμελλε ν' ἀντιστῇ εἰς τὴν καθίδρυσιν τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ ἄλλον κύκλωπα μονόφθαλμον ὑπολαμβάνοντες ῥώμην ἔχοντα ἀκαταμάχητον, ἢ σατανᾶν κερκοφόρον, δυνάμενον νὰ πατάξῃ διὰ τῆς οὐρᾶς σύμπασαν τὴν βαυαρικὴν στρατιάν καὶ νὰ καταβυθίσῃ εἰς τὰ βάθη τοῦ πόντου, κατείχοντο ὑπὸ φλογερᾶς ἐπιθυμίας νὰ μάθωσί τι περὶ αὐτοῦ. Τοσοῦτος δὲ τρόμος κατελάμβανε τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους καὶ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ πελοποννησίου στρατάρχου ἀκούοντας, ὥστε ὅτε τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ βασιλέως ἀπεστάλη παρ' αὐτοῦ ὁ ἀξιωματικὸς Βιτάλης, ὅπως ζητήσας τὴν ἄδειαν παρουσιασθῇ, οἱ ἀντιβασιλεῖς μετὰ πολύωρον σύσκεψιν ὑπεξέφυγον τὴν ἀπάντησιν, οὐδὲ τὸν ἀγγελιαφόρον συγκατανεύσαντες νὰ ἴδωσιν.

Ἐγὼ δὲ, καί τοι ἀπαντῶν εἰς τὰς ἐρωτήσεις, πολὺν κόπον κατέβαλλον ἵνα πνίξω τὸν γέλωτά μου. Ἀλλὰ, φοβούμενος μὴ ἐκλάβωσι καὶ ἐμὲ ἄλλον Βεελζεβούλ, δὲν ἐτόλμησα νὰ εἶπω ὅτι πολλάκις καὶ συνευωχήθην μετ' ἐκείνου.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, ἤκουσα τῆς φωνῆς τινος τῶν πρέσβεων καλούσης με κατ' ὄνομα, καὶ στραφεὶς εἶδον καὶ τοὺς τρεῖς συνηγμένους ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ τὸν

φέροντα τὸ ῥυπαρὸν φέσιον νεύοντά μοι νὰ πλησιάσω. Σπεύσας δὲ νὰ ὑπακούσω εἶδον ἐν μέσῳ αὐτῶν νέον εὐζωνον καὶ εὐειδῆ, φέροντα ἱμάτιον μακρὸν κομβωτὸν καὶ πῖλον μέλανα. Καὶ ὁ καλέσας με στραφεὶς εἶπέ μοι ταῦτα·

— Ἡ Μεγαλειότης τοῦ σὲ γυρεύει.

Καὶ μὲ παρουσίασεν εἰς τὸν νέον ὃς τις ἦν ὁ βασιλεύς.

Εἰ καὶ μικροῦ δεῖν ἀνεκάγχαζον διὰ τὸν καινοφανῆ τύπον τῆς ὀνομαστικῆς, ἀπέβαλον εὐσεβάστως τὸν πῖλον καὶ, σταθεὶς ἀκίνητος ὡς στρατιώτης, ἀνέμενον τὸ πρόσταγμα. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἐρωτήσας τὸν ναύαρχον ποίαν ξένην γλῶσσαν ὁμιλῶ, ἐστράφη πρὸς με καὶ πρῶτον μὲν ἀπήτησε νὰ καλύψω τὴν κεφαλὴν, εἶτα δὲ ἀπέτεινέ μοι εὐμενῶς τὸν λόγον.

Μετά τινα δὲ συνομιλίαν, ἀποχωρήσαντος τοῦ βασιλέως, ἦλθε πρὸς ἐμὲ ὁ πλοίαρχος Λάγκενς, ὁ μετὰ ταῦτα πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἀθήναις καὶ λαβὼν με κατὰ μέρος ἐζήτησε λεπτομερεῖς εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν Ἀργεὶ συμβάντων. Ἐπειδὴ δὲ καὶ φίλος μου καὶ φίλος τῆς Ἑλλάδος ἐτύγχανεν ὦν καὶ τῆς συνδρομῆς αὐτοῦ εἶχον ἀνάγκην μάλιστα τὴν ὥραν ἐκείνην, δὲν ἐδίστασα ν' ἀποκαλύψω αὐτῷ κατ' ἰδίαν ἀλλ' ἀμαυρῶς τὰ γεγονότα.

— Καλῶς ποιήσας, ἀπεκρίθη, δὲν μοὶ ἀπέκρυψας τὴν ἀλήθειαν· διότι ἀπὸ τῆς χθὲς οἱ ἀντιβασιλεῖς τοσαύτην ἀνησυχίαν αἰσθάνονται, ὥστε πολλάκις ἐφοβήθην μὴ διακόψωσι τὸ ταξείδιον.

Ἐπειδὴ δὲ, καί περ μὴ ἀποκρύψας τὴν ἀλήθειαν, ἐμετρίασα αὐτὴν ὀνομάσας τὸ συμβάν *une petite action*,

— Comment, monsieur, ἐσύριξε φωνή βροντώδης παρὰ τὴν ἀκοήν μου, ὥστε ἀνεσκίρτησα ἔντρομος, comment, monsieur, vous dites qu'une action a eu lieu à Argos, et vous oubliez que vous nous disiez tout-à-l'heure le contraire ;

Ἦτο δὲ ἡ φωνή τοῦ κόμητος Σαπόρτα, αὐλάρχου τοῦ βασιλέως, ὅς τις διερχόμενος ἐκεῖθεν ἤκουσε μόνην τὴν τελευταίαν φράσιν.

ὦ! ποία ἀπελπισία! ν' ἀποσταλῶ ὅπως παραστήσω ἀνάξια λόγου τὰ ἐν Ἀργεὶ καὶ ὅμως νὰ φανερώσω αὐτὰ κατὰ μῆκος καὶ πλάτος! Ἀλλ' εὐτυχῶς δὲν ἔπαθον τὴν ὥραν ἐκείνην τὸ τοῦ Ῥουσῶ, ὅς τις εὑρίσκειν, ὡς ἔλεγεν, ἐν τῇ κάτω βαθμίδι τῆς κλίμακος τὴν κατὰλληλον λέξιν ἧς εἶχε χρεῖαν ἐν τῇ αἰθούσῃ· (qui trouvait au bas de l'escalier le bon mot qui lui aurait servi au salon.) Ἐν στοιχεῖον τοῦ ἀλφαβήτου μ' ἔσωσε.

— Ποίαν συμπλοκὴν λέγετε; ἠρώτησα ἐπιτηδευθεὶς ἄπορον ἦθος· δὲν ὠμίλουν περὶ συμπλοκῆς (action), ἀλλ' ὅτι ἡ φατρία τοῦ Κολοκοτρώνου εἶναι ἀσήμαντος (c'est une petite faction).

— Enchanté, monsieur, enchanté! ἀνέκραξεν ὁ ἀγαθὸς κόμης καὶ παρ' ὀλίγον μὲ κατεφίλει.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἦν ὁ ἐφιάλτης τῶν Βαυαρῶν.

Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιστολῆς καλέσαντές με οἱ ἀντιβασιλεῖς ἀπήτησαν νὰ ἐκθέσω λεπτομερέστερον τὰ ἐν Ἀργεὶ διαρκούσης δὲ τῆς διηγήσεως, καθ' ἣν ὑπολαμβάνοντες ἐπολυπλασίαζον τὰς ἐρωτήσεις, δισταγμοὶ, φόβοι καὶ ἀμηχανία ἐζωγραφοῦντο ἀδιακόπως ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτῶν. Καλέσαντες δὲ

μετὰ ταῦτα καὶ τοὺς τρεῖς πρέσβεις καὶ διῦλίσαντες τὰ παρ' ἐμοῦ λεχθέντα, ἐξέφρασαν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μείνω μετ' αὐτῶν. Ἀλλ' ἐγὼ, καταφλεγόμενος ὑπὸ θερμῆς ἀνυπομονησίας ἵνα, ἐπανελθὼν ὅσον τάχιον, διακηρύξω ὅτι εἶδον τὸν βασιλέα, ἀπεκρίθην προφασιζόμενος ὅτι ἤμην διατεταγμένος νὰ ἐπανέλθω ἄνευ ἀναβολῆς καὶ παρεκάλεσα νὰ μοὶ ἐπιτραπῇ ἢ ἐπάνοδος. Καὶ, δοθείσης μοι ἐγγράφου ἀπαντήσεως, ἀπεχαιρέτισα καὶ βασιλέα καὶ ἀντιβασιλεῖς καὶ πρέσβεις καὶ τοὺς νέους γνωρίμους μου καὶ τὰς εὐειδεῖς καὶ φιλομειδεῖς θυγατέρας τοῦ κόμητος Ἀρμανσπεργ καὶ πλήρης ἀγαλλιάσεως ἐπέβην εἰς τὸ τροχαντήριόν μου· συγκωπηλατῶν δὲ ῥωμαλέως ἐν ὥρᾳ νηνεμίας, ἔφθασα περὶ μέσας νύκτας εἰς Ναύπλιον.

Ἀνοιγείσης μοι δὲ τῆς παρὰ τὸν αἰγιαλὸν μικρᾶς πύλης τοῦ φρουρίου, εἰσῆλθον θριαμβικῶς· καὶ, ἐπιδεικνύων ὡς ἄλλον δεκάλογον τοῦ Μωϋσέως τὴν βασιλικὴν ἐπιστολὴν, ἐξύπνισα καὶ κυβερνήτας καὶ γραμματεῖς καὶ φίλους καὶ ἔνδακρυς πρὸς δακρύοντας διηγούμεν ὅτι εἶδον οἱ ὀφθαλμοί μου τὸ σωτήριον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς αὐτοῦ.

Ε'.

(1829 - 1850.)

Αἱ τρεῖς πολιτικάι μερίδες. — Ἀΐτησις προστασίας παρὰ τῆς Ἀγγλίας. — Ὁδηγίαι Μαυροκορδάτου πρὸς τὴν ἐν Λονδίνῳ ἐλληνικὴν ἐπιτροπὴν τῇ 22 Ἰουνίου 1823. — Μερὶς ῥωσική. — Κυβερνήτης, Κολοκοτρώνης, Μεταξᾶς. — Αἰών. — Ἐθνικὴ Συνέλευσις τῆς 3 Σεπτεμβρίου. — Ὁρθόδοξος ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. — Γερουσία. — Μερὶς γαλλική. — Κωλέττης. — Σωτήρ. — Μερὶς ἀγγλική. — Μαυροκορδάτος. — Νόμος ἐκλογικός. — Ἑλπίς. — Ἀθηνᾶ.

Καὶ ἀναντίρρητον μὲν ὅτι πολλάκις ἀνὰ μέσον τοῦ δεινοῦ ἐκείνου ἀναβρασμοῦ ἢ παρέμβασις τῶν ξένων, ἀναχαιτίσασα τὴν ἐκτραχηλισθεῖσαν ἐμπάθειαν καὶ σπουδαρχίαν, ἀπεδείχθη σωστική· ἀλλ' οὐδὲν ἤττον καὶ βέβαιον ὅτι καὶ τὴν μόρφωσιν τῶν τριῶν πολιτικῶν μερίδων, αἵ τινες καὶ τότε καὶ κατὰ τὸν μετέπειτα χρόνον ἐπενήργησαν εἰς τὰ τῆς Ἑλλάδος, αὕτῃ παρήγαγε κατὰ πρῶτον. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ καὶ ἐσφαλμένα ἱστορήθησαν, ὑπὸ ξένων μάλιστα, καλὸν μοι φαί-

νεταί νὰ σκιαγραφήσω τὰ κυριώτατα τῶν γνωρισμάτων αὐτῶν, ὅπως ἀνορθωθῇ ἡ ἀλήθεια χάριν τῶν ζητούντων διδασκαλίαν ἐν τῷ παρελθόντι, εἴ ποτε ὑπάρχουσι δὲν λέγω οἱ προαιρούμενοι, ἀλλ' οἱ ἔχοντες τὴν μὲν συνείδησιν ἀπηλλαγμένην ἀχλύος, τὴν δὲ θέλησιν ἰσχυράν, ἵνα διδαχθῶσιν ἀπὸ τῶν προγεγενημένων. Καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ἀπλῆς δὲ περιεργείας ἐπιθυμοῦντας νὰ σπουδάσωσι τὴν ἐσωτερικὴν κατάστασιν χώρας τινός, ἢ μελέτη τῶν δοξασιῶν, τῶν παθῶν, τῶν συμφερόντων, τῆς θέσεως καὶ τῆς πορείας τῶν μερίδων συντελεῖ τὰ μάλιστα εἰς ἀλάνθαστον ἐκτίμησιν. Ναὶ μὲν πολλάκις, ἀναμέσον τοῦ ἐπιπροσθοῦντος ζόφου τῶν ἐρίδων καὶ τῶν συγκρούσεων, ἡ ἔρευνα καθίσταται χαλεπή, ἔνεκα δὲ τούτου καὶ ἀμβλύνεται ἡ ὀξύδερκεια τοῦ παρατηρητοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀληθείας τὸ φῶς ἀναλάμπει ζωηρότερον διὰ τῆς ἐπιμόνου ἀνακρίσεως.

Ἀξιῶν δὲ ἐπιμονὴν, ἔχω ἐξαιρέτως πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ τῆς ἐν σπαργάνοις Ἑλλάδος, ἐν ᾗ, διὰ τὴν νεαρὰν ἡλικίαν τοῦ κράτους, οὐδὲν ἐπάγη ὥς ἐν ταῖς πρὸ πολλοῦ καθεστηκυίαις πολιτείαις. Ἐν Ἀγγλίᾳ, παραδείγματος χάριν, ὅπου τὰς γνώμας ἐρμηνεύουσιν εὐκρινῶς ὀμάδες ἀνδρῶν ἀφωσιωμένων εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν μερίδα, ὅπου πρὸ τριακοσίων περίπου ἐτῶν αἱ μερίδες βαίνουσαι διὰ τακτικῆς πάλης, τηροῦσαί τινας κανόνας, προχωροῦσαι μέχρις ὀρίων διαγεγραμμένων, περιέβαλον ἑαυτὰς νόμιμον ὥς εἰπεῖν χαρὰ κτῆρα, μετρίως κοπιᾷ ὁ θέλων νὰ διακρίνη τὴν φυσιογνωμίαν, τοὺς τρόπους καὶ τὰ σύμβολα αὐτῶν. Ἐνταῦθα ὁμως, ὅπου οὐδ' ἀρχὴ ἐγένετο τῆς ἠθικῆς καὶ

πολιτικῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς σαλευούσης κοινωνίας, ἡ διαχωρίζουσα τὰς μερίδας γραμμὴ οὔτε καὶ ἔχα-
ράχθη, ἀλλ' οὔτε δυνατὸν νὰ χαραχθῇ ἐπὶ τοῦ πα-
ρόντος, διὰ τὸ πλῆθος καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ἀναγκῶν
καὶ τὸ εὐμετάτρεπτον τῶν νῦν μὲν φίλων νῦν δὲ ἀν-
τιπάλων συμφερόντων. Καὶ πῶς νὰ χαραχθῇ ἐνῶ ἐκ
τῶν πολιτευομένων πολλάκις εἷς μόνος κρατεῖ ἰδίαν
σημαίαν, τελοῦνται δὲ τοσαῦται λιποταξίαι, αὐτομο-
λῖαι καὶ ἀνταλλαγαὶ, ὥστε ὁ ἀρχικὸς τύπος τῶν με-
ρίδων κιβδηλεύεται καὶ ἀλλοιοῦται, ἐνῶ καὶ ἐκ τῶν
ἐπὶ εὐσταθείᾳ ἀρχῶν σεμνυνομένων οἱ πλείους ἀγνο-
οῦσι μέχρι τίνος ὁρίου φθάνουσιν αἱ πεποιθήσεις αὐτῶν;

Ἀλλὰ, ἀνακαλοῦντες εἰς τὴν μνήμην τὰ ἀνομή-
ματα ὅσα ἐτολμήθησαν καὶ τοὺς φόνους ὅσοι διεπρά-
χθησαν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ, ἕως οὔ πατήσῃ τὴν
κανονικὴν ὁδὸν ἣν πορεύεται σήμερον, μὴ ἀπορῶμεν
διὰ τὴν ἀδιάκοπον ταύτην παλίρροϊαν, τὸν αἰώνιον
τοῦτον σάλον τοῦ πολιτικοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐδάφους.
Πρὸ ἐννενήκοντα ἐτῶν, πολιτικὸς ἀνὴρ ἐκ τῶν ὀνο-
μαστοτάτων, ἀφοῦ ὀλοκλήρους δέκα ἐνιαυτοὺς παρέ-
δωκεν εἰς τὰς ἀράς τῆς Εὐρώπης τὸν πρωθυπουργὸν
τῆς ἰδίας πατρίδος, ἐξηυτέλισεν ἐπὶ τέλους ἑαυτὸν,
οὐχὶ ἀπλῶς συνδιαλλαγεὶς ἀλλὰ καὶ συλλειτουργὸς
γενόμενος ἐκείνου οὔ τὴν κεφαλὴν ἀπῆτει ἐπὶ πίνακι.
Ὁ δὲ Ῥόμπερτ Οὐάλπολ, ἐλέγχων τὸ ἀσταθὲς τῶν πο-
λιτευομένων, ἐκαυχᾶτο ὅτι «ἐντὸς μιᾶς μόνης νυκτὸς
παρήγαγεν ὡς μύκητας μέγαν ἀριθμὸν πατριωτῶν.
Ἀρκεῖ, ἔλεγε, νὰ εἰσακούω καὶ τῶν παραλογωτάτων
αἰτήσεων καὶ εὐθὺς ἰδοὺ νέος πατριώτης ἀναβλα-
στάνει.»

Καὶ σημειωτέον ὅτι ἡ Ἀγγλία δὲν ἦτο πρωτόπειρος ὡς ἡ Ἑλλάς περὶ τὰς συνταγματικὰς θεωρίας· διότι ἀπὸ ἑκατονταετηρίδων ὅλων, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 1265, διὰ τῶν δημοτικῶν θεσμῶν, τῶν βουλευτικῶν συνεδρίων, τῶν ὀρκωτικῶν δικαστηρίων, τῶν συμβουλίων καὶ τῶν ἀτελειῶν, εἶχε διαπλασθῇ πρὸς τὸ δι' ἀντιπροσώπων σύστημα. Καὶ ὅμως τὸ 1774, ἐπὶ Γεωργίου τοῦ Γ', ἐνῶ ἀπὸ ὀγδοήκοντα καὶ ἕξ, οὐχὶ δὲ τριάκοντα ἐτῶν ὡς ἡμεῖς, εἶχεν ἐξοικειωθῇ πρὸς τὸ σύστημα τοῦτο, ἡ περὶ τὰς ἐκλογὰς ἀκολασία ὑπερέβαινε πᾶν ὄριον· πᾶς τύπος νόμιμος κατεπατεῖτο ἀσυστόλως κατὰ τὴν ἐξέλεγχιν, ἡ δὲ ἀνομία τοσοῦτον εἶχε κορυφωθῇ, ὥστε αἱ βουλαὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκδώσωσι πρὸς καταστολὴν αὐτῆς ψήφισμα ἐξαιρετικὸν παρὰ τοὺς συνήθεις κανόνας τοῦ δικαίου. «Περιττὸν, λέγει ὁ διδάκτωρ Ἰόνσων, νὰ εἶπω μέχρι τίνος βαθμοῦ ἀπελακτίζοντο τὰ ἀρχαῖα δικαιώματα καὶ μετὰ πόσης αὐθαιρεσίας ἐδικάζοντο αἱ ἐκλογαὶ ὑπὸ τῶν βουλευτῶν. Αἱ ἀπαιτήσεις τῶν ὑποψηφίων, τὰ δικαιώματα τῶν ἐκλογέων οὐδὲ καὶ ἐξητάζοντο· τὰς ἀποφάσεις ὑπηγόρευον τὰ πάθη, τὸ φατριαστικὸν πνεῦμα, αἱ προλήψεις καὶ αἱ ὀρέξεις, ὁ δὲ ἀπορῶν φίλων ἐν τῇ βουλῇ εἰς οὐδὲν ὠφελεῖτο ἐὰν εἶχε φίλους τοὺς ἐκλογεῖς· διότι εὐκόλως ἐπενοεῖτο πρόφασις, ἵν' ἀποσκορακισθῇ ἡ πλειοψηφία καὶ ἀντικατασταθῇ οὐχὶ ὑπὸ τῶν ἐκλογέων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν φίλων βουλευτῶν ἄλλος ὅποιος-δήποτε· καὶ οὕτω, παραπληρουμένης τῆς βουλῆς ὑπὸ ψευδῶν καὶ διεφθαρμένων ἀντιπροσώπων, καθυβρίζετο μὲν τὸ ἔθνος, ἐξουθενοῦτο δὲ τὸ ὑπέρτατον τῶν δικαιωμάτων, τὸ τῆς ἀντιπροσωπείας. Ὅθεν καὶ δικαιο-

τάτην οὔσαν τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ, οὐδεὶς ἔκρινεν ἀσφαλῆ. »

Ἐν δὲ τῇ Γαλλίᾳ, ἐπ' αὐτῶν τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, οἱ ἄριστοι τῶν πολιτευομένων κατεδίωξαν ἀκάθεκτοι ὡς ὑπουργοὶ ὅ,τι ἀκάθεκτοι ὑπερήσπισαν ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ· τοῦ τύπου τὰ δεσμὰ ἐσφυρηλάτησεν ὁ ἐνθερμότατος τῶν προμάχων αὐτοῦ· τὰς δημοσίας συναθροίσεις ἀπηγόρευσεν ὁ ὑπὲρ αὐτῶν διασείσας καὶ βασιλικοῦ θρόνου θεμέλια καὶ οἱ τῆς πολιτορρητικῆς καταστάσεως ἄσπονδοι ἐχθροὶ ἔδωκαν λευκὴν ψῆφον ὑπὲρ αὐτῆς. Ὑπῆρξαν δὲ καὶ φιλελεύθεροι εὐχνηθέντες νὰ ἐπαναληφθῇ κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος ἢ ἐπὶ Ῥώμην ἐκστρατεία, αὐτὸς δὲ ὁ Θιέρ ἐστηλίτευσεν τὰς γνώμας ὡς τοσοῦτον κατακερματισθείσας, ὥστε μόνον περὶ ἑαυτοῦ ἠγγυᾶτο. Καὶ τί νὰ εἶπω περὶ τῆς Ἰσπανίας; Τὸ ἀποτρόπαιον καὶ αἱματηρὸν δράμα τὸ ἐκτελούμενον ἐκεῖ τὴν δεκάτην ἐννάτην ἑκατονταετηρίδα, ἀποδεικνύει ὅτι πανταχοῦ αἱ πολιτικαὶ μερίδες ὑποκύπτουσιν ἀνερυθριάστως εἰς ἀντιφάσεις καὶ ἀνερυθριάστως ὀρμῶσι πρὸς πολυστροφίας καὶ μεταβολάς.

Δὲν ἀνεπόλησα δὲ τὰ ξένα ταῦτα παραδείγματα ἵνα δικαιολογήσω, ἄπαγε! τὰ παρ' ἡμῖν ἀπαραλλάκτως ὡς ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ γενόμενα καὶ γινόμενα, ἀλλ' ἵνα, καταδεικνύων τὴν ἀσθένειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὁπότε μάλιστα δὲν ἐπέρρωσε τὴν ψυχὴν γενναία ἀγωγὴ, παρηγορήσω τοὺς ὑπὲρ τὸ δέον μεμψιμοιροῦντας.

Διεπλάσθησαν δὲ, ὡς εἶπον, αἱ τρεῖς μερίδες ἐπὶ Κυβερνήτου καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε πᾶσαι μὲν αἱ δυνάμεις ἢ κατέτρεχον ἢ ἠδιαφόρουν πρὸς

τὸν ἡμέτερον ἀγῶνα, τὸ δ' ἔθνος ἐπρέσβευεν ὁμόφω-
νον δύο μόνας ἀρχάς, τὴν τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τὴν
τῆς συνταγματικῆς πολιτείας· κατὰ δὲ τὰς γενομένας
γαλλικὰς καὶ ἀγγλικὰς ἐνεργείας τῷ 1824 καὶ 1825,
οὐ μόνον πάντες ἀνεξαιρέτως ἦσαν σύμφωνοι, ἀλλὰ
καὶ ἐπρωταγωνίστησαν οἱ κορυφαῖοι τῶν μετὰ ταῦτα
μερίδων καὶ ἐξαιρέτως οἱ τῆς ῥωσικῆς.

Τῷ 1824, Βιτάλης τις Ζακύνθιος, ἐλθὼν ἐκ Παρι-
σίων, ἔφερε συστατικὰς ἐπιστολὰς πρὸς τὸν Μαυρο-
κορδάτον καὶ πρὸς τὸν πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ,
παρά τινος τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ δουκὸς τῆς Αὐρη-
λίας. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μαυροκορδάτος διέτριβεν ἐν Μεσο-
λογίῳ, μετέβη ἐκεῖ καὶ ἐξέθετο αὐτῷ μυστικῶς τὰ
πλεονεκτήματα ὧν θ' ἀπήλαυεν ἡ Ἑλλὰς προσκα-
λοῦσα ἡγεμόνα τὸν δοῦκα τοῦ Νεμούρ. Καὶ ἐπειδὴ θὰ
ἦσαν ἀληθῶς ἀνεκτίμητα, ἀπαντήσας εὐθὺς πρὸς τὸν
στρατηγὸν, ὅς τις καὶ μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνά-
βασιν τοῦ δουκὸς παρέμεινεν ὑπασπιστῆς, ἔλεγεν ἀπα-
ραίτητον νὰ ἐξομαλυνθῶσι πρότερον αἱ ἐν Εὐρώπῃ
δυσκολίαι, αἵ τινες καὶ διὰ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν δυνά-
μεων καὶ διὰ τὴν πρὸς ἀλλήλους πολεμίαν θέσιν τοῦ
βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ οἴκου τῆς Αὐρηλίας,
θ' ἀνεφύοντο σοβαραί. Συγχρόνως δὲ συντάξας ὑπό-
μνημα, ἐν ᾧ κατεδείκνυε τὸ μέγεθος τοῦ εὐεργετήμα-
τος, ἀπέστειλε διὰ τοῦ Γ. Αἰνιᾶνος πρὸς τὴν Κυβέρ-
νησιν. Ἀπεστάλη δὲ ὁ Βιτάλης εἰς τὸν Μαυροκορδά-
τον, διότι ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος οὗτος μόνος ἐθεωρεῖτο ὑπὸ
τῶν ξένων ἄξιος λόγου πολιτικὸς μηδὲ τοῦ Κωλέττου
ἐξαιρουμένου, περὶ οὗ ὁ γάλλος ναύαρχος De Rigny
ἔγραφε τῇ 19 Αὐγούστου 1827 πρὸς τὸν κόμητα

Guillemiot τὰ ἐξῆς· «Ἐμαθον ὅτι ὁ Κωλέττης, ἀντιπράττων αὐτός, παρώτρυνε καὶ ἄλλους ν' ἀντιπράττωσιν εἰς τὰς ἐνεργείας ὅσας ἀνάγκη νὰ καταβάλη τὴν ὥραν ταύτην ἢ ἐλληνικὴ κυβέρνησις. Ὅθεν ἐκάλεσα αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖόν μου ἵνα εἶπω τὰ δέοντα. Δὲν ἀγνοεῖτε δὲ ὅτι ὑπῆρξεν ἱατρὸς ἢ τι παρόμοιον (ou quelque chose comme cela) τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ. »

Μετὰ δὲ τὸν Βιτάλην ἦλθεν εἰς Ναύπλιον ὁ στρατηγὸς Roche, ὅς τις καὶ διὰ μικρῶν τινων δώρων ἐπέζητησε τὰς ὑπὲρ τοῦ δουκὸς τοῦ Νεμούρ ψήφους· ἀλλὰ δὲν ἦτο δύσκολον νὰ ἐννοήσωσιν οἱ ἐν τοῖς πράγμασι τὸ μετὰ τινα ἔτη ὑπὸ τῶν τριῶν δυνάμεων συναποφασισθὲν, ὅτι ἡγεμῶν, συνδεόμενος μετ' αὐτῶν διὰ συγγενικῶν δεσμῶν, δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐκλεχθῇ.

Τὸ δὲ 1825, ἐνῶ ὁ Ἰβραήμ περιήρχετο ἀκωλύτως τὴν Πελοπόννησον φέρων σίδηρον καὶ πῦρ, οἱ ἐν Ζακύνθῳ φίλοι τοῦ ἀγῶνος, ἀποταθέντες ἰδίως πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην, παρέστησαν διὰ μακρῶν ὅτι εἰς τὴν κατάστασιν εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ Ἑλλὰς μία μόνη ἐλπίς σωτηρίας ὑπελείπετο, ἡ προστασία τῆς Ἀγγλίας, ἢ τις ὁμῶς ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ. Αὕτη δὲ ἡ περὶ προστασίας ἰδέα εἶχε διακοινωθῇ καὶ τὸ 1822 παρὰ τῶν ἐν Ζακύνθῳ, διὸ καὶ ἐστάλη πρὸς αὐτοὺς ἐπὶ ἄλλῳ ὁμῶς προσχήματι ὁ ἐπίσκοπος Ῥέοντος καὶ Πραστοῦ Διονύσιος. Ἐπεμψαν δὲ καὶ σχέδιον ἀναφορᾶς, ὃ περ ὑπέγραψε πρῶτος ἐν Ἡλιδι ὁ Κολοκοτρώνης ὡς «πρόεδρος τῶν κατὰ ξηρὰν εὐτάκτων Βουλευτηρίων τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους καὶ γενικὸς ἀρχηγὸς τῶν κατὰ γῆν δυνάμεων,» ἔπειτα δὲ καὶ ὁ κληρὸς καὶ οἱ ἐκ τῶν προύχόντων πολιτικοί τε καὶ στρατιωτικοί, οἷοι Ζαΐμης,

Σισίνης, Δεληγιάννης, Μιαούλης, Μαυροκορδάτος καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκ τῶν ἐγκρίτων. Ἄξιον δὲ σημειώσεως ὅτι ὁ κομίσας τὸ σχέδιον εἶχε διαταγὴν νὰ μὴ δείξῃ αὐτὸ τῷ Μαυροκορδάτῳ, ὡς ἐργαζομένῳ ὑπὲρ τοῦ δουκὸς τοῦ Νεμούρ.

Ἄλλ' ἡ Ἀγγλία ἀπερρίψε τὴν αἵτησιν. «Ἀπόφασιν ἔχουσα ἡ κυβέρνησίς μου, ἀπεκρίθη ὁ Γεώργιος Κάννιγκ πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης Θ. Κολοκοτρώνην καὶ Α. Μιαούλην, νὰ διατηρήσῃ ἀναλλοίωτον τὴν οὐδετερότητα ἣν ἐπανελημμένως διεκήρυξε, θέλει δράξῃ προθύμως τὴν εὐκαιρίαν, ἣν αἱ τύχαι τοῦ πολέμου καὶ αἱ ἀμοιβαῖαι ἐχθροπραξίαι ἤθελον παράσχει, ἵνα παρεμβάλῃ τὴν μεσιτείαν αὐτῆς πρὸς κατάπαυσιν τοσοῦτον αἱματηρᾶς πάλης, διὰ συνθήκης διατηρούσης ἀλώβητα τὰ τε συμφέροντα καὶ τὴν τιμὴν ἀμφοτέρων τῶν ἐμπολέμων ἐθνῶν.» Ὁ Πελοποννήσιος ὅμως στρατάρχης δὲν ἀπεκαρτέρησεν· ἀλλ' ἀποτεινόμενος ἀπαύστως πρὸς τε τὸν Κάννιγκ καὶ τὸν Ἀμιλτον, ἐβίαζε τὴν Ἀγγλίαν ν' ἀναδεχθῇ αὐτὴ τὴν προστασίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ὅτε ὅμως παρῆλθον οἱ κίνδυνοι καὶ ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία ἡμῶν, τακτικαὶ δὲ σχέσεις συνέδεσαν τὸ νέον κράτος μετὰ τῶν ξένων, τότε δὴ αἱ δυτικαὶ δυνάμεις, φοβηθεῖσαι μὴ ἡ Ῥωσία ἀποκτήσῃ διὰ τοῦ Κυβερνήτου ἐπιρροὴν παραβλάπτουσαν τὴν εὐρωπαϊκὴν ἰσορροπίαν, παρενέβησαν ἐντονώτερον καὶ ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν σύμπηξιν τῶν τριῶν μερίδων, ὧν ἐκάστη ἐδόξαζεν εὐνουστέραν πρὸς τὴν Ἑλλάδα τὴν δύναμιν ἧς ἔφερε τὸ ὄνομα.

Καὶ ἐντεῦθεν γεννηθεῖσαι ἐπολιτογραφήθησαν ἐν τῷ

ληξιαρχικῶ βιβλίῳ τῆς Ἑλλάδος αἱ ἐπικλήσεις κόμμα ῥωσικόν, γαλλικόν, ἀγγλικόν, αἵ τινες ὁμῶς ὡς λυποῦσαι τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν ἀπεκρούοντο ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν αὐτῶν καὶ ἀνεπληροῦντο ἀμοιβαίως δι' ἄλλων ταπεινοτέρων. Καὶ συνέβη ὅ,τι καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ὅπου ἐκάστη μερίς, ἐκφραυλίζουσα τὴν ἀντίπαλον, ἀνταπέδιδεν αὐτῇ τὸ ῥυπαρὸν ἐπώνυμον ἀγενοῦς τινος συμμορίας ἐκ τῶν τοῦ ὄχλου, καταντῆσαν ἐπὶ τέλους διὰ τῆς ἔξεως εὐγενὲς καὶ ἔντιμον σύμβολον.

Καὶ ἡ μὲν ῥωσικὴ μερίς σημαίαν ἀνύψου τὴν ταυτότητα τῆς θρησκείας καὶ τὴν πεποίθησιν αὐτῆς ἐδικαιολόγει διὰ τῆς ἀνέκαθεν χορηγηθείσης προστασίας παρὰ τῆς δυνάμεως τῆς Ἀρκτου πρὸς τὴν ἐκκλήσιαν, τὴν ναυτιλίαν, τὴν ἐμπορίαν, ἐνὶ λόγῳ πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν ὑποδοούλων Ἑλλήνων. Ὁμολόγει μὲν ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος οὐδεμίαν βοήθειαν, οὐδὲ δι' ἐταιριῶν, οὐδὲ δι' ἀποστολῆς φιλελλήνων, οὐδὲ δι' ἄλλης τινὸς ἐνδείξεως συμπαθείας ἀπένειμε τῇ Ἑλλάδι, ἐκαυχᾶτο ὁμῶς ὅτι μόνη ἡ ἐν Ἀδριανουπόλει συνθήκη, ἧς ἄνευ ἡ Τουρκία θὰ ἐξηκολούθει διαπαιδαγωγοῦσα τὰς δυνάμεις καὶ ἀναβάλλουσα ἐπ' ἀπείρον τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ νέου κράτους, ἀντεστάθμιζε τὴν συνδρομὴν τῶν ἄλλων καὶ ὑπερέβαιnen αὐτὴν κατὰ τὴν ἀξίαν. Τὸ φρόνημα δὲ τοῦτο, κρατυνόμενον κατ' ἐξαίρετον ὑπὸ τῆς ἀγαθῆς διοικήσεως τοῦ ἐκ Ῥωσίας ὀρμωμένου Κυβερνήτου, ἡσπάζετο σύμπας ὁ λαὸς καὶ διὰ τοῦτο ἡ μερίς αὕτη, ἐπικληθεῖσα δικαιότερον κυβερνητικὴ, κατέστη πολυπληθεστέρα τῶν ἄλλων.

Συνετέλει δὲ εἰς τοῦτο καὶ τὸ πολίτευμα τοῦ Κυβερνήτου, ἐγκολπωθέντος ἀπροσωπολήπτως τοὺς κο-

ρυφαίους τῶν μετὰ ταῦτα κομμάτων, τοὺς μὲν τάξαν-
τος ἐν τῷ Πανελληνίῳ, τοὺς δὲ διορίσαντος γραμ-
ματεῖς καὶ ἐκτάκτους ἐπιτρόπους, μετὰ τινων δὲ, ὡς
μετὰ Μαυροκορδάτου καὶ Τρικούπη, καὶ συμβιοῦντος
οὕτως εἰπεῖν, ἵνα ἔχῃ προχείρους βοηθοὺς εἰς τὴν ἐκτέ-
λεσιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Καθόλου δ' ἐκάλεσε πρὸς ἑαυ-
τὸν ἀδιακρίτως πάντα ἐπὶ δεξιότητι, διανοητικῇ ἀνα-
πτύξει, βαρύτητι, στρατιωτικῇ εὐκλείᾳ ἢ καὶ εὐγενεῖ
φιλοδοξίᾳ ἐξέχοντα.

Καὶ αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς ῥωσικῆς μερίδος, ἧς
τὴν διεύθυνσιν ἀνέλαβεν ὁ Κολοκοτρώνης μετὰ τὸν
θάνατον τοῦ Κυβερνήτου. Ἀνέλαβε δὲ αὐτὴν δικαίως,
οὐ μόνον διὰ τὸ κλέος τοῦ ὀνόματος, τοὺς τε ὑπὲρ
ἐλευθερίας ἀγῶνας καὶ τὴν ἀδιαφιλονείκητον ἐπιρροὴν
ἐπὶ τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν
ἀκαλλιέργητον μὲν ἀλλ' ἐμβριθῇ νοῦν, τὴν ἐπιείκειαν
καὶ τὰς εὐμενεῖς προαιρέσεις. Ἐπειδὴ ὅμως, ἐλθόντος
τοῦ βασιλέως, εὐρέθη εἰς θέσιν πολεμίαν πρὸς τὴν ἐν
Ναυπλίῳ κυβέρνησιν, τῆς δὲ ἀντιβασιλείας αἱ διαθέ-
σεις ἦσαν ἀντιῤῥωσικαί, αὐτὸς μὲν ἐδικάσθη « ὡς ὀρ-
γανίσας καὶ διευθύνας συνωμοσίαν ἐπὶ σκοπῷ νὰ δια-
ταράξῃ τὴν δημοσίαν τάξιν, νὰ παρασύρῃ τοὺς ὑπη-
κούς τῆς Α. Μ. εἰς τὴν ληστείαν καὶ τὸν ἐμφύλιον
πόλεμον καὶ ν' ἀνατρέψῃ τὴν ἐνεστῶσαν κυβέρνησιν
καὶ ὡς ὑπογράψας καὶ ἀναγκάσας καὶ ἄλλους νὰ ὑπο-
γράψωσιν ἀναφορὰν πρὸς ξένην κυβέρνησιν, ἐπὶ σκοπῷ
νὰ ἀνατραπῇ ἡ ὑψηλὴ ἀντιβασιλεία, ἥτοι τὸ καθεστῶς
πολίτευμα. » οἱ δὲ ὁπαδοὶ τῆς μερίδος ἀπεστερήθησαν
ἐπὶ πολὺ πάσης μετοχῆς εἰς τὰ δημόσια. Τὰς ἀρχὰς
ὅμως αὐτῆς διηρμήνευε μετὰ πολλοῦ θάρρους ὁ Αἰών,

φλεγόμενος ὑπὸ ζήλου ἴσου πρὸς τὸ ἀναλλοίωτον τῆς εὐσταθείας τοῦ γενναίου συντάκτου Ἰωάννου Φιλήμονος, ἣν ὁμῶς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν διέσεισε τὸ κατὰ τὰ ἐλληνοβουλγαρικὰ πολίτευμα τῆς προστατούσης δυνάμεως.

Ἀνεφάνη δὲ ἡ ῥωσικὴ μερίς εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνὴν τὴν 3 Σεπτεμβρίου 1843, ἣν αὐτὴ παρεσκεύασε διὰ τοῦ Α. Μεταξᾶ, διαδεχθέντος τὸν πρό τινων μηνῶν ἀποθανόντα Κολοκοτρώνην. Ναὶ μὲν ὁ Μεταξᾶς οὔτε εἰς τοῦ Πελοποννησίου στρατάρχου τὴν περιωπὴν ἀνέβη ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, οὔτε πρὸς τοὺς προΐσταμένους τῶν δύο ἄλλων μερίδων ἀντιπαρετείνετο παραλλήλως· ἐξωράϊζεν ὁμῶς αὐτὸν ἐλευθέριος ἀγωγὴ καὶ φρονήματος γενναιότης καὶ ἦθος ἄπλαστον καὶ φιλοπατρία καὶ παρρησία. Οἰκεῖος δὲ καὶ σύμβουλος τοῦ Κολοκοτρώνη γενόμενος ἐπὶ τοῦ πολέμου, ἀπεδείχθη ὅσον οἶόν τε σώφρων τὴν σκέψιν καὶ τὴν κρίσιν ἐπιεικής. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ ἀντιβασιλεία διώρισεν αὐτὸν νομάρχην Λακωνίας· μετὰ τινα δὲ χρόνον, τὸ 1834, ὑπόπτως διακειμένη πρὸς τοὺς ἐκ τῆς ῥωσικῆς μερίδος, μετέθετο γενικὸν πρόξενον εἰς Κάϊρον, ἐπιτάξασα νὰ μεταβῇ εἰς Μασσαλίαν καὶ νὰ περιμένῃ ἐκεῖ ὁδηγίας. Σπεύδω δὲ νὰ στιγματίσω ὅση μοι δύναμις τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγενῆ διαγωγὴν τῆς ξενικῆς ἐκείνης ἐξουσίας, αἰσθανόμενος ἀναγεννωμένην καὶ τὴν ὥραν ταύτην, μετὰ τεσσαράκοντα ἐνιαυτοὺς, τὴν ἀγανάκτησίν μου, ἰδόντος τὸν τραυματίαν τοῦ Λάλα ἀπαγόμενον ὡς κατὰδικον πρὸς με, διοικοῦντα τὸν νομὸν Κυκλάδων, ἵν' ἀποστείλω εἰς τὴν Γαλλίαν, φυλάξω δ' ἐν τοσούτῳ μετὰ προσοχῆς διὰ τὸν φόβον μὴ δραπετεύσῃ. Ὑπὲρ

τάς τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐφιλοξένησα τὸν ἀειπόθητον ἄνδρα, διατρίψαντα μετὰ ταῦτα ἐν Μασσαλία πολλοὺς μῆνας ἄργον, ἀποσταλέντα δὲ τελευταῖον πρέσβυν εἰς Ἰσπανίαν καὶ ἐπανελθόντα τὸ 1839 εἰς Ἀθήνας διὰ τὴν κατάργησιν τῆς πρεσβείας. Διορισθεὶς δὲ μετὰ ἔτος γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν, ἀπεχώρησε καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ προέδρου τοῦ τεσσαρακονθημέρου ἐκείνου ὑπουργείου, δυσεπίτευκτον φρονῶν τὴν πολιτικὴν μεταρρύθμισιν, ἀφοῦ καὶ αὐταὶ αἱ εὐπρόσδεκτοι προτάσεις τοῦ Μαυροκορδάτου ἀπερρίφθησαν.

Παρέστησαν δὲ ἐν τῇ ἐθνικῇ Συνελεύσει καὶ αἱ τρεῖς μερίδες μετὰ πασῶν τῶν δυνάμεων αὐτῶν, ὁμοφωνοῦσαι μὲν καὶ αἱ τρεῖς, προχείρους ὅμως ἔχουσαι καὶ τὰς πανοπλίας· οὐδὲ ἦτο δύσκολον νὰ προίδῃ τις τὴν ἐγγίζουσαν διάστασιν, καθόσον μάλιστα ὀπισθεν τῶν δύο ἴσταντο δυσπιστοῦντες οἱ πρέσβεις τῶν δυτικῶν δυνάμεων. Καὶ ἐντεῦθεν μὲν ἡ ῥωσικὴ, ἐπισείουσα τὴν πνευματικὴν αὐτῆς ῥομφαίαν, ἠπεῖλει νὰ ἐξεγείρῃ τὰ θρησκευτικὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ, ἐκεῖθεν δὲ αἱ δύο ἄλλαι ἀποσπώμεναι μικρὸν κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῆς συμμάχου, ἀνεπέτασαν ἀγέρωχον σημαίαν φιλελευθερίας καὶ ἑπαλλον ξίφος κοσμικόν.

Καὶ ἀληθῶς δὲν ἐβράδυνεν ἡ ὥρα τῆς μάχης. Ἦρθη δὲ τὸ σημεῖον ἐπὶ θρησκευτικοῦ ζητήματος, τοῦ περὶ τῶν σχέσεων τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησίας πρὸς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχεῖον καὶ περὶ τῆς ἰσχύος τῶν κανόνων. Ἡ δὲ ἔρις, παρεκτραπεῖσα καὶ εἰς θεολογικὰς συζητήσεις, ὑπῆρξε διεξοδική· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὑπεχώρησαν αἱ δύο μερίδες, ἡ δὲ τρίτη, ἡ ῥωσικὴ,

ἀναδησαμένη τὸν σέφανον τῆς νίκης, ἡτοιμάσθη εἰς νέα
τρόπαια· ἀλλὰ, ὥς γνωστὸν, τὰ τοῦ πολέμου ἄδηλα.

Τῶν πληρεξουσίων οἱ μὲν ἡξίουσαν τὴν διαίρεσιν τῆς
νομοθετικῆς ἐξουσίας εἰς δύο, εἰς τὴν τοῦ βασιλέως
καὶ εἰς τὴν τῆς βουλῆς, οἱ δὲ καὶ εἰς γερουσίαν· ὁ
λαὸς ὁμῶς ἐκλαμβάνων τὴν γερουσίαν ὥς σῶμα προ-
νομιούχον, οἷον τὸ τῶν λόρδων τῆς Ἀγγλίας, ἢ τὸ
τῶν κοτζαβασίδων τῆς Τουρκίας, ἢ τοῦλάχισ-
τον ὥς περίττευμά τι δαπανηρὸν, ἀπετάσσετο αὐτῇ.
Καὶ ὑπερβολικὸς μὲν ἦν ὁ φόβος, οὐχὶ δὲ καὶ ἄλογος,
ὥς πολυετὴς πείρα ἐβεβαίωσε μετὰ ταῦτα· διότι οὐ
μόνον νομοθετικῶς ἀπεδείχθη ἄχρηστος, ψηφίσασα
πολλάκις σπουδαιοτάτους νόμους ἐπιτροχάδην ἐντὸς
δύο, ἐνίοτε δὲ καὶ μιᾶς συνεδριάσεως, ἀλλ' οὐδὲ τὸν
ὅρον δι' ὃν κυρίως ἰδρύονται αἱ δεύτεραι βουλαι, τὸν
τῆς ἰσορροπίας, ἐτήρησε, προσαρτηθεῖσα ἀναξίως μει-
ρακίοις καὶ ἀνατρέψασα τὰ καθεστῶτα. Καὶ αὕτη μὲν
ἐκύρωσε τὸ ὑπὸ τίνος τῶν ἀρχαίων ῥηθὲν ὅτι «πολιὰ
χρόνου μὴνυσις οὐ φρονήσεως,» ἢ δὲ Συνέλευσις τῆς
10 Ὀκτωβρίου, πολιτευθεῖσα συνετώτερον, ἐμητρο-
κτόνησεν.

Ἐπειδὴ δὲ, γενομένης τῆς γερουσίας δεκτῆς προέ-
κειτο νὰ ὀρισθῇ καὶ ἡ διάρκεια τῶν γερουσιαστῶν, αἱ
μὲν δύο μερίδες συμμαχήσασαι ἀπήτησαν αὐτὴν ἰσό-
βιον, ἢ δὲ τρίτη, ἢ ῥωσικὴ, ἀποβλέπουσα καὶ εἰς δη-
μοτικότητα, δεκαετῇ. Ὅθεν συνεκροτήθη δευτέρα μάχη,
καθ' ἣν παρετάχθησαν ἑκατέρωθεν πᾶσαι αἱ δυνάμεις.
Καὶ ὅτε οἱ ῥήτορες, καταπεπονημένοι καὶ ὑπέραντλοι,
κατέλιπον τὸ πεδίου εἰς τὴν κάλπην, αἱ ψῆφοι μετρη-
θεῖσαι εὗρέθησαν ἰσάριθμοι.

Οὕτω δὲ ἡ ῥωσικὴ μερίς ἔφαλε καὶ δεύτερον τὸν ἐπινίκιον, διότι, καί τοι μία πρὸς δύο, ἐφάνη ἰσοδύναμος· ἀλλ' ἐπαναληφθείσης μετὰ δύο ἡμέρας τῆς ψηφοφορίας, ἡ γερουσία ἐκηρύχθη, δι' ὀλιγίστων ὅμως ψήφων, ἰσόβιος.

Συνεπληρώθη δὲ ἡ ἐκτέλεσις τοῦ προγράμματος τῆς μερίδος ταύτης, τοῦ περὶ τῆς ἐκκλησίας, τὸ 1850 ἔτος, συνυπογραφέντος ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καὶ τῆς ἐλληνικῆς κυβερνήσεως τοῦ Τόμου, οὗ ἄνευ τὸ περὶ πνευματικῆς ἐνότητος ἄρθρον τοῦ συντάγματος ἐφαίνετο ἄσκοπον.

Τῆς δὲ γαλλικῆς μερίδος δημιουργὸς ἐγένετο ὁ Ἰωάννης Κωλέττης· καὶ, τούτου τὸ πολίτευμα ἰχνογραφοῦντες, συμπεραίνομεν εὐκόλως ὅποῖαι ὑπῆρξαν αἱ τάσεις ἐκείνης. Ἰατρὸς ὢν τοῦ Ἀλῆ-πασᾶ, κατέφυγε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν παλαίουςαν Ἑλλάδα, πνέων φλογερὸν μῖσος κατὰ τῆς τυραννίας, ἧς μάρτυς παρέστη ἐν Ἰωαννίνοις. Καὶ ἀπεδύθη μὲν εἰς τὸ πολιτικὸν στάδιον, ἀλλ' ἀμοιρῶν πάσης γνώσεως περὶ τὴν διοίκησιν, οὐδ' αἰσθανόμενος μέχρι θανάτου κλίσιν πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν πολυσπάστων αὐτῆς τροχαλιῶν, φιλόδοξος ὅμως καὶ διάπυρος ἐραστὴς τῆς ἐξουσίας, ἔσπευδε πρὸς αὐτὴν διὰ τινος τῶν ἥττον διεξοδικῶν καὶ μᾶλλον ἀσφαλῶν ὁδῶν, τῶν ἀκοπώτερον διαγραφομένων ἐκ καιρῷ κοινωνικῶν ταραχῶν. Ἐτυχε δὲ τοιαύτης τὸ 1824, κληθεὶς νὰ καταστείλῃ, ὥς καὶ κατέστειλε, διὰ τῶν στρατευμάτων τῆς Στερεᾶς, μεθ' ὧν ἐτήρει ἀρχαίας σχέσεις, καὶ τῶν ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ δανείου χρημάτων τὴν ἐν Πελοποννήσῳ στάσιν· καὶ οὗτος ὑπῆρξεν ὁ ἐπιφανέστατος αὐτοῦ ἄθλος ἐπὶ τοῦ

ἀγῶνος. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ Κυβερνήτου καὶ ἐπὶ βασιλέως Ὁθωνος ἀπέδειξεν ὅτι ἀπεστρέφετο τὰς ἐμφυλίους ἔριδας. Εἰ δὲ ἀπεποιεῖτο νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας καὶ ἐπὶ τῆς βραχυβίου κυβερνήσεως τοῦ Αὐγουστίνου, εὐλόγως θὰ ἐχάραπτον οἱ μεταγενέστεροι ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ τὸ ζηλωτὸν τοῦτο ἐπίγραμμα· « Ἐνθάδε κεῖται ὁ ἀκλόνητος στύλος τῆς τάξεως. » Ὑπὸ μιᾶς καὶ μόνης κατεχόμενος ιδέας, εἰς ἓν καὶ μόνον προσηλῶν ὁλόκληρον τὴν προσοχὴν, εἰς τὴν θεμελίωσιν καὶ τὴν διάρκειαν ἰσχυρᾶς ἐξουσίας, ταύτας καὶ μόνας ἐπεδίωκεν ὁ ἔμπεδος καὶ ἀπηνῆς αὐτοῦ νοῦς. Καὶ ἵνα βάλῃ εὐστοχώτερον ἐπὶ τὸν σκοπὸν, ἔθετε πάντα, καὶ νόμους καὶ θεσμοὺς καὶ δημοσίαν γνώμην καὶ δικαιοσύνην καὶ χρηστότητα, ἐν Καρὸς μοίρα. Δοξάζων δὲ εὐχερέστερον χωροῦντας ἐπὶ τὰ ἄνω τοὺς ἐν τοῖς πράγμασιν, οὐδέποτε παρητεῖτο τὴν ἀνατιθεμένην αὐτῷ ὑπηρεσίαν καὶ εὐτελῆ οὔσαν. Ὅθεν, ὅτε τὸ 1828 διωρίσθη παρὰ τοῦ Κυβερνήτου ἑκτακτος ὑγειονόμος ἐν Ὑδρᾷ, ὑπήκουσεν ἀγογγύστως.

Ἀλλ' οὐδὲ τὴν εἰς Σάμον εὐφημον ὑπερορίαν ἀπέκρουσε. Καὶ ἀπεστάλη μὲν εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκείνην ἐσχατιὰν ὅπως σώσῃ, εἰ δυνατόν, τὴν νῆσον ἀπὸ τῶν ὀνύχων τῆς ἐν Λονδίνῳ διπλωματίας, ἀλλὰ καὶ ὥς ἔχοντος τοῦ Κυβερνήτου περὶ αὐτοῦ τὴν ιδέαν, ἀληθῆ ἢ ψευδῆ δὲν ἐξετάζω, ἦν καὶ ὁ Κάτων εἶχε περὶ Πομπηίου, « ὅτι τῶν αὐτῶν ἐστὶ καὶ ποιεῖν τὰ μεγάλα κακὰ καὶ παύειν. » Ὅρμῶν δὲ ἀπαρεγκλίτως πρὸς τὸ τέρμα τῆς προδιαγεγραμμένης ὁδοῦ, ἀπελάκτιζεν ἀκάθεκτος πᾶν πρόσκομμα, συντρίβων μετ' ἴσης ἀταραξίας καὶ τὸν χαμαίζηλον χάλικα καὶ τὸν ὑψίκρημνον

βράχον. Καὶ τὸ ἥθος καὶ τὸ ἀνάστημα καὶ ἡ στυγνότης τοῦ προσώπου καὶ ἡ σπανιωτάτη τῶν χειλέων διαστολὴ καὶ ἡ συνήθης σιγὴ, πάντα ἐνέφαινον τὴν ἐν αὐτῷ δόξαν ὅτι, ἄνευ κυβερνήσεως πανσθενοῦς καὶ μονίμου, ἀνέφικτος ἡ διοίκησις. « Ἐχε, ἔλεγέ μοι, καὶ οὐράνια συντάγματα καὶ θείους νόμους καὶ συστήματα δημοτικά τε καὶ ἐκπαιδευτικά θαυμάσια, τίς ἡ ὠφέλεια ἂν στερῆσαι δυνάμεως ἵνα ἐνεργήσῃς αὐτά; Ἄν ἡ χεὶρ ἡ κρατοῦσα τὸ πηδάλιον πάσχη ἐνδειαν ῥώμης, ὅπως μὴ ἀφῇ τὸ σκάφος νὰ παρεκκλίνη, δὲν θὰ ἐξοκείλῃ εἰς τὴν ξηρὰν, ἢ δὲν θὰ γείνη βορὰ τῶν κυμάτων, ὅσον εὐπαγὲς καὶ ἂν ὑποτεθῇ; Καὶ ἂν, πλήν τοῦ ἀσθενοῦς πηδαλιούχου, ἔχῃ καὶ τοὺς ναύτας ἀπείρους, δὲν θὰ καταποντισθῇ αὐτανδρον; Ταῦτά συμβαίνουσι καὶ ἐπὶ τῶν πολιτειῶν. Ἡ θεωρία μάλιστα τῆς γενικῆς ψηφοφορίας ἀξιοῖ πολίτας εὐποροῦντας πλέον ἢ ἔλαττον τῆς λεγομένης πολιτικῆς ἀρετῆς· διότι, ἂν ἐκ τῶν τριάκοντα, φέρ' εἰπεῖν, ἀνδρῶν τοῦ πληρώματος, οἱ μὲν δέκα ὧσιν ὅλως ἀμαθεῖς, οἱ δ' ἑτεροὶ δέκα μόλις συλλαβίζωσι καὶ τὸ λοιπὸν τρίτον ἔχωσι τὴν ἀγωγὴν ὡς ἡμεῖς ἀτελῇ, ἐλλείπη δὲ καὶ χεὶρ στιβαρὰ ἵνα κατευθύνῃ τὸ οὕτω πως κατηρτισμένον πλοῖον, οὐδεμία ἢ ἀμφιβολία ὅτι δὲν θὰ βραδύνη πολὺ τὸ ναυάγιον. »

Καὶ ὀρθὸς μὲν, οὐχὶ δὲ καὶ ἄρτιος ὁ συλλογισμός· διότι πρὸς σωτηρίαν τοῦ σκάφους δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ δύναμις τῆς χειρὸς, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ ἰθύνοντος δεξιότης περὶ τὴν διάγνωσιν τῶν παλμῶν τῆς πυξίδος καὶ τῶν πνοῶν τοῦ ἀνέμου, πρὸς ταύτῃ δὲ καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐμπειρίας ὄμμα, ὅπως μὴ περιτραπῇ ἢ μὴ ἐγχρίψῃ κατὰ

πετρῶν ἢ ναῦς. Ἀνάγκη ἀπαραίτητος νὰ συμβαδίζῃ μετὰ τῆς ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως καὶ διοικήσεως συνετῇ καὶ χρηστοθήθῃς, χρηστοθήθῃς πρὸ πάντων, καθ' ὅσον τὴν ἀληθῆ δύναμιν τῶν ἐλευθέρων ἐξουσιῶν ἀποτελοῦσιν οὐχὶ οἱ βραχίονες, ἀλλ' αἱ κινουσαι αὐτοὺς ψυχαί. Ἄνευ δὲ τῆς ἐναρμονίου ταύτης συζυγίας, τὸ ναυάγιον ἐπισκῆπτει εὐθὺς μὲν ἢ ὕστερον, πάντως ὁμῶς ἀναπόδραστον.

Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Γκυζῶ, ὁ ὑπὲρ Κωλέττου ἀναπλέξας στεφάνους, ὁ περιβαλὼν αὐτὸν, καὶ τοι ἀπεριστάλπιγκτον, ἀλουργίδα ἥρωος μυθιστορίας, ὁ ὀνομάσας *glorieux chef de pallicares*, (ἐνδοξὸν ἀρχηγὸν παλληκαρίων), *vieux guerrier*, (πεπειραμένον στρατιωτικόν), *chef aventureux d'insurgés héroïques*, (ἐπιχειρηματίαν καὶ ῥιψοκίνδυνον ἀρχηγὸν ἡρώων) καὶ τὰ τοιαῦτα, ὁ ὀνομάσας αὐτὸν *le plus capable, le plus honnête et le plus sûr des hommes, qui ont touché au gouvernement de la Grèce*, (τὸν ἱκανώτατον, τὸν ἐντιμώτατον καὶ τὸν ἀσφαλέστατον τῶν κυβερνησάντων τὴν Ἑλλάδα), αὐτὸς, λέγω, ὁ Γκυζῶ δὲν ἀρνεῖται ὅτι il n'avait ni les habitudes, ni les instincts de la régularité administrative, (οὔτε τὰς ἑξεις οὔτε τὰς ἐμφύτους ὁρμὰς τῆς διοικητικῆς τάξεως εἶχεν), ὅτι le régime constitutionnel était pour lui un moyen plutôt qu'un but, (τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἐχρησίμευεν αὐτῷ ἀντὶ μέσου μᾶλλον ἢ ἀντὶ τέλους) καὶ ὅτι les hommes de désordre sont ses amis (φίλους εἶχε τοὺς ἀνδρας τῆς ἀταξίας).

Τὸ δὲ σύστημα τοῦτο, ἐν ᾧ ἐκαρτέρει, οὐχὶ ἐλλείψει φιλοπατρίας, ἣν εἶχεν ἐνθερμον, ὥς ἀπέδειξεν ἐπὶ τε

τῆς ἐν Ἀθήναις Συνελεύσεως ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ Μουσοῦρον, ἀλλὰ κατὰ βαθεΐαν πεποίθησιν, προσήρμωσε τριετίαν ὅλην, βασιλεύοντος Ὁθωνος, τιθέμενος εἰς ἀρετῆς καὶ δεινότητος μερίδα καὶ αὐτὸ τὸ κατὰ κόρον ψεύδεσθαι. Μὴ σπεύσωμεν ὅμως νὰ κατακρίνωμεν τὴν προαίρεσιν τοῦ οὕτω πως διοικήσαντος, ἀναλογιζόμενοι ὅτι θὰ ᾔην ὅλως παράδοξον ἂν τοὺς πρὸς τοὺς τυράννους ἐμπορευομένους καὶ τούτων ἀποματτομένους τὰς πονηρίας ἐκόσμουν αἱ ἀρεταὶ τῶν ἐλευθέρων υἱῶν ἐλευθέρων πατέρων καὶ ὑπὸ ἐλευθέρας πατρίδος γαλουχηθέντων καὶ τραφέντων. Ἀλλὰ καὶ ἐπιεικεστέρα θὰ καταστῇ ἡ κρίσις, ὅταν ἀναπολήσωμεν ὅτι καὶ μεταξὺ τῶν πρωτοτόκων τῆς ἐλευθερίας υἱῶν γίνεται ἀνυπόστολος χρῆσις τοῦ ψεύδους. Τὸ 1847 ὁ λόρδ Μίντο, ἐκ τῶν γνωστοτάτων ὑπουργῶν τῆς Ἀγγλίας, λαβὼν μυστικὴν ἐντολήν, ἀπῆλθεν εἰς Ἰταλίαν ἵνα ἐνθαρρύνῃ πρὸς ἐπανάστασιν τὴν Σικελίαν καὶ ἵνα ὑποσχεθῇ αὐτῇ τὴν κραταιὰν συνδρομὴν τῆς Μεγάλης Βρετανίας πρὸς ἀνάκτησιν ἀνεξαρτησίας καὶ ἐκλογὴν βασιλέως τοῦ δουκὸς τῆς Γενούης. Ὅτε δὲ κατεκρίθη ὑπὸ τῶν βουλῶν διὰ τὴν πράξιν ταύτην, ὁλόκληρον τὸ ὑπουργεῖον ἀναστὰν ἀπέκρουσε τὴν κατηγορίαν, διακηρύξαν ὅτι εἶχεν ἀποδημήσει ἕνεκα λόγων ὑγείας, οὐδεμίαν λαβὼν ἐπίσημον ἐντολήν. Ἐπειδὴ δέ τις τῶν βουλευτῶν ἐπέδειξεν ἐπιταγὴν ὑπογεγραμμένην παρὰ τοῦ Πάλμερστον, δι' ἧς ἐπετρέπετο τῷ ναυαρχεῖω νὰ χορηγήσῃ πυροβόλα πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, ὁ εὐγενὴς ὑπουργὸς ἀπεκρίθη ἀτάραχος ὅτι, μὴ ἀναγνοὺς τὸ περιεχόμενον, ὑπέγραψε. Καὶ αἱ μὲν βουλὰὶ ἐπεκύρω-

σαν τὸ πολίτευμα τῆς κυβερνήσεως, μετ' οὐ πολὺ δὲ αὐτὸς οὗτος ὁ Μίντο, παρακληθεὶς ὑπὸ ἄγγλου ἱερέως ἵνα διευκρινήσῃ τι, συμβὰν ἐν ᾧ διέτριβεν ἐν Ἰταλίᾳ, ἐξήλεγξεν ἑαυτὸν ψεύστην, ὁμολογήσας ἐγγράφως τῇ 1 Νοεμβρίου 1850 τὴν διπλωματικὴν αὐτοῦ ἀποστολήν. Ὅτε δὲ τὸ 1856 ἐγένετο ἐκ νέου λόγος ἐν τῇ βουλῇ, ὁ Πάλμερστον, πιστὸς εἰς τὴν πολύστρεπτον αὐτοῦ πολιτικὴν, καθ' ἣν οὐδὲν γενικὸν σύστημα εἶχεν ὡς πρὸς τὰ ξένα κράτη, «had not a general system of policy relative to foreign states,» κατὰ τὸν Sir Henry Lytton Bulwer, ἐκήρυξεν ὅτι οὐ μόνον δὲν συνέδραμε τῷ 1847, ἀλλὰ καὶ ἀπεδοκίμασε τὴν ἐπανάστασιν τῆς Σικελίας, σκοποῦσαν τὴν διάρρηξιν τῶν δεσμῶν τῆς ὑποταγῆς πρὸς τὸν σύμμαχον τῆς Ἀγγλίας.

Ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ Πλάτωνος, ἐν τῶν προσώπων τοῦ διαλόγου ἔλεγε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ταῦτα· «Τοῖς ἄρχουσι δὴ τῆς πόλεως, εἴ περ τισὶν ἄλλοις, προσήκει ψεύδεσθαι ἢ πολεμίων ἢ πολιτῶν ἔνεκα.» Ἀλλὰ, σπεῦσαν προσέθετο «ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς πατρίδος.»

Καὶ αὐτὸς δὲ ἡγάπα νὰ θωρακίζεται διὰ ξένων παραδειγμάτων. «Ἐξέτασον, εἶπέ μοί ποτε, τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἰσπανικῶν γάμων καὶ θὰ μάθῃς μέχρι τίνος βαθμοῦ τὸ ψεῦδος διαχέεται ἀφειδῶς· ἰδὲ καὶ τὴν ὑπουργὸν καὶ δολερὰν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας ἐν Ἰταλίᾳ. Τί δὲ ἀποδεικνύουσι ταῦτα; ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ σκοπὸν ἔχων αἰσίαν ἔκβασιν πολιτικὸς πρέπει νὰ προσλαμβάνῃ καὶ τοῦ ψεύδους τὴν συμμαχίαν. Ἀγνοεῖς τὸ διηνεκὲς ἀξίωμα Λοδοβίκου τοῦ ΙΑ' τῆς Γαλλίας, ἡγεμόνος οὐχὶ εὐκαταφρονήτου, τὸ qui nescit dissi-

mulare nescit regnare; » - Ὅς μύειν οὐκ οἶδεν οὐδ' ἄρχειν.

Ἐλεγε δὲ ταῦτα οὐχὶ ἀπιστῶν, ἀλλὰ, ὥς εἶπον, ἐν πεποιθήσει. Κατ' αὐτόν, ἡ μὲν συνείδησις τοῦ πολιτευομένου ἐστὶ καὶ πρέπει νὰ ᾖ ὅλως διάφορος τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως, τὸ δὲ ψεῦδος ἄξων ἀπαραίτητος πάσης πολιτικῆς ἐνεργείας. Διὸ καὶ μετεχειρίζετο αὐτὸ ὥς τι τῶν μυρίων ἐκείνων ἀθυρματίων, ἃ τινα ἐπιδεικνύοντες οἱ κυβερνῆται πρὸς τοὺς λαοὺς φενακίζουσιν ὥς παιδία.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τὸ συλλέγειν προσηλύτους ἦν ἄριστος· ὀλίγον ὅμως ἔμελεν αὐτῷ περὶ τῶν τρόπων τῆς νεοσυλλεξίας καὶ ἔτι ὀλιγώτερον περὶ τοῦ ποιοῦ τῶν νεοσυλλέκτων. Φρονῶν δὲ καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων ὅτι τὰ μηδενικὰ συντελοῦσιν εἰς κατάρτισιν ἀριθμῶν, συνεσώρευε ταῦτα μετ' ἀπαραμίλλου ἀριθμητικῆς τέχνης καὶ ἐσχημάτιζεν ἀθροίσματα, ἅμοιρα μὲν ἐσωτερικῆς ἀξίας, ἔχοντα ὅμως τὴν τῆς δυνάμεως καὶ τὴν τῶν ἀριθμῶν, ἣν κυρίως ἐθήρευεν ὑπὲρ τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ.

Καὶ συνήθως μὲν ἦν ἐγκρατὴς περὶ τὸ λέγειν, ἀλλ' ὅτε ἤνοιγε τὰ χεῖλη ἐξύφαινε μετὰ σπανίας δεξιότητος ἐπιχειρήματα, μὴ φέροντα μὲν πάντοτε τὴν σφραγίδα τῆς εὐθύτητος, σαγηνεύοντα ὅμως τὸν ἀκροατήν. Καὶ πῶς ν' ἀπιστήσῃ τις πρὸς ἄνδρα τὴν γλῶσσαν ἔχοντα πειθήνιον, ἥρεμον, καλοκάγαθον, ἀφελῆ; Περὶ οὐδενὸς ἔλεγε κακῶς· ἐφαίνετο λογικὸς, ἀφιλοκερδὴς, ἀπροσωπόληπτος, προσηνής· ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε ὠργίζετο, οὐδὲν προσέβαλλεν οὐδ' ἐξέπληττεν αὐτόν, οὐδὲ καὶ συνωφρυστο κεντριζόμενος, οὐδὲ στενοχωρίας ἢ δυσπιστίας σκιά ἐζωγραφεῖτο ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, ὅσον ὀχληρὸς καὶ ἄν ἦν ὁ διαλεγόμενος. Ὅξυ·

δερκῆς δὲ μᾶλλον ἢ εὐφυῆς, γινώσκων κατὰ βάθος καὶ ἀναμοχλεύων καρτερικῶς τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας, ὠφελεῖτο ἐπιτηδεύως ἀπ' αὐτῶν.

Ἄλλ' οἵαιδ' ἂν ποτε ἦσαν αἱ πολιτικαὶ αὐτοῦ ἀρχαί, οἵαιδ' ἂν ποτε δὲ καὶ τὰ προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματα, τὰ χρώματα τῆς σημαίας περὶ ἣν κατέταξε πολὺν ἀριθμὸν στρατιωτῶν, ἐγοήτευον καὶ κατέκτων. Διότι, τίς τῶν Ἑλλήνων ἐδύνατο ν' ἀντιστῇ πρὸς τὸ ἀκαταγώνιστον θέλγητρον τῆς γλυκυτάτης, τῆς εὐγενεστάτης, τῆς θειοτάτης τῶν ἰδεῶν, μεθ' ἧς ἐγεννήθημεν, μεθ' ἧς ἀνετράφημεν καὶ μεθ' ἧς θὰ καταβῶμεν εἰς τὸν τάφον, τῆς ἰδέας, λέγω, ἣν ἐξεικόνιζεν, οὐχὶ ἡ σημαία, ἀλλὰ τὸ λάβαρον, ὃ ἀνέπαλλεν ὑπερηφάνως ἡ ἀκράδαντος χεὶρ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς γαλλικῆς μερίδος; Καὶ τίς ἡμῶν δὲν θὰ ἔσπευδε νὰ ταχθῇ καὶ ν' ἀποθάνῃ περὶ αὐτὴν ἂν ἐπίστευεν, ὅτι ἡ ἐκ Γαλλίας συνδρομή, ἣν ἐπηγγέλλετο ἐκεῖνος, δὲν θ' ἀπέβαινεν ὁποία ἢ ἐπὶ τοῦ τρίτου Ναπολέοντος;

Ἐλθούσης δὲ τῆς ἀντιβασιλείας, κατ' ἀρχὰς μὲν διωρίσθη ὑπουργὸς, εἷτα δὲ καὶ πρόεδρος τοῦ ὑπουργείου. Μετ' ὀλίγον ὁμῶς καὶ αὐτός, ὡς καὶ πρότερον ὁ Τρικούπης, ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Μεταξᾶς, ἀπεστάλη πρέσβυς εἰς Παρισίους, ἀναθεὶς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν διάδοσιν τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ φρονήματος εἰς τὸ κυριώτατον τῶν ὀργάνων τῆς γαλλικῆς μερίδος, τὸν ὑπὸ Ν. Σκούφου ἐκδιδόμενον Σωτῆρα. Οὗτος δὲ, νῦν μὲν ἀκοντίζων, νῦν δὲ περισαίνων τὴν ἐξουσίαν, ἡγωνίζετο νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐντολήν· καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν δῆμον, προέλεγεν εὐτυχέστερον τὸ μέλλον ἂν ἡ μερίς ὑπὲρ ἧς ἐπάλαιεν ἀνελάμβανεν εἰς

χειρας τοὺς οἵακας τῆς πολιτείας· ἀποκαλύπτων δ' ἐν ταύτῳ τὰς τε χρείας καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ λαοῦ παρώξυνεν ἐπικινδύνως τὰ πάθη.

Καὶ ἀληθῶς ἀνέλαβεν αὐτοὺς μετὰ τὴν 3 Σεπτεμβρίου συμπράξασα πρῶτον ἐν τῇ ἐθνικῇ Συνελεύσει εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς πεσούσης βασιλικῆς ἀξίας καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ πολιτεύματος. Ἐναυλον δ' ἔχω καὶ σήμερον τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς, ὅτε, ἀναβάς τὸ βῆμα, σεμνὸς τὸ ἦθος, μεγαλοπρεπῆς τὴν στάσιν, θερμὸς τὸν λόγον, αὐτὸς ὁ φύσει βραχυεπὴς καὶ ἀπαθής, παρέστησε τί ὀφείλομεν πρὸς τοὺς ὑπὸ ζυγὸν ἀδελφούς. Σπινθῆρας ἐνθουσιασμοῦ ἐξηκόντιζον οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ καὶ μέχρις εὐγλωττίας ἀνυψοῦτο ὁ ἀγορεύων. Ἴσως δὲ πρῶτον τότε ἡ ὄψις τοῦ ἡπειρώτου ἱατροῦ ἀπεκάλυψε τὴν καρδίαν τοῦ ἀθηναίου ῥήτορος.

Περιεβλήθη δὲ ἡ γαλλικὴ μερίς τὴν ἐξουσίαν ἅμα μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ὑπουργείου τῆς ἀγγλικῆς, μὴ διστάσασα ν' ἀναλάβῃ καὶ τὴν εὐθύνην τῆς πρώτης ἐφαρμογῆς τοῦ πρὸ μικροῦ ψηφισθέντος πολιτεύματος, τὴν ἐκπλήρωσιν δηλαδὴ ἔργου δυσχερεστάτου καὶ μεστοῦ κινδύνων, ἀπαιτοῦντος οὐ μόνον ἐμπειρίαν πολλήν, ἀλλὰ καὶ πολλὴν χρηστότητα καὶ βαθεῖαν γνῶσιν ἀνθρώπων τε καὶ πραγμάτων. Καὶ συντόνου δὲ μελέτης καὶ προσωπικῆς ἐργασίας ἦτο χρεία, ἐνῷ ὁ ἀρχηγὸς τῆς γαλλικῆς μερίδος ἀπεστρέφετο, ὡς γνωστὸν, καὶ τὸ ἀναγινώσκειν καὶ τὸ γράφειν. Ἐπειδὴ δὲ ὑπεστηρίζετο ἀκωλύτως ὑπὸ τε τοῦ βασιλέως καὶ τῆς Γαλλίας, συνυπεστηρίζετο δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ ρεύματος τῆς κοινῆς γνώμης, ἀνέπτυξεν ἐλευθέ-

ρως πάσας τὰς δυνάμεις αὐτῆς καὶ τὰς τάσεις, διαχειρίσασα ἀνεξέλεγκτος ὅλην τριετίαν τὴν κυβέρνησιν, ἥς τὴν ἐμπέδωσιν ἐπεδίωξε διὰ παντὸς τρόπου.

Ὑπεβοήθησε δὲ τὴν γαλλικὴν μερίδα καὶ ἡ πλημμελὴς πορεία τῶν δύο ἄλλων· διότι ἡ μὲν ἀγγλική, διίσχυριζομένη ὅτι τότε μόνον τὸ σύστημα τῆς ἀντιπροσωπείας ὁμολογεῖται ἄγνόν, ὅτε ὁ ἡγεμὼν βασιλεύει μόνον, ἀπῆτει νὰ μένη ξένος πρὸς πᾶσαν ἐνέργειαν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀνακτόροις, νὰ ἔχωσι μάλιστα οἱ ὑπουργοὶ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀποπέμπειν καὶ τὰς ἀμφιπόλους τῆς βασιλίσσης. Ἡ δὲ ῥωσικὴ, συμμαχοῦσα μετὰ τῆς ἀγγλικῆς, ἀλλὰ καὶ μὴ παραδεχομένη ὀλοκλήρους τὰς ἀξιώσεις αὐτῆς, ἀπῆτει ὡσαύτως τὴν ἀπὸ τῆς διοικήσεως ἀποχὴν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ μὲν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ μερίς, μὴ ἀσπάζομένη τὰς θεωρίας, ὁ δὲ βασιλεὺς, θέλων ὅ,τι θέλουσι πάντες οἱ ἡγεμόνες, ἀνθίσταντο μετὰ καρτερίας, ἐξερῥάγη πάλη μακρὰ, εἰς ἣν μόνος ὁ θάνατος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς μερίδος ταύτης ἐπήνεγκεν ὕφεσιν.

Τὸ κατ' ἐμὲ ὅμως, ἐκατέρων τῶν ἀντιμαχομένων ἡ ἀρχὴ ὑπερέβη τὸ μέτρον· διότι οἱ μὲν τῆς γαλλικῆς μερίδος ἐλησμόνουν ὅτι ἀντέβαινεν ὅλως πρὸς τοὺς θεμελιώδεις θεσμοὺς τῶν ἀντιπροσωπικῶν κυβερνήσεων, ἐπιτρέποντες ἀδιακρίτως τὴν παρέμβασιν τοῦ ἡγεμόνος, οἱ δ' ἐναντίοι ἐφαίνοντο ἀγνοοῦντες ὅτι ἡ χθὲς γεννηθεῖσα Ἑλλάς οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν χιλιετῇ Ἀγγλίαν καὶ ὅτι ἀδύνατος ἡ ἐπίτευξις ἐντὸς τινων ἐβδομάδων ἐν χώρᾳ μικρᾷ, πτωχῇ, ἀμοίρῳ πολιτικῆς ἀγωγῆς, τοῦ μετὰ πλείστης μὲν ἐπιμονῆς ζη-

τηθέντος, μὴ κατορθωθέντος δὲ ἐντὸς πολλῶν δεκαετηρίδων ἐν ἑτέρᾳ χώρᾳ μεγάλη, πεφωτισμένη καὶ πλουσία. «Ναὶ μὲν, ἀπεκρίνετο ὁ Θιέρ τὸ 1846 πρὸς τοὺς ἀξιοῦντας τὴν ἀποπομπὴν τῶν ἐν τῇ αὐλῇ, ναὶ μὲν τοῦτο γίνεται ἐν Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ παρατηρήσατε τὰ ἡμέτερα ἥθη, ἐξετάσατε τὰ κρύφια ἡμῶν αἰσθήματα καὶ ἀποκρίθητε. Ἄν ἕκαστον νέον ὑπουργεῖον ἀπῆται τὴν ἀντικατάστασιν τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ ἡγεμόνος καὶ, ὡς ὁ Πήλ καὶ ὁ Οὐέλλιγκτων, ἀπέπεμπε καὶ αὐτὰς τὰς ἀμφιπόλους τῆς βασιλίσσης, πρῶτοι ὑμεῖς, ὁ τόπος ὅλος, θὰ κατεβόα κατ' αὐτοῦ ὡς βασανίζοντος τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα.»

Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν Ἀθήναις τὸ 1854, ὅτε ἐζητήθη ἡ ἀπὸ τῆς αὐλῆς ἀποβολὴ ὑπασπιστῶν τινων· πάντες ὕψωσαν τὴν φωνὴν ὑπὲρ τοῦ βασιλέως ὡς γινομένου θύματος τυραννικῆς κυβερνήσεως.

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς διαγραφομένης ὑπὸ τοῦ συντάγματος εἶχον παρεκτραπῇ ἀμφοτέρω τὰ στρατόπεδα. Τὸ μὲν, ὁρμῶν ἀκράτητον πρὸς τὴν ὑπερίσχυσιν τῆς ἰδίας δόξης, παρείδε καὶ τοῦ θρόνου τὴν ἱερότητα, τὸ δὲ, συμπυκνοῦν ἀθέσμως ἐν τῇ δεξιᾷ πάσας τὰς κυβερνητικὰς δυνάμεις, κατεκεραυνοβόλει τοὺς ἐναντίους, ἀνέσκαπτε διὰ τῆς παρανομίας τὰ θεμέλια τοῦ πολιτεύματος καὶ, ἐν τῇ παραφορᾷ αὐτοῦ, δὲν ἔβλεπεν ὅτι, ἐὰν ἐν τῇ ἐπιθετικῇ φύσει τῶν ἀντιπολιτεύσεων κεῖται τὸ ἄγαν, τῶν κυβερνήσεων ὅμως τὴν ἰσχὺν πρέπει ν' ἀποτελῶσι τὸ χρηστόηδες, τὸ σῶφρον καὶ τὸ μετριοπαθὲς τῶν τρόπων τῆς ἀμύνης· διὸ καὶ δικαίως οὗτοι μὲν δαρήσονται πολλάς, ἐκεῖνοι δὲ ὀλίγας ὑπὸ τῆς ἀδεκάστου ἱστορίας.

Μεταβαίνων δὲ εἰς τὴν ἀγγλικὴν μερίδα, ἀπαραίτητον ἐπίσης νὰ ὑποτυπώσω καὶ τοῦ θεμελιωτοῦ ταύτης τὴν εἰκόνα, καθόσον μάλιστα περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ μετ' αὐτὸν πολιτευθέντων ἐρρέθησαν καὶ ἐγράφησαν ὑπὸ τε ξένων καὶ Ἑλλήνων τοσαῦτα ὅσα περὶ αὐτοῦ, τοῦ φθόνου καὶ τοῦ θαυμασμοῦ ἀντιφιλοτιμηθέντων τοῦ μὲν νὰ μειώσῃ, τοῦ δὲ νὰ ὑπερθεματίσῃ τὴν ἀξίαν τοῦ περιφανοῦς ἀνδρός. Γνωστὸν ὅμως ὅτι τὸν μὲν φθόνον ἐξεγείρει ἡ ὑπεροχὴ, τὸν δὲ ὑπερβάλλοντα θαυμασμὸν ἀποκαθαίρει ἡ ἀπαθὴς ἱστορία. Ἡ ἱστορία δὲ δὲν θὰ δυσκολευθῇ ν' ἀποδείξῃ τὸ ἤδη αὐταπόδεικτον, ὅτι οὔτε πολέμιος τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος ἐγένετο, ὡς ἰσχυρίζοντο οἱ φθονεροὶ, οὔτε ἴσος τὸ ἦθος καὶ τὴν ἐπιστήμην πρὸς τοὺς μεγαλουργοὺς ἀνδρας τῆς ἀρχαιότητος, πρὸς οὓς ἐνησμένισαν νὰ παραβάλωσιν αὐτὸν οἱ ὕμνολόγοι.

Καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι οὐδὲν διοικητικὸν ἐδημιούργησεν, ὡς ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ Ὅθων, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ πανωλέθρου πολέμου, ὅτε, διώκοντες καὶ διωκόμενοι, σφάζοντες καὶ σφαζόμενοι, ἐβιαζόμεθα νὰ καταλίπωμεν τὴν ἐπιούσαν τὴν γῆν, ἣν εἵχομεν κατακτήσει τὴν προτεραίαν, ἀδύνατον ἅμα δὲ καὶ ἄσκοπον ἦτο νὰ ἰδρύσῃ τακτικόν τι καὶ διαρκὲς καὶ ὁ δεξιωτάτην ἔχων τὴν χεῖρα. Διὰ τὴν εὐφυίαν ὅμως, τὴν πνευματικὴν ἀγωγὴν, τὴν περὶ τὸ ἐπινόεῖν καὶ τὸ ἐξ ἀμηχάνων εὐρίσκειν πόρους ἐτοιμότητα, τὴν περιεσκεμμένην βραχυλογίαν, τὴν εὐπροσηγορίαν, ᾧν ἦτο κάτοχος ὑπὲρ πάντας τοὺς λοιποὺς, ὑπὸ μὲν τῶν Ἑλλήνων, μηδὲ τῶν ἀντιπάλων ἐξαιρουμένων, ἐθεωρήθη κατὰ πάσας

τάς ἀπορίας, ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1854, ἰατρός καὶ διαιτητῆς καὶ ἀλάνθαστος ἱεροφάντης, οἱ δὲ ξένοι ἠτένιζον πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς σύμβολον τάξεως, πρὸς ἐγγυητὴν τῆς εἰλικρινείας τῶν ἀγωνιζομένων, πρὸς γνήσιον ἀντιπρόσωπον τῆς ἀναστάσης φυλῆς. Ἐθαύμαζον μὲν καὶ τοῦ Μιαούλη καὶ τοῦ Κανάρη καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν λοιπῶν ἡρώων τ' ἀνδραγαθήματα, ἀλλὰ τῆς ἱερότητος ἢ μὴ τῶν προθέσεων αὐτῶν πιστὸν διερμηνέα ἐξελάμβανον μόνον τὸν Μαυροκορδάτον. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ σωτήριος ἀπέβη ἡ τοιαύτη ἀντιπροσωπεία, ὥστε καὶ μηδεμίαν ἄλλην ὑπηρεσίαν εἰ μὴ ἀπένεμε πρὸς τὴν πατρίδα, μόνη αὕτη ἔρχει νὰ κατατάξῃ αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἰσχυροτάτων προστατῶν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος.

Ἐμεγάλυνε δὲ τό τε ὄνομα καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἀνδρός καὶ ἡ περὶ αὐτὸν παράταξις τῶν φιλελλήνων, τῶν πεπαιδευμένων, τῶν εὐπρεποῦς ἀγωγῆς τυχόντων, ὧν τὴν εὐάριθμον, ἀλλ' ἐξ ἐπιτελῶν συγκειμένην φάλαγγα, διέκρινεν ἡ πειθαρχία, ἡ φιλοτιμία καὶ ἡ ἀφιλοκέρδεια μεθ' ὧν συνέτρεχον τὰς φιλοπάτριδας ἐνεργείας τοῦ στρατηλάτου. Οὐδεὶς αὐτῶν κατέλιπε τὰς τάξεις διαρκούσης τῆς πάλης, πάντοτε δὲ καὶ ἀπέδειξαν συνασπιζόμενοι εὐτόλμως ὅτι, καὶ καταβληθεῖσα ἡ διάνοια, δὲν ἀποθνήσκει, ἀλλ' ἀνισταμένη ἀκραιότερα ὑπερισχύει καὶ ἐπικρατεῖ.

Ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι συνέδραμεν εἰς τὴν κραταίωσιν τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπολήψεως. Τὸ Ἐκτελεστικὸν, τὸ Βουλευτικὸν, οἱ συνήθεις αὐτοῦ ἐπωνόμαζον πρίγκηπα, πολλοὶ δὲ τῶν ξένων καὶ πρὸ πάντων ὁ Βάϊρον καὶ ὑψηλότατον (Your Highness καὶ Votre Al-

tesse) προσηγόρευον. Οὕτω δὲ ἀνεφυσᾶτο ὁ ὄγκος αὐτοῦ διὰ τοῦ σήμερον μὲν γελοίου, τότε δὲ περιμαχῆ- του τούτου τίτλου ἐν μέσῳ δούλων, προσπαθούντων νὰ στίλβωσι δι' ἀσήμεων ἐμβλημάτων τὸν γνόφον ἀση- μοτέρας ὑπάρξεως. Τότε τὰ ὀνόματα καὶ οἱ τίτλοι ἴσχυον καὶ τῶν νόμων πλέον. « Ἐπρεπε νὰ γνωρίζετε, ἔγραφε τὸ Βουλευτικὸν ἐν ἔτει 1822 πρὸς τὸν Ἀρειον Πάγον, ἔπρεπε νὰ γνωρίζετε τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ τῶν Ἑλλήνων ὁποῖον καὶ τὴν ἐπιρροήν ὅπου ἔχουσι τὰ ὀνό- ματα τῶν προκρίτων εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ λαοῦ, ὅς τις εἰσέτι δὲν ἐσυνείθισε νὰ πείθεται μὲ μόνον τὸ νεῦμα τῆς Διοικήσεως. » Καὶ ἐνόσῳ μὲν ἡ ἀνάγκη αὕτη ὑπῆρχε δὲν ἰδιοποιήθη ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπέκρουσε τὸν διδόμενον αὐτῷ τίτλον· παρελθούσης ὅμως, προτιμῶν τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων λάμψιν, ὡς γινώσκων μάλιστα ὅτι τοὺς τίτλους καὶ τὰς πατραγαθίας ὑποδύονται οἱ ἀφ' ἑαυτῶν οὐδενὸς ἄξιοι ὄντες, οὐ μόνον ἀπεποιήθη νὰ σφετερισθῇ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἰδίᾳ ὑπογραφῇ ἀπέπτυσεν ὅ,τι οὐδέποτε, οὐδ' ἐπὶ Τουρκίας, εἶχεν, ἐπιστείλας τὴν 12 (24) Ὀκτωβρίου 1839 ἐκ Λονδίνου πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας I. Ρίζον τὰ ἑξῆς· « Δευτέρα χάρις τὴν ὁποίαν ζητῶ εἶναι ἡ ἀκό- λουθος· εἰς τὸ πεμφθέν μοι δίπλωμα ἀπαντῶ τὸν τί- τλον π ρ ί γ κ η π ο ς διδόμενόν μοι. Ὑμεῖς γνωρίζετε ὅτι οὐτε π ρ ὀ τ ο ῦ ἀ γ ῶ ν ὅ ς μ α ς ἔ φ ε ρ ο ν τ ὸ ν τί τ λ ο ν τ ο ῦ τ ο ν, ο ὔ τ ε μ ε τ ᾶ τ ὸ ν ἀ γ ῶ ν α ἦ τ ο δ υ ν α τ ὸ ν ν ᾶ τ ὸ ν λ ᾶ β ω. Ἄν μοι δίδεται ἀπὸ διαφόρους ξένους ἄκοντός μου, δὲν νομίζω ὅτι μοι ἐπιτρέπεται νὰ τὸν δεχθῶ καὶ νὰ τὸν κυρώσω, ὡς εἰ- πεῖν, διὰ τῆς σιωπῆς μου, εἰς ἐπίσημον ἔγγραφον

ἑταιρίας ἑλληνικῆς. Σᾶς παρακαλῶ λοιπὸν καὶ δι' ὑμῶν τὴν ἐπιτροπὴν, ν' ἀντικαταστήσετε εἰς νέον δίπλωμα τὸ ὄνομά μου ὁ ποῖον εἶναι καὶ ὁ ποῖον ἐπιθυμῶ νὰ μένῃ, ἕτοιμος ὢν ν' ἀποδώσω τῆς ἀλλαγῆς τοῦ διπλώματος τὸ ἔξοδον.»

Καὶ ταῦτα μὲν ἔγραφε καὶ παρήγγελλεν ἐκεῖνος· ἄπορον δὲ πῶς, μετὰ δεκατρία ἔτη ἔκτοτε, τὸ 1852, ὁ καθηγητὴς Περικλῆς Ἀργυρόπουλος, ἀφηγούμενος ἐν λόγῳ πανηγυρικῷ τὸν βίον τοῦ ἐξ ἀπορρήτων, ἐπανελάβεν ἀβασανίστως τὸν μῦθον ὅτι «ὁ αὐτοκράτωρ Λεοπόλδος Β' ἐνέδυσσε μὲ τὸν τίτλον τοῦ πρίγκηπος τοῦ Ἰμπερίου Ἀλέξανδρον τὸν Μαυροκορδάτον καὶ ὅτι τὸ δώρημα τοῦτο ἐδόθη ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ὀθωμανικῆς πύλης καὶ ἀπετέλεσεν οἰκογενειακὸν μυστήριον μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν.» Λέγω δὲ ἄπορον, διότι οὔτε τίτλος οἷοσδὴποτε ἐδωρήθη τῷ προπάτορι τοῦ Μαυροκορδάτου, οὔτε μυστήριον ἐτηρήθη τὸ ἀνύπαρκτον δώρημα. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὑπὸ Hammer λεγόμενον ὅτι ὠνομάσθη κόμης, οὐχὶ δὲ πρίγκηψ, ἐξηλέγχθη ψευδὲς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἡμετέρου Α. Μαυροκορδάτου ἐρευνήσαντος ἐπιμελῶς τὰ ἐν Βιέννῃ ἀρχεῖα ὅτε ἀντεπροσώπευεν ἐν Γερμανίᾳ τὴν Ἑλλάδα, οὐδὲν δὲ ἀνακαλύψαντος, ὡς διεβεβαίωσέ με αὐτὸς οὗτος τῷ 1840 ἐν Λονδίνῳ. Ταύτην δὲ τὴν πλάνην τοῦ ἱστορικοῦ ἐπιμαρτυρεῖ καὶ ὁ ἕτερος τῶν υἱῶν ἐκείνου, ὃς τις, κατοικῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ κράτους ὅπερ ὡς ὑποτίθεται ἀπένειμε τὸν τίτλον τοῦ κόμητος, θεωρῶν τοῦτον ἀμάρτυρον, προτιμᾷ νὰ φέρῃ ἕτερον ἀναμφισβήτητον, κατ' αὐτὸν, τὸν τοῦ πρίγκηπος.

Ἐνίστε ὁμῶς, ἐπὶ πραγμάτων μάλιστα μεγάλων καὶ

τυχῶν πολυτρόπων, τὸ ἦθος τοῦ ἀνδρὸς ἀναφαίνεται πολέμιον ἑαυτῷ. Ἐπὶ μὲν τοῦ ἀγῶνος, οὐδεὶς πλέον αὐτοῦ ἠσπάσθη τὴν εὐνομίαν· διὸ καὶ ὅτε διέσεισαν τὴν χώραν αἱ δύο ἐκεῖναι ἐμφύλιοι διχοστασίαι, ὧν συνεκοινώνησαν καὶ πολιτικοὶ αὐτοῦ φίλοι, οἳοι Ζαΐμης καὶ Λόντος, ἀπέσχεν ἀμφοτέρων· ἀλλ' ἐπὶ Κυβερνήτου, μεταβληθεὶς, ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἀνταρσίας καὶ ἐπὶ Ὅθωνος, ἀπὸ τοῦ 1845 ἔτους, ἐγένετο δραστήριος συνεργὸς ἀντιβασιλικῶν σκευωρημάτων. Καὶ τὸ μὲν 1843 καὶ τὸ 1854 συνετέλεσεν, εἴπερ τις καὶ ἄλλος, εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ βασιλέως, τὸ δὲ 1862 ἐπεδίωξε τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ. Φίλος ὧν τῆς ἐλευθερίας, ἐκήρυττε τὴν Ἑλλάδα ἀνέτοιμον πρὸς συνταγματικὸν πολίτευμα· πλὴν ἀλλ' ὅμως καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ Κυβερνήτου καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ βασιλέως ἀντιπολιτεύσεων ὄπλον καταστροφῆς ἐπέσειε τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην συντάγματος. Καί, ἐν τοῖς πράγμασι μὲν ὧν, ἐπεδεικνύετο μετριοπαθῆς, σώφρων, φιλόνομος, ἐκτὸς δὲ, μεστὸς φορᾶς, ἀκρατῆς καὶ τῶν καθεστώτων ἀσθενῆς πρόμαχος.

Τὸ ἄλλοπρόσαλλον τοῦτο πολίτευμα θὰ ἐρμηνεύσῃ ἀτελῶς ἡ ἱστορία, ἀν ἀποδώσῃ ἀπλῶς εἰς τὴν φιλαρχίαν· διότι, εἰς τίνος κυβερνήσεως τὴν κεφαλὴν ἐπεφοίτησέ ποτε ἡ ἰδέα νὰ μὴ καλέσῃ πρὸς ἑαυτὴν τὸν ἐμπειρότατον τῶν Ἑλλήνων; «Ἀνομολογῶ τὸν πολὺν σου ζῆλον καὶ τὴν μεγίστην σου ἱκανότητα, ἔγραφεν αὐτῷ ὁ Κυβερνήτης τὴν 13 Ἰουλίου 1829, ἐκτιμῶν δὲ καὶ τὰ ἔργα καὶ τὸ ἔξοχον πνεῦμά σου ἐκαυχώμην πάντοτε ὅτι ἐπεζήτησα τὴν σύμπραξίν σου.» Ἀλλ' ὅμως «φύσει τὸ ἄρχεῖν οἰκῆϊον τῷ κρέσ-

σони.» αὐτὸς δὲ καὶ εἰθισμένος ἦν ν' ἄρχῃ πρῶτος. Καὶ τοῦτο τὸ φιλόπρωτον, ἰσχυρότατον ὥς ἐν τῷ Ἀλκιβιάδῃ, ἐπεδείξατο τὰς ἀνομοιότητας τοῦ ἥθους καὶ τὰς μεταβολάς. Τὸ βουλευτικὸν σῶμα, ὡς αὐτὸ τοῦτο ἐθέσπισε τῷ 1822 ἐν Κορίνθῳ, «ἐμπιστευόμενον εἰς τὰς ἐξόχους ἀρετὰς τοῦ πρίγκηπος Κ. Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, προέδρου τοῦ ἐκτελεστικοῦ σώματος, ὃς τις διὰ τὸν ἀποδεδειγμένον αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τῆς πατρίδος συμφέροντος ζῆλον ἔλκει εἰς ἑαυτὸν ἀξίως τὴν κοινὴν ἐμπιστοσύνην, θεσπίζει κτλ.» Τὸ δὲ 1823 καὶ δόγμα ἔγραψε, τὸ ἐξῆς·

«Ἐπειδὴ ὁ ἐκλαμπρότατος πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, πρίγκηψ Α. Μαυροκορδάτος, τά τε ἄλλα καλὸς καὶ ἀγαθὸς ἀνεφάνη εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον κατὰ τὴν Ἑλλάδα, ἄδολον πατριωτισμὸν καὶ πατριωτικὴν φερεπονίαν καὶ φιλοπονίαν, ταῦτα δὲ πάντα ἐν μετριοφροσύνῃ ἔχων ἀνεδείχθη, καὶ δὴ καὶ πληρεξούσιος τά τε στρατιωτικὰ καὶ πολιτικὰ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος διορισθεὶς, ἄξιος ἀνεφάνη τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Διοικήσεως, παντὶ σθένει ἀγωνισθεὶς καὶ διακινδυνεύσας ὑπὲρ κινδυνευούσης τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, εἰς τῆς ὁποίας τὴν σωτηρίαν καὶ μεγάλως συνετέλεσε·

» Δ ι α κ η ρ ὕ τ τ ε ι

«Τὸν εἰρημένον πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, πρίγκηπα Α. Μαυροκορδάτον, ἄξιον τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ ἔθνους, ὡς κατὰ πάντα χρήσιμον καὶ ἀξιάγαστον ἀναφανέντα, κατ' οὐδὲν δ' ἐπιλήψιμον καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀγῶνος. Ἐφ' ᾧ καὶ δίδεται τὸ παρὸν ἐπίσημον ἔγγραφον εἰς χεῖρας τῆς Αὐ-

τοῦ Ἐκλαμπρότητος, μαρτύριον μὲν τῆς περὶ αὐτοῦ ἀγαθῆς γνώμης τοῦ σώματος τούτου, τεκμήριον δὲ τῆς φροντίδος τῆς Διοικήσεως εἰς τὸ νὰ μὴ μείνη ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι ἡ ἀρετὴ ἀδηλος καὶ ἀγέραςτος.»

Καὶ τοιαῦτα μὲν πανελλήνια μαρτύρια ὑπὲρ οὐδενὸς ἄλλου ἀνεστηλώθησαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου· εἶχεν ὅμως κοινὸν τὸ πάθημα μετὰ τοῦ Θεμιστοκλέους, ὅς τις « ἔλεγε τοὺς Ἀθηναίους οὐ τιμᾶν αὐτὸν οὐδὲ θαυμάζειν, ἀλλ' ὥς περ πλατάνῳ χειμαζομένους μὲν ὑποτρέχειν καὶ κινδυνεύοντας, εὐδίας δὲ περὶ αὐτοὺς γενομένης, τίλλειν καὶ κολούειν. »

Ἀλλὰ καὶ μὴ κατέχοντα τὴν ἀνωτάτην τῶν θέσεων, ἡ κοινὴ συνείδησις, αὐτὸν δακτυλοδεικτοῦσα, αὐτῷ ἔλεγεν ἀνήκοντα τὰ πρωτεῖα. Διὸ καὶ συνέβη ἐπὶ τέλους αὐτῷ ὅ,τι καὶ πρὸς Ἰάσωνα, ὅς τις, καί περ φιλόπολις ὡς ὁ Μαυροκορδάτος, ἀπεφαίνετο « πεινῆν ὅτε μὴ τυραννεῖ, » ἢ καὶ πρὸς ἵππον εὐγενῆ μὲν ἀλλὰ δυσήνιον σφαδάζοντα ὅπως ἀνασείσῃ τὸν ἀναβάτην.

Σημαίαν δὲ ἀνύψου ἡ ἀγγλικὴ μερίς τὰ χρώματα ἔχουσιν διάφορα τῶν τῆς γαλλικῆς· διότι αὕτη μὲν, πιστεύουσα ἀφιλοκερδῇ τὴν κατὰ τὴν Ἀνατολὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας, ἐπίστευεν ἐν ταύτῳ ὅτι καὶ θὰ ἔτεινεν ἐτοιμότερον πάσης ἄλλης δυνάμεως τὴν χεῖρα ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος· ἐκείνη δὲ, χειραγωγουμένη ὑπὸ τοῦ φρονήματος τοῦ ἐνθερμοτάτου τῶν φίλων τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, τοῦ Γ. Κάννιγκ, ἀσπαζομένου μὲν τὸ μεγαλεῖον τοῦτο, μὴ συναινοῦντος ὅμως καὶ εἰς τὴν ἐξόντωσιν τοῦ γείτονος κράτους, ὡς οὐδ' ἡ Γαλλία συνήνει, εἰποῦσα διὰ τοῦ Γκυζώ·
« Nous ne partageons ni les rêves, ni les impatiences

des Grecs » (οὔτε τὰ ὄνειρα, οὔτε τὴν ἀνυπομονησίαν τῶν Ἑλλήνων ἐγκρίνομεν,) ἔστρεφε τὸ βλέμμα πρὸς τὴν θαλασσοκράτορα Ἀγγλίαν, πεπεισμένη ὅτι ὅταν διὰ χρηστῆς διοικήσεως καὶ γενναίας προόδου ἀξιωθῶμεν ν' ἀκούσωμεν. « Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, » δὲν θὰ διστάσῃ νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμετέρων πόθων· ἐθεώρει δὲ καὶ ἀναγκαίαν τῇ Ἀγγλίᾳ τὴν Ἑλλάδα ὡς σταθμὸν προσδοκίας, comme une pierre d'attente, κατὰ τὴν ἑκφρασιν τοῦ Φίκελμον. Ἀλλὰ μὴ καὶ αὐτὸς ὁ τῆς γαλλικῆς ἀρχηγὸς ἤρνεϊτο τὸ δόγμα τοῦτο τῆς ἀγγλικῆς; « Ἐχομεν δίκαιον, ἔγραφεν ἐκ Ναυπλίου τὴν 20 Ἰουλίου 1825 μετὰ τοῦ Γ. Μπόττση καὶ τοῦ Α. Σπηλιωτάκη, παρὰ πᾶσαν ἄλλην δύναμιν νὰ ἐμπιστευώμεθα τὴν Ἀγγλίαν· διότι εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι αὕτη μόνη ἐπιθυμεῖ εἰλικρινῶς τὴν ἀνεξαρτησίαν μας. »

Τὴν δὲ σημαίαν ταύτην ἐκράτησαν ἀλληλοδιαδόχως πολλαὶ πολλῶν δημοσιογράφων χεῖρες καὶ πρὸ πάντων οἱ συντάκται τῆς Ἀθηναῖς καὶ τῆς Ἑλληνίδος.

Καὶ ὁ μὲν τῆς Ἀθηναῖς Ἐμ. Ἀντωνιάδης, ἐγκολπωθεὶς ἀπὸ τοῦ 1831 πολιτικὰς τινὰς ἀρχάς, ἐνέμεινεν αὐταῖς μέχρι τέλους· διὸ καὶ εὐκόλως θὰ ἐπορίζετο ὁ ἀναγνώστης τὸ συμπέρασμα ὅτι καὶ τὸ αἶμα αὐτοῦ θὰ ἔχεεν ἵνα σώσῃ τὰς συνταγματικὰς ἐλευθερίας. Θέλων δὲ νὰ τηρήσῃ ἀκεραίαν, ὡς ἔλεγε, τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ, οὐδέποτε συνήνεσε νὰ δεχθῇ ἔμμισθον θέσιν. Καὶ ὅτε ἐπὶ βασιλείᾳ Ὁθωνος προσηνέχθη αὐτῷ κατὰ πρῶτον μὲν ἀξίωμα συμβούλου ἐπικρατείας, εἶτα δὲ τῷ 1844 γερουστατοῦ ἀπέβαλε καὶ τοῦτο καὶ ἐκεῖνο.

Ὁ δὲ τῆς Ἑλπίδος, Κωνσταντῖνος Λεβίδης, ὁμοιος πρὸς τοὺς φιλοκινδύνους ἱππότας τοῦ μεσαιῶ-
νος, τοὺς προτείνοντας εὐτόλμως τὸ δόρυ, πεπαιδευ-
μένος, ὀξυδερκῆς καὶ τὸν νοῦν ἔχων πρακτικόν, ἐπά-
λαισε καὶ αὐτὸς θαρράλέως μέχρι θανάτου, υἱοθετήσας
κατ' ἐξαίρεσιν μετὰ μεγίστης στοργῆς τὸν ὑπὲρ τοῦ
μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνα τοῦ 1854 ἔτους.

Ἐχαράχθησαν δὲ τὰ σύμβολα τῆς σημαίας ταύτης
οὐχὶ ἀπερισκέπτως, ἀλλὰ μετὰ σύντονον σκέψιν καὶ
συντονωτέραν ἰχνηλασίαν τῶν διαθέσεων τῆς Ἀγ-
γλίας. Καὶ εἰς ἐπικύρωσιν τῆς ἀληθείας ταύτης ἔχομεν
τὰς ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου δοθείσας ὁδηγίας πρὸς
τοὺς ἐν Λονδίνῳ Ἑλληνας ἐπιτρόπους, ἀξίας μελέτης
πρὸ πάντων διὰ τὴν ἐπιμέλειαν μεθ' ἧς ἐξαιτούμενος
τὴν ἰσχυρὰν συνδρομὴν τῆς δυνάμεως ταύτης, προσ-
παθεῖ νὰ παραστήσῃ συμφέρουσαν τῇ Ἀγγλίᾳ αὐτῇ
τὴν ἀνεξαρτησίαν ἡμῶν καὶ ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὐ σιω-
δῶς μόνον χρηματικῆς βοήθειας ἔχει
ἀνάγκην. Ἴδου τί ἐκ Τριπόλεως ἔγραφε τῇ 22 Ἰουνίου
1823.

«Περὶ τῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀγγλίας σχέσεων.

» Εἰς τὴν ὁποίαν σήμερον εὐρισκόμεθα ἄγνοίαν τῶν
τῆς Εὐρώπης πραγμάτων, δὲν ἡμπορεῖ βεβαίως ἡ Δι-
οίκησις νὰ δώσῃ ὁδηγίας ἀποφασιστικὰς καὶ εἰς πολλὰ
πρέπει νὰ ὁδηγηθῇτε ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔχετε ἀκριβῆ
γνώσιν τῶν τῆς Ἑλλάδος πραγμάτων καὶ τῶν χρειῶν
τῆς καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν θέλετε λάβει πληροφορίαν τῶν
τῆς Εὐρώπης. Ἐξ ὧν ἐσχάτως βλέπομεν ἡ Ἀγγλία
φαίνεται ὅτι μετέβαλε σύστημα, μάλιστα μετὰ τὸν

θάνατον τοῦ Μαρκέζου Λονδονδερῆ, καὶ ἴσως αἰτίαι ταύτης τῆς μεταβολῆς νὰ ᾔῃναι 1) ἡ ὑποψία, μήπως ἡ Ῥωσία, τρέφουσα σκοποὺς νὰ ἐκτανθῇ κατὰ τὸ μέρος τῆς Τουρκίας, ἐπεκτανθῇ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα· 2) ἡ πιθανότης τοῦ ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἀντισταθεῖσα μέχρι τοῦδε γενναίως, ἡμπορεῖ ὅχι μόνον νὰ ὑπάρχῃ ἀλλὰ καὶ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς μέλλοντας σκοποὺς τῆς Ἀγγλίας ἐναντίον τῶν προόδων τῆς Ῥωσίας. Ἡ Ἑλλάς εἶναι δίκαιον νὰ ὠφεληθῇ ἀπὸ αὐτὴν τὴν περίστασιν καὶ νὰ βοηθηθῇ ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν· σχέσεις ὅμως μὲ αὐτὴν νὰ συνδέσῃ ἄλλας παρὰ τὰς ἐμπορικὰς, καὶ ταύτας ὅχι ἀποκλειστικὰς, δὲν συμφέρει ἐπὶ τοῦ παρόντος. Ἀποκλειστικὰς ἐννοῶ τὰς ὅσας ἤθελον ἀποκλείει ἄλλο ἔθνος τῶν αὐτῶν ἐμπορικῶν συμφωνιῶν, ὅσαι μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἤθελον συνδεθῇ. Ὅσον μὲν λοιπὸν περὶ σχέσεων ἐμπορικῶν, καὶ τούτων ὅχι ἀποκλειστικῶν, ἔχετε τὴν ἄδειαν νὰ πραγματευθῆτε, μενούσης πάντοτε τῆς ἐπικυρώσεως εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς Διοικήσεως. Περὶ δὲ ἄλλων σχέσεων θέλετε πασχίσει πρῶτον νὰ γνωρίσητε ὁποῖος ὁ ἀληθοῦς σκοπὸς τῆς Ἀγγλίας, πόσον ἢ ἐπιθυμεῖ ἢ ὑποπτεύει τὴν ἀνεξαρτησίαν μας, εἰς ποῖα ὅρια φρονεῖ ὅτι θέλομεν σταθῇ καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα κρίνετε ἀναγκαῖα νὰ γνωρίσῃ ἡ Ἑλληνικὴ Διοίκησις. Θέλετε προσπαθήσει νὰ ἀποδείξῃτε τὸ κίνημα τῆς Ἑλλάδος πάντῃ ἄσχετον (καθὼς καὶ εἶναι) μὲ τοὺς σκοποὺς τῆς Ῥωσίας· τὴν ἀπόφασιν τῶν Ἑλλήνων τοῦ ν' ἀποκτήσουν ἐντελῶς τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν των καὶ ὅχι ποτὲ νὰ ὑποδουλωθοῦν εἰς ἄλλους· τὸ ἀσύμφορον ὡς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν τῆς ἐκπληρώσεως τῶν σκοπῶν

τῆς Ῥωσίας· τὴν ἐκ τούτου ταυτότητα τῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος καὶ Ἀγγλίας· τὸ πόσον συμφέρει εἰς τὴν Ἀγγλίαν νὰ συντρέξῃ εἰς τὸ νὰ κατασταθῇ ἡ Ἑλλὰς ὄχι μόνον αὐτόνομος, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρά· τὸ ἀδύνατον σχεδὸν τοῦ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ ἐξῆς ἡ Ὀθωμανικὴ Διοίκησις εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς Ἀγγλίας ἐναντίον τῆς Ῥωσίας· τὸ ἄφευκτον τῆς πτώσεως τῆς Ὀθωμανικῆς Διοικήσεως, ὕστερον ἀπὸ τὸν ὅποιον ἔλαβε κλονισμόν. Ἀφοῦ ὅλα αὐτὰ διαφοροτρόπως παρενείρετε εἰς ὅσας λάβετε ὁμιλίας καὶ ἐξ αὐτῶν πληροφορηθῆτε τὴν διάθεσιν τῆς Ἀγγλίας, θέλετε φροντίσει νὰ ἰδεάσετε ὅσον τάχος τὴν Διοίκησιν διὰ νὰ λάβητε τὰς ἀναλόγους ὁδηγίας.

» Σὰς εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ ἐμβῆτε ὄχι μόνον εἰς ὁμιλίας, ἀλλὰ καὶ εἰς συμφωνίας περὶ βοηθείας δοθησομένης ἐκ μέρους τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα, χρείας τυχοῦσης, βοηθείας ὅμως χρηματικῆς ἢ ἄλλων ἀναγκαίων, οὐχὶ δὲ στρατιωτικῆς ποτέ· καὶ αἱ τοιαῦται συμφωνίαι δὲν θέλουσιν ἔχει πάλιν κῦρος ἄνευ τῆς ἐπικυρώσεως τῆς Διοικήσεως.

» Ἐπειδὴ δὲν συμφέρει εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ γνωρισθῇ ὅτι πραγματεύεται περὶ ὁποιωνδήποτε πολιτικῶν σχέσεων μὲ τὴν Ἀγγλίαν, καθότι τοῦτο δύναται νὰ κινήσῃ τὴν ζηλοτυπίαν ἄλλων Δυνάμεων, θέλετε φροντίσει ὅσον τὸ δυνατόν νὰ γνωρισθῇ ὡς μόνος σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς σας, ὁ τοῦ δανείου· εἰς τοῦτο ἀπαιτεῖται νὰ καταβάλητε ὅλην τὴν δυνατὴν προσοχήν.

» Ἐπειδὴ αἱ μετὰ τῆς Ἀρκτῶας Ἀμερικῆς σχέσεις εἶναι αἱ ἀληθῶς συμφερώτεραι εἰς τὴν Ἑλλάδα, θέλετε λάβει ὅσον τὸ δυνατόν μυστικὰς σχέσεις καὶ ἂν

ταποκρίσεις μετὰ τῶν ἐν Λονδίνῳ καὶ Παρισίοις πρέσβεων αὐτῶν καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, καὶ θέλετεπραγματευθῇ ὅσα τείνοντα εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος. Ἄν δὲ τὸ καλέσῃ ἡ χρεία, δύναται καὶ εἷς ἐξ ὑμῶν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἀρκτῶαν Ἀμερικὴν καὶ, ἂν ἡ ὀλότης τοῦ δανείου ἀπαντᾷ δυσκολίας εἰς Λονδῖνον, νὰ πραγματευθῇ καὶ ἐκεῖ μέρος αὐτοῦ μὲ τὰς αὐτὰς ἢ καὶ συμφερωτέρας συμφωνίας. Ἐννοεῖται πάντοτε ὅτι ἐκτὸς τῶν περὶ δανείου συμφωνιῶν, αἱ ὁποῖαι θέλουν εἶσθαι ἀποφασιστικαὶ καὶ θέλουν ἐπικυρωθῇ ἀπὸ τὴν Διοίκησιν, ὅλαι αἱ περὶ παντοίων ἄλλων σχέσεων συμφωνίαι δὲν θέλουσιν ἔχει κῦρος πρὶν θεωρηθῶσι τακτικῶς ἀπὸ τὴν Διοίκησιν. Αἱ μετὰ τῆς Ἀμερικῆς σχέσεις καὶ μάλιστα τῆς Ἀρκτῶας, ὅσον κρίνονται συμφέρουσαι καὶ ἀναγκαῖαι μάλιστα, ἄλλο τόσον ἐπιβλαβεῖς λογίζονται, ἂν δὲν ἐνεργηθῶσι μὲ τὴν ἀπαιτουμένην μυστικότητα· διὰ τοῦτο ἂν ἀποφασισθῇ νὰ ἀπέλθῃ εἷς ἐξ ὑμῶν, πρέπει ἀφεύκτως πρόφασιν νὰ ἔχῃ τὴν διαπραγματεύσιν δανείου.

» Πληροφορούμενοι ὁποῖός τις ὁ σκοπὸς τῆς Ἀγγλίας περὶ τῶν Ἰσπανικῶν πραγμάτων καὶ ἂν αὕτη ἔχῃ σκοπὸν νὰ λάβῃ μέρος ὑπὲρ αὐτῶν, θέλετε ὀδηγηθῇ εἰς τὸ πῶς καὶ ποίας νὰ συνάψῃτε σχέσεις μετὰ τῆς Ἰσπανίας· δηλαδὴ ἐὰν ἡ Ἀγγλία ἤθελε λάβει μέρος ὑπὲρ τῆς Ἰσπανίας, τότε ἐπειδὴ τὰ πράγματα ταύτης πιθανώτερον εἶναι νὰ προοδεύσουν, συμφέρει εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ μετὰ τῆς Ἰσπανίας σχέσεις καὶ ἡμπορεῖτε νὰ τὴν πραγματευθῇτε. Ἄν τοῦναντίον ἡ Ἀγγλία ἔλαβεν ἢ μέλλει νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰ Ἰσπανικὰ

καὶ ταῦτα δὲν προβαίνουν κατ' εὐχὴν, ἐπειδὴ τότε δὲν συμφέρει εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ συνδέσῃ φανεράς σχέσεις μετ' αὐτῆς, διὰ νὰ μὴν ἀδικηθῇ καὶ πάλιν, ὥς καὶ μέχρι τοῦδε περὶ τῶν σκοπῶν τῆς, συμφερότερον εἶναι εἰς λόγους μόνον νὰ περιορισθῇτε, οὔτε πέραν τῶν λόγων νὰ ἐκταθοῦν αἱ μετὰ τῆς Ἰσπανίας πραγματεῖαί σας.

» Ὅσα περὶ Ἰσπανίας εἰς τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον ἐρρήθησαν ἤμποροῦν νὰ σᾶς χρησιμεύσουν καὶ ὥς πρὸς τὰς σχέσεις, τὰς ὁποίας ἡ Ἑλλὰς συμφέρει νὰ ἔχῃ μετὰ τῆς Πορτογαλλίας· περὶ τούτων ὁμῶς ἀνάγκη νὰ γνωρίζητε ὅτι ὁ Ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων τῆς Πορτογαλλίας πρῶτος ἔδωσεν ἀφορμὴν ἀλληλογραφίας πέρυσι, γράφων πρὸς τὸν τότε πρόεδρον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς του καὶ τῆς τότε δοθείσης ἀποκρίσεως τοῦ Μινίστρου τῶν ἐξωτερικῶν σᾶς δίδονται καὶ, ἂν ἴδῃτε ὅτι συμφέρει νὰ συνδέσῃτε σχέσεις μετὰ τῆς Πορτογαλλίας, ἄς σᾶς χρησιμεύσουν ὥς ἀφορμὴ τῆς ἐνάρξεως αὐτῶν.

» Φροντίσατε νὰ πληροφορηθῇτε ὅσον τὸ δυνατόν ἀκριβέστερον περὶ τῶν σχέσεων μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ῥωσίας καὶ περὶ τῶν μέτρων τὰ ὁποῖα λαμβάνει ἡ Ἀγγλία διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς ὑποτιθεμένους σκοποὺς τῆς δευτέρας. Προσπαθήσατε ὅσον τὸ δυνατόν νὰ ἀποδείξητε ὅτι τὸ μόνον ἀρμοδιώτερον μέσον εἶναι ἡ ἐνίσχυσις τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἰσχυρὰ καὶ ἀνεξάρτητος θέλει χρησιμεύσει ὅχι μόνον εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην. Ἀποδείξατε ὅτι διὰ τὴν ἐνίσχυσιν ταύτην ἡ Ἑλλὰς οὐσιωδῶς μόνον χρηματικῆς βοήθειας ἔχει ἀνάγκην καὶ ὅταν ἡ Ἀγγλία

τὴν προμηθεύῃ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα, δύναται αὕτη νὰ κάμῃ τὸν παρόντα πόλεμον ἐνεργητικὸν καὶ διὰ μιᾶς νὰ τὸν μεταφέρῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ μέχρι τῶν ὁρίων τῆς Θράκης, μετέπειτα δὲ καὶ περαιτέρω νὰ προβῇ, ὥστε ὅσον αὕτη προχωρεῖ, τόσον οἱ σκοποὶ τῆς Ῥωσίας νὰ συστέλλωνται διὰ τὸν λόγον τοῦ ὅτι αὕτη δὲν θέλει φθάσει ποτὲ εἰς τὸ νὰ κηρυχθῇ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἢ νὰ ζητήσῃ ν' ἀποσπάσῃ μέρος γῆς ἀνῆκον εἰς τὴν ἀνεξάρτητον ἐλληνικὴν ὀλομέλειαν.

» Ἡ μετὰ τῶν μελῶν τοῦ κομιτάτου σχέσις ὅχι ὀλίγον θέλει σᾶς χρησιμεύσει εἰς τὸ νὰ λάβητε πολλὰς τῶν ἀνωτέρω πληροφοριῶν καὶ γνώσεων καὶ αὗται θέλουν σᾶς ὁδηγήσει εἰς πολλὰς τῶν ἐργασιῶν σας.

» Ἐπειδὴ ἐκ τοῦ γράμματος τῶν τριῶν μελῶν τοῦ κομιτάτου καὶ ἐξ ἐτέρου ἤδη ἐλθόντος τοῦ Κυρίου Βάουριγγ γραμματέως τοῦ αὐτοῦ κομιτάτου, πληροφορεῖται ἡ Διοίκησις ὅτι καὶ συνδρομαὶ ἤρχισαν νὰ γίνωνται παρὰ πολλῶν φιλελευθέρων Ἀγγλων καὶ ἐκ τούτων τῶν συνδρομῶν ἐτοιμάζονται ἀποστολαὶ πολεμοφοδίων καὶ ἄλλων, ὥς γνωρίζοντες τίνων πραγμάτων μάλιστα ἔχει χρεῖαν ἡ Ἑλλάς, φροντίσατε νὰ μὴ ἐξοδεύωνται αἱ συνεισφοραὶ εἰς ἄχρηστα πράγματα ὥς πρὸς τὴν στάσιν τῆς Ἑλλάδος. Χρήματα καὶ πολεμοφόδια εἶναι τὰ πρῶτιστα ἀναγκαῖα. Σώματα δὲ στρατιωτικὰ καὶ πληθὺς ἀξιωματικῶν στρατιωτικῶν, ὅχι μόνον δὲν ὠφελοῦν, ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τὴν στέρησιν τῶν ἀναγκαίων μέσων δὲν λαμβάνουν τὰς ἀναλόγους περιποιήσεις, δυσαρεστούμενοι βλάπτουν εἰς τὴν ἐπιστροφὴν των. Τὸ μόνον ἀναγκαῖον σῶμα ἤθελεν εἶσθαι εἷς λόχος πυροβολιστῶν ἐμπείρων, καὶ οὗ-

τος καθ' ὃν καιρὸν ἡ Ἑλλὰς ἤθελε λάβει καὶ μερικά χρήματα διὰ νὰ τὸν καταστήσῃ χρήσιμον.

» Μία τῶν πρώτων φροντίδων σας ἄς ᾔηται καὶ ἡ συνεχὴς ἀλληλογραφία, ἡ ὁποία ἄς διαιρεθῇ εἰς δύο, εἰς τακτικὴν, διὰ τῶν Ἰονίων νήσων, καὶ ἑκτακτον, διὰ πάσης ἀρμοδίου εὐκαιρίας. Μὲ τὴν πρώτην, ἐπειδὴ τὰ γραφόμενά σας δὲν θέλουν εἶσθαι ἄγνωστα εἰς τὴν ἀγγλικὴν διοίκησιν, φυλάττεσθε πάντοτε ὅσον ἡ φρόνησις τὸ ὑπαγορεύει. Τὰς δευτέρας φροντίσατε νὰ ἐκλέγητε ὅσον τὸ δυνατόν ἀσφαλεῖς καὶ ἀνυπόπτους· μεταχειρισθῆτε ἀρμοδίως καὶ τὰ μέσα τῆς μεταξὺ ἡμῶν μυστικῆς ἀλληλογραφίας.

» Ἐπειδὴ λαμβάνετε καὶ γράμματα διάφορα διὰ τὴν Ἰταλίαν, ἂν ἡ χρεία καλέσῃ νὰ διευθυνθῆτε κατ' εὐθεΐαν εἰς ἄλλο τῆς Εὐρώπης μέρος, φροντίσατε τὴν ἀσφαλῆ ἀποστολὴν των ἢ, ἀποσπῶντες ἓνα ἐξ ὑμῶν, ἐπιφορτίσατε αὐτὸν τὴν διαπραγματεύσιν τῶν ὧν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν ἐλπίζομεν βοθηθῆναι.

» Εἰς ταῦτα ἐπὶ τοῦ παρόντος περιορίζομαι, κύριοι· θέλω δὲ φροντίσει τοῦ λοιποῦ νὰ σᾶς γράφω ὅσον τὸ δυνατόν συνεχῶς, δίδων πρὸς ὑμᾶς ὅλας τὰς ἀναγκαίας εἰδήσεις καὶ ὁδηγίας.

» Α ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ. »

Ἐπειδὴ δὲ πολλαῖς παρὰ πολλῶν ἠμφισβητήθη ποία τῶν δύο δυνάμεων, ἡ Ῥωσία ἢ ἡ Ἀγγλία προέτεινε πρώτη τὸ περὶ αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος ζήτημα, παρατίθημι ἐπιστολὴν τοῦ Γ. Κάννιγκ ἣν ἀνέγνω ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ V^{le} de Beaumont-Vassy *histoire des états Européens depuis le Congrès de Vienne* (Τόμ. Β', σελ.

56,) συντελοῦσαν εἰς τὴν λύσιν τῆς ἔριδος. Ὁ Κάννιγκ, ἐπιθυμῶν νὰ συνδιαλεχθῇ μετὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς Γαλλίας Villèle περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, μετέβη εἰς Παρισίους. Κάρολος δὲ ὁ Γ', ὁ οὐδὲν ἤττον τοῦ Κάννιγκ γενναῖος προστάτης καὶ εὐεργέτης τῆς Ἑλλάδος, ὑπεδέχθη τὸν Ἀγγλον πρωθυπουργὸν μετὰ πλείστης φιλοφροσύνης καὶ κατὰ τὰς πολλὰς καὶ διεξοδικὰς συνομιλίας αὐτῶν ἐπέτυχεν ἡ συμφωνία τῶν δύο Κυβερνήσεων, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Κάννιγκ πεμφθείσης πρὸς τρίτον ἄλλον, φίλον καὶ αὐτὸν τῆς Ἑλλάδος.

« Φίλτατε Κύριε.

» Πολλάκις εἶδον τὸν κ. Βιλλέλ· διαβεβαιῶ σε δὲ ὅτι εὐχαριστήθην εἰς ἄκρον καὶ δι' αὐτὸν ιδίως καὶ διὰ τὴν σύνεσιν μεθ' ἧς σταθμίζει τὰς περιστάσεις. Κατὰ τὰς περὶ τῆς κλασικῆς Ἑλλάδος συνομιλίας, ἀντέταξέ μοι πάντοτε τὰς Βουλὰς καὶ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῆς Γαλλίας. Καὶ ἐννοῶ μὲν εἰπέρ τις καὶ ἄλλος τοὺς λόγους τούτους, ἀλλὰ δύο ἔθνη, οἷα ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία, τοσαύτην συμπάθειαν ἔχοντα πρὸς ἄλληλα, δικαιοῦνται νὰ ἐλπίσωσιν ἐπὶ τὴν ἀμοιβαίαν συνδρομήν. Βεβαιώσατε τὴν ὑμετέραν φιλελληνικὴν ἐταιρίαν ὅτι ἐπὶ τοσοῦτον προέβησαν τὰ πράγματα, ὥστε ἀναμφισβήτητον ἐστὶν ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν θ' ἀπολεσθῇ. »

Μετὰ μικρὸν ὁμως ἡ Ἑλλὰς ἔπαθε μέγιστον δυστύχημα· ὁ Κάννιγκ, ὅς τις ὑπὲρ αὐτῆς μεριμνῶν, ἀπέστειλεν ἐπίτηδες εἰς Πετροῦπολιν τὸν δοῦκα Οὐέλιγκτον, τὸν μόνον ὑπὲρ πάντας τοὺς πολιτικοὺς ἄνδρας τῆς Ἀγγλίας ἔχοντα ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος,

ἀπέθανε, τὸ δὲ οὐγγικὸν ὑπουργεῖον ἀντικατεστάθη ὑπὸ ἄλλου μικτοῦ, τοῦ ὑπὸ τὸν λόρδ Γόδεριχ, ὅπερ καὶ αὐτὸ ὑπεχώρησε μετ' οὐ πολὺ εἰς τὸ ὑπὸ τὸν Οὐ-έλλιγκτον καθαρὸν τορικόν. Ἐπέμφθη δὲ οὗτος εἰς Πετρούπολιν διότι, μόλις ἀναβάς ὁ Νικόλαος εἰς τὸν θρόνον, «πρώτην πρᾶξιν ἐτέλεσε κοινοποιήσας ἡμῖν, λέγει ὁ Κάρολος Γρέβιλλ ἐπὶ πολλὰ ἔτη γραμματεὺς τοῦ ἀγγλικοῦ ὑπουργείου, τὴν ἀμετάθετον ἀπόφασιν τῆς ἀμέσου ἀναγνωρίσεως τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ὑποστηρίξεως αὐτῆς, εἰ χρεία, διὰ τῶν ὅπλων· προσεκάλεσε δὲ ἡμᾶς νὰ συμπράξωμεν ἐπὶ τούτῳ, δηλώσας ὅτι ἂν ἀποκρούσωμεν τὴν πρόσκλησιν θὰ ἐπιχειρήσῃ μόνος τὸ πρᾶγμα.» (Graville's Journal's of the Reigns of George IV and William IV. Τομ. Α', σελ. 78.) Γνωστὸν δὲ ὅτι τὸ τορικὸν ὑπουργεῖον κατεδίκασε τὴν περὶ Πύλον ναυμαχίαν, εἰπὸν ὅτι οὐδαμῶς δελεάζεται ὡς τὸ γείτον ἔθνος ὑπὸ λέξεων πομπωδῶν, οἷαι δόξα καὶ ἐλευθερία, ὅτι ἐπεδίωκε τὰ θετικὰ συμφέροντα τῆς Ἀγγλίας καὶ ὅτι ἐθνικῆς πολιτικῆς ἴδιον ἦν ἡ στερέωσις μᾶλλον τῆς δυνάμεως τοῦ Σουλτάνου ἢ ἡ ἐνίσχυσις τῆς τοῦ ῥώσου μονάρχου. Τοσοῦτος ὅμως ἦν ὁ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ῥοῦς τῆς κοινῆς γνώμης, ὥστε καὶ ἀντιπράττον τὸ ὑπουργεῖον δὲν ἐδύνατο νὰ ὀπισθοδρομήσῃ, καθόσον μάλιστα ὁ Πάλμερστον, ἐκ τῶν σφόδρα ἀντιπολιτευομένων βουλευτῶν, κατεκεραυνοβόλει τὴν πολιτικὴν ταύτην. «Ἡ μὲν Γαλλία, ἔλεγε, θὰ ἔχῃ τὴν δόξαν ὅτι συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἐλληνικῶν ὁρίων, ἡ δὲ Ἀγγλία τὸ ὄνειδος ὅτι περιέστειλεν αὐτά. »

Σφοδρότερα δὲ πασῶν τῶν μεταξὺ τῶν τριῶν με-

ρίδων συμπλοκῶν ἐγένετο ἢ ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν τῆς πρώτης βουλευτικῆς περιόδου, τῆς ἀτελείας τοῦ νόμου συμβοηθούσης γενναίως τοὺς προαιρουμένους νὰ παραβιάσωσιν αὐτόν. Ὁ νόμος οὗτος, ἔργον ἀπρονοησίας, ταχύτητος καὶ ἀμαθείας, ὕφασμα ἀλόγων καὶ ἀσυνδέτων διατάξεων, οὐδεμίαν ἔχων ὁμοιότητα πρὸς τοὺς ἐκλογικοὺς ὅρους τῶν διὰ συντάγματος διοικουμένων ἐθνῶν, καταλείπει τὸ ὑπέρτατον τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων εἰς τὴν τύχην· διότι διὰ κλήρου συντίθεται ἐπιτροπὴ δεχομένη ἐνστάσεις, διὰ κλήρου συγκροτεῖται ἑτέρα ἀποφαινομένη ἀνεκκλήτως περὶ αὐτῶν καὶ διὰ κλήρου προάγεται εἰς τὸ φῶς τρίτη ἵνα ἐφορεύσῃ τὴν ψηφοφορίαν· καὶ τὸ χεῖριστον οὐδεμία ἐγγύησις χορηγεῖται πρὸς τοὺς ἀδικουμένους, ὥς καὶ οὐδεμία ἀπειλὴ ἀναχαιτίζει τοὺς παρανομοῦντας.

Καὶ τοιούτου ὄντος τοῦ νόμου, γενικῆς δὲ σχεδὸν ὑπαρχούσης τῆς ψηφοφορίας καὶ παντὸς τρόπου πρὸς ἐξέλεγχιν τῆς ἱκανότητος τῶν ἐκλογέων ἐλλείποντος, ἀμέτρητα ὑπῆρξαν τὰ ἀνομήματα· ἀνύπαρκτοι καὶ τεθνεῶτες κατεγράφησαν ὥς ἐκλογεῖς, ζῶντες δὲ ἀπεσβέσθησαν καὶ ἀπεσκορακίσθησαν, ἐπιτροπαὶ κατεστάθησαν οὐχὶ διὰ κλήρου, ἀλλὰ κατὰ τὰς ὀρέξεις ἐκάστου καὶ ἀντὶ καλπῶν ἐγένετο χρῆσις σάκκων καὶ κιβωταρίων· ἐνὶ λόγῳ εἰς τὸν νόμον ὑποκατέστη δόλος καὶ βία, σκοποῦντες τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἐν τῇ ἐξουσίᾳ μερίδος.

Καὶ τῶνόντι ἀνετράπη ἡ κυβερνῶσα μερίς καὶ διεδέχθη αὐτὴν ἡ γαλλικὴ, ἥ τις βοηθουμένη ἀκαθέκτως ὑπὸ τοῦ βασιλέως, τῆς τε γερουσίας καὶ τῆς βουλῆς, κατεδάμασε τὰς δύο ἄλλας καὶ παρέτεινεν, ὥς εἶπο-

μεν, τὴν ἰδίαν ἰσχὺν μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς.

Τί δ' ἐγένετο μετὰ ταῦτα ἡ πανσθενὴς αὕτη μερίς ; Ὅ,τι καὶ αἱ δύο ἄλλαι, ὧν οἱ ἀρχηγοὶ, συντρίψαντες τὰ εἰδῶλα τῆς ἰδίας λατρείας, ἀπολακτίσαντες ἀρχαίας καὶ δεδοκιμασμένας φιλίας, ἀπαρνηθέντες ἀρχάς, συνεχωνεύθησαν εἰς τὴν μερίδα τῆς αὐλῆς, διωρίσθησαν, οὐχὶ ἐξελέχθησαν, μέλη τῆς βουλῆς, ἣν ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν κατεκεραυνοβόλουν ὡς παράνομον, διακηρύττοντες ὅτι οὐδέποτε θὰ κηλιδωθῶσι συνεργαζόμενοι μετὰ τοιούτου ἐκτρώματος καὶ ἀπεδήμησαν πρέσβεις εἰς τὴν ξένην. Ἰχνη δὲ ὑπάρξεως, ἀλγεινά τε καὶ ἀνεξάλειπτα, κατέλιπεν ἡ γαλλικὴ, τὴν περὶ τὰς ἐκλογάς καὶ τὴν ἐξέλεγχξιν βίαν, ἣν ἐκληρονόμησε προθύμως ἡ νεογέννητος μερίς. Ναὶ μὲν ἀντηλλάγη ὁ ἀτελὴς νόμος πρὸς ἄλλον ἐντελέστερον, παρέχοντα πλείονας ἐγγυήσεις, παραβαίνεται ὁμως καὶ αὐτός, ὃ καὶ ἐπικυροῖ τὸ ῥηθὲν ὅτι « οὐ τοῖς ψηφίσμασιν, ἀλλὰ τοῖς ἥθεσι καλῶς οἰκοῦνται αἱ πόλεις. »

Καὶ ὅτι μὲν ἐκάστη τῶν τριῶν μερίδων ἐπεκαλέσθη πολλάκις ὑπὲρ τῶν ἰδίων συμφερόντων τὴν ἀρωγὴν τῆς δυνάμεως ἐξ ἧς ὠνομάζετο, οὐδεμία ἡ ἀμφιβολία· ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν, προστιθέμενοι εἰς τὸ ἴδιον βάρος καὶ τὸ ἀπὸ τῶν ξένων, προήγαγον τὰ τῆς πατρίδος ἐπίσης ἀναντίρρητον. Καὶ κατὰ τοῦτο ὑπερτέρουν πολὺ τῶν σημερινῶν μερίδων, αἳ τινες διασπώμεναι καθ' ἐκάστην ἀπ' ἀλλήλων καὶ ὑποδιαιρούμεναι, ὡς ἄλλαι κατηγορίαι τοῦ Ἀριστοτέλους, περὶ μόνον τῶν ἰδίων φροντίζουσιν· ἀπογυμνούμεναι δὲ οὕτω παντός γενικοῦ χαρακτῆρος, αὐταὶ μὲν ὑποδύονται τὸν

τῆς ὑπερφιλαυτίας, τὴν δὲ διοίκησιν καθιστῶσιν ἀδύνατον.

Ἐν δὲ τοῖς πράγμασιν ὧν ὁ Μαυροκορδάτος, ἐκοσμεῖτο δι' ἀνεκτιμήτων ἀρετῶν, διότι ἦτο δραστήριος, ἀκαταγώνιστος περὶ τὴν ἐργασίαν, ἄγρυπνος, χρημάτων κρείσσων, ἐλευθέριος, ἄσπονδος ἐχθρὸς τῶν ἐμπορευομένων τὰ δημόσια, μετριοφρων, φίλος καὶ ἐκτιμητῆς τῆς ἀξίας. Ἐκέκτητο δὲ καὶ περὶ τὸ γράφειν μεγίστην εὐχέρειαν· ἀναβιβάζων ἀδιακόπως διὰ τῆς ἀριστερᾶς εἰς τὰ χεῖλη καπνοπόρον σωλῆνα, ὥσεί ἐζήτει νὰ ἐμπνευσθῇ δι' αὐτοῦ, καὶ διὰ τῆς ἐτέρας περιάγων κεκυφῶς ἐπὶ τοῦ χάρτου τὸν κάλαμον, ἔγραφεν ἀπροσκόπτως, οὐδὲ λέξιν ἀπαλείφων πολλάκις· καὶ διὰ τοῦτο ἐνίοτε ἐστέλλοντο τὰ σχέδια ἀντὶ ἀντιγράφων. Καὶ εἶχε μὲν τὸ ὕφος ἀπέριττον, ἀλλ' εὐκρινὲς καὶ πειστικόν. Τὸ δὲ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Τουρκίας, ἐν ἔτει 1820, γαλλιστὶ συνταχθὲν ὑπ' αὐτοῦ διεξοδικὸν ὑπόμνημα, διότι καὶ τὴν γαλλικὴν ἔγραφεν ὀρθῶς, οὐδὲ Ὀθωμανὸς θὰ συνέταττε, κατὰ τὸν μέγαν Βεζύρην Ἀαλὴν, μετὰ τοσαύτης ἐπιτηδειότητος καὶ ἀκριβείας.

Καὶ τῶν προτερημάτων τούτων ἔδωκε μάλιστα τρανὰ τεκμήρια κατὰ τὰ ἔτη 1823 καὶ 1824 ὅτε, γενικὸς ὢν γραμματεὺς τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, μεταβὰς δὲ εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα χάριν δημοσίων ὑποθέσεων, ἠναγκάζετο ὡς ἄλλος ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργός, μηδενὸς ὄντος ἱκανοῦ ν' ἀναπληρώσῃ αὐτὸν δεόντως, νὰ παλαίῃ ἀδιακόπως πρὸς τοὺς ξένους, τοῦτο μὲν ἵνα ματαιώσῃ τὰς ἐθνοβλαβεῖς διαθέσεις, τοῦτο δὲ ἵν' ἀποδείξῃ ὅτι συμφέρει εἰς τὴν Εὐρώπην νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν ἀγῶνα

τῆς Ἑλλάδος. Ἡ μὲν Ῥωσία προέτεινε τότε νὰ διαιρεθῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς τρεῖς ἡγεμονίας ὑποτελεῖς οἷαι ἡ Βλαχία καὶ ἡ Μολδαυία, ὡς τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῆς ἀντικειμένης εἰς τὰ σχέδια Αἰκατερίνης τῆς Β', ἡ δὲ Ἀγγλία ἠγωνίζετο νὰ διασκεδάσῃ πᾶσαν ἐνέργειαν τείνουσαν εἰς τὴν ἐξασθένισιν τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἡ δὲ Γαλλία ὑπεστήριζε τὰ σχέδια τοῦ Πασᾶ τῆς Αἰγύπτου κατὰ τοῦ Σουλτάνου καὶ ἡ Αὐστρία κατεδίωκεν ἀναφανδὸν ἡμᾶς. Εἰς ταύτας δὲ τὰς ἀκαταμαχήτους δυσχερείας προσετίθετο καὶ ἡ ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος διαδοθεῖσα ἐπίτηδες ἰδέα ὅτι ἡ Ἑλλὰς συνεδέετο πρὸς τὸν καρβοναρισμὸν τῆς Ἰταλίας. Ἀνέλαβε δὲ συγχρόνως καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ πείσῃ τὴν Ἀγγλίαν ὅτι τὰ κατὰ τὰς Ἰνδίας πρὸ πάντων συμφέροντα αὐτῆς ἀπῆτουν νὰ συντρέξῃ εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν ἅμα δὲ καὶ εἰς τὴν ἰσχὺν τῆς Ἑλλάδος. Ἀξία δὲ διὰ ταῦτα ἐπισταμένης ἀναγνώσεως ἡ πρὸς τὸν Γεώργιον Κάννιγκ ἐξῆς πεμφθεῖσα ἀπὸ Ναυπλίου ἐπιστολὴ τὴν 8/20 Αὐγούστου 1825, ἐν ᾗ προλέγονται ἰδίως τὰ κατὰ τὸν τελευταῖον ῥωσοτουρκικὸν πόλεμον συμβάντα.

« Excellence.

» Rien ne peut être plus flatteur pour mon gouvernement, que la franchise avec laquelle votre Excellence a bien voulu manifester les intentions du gouvernement de Sa Majesté dans sa réponse obligeante en date du 1 Décembre 1824; intentions aussi bienveillantes que dignes de la haute sagesse qui a toujours caractérisé la marche du cabinet britannique, et en particulier l'administration de Votre Excellence.

C'est avec la même franchise que j'aurai l'honneur d'aborder la question qui a fait le sujet de la lettre de Monsieur Rhodius à votre Excellence, et que je me permettrai quelques observations qui me paraissent dignes de la plus grande attention.

» Que la note jadis publiée dans les journaux soit authentique ou non, il n'est pas moins vrai que la Russie ne peut voir son intérêt assuré, dans le but de pouvoir tôt ou tard réaliser les plans de Catherine II, qui devinrent ses plans de famille, si ce n'est dans le système de réduire la Grèce en autant d'Hospodariats soumis plus ou moins directement à sa protection. Elle pourra même chercher à séduire l'Autriche par la cession d'un pareil protectorat sur quelque une des Provinces limitrophes à ses Etats. Mais précisément parce que le système des Hospodariats fait l'intérêt de la Russie, précisément parceque celui de l'indépendance de la Grèce n'est pas de son goût, les autres Puissances Européennes, et l'Angleterre en particulier, n'admettront pas le premier, et protégeront le second.

» Cette indépendance est le seul moyen de parvenir à établir cette barrière, que le salut de l'Europe réclame contre la puissance colossale de la Russie. Jadis l'Empire Ottoman procurait cette barrière contre les puissances du Nord, mais la lutte actuelle des Grecs contre lui a suffisamment démontré qu'il ne peut plus désormais soutenir ce rôle, et quand les Grecs, quoique encore en assez petit nombre, sont capables de lui résister, il paraît que la providence les appelle à se charger eux de ce rôle important, et que l'Europe peut se reposer sur eux et sur la Grèce devenue une

puissance libre et indépendante. Votre Excellence sera d'accord avec moi que la Porte Ottomane concentrée en Asie, et non plus affaiblie par les continuelles émeutes des Grecs, et par l'entretien indispensable de forces militaires en Grèce (dont la soumission ne fut jamais le résultat d'aucun traité ou acte quelconque qui ait pu légitimer la domination Turque) acquerra plus de force de ce qu'elle a dans l'état actuel des choses, et que la Grèce doit tôt ou tard finir par être l'alliée naturelle de la Porte, quand celle-ci connaîtra mieux ses intérêts, ce qui ne manquera pas d'arriver après que le tems et le remplacement du Sultan actuel auront calmé et fait cesser l'esprit de passion qui dirige actuellement le Divan, et qui rend pour le moment inutile toute proposition d'accommodement, et dès lors le résultat sera, que l'Angleterre, la Porte et la Grèce, ne feront plus qu'une puissance, pour ainsi dire, afin de s'opposer à la Russie, et qu'en dernière analyse, cette union sera encore une majeure garantie que l'Angleterre viendrait à acquérir contre les tentatives que la Russie et quelque autre puissance de l'Europe chercheraient tôt ou tard à faire pour nuire à la domination et au commerce de l'Angleterre dans l'Inde. En un mot, je suis persuadé que le salut de l'Europe et l'intérêt de l'Angleterre réclament l'établissement d'un état indépendant et d'un Gouvernement fort en Grèce.

» Il est possible que les Puissances Européennes qui partagent cet avis favorable à la Grèce, ne voient pas un tel résultat dans la forme actuelle de son gouvernement, et qu'elles continuent à craindre l'influence des Carbonaris, à la quelle ils ont bien à tort accordé

un parti dans la Grèce et une direction dans ses affaires.

» La forme du gouvernement adoptée ne fut point l'ouvrage de cette influence, mais seulement celui des circonstances. Une guerre populaire à soutenir contre les Turcs et par une poignée d'hommes qui, en se relevant de l'oppression, durent se trouver dans un état d'égalité après l'expulsion des Turcs, leurs seigneurs de fait, réclamait nécessairement des institutions plutôt républicaines. Cependant le gouvernement provisoire, et des assemblées générales sont ménagées de tems à autre pour apporter à ces institutions des modifications et changemens que l'expérience et les nouvelles circonstances peuvent nécessiter. D'après cela les Puissances Européennes peuvent très bien se reposer sur la sagesse des Grecs et de leur gouvernement, et se persuader qu'ils ne se refuseront pas, le cas échéant, à conformer leur régime constitutionnel de manière à les tranquilliser à tout égard.

» L'indépendance et une sage liberté, comme les deux choses dont le concours est nécessaire pour former un état fort en Grèce, forment les vœux des Grecs et bornent leurs prétentions, quand quelque puissance voudra les assister directement ou indirectement; et pourquoi n'espérerai-je pas pour le bonheur de ma patrie que cette généreuse tâche sera remplie par l'Angleterre sous l'influence d'un ministre aussi éclairé que libéral que votre Excellence? La parité de conduite de la part du cabinet de Sa Majesté vis-à-vis de la Grèce et des États Espagnols du Nouveau Monde, que votre Excellence se plaît de citer dans sa dite

honorable lettre, ne me fournit pas un heureux prélude, s'il est vrai que le cabinet Anglais vient de reconnaître formellement l'indépendance de la plupart des États susdits ?

» La Providence qui ne cesse de protéger la juste cause de la Grèce, ne l'oubliera pas dans cette circonstance, et une assistance quelconque de l'Angleterre hâtera dans la Grèce cette consolidation des choses, qui doit apporter des avantages immenses dans le nouveau système politique de l'Europe; au reste, en attendant ce favorable instant, et tandis que la Grèce a le malheur d'avoir à faire avec un ennemi d'autant injuste qu'intraitable, elle retrouve un motif suffisant de consolation dans l'assurance que votre Excellence lui donne, que jamais l'Angleterre ne partagera le système de lui imposer une pacification contraire aux vues des Grecs.

» Cette déclaration de la part de votre Excellence est un véritable bienfait pour la Grèce, et une garantie pour son gouvernement le quel se trouve par là dans un état plus tranquille pour procurer cette année de nouveaux triomphes, qui peuvent représenter la Grèce dans un situation toujours plus rassurante.

» J'ai l'honneur d'annoncer à votre Excellence que mon gouvernement vient d'écrire à Mr Orlando pour qu'il ait à se procurer l'honneur de la voir et de l'entretenir de quelques autres objets. J'ose supplier votre Excellence de lui accorder cette faveur en lui faisant parvenir la lettre ci-incluse.

Que votre Excellence veuille bien recevoir l'hommage de la plus haute considération avec laquelle j'ai l'honneur d'être, etc.

» A. MAVROCORDATO. »

Ἦτο δὲ καὶ τὴν δίαιταν λιτὸς καὶ τὰς ἐπιδείξεις ἀπεστρέφετο. Ἐνῷ δὲ καὶ ὑποδεέστεροι αὐτοῦ ἐβάδιζον κατὰ τὰς ὁδοὺς διακεχλιδότες καὶ κλασσαυχενιζόμενοι καὶ σύροντες ὅπισθεν ἑκατοντάπηχυν οὐρὰν παλληκαρίων, οὐδέποτε ἰδόντων τὸν καπνὸν ἢ ὀσφρανθέντων τὴν ἐχθρικὴν πυρίτιδα, κατὰ τὴν τότε φρασεολογίαν, αὐτὸς περιήρχετο συνοδευόμενος ὑφ' ἑνὸς μόνου ὑπηρέτου, φέροντος τὸν ἀχώριστον συνεργάτην καὶ μέντορα.

Ἡ δὲ ἀντιβασίλεια, νομίζουσα ἡμᾶς ἀπείρους, ὅπως καὶ ὁ Κυβερνήτης κατ' ἀρχάς, συνέταττε γερμανιστὶ πολλὰ ἔγγραφα, ἃ τινα, γραφόμενα καθαρῶς καὶ ὑπογραφόμενα ὑπὸ τῶν τριῶν ἀντιβασιλέων, ἐστέλλοντο πρὸς τὸν ἀρμόδιον ὑπουργὸν ἵνα προσυπογράψῃ ἐπὶ τῆς θέσεως ἐν ᾗ ἦτο κεχαραγμένον διὰ μολυβδοκονδύλου τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Μετεφράζοντο δὲ τὰ ἔγγραφα ἐν γραφείῳ ἐπίτηδες συστηθέντι ἐκ τριῶν Γερμανῶν, τοῦ γνωστοῦ ἐλληνιστοῦ Frans καὶ δύο ἐτέρων Eyman καὶ Herold καλουμένων, μετρίως μὲν γινωσκόντων τὴν καθ' ἡμᾶς, ἐξελληνισάντων δὲ κατὰ μίμησιν τοῦ πρώτου καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Καὶ ἐκεῖνος μὲν, ὅς τις τοσοῦτον εἶχε τὸν ἐλληνισμόν, ὥστε καὶ ἔλεγε χαριεντιζόμενος ὅτι, ὑπάρξας Ἕλληνα, ἐγένετο διὰ τῆς μετεμψυχώσεως Γερμανός, ἐκάλεσεν ἑαυτὸν Φρασικλέα, ὁ δὲ δεύτερος Χόρτανδρον καὶ ὁ τρίτος Κήρυκα. Διορισθέντος δὲ τοῦ Ζωγράφου πρέσβεως ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Ἀβελ ἠτοίμασε τὰς πρὸς αὐτὸν ὁδηγίας, ἃς μεταφρασθείσας ὑπέβαλον τῷ Μαυροκορδάτῳ, ὅς τις ἐπεξελθὼν αὐτὰς ἐζήτησε τὴν γνώμην μου· καὶ ἐπειδὴ ἐδίσταζον ν' ἀπαντήσω· « Εἰπέ μοι, ἐπανελάβε, πῶς

σοὶ φαίνονται; — Ἀδόκιμοι, ἀπεκρίθην. » Καὶ αὐτὸς ὑπομειδιάσας· « Ἀδιάφορον, εἶπε, φρόντισον νὰ μεταφρασθῶσι γαλλιστί. » Ὅτε δὲ ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν ἀντιβασιλείαν, ἰδὼν αὐτὰς ἀτελεῖς ὁ συντάκτης, προσέθετό τινα, ἀφήρεσεν ἄλλα καὶ ἐπήνεγκεν οὐκ ὀλίγας μεταβολάς. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν νέαν ἀντιγραφὴν ἔδειξεν ἀπαρέσκεϊαν. « Τοῦτο ἴσως προέρχεται, εἶπον αὐτῷ πλεον πολλῶν περιφράσεων, ἐκ τῶν ἀτελῶν εἰδήσεων, ἃς ἔχει ἡ μεσόγειος Βαυαρία περὶ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πρωθυπουργὸς γινώσκει καλῶς τὰ τῆς Τουρκίας, ἴσως εὐχαριστηθῇτε ἀναθέτοντες αὐτῷ τὸ ἔργον. — Ἄς συντάξῃ λοιπὸν αὐτὰς, » ἀπεκρίθη σύνοφρυς ὁ προχειλῆς Βαυαρός. Καὶ τῶνόντι συνέταξεν αὐτὰς, γράψας τῇ συμπράξει τοῦ καπνοπόρου σωλῆνος ὀλοκλήρους σελίδας. Ἐκτοτε δὲ οὐδὲν σχεδὸν ἔγγραφον ἐπέστελλον οἱ Βαυαροὶ πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν γραμματείαν· ὁ δὲ Solomé, πάλαι μὲν ἐπιτετραμμένος τῆς Βαυαρίας, ἀγνοῶ ποῦ, τότε δὲ διορισθεὶς παρὰ τῇ γραμματείᾳ ταύτῃ, ἐξηκολούθει μὲν ἀποταμιεύων τὸν μισθόν, μὴ ἀγαπῶν ὁμῶς καὶ νὰ μελαίνῃ τοὺς δακτύλους, εἶπέ μοι μετὰ πολλῆς εἰλικρινείας· « Οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχετε τῆς συνδρομῆς μου. »

Εἰργάζετο δὲ ὁ Μαυροκορδάτος τὴν νύκτα ἀγρυπνῶν συνήθως μέχρις αὐγῆς, καὶ μάλιστα τῷ 1834, ὅτε, πρόεδρος ὢν τοῦ ὑπουργείου καὶ δύο διευθύνων γραμματείας, τὴν ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τὴν ἐπὶ τῶν ναυτικῶν, κατέτριβεν ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν ἡμέραν εἰς γενικὰς ὑποθέσεις, ἀκροάσεις, συνεντεύξεις καὶ τὰ τοιαῦτα. Ἐνεκα δὲ τούτου ἠναγκάζετο καὶ ὁ γράφων τὰς ἀναμνήσεις ταύτας νὰ καταλείπῃ ἐν καιρῷ χει-

μῶνος τὸ θάλπος τῆς κλίνης αὐτοῦ καὶ νὰ διανυκτερεύῃ μετὰ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν γραμματέως. Ἡγάπα δὲ νὰ ἐπεξέρχεται μόνος τὰ ἔγγραφα ὅσα ἔμελλε νὰ ὑπογράψῃ καὶ, φοβούμενος μὴ προσβάλῃ τὴν φιλοτιμίαν τοῦ συντάκτου, ἐφαίνετο συστελλόμενος νὰ δηλώσῃ γνώμην ἐναντίαν. Ἐπειδὴ ὁμῶς συνείθιζεν ἀναγινώσκων, εἰ μὲν ἐνέκρινε νὰ σείῃ φαιδρὸς τὴν κεφαλὴν, εἰ δὲ ἀπεδοκίμαζε νὰ μένῃ ἀκίνητος, ἐγὼ, μαντευόμενος τὸ φρόνημα αὐτοῦ, ἐλάμβανον πρῶτος τὸν λόγον καὶ ἐρμηνεύων δυσπιστίαν εἰς τὸ ἔργον μου ἔδιδον ἀφορμὴν πρὸς ἐπανόρθωσιν. Ὑπερηύξανε δὲ τοὺς κόπους αὐτοῦ καὶ ἡ συνήθεια καθ' ἣν ἡγάπα ν' ἀπαντᾷ εἰς τὰς ἰδιωτικὰς ἐπιστολάς, ὧν ὁ ἀριθμὸς δὲν ἦτο μικρὸς.

Κοινὴ δ' ἐπεκράτει δόξα ὅτι ἐγίνωσκε τὰ καθ' ἡμᾶς ὑπὲρ πάντα Ἕλληνα· καὶ τοῦτο ἦν ἀναμφισβήτητον, οὐ μόνον διὰ τὴν μακρὰν πεῖραν, ἀλλὰ καὶ διότι οὐδεὶς ὅσον αὐτὸς διηρεύνα καὶ ἀνέτεμνε καὶ τὰ ἐλάχιστα. Ἰδὼν ποτε αὐτὸν ἐν Λονδίῳ ἀναγινώσκοντα ἑλληνικὰς ἐφημερίδας ἀπὸ τοῦ τίτλου μέχρι τοῦ ὑπευθύνου συντάκτου καὶ ἀπορήσας, εἶπον ματαίαν τὴν ἐνασχόλησιν. «Ματαίαν! ἀνεφώνησε. Καὶ πῶς θέλεις νὰ συμπεράνω ἀσφαλέστερον ζῶν μακρὰν τῆς Ἑλλάδος τὰ τῆς ἠθικῆς πρὸ πάντων καταστάσεως, εἰμὴ ἀναγινώσκων καὶ αὐτὰ τὰ δικαστικά;»

Ἀξιοσημείωτος δὲ καὶ ἡ ἀπάντησις ἣν ἔδωκέ μοι τότε ἐρωτήσαντι διατί οὐδέποτε ἀπέκρουσε τὰς ἐναντίον αὐτοῦ συκοφαντίας. «Ἴδου αὐτὴ πρόχειρος, ὡς χθὲς μόνον γράφεῖσα.» Καὶ ἀνέγνω τὴν πρὸς τὸν μακαρίτην Ἀνδρέαν Λουριώτην παρατιθεμένην ἐπι-

στολήν, ἥ τις καὶ σήμερον σώζεται μεταξύ τῶν ἐγγράφων τούτου. Δημοσιεύω δὲ αὐτὴν ἐπίτηδες διότι πολλάκις κατεκρίθη ὡς κρυφίνους.

« 4 Hyde park Place West.

Λονδῖνον τὴν 1/13 Δεκ. 1840.

« Φίλτατε Κύριε Λουριώτη,

» Μετὰ σωστοῦς τέσσαρας μῆνας ἀπαντῶ σήμερον εἰς τὴν ἐπιστολήν σου τῆς 1/13 Αὐγούστου· τὸ μόνον αἴτιον εἶναι ὅτι ἔπρεπε πρῶτον νὰ λάβω τὴν ἀπολογία σου καὶ νὰ τὴν ἀναγνώσω διὰ νὰ ἤξεύρω τί γράφω· χθὲς μόλις ἐτελείωσα τὴν ἀνάγνωσιν, καὶ ἰδοὺ ἔχεις ὅλην τὴν γνώμην μου. Ἡ δημοσίευσίς τῶν ἰδιαιτέρων γραμμάτων μου δὲν μὲ βλάπτει βέβαια, καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερον ἢ τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος. Ἴσως, ἴσως καὶ νὰ μὲ ὠφελῇ ἀτομικῶς διότι συντελεῖ εἰς τὸ νὰ κάμῃ γνωστὰς εἰς τὸ κοινὸν ἀληθείας παραμορφωθείσας καὶ νὰ μὲ δείξῃ ὅποῖος πάντοτε ἤμουν πρὸς τὴν πατρίδα μου, βεβαίως δὲ χρησιμεύει πολὺ ἢ δημοσίευσίς αὕτη ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν· ἀλλὰ θέλεις μὲ συγχωρήσῃ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν νὰ μὴ θεωρήσω τὸ πρᾶγμα ὑπὸ τὴν ὄψιν τοῦ ἀτομικοῦ μου συμφέροντος, τὸ ὅποῖον κάνεις δὲν γνωρίζει καλῆτερα ἀπὸ σὲ πόσον πάντοτε ἐθεώρησα δεύτερον· ὡσαύτως δὲν πρέπει νομίζω νὰ τὸ θεωρήσω ὑπὸ τὴν ὄψιν τῆς ὠφελείας ὡς πρὸς τὴν συγγραφὴν τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας, ἐπειδὴ δὲν εἶναι οὗτος ὁ σκοπὸς τοῦ βιβλίου· περιορίζομαι λοιπὸν εἰς τὸ νὰ κρίνω τὴν δημοσίευσιν ὡς πρὸς τὸν κύριόν σου σκοπὸν, τὴν ἀπολογία σου. Πολλοὶ, ὡς γράφεις, κατέκριναν τὴν δημοσίευσιν ἐπι-

σήμων ἐγγράφων, τὰ ὅποια ὄχι τυχαίως, ἀλλ' ὥς ἐξ αὐ-
τῆς τῆς ὑπηρεσίας εὐρέθησαν ἀνὰ χειράς σου, ἄλλοι
τὴν δημοσίευσιν ἰδιαιτέρων ἐπιστολῶν, ζώντων τῶν
γραψάντων αὐτάς καὶ χωρὶς τῆς συγκαταθέσεώς των·
νομίζω ὅτι ἀμφοτέραι αἱ παρατηρήσεις αὗται εἶναι ὀρ-
θαί, δὲν θέλω μ' ὅλα ταῦτα νὰ σέ καταδικάσω, διότι
εὐρέθης εἰς δεινὴν θέσιν καὶ μάλιστα ὡς πρὸς τὰ δη-
μόσια ἔγγραφα ἤμπορεῖς νὰ εἰπῇς ὅτι δὲν πταίεις σὺ,
ἀλλ' αὐτὸ τὸ δημόσιον, τὸ ὅποϊον σέ ἠνάγκασεν εἰς τὸ
νὰ κάμῃς χρῆσιν αὐτῶν, ὅτε ἔχον εἰς τὴν ἐξουσίαν
τοῦ τὰ ἔγγραφα ἠμποροῦσε νὰ κρίνῃ ὀρθότερον, ἀλλὰ
πρέπει νὰ ὁμολογήσω, ὅτι καὶ μεταξὺ τῶν ἐπισήμων
καὶ μεταξὺ τῶν ἰδιωτικῶν ἐγγράφων, ἀπήντησα πολλὰ
τὰ ὅποια δὲν μὲ φαίνονται ποσῶς ἀναγκαῖα εἰς τὸν
κύριον σκοπὸν, δηλαδή τὴν ἀπολογίαν σου, καὶ τότε
ὡς πρὸς τὴν δημοσίευσιν αὐτῶν δὲν ἠμπορῶ νὰ σέ δι-
καιολογήσω ὅσον ἐπιθυμῶ. Ποῖος ἄλλος ὑπέφερε πε-
ρισσότερον ἀπὸ ἐμὲ διὰ τὴν ἀδικον συκοφαντίαν τῆς
μοναδικῆς ἐπικαλέσεως τῆς ἀγγλικῆς προστασίας;
ἀλλὰ τὴν ἐνήργησαν ἐν τῷ κρυπτῷ, ῥητῶς ἀπηγό-
ρευσαν εἰς τοὺς ἀποστόλους των τὴν εἰς ἐμὲ κοινο-
ποίησιν τῆς πράξεως καὶ ἔπειτα δὲν ἡσχύνθησαν, οἱ
μὲν νὰ ἐπικυρώσωσι διὰ τῆς σιωπῆς των, οἱ δὲ καὶ νὰ
ὑποστηρίξωσιν ἀναφανδὸν δι' ἰδίους των σκοποὺς τὴν
κατ' ἐμοῦ συκοφαντίαν· μὴ δὲν εἶχα, ἢ δὲν ἔχω εἰς
χειράς μου, ὄχι μόνον τὸ ἀντίγραφον τοῦ πρὸς τὸν
Κάννιγκ γράμματος, τὸ ὅποϊον ἐξέδωσας, ἀλλὰ καὶ τὰ
ἀντίγραφα τόσων καὶ τόσων ἄλλων ἐπισήμων, ἢ μὴ
ἐγγράφων, τὰ ὅποια ἀποδεικνύουν τὴν ἀθωότητά μου;
μὴ δὲν ἠμποροῦσα καὶ τότε καὶ τώρα ἀκόμη νὰ τὰ ἐκ-

δώσω εἰς ἀνατροπὴν τῶν φλυαριῶν τῆς ἱστορίας τοῦ Σούτσου, τοῦ συγγράμματος τοῦ Ζουρδὰν καὶ ἄλλων; διατί δὲν τὸ ἔκαμα; ἢ διατί δὲν τὸ κάμνω ἀκόμη; διότι δὲν ἐνόμισα, οὐδὲ νομίζω τὸν καιρὸν κατάλληλον, διότι αἱ μεγαλήτεραι δυστυχίαι τῆς Ἑλλάδος προῆλθον ἀπὸ τὰ πάθη καὶ τὰς διαφωνίας εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἔξαψιν φαίνεται ὅτι συντελεῖ πολὺ τὸ θερμὸν τοῦ κλίματος, διότι ἡ σιωπὴ, ὁ καιρὸς, ἡ ἐπὶ τὸ κρεῖσσον ἠθικὴ μεταβολὴ τῶν κατοίκων διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, εἶναι τὰ μόνα μέσα τῆς ἀποσβέσεως τῶν παθῶν καὶ ἄνευ αὐτῆς ὅχι μόνον τίποτε καλὸν δὲν δύναται τις νὰ ἐλπίζῃ, ἀλλὰ καὶ νέα δυστυχήματα πρέπει νὰ φοβηθῇ· ὅ,τι λοιπὸν δὲν ἐνέκρινα νὰ πράξω ὁ ἴδιος, καί τοι ἀδίκως πάσχων καὶ δυνάμενος νὰ θριαμβεύσω διὰ τῆς ἀποκρούσεως τῶν διαβολῶν καὶ τῶν συκοφαντιῶν, μὴ περιμένης νὰ τὸ ἐγκρίνω πραττόμενον ὑπὸ σοῦ, χωρὶς ἀνάγκης μάλιστα, διότι καὶ μέρος μόνον τῆς ὁποίας ἐξέθεσας ὕλης ἦτο ἱκανὸν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἀπολογίας σου καὶ τὸ μέρος τοῦτο δὲν ἤμποροῦσε νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς νέαν τῶν παθῶν ἔξαψιν. Εἶθε τὰ δημοσιευθέντα νὰ μὴ φέρωσιν αὐτὴν, τὸ εὐχομαι ἐκ ψυχῆς, διότι τοῦτο θέλει μ' ἀποδείξει παρὰ πᾶν ἄλλο τὴν πρὸς τὴν ἠθικὴν πρόοδον τοῦ ἔθνους καὶ θέλει μὲ βεβαιώσῃ ὅτι πλησιάζει πλέον ὁ καιρὸς καθ' ὃν ἤμποροῦν νὰ δημοσιευθῶσι πολλὰ ἄλλα ἱστορικὰ ἀλήθειαι καὶ οὕτως ἀντὶ τῶν μέχρι τοῦδε μυθιστοριῶν νὰ γραφῇ ἀληθὴς ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

» Ὁ εὐλικρινὴς σου φίλος

» Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ. »

Ἄλλὰ καὶ τὴν σύνεσιν εἶχεν ἐκ φύσεως σπανίαν. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Ἰω. Καρατζᾶς, ἀνὴρ βαθύνους καὶ πολύπειρος, οὐδὲν ἔπραττε καίπερ πολὺς, ἄνευ τῆς συναινέσεως τοῦ συμβούλου αὐτοῦ Μαυροκορδάτου τὸ εἰκοστὸν δεύτερον ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγοντος. Καὶ ὅμως τὸν ἄνδρα τοῦτον, τὸν διαμορφώσαντα ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν διὰ πόνων καὶ μελέτης τὸν δεξιὸν αὐτοῦ νοῦν, ἐβίασαν τὰ μεράκια τοῦ 1862 νὰ ἀναφωνήσῃ τὸ τοῦ Κλαυδίου Ἀππίου· « Πρώτερον μὲν ἡχθόμην τῷ τῶν ὀμμάτων στέρεσθαι, νῦν δ' ἂν εὐξαίμην μὴδ' ἀκούειν οὕτως αἰσχυρὰ καὶ ἀγενῆ βουλευομένους. » Δικαίως δ' ἐδύνατο νὰ προσθέσῃ καὶ τὸ ὑπὸ Καίσαρος ῥηθὲν πρὸς τοὺς θορυβήσαντας νέους ὅτι ἐζήτει νὰ σωφρονίσῃ αὐτοὺς νόμοις καὶ ἡθεσιν· « Ἀκούσατε, νέοι, γέροντος, οὔ νέου γέροντες ἤκουον. »

Καὶ κατ' οἶκον δὲ διαλεγόμενος καὶ συμβουλεύων οὐδέποτε ἐπαύσατο φροντίζων περὶ τῶν τῆς πατρίδος. Μαθὼν δέ ποτε, ἐπὶ τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν τοῦ 1861 ἔτους, ὅτι στρατιωτικοὶ ἀνεμιγνύοντο εἰς αὐτάς, ἐμήνυσε παρόντος μου, πρὸς τὸν ἀρμόδιον ὑπουργὸν τὰ ἐξῆς· « Ἡ ἐπέμβασις τῶν στρατιωτικῶν εἰς τὰ ἐκλογικὰ εἶναι παρανομία δεινότατα ἔχουσα τὰ ἐπακόλουθα· διότι ἐὰν ἅπαξ μάθῃ ὁ στρατιώτης νὰ παρανομῇ, ἔστω καὶ εἰς ἐλάχιστα, εὐκόλως θὰ ὀλισθήσῃ καὶ εἰς μεγάλα. Ὅθεν νομίζω καθήκον νὰ καλέσω εἰς τοῦτο ὅλην τὴν προσοχὴν τοῦ ὑπουργοῦ. » Καὶ ἀληθῶς μετ' οὐ πολὺ οἱ στρατιῶται ἔσχισαν ἐν Ναυπλίῳ τὰ πρωτόκολλα τοῦ ὅρκου αὐτῶν. Καὶ πρὸς ἕτερον δὲ ὑπουργὸν συγχρόνως τότε ἐμήνυσεν ὅτι « ἂν δὲν ἀπέτυχεν ν' ἀποδιώξῃ τὸν Βασιλέα ἀκράτως ἀντι-

πολιτευθείς ἐπὶ μακρόν, βεβαίως θὰ ἐπιτύχη σήμερον πολιτευόμενος ὅπως πολιτεύεται.»

Καὶ καθὼς ὅλον τὸν ἀνδρικὸν βίον εἶχεν ἀφιερῶσει εἰς τὴν πατρίδα, οὕτω καὶ γεγηρακῶς καὶ ἀόμματος πρὸς αὐτὴν ἔστρεφε τὰς σκέψεις. Διέσωζε δὲ καὶ μέχρι τοῦ τάφου ἀκμαίας τὰς διανοητικὰς δυνάμεις. «Ὁ Μαυροκορδάτος, ἔγραφέ μοι φίλος ἐξ Αἰγίνης, ἐξανέκύλισε· φοβοῦμαι δὲ μὴ τὴν φορὰν ταύτην δὲν σωθῇ. Βλέπων καθ' ἐκάστην τὸν ἀσθενῆ θαυμάζω τὴν εὐκρίνειαν τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ· δὲν εἶναι γέρων κατάκοιτος, ἀλλὰ νέος σφριγῶν τὸν νοῦν.»

Ὁ Ξενοφῶν, ὁμιλῶν περὶ Ἀγησιλάου, ἔλεγε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰ ἐξῆς· «Ποίας νεότητος οὐ κρεῖττον τὸ ἐκείνου γῆρας; καὶ τίνα νέον οἱ φίλοι πλέον ἐπόθησαν ἢ ἐκεῖνον γηραιὸν ἀποθανόντα.» Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τοὺς αὐτοὺς πόθους ἡσθάνθημεν καιριώτερον κατὰ τὸν θάνατον τοῦ προέδρου τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ, τοῦ Νέστορος τῆς ἐν Ἀθήναις Συνελεύσεως καὶ τοῦ σωτῆρος τοῦ Μεσολογγίου· διότι, οὐχὶ τὴν ξένην, ὡς τῆς Σπάρτης ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ τὴν φιλτάτην πατρίδα κατέλιπε καὶ κατέλιπε ταλαιπωρουμένην καὶ χρήζουσαν εἰ περ ποτὲ τῶν νουθεσιῶν τῆς μακρᾶς καὶ σοφῆς πείρας τοῦ ἐπιφανεστάτου τοῦ υἱῶν αὐτῆς.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ.

Dragumis, Nikolaus

[Nichtlateinische Schriftzeichen] [Nichtlateinische Schriftzeichen]

Bd.: 1

Athen 1879

H.gr. 307-1

urn:nbn:de:bvb:12-bsb11388873-1